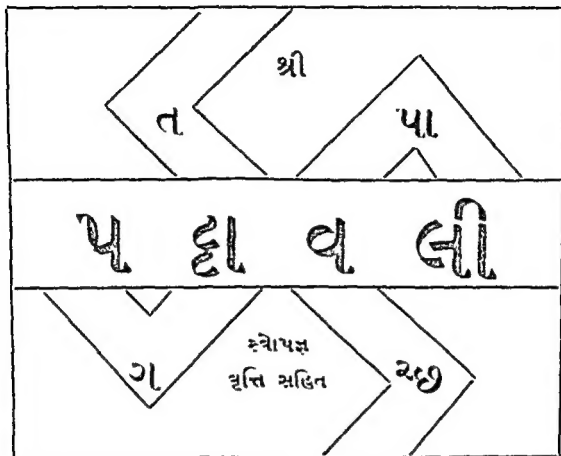

ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી વિરચિત

નમો ત્યુ ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ

પ્રથમ વિભાગ

મૃત્યુ દોહ રૂપિયો

સં પા ૬૬

પંચાસ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ

પ્રકાશક :

શ્રી વિજયનીતિમુરીઅરજી
જૈન સાહિત્ય-અમદાવાદ.

પીર સંવત ૨૪૬૬

વિક્રમ સંવત ૧૯૯૩

ઈસ્વી સન ૧૯૪૦

પુસ્તકપ્રાપ્તિસ્થાન

(૧) શ્રી ભોગીલાલ સાંકળચંદ
રીચીરાજ, મહાવીર જિનમંદિર પાસે
અમદાવાદ.

(૨) આનંદ કાર્યાલય
શેરન રોડ : ભાવનગર.

પ્રત : ૧૦૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ

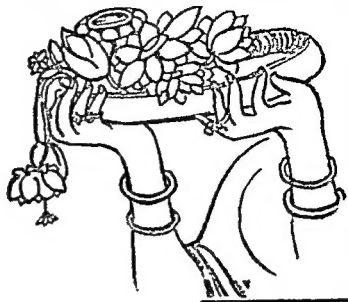
મુદ્રક :

શેર દેવચંદ દામજી
આનંદ પ્રેસ : ભાવનગર.

અ

ર્પ

ણ

યુગ-યુગના અંધારા ઉલેથી જેમણે જ્ઞાન-રવિ
 પ્રજાલુનાવ્યો, હિંસાની નાગવૃજમાં બીસાતી
 જનતાને જાણી લઈ અહિંસાનો આદર્શ
 માર્ગ પ્રકાશ્યો, વિવિધ તાપથી પરિતપ્ત
 જનસમૂહની પરિવૃત્તિ માટે શાસ્ત્રબંધો રચી
 આત્મોન્નતિ ઝંખતા હવગણને જેઓએ
 ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવી સન્માર્ગ આરૂઢ
 કર્યો તે પ્રભાવિક પદ્મવેદના પાઠારવિંદમાં.

સા....દ....ર....સ....મ....ર્પ....ણ

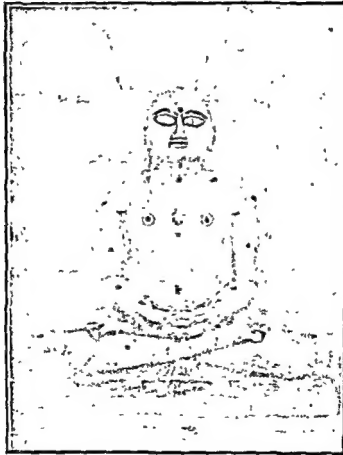

नमः श्रीवर्धमानाय
श्रीमते च सुधर्मणे ।
सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो
वाण्यै सर्वविदस्तथा ॥

આસન્નોપકારી ચરમ તીર્થ પતિ

શ્રી મહાવીર સ્વામી

અ.નુ.ક.મ.શ્રિ.કા

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રાથમિક ક્રમ	
અનુક્રમશ્રિકા	૧
પ્રસ્તાવના	૫
પ્રંથોની સૂચિ	૧૮
હુપાખ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજીનો	
જીવનપરિચય	૧૯
સંપાદકનો સંક્ષિપ્ત પરિચય	૨૭
૧ શ્રી સુધર્માસ્વામી	૩ (નિર્મલ ગચ્છ)
૨ શ્રી જગદ્ગુરુવામી	૯
૩ શ્રી પ્રભુવરવામી	૨૩
૪ શ્રી શાંત્યંબવસુદિ	૪૪
૫ શ્રી યશોભદ્રસ્વામી	૨૭
૬ શ્રી સંભૂતિવિજય	૨૮
શ્રી ભદ્રગાદુરવામી	૨૮
૭ શ્રી રૂપગાભડ	૩૫
૮ શ્રી આચાર્ય મહાગિરિ	૪૩
શ્રી આચાર્ય મુદરિત	૪૩
૯ શ્રી સુરિયતસરિ	૪૯ (કોટિક ગચ્છ)
શ્રી સુપ્રતિપાદસરિ	૪૯
ઉમાસ્વામી વાચક	૪૯

વિષય	પૃષ્ઠ
આર્ય ક્યામાચાર્ય	૫૦
૧૦ શ્રી છંદ્રદિનસૂરિ	૫૩
૧૧ શ્રી આર્યદિનસૂરિ	૫૩
૧૨ શ્રી સિંહગિરિ	૫૩
આર્ય કાલક	૫૩
આર્ય ખપુટાચાર્ય	૫૫
આર્ય મંશુ	૫૭
શ્રી વૃદ્ધવાદીસૂરિ તથા } શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર }	૫૭
શ્રીપાદલિખતસૂરિ	૬૧
૧૩ શ્રી વજ્રસ્વામી	૬૩
શ્રી બદ્રગુપ્તાચાર્ય	૬૮
નવકોશ્કર	૬૯
૧૪ શ્રી વજ્રસેનસૂરિ	૭૨
શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ	૭૪
દુર્ગલિકા પુષ્પમિત્ર	૭૬
દિગંબરોત્પત્તિ	૭૭
૧૫ શ્રી ચંદ્રસૂરિ	૭૯ (ચંદ્ર-ગચ્છ)
૧૬ શ્રી સામંતભદ્રસૂરિ	૭૯ (વનવાસીગચ્છ)
૧૭ શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરિ	૮૧
૧૮ શ્રી પ્રસોત્તનસૂરિ	૮૧
૧૯ શ્રી માનદેવસૂરિ	૮૨
૨૦ શ્રી માનતુંગસૂરિ	૮૬
૨૧ શ્રી વીરસૂરિ	૮૬
૨૨ શ્રી જયદેવસૂરિ	૮૬
૨૩ શ્રી દેવાનંદસૂરિ	૮૬
વલ્લભીભંગ	૮૬
ઐત્યસ્થિતિ	૮૬
અભાદીપિકા શાખા	૯૦
૨૪ શ્રી વિક્રમસૂરિ	૯૨
૨૫ શ્રી નરસિંહસૂરિ	૯૨
૨૬ શ્રી સમુદ્રસૂરિ	૯૨
૨૭ શ્રી માનદેવસૂરિ (ખીબ)	૯૨

વિષય

પૃષ્ઠ

યુગપ્રધાન નાગાર્જુન	૬૩
શ્રી દરિભદ્રસૂત્રિ	૬૪
નિનભદ્રગણિ ક્ષમાક્ષમણ	૬૭
૨૮ શ્રી ત્રિષુધપ્રભસૂત્રિ	૬૯
૨૯ શ્રી યજ્ઞાનંદસૂત્રિ	૬૯
૩૦ શ્રી રવિપ્રભસૂત્રિ	૬૯
૩૧ શ્રી યશોદેવસૂત્રિ	૬૯
અણુહીલપુરસ્થાપના	૬૯
શ્રી ગાપભટ્ટીસૂત્રિ	૬૯
૩૨ શ્રી પ્રભુમ્નસૂત્રિ	૧૦૪
૩૩ શ્રી માનદેવસૂત્રિ (ત્રીજી)	૧૦૪
૩૪ શ્રી વિમલચંદ્રસૂત્રિ	૧૦૪
૩૫ શ્રી ઉદ્યોતનસૂત્રિ	૧૦૫
૩૬ શ્રી સર્વદેવસૂત્રિ	૧૦૮
કવિ ધનપાળ	૧૦૮
વાદીવેતાલ શ્રી શાંતિસૂત્રિ	૧૧૪
૩૭ શ્રી દેવસૂત્રિ	૧૧૭
૩૮ શ્રી સર્વદેવસૂત્રિ (બીજી)	૧૧૭
૩૯ શ્રી યશોભદ્રસૂત્રિ	} ૧૨૧
શ્રી નેમિચંદ્રસૂત્રિ	
શ્રી આભયદેવસૂત્રિ	૧૨૧
શ્રી નિનવલ્લભસૂત્રિ	૧૨૩
૪૦ શ્રી મુનિચંદ્રસૂત્રિ	૧૨૪
વાદી શ્રી દેવસૂત્રિ	૧૨૬
શ્રીમદ્ લેખચંદ્રાચાર્ય	૧૩૦
૪૧ શ્રી અગ્નિતદેવસૂત્રિ	૧૪૦
ખરતર મતોત્પત્તિ	૧૪૩
અચ્યગગન્ધોત્પત્તિ	૧૪૪
સાધપાણિભીય મત	૧૪૫
આગમિક ગ્રન્થ	૧૪૬
ગાદડોદ્ધાર (ચૌથો)	૧૪૬
૪૨ શ્રી વિજયસિંદસૂત્રિ	૧૫૧
૪૩ શ્રી મોમપ્રભસૂત્રિ ને	} ૧૫૧
મણિવત્સસૂત્રિ	

વિષય

પૃષ્ઠ

૪૪ શ્રી જગચંદ્રસૂરિ	૧૫૨	(તપગચંદ્ર)
૪૫ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ	૧૬૫	
શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિ	૧૬૭	
શ્રી વિદ્યાનંદસૂરિ	૧૬૮	
૪૬ શ્રી ધર્મધોપસૂરિ	૧૬૯	
પેથડ મંત્રી	૧૭૨	
૪૭ શ્રી સોમપ્રભસૂરિ (ખીન)	૧૭૯	
૪૮ શ્રી સોમતિલકસૂરિ	૧૮૦	
૪૯ શ્રી દેવસુંદરસૂરિ	૧૮૭	
શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ	૧૮૮	
શ્રી કૃષ્ણમંડનસૂરિ	૧૮૮	
શ્રી ગુણરત્નસૂરિ	૧૮૮	
૫૦ શ્રી સોમસુંદરસૂરિ	૧૮૯	
કૃષ્ણસરસ્વતી શ્રી જય- સુંદર(જયચંદ્ર) સૂરિ	૧૯૩	
શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિ	૧૯૪	
શ્રી જિનસુંદરસૂરિ	૧૯૪	
૫૧ શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ	૧૯૪	
૫૨ શ્રી રત્નશેખરસૂરિ	૧૯૬	
સુકામતોત્પત્તિ	૧૯૬	
૫૩ શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ	૨૦૦	
૫૪ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ	૨૦૨	
૫૫ શ્રી હેમવિભગસૂરિ	૨૦૨	
કડવામતી	૨૦૩	
ખીનમતી (વીનમતી)	૨૦૩	
પાયચંદ ગચ્છ	૨૦૩	
૫૬ શ્રી આણંદવિભગસૂરિ	૨૦૬	
૫૭ શ્રી વિજયદાનસૂરિ	૨૨૩	
૫૮ શ્રી હીરવિજયસૂરિ	૨૨૪	
૫૯ શ્રી વિજયસેનસૂરિ	૨૪૧	
સાતવારી	૨૪૫	
શ્રી તપાગચંદ્ર પદાવલોમ્ન-મુળ	૨૪૯	
વિશેષ નામોની અકારાદિ		
અનુક્રમણિકા (૩ વિભાગ)	૨૭૭	

સુવિદિતવ્યક્તિ-સ્વતાયલ્લખોદારક-

આચાર્યશ્રી વિજયનીલિસુરીચરણ મહારાજ

પ્ર • સ્તો • વ • ના

ગરુડોત્પત્તિ

પૂરમાત્મા શ્રી મહાવીરની પાટ-પરંપરાએ થયેલા આચાર્યોથી અનેક ગરુડોત્પન્ન થયા છે. તે પૈકીના કેટલાક ગરુડોના ઉત્પાદકો કેણ હતા અને તે ગરુડો કયા સમય દરમિયાન ઉદ્ભવ્યા તેનો સંક્ષિપ્ત વૃત્તાંત આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. વિક્રમ સંવતના પાંચમા સૈકાથી તે નવમા સૈકા સુધીના સમયમાં આચાર્યોનો સંવિસ્તર હોવાનું ઉપલબ્ધ થઈ શકતો નથી. તેનું મુખ્ય કારણ એ જણાય છે કે તે સમય દરમિયાન ભારતવર્ષમાં ભયંકર યુદ્ધો ખેલાયા છે તેમજ પરદેશી સત્તાઓની સ્વારીઓ પણ ભારતવર્ષ ઉપર ચઢી આવતી હોવાથી જનસમુદાયમાં શાંતિ નહોતી. આ ઉપરાંત આપણા સાહિત્યના વિપુલ ગ્રંથોનો વિનાશ થવાથી શ્રેણિબદ્ધ ઇતિહાસ ભળવી શકાયો નથી.

કેઈપણ ધર્મ-સંપ્રદાયમાં મત-મતાંતરો તો રહેવાના જ. મનુષ્ય-સ્વભાવ જ એવા પ્રકારનો છે કે સ્વર્ગને એક સરખી મતિ હોતી નથી. ગરુડમાં મત-મતાંતરો ઉદ્ભવવાના આંતર તેમજ બાહ્ય અનેક કારણો હોય છે. એકલા જૈનધર્મમાં જ આટલા બધા વાડા અને ફાંટા છે એવું કંઈ નથી. વૈદિક, બૌદ્ધ તથા ખ્રીસ્તી આદિ ધર્મ-સંપ્રદાયો તરફ દૃષ્ટિપાત કરશું તો ત્યાં પણ મત-મતાંતરનો મોટો સમૂહ જણાયો.

દરેક તીર્થંકરોના જોટલા ગણધરો હોય તેટલા ગણો-ગરુડો ઉત્પન્ન થાય છે. ચરમ તીર્થંકરો શ્રી મહાવીર દેવના અગિયાર ગણધરો હતા. તેમના દ્વારા નવ ગરુડો ઉત્પન્ન થયા હતા પરંતુ પ્રભુ શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી પંચમ ગણધર મુદ્ધમોસ્વામીનું જ હ્રસ્વપણે અસ્તિત્વ રહેવાનું હોવાથી તેમજ તેમનો જ ગરુડ ભવિષ્યમાં પ્રવર્તવાનો હોવાથી તેમના નામથી પ્રવર્તેલો “ મુદ્ધમગરુડ ” વિશેષ પ્રખ્યાતિ પામ્યો અને તેની પરંપરામાં અનેક સમય પ્રભાવિત યુગપ્રધાનો થયા.

જૈનોની જહોજલાલી

પ્રાયે આ અવસર્પિણીના ચોવીશ તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ તેમજ વિહારભૂમિ બંગાળ, બિહાર તથા કાશી વિગેરે પ્રાન્તો હતા. પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણ પછીના પાંચશે' વર્ષ સુધી બંગાળાદિ પ્રાંતોમાં જૈનોની તેમજ જૈન ધર્મની સારી જહોજલાલી હતી. મહારાજ અશોક, મહામેઘવાહન મહારાજ ખારવેલ અને સમ્રાટ સંપ્રતિના સમયમાં જૈનોની સંખ્યા વીશ કરોડ જેટલી હતી. શંકરાચાર્યના પ્રાદુર્ભાવ પહેલાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચારે વર્ણોના મનુષ્યો જૈનધર્મ પાળતા. શ્રી વજ્રસ્વામી, શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી વિગેરે પ્રખર આચાર્યવર્યોનો વિહાર મોટે ભાગે બંગાળાદિ પ્રાંતોમાં હતો, પરંતુ વિક્રમના પાંચમા સૈકા પછીના જૈનાચાર્યોનો વિહાર મધ્યપ્રાન્ત, મેવાડ, મારવાડ, ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રાદિ પ્રાન્તો સુધી લાંબાયો હતો. અગાઉના આચાર્યોએ સંખ્યાબળ વધારવા જે જહેમત લીધી હતી તેવી જહેમત પાછળના આચાર્યો ઊઠાવી શક્યા નહિ અને પરિણામે સંખ્યાબળ દિવસે દિવસે ઘટતું ગયું. શ્રી બપ્પભટ્ટસૂરિના સમયમાં આપણી સંખ્યા છ-સાત કરોડની હતી તે પરમાર્હત કુમારપાળ ને કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્દેવચંદ્રાચાર્યના સમયે ઘટીને પાંચ કરોડ આશરે રહી હતી. બાદ વસ્તુપાળ ને તેજપાળના સમયે ચાર કરોડ જેટલી સંખ્યા હતી, પરંતુ પછીથી રામાનુજાચાર્ય અને વલ્લભાચાર્યના અસ્તિત્વથી અને વૈષ્ણવ ધર્માનુયાયી રાજાઓના પ્રાબલ્યથી આપણી સંખ્યા પ્રતિદિન ઘટવા લાગી. તેઓએ જૈન ધર્મ પાળનારાઓને વૈષ્ણવ બનાવવા માંડ્યા જેથી જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિના સમયમાં સંખ્યા ઘટીને બે કરોડની રહેવા પામી. તેમના સમય પછીના ત્રણશે' વર્ષમાં કોઈએ સંખ્યાબળ પરત્વે પૂરતું લક્ષ આપ્યું જણાતું નથી એટલે અસ્તવ્યસ્ત દશાને પરિણામે સંખ્યા ઘટતી ઘટતી અત્યારે બાર લાખ જેવી નિજીવ સંખ્યાએ આવી પહોંચી છે.

ગરબ-વર્ણન

આપણામાં ચોરાશી ગરબો હોવાની માન્યતા પ્રચલિત છે. કોઈ જણાવે છે કે શ્રીવજ્રસેનસૂરિના ચાર શિષ્યો—ચંદ્ર, નાગેંદ્ર, નિર્વૃત્તિ અને વિદ્યાધર—દ્વારા દરેકના એકવીશ-એકવીશ એમ ચોરાશી ગરબો પ્રવર્ત્યા. વળી કેટલાક એમ પણ દર્શાવે છે કે વિ. સં. ૯૯૪માં શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિના શિષ્યો દ્વારા ચોરાશી ગરબો ઉત્પન્ન થયા; પરંતુ સ્પષ્ટ રીતે ચોરાશી ગરબોના સાચા નામો કે શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપલબ્ધ થતું નથી. જેઓની જાણમાં જે જે ગરબોની યાદી હતી તેઓએ તે પ્રમાણે વિવિધ રીતે ચોરાશી નામો ગણાવ્યા છે. અહીં ત્રણ પ્રકારના ગરબના નામો જણાવવામાં આવ્યા છે. જુદી જુદી પદ્ધતિઓ અને પ્રતિમાઓ પરના શિલાલેખો પરથી ગરબોની જે નોંધ થવા પામી છે તેમાં નીચેના ૯૯ જેટલા ગરબોનો નામનિર્દેશ થવા પામ્યો છે.

૧ નિર્ધન્ય	ગચ્છ	૩૩ તપા	ગચ્છ	૬૬ શરનાલ	ગચ્છ
૨ કોટિક	"	૩૪ વિશાવલ	"	૬૭ બ્રહ્માણ	"
૩ વનવાસી	"	૩૫ ચારાપ્રદીય	"	૬૮ નાણુકીય	"
૪ ઉપકેશ	"	૩૬ કૃષ્ણરાજપિં	"	૬૯ પિપ્પલિઆ	"
૫ વજ્રશાખા	"	૩૭ પુરંદર	"	૭૦ ભાવકાર	"
૬ નાગિલ	"	૩૮ કમલા	"	૭૧ ભાવડેર	"
૭ ધંડિલશાખા	"	૩૯ ચાંદ્ર	"	૭૨ ચેત્રવાલ	"
૮ નિર્વૃત્તિકુલ	"	૪૦ વિદ્યાધર	"	૭૩ વાગડ	"
રાજચૈત્ર	"	૪૧ નિર્વૃત્તિ	"	૭૪ ભિન્નમાલ	"
૯ બ્રહ્મક્રીપ	"	૪૨ નાગપુરી તપા	"	૭૫ ધર્મધામ	"
૧૦ હર્ષપુરીય	"	૪૩ લઘુખરતર	"	૭૬ દેવનન્દિત	"
૧૧ મલ્લધારી	"	૪૪ બૃહત્ખરતર	"	૭૭ ખરતર ગચ્છ વેગડશાખા	"
૧૨ સાંડેર	"	૪૫ પિપ્પલક ખરતર શાખા	"	૭૮ રાલદ્રા	ગચ્છ
૧૩ વડ	"	૪૬ ખરતર ગચ્છ	"	૭૯ સીદાધટીય	"
૧૪ કોરંટ	"	મધુકરા શાખા	"	૮૦ શ્રી પલ્લીય	"
૧૫ કુચપુરીય	"	૪૭ તપાગચ્છ વૃદ્ધ પોશાલિક	"	૮૧ કચ્છાલિવાલ	"
૧૬ ચૈત્યવાસ	"	૪૮ તપાગચ્છ લઘુ પોશાલિક	"	૮૨ હારીજ	"
૧૭ નાણાવલ	"	૪૯ તપાગચ્છે વિજયદેવસૂરિગચ્છ	"	૮૩ સદ્ગન્તિક	"
૧૮ ચિત્રવાલ	"	૫૦ ,, વિજયઆનંદસૂરિગચ્છ	"	૮૪ હીરાપલ્લી	"
૧૯ વિધિપક્ષ	"	૫૧ સાગર ગચ્છ	"	૮૫ ભત્યોદાર	"
૨૦ સાધપૂર્ણિમિયા	"	૫૨ પ્રશ્નવાહન કુલ	"	૮૬ શ્રીકાશહૃદીય	"
(અંચલ)	"	૫૩ શેપુર ગચ્છ	"	૮૭ મહુકર	"
૨૧ ખરતર	"	૫૪ કુવડ	"	૮૮ સીદ્રાની	"
૨૨ આગમિક	"	૫૫ હુંગડ	"	૮૯ ભખડીયા	"
૨૩ સ્તવ પક્ષ	"	૫૬ ઉપકેશ	"	૯૦ છિત્રાવાલ	"
૨૪ દિવંદનિક	"	૫૭ દિવંદનિક વૃદ્ધશાખા	"	૯૧ ચતુર્દશી	પક્ષ
૨૫ જીરાઉત્ત	"	૫૮ વૃદ્ધ તપાગચ્છ	"	૯૨ ત્રિભવિયા	ગચ્છ
૨૬ નિંગજીય	"	૫૯ કોરંટ તપાગચ્છ	"	૯૩ રતનાકર	"
૨૭ હસ્તિકુંડી	"	૬૦ કડવામતિ પન્થ	"	૯૪ જેરંડ	"
૨૮ રાજ	"	૬૧ બીજ (વીજમતી) ગચ્છ	"	૯૫ ભાંગેડ	"
૨૯ રૂદ્રપાલીય	"	૬૨ કમલકલશા	"	૯૬ કિંનરસ	"
૩૦ વાયટીય	"	૬૩ કલકપ્પરા	"	૯૭ નાગર	"
૩૧ ઉકેશ	"	૬૪ પાયચંદ	"	૯૮ ભાવદેવાચાર્ય	"
૩૨ પુનમિયા	"	૬૫ કાસદ્રા	"	૯૯ નિગમપ્રભાવક	"

ઉપરના આ નવાણું નામો 'ગચ્છમતપ્રબંધ' નામના પુસ્તકમાં

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીએ જણાવેલ છે.

“જેન પ્રબોધ” માં ચોરાશી ગચ્છના નામ નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યાં છે.

૧ દોવંદનિક	ગચ્છ	૨૯ ભાવડહરા	ગચ્છ	૫૭ વગ્ધેરા	ગચ્છ
૨ ધર્મધોષ	,,	૩૦ નાખડીઆ	,,	૫૮ ભદ્રેરા	,,
૩ સંડેરા	,,	૩૧ ઠેરંટવાલ	,,	૫૯ નાખરિયા	,,
૪ કિન્નરસા	,,	૩૨ પ્રાદ્યણીયા	,,	૬૦ ખાહડમેરા	,,
૫ નાગોરી તપા	,,	૩૩ મંડાહડા	,,	૬૧ કછરિયા	,,
૬ મલ્લધારી	,,	૩૪ નીખલીયા	,,	૬૨ રેકવાલ	,,
૭ ખડતપા	,,	૩૫ ખેલાહરા	,,	૬૩ ખોરસવા	,,
૮ ચિત્રવાલ	,,	૩૬ ઉછિંતવાલ	,,	૬૪ વેગડા	,,
૯ ઓશવાલીય તપા	,,	૩૭ રૂંદોલિયા	,,	૬૫ વીસલપુરા	,,
૧૦ નાણાવાલ	,,	૩૮ પંથેરવાલ	,,	૬૬ સંવાડિયા	,,
૧૧ પલ્લિવાડ	,,	૩૯ ખેજડિયા	,,	૬૭ ધંધુકિયા	,,
૧૨ આગમિયા	,,	૪૦ વાછિતવાલ	,,	૬૮ વિદ્યાધર	,,
૧૩ ખોકડીયા	,,	૪૧ જરાઉલીયા	,,	૬૯ આયરિયા	,,
૧૪ ભિન્નમાલીયા	,,	૪૨ જેસલમેરા	,,	૭૦ હરમોરા	,,
૧૫ નાગેંદ્ર	,,	૪૩ લલ્લવાણિયા	,,	૭૧ કોટિકગણકુલ	,,
૧૬ સેવંતરીયા	,,	૪૪ તાતહડ	,,	૭૨ વજ્રશાખાભિરુદ્ધ	,,
૧૭ ભંડેરા	,,	૪૫ છાજહડ	,,	૭૩ વાડિયગણ	,,
૧૮ જઈલપ્રાલ	,,	૪૬ ખંભાતિયા	,,	૭૪ ઉડુવાડિયગણ	,,
૧૯ વડાખરતર	,,	૪૭ શંખવાલિયા	,,	૭૫ ઉત્તરવાલસહ	,,
૨૦ લહુડાખરતર	,,	૪૮ કમલકલશા	,,	૭૬ ઉદેહગણ	,,
૨૧ ભાણુસોલિયા	,,	૪૯ સોજંતરિયા	,,	૭૭ આકોલિય	,,
૨૨ વડગચ્છથી વિધિપક્ષ		૫૦ સોજતિયા	,,	૭૮ લુણિયા	,,
૨૩ તપા ખિરુદ્ધ	ગચ્છ	૫૧ પીપલિયા	,,	૭૯ માજવગણાં	,,
૨૪ સુરાણા	,,	૫૨ ખીમસરા	,,	૮૦ ચારણગણ	,,
૨૫ વડીપોશાલ	,,	૫૩ ચોરવોડીયા	,,	૮૧ સાધંપુનમિયા	,,
૨૬ ભરૂઅચ્છા	,,	૫૪ ભામેચ્છા(પામેચ્છા),,		૮૨ આંગડિયા	,,
૨૭ કતખપુરા	,,	૫૫ ખંભણીયા	,,	૮૩ નીખજીઆ	,,
૨૮ સંખલા	,,	૫૬ ગોયલવાલ	,,	૮૪ સાચોરા	,,

“જેન સાહિત્યસંશોધક” ખંડ ત્રીજો, અંક પહેલામાં ચોરાશી ગચ્છોનાં નામ નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યાં છે.

૧ ઓસવાલ	૨૯ લાવરાજ	૫૭ કપુરસીયા
૨ જીરાવલા	૩૦ પદ્મીવાલ (નાગરાલ)	૫૮ પૂર્ણતલ
૩ વડગચ્છ	૩૧ ફોરડવાલ	૫૯ રેવઈયા
૪ પુનમિયા	૩૨ નાગેન્દ્ર	૬૦ ધંધુકા
૫ ગંગેસરા	૩૩ ધર્મધોષ	૬૧ થંભણા
૬ ફોરંડા	૩૪ નાગોરી	૬૨ પંચવલહીયા
૭ આનપુરા	૩૫ ઉછિતવાલ	૬૩ પાલણપુરા
૮ ભરુઅચ્છા	૩૬ નાણાવાલ	૬૪ ગંધારા
૯ ઉદવીઆ	૩૭ ચાંડેરવાલ	૬૫ ગુવેલિયા
૧૦ ગુદવીઆ	૩૮ મંડોવરા	૬૬ સાધપુનમીઆ
૧૧ ઉ(દ)કાઉઆ	૩૯ સુરાણા	૬૭ ન(મ)ગરકોટિયા
૧૨ ભિન્નમાલ	૪૦ ખંભાતી	૬૮ હીસારીયા
૧૩ ભુડાસીયા	૪૧ વડોદરીયા	૬૯ ભટનેરા
૧૪ હાસવિ(કે)આ	૪૨ સોપારા	૭૦ જીતહરા (સોરઠીઆ)
૧૫ ગચ્છપાલ	૪૩ માંડલીઆ	૭૧ જગાયન
૧૬ ઘોષવાલ	૪૪ ફોડી(ત્યો)પુરા	૭૨ ભીમસેન
૧૭ મંગોડી	૪૫ ભંગલા(ડા)	૭૩ આ(તા)ગડીયા
૧૮ બ્રાહ્મણીઆ	૪૬ છાપરીઆ(બાબરાવાલ)	૭૪ કબોળ
૧૯ ભલોરા	૪૭ ભોરસડા	૭૫ સેવંતરીયા
૨૦ બોકડીઆ	૪૮ દ્વિવંદનીક	૭૬ વાઘેરા
૨૧ મુડા(બા)હરા	૪૯ ચિત્રવાલ	૭૭ વા(વ)હેડીઆ
૨૨ ચિતો(ત્રો)ડા	૫૦ વેગડા	૭૮ સિદ્ધપુરા
૨૩ સાચોરા	૫૧ વાયડ	૭૯ ઘોષા(ધં)રા
૨૪ કુચડીઆ	૫૨ વિજહરા	૮૦ નીગમ
૨૫ સિદ્ધાંતીઆ	૫૩ કુતગપુરા	૮૧ સંજના (તી)
૨૬ રામસેનીયા	૫૪ કાછેલિયા	૮૨ બારેબા (બરડેવા)
૨૭ આગમિક	૫૫ રુદ્રોલી (રુદ્રપાલીય)	૮૩ સુ(સુ)રંડવાલ
૨૮ મલધાર	૫૬ મહુ(દિવ)કરા	૮૪ નાગઉલા

ઉપર દર્શાવેલા ગચ્છોના નામો પૈકી કેટલાક નામો અર્થથી મળતા આવે છે. નાણુકીમ અને નાણાવાલ ગચ્છ એક જ હોય તેમ જણાય છે. તેવી જ રીતે સિદ્ધાન્તિક અને આગમિક ગચ્છ પણ એક હોઈ શકે. ચિત્રવાસીઓના નિગમાદિક ગચ્છથી પોતાની જુદી સંજ્ઞા દર્શાવવા માટે આગમવાદીઓએ સ્વગચ્છનું " આગમિક ગચ્છ " એવું નામ સ્થાપ્યું હોય. વળી " સિદ્ધાન્તી " ગચ્છ એ પણ " સિદ્ધાન્તી " ગચ્છ હોય તેમ સંભવે છે.

તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છમાંથી તેની શાખાએ પણ ફેટલાઈ નવીન મત-ગચ્છો ઉદ્ભવ્યા છે. વિધિપક્ષ ગચ્છ અને અંચળગચ્છ નાણકીય ગચ્છમાંથી નીકળ્યા હોવાનું મનાય છે; જ્યારે વડગચ્છમાંથી તપગચ્છ અને તે તપગચ્છમાંથી પણ તેર શાખાઓ ઉદ્ભવી છે.

કયા ગચ્છો કયા સમયે અને કોનાથી પ્રચલિત થયા તેની ટૂંકી રૂપરેખા અત્રે દર્શાવવી અસ્થાને તો નહીં જ ગણાય.

નિર્ગન્થ ગચ્છ—પ્રભુ શ્રી મહાવીરના પંચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામીથી પ્રવર્ત્યો. આ ગચ્છ આઠમા પદ્ધર શ્રી આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિસૂરિ સુધી ગાલ્યો.

કોટિક ગચ્છ—નવમા પદ્ધર શ્રી સુસ્થિતસૂરિ અને શ્રી સુપ્રતિખદ્રસૂરિએ કાકંદી નગરીમાં સૂરિમંત્રનો કોટિવાર બપ કરવાથી નિર્ગન્થ ગચ્છનું નામ કોટિક સ્થાપન થયું અને તે ચૌદમા પદ્ધર શ્રી વજ્રસેનસ્વામી પચન્ત ગાલુ રહ્યો.

વનવાસી ગચ્છ—શ્રી મહાવીર દેવની સોળમી પાટે થયેલ શ્રી સામંતલદ્રસૂરિ સ્વગચ્છીય સાધુઓની સાથે વનમાં વાસ કરતા હતા તેથી કોટિક ગચ્છનું વનવાસી ગચ્છ એવું નામ પડ્યું. ઉદ્યોતનસૂરિના સમયમાં તેનું ‘વડગચ્છ’ એવું નામ પડ્યું અને બાદ તેજ ગચ્છનું જગચ્છંદ્રસૂરિના સમયમાં ‘તપાગચ્છ’ એવું નામ પ્રચલિત થયું.

ઉપકેશ ગચ્છ—પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથના શાસનની પરંપરા ગાલુ જ હતી. તેમની છઠી પાટે થયેલા રત્નપ્રભસૂરિએ ઉપકેશપદ્ધતમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ ઉપરાન્ત ઓશિયા નગરીના રાજા તેમજ ક્ષત્રિયોને પ્રતિબોધી ઓશવંશની સ્થાપના કરી, તેઓને ઓસવાળ બનાવ્યા. શ્રીમાલી વંશની પણ તેમણે જ સ્થાપના કરી. ઉપકેશ વંશની સ્થાપના કરવાથી તેમના ગચ્છનું નામ પણ ઉપકેશ ગચ્છ પ્રચલિત થયું. આ ગચ્છમાં ધર્મધુરંધર ઘણા આચાર્યો થયા છે.

વજ્રશાખા (વયરીશાખા) ગચ્છ—શ્રીવજ્રસ્વામીથી આ શાખાની શરૂઆત થઈ. એમના સમયમાં ભયંકર દ્વાદશવર્ષીય દુકાળ પડ્યો ત્યારે તેમણે વિદ્યાના બળે સંઘનું રક્ષણ કર્યું હતું.

નાગિલ ગચ્છ—નાગિલ નામના આચાર્યથી આ ગચ્છ પ્રગલ્યો. આ ગચ્છમાં શ્રી વિજયસૂરિના શિષ્ય વિમળસૂરિ થયા કે જેમણે પ્રાકૃત ભાષામાં પઉમચરિય (જેન રામચરિત્ર) નામના અદ્ભુત ગ્રંથનું સર્જન કર્યું છે. વિક્રમ સં. ૫૯ (મ. નિ. સં. ૫૨૯) માં આ ગ્રંથની રચના કરવામાં આવી હતી.

પંડિલશાખા ગચ્છ—આ શાખા કોનાથી પ્રચલિત થઈ તે નિર્ણીત નથી થતું પરંતુ આ શાખામાં ઘણા પ્રભાવિક આચાર્યો થયા છે. ચંદ્રગચ્છની પંડિલ

શાખાના ભાવદેવસૂરિના શિષ્ય વિજયસિંહસૂરિ થયા. તેમના વીરાચાર્ય નામના શિષ્ય થયા કે જેમણે શુભરાધીશ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પર સારો પ્રભાવ પાડ્યો હતો.

નિર્વૃત્તિકુળ રાજચૈત્ર ગચ્છ—આ ગચ્છમાં પ્રભાવિક શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ થયા કે જેમણે " શત્રુજયમહાત્મ્ય " નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે.

બ્રહ્મદ્વીપ ગચ્છ—શ્રી વજ્રસ્વામીના મત્તા આચાર્યમિતે કૃષ્ણા ને બેત્રાએ નામની બે નદીઓ વચ્ચે બ્રહ્મદ્વીપમાં વસનારા ૫૦૦ તાપસોને પ્રતિબોધી જૈન ધર્મોત્તુયાયી બનાવ્યા. તે સાધુઓ બ્રહ્મદ્વીપીશાખા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા અને તેથી તેમનો ગચ્છ બ્રહ્મદ્વીપગચ્છ એવા નામે પ્રચલિત થયો.

હર્ષપુરીય ગચ્છ—અજમેર પાસેના હર્ષપુર નગરમાં આ ગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ હોય તેમ સંભવે છે. આ ગચ્છમાં શ્રી બપ્પલટ્ટીસૂરિ શાસનોત્તતિકર થયા. ઉપરાંત મલ્લધારી દેવપ્રભસૂરિના શ્રી તારાચંદ્રસૂરિ નામના શિષ્ય થયા જેમણે જ્યોતિષસાર અને પ્રાકૃતદીપિકા નામના ગ્રંથો અને મુરારી કવિના અનર્ધરાધવ પર ટીકા તેમજ ન્યાયકંઠલી પર ટીકા રચી હતી. તેમના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રભે અલંકારમહોદધિ તથા કાકુત્સ્થકેલિ ગ્રંથો રચ્યા હતા. વળી તિલકસૂરિના શિષ્ય રાજશેખરસૂરિએ ન્યાયકંઠલી પર પંજિકા અને ઐતિહાસિક પ્રબોધામૃત દીર્ઘિકા રચેલ છે.

મલ્લધારી ગચ્છ—આ ગચ્છ કોનાથી શરૂ થયો તે નક્કી થઈ શક્યું નથી પરંતુ આ ગચ્છમાં અતિ વિચક્ષણુ વિદ્વાનો થયા છે. મલ્લધારી હેમચંદ્રે જીવસમાસ, ભવભાવના, ઉપદેશમાલાવૃત્તિ, અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ટીકા, શતકવૃત્તિ, મૂળાવસ્થક પર પાંચ હબરી વૃત્તિ, વિશેષાવસ્થક નામની અઠાવીશ હબરી વૃત્તિ વિગેરે અસાધારણ ગ્રંથો રચ્યા છે.

સાંડેરગચ્છ—જેરણપુરા પાસે સાંડેરા ગામ છે. ત્યાંના જે આચાર્યો પ્રસિદ્ધિ પામ્યા તે સાંડેરગચ્છીય કહેવાયા. આ ગચ્છ વિક્રમની દશમી સદી પૂર્વે વિદ્યમાન હતો. આ ગચ્છના આચાર્યે શીશોદિયા વંશની સ્થાપના કરી હતી અને તેથી શીશોદિયા પંડેરિયા એ કહેવત પ્રચલિત બની છે.

વડગચ્છ—શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિએ આણુની તળાટી પાસે ટેલી નામના ગામમાં વડના વૃક્ષની નીચે શ્રી સર્વદેવસૂરિને (મતાંતરે આઠ આચાર્યોને) સૂરિમંત્ર આપ્યો ત્યારથી વનવાસી ગચ્છ તે વડગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છના સમગ્ર આચાર્યોએ સેંકડો રાત્રીઓને પ્રતિબોધી જૈન શાસનનો ઉદ્યોત કર્યો હતો. શ્રી આમ્લદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી દેવેન્દ્રગણિ- (શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિ) એ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર ટીકા, પ્રત્યયત્તારોદ્ધાર, આખ્યાન-મણિકોષ તથા વીરચરિત્ર ગ્રંથો રચ્યા હતા.

કોરંટ ગરુ—કોરંટ નગરના નામ પરથી આ ગરુની પ્રસિદ્ધિ થઈ હોય તેમ જણાય છે. વિક્રમના સોળમા સૈકા સુધી આ ગરુના આચાર્યો વિદ્યમાન હતા. હાલમાં પ્રાયે જણાતા નથી.

કુચપુરીયગરુ—ચૈત્યવાસી સાધુઓના ગરુ પૈકી આ પણ એક ગરુ સંલે છે.

ચૈત્યવાસ સતગરુ—ચૈત્યવાસની સ્થિતિ ઘણી પ્રાચીન હોય તેમ જણાય છે. વનરાજ આવડાને આશ્રય આપનાર શ્રી શીલગુપ્તસૂરિ ચૈત્યવાસી હતા. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના સમયમાં ચૈત્યવાસીઓનું અતિશય પ્રાણવ્ય હતું.

નાણાવલગરુ—આ ગરુના આચાર્યો મેવાડ, નાની તથા મોટી મારવાડ અને માળવામાં મોટા ભાગે વિચરતા. આ ગરુમાં માનદેવસૂરિ થયા જેમણે ૧૧૧૮માં ક્ષેત્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી અને લઘુશાંતિ સ્તોત્રની રચના કરી છે.

ચિત્રવાલગરુ—ચૈત્રવાલ ગરુ અને તપગરુના સ્થાપક આચાર્યોનો મેળ સારો હતો તેમ જણાય છે. ચૈત્રવાલગરુની શ્રી યશોભદ્ર(દેવપ્રભ)સૂરિની સહાયથી શ્રી જગન્નાથસૂરિએ વિદ્યાપુરમાં કિયોદ્ધાર કરી તપગરુની સ્થાપના કરી હતી.

વિધિપક્ષગરુ—શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૬૬ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહના શાસનકાળમાં એકસો સીત્તેર બોલની પ્રજ્વળા કરી વિધિગરુની સ્થાપના કરી અને પોતાનું આચાર્યસૂરિ એવું નામ રાખ્યું. કુમારપાળે આ ગરુને આંચલિકા ગરુ તરીકે સંબોધ્યો અને ત્યારથી આંચલગરુ એવા નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

તપગરુ પટ્ટાવલી(પ્રસ્તુત પુસ્તક)ના કર્તા શ્રી ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય ઉપ- રની હકીકતથી કંઈક જુદા પડે છે. તેઓ જણાવે છે કે નરસિંહ નામના આચાર્ય યુના નામના ગામમાં હતા ત્યારે નાથી નામની એક ધનાઢ્ય અંધ શ્રાવિકા તેમને વંદન કરવા આવતાં મુહુર્ત લાવવી ભૂલી ગઈ. બાદ સૂરિના કહેવાથી તેણે મુહુર્તના બદલે વસ્ત્રના અંચલા(છેડા)થી વાંધા. પછી તેની સહાયતાથી આંચલિક મતની ઉત્પત્તિ થઈ. આ ગરુમાં નૂતન ગ્રંથના પ્રણેતા ઘણા આચાર્યો થયા.

સાધ્વપૂર્ણિમાગરુ—પુનમીયા ગરુના સાધુઓને કુમારપાળે પોતાના દેશ- માંથી હઠપાર કર્યા બાદ કુમારપાળના મૃત્યુ પછી તે જ ગરુના સુમતિસિંહસૂરિ પાટણ આવ્યા તે તેમણે પોતાને સાધ્વપૂર્ણિમિયા તરીકે ઓળખાવ્યા.

ખરતરગરુ—શ્રી જિનદત્તસૂરિથી આ ગરુની સ્થાપના થઈ મનાય છે. આ ગરુના શ્રી જિનદત્તસૂરિ, શ્રી જિનકુશળસરિ અને શ્રી જિનવદલસૂરિ મહાન પ્રભાવિક આચાર્યો જણાય છે. આ ગરુના આચાર્યોએ સારા પ્રમાણમાં નૂતન ગ્રંથો રચ્યા છે.

આગમિક મત—આગમિકો અથવા ત્રણ થોઈવાળા ગચ્છની ઉત્પત્તિ વિ. સં. ૧૨૫૦ માં થયેલી મનાય છે. પુનર્મીયા ગચ્છના શીલગુણસૂરિ ને દેવભદ્રસૂરિએ સ્વગચ્છ ત્યજી અંચળગચ્છ સ્વીકાર્યો. ત્યારબાદ તેનો પણ ત્યાગ કરી ચોતાનો નવીન પંથ કાઢી ક્ષેત્રદેવતાની સ્તુતિ ન કરવી વિગેરે નૂતન પ્રરૂપણા કરી.

સ્તવપદ્મગચ્છ—વિક્રમની ખારમી સદી સુધી આ પદ્મ હૈયાત હતો. શ્રી સોમ-પ્રભસૂરિએ જગન્નંદ્રસૂરિને સ્વપાટે સ્થાપતી વખતે બીજા ગચ્છોની સાથોસાથ આ ગચ્છના નાયકની પણ સંમતિ મેળવી હતી.

રાજગચ્છ—પ્રદ્યુમ્નસૂરિના ગુજરાત, ગેવાડ, મારવાડ તથા માળવાના રાજાઓ અનન્ય ભક્ત હતા તેથી તેમના ગચ્છનું નામ રાજગચ્છ પડ્યું. તેમણે દિગંધરી-ઓનો વાઢમાં પરાજય કર્યો હતો અને જુદા જુદા ચોરાશી પુસ્તકો લખ્યા હતા.

રૂદ્રપાલીય ગચ્છ—આ ગચ્છ શ્રી જિનશેખરસૂરિથી શરૂ થયો. તેમણે સમ્ય-કૃત્સમ્પત્તિકા, શીલતરંગિણી વિગેરે અંથો રચ્યા છે.

વાયટીયગચ્છ—વાયટપુરમાં રહેનારા આચાર્યોથી આ ગચ્છ શરૂ થયો છે. આ ગચ્છના અમરચંદ્રસૂરિએ પદ્માનંદ મહાકાવ્ય, બાલભારત મહાકાવ્ય, કાવ્ય-કલ્પલતા, છંદોરત્નાવલિ અને કલાકલાપ વિગેરે અંથો રચ્યા છે. તેઓ રાજ વીશળ-દેવના ધર્મશુર હતા.

પુનર્મીયાગચ્છ—શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિથી આ ગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ. પુનર્મની પાખી કરવાની માન્યતાને તેમણે પ્રોત્સાહન આપ્યું. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય આ ગચ્છના હતા એમ કહેવાય છે.

તપાગચ્છ—મુનિઓની શિથિલતા દૂર કરવા માટે શ્રી જગન્નંદ્રસૂરિએ ચૈત્રવાલગચ્છના શ્રી દેવપ્રભસૂરિની સહાયતાથી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેમણે ૧૨૮૫ માં આચાર્યપદવી મળવાની સાથે જ યાવજીવ આયંજિલતપ આરંભ્યો. આ ઉત્કૃષ્ટ તપના પ્રભાવથી રંજિત થઈ ચિતોડના રાણાએ તેમને તપા એવું બિરુદ આપ્યું અને ત્યારથી વડગચ્છનું 'તપાગચ્છ' એવું નામ પ્રવૃત્તિમાં આંખ્યું. આ ગચ્છની વડીપોશાળ, લઘુપોશાળ, દેવમુર, અણ્મુર, સાગર, વિમળ, રત્ન, નાગોરી વિગેરે ઘણી સાખા—પ્રશાખાઓ છે. તપગચ્છનાં તેર પાટિયાં કહેવાય છે.

ચારાપદ્રીયગચ્છ—ચારા ગામના આચાર્ય પરથી આ ગચ્છ અસ્તિત્વમાં આંખ્યો હતો. આ ગચ્છમાં વાઢીવેતાલ શાંતિસૂરિ સમર્થ આચાર્ય થયા છે.

કમલાગચ્છ—શ્રી પાર્શ્વનાથસંતાનીય મુનિઓની પરંપરામાં આ ગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ છે. અઘાપિપર્યંત આ ગચ્છ ચાલુ છે.

વિદ્યાધરગરુડ—પાદલિસાચાર્ય, વૃદ્ધવાદીસૂરિ ને સમ્રાટ વિક્રમને પ્રતિબોધનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ આ ગરુડમાં થયેલ છે.

નિવૃત્તિગરુડ—આ ગરુડમાં મહાવિદ્વાન્ દ્રોણાચાર્ય થયા જેમણે અભયદેવસૂરિરચિત નવાંગી વૃત્તિઓ તપાસી આપી હતી. સૂરાચાર્ય અને ઉપમિતિલવપ્રપંચા કથા જેવા અમૂલ્ય ગ્રંથના રચયિતા શ્રી સિદ્ધર્ષિ આ ગરુડના હતા.

તપાગરુડ વૃદ્ધપૌશાલિક—શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના ગુરુલાઇ વિજયચંદ્ર, કે જેઓ સંસારી અવસ્થામાં મંત્રી વસ્તુપાળના દક્ષતરી હતા, તેમનાથી આ ગરુડ પ્રવર્ત્યો. દેવેન્દ્રસૂરિ અને વિજયચંદ્ર વચ્ચે વૈમનસ્ય થયું. વિજયચંદ્ર ખંભાત ગયા અને પાછળથી દેવેન્દ્રસૂરિ પણ ખંભાત આવી પહોંચ્યા ને તેમનાથી બુદ્ધા ઉપાશ્રયે રહ્યા. વિજયચંદ્ર ઉતરેલા હતા તે વડીપોશાલના નામે અને દેવેન્દ્રસૂરિનો ઉપાશ્રય લઘુપોશાલના નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

તપાગરુડે વિજયદેવસુર અને આણસુરગરુડ—વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય વિજયદેવસૂરિ ગુરુઆજ્ઞાનો લંગ કરવા તૈયાર થયા. ગુરુએ આઠ ઉપાધ્યાયોને તેમને સમન્તવવા મોકલ્યા છતાં તેઓ સમન્ત્યા નહિ તેથી વિજયતિલકસૂરિને પટ્ટધર સ્થાપવામાં આવ્યા પરન્તુ તેઓ અલ્પ સમયમાં સ્વર્ગગમન કરી જવાથી વિજયઆનંદસૂરિને પટ્ટ પર સ્થાપ્યા. આમ વિજયદેવસૂરિનો ગરુડ દેવસુર ગરુડ અને વિજયઆણંદસૂરિનો આણસુર ગરુડ એમ બે વિલાગ બંધાઈ ગયા.

સાગરગરુડ—શાંતિદાસ શેઠે રાજસાગરજીને આચાર્યપદવી આપવા માટે વિજયદેવસૂરિને કહ્યું પણ તેઓએ સંમતિ આપી નહિ, એટલે ખંભાતથી તેમની પાસેથી વાસક્ષેપ મળાવી તેમણે પોતે ચતુર્વિંધ સંઘ સમક્ષ રાજસાગરને આચાર્ય પદવી આપી, આ ગરુડને તપગરુડ સાથે લેશમાત્ર ભેદભાવ કે મતાંતર નથી.

કડવો (કટુકમતી) પંથ—સંવત ૧૫૬૨ માં કડવાશાહ નામના વણિકે પોતાના નામથી પંથ ચલાવ્યો. ‘કોઈપણ શુદ્ધ સાધુ નથી’ એમ કહી ત્રણ થોયની માન્યતા સ્વીકારી.

બીજ (બીજમતી) ગરુડ—લુકામતમાંથી બુદ્ધા પડી બીજ (વિજય) નામના વેષધારીએ પોતાના નામથી પંથ ચલાવ્યો.

પાર્શ્વચંદ (પાયચંદ) ગરુડ—નાગપુરીય તપાગરુડમાંથી નીકળી જઈ ઉપાધ્યાય પાર્શ્વચંદ્રે આ ગરુડ પોતાના નામથી શરૂ કર્યો. એમણે કેટલીક નવી માન્યતા ચલાવી.

ખરતરગરુડ વેગડશાખા—સં. ૧૪૨૨ માં શ્રી જિનોદયસૂરિના સમયે ખરતરગરુડની આ શાખા નીકળી. શ્રી ધર્મવલ્લભ વાચકને પહેલા આચાર્ય પદવી આપવાનું નિર્ણયિત થયા બાદ તેમને દોષયુક્ત જાણી અન્ય શિષ્યને આચાર્યપદવી અર્પણ કરી. આથી ધર્મવલ્લભ વાચક ક્રોધિત થયા અને જેસલમેરમાં રહેનાર છાજડ ગોત્રીય

પોતાના સંસાર પક્ષના સ્વજનોને આ વૃત્તાન્ત કહ્યો. તેઓએ તેમના પરના મમત્વ-ભાવને કારણે કહ્યું કે—‘અમો તો તમને જ આચાર્ય માનશું, બીજાને નહિં માનીએ.’ આચાર્ય પદ—પ્રદાન પછી ધર્મવૃક્ષભત્તું નામ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ રાખવામાં આવ્યું. તેમનાથી ખરતરગચ્છની ચોથી વેગડ શાખા શરૂ થઈ.

વિક્રમના પંદરમા સૈકા સુધી ઉપર જણાવેલા ગચ્છો પૈકી ઘણા ગચ્છો વિદ્ય-માન હતા પરન્તુ હાલ તો તપાગચ્છ, સાગરગચ્છ, અચ્ચગચ્છ, ખરતરગચ્છ, ત્રિસ્તુતિક સૌધર્મબંધતપાગચ્છ અને પાયચંદ્રગચ્છ—એટલા ગચ્છો જ વિશેષ ખ્યાતિ ધરાવી રહ્યાં છે.

કેટલાક ગચ્છોમાં સહજ માન્યતાભેદ છે પરંતુ તેની ચર્ચા આ પુસ્તકમાં અસ્થાને છે. આ ગ્રંથ-રચનાનો ઉદ્દેશ ઐતિહાસિક ગવેષણા કરવા પૂરતો જ છે. એટલે તેમાં ખંડનાત્મક શૈલી નિરુપયોગી અને બીનમહત્વની ગણાય. ઐતિહાસિક તારતમ્ય ઠાઠવા સુપ્રચાસ કરવા છતાં, વચ્ચેના કેટલાક પટ્ટધરોના સંપૂર્ણ ઇતિ-હાસ ઉપલબ્ધ થઈ શક્યો નથી, અને કેટલીક હકીકત પરત્વે મતભેદ જોવાય છે; પરન્તુ અમો મૂળ લખાણને જ અનુસર્યા છીએ અને કેટલેક સ્થળે કુટનોટ આપી વસ્તુને વિશેષ સ્ફુટ કરી છે.

પાટની સીધી પરંપરાએ જે પટ્ટધરો થયા છે તેને લગતો વૃત્તાન્ત સહેજ મોટા (સવાઈ) ટાઇપમાં સુદ્રિત કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે અન્ય પ્રભાવિક આચાર્યોની અવાંતર હકીકતો ઝીણા (પૈકા) ટાઇપમાં સુદ્રિત કરવામાં આવી છે. પટ્ટધરો સિવાય અન્ય સૂરિવંશે પણ કંઈ કમ ન હતા, તેઓ યુગપ્રધાનની ગરજ સારે તેવા પ્રભાવિક અને શુદ્ધ ચારિત્રપરાયણ હતા. દરેક યુગપ્રધાનને અવલંબીને વિસ્તૃત રૂપમાં લખવામાં આવે તો પાનાઓનાં પાના ભરાય અને ગ્રંથનું કદ પણ મર્યાદામાં ન રહે તેટલા ખાતર પ્રભાવિક વ્યક્તિના જીવનને અનુલક્ષીને ભોમિયારૂપ નીવડે એવી હકીકતને જ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. શું જંબૂસ્વામી કે શું ભદ્રબાહુસ્વામી ? શું સ્થૂલભદ્ર કે આર્યસુહસ્તિ ? શું વજ્રસ્વામી કે માનદેવસૂરિ ? શું માનતુંગસૂરિ કે સુનિ અંદ્રસૂરિ ? શું સોમપ્રભસૂરિ કે જગન્નંદ્રસૂરિ ? શું દેવેન્દ્રસૂરિ કે ધર્મધોષસૂરિ ? શું સોમસુંદરસૂરિ કે સુનિસુંદરસૂરિ ? શું કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિ કે જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ ?—આ પ્રભાવિક પુરુષોનાં શાસનોપ્રતિનાં કાર્યોને તો સ્વતંત્ર ગ્રંથ જ પૂરતો ન્યાય આપી શકે; પરન્તુ અમારો આ પ્રયત્ન ભવિષ્યના લેખકને દીવા-દાંડીની ગરજ સારશે તો પણ અમે કંઈક અંશે કૃતકૃત્ય બનશું.

આ પટ્ટાવલીની પ્રામાણિકતા—

પટ્ટધરોના વૃત્તાંતને માટે ઉપલબ્ધ અનેક સાધનો પૈકી આ “તપાગચ્છ પટ્ટા-વલીસૂત્ર” પ્રમાણભૂત અને વિસ્તૃત વિવેચનવાળું મનાય છે. વિ. સં. ૧૯૪૮ ના ચૈત્ર

વદિ છઠ્ઠે ને શુક્રવારના રોજ અમદાવાદ નગરમાં જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરિ મહા-
રાજના આદેશથી ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજય ગણિ, ઉપાધ્યાય શ્રી સોમવિજયજી
ગણિ, પંન્યાસ શ્રી લલિતસાગર ગણિ પ્રમુખ ચાર-પાંચ વિદ્વાન્ ગીતાર્થોએ, શ્રી
મુનિસુંદરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી, જીર્ણ પટ્ટાવલી, દુષ્પ્રમાસંઘસ્તોત્ર વિગેરે પદ્ધતિના વૃત્તાંત-
વાળા પુસ્તકો સાથે સરખાવીને, આ પટ્ટાવલીને પ્રમાણભૂત અને વિશ્વસનીય વૃત્તાંતવાળી
સાબિત કરી તેને પોતાની સંમતિની મહોર મારી છે.

જૈન સાહિત્યમાં ચરિતાનુયોગને જેટલું મહત્ત્વભર્યું સ્થાન આપવામાં આવ્યું
છે તેટલું ભારતવર્ષના અન્ય ધર્મીય સાહિત્યમાં જવલ્લે જ આપવામાં આવ્યું છે.
જૈન ધર્મ ચાર અનુયોગ પૈકી ચરિતાનુયોગને વિશેષ બહુલાવ્યો છે, કારણ કે દ્રવ્યાનુ-
યોગાદિ બીજા અનુયોગો કરતાં બાળજીવો કથા-વાચનથી સારી રીતે બોધ પ્રાપ્ત કરી
જલ્દી સંસ્કારી બની શકે છે. ઇતિહાસનો વિષય અગાધ અને ગહન છે છતાં
મર્યાદિત શક્તિ અને મતિ અનુસાર આ ગ્રંથ-સંકલન કરવામાં આવી છે.

અત્યારે ધાર્મિક શિક્ષણક્રમની શક્તિ ફેરવવા માટે અવારનવાર લેખો ને ચર્ચા-
પત્રો આવ્યા કરે છે. જે શિક્ષણ-સંસ્થાના સંચાલકો આવા ઐતિહાસિક સરલ
ગ્રંથને અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન આપે તો વિદ્યાર્થીગણ બોધા પ્રયાસે વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરી શકે અને ધાર્મિક અભ્યાસ કરતાં જે એક પ્રકારનો કંટાળો છાત્રસમુદાયમાં
ઉદ્ભવે છે તે પણ આવા રસિક વાંચનથી દૂર થાય. આ બાબત શ્રી જૈન પ્રવેતાંબર
કોન્ફરન્સ, શ્રી જૈન પ્રવેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ, શ્રી જૈન રાજનગર ધાર્મિક ઇનામી
પરીક્ષા અને શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ વગેરે ધાર્મિક શિક્ષણ-સંસ્થાઓ ધ્યાન આપી
આ પુસ્તકને અભ્યાસક્રમમાં અપનાવે તે આવશ્યક અને અતિજરૂરી છે.

આ પુસ્તકમાં શ્રી વિજયસેનસૂરિ પર્યન્તના યોગણસાઠ પદ્ધતિના વૃત્તાંતો
અને બીજી અવાંતર હકીકતો તેમજ દૃષ્ટાન્તો આપવામાં આવ્યા છે. વિદ્રેહવર્ગના
વાચન માટે આખી પટ્ટાવલી મૂળ રૂપમાં મુદ્રિત કરવામાં આવી છે અને બાળજીવોના
સરલ બોધને માટે મૂળ, મૂળનો અર્થ, વ્યાખ્યા તેમજ વ્યાખ્યાનો અર્થ પણ આપવામાં
આવ્યો છે. પ્રાંતે મહાવીર નિર્વાણ સંવતથી શરૂ કરી વિક્રમના સત્તરમા સૈકા સુધીની
સાલવારી પણ આપવામાં આવી છે. ઉપરાંત સરળતા ખાતર વિશેષ નામોને લગતી
અનુક્રમણિકા દાખલ કરવામાં આવી છે.

આ રચના તપાગચ પટ્ટાવલી સૂત્રની એક જૂની હસ્તલિખિત પ્રત પરથી કરવામાં
આવી છે. પટ્ટાવલીની એ પ્રત તેના અંતમાં જણાવ્યા મુજબ જ્ઞાનવિજય ગણિએ
લખી હતી. આ પ્રતને પ્રકાશમાં લાવી પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ ખરેખર સાહિ-

ત્યની અમૂલ્ય સેવા બળવી છે. તે પ્રતની પ્રાચીનતા અને લખાણશૈલી બાલુચા માટે તેના એક પૃષ્ઠનો ધ્વજક પણ આ પુસ્તકમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તકનું કદ વિશેષ વધી ન જાય તે માટે વિજયસેનસુરિ પછીના પદ્ધતિનો વૃત્તાન્ત બીજા વિભાગમાં દાખલ કરવા ધાર્યું છે. આ સંબંધમાં વિદ્વજનોને વિજ્ઞાપિ છે કે તેમની પાસે આ સંબંધમાં જે જે કંઈ સાધન, માહતી અથવા પુસ્તકપાના હોય તે મને મોકલી આપવા કૃપા કરે જેથી સંપાદનકાર્યમાં સરલતા થવા સાથે પુસ્તક વધુ સંગીન રૂપમાં બહાર આવે. આ પુસ્તકમાં જે જે કંઈ ત્રુટીઓ યા ખામીઓ જણાય તે ઉદારભાવે અને જણાવવા કૃપા કરે કે જેથી બીજા આવૃત્તિમાં તેને લગતો યોગ્ય સુધારોવધારો થઈ શકે.

આ પુસ્તકના સંપાદનમાં ઘણા ય શ્રેયોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે જે પૈકી મહત્વના શ્રેયોની સૂચી પાછળના પાના પર પ્રગટ કરી છે. આ સ્થાને તે તે શ્રેયોના લેખક તેમજ પ્રકાશકોનો આભાર માનીએ છીએ. આ પુસ્તકના સંપાદનકાર્યમાં આ. શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય પંન્યાસ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે. તેમણે તેમના અત્યાર સુધીના આગમઆસનો નીચોડ આ પુસ્તકમાં ઠાલવ્યો છે અને પુસ્તકને દરેક રીતે ઉપયોગી અને રસિક બનાવવા જહેમત ઉઠાવી છે તે માટે તેમનો પણ હું અત્યંત ઋણી છું. પંન્યાસ શ્રી કલ્યાણ-વિજયજીને આ શ્રંયના સંપાદનકાર્યમાં “ જૈન ” જોડિસમાં કામ કરતા શા. નરોત્તમદાસ ઝૂનાથે સારી સહાયતા કરી છે. તેમણે પોતાના અનુભવદ્વારા શ્રંયને સારી શૈલીમાં મૂકવા તેમજ શ્રંયની ભાષા-રચનાને સુધારવા ઉત્સાહપૂર્વક મહેનત કરી છે. આ ઉપરાંત વયોવૃદ્ધ અનુભવી આગમરસિક સુરભીશ્રી કુંવરજી આણુંદજીએ આ પુસ્તકના મૂક સુધારી આખી સલાહ-સૂચનાપૂર્વક યોગ્ય સહાયતા કરી છે તે માટે તેમનો પણ આ સ્થળે આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવા માટે શેઠ દલમુખભાઈ ત્રિલોચનદાસે તેમજ પ્રભાસપાટણના જોડ સખી ગૃહસ્થે ઉદારભાવે આર્થિક સહાયતા આપી આ શ્રંયને જલ્દી પ્રકાશમાં લાવવા અને જે અનુકૂળતા કરી આપી છે તે માટે તેમનો પણ હું અત્યંત આભારી છું.

અંતમાં એટલું જ જણાવીશ કે આ પુસ્તકને સુંદર રીતે છાપવામાં અને સારા ગ્રેટ-અપની દિલ્લે આકર્ષક બનાવવામાં આનંદ પ્રેસ-ભાવનગરના માલીક શેઠ દેવચંદ દામજી તથા વ્યવસ્થાપક શેઠ હરિલાલ દેવચંદે સારી કાળજી ધરાવી છે. તેમના તે દાયને માટે તેમને ધન્યવાદ થાય છે. ઝ શાંતિ

આ ગ્રંથરચનામાં ઉપયોગમાં લીધેલા પુસ્તકોની યાદી

પ્રભાવક ચરિત્ર-ભાષાંતર
 પરિશિષ્ટ પર્વ-ભાષાંતર
 ત્રિષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૧૦ મું
 ગચ્છમત પ્રખંધ
 જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ
 બાળ ગ્રંથાવલીની શ્રેણીઓ
 ભરતેશ્વર બાહુબલિ વૃત્તિ-ભાષાંતર
 વીર વંશાવળી
 તત્ત્વાર્થ સૂત્ર
 પન્નવણી સૂત્ર ભાષાંતર (પ્રતાપકાર)
 વીરનિર્વાણ સંવત્ ઓર જૈન કાલગણના
 જૈન ગ્રંથાવલિ
 પ્રખંધચિંતામણિ
 ચતુર્વિંશતિ પ્રખંધ
 ઉપદેશસાર (પ્રતાપકાર)
 શાભન મુનિકૃત સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા
 શ્રીજિનદત્તસૂરિ ચરિત્ર

કવિ ધનપાળ ચરિત્ર
 ભોજપ્રખંધ-ભાષાંતર
 કુમારપાળ ચરિત્ર
 કુમારપાળ રાજના રાસતું રહસ્ય
 શત્રુજય માહાત્મ્ય
 શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય (જૈન ઓફિસ)
 માંડવગઢનો મંત્રી પેથડકુમાર
 ચત્વારઃ કર્મગ્રંથાઃ
 વિવેકમંજરી
 આણંદવિમળસૂરિ ચરિત્ર
 હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય
 જગદ્ગુરુ કાવ્ય
 સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ
 પદ્માવલી સમુચ્ચય
 શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ (માસિક)
 શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ (,,)
 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ (,,) વિગેરે... વિગેરે

ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજીનો જીવનપરિચય.

જન્મ વિ. સં. ૧૫૬૯ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૫૮૫

સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૬૫૩ : સર્વાયુ વર્ષ ૭૪

મોગલસત્રાટ અકબરના દરબારમાં અનુપમ આદર-સત્કાર પ્રાપ્ત કરનાર જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ વિજયહીરસૂરીશ્વરના શાસનકાળ દરમિયાન તપાગચ્છમાં જે અસાધારણ પ્રખર પંડિતો થઇ ગયા છે તેઓમાં ઉપાધ્યાયશ્રી ધર્મસાગરજીનું નામ પણ મૂકી શકાય તેમ છે. તેઓ વિદ્વાન્ હોવા સાથે સ્વસંપ્રદાયના અતિશય અભિમાની હતા. જોડી વસ્તુનું મિથ્યા પ્રદ્વષણ તેમને પસંદ પડતું નહિ તેથી અને તેમના હિમ સ્વભાવને કારણે તેમને વારંવાર બીજાઓ સાથે વાદમાં ઉતરતું પડતું. તેઓ અતિ નીહર હોવાથી કોઈની પણ શહેમાં દળાતા નહિ તેને પરિણામે નવા નવા ઉદ્ભવેલ મત-ગચ્છના ખંડન માટે તેમણે એક પુસ્તકો પણ રચ્યું હતું. વાદવિવાદ કરવાની તેમની શૈલી તેમજ કુશળતા અપૂર્વ હતી અને તેને કારણે તેઓ પોતાના અનેક પ્રશંસકો પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા તેમજ પરાજય પામનાર પક્ષમાં અપ્રીતિના બાજબ પણ બન્યા હતા. ઉચ્ચ સ્વભાવ અને નમ્ર સત્ય કહી નાખવાની તમન્નાને કારણે અન્ય મતાવલંબીઓ તો તેમના વિરોધી બને તે સ્વાભાવિક છે પરંતુ તપગચ્છનો કેટલોક સમુદાય પણ તેમનો વિરોધી બન્યો હતો અને તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી વિજયદાનસૂરિને તેમના કેટલાક શ્રદ્ધા (કુમતિમતકુદ્દાલ વિગેરે) જળશરણ કરાવવા પડ્યા હતા.

તેમનો સમય પક્ષાપક્ષીનો અને વાહ-વાહીનો હતો. પોતાના મનમાં આવે તેવી પ્રદ્વષણ કરી જુદો ચોકો જમાવવામાં આવતો. ધીમે ધીમે સંગઠનનું બળ તટવું ગયું અને નિર્નાયક જેવી પરિસ્થિતિ જન્મી. ખૂદ પ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકમાંથી જુદા પડી હુકામત, બીજામત વિગેરે નૂતન મતો પ્રગળ્યા. પ્રવેતાંબર સંપ્રદાયમાં પણ અરતર અને તપાગચ્છ વચ્ચે વિરોધનો વંદોળ વધી પડ્યા. ઉપાધ્યાયશ્રી ધર્મસાગરજીએ તપાગચ્છ જ સાચો અને શુદ્ધ છે અને બાકીના

ખીજી ગરબો-મતો વાંધાવાળા છે એમ પ્રતિપાદન કરવા માટે તત્ત્વતરંગિણી, પ્રવચન-પરીક્ષા અને કુમતિમતકુદાલ જેવા ગ્રંથોની રચના કરી. વિ. સં. ૧૬૧૭ માં “અભયદેવસૂરિ ખરતરગરબના ન હતા” એ સંબંધમાં પ્રગળ ને પ્રખર વાદ કરી પોતાનો પક્ષ મજબૂત કર્યો હતો. આ ચર્ચા પછી તેમના પ્રત્યે પ્રગટ રીતે વિરોધ વધી પડ્યો અને ખળભળી ઊઠેલ વાતાવરણને શાન્ત કરવા ગરબનાયક શ્રી વિજયદાન-સૂરિને યોગ્ય પગલાં લેવાં પડ્યાં.

આધુનિક સમયે વિદ્વાન વર્ગ ખંડન-મંડનની દલીલો પ્રત્યે વધુ રસ ધરાવતો નથી તેમજ આવી દૃષ્ટિએ થયેલ ગ્રંથ-રચનાની કિંમત પણ નહીં ગણે છે, પરંતુ તાર્કિક દૃષ્ટિએ તપાસ કરવામાં આવે તો આપણને ખરેખર સમજશે કે ટેટલીક વખતે ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી જેવી પ્રકૃતિવાળા પુરુષો અને તેમના વિચારો પોતાની આમ્નાયને અને જનસમાજને વિશેષ અનુકૂળ થઈ પડ્યા છે. પાશ્ચિમાત્ય પ્રજાના સહચાર અને સંસર્ગથી આપણામાંથી ધર્માભિમાન ઓસરતું ગયું છે અને તેને પરિણામે આપણે લાગણીશૂન્ય અને ધર્માભિમાન વિનાના બન્યા છીએ.

ઉપા. શ્રી ધર્મસાગરજી જાતે ઓસવાલ હતા અને લાડોલ તેમનું નિવાસસ્થાન હતું. તેમણે પોતાના મોસાળ મહેસાણામાં વિ. સં. ૧૫૯૫માં સોળ વર્ષની વયે પવિત્ર ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. શ્રી વિજયદાનસૂરિ પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યા બાદ શ્રી વિજયહીરસૂરિજીની સાથે ન્યાયનો અભ્યાસ કરવા દેવગિરિ ગયા હતા. તેમની પ્રજ્ઞા અતિ પ્રકૃષ્ટ હતી તેથી ધીમે ધીમે આગળ વધી તેમણે સ્વશુર પાસેથી ઉપાધ્યાય પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમના જીવનનો ઠડિબદ્ધ ઇતિહાસ મળતો નથી પરંતુ “ખરતર તપા ચર્ચા”* નામની એક ત્રુટક પ્રતને આધારે કેટલાક જીવનપ્રસંગો અહીં આજેખવામાં આવે છે.

પંન્યાસ હીરહર્ષ અને પં. રાજવિમળ ગણિએ આવીને શ્રીપૂજ્યને વાંધા ત્યારે તેમણે પૂછ્યું કે ‘ધર્મસાગર કેમ આવ્યા નથી?’ પં. રાજવિમળે કહ્યું કે ‘પાછળથી આવશે.’ આ પ્રમાણે સાંભળી હીરહર્ષે કાગળ લખીને ધર્મસાગરને તેડાવ્યા. ધર્મસાગર વિહાર શરૂ કરી નાડલાઈથી પાંચ ગાઉ છેટે નાવી પહોંચ્યા. પં. ધર્મસાગર અને પં. સિંહવિમળ આગળ ચાલ્યા ત્યારે એક દુર્ગા બોલી. તેને શુભ શુકન માની ખંને પડિતો આગળ વધ્યા તેવામાં એક લિલ્લ બોલ્યો કે ‘હે સંતપુરુષ! આ દુર્ગા એમ કહે છે કે જે મોટો યતિ-સાધુ છે તેને શુરુ મોટી પદવી આપી નવાજશે અને જે નાનો છે તેનો તિરસ્કાર કરશે.’ આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓ ખંનેએ વિહાર ચાલુ રાખ્યો અને નાડલાઈ આવી શ્રીપૂજ્યને વાંધા. બાદ તેઓ ખંને ખામણા કરવા ઊભા થયા ત્યારે

*આત્માનંદ પ્રકાશ, પુ. ૧૫મું. ઇતિહાસ માસના ચોથા અંકમાં પ્રગટ થયેલ છે. તેના સંપાદક શ્રી જિનવિજયજી છે.

ધર્મસાગરને ખામણા કરાવ્યા પછી સિંહવિમળને કરાવ્યા નહિ એટલે સંઘની અને ધર્મસાગરની વિનતિથી તેમને પણ ખામણા કરાવ્યા. પછી વાજતેગાજતે દેરાસર પધાર્યા અને તે દિવસે પુણ્ય નક્ષત્ર જાણી શ્રીપૂજ્યે ધર્મસાગર, હીરહર્ષ તેમજ રાજવિમળને ઉપાધ્યાય પદવી આપી.

બાદ સંઘની વિનતિથી કોઈને આચાર્યપદ આપવાનો પ્રશ્ન શ્રીપૂજ્યજી પાસે આવ્યો. ત્યારે તેમણે ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરની સલાહ માગી. ધર્મસાગરે હીરહર્ષ(હીરવિજય-સૂરિ)નું નામ સૂચવ્યું એટલે રાજવિમળને ધર્મસાગર પ્રતિ રોષ ઉપજ્યો, શ્રીપૂજ્યને। પ્રેમ રાજવિમળ. પર હતો પરન્તુ ધર્મસાગરની સલાહથી હીરહર્ષને શીરોહીમાં આચાર્યપદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું.

× × × × ×

એકદા બહોળા - કુટુંબપરિવારવાળો વડીપોસાલનો શ્રાવક ધનજી મનજી શ્રીપૂજ્ય, વિજયહીરસૂરિ તથા ઉપાં ધર્મસાગર પાસે આવી બેઠો ને પ્રશ્ન કર્યો કે- “ શ્રી જિનમંદિરમાં સત્તર લોકે પૂજા કરતા વચ્ચમાં જે સંગીત (પૂજા) ગાઈએ છીએ તેમાં તીર્થંકરની આશાતના નથી થતી ? શુરુ કરતાં તીર્થંકર મોટા છે અને તેથી ગોણપાત્ર શુરુને વાંદવાથી તેમની આશાતના ન થાય ? ” આ પ્રશ્ન સાંભળી ઉપાં શ્રી ધર્મસાગરે તેને પૂછ્યું કે- “ આ તમારો સંદેહ તમારા શુરુએ ભાંગ્યો કે નહિ ? ” ત્યારે ધનજીએ કહ્યું કે- “ મારા શુરુએ શાસ્ત્રાનુસારે કંઈ પણ જવાબ ન દીધો. વળી ઘણી પોશાલમાં જઈ આવ્યો પણ કોઈએ શંકા દૂર ન કરી ત્યારે તમારી પાસે આવ્યો છું. ” બાદ ઉપાધ્યાયશ્રીએ પૂછ્યું કે ‘તમે જિનમંદિરમાં શુરુને વાંદો, પૂજો કે સ્તવો ખરા ?’ ત્યારે તેણે ના કહી એટલે “ જાવંત કેવિ સ્ત્રાહ ” નો પાઠ બતાવી ઉપાધ્યાયશ્રીએ જણાવ્યું કે- “ તમે તો ના કહો છો પણ ઉપરોક્ત સૂત્રદ્વારા નમસ્કાર તો કરો છો. ” પછી ક્ષપ્ત રીતે સમજાવવાથી તે શ્રાવક ધનજી ધર્મસાગરજીનો પરમ રાગી બન્યો અને પોસાલનો ત્યાગ કરી ઉપાશ્રયે આવવા લાગ્યો.

× × ×

એક વાર શ્રી વિજયદાનસૂરિ પાસે કોઈએક કડવામતીનો શ્રાવક આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે- “ જે યતિ હોય તે તો સ્મશાનભૂમિ, ઉદ્યાન અથવા તો શૂન્ય ઘરમાં રહે, પરંતુ વસતીના મધ્ય ભાગમાં ન વસે. ” એ સાંભળી પાસે બેઠેલા ધર્મસાગરજીએ કહ્યું કે- “ હિ દેવાનુપ્રિય ! યતિને બારણા વિગેરે હોય તેવા સ્થાનમાં રહેવાનું આગમમાં દરમાન કયું છે. ” ત્યારે તે શ્રાવક બોલ્યો કે- “ જે તેવો પાઠ હોય તો દેખાડો. તેવો પાઠ મળ્યો તો હું મારું મંતવ્ય ફેરવીશ. ” એટલે ઉપાધ્યાયજીએ જ્ઞાતાધર્મકથા-સૂત્રમાંથી મેઘકુમારનો વૃત્તાંત બતાવ્યો. તેમાં મેઘકુમારે બારણા પાસે સંથારો કર્યાનું લખાણ હતું. બાદ ઉપાધ્યાયજીએ તેને સમજાવ્યો કે- “ જે યતિઓએ અરણ્યમાં જ રહેવાનું દરમાન હોય તો બારણું કયાંથી સંભવી શકે ? ” આવા આગમપાઠથી કડવામતી, શ્રાવક

પ્રતિબોધ પામ્યો અને સ્વગચ્છનો ત્યાગ કરી તપગચ્છનો અનુયાયી બન્યો. બાદ તેણે રાધનપુર જઈ પોતાના સમસ્ત સ્વજનવર્ગને સમજાવ્યો અને રાધનપુરના સંઘે પણ આતુર્ભાસ માટે ઉપાધ્યાયજીને પ્રાર્થના કરી. ત્યાંના આતુર્ભાસને પરિણામે કડવામતીના અનુયાયી ઘણા કુટુંબો તપગચ્છની આમ્નાયમાં આવ્યા.

x

x

x

બીકાનેરમાં ‘દેવો’ નામનો ખરતર ગચ્છનો મુખ્ય શ્રાવક હતો. તે નિત્યાનિત્યની ચર્ચામાં ઘણો પ્રવીણ હતો. તેણે ઘણા યતિઓ સાથે ચર્ચા કરી પણ કોઈ તેનો પ્રતીકાર કરી શક્યું નહિ. પછી તે નાગોરી લુકાગચ્છની પ્રજ્ઞપણા કરવા લાગ્યો. આ મતનું એવું વિધાન છે કે—‘દેવળી કંઈ જાણે અને કંઈ ન પણ જાણે.’ આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞપણા કરતાં કરતાં તેણે અઢીસો જેટલા પોતાના અનુયાયી બનાવ્યા. બાદ તેણે તપગચ્છના કોઈ કોઈ સાધુ સાથે ચર્ચા શરૂ કરી પણ કોઈ જવાબ આપી શક્યું નહિ ત્યારે બીકાનેરના તપગચ્છના સંઘે શ્રી વિજયદાનસૂરિને લખી જણાવ્યું કે “આપણા ગચ્છ-માંથી જો દેવાને જવાબ દેવામાં નહિ આવે તો શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તેના મિથ્યા મતમાં જાળતા જશે, માટે આ બાળતમાં યોગ્ય કરશો.” આ ઉપરથી વિજયદાનસૂરિએ ધર્મસાગરને તોડાવ્યા અને તેમને બીકાનેર મોકલ્યા. ઉપાધ્યાયજી પુષ્કળ પુસ્તકના સંગ્રહ સાથે પ્રયાણ કરી દેવાને વાદમાં નિરુત્તર કર્યો અને તપગચ્છનો જય જયકાર વર્તાવ્યો.

x

x

x

બાદ વિહાર કરીને તેઓ કુણેર ગામરૂપધાર્યા. ત્યાં ખરતરગચ્છની એક સાધ્વીએ આવી ઉપાધ્યાયજીને વાંદીને બામણ કયાં ત્યારે ધર્મસાગરજીએ તેને પૂછ્યું કે ‘તમારી સાથે કોણ યતિ-સાધુ છે?’ અટલે સાધ્વી બોલી કે—‘અમારા ગચ્છની સાધ્વી યતિ સંગાથે વિહાર કરતી નથી. સાથે માત્ર એક ભોજકને રાખે છે.’ આ પ્રમાણે સાંભળી ઉપાધ્યાયજીએ વિચાર્યું કે વ્યવહાર સૂત્રવૃત્તિ તેમજ ઠાણાંગસૂત્રવૃત્તિમાં સાધ્વીને સાધુ સંગાથે વિહાર કરવાનું કહ્યું છે તે પ્રમાણે આ સાધ્વીઓ કરતાં નથી માટે ખરતર-ગચ્છની સમાચારી તપાસવી પડશે. પછી સમાચારી જોવા માંડી તો ત્રણ સો ને સાઠ બોલનો ફેર જણાયો. સિદ્ધાંત કરતા આટલી બધી લિપ્તતા જાણી તેમણે શુરુમહારાજ શ્રી વિજયદાનસૂરિને લખી જણાવ્યું ત્યારે તેમને પ્રત્યુત્તર મળ્યો કે ‘સર્વમત-ગચ્છોની સમાચારી તપાસો.’ આ આજ્ઞા પ્રમાણે તેમણે પુનમીયા પ્રમુખ અન્ય ગચ્છીય સમાચારી તપાસવા માંડી તો સર્વ જિનાગમથી વિરુદ્ધતાળી જણાણી.

x

x

x

પછી તેઓ ત્યાંથી મેડતે પધાર્યા. ત્યાંના સંઘે અપૂર્વ સામૈશ્વ કયું. આતુર્ભાસ પણ ત્યાં જ કયું. આ ગામમાં આસવાલ જ્ઞાતિનો મુખ્ય શ્રાવક કદયાણુ સોનાની કટારી

ખાંધી, કીંમતી વસ્ત્ર પહેરી, માથે માત્ર ફાળિયું ખાંધીને જ પ્રતિદિન વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતો હોયેલાં પ્રતિક્રમણ કરતો અને પાખીને દિવસે પોસહ પણ કરતો. એકદા તે મધ્યાહ્ને વાંદવા આવ્યો ત્યારે ઉપાધ્યાયજીએ તેને પૂછ્યું કે ‘તમે માથે પાધડી કેમ ખાંધતા નથી. શું તમારે કોઈ પણ જાતનો અભિશ્રદ્ધ છે ?’ ગુરુના આ પ્રશ્નથી તેણે જણાવ્યું કે ‘રાજા શ્રીમાલ દેવની રાજસભામાં મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે મંત્રી સહસ્રમલને માર્યા પછી જ માથે પાધડી ખાંધું.’ ગુરુએ પૂછ્યું કે ‘આવી પ્રતિજ્ઞા કર્યાને કેટલા વર્ષ થયાં ?’ ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘પચીસ વર્ષ.’ આ ઉપરથી ઉપાધ્યાયજીએ જણ્યું કે શ્રાવક કલ્યાણ મહાકોપી જણાય છે. પછી તેને ઘણા દાખલા-દાખલોપૂર્વક ક્રોધનો ત્યાગ કરવા સમજાવ્યો છતાં પણ તે કોઈ રીતે સમજ્યો નહિ.

એકદા પ્રહરરાત્રિ વ્યતીત થઈ ત્યારે મંત્રી સહસ્રમલ રાજસભામાંથી પરવારીને ઉપાશ્રયે આવ્યો. સર્વે સાધુઓએ સંચારો કર્યો હતો અને ઉપાધ્યાયજી કોઈ શિષ્યને શાસ્ત્રપાઠ શિખવી રહ્યા હતા. કમાઠ ઉઘાડીને મંત્રીએ પ્રવેશ કરી ગુરુને વાંધા. બાદ ગુરુએ તેમને જણાવ્યું કે ‘તમારે માથે હુશ્મન છે તો તમે થોડી રાત્રિએ એકલા કેમ જાવ-આવ કરો છો ?’ ત્યારે મંત્રીએ પૂછ્યું કે-‘મારે કોણ હુશ્મન છે ?’ ત્યારે તેમણે કલ્યાણની વાત કહી સંભળાવી. દેવાનુયોગે કલ્યાણ તે દિવસે પરિક્રમણ કરીને ઉપાશ્રયમાં જ સૂતો હતો. તે આ વાત સાંભળતાં જાગી બેઠો અને ગુરુને ઠપકો આપી પોતાને ઘરે આવ્યો ગયો. સવારે દક્ષત જિનમંદિરે દર્શન કરી જમવા બેઠો ત્યારે તેની સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે-‘ઉપાધ્યાયજીને વાંદી આવ્યા ?’ છતાં તેણે કંઈ જવાબ ન આપ્યો એટલે આશ્ચર્ય કરતાં તેણે રાત્રિનો અર્ધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો ત્યારે તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે-‘સાધુપુરુષ સાથે રાગદ્વેષ ન કરીએ.’ એવી રીતે તેને ઘણી રીતે સમજાવવામાં આવ્યો પણ ટેકીલો કલ્યાણ એકનો બે ન થયો. હવે તેણે ઉપાશ્રયે આવવું જ બંધ કર્યું. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયા ઘરે જ કરવા માંડી. સંઘ પણ વિનંતિ કરવા આવી ગયો છતાં તે કોઈ રીતે ન માન્યો. તેને પ્રતિબોધવા ઉપાધ્યાયજીએ વિમલસાગર ગણિને મોકલ્યા તો પણ તેણે પોતાનો નિશ્ચય ન જ ફેરવ્યો.

કલ્યાણ શ્રીમંત અને ગણનાપાત્ર વ્યક્તિ જેવો હોવાથી આ પ્રસંગનો લાભ લેવા પુનઃગયા, ખરતર, અંચલીયા, હુંકા વિગેરે દશ મતના શ્રાવકો કલ્યાણ પાસે ગયા અને જણાવ્યું કે ‘ઉપાધ્યાય ઉગ્ર સ્વભાવના છે. તમારે અને તેને મેળ જામ્યો નહિ પણ અમારા ઉપાશ્રયે પધારો. અમારું અને તમારું કલ્પસૂત્ર એક જ છે. વિગેરે વિગેરે’ આ વચન સાંભળી કલ્યાણે રાવપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે ‘વાણીયો મહાજનથી રીસાણો હોય તો પણ ઢેઠની શ્રેણીમાં જઈને ન બેસે તેમ તમે ઉત્સૂત્રબાપી હોવાથી મહાવીરશાસનના હુશ્મન છો. તમારા સુખથી કલ્પ-સૂત્ર સાંભળું તો મારો સંસાર વિશેષ વધે.’ આ વાત ઉપાધ્યાયજીના કાને આવી

અને તેમને કલ્યાણની ધર્મદૃઢતા માટે અતીવ માન ઉપજ્યું. તેમણે વિચાર્યું કે મહાવીરના આવા દૃઢ લક્ષ્ણને ખમાવ્યા વિના સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવું ઉચિત નહીં એટલે સંવત્સરીને દિવસે ચૈત્યપરિપાટી કર્યા પછી સાંજના સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ માટે વિમલસાગરને બલામણ કરીને તેઓ કલ્યાણના ગૃહે આવ્યા. કલ્યાણે, તેની સ્ત્રી અને ચાર પુત્રો સાથે પોસહ કર્યો હતો. તેની સ્ત્રીએ ગુરુઆગમન જાણ્યું એટલે ગુરુને તેડી લાવવા દાસીને હુકમ કર્યો, પુત્રની ચારે વહુઓ પણ આવી પહોંચી; પરંતુ કલ્યાણે તો દાદરો ને કમાડ ઈ દીધાં. બાદ ઘણી મધામણ પછી ચારે પુત્રો તેમ જ કુટુંબીઓ કલ્યાણને ઉપાડીને ગુરુ સમક્ષ લાવ્યા; છતાં પણ તેણે ગુરુને ન વાંધા કે ન તેમના પ્રત્યે નજર સરખી પણ કરી.

ઉપાધ્યાયજીએ તો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. સમતા રસના સિંચનથી આખરે કલ્યાણ પીગળ્યો અને બધા સાથે ઉપાશ્રયે આવ્યો. દેવ વાંદી પડિધમણું કર્યું. ક્ષમાપનાના અવસરે ઉપાધ્યાયજીએ સર્વ સંઘની સમક્ષ કલ્યાણને ખમાવ્યો. તેણે પણ ગુરુને ખમાવ્યા. આ પ્રસંગે કલ્યાણને એક બીજો વિચાર રુક્યો કે—‘તપાગચ્છના ઉપાધ્યાયજી જેવા મને ખમાવે છે અને તેના વિના સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની સફળતા માનતા નથી તો પછી મારે સહસ્રમલ સાથે શા માટે વેર રાખવું?’ આમ વિચારી ઉલટથી તેણે સહસ્રમલને પણ ખમાવ્યો અને વળતે દિવસે બંને એક બાણામાં બેસી સાથે જમ્યા.

ધીમે ધીમે આ વાત શ્રીમાલદેવને કાને ગઈ. તેને ઉપાધ્યાયજીની શક્તિ માટે માન ઉપજ્યું અને તેમને રજમંહેલમાં બોલાવી ધર્મગોળી કરી. રાજા ઉપાધ્યાયની વાગ્ધારાથી આશ્ચર્ય પામ્યો અને ધર્મહિતનાં કાર્યો કર્યાં. પછી વાજતેગાજતે ઉપાધ્યાયજી ઉપાશ્રયે પધાર્યા.

×

×

×

ઉપાધ્યાયજીએ “શ્રી કૃષ્ણદેવપદામ્બુજયામલ્” એ પ્રમાણેનું અઠાવીશ કાવ્યવાળું સ્તોત્ર બનાવ્યું. પછી કેટલાક શ્રાવકને તે શીખવ્યું. કોઈ શ્રાવકે કોઈ એક મહાત્માને તે બતાવ્યું ત્યારે તે જોઈને તેઓ બોલ્યા કે—‘ઉપાધ્યાયજી તર્કશાસ્ત્ર લણ્યા છે પણ વ્યાકરણ લણ્યા જણાતા નથી. સ્તોત્રમાં વ્યાકરણદોષ છે.’ શ્રાવકે આવીને તે વાત ઉપાધ્યાયજીને જણાવી. ઉપાધ્યાયજીએ તે સ્તોત્ર પર વૃત્તિ રચીને તે પ્રત તે મહાત્મા પર મોકલાવી આપી, જે વાંચીને ઉપાધ્યાયજીની વિદ્વત્તા માટે તે મહાત્મા પુરુષને અતીવ માન ઉપજ્યું.

×

×

×

ખરતરગચ્છના ધનરાજ નામના સાધુએ પહેલાં હા કહ્યા પછી ધર્મસાગર સાથે

વાદ કરવાની ના'કહી એટલે 'અરતરગચ્છીય શ્રાવકોઓ તેને કહ્યું કે—'તું' અમારો તોડાઓ
 'એડી' આવી હવે ના કેમ પાડે છે?' ત્યારે ધનરાજે કહ્યું કે 'હું' અહીં ઉપાધ્યાયજી સાથે
 ચર્ચા કરી ચક્રીય નહિ. જેસલમેર તેમજ ખીકાનેરમાં આપણાં ગ્રંથભંડારો છે ત્યાં
 આપણી કારી ફાવશે.' એમ કહીને તે પાટણ તરફ ચાલ્યો. ઉપાધ્યાયજીને આ સમાચાર
 મળતાં તેમણે વિમળસાગરને પાછળ મોકલ્યા ને સાથે સૂચના આપી કે 'આણુ દઇને
 પણ તે ધનરાજને પાટણમાં જ રોકી રાખો હું પાછળ આવું છું.' ધનરાજ, કોઇ રીતે વાદમાં
 જીતી શકે તેમ નહોતો તેથી તેણે પ્રપંચથી કામ લેવાનું વિચાર્યું. તેણે પોસાલમાં જઇને
 સર્વ મહાત્માને કહ્યું કે—'હું' તમને જેસલમેરની કાંબળી આપીશ. ઉપાધ્યાયજી સાથે
 મારે અભયદેવસૂરિ સંબંધી ચર્ચા થવાની છે તો તમે મારો પક્ષ કરશો.' બધાએ
 હા મણી એટલે ધનરાજે ઉપાધ્યાયજીને કહેવરાવ્યું કે—'આપણે અભયદેવસૂરિ સંબંધી
 ચર્ચા કરશું.' જવાબમાં ઉપાધ્યાયજીએ કહેવરાવ્યું કે—'અમે પણ એ માટે જ અહીં
 પાટણ આવ્યા છીએ. જો અભયદેવસૂરિ અરતર સાબિત થાય તો અરતરની સમાચારી
 સાચી, નહિ' તો જૂઠી સમજવી.'

ઉપાધ્યાયજીએ પાટણમાં વડીપોસાલનો અને લઘુપોસાલનો ભંડાર જોયો. વડી-
 પોસાલમાંથી "ઉત્સૂતકુંદકુદાલ" નામનો ગ્રંથ મળી આવ્યો અને તેમાં
 પુનમીઆ, અરતર, અંચળીઆ, સાધપુનમીઆ, આગમીઆ—એ પાંચે નૂતન પથોનો
 મૂળ વૃત્તાંત નીકળ્યો. તે ગ્રંથ લખાવી લીધો અને પાટણના સંઘની પાસે તે વાંચી
 સંભળાવ્યો. આ હકીકત સાંભળી અરતરો ગુસ્સે થયા અને ઉપાધ્યાયજીને ફગેત
 કરવા એક પ્રપંચ રચ્યો. ખંભાતમાં રહેલ શ્રી વિજયદાનસૂરિ પર તેમણે એક
 છૂપો પત્ર લખ્યો ને તેમાં જણાવ્યું કે—"અમે તમને વાંઠીએ છીએ, પૂછએ છીએ.
 અરતરગચ્છને તપાગચ્છ તો જિનશાસનની ડાળી—જમણી આંખ છે. 'અભયદેવસૂરિ
 અરતર છે' એવું જો તમે લખી આપો તો આપણો પરસ્પર કલેશભાવ મટી જાય." આ
 છૂપા પ્રપંચની વાત ધર્મસાગરજીના કાને આવી એટલે તેમણે પણ સંઘવી શિવા
 પ્રમુખ શ્રાવકગણને બોલાવી હકીકત સમજાવી એક પત્ર લખીને જલદીથી વિજય-
 દાનસૂરિ પ્રત્યે રવાના કર્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું કે—'મે' શ્રીમાન્ સુનિસુંદરસૂરિ પ્રમુખ
 પદ્ધતોના ગ્રંથ તપાસ્યા છે અને તેમાં જણાવ્યું છે કે અભયદેવસૂરિ અરતર નથી,
 માટે તમે વિચારીને અરતરગચ્છના શ્રાવકોને દખ્ખલાત લખી આપજો.'

અરતરે મોકલાવેલ પત્ર પહેલો પહોંચ્યો. અરતરોએ ગુરુની અતીવ પ્રશંસા
 કરીને પૂછ્યું કે—'હે ગુરુદેવ ! અભયદેવસૂરિ કયા ગચ્છમાં થયા ?' વિજયદાનસૂરિએ
 કહ્યું કે—'લોકોક્તિ તો અરતરની છે.' એટલે તેઓ બોલ્યા કે: 'ગુરુદેવ ! એટલું
 આપ લખી આપો.' હીરવિજયસૂરિએ પણ લખી આપવામાં સંમતિ આપી પણ
 ગુરુદેવે કહ્યું કે—'હમણા હું ધ્યાનમાં જેમું છું, પછી લખી આપીશ.' અરતરો પાછા

મધ્યાહ્ને આઠ્યા અને લખી આપવા જણાવ્યું તે સમયે ઉદયકરણ પાસદત્ત પ્રમુખ શ્રેષ્ઠીઓએ વિજયદાનસૂરિને પૂછ્યું કે-‘ પાટણથી ઉપાધ્યાયજીનો કાગળ આવ્યો છે ? ’ ગુરુએ કહ્યું કે-‘ કંઈ સમાચાર નથી. ’ એટલે શ્રાવકોએ કહ્યું-‘ ઉપાધ્યાયજીનો પત્ર આવવા ઘો, પછી વિચારીને જવાબ આપજો. ’ સાંજે ઉપાધ્યાયજીનો પત્ર આવ્યો અને તેમાં સર્વ વસ્તુ વિગતવાર જણાવી હતી. તે પત્ર વાંચતાં જ વિજયદાનસૂરિને ખરતરોનો પ્રયત્ન સમજાયો ને ચોતાને જણાયું કે ચોતે કબૂલાત લખી આપી હતી તો મોટી ભૂલ જ થાત. સવારે ખરતરો આવ્યા ત્યારે ‘અભયદેવસૂરિ ખરતર હતા’ એ પ્રમાણે લખી આપવાની ચોખ્ખી ના પાડી. બાદ પાટણમાં આ બાબત વાદ-વિવાદ ચાલતાં ઉપાધ્યાયજીનો વિજય થયો હતો.

x

x

x

ઉપાધ્યાયજીનો શિષ્ય સમુદાય પણ વિપુળ હતો. તેમનામાં વાદવિવાદ કરવાની શક્તિ ઉપરાંત ગ્રંથ-રચનાની પણ અપૂર્વ વિદ્વત્તાવાળી શક્તિ હતી અને તેને પરિણામે તેમણે નીચેનાં ગ્રંથો રચ્યાં હતા.

ઔષ્ઠિકમતોત્સૂત્ર દીપિકા,
પ્રવચન પરીક્ષા યાને
કૃપક્ષકૌશિકાદિત્ય સવૃત્તિ
કલ્પસૂત્રકિરણાવલી
પર્યુષણ શતક
વર્ધમાનદ્વાત્રિશિકા

તત્ત્વતરંગિણી વૃત્તિ
ધર્માપથિકા પદ્મત્રિશિકા
જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપિત ટીકા
તપાગચ્છ પદ્માવલી (પ્રસ્તુત પુસ્તક)
સર્વજ્ઞશતક સવૃત્તિ

તેઓ વિ. સં. ૧૬૫૩ માં ખંભાત નગરમાં કાર્તિક શુદ્ધ નવમીને દિવસે શાસનની અવિરત સેવા બજાવી સ્વર્ગવાસી થયા.

સં પા દ ક નો સં ક્ષિ સ પ રિ ચ ય.

જન્મ વિ. સં. ૧૯૫૦ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ રાધનપુર
 દીક્ષા વિ. સં. ૧૯૬૯ મહા વદિ ૧૦ ચરચર
 વડી દીક્ષા વિ. સં. ૧૯૬૯ વૈશાખ શુદ્ધ ૩ વીરમગામ
 ગણિપદ વિ. સં. ૧૯૮૭ કાર્તિક વદિ ૫ કપલવંજ
 પંન્યાસપદ વિ. સં. ૧૯૮૭ કાર્તિક વદિ ૮ કપલવંજ

રાધનપુર એ જૈનપુરી કહેવાય છે. ધાર્મિક ક્રિયારુચિ તથા શ્રદ્ધાસંપન્ન શહેર તરીકે રાધનપુર સૈકાઓથી પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે. આ ઉપરાંત એક સખાવતી શહેર તરીકે પણ તે હાલમાં જનતાની જીભે રમી રહ્યું છે. રાધનપુરે જેમ સખાવતી ગૃહસ્થો જન્માવ્યા છે તેમ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં સુંદર કાર્ય કરી શકે તેવા અધ્યાત્મપરાયણ આત્માઓ પણ પ્રગટાવ્યાં છે. પંન્યાસ શ્રી કેદયાણુવિજયજી મહારાજ પણ આ જ રાધનપુરના વતની હતા.

સંવત્ ૧૯૫૦ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ (મહાવીર જયંતિદિન) ના રોજ તેમનો જન્મ થયેલ. પિતાશ્રીનું નામ ભુધરભાઈ અને માતાજીનું નામ હસ્તુભાઈ હતું. તેમનું સંસારીપણાનું નામ કાનજીભાઈ હતું. કાનજીભાઈની છ વર્ષની ઉંમરે તેમને વહાલસોયા માતાપિતાનો વિયોગ થયો અને તેમના ઉછેરનો ભાર તેમના કાકા નાગરદાસ પર આવી પડ્યો. યોગ્ય વય થતાં તેઓ અમદાવાદ ગયા અને રીઠ મનમુખભાઈ ભગુભાઈની સ્કૂલમાં વ્યાવહારિક તેમજ ધાર્મિક કેળવણી લેવી શરૂ કરી. ધાર્મિક શિક્ષક બાલાભાઈ ઠક્કલભાઈને કાનજીભાઈ સરળ સ્વભાવી અને આત્મપરાયણ વૃત્તિવાળા જણાયા એટલે પૂર્ણ પ્રેમથી ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવ્યો અને કર્મગ્રંથ સુધીનું જ્ઞાન આપ્યું. તેમના કુટુંબ પરિવારમાં સામાન્ય રીતે ધાર્મિક સંસ્કાર ઓછા હતા પરંતુ પૂર્વ પુન્યાનુયોગે કાનજીભાઈ બાલવયથી જ ધર્મોત્તરાગી બન્યા હતા. પ્રતિદિન ખૂલ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ અને પર્વદિવસે ધૌધ એ તેમને માટે નિત્ય-

કર્મ જેવાં થઈ ગયાં હતાં. આ ઉપરાન્ત સાતે વ્યસન તેમજ અલક્ષ્યલક્ષણ-
નો તેમણે ત્યાગ કર્યો હતો.

કાનજીભાઈની યોગ્ય વય થતાં તેમને લગ્ન-ગ્રંથીથી જોડવા તેમના
સ્વજન સંબંધીઓ પ્રયાસ કરવા લાગ્યા પરન્તુ કાનજીભાઈને તો સંસાર પ્રત્યે
નિર્વેદ પ્રગટ્યો હતો. આગમાલ્યાસને કારણે તેમને સંસાર સારરહિત સમજાયો
હતો એટલે સંસારની અસારતાવાળી જંજળમાં ફસાવા કરતાં સંયમી જીવન
ગુજરી મનુષ્યજીવનની સાર્થકતા સાધવાનું તેમણે પસંદ કર્યું. દુનિયાના ત્રિવિધ
(આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ) તાપથી ન્યારા જ રહેવાનો નિર્ણય કરેલો હોવાથી તેમણે
વિવાહસંબંધનો ઈન્કાર કર્યો અને સંયમીજીવન જીવવાની શરૂઆત કરી.
ધીમે ધીમે સાધુજીવનને લગતો અનુભવ પ્રાપ્ત કરી તેઓએ સં. ૧૯૬૬ ના
માહ વદિ ૧૦ ને રોજ ઓગણીશ વર્ષની વયે અમદાવાદ પાસેના થરથર
નામના ગામમાં આચાર્યશ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી પાસે ભાગવતી દીક્ષા
અંગીકાર કરી. બાદ તેમને ૧૯૬૯ વૈશાખ શુદ્ધ ૩ (અક્ષયતૃતીયા) ના
રોજ વીરમગામખાતે વડીદીક્ષા આપવામાં આવી અને કલ્યાણવિજયજી
નામ રાખવામાં આવ્યું. બંને પ્રસંગોમાં તેમના કુટુંબીઓએ ઉલટપૂર્વક
ભાગ લીધો હતો.

સંયમી જીવન સ્વીકાર્યા બાદ તેઓ શ્રુતાલ્યાસમાં રક્ત બન્યા અને ધીમે
ધીમે વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય તેમજ ન્યાયમાં પ્રવીણ થયા. તેઓ કવિ પણ
છે ને તેમનાં રચેલાં સ્તવન-સજ્જાય વિગેરે પ્રગટ પણ થઈ ચૂક્યાં છે. વ્યાખ્યાન-
શૈલી પણ રોચક અને રમણીય છે. દીક્ષા સ્વીકાર્યા બાદ ગુરુકુલવાસ તરીકે
તેઓશ્રી આ. શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીની સેવામાં રહ્યા. તેમનો જ્ઞાના-
લ્યાસ અને યોગ્ય પાત્રતા જોઈ સં. ૧૯૮૭ માં કપહવંજ મુકામે તેમને
ગણિ અને પંન્યાસ પદ અર્પણ કરવામાં આવ્યાં.

ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં તેમણે જૈન શાસનની પ્રભાવના કરવા સાથે
જનહિત સાધ્યું. તેમની વૈરાગ્યવાહિની દેશનાને પરિણામે ઘણા લવ્ય જીવો
પ્રતિબોધ પામ્યા અને પરિણામે તેમને મુનિરાજ શ્રી જશવિજયજી, મુનિરાજ
શ્રી દુર્લભવિજયજી, મુનિરાજ શ્રી કુશળવિજયજી અને મુનિરાજ શ્રી
કુસુદવિજયજી એ નામના સરલસ્વભાવી અને ક્રિયાપાત્ર શિષ્યોની પ્રાપ્તિ થઈ.

તેઓશ્રી સરલસ્વભાવી અને અત્યંત ક્રિયારુચિ છે. સાથોસાથ
દીર્ઘ તપસ્વી પણ છે. જ્ઞાન એ જ અજ્ઞાન-તિમિરનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન
છે એમ સમજીને તેઓ આવા સાહિત્યદ્વારા સદ્જ્ઞાનનો ફેલાવો કરી રહ્યા છે.

ॐ अहं नमः ।

आचार्य श्रीविजयनीतिसूरीश्वरेभ्यो नमः ।

महोपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिरचितं

श्रीतिपागच्छपद्मावली सूत्रम्

[स्वोपज्ञया वृत्त्या समलंकृतम्]

सिरिमंतो सुहहेड, गुरुपरिवाडीह आगओ संतो ।

पज्जोसवणाकप्पो, वाइज्जह तेण तं वुच्छं ॥ १ ॥

गाथार्थः—भडाभंगणइप, धड्डौडिडि तेभ ४ पारडौडिडि सुअना
डाइण्डप, गुरुपरपराथी आदथो आवतो श्री पथुपण्णा डडप (आआर)
वंआथ छे तेथी तेने डुं डडीश. १.

व्याख्या—सिरिमंतोति, यत्तदोर्नित्याभिसंवधात् येन कारणेन श्रीमान् सश्रीकः श्रियां
मंत्रो वा पर्युपणाकल्पो गुरुपरिपाद्या समागतः सन् वाच्यते । उपलक्षणात् श्रूयते च । किं
लक्षणः ? शुभहेतुः स्वर्गापवर्गकारणं । तेन कारणेनाहं तां गुरुपरिपाद्यां वक्ष्ये इत्यन्वयः । श्रीमानिति
विशेषणं तीर्थंकरचरित्रस्यविरावलीनामक्रीतेनपुरस्सरं साध्वाचारप्रतिपादनेन सर्वेष्वपि मंगलमृतेषु
श्रुतेषु सश्रीकत्वमस्यैवेति ख्यापनपरमिति । गुरुपरिपाद्यागत इति च विशेषणं । गुरुपरि-
पाद्यागतयोगाधनुष्टानविधिर्नैव वाच्यमानः । एगमाचित्ता निणसासणम्मि, पमावणापूअपरायणा जे ।
इत्यादि विधिना च श्रूयमाणः, शुभहेतुमोक्षफलहेतुर्नान्ययेति ज्ञापनपरमिति गाथार्थः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યાન્યાર્થઃ—યત્ અને તત્ શબ્દનો પારસ્પરિક કાયમી સંબંધ હોવાને લીધે, જે કારણથી મહામંગળરૂપ અથવા મોક્ષલક્ષ્મીના હેતુરૂપ, ગુરુપરંપરાથી ચાલ્યો આવતો શ્રી પર્યુષણ કલ્પ-સાધુના આચાર-વિચાર વંચાય છે, ઉપલક્ષણથી સંભળાય પણ છે; તે પર્યુષણ કલ્પ કયા લક્ષણવાળો-કળવાળો છે ? તો સ્વર્ગ આવતુ મોક્ષ કળને આપનારો છે તે કારણથી હું તે ગુરુપરંપરાને કહીશ, એ અન્વય સમજવો. શ્રી તીર્થંકર-મહારાજના ચરિત્રો, સ્થવિર સાધુઓની શ્રેણીના કીર્તન-ગુણગાન સાથે સાધુજીવનને લગતા આચાર (સમાચારી) કહેવાવડે કરીને સમગ્ર મંગળરૂપ સિદ્ધાંતોમાં આ પર્યુષણ કલ્પનું ઉત્કૃષ્ટપાત્રું-મહામંગલિકપાત્રું છે એમ સૂચવવા માટે જ શ્રીમાન્ એ વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે. ગુરુપરંપરાથી ચાલી આવતી યોગોદ્વહનાદિ ક્રિયારૂપ વિધિપૂર્વક જ આ શ્રી પર્યુષણ કલ્પ વંચાય છે એમ દર્શાવવા માટે ગુરુપરિપાઞ્ચાગતઃ એ વિશેષણ મૂકવામાં આવ્યું છે. (યોગોદ્વહન વિં ક્રિયા કર્યા વિના શ્રી પર્યુષણ કલ્પ વાંચવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી) તે કલ્પ સાંભળવાને અધિકારી કોણ ? ઉત્તર-જૈન શાસનમાં એકાગ્ર-દ્રઢ ચિત્તવાળા, ધર્મની પ્રભાવના તેમજ તેના આદર-સત્કારાદિમાં તત્પર એવા શ્રાવકો. આ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક વંચાયું, સંભળાયું સતું જ શુભ હેતુ એટલે મોક્ષકળના કારણરૂપ થાય છે. એમાં બીજો કોઈ હેતુ નથી. ૧.

ગુરુપરિવાડીમૂલં, તિત્યયરો વદ્ધમાનનામેણં ।

તત્પટ્ટોદયપદ્મો, સુહૃદ્મનામેણ (૧) ગણસામી ॥ ૨ ॥

—શ્રી વર્ધમાનતીર્થંકરઃ । ૧ તત્પટ્ટે શ્રીસુધર્માસ્વામી ।

ગાથાર્થઃ—ગુરુની પરંપરાના મૂળ-આદિ કારણરૂપ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી નામના તીર્થંકર થયા. તેમની પાટે શ્રી સુધર્માસ્વામી નામના ગણધર પ્રથમ પટ્ટધર થયા. ૨.

વ્યાખ્યા—ગુરુપરિવાડિત્તિ, ગુરુપરિપાઞ્ચા મૂલમાર્ગ કારણં વર્ધમાનનામ્ના તીર્થંકરઃ । તીર્થંકૃતો હિ આચાર્યપરિપાઞ્ચા ઉત્પત્તિહેતવો ભવંતિ ન પુનસ્તદંતર્ગતાઃ । તેષાં સ્વયમેવ તીર્થ-પ્રવર્તનેન કસ્યાપિ પટ્ટધરત્વાભાવાત્ ॥

૧-તસ્માત્ શ્રીમહાવીરસ્ય પટ્ટે ઉદયે ચ પ્રથમઃ શ્રીસુધર્માસ્વામી પંચમો ગણધરઃ । સ ચ કિં લક્ષણો ? ગણસ્વામી યત્ એકાદશાનામપિ ગણધરપદસ્થાપનાવસરે શ્રીવીરેણ શ્રીસુધર્માસ્વામિનં પુરસ્કૃત્ય ગણોડનુજ્ઞાતઃ દુષ્પ્રસભં યાવત્ શ્રીસુધર્માસ્વામ્યપત્યાનામેવ પ્રવર્તનાત્ ॥ તત્પટ્ટોદયે-

पंचम गणधर श्री सुधर्मास्वामी

आनंद प्रेस-भावनगर.

ત્યજોદયપદં પ્રથમોદયસ્યાપિ પ્રથમાચાર્યઃ શ્રીસુધર્મેતિ મૂલકં ॥ સ ચ પંચાશદ વર્ષાણિ (૧૦)
 ગૃહસ્થપર્યાયે, ત્રિંશદ વર્ષાણિ (૩૦) વીરસંવાયાં, ચીરં નિર્વૃત્તે વા દ્વાદશવર્ષાણિ (૧૨) છાત્રસ્થે,
 અષ્ટો (૮) વર્ષાણિ કેવલિપર્યાયે ચેતિ સર્વાયુઃ શતમેકં (૧૦૦) પરિપાલ્ય શ્રીવીગદ
 વિંશત્યા (૨૦) વર્ષેઃ સિદ્ધિઃ ગતઃ ॥ શ્રીવીરજ્ઞાનોત્પત્તેશ્રતુર્દશ (૧૪) વર્ષે જમાલિનામા
 પ્રથમો નિહત્વઃ । પોડશ (૧૬) વર્ષે તિષ્ઠ્યગુપ્તનામા દ્વિતીયો નિહત્વઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—ગુરુપરંપરાના મૂળ કારણરૂપ શ્રી વર્ધમાન નામના છેલ્લા તીર્થંકર
 છે. તીર્થંકર મહારાજાઓ જ ગુરુપરંપરાના ઉદ્ભવ-કારણરૂપ હોય છે, પણ ગુરુપરંપરામાં
 તેમની ગણના કરાતી નથી. પોતે જાતે જ તીર્થ (ચતુર્વિધ સંધઃ સાધુ, સાર્વજી, શ્રાવક,
 શ્રાવિકા) પ્રવર્તાવનાર હોવાથી તેઓને પદ્ધતિપણું—કોઈની પાટે આવવાપણું હોતું નથી.

શ્રી મહાવીરસ્વામીની પાટે પંચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી પ્રથમ પદ્ધતિ
 થયા. તે દેવા લક્ષણવાળા હતા ! અગ્યાર ગણધરમહારાજાઓને ગણધરપદ આરોપણુ અવસરે
 શ્રીસુધર્માસ્વામીની શિષ્યપરંપરા ચાલવાની હોઈને, શ્રીસુધર્માસ્વામીને ઉદ્દેશીને શ્રી વીર
 પરમાત્માએ તેમને હૃદયપ્રસન્નરૂપે સુધી ગણની અનુજ્ઞા આપી. એટલે કે તેમને ગણાધીશ
 બનાવવામાં આવ્યા. વળી પહેલા ઉદયના પ્રથમ પદ્ધતિ શ્રી સુધર્માસ્વામી થયા તે
 મૂલ્યવાન માટે જ તત્પરોદય શબ્દ મૂકવામાં આવ્યો છે. તેઓ ૫૦ વર્ષ શૃદ્ધસ્થાશ્રમમાં,
 ૩૦ વર્ષ વીરપરમાત્માની સેવામાં, વીર પ્રભુના નિર્વાણુના ૧૨ વર્ષ છદ્મસ્થપણામાં
 અને ૮ વર્ષ કેવળજ્ઞાની તરીકે એવી રીતે કુલ ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને શ્રીવીર
 પ્રભુ પછી ૨૦ વર્ષે મોક્ષે ગયા.

શ્રી વીર પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયા પછી ૧૪ વર્ષે જમાલિ નામનો પદેલો અને
 ૧૬ વર્ષે તિષ્ઠ્યગુપ્ત નામનો બીજો નિહત્વ થયો. ૨.

૧ શ્રી સુધર્માસ્વામી

૫૦ વર્ષ શૃદ્ધસ્થાશ્રમ : ૫૦ વર્ષ ચારિત્રપર્યાય. તેમાં ૩૦ વર્ષ વીરસેવા : ૧૨ વર્ષ
 છદ્મસ્થ : ૮ વર્ષ કેવળી : સર્વાયુ ૧૦૦ વર્ષ : જ્ઞાત્ર અગ્નિવૈરચાપન : નિર્વાણુ મ. સં. ૨૦

ચરમ જિનપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામીની પાટે પંચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી
 જિરાજ્યા. શ્રી મહાવીરસ્વામીના અગ્યાર ગણધર પૈકી નવ ગણધર મહારાજાઓ
 તે ભગવાનના નિર્વાણુસમય પૂર્વે જ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા અને જ્ઞાતમસ્વામી
 તરત જ કેવળજ્ઞાન પામવાના હતા તેથી તેઓશ્રીએ પોતપોતાના ગચ્છનો બાર શ્રી
 સુધર્માસ્વામીને સોંપ્યો હતો.

શ્રી સુધર્માસ્વામી અગ્નિવૈશ્યાયન ગોત્રના હતા. માતાનું નામ ભદ્રિકા અને પિતાનું નામ ધર્મિભક્ત હતું. તેમનો જન્મ કૌલ્લાક નામના ગામમાં થયો હતો.

તેઓ વેદાદિ શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કરી વેદના પારગામી બન્યા હતા. શ્રી ગૌતમાદિ અગ્યારે વિપ્રકુમારો પોતપોતાને અજ્ઞેય માનતા હતા. તેમનું જ્ઞાન અતુલ હતું, છતાં સાચી દિશા સૂઝી ન હતી. તે સમય કાંતિનો હતો. અંધશ્રદ્ધાના ઓઠા તળે સર્વ પ્રજા ત્રાસી ગઈ હતી. યજ્ઞ-યાગાદિમાં કરાતા હોમ-પ્રાણીહિંસાને પુન્ય મનાવવામાં આવતું !

એક સમયે સોમિક નામના બ્રાહ્મણે યજ્ઞ નિમિત્તે તેઓને નિમંત્ર્યા. તે સમયે બન્યું એવું કે ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી ત્યાંની નજીકની ભૂમિમાં જ સમવસરેલા હતા એટલે તેમને વંદન કરવા નિમિત્તે સંજ્યાળંધ દેવો આવ્યા. દેવતાઓને આવતા જોઈ શ્રી ગૌતમે પોતાના સાથીદારોને યજ્ઞ-કર્મનો પ્રભાવ જણાવતાં સગર્વ કહ્યું કે-જુઓ ! દેવતાઓ પ્રસન્ન થઈને આપણા યજ્ઞમાં ભાગ લેવા આવે છે. ખરી પરિસ્થિતિ તો જુદી જ હતી તેથી ચંડાળના ગૃહના ત્યાગની માફક દેવતાઓ તે યજ્ઞ-કુંડનો ત્યાગ કરીને સમવસરણભૂમિ પ્રતિ ચાલ્યા. આથી ગૌતમસ્વામી(ઈંદ્રભૂતિ)ને ઘણો ઉદ્વેગ થયો અને મહાવીરસ્વામીને-ઈંદ્રજાળિયાને જીતી લેવાની બુદ્ધિથી સમવસરણ તરફ ચાલ્યા. પણ ત્યાં જતાં જ વાતાવરણ જુદું જ લાસ્યું. ભગવાને તેમની શંકાનું સમાધાન કર્યું અને પ્રાંતે તેમની પાસે ચરિત્ર ગ્રહણ કરી આત્મા ઉજ્જવળ બનાવ્યો. એક પછી એક એમ અગ્યારે વિપ્રકુમારોને પ્રતિબોધ પમાડી ભગવાને તેઓને જૈન શાસનના સ્થંભ બનાવ્યા.

શ્રી સુધર્માસ્વામીને મનમાં એવી શંકા હતી કે-‘આ જીવ જેવો આ ભવમાં છે તેવો જ પરભવમાં થાય છે, કારણ કે સંસારમાં કારણને મળતું જ કાર્ય થાય છે. શાળીળીજ વાવીને કંઈ ચવાંકુર લાણી શકાય નહિ.’

પરંતુ ભગવાને તેમની કુકલ્પનાનું સરસ રીતે સમાધાન કર્યું. સંસારમાં મનુષ્ય સરળતા, મૃદુતાવડે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધે તો મનુષ્યપણે જન્મે છે જ્યારે માયા-કપટ-દંભ વિગેરે ખરાબ કર્મો કરી પશુનું આયુષ્ય બાંધે તો પશુપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. જીવની જુદી જુદી સ્થિતિમાં ઉત્પત્તિ કર્મોધીન જ છે, અને તેથી સંસારભરમાં વિવિધ જાતિના મનુષ્યો-પ્રાણીઓ આપણને દેખાય છે. ‘કારણને મળતું જ કાર્ય થાય છે’ એ કહેવું સુક્તિસંગત નથી, કારણ કે શૃંગ વિગેરેમાંથી શર પ્રસુબ જગી નીકળે છે. આવા પ્રકારના ઉત્તમ બોધથી તેઓએ પોતાના પાંચ સો શિષ્યોના પરિવાર સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જૈન શાસનના સમર્થ જ્યોતિર્ધર બન્યા. અવિરત વિહારથી અને અમૃત સરખી દેશનાથી તેમણે અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ્યા. જેમ ચંદ્ર-કિરણથી ચંદ્રકાંત મણિ દ્રવે છે તેમ શ્રી સુધર્માસ્વામીની વાગ્ધારાથી પ્રાણીઓ સંવેગ-

રંગથી દ્રવતા-ભીંજતા. અહિંસાના અંચળા નીચે પોષાતી તત્કાલીન હિંસા નિવારવા તેમણે ભગીરથ પ્રત્યનો કર્યા હતા.

પચાસ વરસ ગૃહસ્થાશ્રમમાં, ત્રીશ વરસ વીર પ્રભુની સેવામાં, વીર નિર્બોણ બાદ બાર વરસ મુધી છદ્મસ્થપણામાં એટલે કે ગચ્છનો ભાર વહન કરવામાં અને આઠ વર્ષ દેવળજ્ઞાની તરીકે એમ કુલ એક સો વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને શ્રી વીર પરમાત્મા પછી વીશ વર્ષે મોક્ષે ગયા.

અત્રે એક વસ્તુ જણાવવી ઉપયોગી થઈ પડશે. કોઈને શંકા થાય કે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીને જાહેરે શ્રી મુખર્મસ્વામીને ગચ્છ-ભાર કેમ સોંપ્યો ? ઉત્તર-પ્રભુએ જ્ઞાનથી જોયું હતું કે ગૌતમસ્વામીની પાટપરંપરા ઠેઠ મુધી ચાલવાની નથી, પણ શ્રીમુખર્મસ્વામીની પાટપરંપરા પાંચમા આરાના છેડા મુધી ચાલશે. આવા જ કારણને લઈને ભગવતે શ્રી મુખર્મસ્વામીને પાટ સોંપી. ભવિષ્યની પાટની વ્યવસ્થા તીર્થંકરો કરે છે જેની પાટ અખંડ ચાલવાની હોય તેમને જ ગચ્છ-ભાર સોંપાય છે. શ્રી મુખર્મસ્વામીએ પોતાની પછી શ્રી જંબૂસ્વામીને પાટ સોંપી.

શ્રી મુખર્મસ્વામીએ પ્રવર્તાવેલા ગચ્છનું નામ નિર્ગચ્છ ગચ્છ પડ્યું અને તે આઠ પાટ મુધી ચાલ્યું.

ઘીઓ જંબૂ (૨) તદ્ઘઓ, પંમવો (૩) સિજ્જંમવો (૪) ચડત્યો અ ।
પંચમઓ જસમદ્ધો (૫), છદ્ધો સંભૂષ-મદ્ધગુરુ (૬) ॥૩॥

૨-તત્પદ્દે શ્રીજંબૂસ્વામી । ૩-તત્પદ્દે શ્રીપ્રમથસ્વામી ।
૪-તત્પદ્દે શ્રીશર્યમવસ્વામી । ૫-તત્પદ્દે શ્રીયશોમદ્રસ્વામી ।
૬-તત્પદ્દે શ્રીસંભૂતિવિજયશ્રીમદ્વાહુસ્વામિનો ।

ગાથાર્થઃ—ખીજા જંબૂસ્વામી, ત્રાજા પ્રભવસ્વામી, ચોથા શર્યમવસૂરિ, પાંચમા યશોભદ્રસ્વામી અને છઠ્ઠા સંભૂતિવિજય તથા ભદ્રબાહુસ્વામી થયા. ૩.

વ્યાખ્યા—૨-ઘીઓ જંબૂતિ, શ્રીમુખર્મસ્વામિપદ્દે દ્વિતીયઃ શ્રીજંબૂસ્વામી । સ ચ નવ-નવતિકોટિસંયુક્તા અટ્ટો કન્યકાઃ પરિત્યજ્ય શ્રીમુખર્મસ્વામ્યંતિકે પ્રવ્રજિતઃ । સ ચ પોટગ (૧૬) વર્ષાણિ ગૃહસ્થપર્યાયે, વિગ્નિ (૨૦) વર્ષાણિ વ્રનપર્યાયે, ચતુશ્રત્વારિંશદવર્ષાણિ (૪૪) યુગપ્રધાન-પર્યાયે चेति सर्वायुरर्णीति (૮૦) વર્ષાણિ परिपाल्य श्रीवीरान् चतुःषष्टि (૬૪) वर्षैः सिद्धः ।

અત્ર કવિઃ—

મગ્નતે નંવના ત્યકા, નવોદા નવકન્યકાઃ ।

તન્મન્યે મુક્તિવૃષ્ણાન્વો, ન વૃનો ભારતો નરઃ ॥ ૧ ॥

चित्तं न नीतं वनिताविकारे--चित्तं न नीतं चतुरेश्च चौरैः ।

यद्देहगेहे द्वितयं निशीथे, जंबूकुमाराय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २ ॥

मण १ परमोहि २ पुलाए ३, आहार ४ खवग ५ उवसमे ६ कप्पे ।

संजमतिग ८ केवल ९ सि-ज्जणा य १० जंबुम्मि वुच्छिण्णा ॥ ३ ॥

३-तईओत्ति, श्रीजंबूस्वामिपट्टे तृतीयः श्रीप्रभवस्वामी । स च त्रिंशद् (३०) वर्षाणि गृहस्थपर्याये, चतुश्चत्वारिंशत् (४४) वर्षाणि व्रतपर्याये, एकादश (११) वर्षाणि युगप्रधानपर्याये चेति सर्वायुः पंचाशीति (८५) वर्षाणि परिपाल्य, श्रीवीरात् पंचसप्तति (७५) वर्षातिक्रमे स्वर्गभागिति ॥ छ ॥

४-सिज्जंभवोत्ति, श्री प्रभवस्वामिप्रहितसाधुमुखात् “ अहो कटमहो कटं तत्त्वं न ज्ञायते परम् ” इत्यादि वचसा यज्ञस्तंभादधः श्रीशान्तिनाथविन्दर्शनादवाप्तधर्मा प्रव्रज्य, क्रमेण मनकनाम्नः स्वसुतस्य निमित्तं दशवैकालिकं कृतवान् ।

यतः—कृतं विकालवेलायां, दशाध्ययनगर्भितम् ।

दशवैकालिकमिति-नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ १ ॥

अतः परं भविष्यन्ति, प्राणिनो ह्यल्पमेधसः ।

कृतार्थास्ते मनःकवत्, भवंतु त्वत्प्रसादतः ॥ २ ॥

श्रुतांभोजस्य किंजल्कं, दशवैकालिकं ह्यदः ।

आचम्याचम्य मोदन्ता-मनगारमधुव्रताः ॥ ३ ॥

इति संवोपरोधेन, श्रीशय्यंभवसूरिभिः ।

दशवैकालिको ग्रंथो, न संवन्ने महात्मभिः ॥ ४ ॥

स चाष्टाविंशति (२८) वर्षाणि गृहस्थपर्याये, एकादश (११) व्रते, त्रयोविंशति (२३) युग० चेति सर्वायुर्द्वाषष्टि (६२) वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरादष्टनवति (९८) वर्षातिक्रमे स्वर्गभाक् ॥ छ ॥

५-पंचमओत्ति, श्रीशय्यंभवस्वामिपट्टे पंचम श्रीयशोभद्रस्वामी । स च द्वाविंशति (२२) वर्षाणि गृहे, चतुर्दश (१४) व्रते, पञ्चाशत् (५०) वर्षाणि युग० सर्वायुः षडशीति (८६) वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरादष्टचत्वारिंशदधिके शते (१४८) ऽतिक्रान्ते स्वर्गभाक् ॥ छ ॥

६-छट्ठा संभूयति, श्रीयशोभद्रस्वामिपट्टे षष्ठौ पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् संभूतेति श्रीसंभूतिविजयः, भवति श्रीभद्रबाहुस्वामीत्युभावपि षष्ठपदधरावित्यर्थः । तत्र श्रीसंभूतिविजयो

દ્વિચત્વારિંશત્ (૪૨) વ૦ ગૃહે, ચત્વારિંશત્ (૪૦) વ્રતે, અષ્ટૌ (૮) યુગ૦ ચેતિ સર્વાયુર્નવતિ (૯૦) વર્ષાણિ પરિપાલ્ય સ્વર્ગમાક્ ॥

શ્રીમદ્રવાહુસ્વામી તુ શ્રીઆવશ્યકાદિનિયુક્તિવિષાતા । વ્યંતરીમૂતવરાહમિહિરુત્તસંઘોપદ્રવ-
નિવારકોપર્ણહરસ્તવનેન પ્રવચનસ્ય મહોપકારં કૃત્વા પ્રચ્ચત્વારિંશત્ (૪૬) ગૃહે, સપ્તદશ
(૧૭) વ્રતે, ચતુર્દશ (૧૪) યુગપ્ર૦ ચેતિ સર્વાયુઃ પટ્સપ્તતિ (૭૬) પરિપાલ્ય
શ્રીવીરાત્ સપ્તત્યધિકશત (૧૭૦) વર્ષે સ્વર્ગમાક્ ॥ છ ॥ ૩ ॥

વ્યાખ્યાર્થઃ—શ્રી સુધર્માસ્વામીની પાટે જંબૂસ્વામી બીજા પદ્ધર થયા.
નવાણું કરોડ દ્રવ્ય સાથે આઠ કન્યાઓને ત્યજી દીધેને શ્રી સુધર્માસ્વામી પાસે તેમણે
દીક્ષા લીધી. ૧૬ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં, ૨૦ વર્ષ ચારિત્રપાલનમાં અને ૪૪ વર્ષ યુગપ્રધાન
તરીકે એમ કુલ ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને શ્રી વીર પરમાત્મા પછી ૬૪ મા વર્ષે
મોક્ષે ગયા.

અહીંયા કવિ કહે છે કે:—

તરતની જ પરણેલી મનોહર એવી કન્યાઓનો જંબૂકુમારે મારી ખાતર જ ત્યાગ
કર્યો છે એમ વિચારીને મુક્તિપી શ્રીએ ત્યારપછી ભરતક્ષેત્રનો કોઈ બીજો પુરુષ પસંદ
કર્યો નહીં એમ હું (કવિ) માનું છું (કહેવાની મતલબ એ છે કે આ અવસર્પિણી કાળમાં
જંબૂકુમાર પછી ભરતક્ષેત્રમાંથી કોઈ જીવ મોક્ષે ગયેલ નથી) ૧.

શ્રીઓના હાવભાવથી જેનું ચિત્ત ચલાયમાન થયું નથી અને કુશળ ચોરોવડે પણ
જેનું ધન ચોરાયું નથી તેમજ કાળી રાત્રિએ પણ જોના સરીર અને ઘરમાં ઉપરની બંને
વસ્તુ ટકી રહી છે તેવા પ્રભાવશાળી શ્રી જંબૂકુમારને નમસ્કાર થાઓ ! ૨.

જંબૂસ્વામીના નિર્વાણ બાદ (૧) મનઃપર્યવ જ્ઞાન, (૨) પરમાવધિ જ્ઞાન,
(૩) પુલાકલબ્ધિ, (૪) આહારક સરીરની લબ્ધિ, (૫) ક્ષપકચ્છેદી (૬) ઉપશમ-
ચ્છેદી, (૭) જિનકદંધ, (૮) તણ ચારિત્ર, (પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપ્રાય ને યથાખ્યાત)
(૯) કેવળજ્ઞાન તથા (૧૦) સિદ્ધિપદ એ દશ વસ્તુ નાશ પામી. ૩.

શ્રી જંબૂસ્વામીની પાટે શ્રી પ્રભવસ્વામી આવ્યા. ત્રીસ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં,
ચુમ્બાલીય વર્ષ ચારિત્રપર્યાયમાં અને અગ્યાર વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એવી રીતે ૮૫ વર્ષનું
સંપૂર્ણ આયુષ્ય પાળીને શ્રી વીરપ્રભુ પછી પચોતેર વર્ષ બાદ સ્વર્ગે ગયા.

ચોથા પટ્ટધર શ્રી શય્યાંભવસૂરિ થયા. પ્રભવસ્વામીએ મોઢલેલ સાધુના મુખદ્વારા “અરે! કદ છે, અરે! કદ છે કે ઉલ્ટું એવું તત્ત્વ જાણનામાં આવતું નથી.” એ પ્રમાણે સાંભળીને યજ્ઞના થાંભલાની નીચેથી મળી આવેલ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિના દર્શનથી ધર્મ પામેલા તેઓએ દીક્ષા સ્વીકારીને અનુક્રમે મનક નામના પોતાના પુત્રના કારણે દશવૈકાલિક નામનું સૂત્ર રચ્યું.

ચોગ્ય-ઉચિત સમયે કરાયેલું, દશ અધ્યયનવાળું તે સૂત્ર દશવૈકાલિક એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. ૧. “હવે પછી લવિષ્યકાળમાં પ્રાણીઓ અદ્વ-મંદ બુદ્ધિવાળા થશે, આપની કૃપાથી તે પ્રાણીઓ મનક મુનિની જમ દૃતકૃત્ય થાઓ. ૨. શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતરૂપી કમળોની કેસરા તુલ્ય આ દશવૈકાલિક સૂત્ર છે, તેનું પાન કરીકરીને સાધુઓરૂપી ભમરાઓ ખુશી થાઓ. ૩.” આવા પ્રકારના શ્રી સંઘના આગ્રહથી મહાત્મા-પુરુષ શ્રી શય્યાંભવસૂરિવડે દશવૈકાલિક નામનો અર્થ પાછો ખેંચાયો નહિ. (રહેવા દીધો)

તેઓ અઠ્ઠાવીશ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં, અગિયાર વર્ષ ચારિત્રપર્યાયમાં, ત્રેવીશ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એમ બાસઠ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને શ્રીવીર પરમાત્મા પછી અઠ્ઠાણમે વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

શય્યાંભવસૂરિની પાટે પાંચમા પટ્ટધર તરીકે શ્રી યશોભદ્રસ્વામી આવ્યા. બાવીશ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં, ચૌદ વર્ષ ચારિત્રપર્યાયમાં અને પચાસ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એમ બધું મળીને છયાશી વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને શ્રીવીર ભગવાન પછી ૧૪૮ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

પદ્મના એક અંશમાં પદ્મના સમુદાયનો ઉપચાર હોવાને કારણે સંભૂતેતિ એટલે શ્રી સંભૂતિવિજય અને મદ્ધત્તિ એટલે ભદ્રબાહુસ્વામી બંને છઠ્ઠા પટ્ટધર તરીકે આવ્યા. શ્રી સંભૂતિવિજય બેંતાલીશ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં, ચાલીશ વર્ષ ચારિત્રપર્યાયમાં અને આઠ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એમ નેવું વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને સ્વર્ગે ગયા.

ભદ્રબાહુસ્વામી શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ વિગેરેના રચનાર છે. વ્યંતર થયેલા વરાહમિ-હિરવડે કરાયેલ સંઘના ઉપદ્રવનો પ્રતિકાર કરવા માટે શ્રીઉવસગ્ગહરં સ્તવન રચવાવડે શાસન ઉપર મહાઉપકાર કરીને ૪૫ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં, ૧૭ વર્ષ ચારિત્રપ-ર્યાયમાં અને ૧૪ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એવી રીતે ૭૬ વર્ષનું બધું આયુષ્ય ભોગવી શ્રી વીરપરમાત્મા પછી ૧૭૦ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા. ૩.

૨ શ્રી જંબૂસ્વામી

૧૬ વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમ : ૬૪ વર્ષ આરિત્રપર્યાય : તેમાં-૨૦ વર્ષ સામાન્ય વ્રતપર્યાય :

૪૪ વર્ષ કેવળીપર્યાય : સર્વાયુ ૮૦ વર્ષ : નિર્વાણ મ. સં. ૬૪ : ગોત્ર કારયપ :

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજ રાજ્ય કરતો હતો. રાજગૃહી એ રાજધાનીનું નગર હોવાથી તેની શોભા અપાર હતી. ક્ય-વિક્રય અને અવરજવરના વાહનોદ્વારા વેપારી લતાઓ ગાજી ઊઠતા. ઋષભદત્ત શ્રેષ્ઠી તવંગર ગણાતા. રાજ શ્રેણિકની સભામાં પશુ તેનું સારું માન સચવાતું. તેમને ધારિણી નામની પ્રિયા હતી. તેમનો પરસ્પરનો ર્નેહ નખ-માંસ જેવો હતો. ધન, ધાન્ય, નોકર-ચાકર વગેરે હોવા છતાં તેમના મુખમાં એક ઊણપ હતી.-અને તે સંતાનની. ધારિણીનું ચિત્ત તેને અંગે ઉઠાસ રહેતું. દિવસે દિવસે તેની જંબુના ચિંતાનો વિષય થઈ પડી. ઋષભદત્ત શેઠના ખ્યાલમાં આ બધું આવવાથી પ્રિયાનો ચિંતાભાર હળવો કરવા માટે તેણે વૈભારગિરિ પર જવાનું નક્કી કર્યું.

વૈભારગિરિના આનંદોદ્યાનમાં ફરતાં ફરતાં જુદી-જુદી તરેહના ફળ, ફૂલ તથા વૃક્ષો નિહાળી તેઓ આનંદ પામ્યા. વનની શોભા ઊડીને આંખે વળગે તેવી હતી. નિર્દોષ પક્ષીઓનો કિલકલાટ પણ શ્રવણ-મધુર હતો. એવામાં ત્યાં અચાનક સિદ્ધપુત્ર યશોમિત્ર નીકળ્યા. શ્રેષ્ઠીએ તેના આવાગમનનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે-નજીકમાં જ શ્રી સુધર્માસ્વામી સમવસર્યા છે તેમને વાંદવા નિમિત્તે હું બહુ છું. શેઠ-શેઠાણીએ પણ સાથે આવવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી અને તેઓ સર્વે ત્યાં જઈને દેશના સાંભળવા બેઠા.

અંદ્રમાંથી બીજું શું ઝરે ? તેમ શ્રી સુધર્માસ્વામીની દેશનાથી સૌને અમૃત પીવા જેટલી તૃપ્તિ થઈ. દેશનાંતે યશોમિત્રે જંબુવૃક્ષનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. શ્રી સુધર્માસ્વામીએ તેનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ કહી સંભળાવ્યું. ધારિણીને મનમાં ઉત્કંઠા વધવા લાગી. તેણે પણ પ્રશ્ન કર્યો. ‘ભગવન્ ! મારે પુત્ર યશે કે નહિ ?’ પ્રશ્ન સાવધ હતો. હિતકર હોવા છતાં સાવધ પ્રશ્નનો જવાબ આપવો ઉચિત નહિ તેમ જાણી સુધર્માસ્વામી મોન રહ્યા; પરંતુ યશોમિત્રે પોતાના જ્યોતિષ જ્ઞાનના બળથી જાણીને કહ્યું કે-‘દેવી ! તમારે પુત્ર યશે.’ તે સાંભળી શેઠ-શેઠાણી બંને હર્ષિત થયા અને ગણધર મહારાજને નમીને ઘર તરફ પાછા ફર્યા. ધારિણીની ધર્મકાર્યમાં વિશેષ પ્રીતિ થઈ.

ભાગ્યચોગે જંબૂસ્વામીનો જીવ પાંચમા દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ધારિણીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભના પ્રભાવથી તેને ધર્મપ્રભાવના, અઘ્રાઈ મહોત્સવો વિગેરે ધાર્મિક કાર્યો કરવાના ડોકલા ઉદ્ભવવા લાગ્યા, જે શ્રેષ્ઠીએ પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરીદીને પૂરા કર્યા. એકઠા

દેવી ધારિણીએ ઋષભદત્ત શ્રેષ્ઠીને સ્વપ્નની વાત જણાવી. શ્રેષ્ઠીએ યશોમિત્રના વચન પર શ્રદ્ધા રાખવાનું જણાવ્યું. ધીમે ધીમે ગર્ભ વધવા લાગ્યો અને સાથે સાથે ધારિણીની ધર્મ ગ્રંથેની અભિરુચિ પણ વધુ વેગવાળી બની.

સમય પરિપક્વ થયે સિંહ સ્વપ્નથી સૂચિત જંબૂકુમારનો જન્મ થયો. પોતાની સાથે લક્ષ્મીને જ ન લાવ્યા હોય તેમ તેમના જન્મ પછી ઋષભદત્ત શેઠની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ ઉભરાવા લાગી. જન્મ સમયે ઋષભદત્તે યાચકજનોને ઇચ્છિત દાન આપીને સંતોષ્યા અને ધર્મ ઉત્તેજનના અનેક કાર્યો કર્યા.

જંબૂકુમાર ધીમે ધીમે ખાલ્યકાળ વટાવીને યુવાવસ્થામાં દાખલ થયા. તેમના મુખની કાંતિ ચંદ્રને પણ શરમાવે તેવી શોભવા લાગી. જંબૂકુમારના વેવિશાળના કહેણ આવવા લાગ્યા.

તે જ નગરના કેટલાક શ્રેષ્ઠીઓ એકદા ઋષભદત્ત શેઠને ત્યાં આવ્યા અને પોતા-પોતાની પુત્રીઓ સાથે જંબૂકુમારનો સંબંધ જોડવા વિનંતિ કરી. ઋષભદત્ત પોતાના પુત્રને વિવાહિત થયેલા જોવાને ઘણા જ ઉત્સુક હતા. તેમણે તેમની વિનંતિ સ્વીકારી અને સમુદ્રપ્રિયની સમુદ્રશ્રી, સમુદ્રદત્તની પદ્મશ્રી, સાગરદત્તની પદ્મસેના તથા કુબેરદત્તની કુબેરસેના નામની કન્યાઓ સાથે સંબંધ જોડવામાં આવ્યો. આ ચારે કન્યાઓ જંબૂસ્વામીના દેવલવની (વિદ્યુન્માલી) દેવીઓ હતી. આ ઉપરાંત કુબેરસેનની નભઃસેના, શ્રમણદત્તની કનકશ્રી, વસુપેણની કનકવતી તથા વસુપાલિતની જયશ્રી નામની કન્યાઓ સાથે પણ વેવિશાળ કયું. આમ દેવાંગના સમ રૂપવાળી આઠ કન્યાઓ સાથે જંબૂકુમારનો વિવાહસંબંધ થવાનું નક્કી થયું.

એકદા વિહાર કરતાં કરતાં અને ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ પમાડતા શ્રી સુધર્માસ્વામી રાજગૃહી નગરી નજીક સમવસ્યાં. જંબૂકુમારને તેમના આગમનની વધામણી મળી. વરસાદના આગમનથી જેમ આતક હર્ષિત થાય તેમ જંબૂકુમારને અતિ હર્ષ થયો.

શાંતરસનિધાનનો બીજો શો ઉપદેશ હોય ? સુધર્માસ્વામીની દેશના સાંભળી હળુકર્મી જંબૂકુમારનો આત્મા વૈરાગ્યવાસિત થયો. તેમને સંસારની ઘટમાળનો-વિચિત્રતાનો ખ્યાલ આવ્યો. તેમનો સુષુપ્ત આત્મા જાગૃત બન્યો. તેમણે શ્રી સુધર્માસ્વામીને પ્રાર્થના કરી ‘સ્વામિન્ ! માતા-પિતાની રજા લઈ આવું ત્યાં સુધી આપ અત્રે જ સ્થિરતા કરશો.’

વાયુ જેવી ગતિવાળા અશ્વ-રથમાં બેસીને જંબૂકુમાર નગર પ્રતિ આવ્યા. નગરના દરવાજા નજીક આવતાં લોકોની મોટી ઠક્ક જોઈ. લશ્કરી સૈનિક, હયદળ, પાયદળ વિગેરેનો એટલો ખંધો સમૂહ જોગો થયો હતો કે તદમાત્ર જગ્યા ન મળે. જંબૂકુમારને ખંધો સમૂહ વિખરાઈ જાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પાડવે તેમ ન હતું. તરત જ તેમણે બીજા દરવાજાનો રસ્તો લીધો.

પણ આ શું? કિલ્લાના દરવાજે પહોંચતાં જ કાનના પઠલો ફાટી નાખે તેવો મોટો પ્રધોષ કરતો એક ગોળો જંબૂકુમારની સાનિધ્યમાંથી જ પસાર થઇ ગયો. લશ્કરી તાલીમ લેતાં સૈનિક-સમૂહમાંથી તે આવ્યો હતો. જંબૂકુમારના ચિત્તમાં એક વિચારતું વમળ આવ્યું અને પસાર થઇ ગયું. તેમની ભાવના વધુ જોશીલી બની. તરત જ તે ત્યાંથી પાછા ફર્યો. મુધમાંસ્વામી પાસે આવી આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

ઘરે આવીને માત-પિતા સમક્ષ પોતાનો દીક્ષાનો અભિલાષ જણાવ્યો. અચાનક વજ તૂટી પડે તેટલી વેદના માત-પિતાને થઇ. તેઓએ તેમને ઘણા પ્રકારે સમજાવ્યો. વિશેષમાં જણાવ્યું કે તું જ એકમાત્ર અમારી આશાસ્પ વૃક્ષ છે, તારા ઉપર તો અમેએ કેટલાયે મનોરથના મહેલ બાંધ્યા છે તેને તું આમ અકાળે તોડી નાખ નહિ. આરિત્ર લેવાની વાત કરવી અને આરિત્ર પાળવું તે બંને ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓ છે. આરિત્ર ખાંડાની ધાર સમુ છે. તારી જેવા કૌમળ કાયાવાળા માટે દુષ્કર છે. આ પ્રકારની અનેક યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓદ્વારા ઘણો સમજાવ્યો પણ રેતીમાંથી તેલ કાઢવાના શ્રમની માફક સર્વ નિષ્ફળ ગયું. ચોળ મળીના રંગ જેવો સંવેગ રંગ જેને લાગ્યો હોય તે સંસાર-પંથમાં રાચે ખરી? છેવટે માત-પિતાએ એક માગણી મૂકી કે-‘તું આઠ કન્યાઓ સાથે વિવાહિત થઇને પછી દીક્ષા સ્વીકારજે. વિવાહ સંબંધી જે અમારો ઉત્સાહ છે તે તું પૂર્ણ કર.’ જંબૂકુમારને નિરુપાયે તે હકીકત સ્વીકારવી પડી.

ઋષભદત્ત શેઠને વિચાર આવ્યો કે-‘જંબૂકુમાર તો પરણીને તરત જ દીક્ષા લેનાર છે માટે તે વસ્તુસ્થિતિના સમાચાર તેના સાસરિયા પક્ષને જણાવવા.’ સમાચાર કહેવ-રાવ્યા બાદ તે સર્વે એકઠા થઇને વિચારવા લાગ્યા કે ‘હવે આપણે કરવું શું?’ આપણે વેવિશાળ તો કરી ચક્રા છીએ અને જંબૂકુમાર તો લગ્ન પછી તરત જ દીક્ષા અંગીકાર કરનાર છે. પુત્રીઓના ભવિષ્યને માટે શું કરવું તે તેઓની મોટી ચિંતાનો વિષય થઇ પડ્યો.

આ સમાચાર કુટુંબમાં ફેલાતાં કન્યાઓએ પોતપોતાના પિતાઓને કહ્યું-‘તમારે બીજો વિચાર જ કરવાનો નથી. અમે સર્વે મનથી પણ જંબૂકુમારને વરી ચૂકેલી છીએ. રાબતો તથા સાધુનો એક જ યોગ્ય હોય છે અને કન્યાદાન પણ એક જ વાર થાય છે.’

ઘડિયા લગ્ન લેવાયા. વિવાહને લગતું સર્વ કાર્ય સુંદર રીતે આટોપવામાં આવ્યું. ધારિણીનો હંધ માતો ન હતો. લગ્ન સમયે જોટલી બધી પહેરામણી થઇ કે સોનાનો એક પવંત ભોજો કરી શકાય. કુળને યોગ્ય સર્વ ક્રિયાઓ પતાવીને વિકાર રહિત જંબૂકુમાર પોતાની પરિણીત સ્ત્રીઓ સાથે શયનગૃહમાં આવ્યા.

જંબૂકુમારના લગ્નની વાત દિગ-દિગંતમાં ફેલાઇ ગઇ હતી. સૌકાષ પોતપોતાને યોગ્ય લાભ મેળવવા મથી રહ્યા હતા. પ્રભવ નામના ચોરોના નાયકને સ્વોચિત કાર્ય માટે આ તક સુંદર લાગી. પ્રભવને બે વિદ્યા : (૧) અવસ્થાપિની (૨) તાલોદ્ધાટિની આવડતી હતી, જેને પરિણામે તે અજ્ય મનાતો હતો. તે પાંચ સો ચોરનો ઉપરી હતો.

મધ્યરાત્રિના તે પાંચ સો ચોર જંબૂકુમારના મહેલમાં દાખલ થયા. જંબૂકુમાર અને તેની આઠ સ્ત્રીઓ સ્વોચિત વાર્તાલાપમાં મગ્ન હતાં. પ્રભવે પોતાની વિદ્યાનો ઉપયોગ કર્યો તેની જંબૂસ્વામી ઉપર અસર થઈ નહીં પરંતુ સ્ત્રીઓની આંખ ઘેરાવા લાગી. ચોરોએ પોતપોતાને કહે તેમ ધનના પોટલા બાંધવા માંડ્યા.

ગાંસડા તૈયાર કરીને ઉપાડીને જ્યાં ચાલવા જાય છે ત્યાં તો બધા ચોરો સ્થંભી ગયા. પ્રભવે આસપાસ જોયું તો ક્રૂર એક જંબૂકુમારને જાગતા જોયા. તેને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. બે હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે-‘ મહાનુભાવ ! તમારી શક્તિ અપાર છે. મને તમારી સ્થંભની વિદ્યા શીખવો, બદલામાં હું મારી બંને વિદ્યા તમને આપું.’ જવાબમાં જંબૂકુમારે જણાવ્યું કે-‘ ભદ્ર ! મારી પાસે કંઈ વિદ્યા કે જાદુ નથી. ક્રૂર ધર્મ જ છવતો-જાગતો પ્રભાવિક છે. તેના ચમત્કારથી જ તમે સૌ સ્થંભી ગયા છો. આવતી કાલે હું દીક્ષા લેનાર છું. મને ધનનો મોહ નથી, પણ તમે આજે ચોરી કરીને ધન લઈ જાઓ તો કાલે લોકો કહશે કે ધન ચોરાઈ ગયું તેથી હવે દીક્ષા લેવા નીકળ્યા ! આવો ખોટો આક્ષેપ ન આવે તેટલા માટે મેં મહાચમત્કારી ગુણગર્ભિત શ્રી નવકારમંત્રનું સ્મરણ કર્યું અને તેના પ્રતાપે જ તમે સૌ સ્થિર થઈ ગયા છો.’

દીક્ષાની વાત સાંભળી પ્રભવ તો આલો જ બની ગયો. આટલી બધી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ, એકનો એક પુત્ર, લાડમાં ઉછરેલો, માન-પ્રતિષ્ઠા-આબરુ સૌ કાંઈ છતાં કેવી અજબ ભાવના ! પ્રભવનો આત્મા વધુ જાગૃત બન્યો. તેણે ધર્મ જાણવાની નિરાસા દર્શાવી.

મધુબિંદુની કથા દ્વારા જંબૂકુમારે સંસારનું સ્વરૂપ આગેદૂબ રીતે વર્ણવી બતાવ્યું. પ્રભવે પોતાની વિદ્યા સંહરી લેવાથી સ્ત્રીઓ પણ સચેત બની ગઈ હતી.

સ્ત્રીઓએ નક્કી કર્યું હતું કે જંબૂકુમારને કોઈપણ હિસાબે સંસારમાં જ આસક્ત રાખવા તેથી તેઓએ કથા દ્વારા ઘણા પ્રયત્નો કરી જોયા; પણ સિંહને શિયાળની બીક શી ? જંબૂકુમાર તથા તેમની સ્ત્રીઓનો તે વાર્તાલાપ ઘણો જ રસપ્રદ અને બોધ-દાયક હોવાથી ટૂંકમાં આપવો ઉચિત ગણાશે.

બકુ ખેડૂતની કથા

પહેલી સપ્તમીએ જંબૂકુમારને કહ્યું-નાથ ! પેલા ખેડૂતની માફક પાછળથી પસ્તાવું ન પડે તે ધ્યાનમાં રાખશો.

સુસીમ ગામમાં બકુ નામનો ખેડૂત રહેતો હતો. વર્ષાકાળમાં તેણે પોતાના ખેતરમાં કંચુ અને કોદરા વાવ્યા. વરસાદ સારો થવાથી તેનું ખેતર સારું પલ્લવિત થયું. ભાગ્યયોગે તેને મહેમાન તરીકે બહારગામ જવાનું થયું. જમણમાં તેને ગોળ અને માંડા મળ્યા. હમેશાં કોદરા ખાનારને આ લોજન અમૃત સમાન લાગ્યું.

આતુ' લોજન કેમ મળે તેવો તેણે પ્રશ્ન પૂછ્યો. જવાબમાં તેને કહેવામાં આવ્યું કે ઘઉંનું વાવેતર કરીને, તેને લણીને, તેનો લોટ કરવો, પછી તેને શેકવો વિગેરે. પોતાને ગામ આવીને તેણે પોતાનું આખું ખેતર વગરવિચાર્યું લણી નાખ્યું. તેના પુત્રોએ તેને ઘણો સમજાવ્યો. કેડમાંનું છોકરું નાશ પામે ત્યાં ગર્ભમાં રહેલા છોકરાની આશા શી ? છતાં તેણે માન્યું નહિ અને બધી જમીન દહે રમવા જેવી કરી મૂકી. પછી તેણે કૂવો ખોદાવવા માંડ્યો પણ પાણી તો શું કિન્તુ કાઢવ પણ ન નીકળ્યો, આવી રીતે કંશુ કે દોહરાનો નાશ કર્યો અને ઘઉં કે શેરડી થઇ નહિ. તેના ખેતરની જમીન જ એવી હતી કે તેમાં ઘઉં કે શેરડી થઇ શકે જ નહિ. તેવી રીતે તમે પણ બેઉ તરફથી સ્થાનભ્રષ્ટ ન થાઓ તેનો વિચાર કરશો.

કાગડાની કથા.

જવાબમાં જંબુકુમારે કહ્યું કે-કાગડાની જેમ હું રાગી નથી કે જેથી વિનાશ પામું. નર્મદા નદીને કાંઠે વિંધ્ય નામના જંગલમાં એક હાથી હતો. તેના અવસાન બાદ કુતરા, શિયાળ વિગેરે તેનું માંસ ખાવા લાગ્યા. એક કાગડો ગુદાના વિવરમાં દાખલ થઇ અંદર રહેવા લાગ્યો અને સુઅર્પવંક શરીરના માંસને ખાવા લાગ્યો. એકદા સૂર્યના પ્રગટ તાપથી રંધ્ર (કાણ) પૂરાઇ ગયું જેથી કાગડો અંદર રહી જવા પામ્યો. એકદા અતીવ વરસાદથી હાથીનું શરીર તણાણું અને નદીદ્વારા સમુદ્રમાં દાખલ થઇ ગયું. પાણીના મારાથી તે રંધ્ર આદ્ર્ બન્યું-ઉઘડ્યું અને કાગડો બહાર નીકળ્યો પણ ચોતરફ વિશાળ સમુદ્ર હોવાથી તે કાંઠે આવી શક્યો નહિ અને પ્રાંતે મરણને પ્રાપ્ત થયો.

વાનરની કથા

પછી પદ્મશ્રી નાંમની બીજી સ્ત્રી બોલી કે-વધુ પ્રાપ્ત કરવાનો લોભ કરશો તો વાનરની જેમ પરતાશો.

વાનર-વાનરીની એક ભેડી હતી. કૂદકો મારતા અચાનક પડી જવાથી તીર્થ-ભૂમિના પ્રસાવથી વાનર મનુષ્ય થઇ ગયો. આ ભેઇં વાનરી પણ તેવી જ રીતે મનુષ્યિણી થઇ. હવે વાનરને દેવ થવાનો લોભ થવાથી તેણે તેવી જ રીતે ફરી વાર પડવાનું જણાવ્યું. વાનરીએ ના પાડી છતાં તેણે તેમ કહ્યું જેથી ફરીને તે મનુષ્ય મટી વાનર બની ગયો. રાજપુરુષો એ વાનરી-ત્રીને પકડીને રાજ સમક્ષ લઇ ગયા. રાજ્યે તેને પોતાની રાણી બનાવી. વાનરને નટ લોકોએ પકડ્યો અને તે જ રાજ પાસે નાચ કરાવવા લાવ્યા. રાણીને ભેઇંને વાનરને પૂર્વ સ્મરણ તાણું થયું પણ તે અકળ હતું. તેમ તમને પણ પાછળથી પરતાવાનો સમય ન આવે તે વિચારજો.

અંગારકારકની કથા

જવાબમાં જંબુકુમારે જણાવ્યું કે-અંગારકારક(દોલસા પાડનાર)ની જેવો હું નથી કે જેથી તૃપ્તિ જ ન પામું.

એક અંગારકારક અરણ્યમાં ગયો. સાથે તેણે પુષ્કળ પાણી લીધું. અગ્નિના તાપથી તેમ જ સૂર્યના પ્રચંડ તડકાથી તે અત્યંત તરસ્યો થયો. બધું પાણી પી ગયો. છતાં તેની તૃષ્ણા શાંત ન થઈ. છેવટે તે મૂર્છા ખાઈને એક ઝાડ નીચે પડી ગયો. ત્યાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં તે વાવ, કૂવા, તળાવ વિગેરે જળાશયોનું પાણી પી ગયો છતાં તૃપ્તિ ન થઈ. થોડીક વારે જાગૃત થયા પછી તે એક કૂવાને કાંઠે આવ્યો. ત્યાં આગળ હાથની અંજલીમાં પણ ન આવી શકે તેવું કાદવમિશ્રિત થોડું પાણી હતું, તેને તે જીભવડે ચાટવા લાગ્યો, પણ દાહજ્વરવાળાની માફક તેને જરા પણ તૃપ્તિ ન થઈ; હું તેના જેવો મૂર્ખ નથી માટે હે પ્રિયા ! તમે મને રોકવાનો નકામો પ્રયાસ કરો છો.

નૂપુરપંડિતાની કથા

ત્યારબાદ પદ્મસેના બોલી કે-નાથ ! પ્રાણીઓના પરિણામ કર્મને આધીન છે માટે પુણ્યાનુયોગે પ્રાપ્ત થયેલ લોગ લોગવો. સંસારમાં પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કરનારા તો નૂપુરપંડિતા ને ગોમાયુ જેવા ઘણા છે.

રાજગૃહી નગરીરમાં દેવદત્ત નામનો સોની રહેતો હતો. તેને દેવદિન નામનો પુત્ર હતો. તેને દુર્ગિલા નામની ભાયા હતી. સખીઓ સાથે એકઠા તે તળાવમાં નહાવા ગઈ. તેને સ્નાન કરતી જોઈ એક દુઃશીલ યુવક કામવિવશ થયો. દુર્ગિલા પણ તેના રૂપથી તેના પર આસક્ત થઈ. તે યુવકે એક તાપસીની મદદ લીધી. તે તાપસી બે વાર દુર્ગિલા પાસે ગઈ અને ઉપલા ડોળથી તેને ધૂતકારી નાખી; પણ દુર્ગિલાના સાંકેતિક સંદેશાથી તે યુવક અંદરનું રહસ્ય સમજી ગયો. નક્કી કરેલા સમયે રાત્રિના મધ્ય ભાગે તેઓ પરસ્પર એકઠા થયા અને દુર્ગિલાના મહેલની નજીકના જ અશોક-વનમાં ગયા. પરસ્પરના વાતોલાપથી અને મૈથુનની વિવિધ ક્રીડાથી થાકીને એકમેક થઈને સૂઈ ગયા. આ અવસરે દેવદત્ત શરીરચિંતા માટે જાગ્યો થયો. અશોકવનમાં તેણે પોતાની પુત્રવધૂને અને પરપુરુષને સાથે સૂતેલા જોયા. સાથે સૂતેલ પરપુરુષ જ છે કે કેમ ? તે નક્કી કરવા માટે પાછો વળીને તે પોતાના પુત્રને એકલો સૂતેલો જોઈ આવ્યો. તે પુત્રની સ્ત્રી દુરાચારિણી છે તેવી ખાત્રી પુત્રને આપવા માટે તેણે પોતાની પુત્રવધૂના પગમાંથી ઝાંઝર કાઢી લીધું અને પાછો સ્વસ્થાને સૂઈ ગયો.

આ બાબત હલનચલનથી અને ઝાંઝર કાઢવાના અવાજથી દુર્ગિલા જાગી જાગી. તેને વસ્તુસ્થિતિ સમજાઈ ગઈ પણ તે કાંઈ કાચી-પોચી નહોતી. અબળા ગણાતી સ્ત્રી-જાતિ કેવી પ્રબળા બની શકે છે તેના નમૂનારૂપ તે હતી. તેણે સાસરાને બનાવવાની યુક્તિ ગોતી કાઢી. પોતાના જીરવે જગાડીને રવાના કરી દીધો અને પોતાના પતિ પાસે આવીને કપટથી સૂઈ ગઈ. થોડીવારે પતિને જગાડીને કહ્યું-સ્વામિન્ ! અહિં બહુ ઉકળાટ થતો હોવાથી આપણે અશોકવનમાં જઈએ. જે ઠેકાણે પરપુરુષ સાથે

સૂતી હતી તે જ જગ્યાએ પતિને ગાઠ આલિંગન દઇને સૂઈ ગઈ. ધૂતોને ઊંઘ આવે તેમ હતું જ નહિ છતાં ડાળ કયો અને થોડી વારે પોતાના પતિને જગાડીને કહ્યું કે- 'સ્વામી ! તમારા કુળમાં આ શો રિવાજ ? તમારી સાથે હું મર્યોદા રહિત સૂતી હતી તેવામાં તમારા પિતાશ્રી મારા પગમાંથી નૂપુર કાઢી ગયા. સસરાએ પુત્રવધૂનો સ્પર્શ કરવો ઉચિત છે ?' દેવદિત્તે કહ્યું-પ્રિયે ! હું સવારે તારી દેખતાં જ ઠપકો આપીશ. હુર્ગિલાએ કહ્યું-સ્વામી ! એ મને પરપુરુષ સાથે સૂતેલી કહેશે માટે તમે અવશ્ય મક્કમ રહેશો. સવારે દેવદિત્તે પિતાને ઠપકો આપ્યો ત્યારે દેવદત્તે બધી હકીકત કહી સાંભળાવી. દેવદિત્તે બોલ્યો-પિતાશ્રી ! તમે મને પણ લજવ્યો. હું જ તે વખતે મારી પ્રિયા સાથે સૂતો હતો. આ સાંભળી દેવદત્તને ઘણી જ વિમાસણ થઈ પડી. છેવટે યક્ષ સમક્ષ પોતપોતાની સત્યતાની ખાત્રી કરાવી આપવાનું હુર્ગિલા અને દેવદત્ત બંનેએ કબૂલ કર્યું.

શોભન નામના યક્ષનો એવો પ્રભાવ હતો કે અસત્યવાદી મનુષ્યો તેની જઘામાંથી બહાર નીકળી શકે નહિ. હુર્ગિલાને પોતાનું ખોટું કૃત્ય સાચું કરી બતાવવું હતું. તે કેવી રીતે પાર પડે તે માટે તેણે મગજને ખૂળ કર્યો. છેવટે તેણે એક સુંદર યુક્તિ ગોતી કાઢી. પોતાના પરપુરુષને ગાંઠો થઈને રસ્તામાં પોતાનો સ્પર્શ કરી જવાનું કહેણ મોકલ્યું. પેલો પરપુરુષ પણ આબેહૂજ ગાંઠો થઈને રસ્તામાં હુર્ગિલાના ગળે વળગી પડ્યો. પૌરજનોએ તેને દૂર કયો. હુર્ગિલા યક્ષના મંદિરમાં ગઈ અને બોલી:

‘એક મારો પતિ દેવદિત્ત અને બીજો ગાંઠો પુરુષ એ સિવાય બીજો કોઈ પણ પુરુષ મારા અંગને અડક્યો ન હોય તો હે યક્ષ ! મને તું સતી સિદ્ધ કર.’ યક્ષ શું કરવું ? તે વિચારમાં રહ્યો ત્યાં તો હુર્ગિલા પસાર થઈ ગઈ. ત્યારથી તેનું નામ નૂપુરપંડિતા કહેવાયું.

દેવદત્તનો ખોટો પરાભવ થવાથી તેની નિદ્રા ભીડી ગઈ. તેને નિદ્રા રહિત બાણીને રાત્રીએ તેને અંતઃપુરનો રક્ષક બનાવ્યો. અંતઃપુરમાંની એક રાણી હાથીના મહાવત સાથે પ્રેમમાં પડેલી. તે વારંવાર જોયા કરે કે રક્ષક સૂઈ ગયો છે કે નહિ ? તેને વારંવાર જોઈ જતી જોઈને દેવદત્ત ખોટી આંખો મીંચીને તમાસો જોવા પડી રહ્યો. દેવદત્તને સૂતેલો બાણીને તે બહાર નીકળી. રાણી થોડી મોડી થઈ તેથી મહાવતે ખીન્નઈને હાથીને ખાંધવાની સાંકળવડે તેને મારી. અચાવમાં રાણીએ અંતઃપુરના નવા રક્ષકની વાત કરી તેથી મહાવતના મનનું સમાધાન થયું. છેલ્લો પહેાર બાકી રહ્યો ત્યારે રાણી પાછી ફરી. રાણી જેવાનું આવું દુઃશીલ જોઈને દેવદત્તને વિચાર ઉઠ્યો કે બીજી સ્ત્રીઓની તો વાત જ શી કરવી ? પોતાના પુત્રવધૂની દુઃશીલની ચિંતા નાશ પામી તેથી તેને ગાઠ ઊંઘ આવી ગઈ.

સવાર થઈ છતાં દેવદત્ત બગ્યો નહિ. સેવકોએ રાત્રીને વાત કરી. રાત્રીને તેમાં કંઈ રહસ્ય જણાયું. દેવદત્તને જગાડીને પૂછ્યું તો રાત્રીનો બધો હેવાલ સવિસ્તર

કહી બતાવ્યો. રાજાએ તે વાતની તપાસ કરી અને રાજાએ જાનેને હાથી પર બેસાડીને પડતા મૂકવાની આજ્ઞા કરી.

નગરજનોની વિનિતિથી તેમજ મહાવતની કુશળતાથી છેવટે રાજાએ તે જાનેને દેશનિકાલની સજા ફરમાવી. નાસતાં-નાસતાં તે જાને એક ગામમાં આવ્યા. દેવાલયમાં રાત્રિવાસો રહ્યા. રાત્રિના એક ચોર પણ નાસીને ત્યાં ભરાઈ ગયો. અંધારામાં ચોરથી રાણીને સ્પર્શ થઈ ગયો તેથી રાણી તેના પર રાગવાળી બની અને તેને બચાવવાનું માથે લીધું. સવાર પડતાં જ મહાવતને તેણે ચોર ઠરાવીને કોટવાળને સોંપી દીધો. મહાવતને શૂળીએ ચઢાવવાનો હુકમ થયો.

મહાવતને ઘણી જ તૃષ્ણા લાગી પણ રાજાના લયથી કોઈએ તેને પાણી પાતું નહિ. ત્યાંથી પસાર થતાં જિનદાસ નામના શ્રાવકે તેને પાણી લાવી આપવાનું કહી નમોઽર્હત્મ્યઃ નો જાપ કરવાનું કહ્યું. જેટલામાં જિનદાસ પાણી લઈને આવે છે તેટલામાં તો મહાવતનો જીવ નીકળી ગયો. મરતી વખતના શુભ અધ્યવસાયને લીધે તે વ્યંતર દેવ થયો.

આ બાબુ પેલી કુલટા રાણી ચોર સાથે એકલી નીકળી પડી. વચમાં મોટી નદી આવી. ચોરે કહ્યું-પ્રિયા! વસ્ત્ર અને આભરણના ભારવાળી તને ઉપાડીને હું નદી તરી શકીશ નહીં, માટે પ્રથમ તારા સર્વ વસ્ત્ર અને આભરણ ઉતારી દે જેથી સામે કાંઠે મૂકી આવી પછી તને લઈ જઈ. સામે કાંઠે જઈને ચોર તો રવાના થઈ ગયો. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે જેણે પોતાના ભરથારને મરાવી નાખ્યો તે મારી શી વલ્લે ન કરે? રાણીએ ઘણી ખૂંસા પાડી પણ સિંહને દેખીને હરણીયા નાશી જાય તેમ તે ચોર નાશી ગયો.

છેવટે વ્યંતર થયેલા મહાવતે તે રાણીને પ્રતિજ્ઞા પમાડી જૈન ધર્મમાં સ્થિર કરી.

વિદ્યુન્માલીની કથા.

જવાબમાં જંબૂકુમારે કહ્યું કે વિદ્યુન્માલીની જેમ હું વિષયાસક્ત નથી કે જેથી પરાલવ પામું.

મેઘરથ અને વિદ્યુન્માલી નામના બે વિદ્યાધર ભાઈ વિદ્યાસિદ્ધિ માટે પૃથ્વી પર આવ્યા. નીચ કુળની કન્યા સાથે લગ્ન કરી એક વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળે તો વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય. ચાંડાળનો વેશ ધારણ કરી જાને ચાંડાળ કન્યા પરણ્યા. વિદ્યુન્માલી ચાંડાળ સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈ ગયો અને વિદ્યાસાધન કર્યું નહિ. વર્ષાન્તે મેઘરથે તેને કહ્યું-ચાલ ભાઈ! આપણે સ્વદેશ પાછા ફરીએ. વિદ્યુન્માલીએ કહ્યું કે-ભાઈ! તે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે તેથી તું આપણે નગર પાછો જા. મેં પ્રમાદથી વિદ્યા સાધી નથી અને વળી મારી સ્ત્રી ગર્ભવતી છે માટે આવતે વર્ષ મને તેડવા આવજે. જ્યારે ફરી મેઘરથ તેડવા આવ્યો

ત્યારે પણ વિદ્યુન્માલી જવાને અશક્ત હતો, કારણ કે તેની શ્રી ફરીથી ગભવતી થઈ હતી. ત્રીજી વાર એકરથ તેડવા માટે આવ્યો છતાં વિદ્યુન્માલી એટલો બધો આસક્ત થઈ ગયો હતો કે તેણે જવાની ઇચ્છા જ ન કરી. હે સ્ત્રીઓ ! હું તો ઉત્તમોત્તમ સુખને અર્થાં હોવાથી આ વિષયસુખના તુચ્છ લોભમાં નહિં લપટાઈ.

શંખધમકની કથા

ત્યારબાદ કેનકેસેનાએ બોલતાં જણાવ્યું કે-શંખધમકની જેમ બહુ આશ્રહ રાખ્યો તો પરિણામે દુઃખી થયો.

શાક્તિશામમાં એક ખેડૂત રહેતો. તે શંખ વગાડીને દૂર-દૂરથી આવતા પશુ-પંખીને બગાડી મૂકતો. કેટલાક ચોરો ગાયનું ધણુ લઈ જતા હતા તેમણે શંખને અવાજ સાંભળીને વિચાર્યું કે-નગરલોકો ધણુને પાછું વાળવાના ઇરાદાથી પાછળ આવતા હાગે છે. આથી ચોર લોકો ધણુ મૂકી નાશી ગયા. સવારે ખેડૂતે ધણી વિનાનું ધણુ હીકું તેથી તે ગોધન ગામના લોકોને સાંખ્યું અને પોતાની પ્રભાવિકતા જણાવતાં કહ્યું કે-‘દેવતાએ રાજ થઈને મને ગાયનું ધણુ આપ્યું છે માટે તે તમે સહુ સ્વીકારો.’

ખીજે વર્ષે તે જ ચોરો તેના ક્ષેત્ર નજીક આવ્યા અને પહેલા જેવો શંખધ્વનિ સંભળાયો. ફરી વાર આવી જાતના શબ્દથી ચોરોને શંકા ગઈ કે આ ગામલોકોનો અવાજ નથી, માત્ર ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરનાર શંખધમકનો અવાજ છે. પછી તેઓ સર્વે ખેતરમાં ફાખલ થયા અને ખેડૂતને ખૂબ માર મારીને નાશી ગયા. ખીજે દિવસે સવારે ગોવાળોએ આવીને પૂછતાં તે ખેડૂતે કહ્યું કે-‘ધમવું ખરું પણ અતિ ધમવાથી ઉપાળેલ યશ પણ નાશ પામ્યો’ માટે હે પ્રાણુવલ્લભ ! કોઈ વસ્તુ અતિ સારી નહિ.

વાનરની કથા

જંબૂકુમારે વળતા જવાણમાં જણાવ્યું કે-વાનરની માફક બંધનથી હું અભાર્યો નથી જેથી બુદ્ધિ રહિત થઈને તમારામાં મગ્ન બનું.

એક વાનર યૂધનો રાજા હતો, પણ વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેનું પૂર્વનું બળ ક્ષીણ થયું હતું. એકદા કોઈ યુવાન વાનર સાથે લડતાં હારીને તે નાશી ગયો. સખત જખાજખીને કારણે તે અત્યંત તૃષ્ણાતુર થયો. ફરતાં ફરતાં તેણે શિલારસ જોયો. તેને જળ માગીને તેણે તેમાં પોતાનું સુખ નાખ્યું પણ તે ચોંટી ગયું. સુખને બહાર કાઢવા બે હાથ નાખ્યા, પછી બે પગ નાખ્યા; પણ તે સર્વ એક પછી એક ચોંટી ગયાં અને છેવટે તે મરણ પામ્યો.

બુદ્ધિ ને સિદ્ધિની કથા

નભ:સેનાએ કહ્યું કે-સ્વામિન્! આટલી બધી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પામ્યા છતાં અધિક ઇચ્છે છે તો વૃદ્ધ સ્ત્રીની જેમ હુ:ખી થશે.

કોઈ એક ગામમાં બુદ્ધિ અને સિદ્ધિ નામની બે વૃદ્ધ બહેનપણીઓ રહેતી. ગામની બહાર ભોળક નામના ચક્ષુ મંદિર હતું. બુદ્ધિ હમેશાં ત્યાં જતી અને દેવાલય સાફ-સુદ્ધ કરીને પૂજાપૂર્વક નૈવેદ્ય ધરતી. એકદા ચક્ષુ તુષ્ટમાન થવાથી તેણે કહ્યું કે-‘તને મારા ચરણ-કમળમાંથી હમેશાં એક સોનામહોર મળશે.’ હમેશાં સોનામહોર મળવાથી થોડા સમયમાં તો બુદ્ધિની ગૃહ-સંપદા ફરી ગઈ. ઝુંપડીને બદલે જડખાવાળો મહેલ થયો. આ જોઈને સિદ્ધિને ઈર્ષ્યા આવી. તેણે કપટથી બુદ્ધિ પાસેથી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ જાણી લીધું. પછી સિદ્ધિએ ચક્ષુની આરાધના કરી તેને પ્રસન્ન કર્યો અને બુદ્ધિ કરતાં બમણી સંપત્તિ મેળવી. આમ જોઈ બુદ્ધિએ પણ ચક્ષુની મહેરબાની સંપાદન કરી સિદ્ધિ કરતાં બમણી સાદ્યબી પ્રાપ્ત કરી. આથી સિદ્ધિએ વિચાર્યું કે-‘હું માગીશ તેની કરતાં બુદ્ધિ બમણું માગશે માટે એવો ઉપાય કરું કે જેથી બુદ્ધિને હાનિ જ થાય.’ તેણે ચક્ષુને પ્રસન્ન કરી પોતાને એક આંખે કાણી કરવા કહ્યું. સિદ્ધિને ચક્ષુ કાંઈક આશ્ચર્ય છે એમ માનીને બુદ્ધિએ સેવાભક્તિ કરીને સિદ્ધિને જે આશ્ચર્ય હોય તેથી બમણું માગ્યું અને તત્કાળ તેના બંને આંખ ફૂટી ગઈ. આમ જે અતિશય લોભ કરવા જાય છે તે પ્રાંતે હુ:ખી બને છે.

જાતિવંત અશ્વની કથા

જ'બુકુમારે જણાવ્યું કે-હું જાતિવંત અશ્વની માફક ઉન્માર્ગગામી નથી કે જેથી મને હાનિ થાય.

જિતશત્રુ રાજાને જિનદાસ નામનો વિશ્વાસપાત્ર શ્રાવક-શ્રેષ્ઠી હતો. શુભ લક્ષણવાળા વછેરાઓ તે ગામમાં આવ્યા હતા તેમાંથી એક સારો વછેરો પસંદ કરીને રક્ષણ માટે તેણે જિનદાસ શ્રેષ્ઠીને સોંપ્યો. આ અશ્વ એવો લક્ષણવંતો હતો કે જેથી વૈરી રાજાઓ પણ વશ થતા. જિનદાસ તેનું ચતનાપૂર્વક જતન કરતો. પાણી પાવા માટે પણ પોતે જ જતો અને રસ્તામાં જિનચૈત્ય આવતું ત્યાં પ્રદક્ષિણા કરવાનું ન ચૂકતો.

વિરોધી રાજાઓ અશ્વનું હરણ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા ત્યારે કોઈ એક મંત્રીએ તે કામ પાર પાડવાની હામ લીડી. તેણે કપટી શ્રાવકનો વેશ પહેર્યો અને જિનદાસ શ્રેષ્ઠીનો મહેમાન થઈને રહ્યો. પ્રસંગવશાત્ પુણ્યકાર્ય પ્રસંગે જિનદાસને એકાદ દિવસ માટે બહારગામ જવાનું થયું. જિનદાસે તે કપટી શ્રાવકને ઘરની સાર-સંભાળ લખાવી. તે કપટી શ્રાવકે અશ્વને ઉપાડી જવાના ઘણાં ચત્નો કર્યાં પણ તે તો હમેશના રિવાજ સુજળના માર્ગથી એક તરુ પણ આગળ આદ્યો નહીં. છેવટે તે મંત્રી-કપટી

શ્રાવક નાશી ગયો. જિનદાસ ઘરે આવ્યો ત્યારે અશ્વને થાકેલો, દુર્બળ અને પરસેવાથી મલિન લેયો. સેવકના મુખથી સર્વ વૃતાંત જાણી તેને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવ્યો; માટે હે સ્ત્રીઓ ! હું કદી પણ ઉન્માર્ગગામી થઈશ નહિં.

ગ્રામકૂટના પુત્રની કથા

પછી કનકશ્રી હાસ્ય સહિત બોલી કે-સ્વામી ! ગ્રામકૂટના પુત્રની જેમ તમે જક-મૂર્ખ ન થાઓ.

એક ગામેતી મરણ પામવાથી તેની સ્ત્રીએ પુત્રને કહ્યું કે -‘તું નિરંકુશ છે. આજીવિકા માટે ચત્ર કરતો નથી તો આપણો નિર્વાહ કેમ થશે ?’ પુત્રે કહ્યું કે -‘હું જાતમહેનત કરી તારું ભરણપોષણ કરીશ.’

એક વાર ગામડીયાઓની સભામાં તે બેઠો હતો તેવામાં એક કુંભારને ગધેડો બંધન તોડાવીને નાઠો. કુંભારે જાંચા હાથ કરીને જૂમ મારી કે -‘જે દોઈ જળવાન હોય તે મારા ગદંબને પકડી લ્યે.’ પૈસાનો લાભ થશે તેમ વિચારી ગામેતીના પુત્રે તે ગધેડાને પુંછડાથી પકડ્યો. લોકોએ તેને વાચો છતાં તેણે પકડયું તે પકડયું; છોડયું નહીં. છેવટે ગધેડાના પ્રહારથી તેના દાંત પડી ગયા અને પૃથ્વી પર પડી ગયો. અછલ વિનાના આગ્રહથી તે જેમ દુઃખી થયો તેમ તમે પણ હે નાથ ! દુઃખી થશો.

સોણકની કથા

જંબૂકુમારે કહ્યું કે-પોતાના કાર્યમાં ઘેલો થયેલા સોણક જેવો હું નથી કે મારે પાછળથી પડતાવો કરવો પડે.

કોઈ એક રાજાને ઉત્તમ ઘોડી હતી. સોણક નામના કુશળ પુરુષને નોકર રાખી રાજાએ તેને ઘોડીની સારવાર માટે રોક્યો. તે ઘોડી માટે જે સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળતું તેમાંથી ઘોડું જ ઘોડીને આપતો અને બાકીનું પોતે આરોગી જતો. આ પ્રમાણેની વંચના-હંગામથી મરીને તે તિર્યચ ગતિમાં ઘણા લવ લટક્યો.

ભાગ્યયોગે તે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં સોમદત્ત બ્રાહ્મણની સોમશ્રીની કુક્ષીમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ઘોડીનો જીવ પણ મરણ પામીને તે જ નગરની કામ-પતાકા ગણિકાની પુત્રી થઈ. તે બ્રાહ્મણપુત્ર અને ગણિકાપુત્રી બંને યુવાવસ્થા પામ્યા. ગણિકાપુત્રીના રૂપ-સૌંદર્યથી ગામના શ્રેષ્ઠપુત્રો તેના પર અસક્ત થયા, તે બ્રાહ્મણ-પુત્ર પણ તેના પર પ્રીતિવાળો થયો; પરંતુ તે નિર્ધન હોઈને વેશ્યાના તિરસ્કાર, અપમાનાદિ સિવાય કશું પામતો ન હતો. તેને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકે તો પણ જતો ન હતો. હું તેવો નથી કે તમારા તિરસ્કાર સહન કરવા પડે તેવું કૃત કરું.

માસાહસ પક્ષીની કથા

ત્યારબાદ કમળાવતી બોલી-સ્વામી ! માસાહસ પક્ષીની માફક સાહસિક ન થાઓ. કોઈ એક મોટા સાર્થ-કાફલાની સાથે એક પુરુષ આવ્યો. કોઈ એક જંગલમાં કાફલાએ પડાવ નાખ્યો. તે વળતે તે પુરુષ એકલો જંગલમાં કાષ લેવા નીકળ્યો. તે વખતે તેણે એક આશ્ચર્ય જોયું. સૂતેલા સિંહના મુખમાંથી દાંતમાં વળગેલા માંસના કકડા લઇને એક પક્ષી વારંવાર ઝાડ પર ચઢી જતો હતો અને મોઢથી ‘મા સાહસ, મા સાહસ’ એટલે ‘સાહસ કરવું નહિ’ એમ બોલતો હતો. આથી વિસ્મય પામેલા તે પુરુષે કહ્યું કે-તારા બોલવા મુજબ તારું આચરણ નથી. તું બોલે છે કે ‘સાહસ કરવું નહિ’ અને પાછો સિંહના મુખમાંથી માંસના લોચા દેયે છે. છેવટે તે પક્ષી સિંહથી જ વિનાશ પામ્યો.

ત્રણ મિત્રની કથા.

જવાબમાં જંબૂકુમારે જણાવ્યું કે-‘હું ત્રણ મિત્રની વાત ઘરાબર જાણું છું, તેથી તમારી વાગ્-જાળમાં ફસાઈશ નહિ.

સોમદત્ત નામના પુરોહિતને સહમિત્ર, પર્વમિત્ર ને પ્રણામમિત્ર એમ ત્રણ પ્રકારના મિત્રો હતા. એકદા તે પુરોહિત રાજના અપરાધમાં આવ્યો તેથી ભય પામીને રાત્રિના જ સહમિત્રને ઘરે ગયો અને પોતાને તેને ઘરે શુભપણે રાખવા વિનંતિ કરી. આ સાંભળી તેણે કહ્યું કે ‘રાજ ન કોપે ત્યાં સુધી જ તારી સાથે મિત્રાઈ હતી. તારા એકલાની ખાતર હું મારા આખા કુટુંબનો નાશ નહિ કરું.’

બાદ તે પર્વમિત્રને ઘરે ગયો અને બધી બિના કહી સાંભળાવી. તેણે આશ્વાસન આપ્યું પણ તેનું રક્ષણ કરવાની પોતાની અશક્તિ દર્શાવી.

આશાભગ્ન થયેલો તે પછી પ્રણામમિત્રને ત્યાં ગયો. તેણે તેનો આદર-સત્કાર કર્યો અને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે રાજના કોપ સંબંધીની બધી હકીકત કહી સાંભળાવી. પ્રણામમિત્રે તરત જ ખભા ઉપર બાણના ભાંયા ચડાવ્યા અને ધનુષ લીધું. પુરોહિતને આગળ કરીને તેને ઇચ્છિત સ્થાને મૂકી આવ્યો. પછી રાજને સમજાવી તેનો શુન્ડો માફ કરાવ્યો. પ્રણામમિત્ર તે ધર્મ સમજવો. પહેલા બે મિત્ર શરીરને સ્વજનરૂપ સમજવા. તમે તો પહેલા બે મિત્રની માફક સ્વાર્થની જ સગી છો માટે હું તમારી જાળમાં ફસાઈશ નહિ.

નાગશ્રીની કથા

છેવટે છેલ્લી સ્ત્રી જયશ્રી બોલી કે-‘નાથ ! તમે ખોટા-ખોટા કથાનકો વહે અમને છેતરો છો.’

કથામિત્ર રાજને અવનવી કથા સાંભળવાનો શોખ હતો. એકદા કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણનો વારો આવ્યો. તે બ્રાહ્મણ ભિખ માગી આજીવિકા ચલાવતો અને પદવીમાં

તે મૂખશિરોમણિ કહેવાતો. રાજના કથા કહેવાના હુકમથી તે ચિંતાચસ્ત બન્યો. પણ તેની પુત્રી નાગશ્રી ઘણી જ આલાક હતી. તેણે રાજ પાસે જવાનું કબૂલ્યું. પછી સ્નાન વિગેરે ક્રિયા કર્યા પછી તે રાજ પાસે ગઈ ને વાત કહેવી શરૂ કરી.

‘આ જ નગરમાં નાગશર્મા નામનો ગ્રાહણ લિખ માગીને આશ્રવિકા ચલાવે છે. હું તેની નાગશ્રી નામની પુત્રી છું. મારું અટ્ટ નામના ગ્રાહણ સાથે વેવિશાળ કયું. લગ્નપ્રસંગને કારણે મારા માત-પિતા બહારગામ ગયા. તે જ દિવસે અચાનક અટ્ટ મારા ઘરે આવ્યો. મેં તેનું ઠીક સ્વાગત કયું. સ્પર્ધા વિગેરેના કરને લીધે ભોંય પર ન સૂઈ શકવાથી નિર્વિકાર ચિત્તે હું પણ તે જ ખાટલામાં તેની સાથે સૂઈ ગઈ. મારા અંગસ્પર્શથી તેને કામવિકાર ઉત્પન્ન થયો પણ શરમને લીધે તેને રોકવાથી, શૂળ ઉત્પન્ન થવાથી તે તરત જ મૃત્યુ પામ્યો. હું આ બનાવથી ગભરાઈ ગઈ. છેવટ તેના શરીરના કકડા કરીને ભૂમિમાં દાટી દીધા અને ઉપર ગારનું લીંપણ વિગેરે કરી પુષ્પ, ધૂપ, ગંધથી ઘરને સુવાસિત કયું. હે રાજ ! આજે જ મારા માળાપ બહારગામથી ઘરે આવ્યા છે.’

આ સાંભળી રાજ બોલ્યો : ‘કુમારી ! તેં જે વાર્તા કહી તે સત્ય છે ?’ નાગશ્રી બોલી : ‘તમે હંમેશા જે વાર્તાઓ સાંભળો છો તે સત્ય હોય તો આ પણ સત્ય બનુવી. ’ નાગશ્રીએ બોલી વાત કહીને રાજને છેતર્યો-ભોળાવ્યો તેમ તમે પણ અમને કલ્પિત કથાનકોષડે છેતરી રહ્યા છો.

લલિતાંગની કથા

આ સાંભળી જંબૂકુમાર બોલ્યા કે-લલિતાંગની માફક હું વિધવામાં આસક્ત નથી કે જેથી નરકની ખાણ સમી તમારામાં હ્રુપ્થ થાઉં.

શતાયુધ નામના રાજાને લલિતા નામની રાણી હતી. એકદા ગૃહસ્થપુત્ર લલિતાંગ તેની નજરે પડ્યો અને તે તેનામાં હ્રુપ્થ બની. રાણીની ચિત્તાકૃતિ ભેદ દાસી તેનો ભાવ બાણી ગઈ અને દોષ પણ હિસાબે બનેનો સંયોગ કરાવી આપવાનું માથે લીધું.

કોમુદી ઉત્સવ સમયે રાજ અથ્થ ખેલાવવા નગર બહાર ગયો તે વખતે રાણીએ દાસીદ્વારા લલિતાંગને બોલાવ્યો. અંતઃપુરના રક્ષકોએ મનમાં વિચાર્યું કે-પરપુરુષનો પ્રવેશ થયો છે માટે ઉપાય કરવો ભેદ્યો. તેવામાં રાજ પણ આવી પહોંચ્યો અને સેવકોએ તેને તે હકીકતથી વાઢેફ કયો. રાજાએ મંદ પગલે મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો તેવામાં પેલી દાસીએ ઇશારતદ્વારા રાણીને ચેતવણી આપી. ભયથી રાણીએ લલિતાંગને ખાળકવામાં સંતાડ્યો. તેના યરની દયાને લીધે દાસી તથા રાણી હંમેશા ખાળકવામાં એકું નાખતી. વધોઋતુ આવી ત્યારે તે ખાળકવામાં અતિશય પાણી ભરાવાથી તે તણાયો અને

ગામ બહાર ખાઈને કાંઠે નીકળ્યો. અચાનક તેની ધાત્રી ત્યાં આવી ચડવાથી તેને ગુપ્તપણે ઉપાડીને ઘરે લઈ ગઈ અને તેને સચેતન કર્યો.

હવે રાણી ફરી વાર લલિતાંગને બોલાવે તો તે ત્યાં જાય ખરો ?

સ્રીઓ બોલી: ‘ ખાળકૂવામાં અનુભવેલા દુઃખને કારણે ન જ જાય. ’

જંબૂકુમારે કહ્યું: ‘ ત્યારે હું તમારા વિષે આસક્ત કેમ બનું ? ’

આ પ્રમાણેની વાર્તા-કથાના પ્રસંગથી જંબૂકુમારનો દ્રઢ નિશ્ચય જણાઈ આવ્યો. એક એકથી અઢે તેવા ઉત્તમ ઉપનય-દષ્ટાંતોદ્ધાર તેની આઠે સ્રીઓ પ્રતિબોધ પામી. ચોર-સસુદાય પણ દ્રવિત બન્યો. તેમને પોતાના ધંધા તેમજ પૂર્વના દુષ્કૃત્ય પરત્વે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. સંસારની વિષમતા અને કર્મરાજની શાસન-દોરી બેઠને તેઓને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. સૌ કોઈએ સાથે લાગવતી દીક્ષા સ્વીકારવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રાતઃકાળે જંબૂકુમારે માતા-પિતાને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તેમના માતા-પિતાને પણ ચારિત્ર ઉદયમાં આવ્યું. સાથે સાથે આઠે કન્યાના માતા-પિતાને પણ સંયમ ગ્રહણ કરવાની આકાંક્ષા ઉદ્ભવી. શ્રી સુધર્માસ્વામી પાસે પરબ જણાવે (૫૦૦ પ્રલવાદિ ચોરસસુદાય, ૨૪ આઠ કન્યા ને તેના માતા-પિતા, ૩ જંબૂકુમાર અને તેના માતા-પિતા) પ્રમજ્યા સ્વીકારી. તે વખતનો લબ્ય પ્રસંગ સૌ કોઈને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરતો.

અગ્નિના સંયોગથી જેમ સુવર્ણ વધુ તેજસ્વી બને તેમ તપસ્યાથી જંબૂકુમારનું સુખકમળ દેદીપ્યમાન બન્યું. આગમ અભ્યાસમાં આગળ વધીને તેઓ શ્રતધર બન્યા. તેમની શાસન-લક્ષિત અને અપૂર્વ શક્તિ નીહાળીએ શ્રી સુધર્માસ્વામીએ તેમને પોતાની પાટ પર સ્થાપ્યા. તેઓ કેવળજ્ઞાન પામી કુલ ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને મોક્ષે ગયા. તેમના પછી આ ભરતક્ષેત્રમાંથી અવસિર્ષિણી કાળમાં કોઈ મોક્ષે ગયેલ નથી. જંબૂકુમારે શ્રી પ્રલવસ્વામીને પોતાની પાટપરંપરા સોંપી.

જંબૂસ્વામીના નિર્વાણ બાદ નીચેની દશ વસ્તુઓ વિચ્છેદ પામી. (૧) મનઃપર્યવ જ્ઞાન, (૨) પરમાવધિ જ્ઞાન, (૩) પુલાક લબ્ધિ, (૪) આહારક શરીરની લબ્ધિ, (૫) ક્ષપકશ્રેણિ, (૬) ઉપશમશ્રેણિ, (૭) જિનકલ્પ, (૮) ત્રણ ચારિત્ર, (૯) કેવળજ્ઞાન અને (૧૦) સિદ્ધિપદ.*

ધન્ય હો તેવા મહાત્મા શ્રી જંબૂસ્વામીને !

* દેટલાક સ્થળે નીચે પ્રમાણે પણ દશ વસ્તુઓ ગણાવવામાં આવી છે: (૧) મનઃપર્યવજ્ઞાન (૨) પરમાવધિ જ્ઞાન (૩) આહારક શરીરની લબ્ધિ (૪) પુલાક લબ્ધિ (૫) જિનકલ્પ (૬) ક્ષપકશ્રેણી (૭) ઉપશમશ્રેણી (૮) સૂક્ષ્મસંપરાય (૯) પરિહારવિશુદ્ધિ અને (૧૦) યથાખ્યાત ચારિત્ર.

૩ શ્રી પ્રભવસ્વામી

ગૃહસ્થાવાસ ૩૦ વર્ષ : ચારિત્રપર્યાય ૫૫ વર્ષ : તેમાં સામાન્યવ્રતપર્યાય ૪૪ વર્ષ :
યુગપ્રધાન ૧૧ વર્ષ : આયુષ્ય ૮૫ વર્ષ : સ્વર્ગગમન મ. સં. ૭૫ વર્ષ : ગોત્ર કાત્યાયન :

જયપુરના વિદ્યેય રાજાને જે પુત્ર હતા : પ્રભવ ને પ્રભુ. કોઈ કારણથી રાજ્ય-
ગાદીનો હક્ક પ્રભવનો હોવા છતાં, પ્રભુને સોંપાયો. પ્રભવનું સ્વમાન ધવાયું અને નારાજ
થઈને તે દેશાંતર ચાલ્યો ગયો. શરૂમાં તેમણે લૂટ-ફાટ અને ચોરીનો ધંધો શરૂ કર્યો.
ધીમે ધીમે તેના સાગ્રીતો વધતા ગયા અને તે ૫૦૦ ચોરોનો સ્વામી બન્યો.

પ્રભવના નામથી રડતાં છોકરા પણ છાના રહી જતાં. પ્રભવ અજેય ગણાતો.
તેને (૧) તાલોદ્ધાટિની અને (૨) અવસ્થાપિની એમ જે વિદ્યા આવડતી જેના
પ્રભાવે તે ગમે તેવા તાળા ઉઘાડી શકે અને બીજી વિદ્યાને પ્રભાવે તે સૌ કોઈને
નિદ્રાધીન બનાવી શકે.

જંબૂસ્વામીના લગ્ન પ્રસંગે તેના સાથીદારોએ આ પ્રસંગનો સંપૂર્ણ લાભ લેવા
ઇચ્છા દર્શાવી. તેમનો હેતુ યુધ્ધેન ધન મેળવવાનો હતો પણ કુદરત તેમને માટે બુદ્ધો જ ઘાટ
ઘડી રહી હતી. સાંસારિક ધન મેળવવાને બદલે તેમને વૈરાગ્યરૂપી ધન સોંપાયું. હજી-
કર્મી જીવને એ રીતે કુદરત પણ મદદકર્તા બને છે. જંબૂસ્વામીના ઘરમાં દાખલ
થઈને ધનના પોટલા ખાંધ્યા તો ખરા; પણ અંતે જંબૂસ્વામીના પ્રભાવથી તેઓ સ્થંભી
ગયા. પછી જંબૂસ્વામી અને તેઓની સ્ત્રીઓનો પરસ્પર વાતોલાપ સાંભળી તેમને
પોતાના ધંધા-કૃત્ય માટે પસ્તાવો થયો. “કર્મે સૂરા સો ધર્મે સૂરા” ની કહેવત
અર્થિતાર્થ કરી બતાવી અને પોતાના ચોરસમુદાય સહિત જંબૂસ્વામી સાથે
પરમપાવની દીક્ષા સ્વીકારી.

ધીમે ધીમે તેણે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ઝળકાવ્યું અને સંયમની સાધનામાં આગળ
વધતા ગયા. પરિષદોથી લેશ માત્ર ડર્યા વિના તેને કર્મ અપાવવાના સાધનરૂપ ગણી
હસ્તે મોંએ તેનો સત્કાર કરતા. અતિદુષ્કર તપસ્થાને કારણે તેમજ શુરુચરણની
ભાવપૂર્વક સેવાથી તે સૌદ પૂર્વધારી બન્યા. પોતાનો ગણધર કોણ થશે ? એવો પ્રશ્ન
ઉદ્ભવતાં તેમણે જ્ઞાનનો ઉપયોગ દીધો. સ્વ-ગચ્છમાં કોઈ સમર્થ ન જણાતાં તેમણે
અન્ય દર્શન પ્રતિ દૃષ્ટિ દોડાવી. શરચંભવ નામના વિપ્રને સમર્થ જાણી તેમને પ્રતિ-
બોધી પોતાની પાટ પર સ્થાપન કર્યો. કુલ પંચાશી વર્ષનું આયુષ્ય પાળી શ્રી
મહાવીરસ્વામી પછી પંચોતેરમે વર્ષે સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

* શ્રી. સ્વે. કો-ફ. હેરોલ્ડના બેન ઇતિહાસ-સાહિત્ય અંક, પુ. ૧૧, અંક ૭-૬માં તપગચ્છની
પદાવલીના ભાષાંતરમાં વિનયધર એવું નામ જણાવેલ છે.

૪. શ્રી શય્યંભવસૂરિ

ગૃહસ્થવાસ ૨૮ વર્ષઃ આરિત્રપર્યાય ૩૪ વર્ષઃ તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૧૨ વર્ષઃ
યુગપ્રધાન ૨૩ વર્ષઃ સર્વાયુ ૬૨ વર્ષઃ સ્વર્ગગમન મ. સં. ૬૮ વર્ષઃ જોત્ર વાત્સ્યઃ*

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રી શય્યંભવસૂરિનો જન્મ થયો હતો. તેઓ ધર્મે પ્રાદ્વણ
હતા અને યજ્ઞ-યાગાદિ ક્રિયામાં રક્ત રહેતા. તેને જ પરમ તત્ત્વ માનતા. જીવને
ન્યાં સુધી સાચી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી જોડી—બ્રામક વસ્તુને જ
સાચા સ્વરૂપે માને તે સ્વાભાવિક જ છે.

પણ કુદરત તેમને અજ્ઞાન-સાગરમાં અટવાયા કરવા દે તેમ ન હતી. જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનો નાશ થતાં જેમ જ્ઞાનોદય થાય તેમ તેમને માટે પણ તેવો સમય નજીક આવી
રહ્યો હતો. તેઓ આસન્નલબ્ધ હતા.

યોગનિદ્રામાં રહેલા શ્રી પ્રભવસ્વામીને અર્ધરાત્રિ વ્યતીત થયે અચાનક વિચાર
સ્ફૂર્ત્યો કે—‘મારો પદ્મધર કોણ થશે?’ વસ્તુની જાણ ખાતર તેમણે જ્ઞાનનો ઉપયોગ
દીધો પણ પોતાના ગચ્છમાં કે સંઘમાં કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ તેમની જ્ઞાન-નજરમાં ન
ચડી. પછી તેમણે અન્ય દર્શન પ્રતિ જ્ઞાનોપયોગ દીધો; કારણ કે કાદવમાંથી પણ કમળ
લેવું જોઈએ. છેવટે તેમણે શય્યંભવને પોતાની પાટ દીધાવનાર અતે આહત ધર્મરૂપી
કમળને પ્રકૃતિલક્ષ કરનાર જાણ્યા. તેમને પ્રતિબોધ કરવા માટે તેઓ ત્યાંથી વિહાર
કરી રાજગૃહી નગરીએ આવ્યા.

તે સમયે નગરમાં યજ્ઞનું કાર્ય ચાલી રહ્યું હતું. યજ્ઞસ્તંભ આગળ બકરાને
હોમવા માટે બાંધવામાં આવેલ હતો અને વેદિકામાં અગ્નિ પ્રજ્વળી રહ્યો હતો. શય્યંભવ
યજ્ઞવાકાના દ્વાર આગળ બેઠો હતો.

પ્રભવસ્વામીએ પોતાના બે ચાલાક મુનિઓને તૈયાર કર્યા અને કહ્યું કે—‘તમારે
ભિક્ષાના અર્થી થઈ યજ્ઞશાળામાં જવું અને ભિક્ષા ન આપે તો પણ પાછા વળતાં
આ પ્રમાણે બોલવું : “અહો! બહુ જેદની વાત છે કે આટઆટલું કષ્ટ કર્યો છતાં
તત્ત્વ તો કંઈ જણાતું નથી.” પ્રભવસ્વામીની યુક્તિ ળરાબર ળર આવી. મુનિરાજે
તો તે પ્રકારે બોલીને આવ્યા ગયા, પણ તેના વચનોએ શય્યંભવનો વિચાર-તરંગ
ઉછાળ્યો. તેને સમજાયું કે ઉપશમપ્રધાન સાધુઓ મૃષાવાદ સેવે નહિ. તેણે
તરતજ ઉપાધ્યાયને સાચા તત્ત્વની પીછાણ પૂછી. પહેલાં તો ઉપાધ્યાયે વેદ અને વેદો-
પદેશિત ક્રિયા જ સત્ય તત્ત્વ છે એમ જણાવ્યું; પણ શય્યંભવને કોઈ રીતે સંતોષ ન થયો.

તેનો ક્રોધ લભૂકી જિલ્લો. ઉપાધ્યાયના વર્તનમાં માયા-કપટ અને છેતરપીંડી દેખાયા. તેણે મ્યાનમાંથી તરવાર ખેંચી કાઢી અને ઉપાધ્યાયનો શિરચ્છેદ કરવા તૈયારી બતાવી. મરણ-ભયથી ઉપાધ્યાયે સાચું સ્વરૂપ જણાવ્યું. યજ્ઞસ્તંભ ઉખાડીને નીચે રહેલી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની રત્નમય પ્રતિમા બતાવીને કહ્યું કે-‘ આ પ્રતિમાના પ્રભાવથી જ અમારું યજ્ઞ સંખંધી કાર્ય નિર્વિઘ્ન પાર પડતું હતું. જિનેશ્વર ભગવંતે ઉપદેશેલ જીવદયા-રૂપ ધર્મ જ ખરું તત્ત્વ છે. અમારી ઉદરપૂર્તિ માટે જ અમે તને ચિરકાળ સુધી છેતર્યા છે. હવે હે ભદ્ર! સાચો જિનધર્મ સ્વીકારી તારું કદયાણુ કર.’

શય્યાભવની ભાવના શ્રેણીએ ચડવા લાગી. માયા-કપટ, પ્રપંચ અને અધશ્રદ્ધા પર તેને તિરસ્કાર વહૂટયો. તેનો આત્મા આગળ ગતિ કરવા માટે અંદરથી પ્રેરણા કરી રહ્યો. તેણે મનમાં મક્કમપણે નિશ્ચય કરી વાળ્યો.

શય્યાભવ આવી ગયેલા મુનિરાજના પગલાનુસાર પ્રભવસ્વામી પાસે આવ્યો. વંદન કરી ધર્મતત્ત્વ જાણવાની જિજ્ઞાસા દર્શાવી. પ્રભવસ્વામીએ કહ્યું કે-‘ અહિંસા એ જ સર્વોત્તમ ધર્મ છે.’ પછી ધીમે ધીમે તેમને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિશુદ્ધ-ત્યાગરૂપ પાંચ મહાવ્રતોનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું.

શય્યાભવને અસાર સંસાર પર ઉદ્દેગ ઉપજ્યો. શ્રીપ્રભવસ્વામી પાસે તેમણે દીક્ષા સ્વીકારી અને ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા કરી પોતાનો કર્મ-મળ કમી કર્યો.

શય્યાભવે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમની ભાયાં યૌવનવતી હતી. દયાની લાગણીથી અન્ય પુરુષો તેને પૂછતા કે-‘ હે ભદ્રે! તારા ઉદરમાં કંઈ ગર્ભની સંભાવના છે ? ’ તેના પ્રત્યુત્તરમાં તે જણાવતી કે ‘મળયમ્-કંઈક.’ પતિ રહિત અવસ્થામાં સ્ત્રીઓ પુત્રની આશાએ જીવે છે. ધીમે ધીમે તેનો ગર્ભ વધવા લાગ્યો અને સંપૂર્ણ અવસરે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. મળયમ્ ઉપરથી મનકે એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. લાલનપાલન કરાતો તે આઠ વર્ષનો થયો. એકદા તેણે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે તું વેશમાં અવિધવા (સૌભાગ્યવતી) જેવી લાગે છે માટે મારા પિતા કયાં છે ? તેની માતાએ પૂર્વની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. મનકને પિતાના દર્શન કરવાની અભિલાષા ઉદ્ભવી

શય્યાભવસૂરિ આ સમયે જ્યૈષ્ઠપાનગરીમાં વિચરતા હતા. પુરુષરાશિથી આકર્ષિત થયો હોય તેમ તે મનક પછુ ત્યાં જ ગયો. સ્થડિલ જઈને પાછા નગરી તરફ આવતા સૂરિએ તે બાળકને દૂરથી આવતો જોયો. કુદરતી રીતે જ તેમને તેના પર વાતસલ્યભાવ ઉદ્ભવ્યો. તેને સર્વ વૃતાંત પૂછ્યો. બાળકે કહ્યું કે-‘જે આપ મારા પિતાને બતાવો તે

હું તેમની પાસે દીક્ષા લઉં.’ શય્યંભવસૂરિએ તેને પોતાનો જ પુત્ર બાણી કહ્યું—‘વત્સ ! તારા પિતાને હું બાણું છું. તે મારા મિત્ર છે. તે અને હું શરીરથી અભિન્ન છીએ માટે તું મારી સાથે ચાલ, પિતા અને કાકામાં શો ભેદ રાખવો ?’ ઉપાશ્રયે આવી તેને દીક્ષા આપી.

એકદા મનકના આયુષ માટે ઉપયોગ આપતાં છ મહિનાનું ટૂંકું જ આયુષ જણાયું. આથી શય્યંભવસૂરિ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ બાળકને શ્રુતધર શી રીતે બનાવી શકાય ? ‘દશપૂર્વી અથવા ચૌદપૂર્વી કોઈ કારણસર શ્રુતના સારનો ઉધ્ધાર કરી શકે છે’ એમ પૂર્વ મહાપુરુષો કહી ગયા છે એમ વિચારીને તેમણે સિદ્ધાંતમાંથી સાર ઉધ્ધરીને દશવૈકાલિક નામનું શ્રુતસ્કંધ રચ્યું. વિકાળ વેળાએ લાણી શકાય તેમજ દશ અધ્યયનવાળું હોવાથી તેનું દશવૈકાલિક એવું નામ ઉચિત જ હતું. તેના દશ અધ્યયનો નીચે પ્રમાણે છે:-

૧. દ્રુમપુષ્પિક-તેમાં ધર્મની પ્રશંસા-સ્તુતિ છે. દ્રુમના પુષ્પમાંથી ભ્રમર રસ ચૂંટી લે છે છતાં પુષ્પને ઇન્ત થતી નથી તેવી રીતે શ્રમણ-સાધુ વર્તે.
૨. શ્રામણ્યપૂર્વિક-ધર્મ તરફ રુચિ છતાં અભિનવ પ્રવ્રજિતને અધૃતિથી સંમોહ ન થાય માટે ધૈર્ય રાખવું તે સંબંધેનો આમાં અધિકાર છે.
૩. ક્ષુદ્ધિકાચાર કથા-ધૃતિ આચારમાં ભ્રેષ્ઠાએ તેથી આચારકથા ક્ષુદ્ધિકા-નાની નાની આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવી છે.
૪. પદ્મવનિકા-ઉક્ત આચાર છ એવ કાયગોચર હોવો ભ્રેષ્ઠાએ તે સંબંધીના વર્ણન વિષે આ અધ્યયન છે.
૫. પિંડૈષણા-દેહ સ્વસ્થ હોય તો ધર્મ પાળી શકાય અને આહાર વિના દેહ સ્વસ્થ રહેતો નથી માટે સાવધ અને નિરવધ એ બે પ્રકારમાંથી નિરવધ આહાર ગ્રાહ્ય છે એમ વિવેચનપૂર્વક બતાવ્યું છે. આમાં બે ઉદ્દેશક છે.
૬. મહાચારકથા-(ધર્મ, અર્થ, કામાધ્યયન)—ગોચરી જતાં મહાજન સમક્ષ સ્વાચાર નથી કહી શકાતો પણ આલયમાં શુરુ કહે છે તેથી મહાજનને યોગ્ય એવી નાની નહિ પણ મોટી આચારકથા વર્ણવવામાં આવી છે.
૭. વચનવિશુદ્ધિ-તે કથા આલયમાં હોવા છતાં શુરુમહારાજે નિરવધ વચનથી કહેવી ઘટે.
૮. આચારપ્રણિધિ-નિરવધ વચન આચારમાં પ્રણિહિતને માટે થાય છે.
૯. વિનય-આચારમાં પ્રણિહિત-દત્તચિત હોય તે યથાયોગ્ય વિનયસંપન્ન થાય છે. આમાં ચાર ઉદ્દેશક છે.
૧૦. સભિક્ષુ-ઉપરના નવે અધ્યયનના અર્થમાં જે વ્યવસ્થિત થાય છે તે સમ્યક્ ભિક્ષુ થાય છે.

ઉપરના દશે અધ્યયનમાં સાધુ-ક્રિયામાર્ગનું સુંદર રીતે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. આ દશવૈકલિક ઉપર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ નિયુક્તિ રચી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે-ચોથું અધ્યયન આત્મપ્રવાદ પૂર્વમાંથી, પાંચમું કર્મપ્રવાદ પૂર્વમાંથી, સાતમું સત્યપ્રવાદ પૂર્વમાંથી અને યાદીના અધ્યયનો પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ છે.

શ્રી શમ્ભવસૂરિ દશવૈકલિક સૂત્ર મનક મુનિને લણાવવા લાગ્યા. છ માસને અંતે મનક મુનિ કાળ કરીને સ્વર્ગે ગયા. મનક મુનિના અવસાનથી શ્રી શમ્ભવસૂરિના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. આ જોઈ યશોભદ્રાદિ શિષ્યો આશ્ચર્ય પામ્યા. ગુરુમહારાજની આવી ચેષ્ટા જોઈ તેઓએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં ગુરુએ પૂર્વનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. આ સાંભળી શિષ્યગણે કહ્યું કે-‘આપે અત્યાર સુધી પિતા-પુત્રનો સંબંધ અમને કેમ જણાવ્યો નહિ ? ગુરુપુત્રનું પણ ગુરુની જેમ માન રાખવું.’ એ કહેવત અનુસાર અમે પણ યથોચિત વિનય લળવત.’ ગુરુશ્રીએ કહ્યું કે-‘તપોવૃદ્ધિ એવા તમારી વૈયાવચ્ચથી જ તેને ઉત્તમ ગતિ મળી છે. મારા પુત્ર તરીકેના સંબંધ તમારા લણવામાં આવ્યો હોત તો તમે તેની પાસે ઉપાસના ન કરાવત અને મનક મુનિ પણ પોતાનો સ્વાર્થ ભૂલી જાત. મનક મુનિને શ્રુતધર બનાવવા માટે મેં દશવૈકલિક સૂત્ર બનાવ્યું હતું. હવે તેને યથાસ્થાને ગોઠવી તેનું સંવરણ કરી લઉં છું.’

આ પ્રમાણે સાંભળીને યશોભદ્રાદિક મુનિઓએ શ્રીસંધને વાત જણાવી અને શ્રી સંધની સામહ વિનંતિથી શ્રી શમ્ભવસૂરિએ દશવૈકલિક સૂત્રનું સંવરણ ન કર્યું.

તેમણે પોતાની પાટ પર શ્રી યશોભદ્રસ્વામીને સ્થાપન કર્યા અને સમાધિમરણ પામી સ્વર્ગસ્થ થયા.

૫. શ્રી યશોભદ્રસ્વામી

શુદ્ધસ્થાવર ૨૨ વર્ષ : આરિતપર્યાય ૬૪ વર્ષ:-તેમાં સામાન્ય ત્રણપર્યાય ૧૪ વર્ષ : યુગપ્રધાન ૫૦ વર્ષ : સર્વાયુ ૮૬ વર્ષ : સ્વર્ગગમન મ. સં. ૧૪૮: જ્ઞાન તુંગીયાયન :

શ્રી યશોભદ્રસ્વામી પાટલીપુરના વતની હતા. જન્મે પ્રાદાણુ જ્ઞાતિના હતા. શ્રી શમ્ભવસૂરિ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળી તેઓ વૈરાગ્યવાસિત બનીને દીક્ષિત થયા. વિનયપૂર્વક ગુરુ પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતાં તેમની ઉપદેશશક્તિ ખીલી હાડી, તેમણે પોતાના ઉત્તમ આરિતપાલનથી તેમજ ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાથી જનસમાજ પર સારો પ્રભાવ પાડ્યો હતો. તેમના બુદ્ધિજગથી આકર્ષાઈ શ્રી શમ્ભવસૂરિએ તેમને પોતાના પદ પર સ્થાપન કર્યા. તેઓ ચોદપૂર્વધારી બન્યા હતા. સંભૂતિવિજય નામના ચોદ પૂર્વધર શિષ્યને પાટ સોંપી તેઓ સ્વર્ગે આપાવ્યા.

૬. શ્રી સંભૂતિવિજય અને શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી

સંભૂતિવિજય

ગૃહસ્થવાસ ૪૨ વર્ષ: આરિત્રપર્યાય ૪૮ વર્ષ:-તેમાં ૪૦ વર્ષ સામાન્યવ્રતપર્યાય:
૮ વર્ષ યુગપ્રધાન: સર્વાયુ ૯૦ વર્ષ: ગોત્ર આદર: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૧૫૬ :

શ્રી સંભૂતિવિજય અને શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી બંને ગુરુભાઈ હતા. યશોભદ્રસ્વામીની પાટે પહેલા સંભૂતિવિજય આવ્યા. તેઓશ્રી સ્થૂલભદ્ર જેવા સમર્થ શીલશાળી પુરુષના દીક્ષાગુરુ હતા. તેઓ સ્વભાવે અતિ શાંત હતા. તેમની મુખમુદ્રા જ શાંતરશ્મતું પાન કરાવતી ન હોય તેમ પાપી પુરુષ પણ તેમની આગળ વિનમ્ર બની જતા. અડતાલીશ વર્ષ પર્યાંત નિરતિચાર આરિત્ર પાળી તેમણે ૪૦ શિષ્યો બનાવ્યા, જેમાં નીચેના બાર તો સ્થવિર હતા.

૧. નંદનભદ્ર, ૨. ઉપનંદ, ૩. તીશભદ્ર, ૪. યશોભદ્ર, ૫. ગણિભદ્ર, ૬. પૂર્ણભદ્ર
૮. સ્થૂળભદ્ર ૯. ઋણુમતિ, ૧૦. જંબુ, ૧૧ દીર્ઘભદ્ર અને ૧૨ પાંડુભદ્ર. સ્થવિર શબ્દ આચાર્યપદવાચક છે.

આઠ વર્ષ સુધી શાસનનાયક રહ્યા પછી મહાવીર સંવત ૧૫૬માં તેઓ સ્વર્ગે સીધાવ્યા. તેમના પછી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પટધર બન્યા.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી

ગૃહસ્થવાસ ૪૫ વર્ષ: આરિત્રપર્યાય ૩૧ વર્ષ:-તેમાં ૧૭ વર્ષ સામાન્ય વ્રતપર્યાય:
યુગપ્રધાન ૧૪ વર્ષ: સર્વાયુ ૭૬ વર્ષ: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૬૭૦ : ગોત્ર પ્રાચીન:

દક્ષિણમાં આવેલ પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં તેમનો જન્મ થયેલો. તેઓ બ્રાહ્મણ સંતાન હતા. તેમને વરાહમિહિર નામનો ભાઈ હતો. વિદ્યા મેળવવાનો અત્યંત ઉત્સાહ હોવાથી ખંતથી તેમણે ધર્મશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ, જ્યોતિષ વિગેરેનો અભ્યાસ કર્યો. તેઓ એક સારા વિદ્વાનની પંક્તિમાં ગણાવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે તેની કીર્તિ ફેલાતી ગઈ અને જ્યોતિષ સંબંધેનું તેમનું જ્ઞાન અપૂર્વ મનાવા લાગ્યું.

ભાગ્યયોગે તેમને શ્રી યશોભદ્રસ્વામીનો સંયોગ થયો. સોના આગળ કથીર પ્રીકું લાગે તેમ તેમના અગાધ જ્ઞાન આગળ તેઓ ઝાંખા દેખાવા લાગ્યા. સાથે સાથે તેમને ધર્મના સાચા સ્વરૂપની પણ જાણ થઈ. તેમણે યશોભદ્રસ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. અતુળ બુદ્ધિબળથી તેઓ ચૌદપૂર્વધારી બન્યા હતા. પહેલાં કરતાં જ્યોતિષવિદ્યામાં પણ તેઓ વધુ પ્રવીણ બન્યા. તેનો ભાઈ વરાહમિહિર પણ જૈન દીક્ષાધારી થયો હતો. ગુરુએ ભદ્રબાહુની શક્તિ ને બુદ્ધિમત્તા જોઈ તેને આચાર્ય પદવી આપી તેથી વરાહમિહિરને ઇર્ષ્યા ઉપજી. તેણે આરિત્રનો ત્યાગ કર્યો.

તે પણ જ્યોતિષવિદ્વાનું ઠીક જ્ઞાન ધરાવતો, તેથી તે વડે જ પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગ્યો. જેમ જેમ તેની પ્રતિષ્ઠા વધતી ગઈ તેમ તેમ તે જૈન સાધુઓ પ્રત્યે વધુ દ્રેષી બનતો ગયો. અને નિરંતર જૈન શ્રમણોની નિંદા કરવા લાગ્યો.

વરાહમિહિરે પોતાનો પ્રભાવ ફેલાવવા અનેક કૂટ પ્રયત્નો કર્યા. વરાહમિહિરની વાત જનતાએ સાચી માની અને તેની પ્રતિષ્ઠા વધતી ગઈ. છેવટે તેને નંદરાજની સલામાં પુરોહિતનું માનવંતુ સ્થાન મળ્યું અને સાથે જ જૈનધર્મ પરની ઇર્ષ્યા પણ વધી.

નંદરાજને ત્યાં લાંબે સમયે એક પુત્ર જન્મ્યો. વરાહમિહિરે આ પુત્રની જન્મ-પત્રિકા બનાવી અને પુત્રનું સો વર્ષનું આયુષ્ય જણાવ્યું. રાજા ઘણો હર્ષિત થયો. વૃદ્ધાવસ્થાએ પુત્રજન્મ અને દીર્ઘ આયુષ્ય, આથી લોકો પણ ભાત-ભાતની ભેટ-સોગાદો લઈ ખુશાલી પ્રદર્શિત કરવા આવવા લાગ્યા. વરાહમિહિરને પોતાના વેરનો બહલો લેવાનો અવસર મળી ગયો. તેણે રાજાના કાન બંધેયો કે—‘ મહારાજ ! આપના કુંવરના જન્મથી બધા રાજા થયા ને આપની પાસે આવી ગયા, પણ પેલા જૈનસાધુ ભદ્રબાહુ નથી આવ્યા તેનું કારણ તો જાણો.’ રાજાએ શકડાળ મંત્રીને વાત કરી. શકડાળે શુરભહારાજને વાત કરી. વિચક્ષણ શુરજી બધી વસ્તુ પામી ગયા. રાજાના કાન બંધેરાયાની ગંધ પણ આવી ગઈ. તેમણે શાંત ચિત્તે કહેવરાવ્યું કે ‘ નકાસું જે વાર શામાટે આવવું જવું પડે ? એ પુત્ર સાતમે દિવસે બિલાડીના મુખથી મૃત્યુ પામશે ત્યારે દિલાસો દેવા આવીશ.’ મંત્રીએ જઈને રાજાને વાત કરી. રાજા આ સંદેશો સાંભળી ચોંકી ઊઠ્યો. વરાહમિહિર અને ભદ્રબાહુના જુદા જુદા કથનથી તે ચિંતાતુર બન્યો. ભદ્રબાહુના વચનને મિથ્યા બતાવવા માટે તેણે સખત ચોંકી પહેરેા મૂંઝી દીધો અને આખા શહેરમાંથી બિલાડીઓને હાંકી કઢાવી. એક તો લાંબે વખતે પુત્ર સાંપડ્યો અને તેમાંય વળી રાજબીજ. તેના રક્ષણ માટે શી કમીના રખાય ? પણ વિધાતાના લેખ કે કર્મની ક્રિયાઓ કોઈથી છુસાઈ છે ? બરાબર સાતમે દિવસે ધાવમાતા બારણામાં બેડીબેડી પુત્રને ધવરાવતી હતી ત્યાં જ બારણાનો આગ-ળીયો પુત્રના શિર પર પડ્યો ને તરત જ પુત્ર મરણ પામ્યો. ભદ્રબાહુસ્વામી રાજાનો શોક નિવારવા રાજમહેલમાં ગયા. રાજાને શાંતિ આપી ધીરજ પમાડી. સંસારની ચિત્ર-વિચિત્ર ઘટના કહી આત્માસન આપ્યું. રાજાને ઉત્તમ ઉપદેશથી કઈક શાંતિ મળી. રાજાએ કહ્યું કે—‘ તમારા ભવિષ્ય કથન મુજબ પુત્ર મરણ પામ્યો ખરો પણ બિલાડીના મોઢાથી મરણ પામશે એમ જણાવ્યું હતું તે સત્ય ન થયું.’ સૂરિજીએ આગળીયો મંગાવી બતાવ્યું તો તેના પર બિલાડીનું મોઢું કોતરાવેલ હતું.

આ પ્રમાણે ઘટના બનવાથી વરાહમિહિર તો ઝંખવાણો પડી ગયો. તેની બધી ગ્રેબી ઊડી ગઈ. ગરુડની ગતિ આગળ ચકલી થું કરી શકે ? તેને જ્યોતિષ ગ્રંથ પર ધૂળા ઉપજ. જ્યોતિષના બધા પુસ્તકો પાણીમાં ડોળી દેવા તે તૈયાર થયે

પણ ભદ્રબાહુસ્વામીએ તેને તેમ કરતાં વાર્યો, છતાં સૂરિજી પ્રત્યેનો દ્વેષ તેના અંતર-માંથી ન જ ખસ્યો.

કર્મસંયોગે વરાહમિહિર મરણ પામી વ્યંતર થયો. પૂર્વભવનું વેર સંભારી તેણે શ્રી સંઘમાં મરકીનો ઉપદ્રવ કર્યો. આ અણુધારી પીડાથી જનસમાજ ત્રાસી ગયો. શ્રી સંઘે શાંતિ ઉપજાવવા માટે ભદ્રબાહુસ્વામીને આગ્રહભરી વિજ્ઞાપિ કરી. શ્રી સંઘની વિનંતિથી તેમણે ઉત્તરગંગાકુલ નામનું સાત ગાથાનું સ્તોત્ર બનાવ્યું જે સાંભળવા, ભણવા અને ગણવાથી મરકીનો ઉપદ્રવ શાંત થતો. આ સ્તોત્રમાં એટલો બધો પ્રભાવ હતો કે તેના ભણવાથી ધરણેંદ્રને પ્રત્યક્ષ આવવું પડતું. પછી તો લોકો નિરંતર નજીવા કારણ સર પણ ધરણેંદ્રને બોલાવવા લાગ્યા. આખરે ધરણેંદ્રની વિનંતિથી છેલ્લી બે ગાથા ગુરુમહારાજે જાંઠારી મૂકી તેથી હાલમાં પાંચ ગાથા ઉપલબ્ધ છે. ઉત્તરગંગાકુલ સ્તોત્રમાં ચમત્કાર જ ભર્યો છે. જાંઠા ઉતરીને વાંચવા-વિચારવામાં આવે તો તેનું ખરું રહસ્ય સમજાઈ શકે. શ્રી પાર્શ્વપ્રભુ, તેમનો પાર્શ્વ નામનો ચક્ષુ, પદ્માવતી દેવી અને ધરણેંદ્રની દ્વિઅર્થી સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. અર્થ જાણવાના જિજ્ઞાસુને મોટી ટીકા બેવાથી તેનો લાભ મળશે.

નવમા નંદને મારી ગાદીએ બેસનાર ચંદ્રગુપ્ત પર પણ ભદ્રબાહુસ્વામીની વિક્રાંતની ઘણી જ સારી અસર થઈ. એક વખત ચંદ્રગુપ્ત ભરનિદ્રામાં સૂતો હતો ત્યારે તેને સોળ સ્વપ્ન આવ્યાં એ સર્વેનો શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ સ્પષ્ટતાથી ખુલાસો કર્યો, જે સાંભળી આગામી કાળનું દુઃખભય માહાત્મ્ય જાણી રાજ ચંદ્રગુપ્તને બહુ દુઃખ થયું અને કેટલાકના માનવા પ્રમાણે તેણે પોતાના પુત્રને રાજ સોંપી દીક્ષા લીધી.

ભદ્રબાહુસ્વામીએ જાણ્યું કે બાર વર્ષનો ભયંકર દુકાળ પડશે. એટલે તેઓ મહાપ્રાણુ-ધ્યાનનો આરંભ કરવા નેપાળ દેશમાં ગયા. દુકાળથી અન્ન પાણીના સાંસા પડવા લાગ્યા. સાધુઓ દક્ષિણ દેશમાં આશ્રય ગયા. પણ દુકાળનું એક માટું પરિણામ એ આવ્યું કે સાધુઓ આગમ પાઠ વિસરી ગયા. પેટ પૂરતો આહાર ન મળે ત્યાં સ્વા-ધ્યાય તો શી રીતે કરે? વિદ્યાને જે વારંવાર યાદ કરવામાં ન આવે તો તે ભુલાઈ જાય. છેવટે પાટલીપુત્રમાં સંઘ ભેગો થયો અને જેને જે જે સૂત્રો યાદ હતા તે બધા એકઠા કરવા લાગ્યા. અગિયાર અંગો તો પ્રાપ્ત થઈ શક્યા પણ બારમું દષ્ટિવાદ બાકી રહ્યું. બધા મૂંઝાવા લાગ્યા. છેવટે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી ઉપર નજર ઠરી. તેમને તેડી લાવવા સંઘે બે સાધુઓને મોકલ્યા. ગુરુશ્રીએ કહેરાવ્યું કે ‘તેઓએ મહાપ્રાણુધ્યાન શરૂ કરેલ હોવાથી આવી શકશે નહિ.’ સાધુઓએ આવી સંઘને વાત કરી. સંઘને આમાં પોતાનું સ્વમાન ને પ્રતિષ્ઠાની હાનિ જણાઈ. ભદ્રબાહુસ્વામી સમર્થ હતા છતાં તેમને બોધપાઠ

આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. સંઘમાં કેટલું સામર્થ્ય છે તે સિદ્ધ કરી બતાવવાની જિજ્ઞાસા ઉદ્ભવી. સંઘે ખીજા બે સાધુઓને તૈયાર કર્યા ને જણાવ્યું કે તમારે ભદ્રબાહુસ્વામી પાસે જઈ તેમને પૂછવું કે ‘સંઘની આજ્ઞા ન માને તેને શી શિક્ષા ?’ તેઓ ‘સંઘબહાર’ એમ કહે તો તમારે જણાવી દેવું કે સંઘે આપને એ શિક્ષા ફરમાવી છે. પેલા સાધુઓએ જઈને તે જ પ્રમાણે જણાવ્યું એટલે જવાબમાં શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું કે—‘સંઘની આજ્ઞા મારે શિરોમાન્ય છે પણ શ્રી સંઘે મારા ઉપર કૃપા કરવી અને વિદ્વાન સાધુઓને મારી પાસે લણવા મોકલવા. હું તેમને હંમેશા સાત વાચના આપીશ.’ પછી શ્રી સંઘે સાધુઓને ત્યાં અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા. તે વખતના સંઘમાં આટલી શક્તિ હતી !

તેઓશ્રી શ્રીસ્થૂળભદ્રના વિદ્યાગુરુ હતા. તેમણે સ્થૂળભદ્રને ૧૪ પૂર્વમાંથી દશ પૂર્વની અર્થ સહિત ને ચાર પૂર્વની મૂળ માત્ર વાચના આપી હતી. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન હતા. વ્યવહાર સૂત્ર, દશાશ્વત્કંઠ તથા બૃહત્કંઠ્ય તેમણે પોતે રચેલ છે. આ ઉપરાંત, દશ આગમે (૧) આવસ્થક, (૨) દશવૈકાલિક, (૩) ઉત્તરાધ્યયન, (૪) આચારાંગ, (૫) સૂત્રકૃતાંગ, (૬) દશાશ્વત્કંઠ, (૭) બૃહત્કંઠ્ય, (૮) વ્યવહાર સૂત્ર, (૯) સૂત્રપ્રજ્ઞપ્તિ અને (૧૦) ઋષિભાષિત પર નિર્ણયિતો રચી છે. વિશેષમાં ઓધનિર્ણયિત અને પિંડનિર્ણયિત પણ તેમની જ રચના મનાય છે જ્યારે સંસકૃતનિર્ણયિત માટે નિશ્ચિત મત બંધાણું નથી.

પવિત્ર પર્વાધિરાજ પર્યુષણમાં વંચાતું કલ્પસૂત્ર પણ તેઓએ જ દશાશ્વત્કંઠ સૂત્રમાંથી જીકું પાડી બનાવ્યું છે.

શ્રી સ્થૂળભદ્રે પોતાની ખેડેનો યજ્ઞા વિશેરે સાધ્વીપણે વંદન કરવા આવતાં ચમત્કાર બતાવવાની બુદ્ધિથી સિંહતું રૂપ કર્યું. આ હકીકત શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીના જાણવામાં આવતાં તેમણે દશ પર્વ પછી વાંચના આપવી બંધ કરી. શ્રી સંઘે અન્ય સમર્થ સાધુઓને પૂર્વ શીખવવાનું જણાવ્યું ત્યારે ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું કે ‘સ્થૂળભદ્ર જેવાને જ્ઞાનનો અપયો થયો તો ખીજાની તો શી વાત ?’ છેવટે શ્રી સંઘના આગ્રહથી છેલ્લા ચાર પૂર્વની મૂળથી વાંચના આપી, તે પણ હવે પછી ખીજાને ન લણાવવાની શરતે આપી. શ્રી મહાવીર પરમાત્માના નિર્વાણ પછી શ્રી ગૌતમસ્વામી, સુધર્માસ્વામી ને જંબૂસ્વામી ત્રણ કેવળી થયા અને પ્રભવસ્વામી, શય્યલવસૂરિ, યશોભદ્રસૂરિ, સંભૂતિ-વિજય, ભદ્રબાહુસ્વામી ને સ્થૂળભદ્ર-એ છ ચૌદપૂર્વી-શ્રુતકેવળી થયા. ત્યારપછી દશ પૂર્વના જ્ઞાની આચાર્યો થયા. એમ ક્રમે ક્રમે પૂર્વનું જ્ઞાન ઘટતું ગયું.

શાસન પર મહદ્ ઉપકાર કરી તેઓ સ્વર્ગે સીધાંબ્યા.

सिरिथूलभद्र सप्तम ७, अष्टमगा महागिरी-सुहृत् ८ अ ।

सुद्विज-सुप्पडिवद्ध, कोडिअकाकंदिगा नवमा ९ ॥ ४ ॥

७-तत्पट्टे श्रीथूलभद्रस्वामी ।

८-तत्पट्टे श्रीआर्यमहागिरि-श्रीआर्यसुहृत्तिनौ ।

९-श्रीआर्यसुहृत्तिपट्टे श्रीसुस्थितसुप्रतिवद्धौ ।

गाथार्थः—आत्मा श्री स्थूलभद्र, आठमा श्री आर्यमहागिरि तथा श्री आर्यसुहृत्तिशूरि अने नवमा षट्ठर डेटिड-डाडंटीवाणा श्री आर्य-सुस्थितशूरि तथा सुप्रतिवद्ध तथा.

व्याख्या—७-सिरिथूलभद्रति, श्रीसंभृतिविजय-भद्रबाहुस्वामिनोः सप्तमपट्टः श्रीस्थूल-भद्रस्वामी कोशाप्रतिबोधजनितयशोधवलीकृताखिलजगत् सर्वजनप्रसिद्धः । चतुर्दशपूर्वविदां पश्चिमः । क्वचिच्चत्वार्यन्त्यानि पूर्वाणि सूत्रतोऽधीतवानित्यपि । स च त्रिंशत् ३० गृहे, चतुर्विंशति २४ व्रते, पंचचत्वारिंशत् ४५ युगप्रधाने, सर्वयुर्नवनवति ९९ वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरात् पंचदशाधिकशतद्वय २१९ वर्षे स्वर्गभाक् । अत्र कविः—

श्रीनेमितोऽपि शकटालसुतं विचार्य, मन्यामहे वयममुं भटमेकमेव ।

देवोऽद्विदुर्गमधिरुह्य जिघाय मोहं, यन्मोहनालयमयं तु वशी प्रविश्य ॥ १ ॥

श्रीवीरनिर्वाणात् चतुर्दशाधिकवर्षशतद्वये २१४ आषाढाऽऽचार्यात् अव्यक्तनामा तृतीयो निहवः ॥ छ ॥

८-अष्टमगति, श्रीस्थूलभद्रपट्टेऽष्टमौ षट्ठरौ श्रीआर्यमहागिरिः श्रीसुहृत्ति चेत्युभावपि गुरुप्रातरौ । तत्र श्रीआर्यमहागिरिर्जिनकल्पिकतुलनामारूढो, जिनकल्पिककल्पः । त्रिंशत् ३० गृहे, चत्वारिंशत् ४० व्रते, त्रिंशत् ३० युगं सर्वायुः शत १०० वर्षं परिपाल्य स्वर्गभाक् ॥

द्वितीयेनाऽऽर्यसुहृत्तिना पूर्वभवे द्रमकीभूतोऽपि संप्रतिजीवः प्रब्राज्य त्रिखंडाधिपतित्वं प्रापितः । येन संप्रतिना त्रिखंडमितापि मही जिनप्रासादमंडिता विहिता, साधुवेषधारिनिजवठ-पुरुषप्रेषणेनाऽनार्यदेशेऽपि साधुविहारः कारितः ॥ स च आर्यसुहृत्ति त्रिंशत् ३० गृहे, चतुर्विंशति २४ व्रते, षट्चत्वारिंशत् ४६ युगं सर्वायुः शतमेकं १०० परिपाल्य श्रीवीरात् एक नवत्य-धिकशतद्वये २९१ स्वर्गभाक् ।

યયપિ શ્રીસ્થૂલભદ્રસ્ય પંચદશાધિકશતદ્વય ૨૧૯ વર્ષે સ્વર્ગો ગુર્વાવલ્યનુસારેણોક્તઃ ।
શ્રીમહાગિરિ—સુહસ્તિનૌ તુ ત્રિશત૩૦વર્ષગૃહસ્થપર્યાયાવપિ શત૧૦૦વર્ષજીવિનૌ દુષ્પમા-
સંવસ્તોત્રયંત્રકાનુસારેણોક્તૌ ॥ તથા ચ સત્તિ શ્રીઆર્યસુહસ્તિઃ શ્રીસ્થૂલભદ્રદીક્ષિતો ન સંપદ્યેત,
તથાપિ ગૃહસ્થપર્યાયવર્ષાણિ ન્યૂનાનિ વ્રતવર્ષાણિ ચાધિકાનીતિ વિભાવ્ય ઘટનીયમિતિ ॥

તથા શ્રીસુહસ્તિદીક્ષિતાઽન્તિસુકુમાલમૃતિસ્થાને તત્સુતેન દેવકુલં કારિતં તસ્ય ચ
“ મહાકાલ ” इति नाम सेनातं ।

શ્રીવીરનિર્વાણાત્ વિંશત્યધિકવર્ષશતદ્વયે ૨૨૦ અધમિત્રાત્ સામુચ્છેદિકનામા ચતુર્થો
નિહ્વઃ । તથા અષ્ટવિંશત્યધિકશતદ્વયે ૨૨૮ ગંગનામા દ્વિક્રિયઃ પંચમો નિહ્વઃ ॥ છ ॥

૯—સુદ્વિજ્ઞાતિ, શ્રીસુહસ્તિનઃ પદે નવમૌ શ્રીસુસ્થિત—સુપ્રતિવદ્ધૌ, કોટિક—કાંકદિકૌ ।
કોટિશઃ સૂરિમંત્રજાપાત્ કોટથંશસૂરિમંત્રધારિત્વાદ્વા । તામ્યાં કૌટિકનામ્ના ગચ્છોડમૂત્, અયં
માવઃ—શ્રીસુધર્મેસ્વામિનોઽષ્ટૌ સૂરીન્ યાવત્ નિર્ગ્રંથાઃ સાધવોઽનગારા इत्यादि सामान्यार्थोभिषा-
યिन्याख्याઽસીત્ નવમે ચ તત્પદ્મે કૌટિકા इति विशेषार्थोबबोधकं द्वितीयं नाम प्रादुर्भूतं ॥

શ્રીઆર્યમહાગિરેસ્તુ શિષ્યૌ બહુલ—બલિસ્સહૌ યમલગ્રાતરૌ, તસ્ય બલિસ્સહસ્ય શિષ્યઃ
સ્વાતિઃ તત્ત્વાર્થાદયો ગ્રંથાસ્તુ તત્કૃતા એવ સંમાન્યંતે ।

તચ્છિષ્યઃ શ્યામાચાર્યઃ પ્રજ્ઞાપનાકૃત્ । શ્રીવીરાત્ પદ્મસ્પત્યધિકશતત્રયે ૩૭૬ સ્વર્ગમાક્ ॥
તચ્છિષ્યઃ સાંકિલ્યો જીતમર્યાદાકૃદિતિ નંદિસ્થવિરાવલ્યામુક્તમસ્તિ । પરં સા પદ્મપરંપરાઽન્યેતિ
બોધ્યં ॥ ૪ ॥

૦૫૧૫૫૫૫૫—શ્રી સંભૂતિવિજય તથા ભદ્રાહુસ્વામીની પાટે સાતમા પદ્મર તરીકે
દેશયા નામની વેશ્યાને પ્રતિબોધ પમાડવાથી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રીર્તિવડે જોણે આપું જગત
ઉજ્જવળ કયું તેવા અને સર્વ જનસમૂહમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા શ્રી સ્થૂળભદ્ર આઠ્યા. તેઓ
છેલ્લા ચૌદપૂર્વધારી થયા એટલે કે તેમના પછી દોઢ ચોદપૂર્વધારી થયેલ નથી.
દૃઢલેક સ્થળે એવો પણ ઉલ્લેખ છે કે છેલ્લા ચાર પૂર્વ માત્ર મૂળથી જ ભણ્યા હતા. તેઓ
ત્રીશ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં, ચોવીશ વર્ષ સામાન્યવ્રતપર્યાયમાં, પીસ્તાળીશ વર્ષ યુગપ્રધાન
તરીકે એવી રીતે નવાણુ વર્ષનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય પાળીને શ્રીવીર પરમાત્મા પછી ૨૧૫
વર્ષે સ્વર્ગગામી થયા. અહીં કવિ કહે છે કે—

શ્રીનેમિનાથ ભગવાન કરતાં પણ શકડાલસુત-સ્થૂલભદ્રને અમે અદ્વિતીય સુભટ-બહાદુર માનીએ છીએ; કેમકે નેમિપ્રભુએ તો પર્વતના કિલ્લા (ગિરનાર) ઉપર ચઢીને મોહને જીત્યો; જ્યારે શ્રી સ્થૂળભદ્રે તો કામદેવના ધરમાં પ્રવેશ કરીને તેને વશ કર્યો-જીત્યો.

શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૨૧૪ વર્ષ વ્યતીત થયે આષાઢાભૂતિ નામના આચાર્યશ્રી અવ્યક્ત નામનો ત્રીજો નિહ્નવ થયો.

શ્રી સ્થૂલભદ્ર પછી આઠમી પાટે શ્રી આર્યમહાગિરિ તથા આર્ય શ્રીસુહસ્તિસૂરિ-ખંને ગુરુભાઈ આવ્યા. શ્રી આર્યમહાગિરિ જિનકલ્પીની જવા આચરણવાળા જિનકલ્પી થયા. તેઓ ત્રીશ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં, ૪૦ વર્ષ સામાન્ય વ્રતપર્યાયમાં, ત્રીશ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે-એવી રીતે એક સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને સ્વર્ગવાસી બન્યા.

બીજા શ્રી સુહસ્તિસૂરિએ સંપ્રતિ મહારાજના પૂર્વ ભવના ગરીબ અવસ્થાના જીવને દીક્ષા આપીને ત્રણ ખંડનો સ્વામી બનાવ્યો. તે સંપ્રતિ મહારાજને ત્રણ ખંડ-પ્રમાણ પૃથ્વી જિનમંદિરોથી શોભાવી તેમજ અનાર્ય દેશોમાં પણ સાધુના વેશવાળા પોતાના વંઠ-બહુરૂપી પુરુષોને મોકલીને સાધુવિહાર સુગમ કરાવ્યો. તે શ્રીઆર્યસુહસ્તિસૂરિ ત્રીશ વર્ષ ધરમાં, ૨૪ વર્ષ સામાન્યવ્રતપર્યાયમાં, ૪૬ વર્ષ યુગપ્રધાન પદે-એવી રીતે એક સો વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને શ્રી વીર પરમાત્મા પછી બસો એકાણુમે વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

ગુર્વાવલીના આધારે વીર પરમાત્મા પછી ૨૧૫ વર્ષે શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વર્ગવાસી થયા એમ જણાવ્યું છે. દુષમાસંધસ્તોત્રયત્રના આધારે શ્રી આર્યમહાગિરિ તથા શ્રી આર્ય-સુહસ્તિસૂરિનો ગૃહસ્થપર્યાય ત્રીશ વર્ષનો છતાં આયુષ્ય ૧૦૦ વર્ષનું જણાવવામાં આવ્યું છે. જે આર્યસુહસ્તિને શ્રી સ્થૂલભદ્રના હસ્તદીક્ષિત ન માનીએ તો ગૃહસ્થપર્યાયના વર્ષો ઓછા અને ચારિત્રપર્યાયના વર્ષો વધારે એમ સમજીને મેળ બેસારવો જોઈએ.

શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિવડે દીક્ષિત થયેલા શ્રીઅવંતિસુકુમાળના મૃત્યુસ્થાને તેના પુત્રે દેવવિમાન સરખું જિનમંદિર કરાવ્યું અને તેનું “મહાકાળ” એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૨૨૦ વર્ષે અશ્વમિત્રથી સામુચ્છેદિક નામનો ચોથો નિહ્નવ તથા ૨૨૮ વર્ષે ગંઝ નામનો સમકાળે બે ક્રિયામાં ઉપયોગ માનનારો પાંચમો નિહ્નવ થયો.

શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિની પાટે નવમા પદ્ધત્તર તરીકે કૌટિક-કાકંદિક શ્રી સુસ્થિતસૂરિ અને સુપ્રતિબદ્ધસૂરિ આવ્યા. સૂરિમંત્રનો કોડ વખત જાપ કરવાથી અથવા કોડના અંશ ભાગમાં સૂરિમંત્ર અવધારવાથી તે બંને દ્વારા કૌટિક નામના ગચ્છની સ્થાપના થઈ. શ્રી સુધર્માસ્વામીથી આઠ પાટ સુધી ચાલતા ગચ્છનું નિર્મિત્ય એવું સામાન્ય નામ હતું પણ નવમા પદ્ધત્તર પછી કૌટિક એવું વિશેષ અર્થ જણાવનાર બીજું નામ થયું.

શ્રી આર્યમહાગિરિના બહુલ અને બલિસ્સહ નામના બેડીયા જન્મેલા બે ભાઈઓ શિષ્ય થયા હતા. તે બલિસ્સહના શિષ્ય ઉમાસ્વાતિ નામના થયા અને તત્ત્વાર્થ સૂત્ર વિગેરે અનેક ગ્રંથો તેમના રચેલા મનાય છે.

તે ઉમાસ્વાતિના શિષ્ય શ્યામાચાર્ય થયા જેમણે પ્રજ્ઞાપના (પત્રવણા) સૂત્ર બનાવ્યું. તેઓશ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૩૭૬ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા. તેમના શિષ્ય શ્રી સાંકિલ્ય નામના થયા જેણે જીતમર્યાદા બનાવ્યું, આવો ઉલ્લેખ નંદિસ્થવિરાવલીમાં છે; પણ આ પદ્ધત્તર પરા બીજી જાણી.

૭. શ્રી સ્થૂળભદ્ર

શૃંગસ્થવાસ ૩૦ વર્ષ: આરિત્રપર્યાય ૬૮ વર્ષ:—તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૨૪ વર્ષ: શુભપ્રધાન ૪૫ વર્ષ: સર્વાશુ ૮૮ વર્ષ: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૨૨૫ વર્ષ: ગોત્ર ગૌતમ:

સમગ્ર ભારતવર્ષ ઉપર તે સમયે રાજા નવમા નંદની આજ્ઞા વર્તતી હતી. રાજધાનીનું શહેર પાટલીપુત્ર શેભા-સૌંદર્યમાં માજા મૂકતું હતું. રાજાને બુદ્ધિનિધાન શકંકાલ નામનો મુખ્ય મંત્રી હતો. શકકાળને લક્ષ્મીવતી નામની સ્ત્રી અને સ્થૂળભદ્ર તથા શ્રીયક નામના બે પુત્રરત્ન તેમજ યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભૂતા, ભૂતદત્તા, સેણા, વેણા અને રેણા એ નામના સાત પુત્રીરત્ન હતાં.

શકકાલ બુદ્ધિનિધાન હોવા સાથે સમયજ્ઞ હોવાથી રાજાના જમણા હાથ સમાન ગણાતો. તેની સલાહ વગર રાજાનું કોઈ પણ કાર્ય થતું નહિ. સિંહના દીકરા ચરવીર જ હોય તેમ સ્થૂળભદ્ર તેમજ શ્રીયક પણ કંઈ કમ ન હતા. શ્રીયકને તો રાજાએ પોતાનો ખાસ અંગરક્ષક નીમ્યો હતો.

x

x

x

રૂપરૂપના અંગાર જેવી કોશા નામની વેશ્યા તે નગરને શેભાવી રહી હતી. પાટલીપુત્રમાંના કોશાના નિવાસે શહેરની કીર્તિ દિગદિગતમાં ફેલાવી મૂકી હતી. વેશ્યાના

મુખદર્શનનો લાલ લેવા દૂર દેશાવરથી પથિકો આવતા. પ્રાચીન સમયમાં ડહાપણનો ઇન્તરો વેશ્યાઓને જ ફાળે મનાતો. નૃત્ય કે સંગીતમાં તેની હરિદ્રાઈ કરવાને કોઈ ઉદ્યુક્ત બનતું નહિ. તેની નજર માત્રથી ભલભલા મુનિઓના માનભંગ થતાં. ભલભલા રાજકુમારો અને કોટયાધિપતિઓના પુત્રો તેને ત્યાં શિક્ષણ અને ડહાપણ મેળવવા આવતા. તેની એવી છાપ હતી કે ત્યાં શિક્ષણ લીધા વિનાનો મનુષ્ય વ્યવહારકૃશળ ગણાતો નહિ. તે નાચમાં તો એવી પ્રવીણ ગણાતી કે તેનો નાચ જોયા પછી પણ માણસોને પોતાની ખુદ્ધિ પર વિશ્વાસ આવતાં વખત લાગે. વેશ્યાની કૃશળતા સાથે તેનું રૂપ પણ સુંદર હતું. તે જ્યારે કબરી (અંખોડો) છૂટો મૂકતી ત્યારે તેના વાળ સર્પરાજનું ભાન કરાવતા. તેના હાથ કમળના ડોડા સમાન હતા. તેના નેત્ર આગળ હરિણો અંખવાણા પડતા.

શકડાલે પણ પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર સ્થૂળભદ્રને ત્યાં મોકલ્યો. કોશા વેશ્યા ગોખમાંથી જુએ છે. તો અઠાર વર્ષનો કલેયો કુંવર પોતાના મહેલ તરફ આવી રહ્યો છે. તેનો ચહેરો અને રૂઆળ તેના હૃદયની આરપાર નીકળી ગયા. પાસે બેઠેલ દાસીને સ્થૂળભદ્રને તેડી લાવવા આજ્ઞા કરી. દાસીએ આવી વિનંતિ કરી પણ સ્થૂળભદ્રે કહ્યું કે ' તારી બાઈ જાતેતેડવા આવે તો હું આવું.' તેની પ્રતિભા જોઈ કોશા આવી અને માન સહિત તેડી ગઈ.

સ્થૂળભદ્ર કળા શીખવા માટે આવેલ હતા. પિતાએ તેને માટે જોઈએ તેટલા દ્રવ્યની સગવડ કરી હતી. ધીમેધીમે કળા શીખતાં તે કોશાના પ્રેમમાં પડ્યા. ખીરનું લોજન મળ્યા પછી કોદ્રવાનું લોજન કોણ કરે ? કોશાએ પણ બીજા સાથે પ્રેમ કરવો છોડી દીધો. સ્થૂળભદ્ર તેમજ કોશાને જળ-મત્સ્ય જેવી પ્રીત બંધાણી. સ્થૂળભદ્ર કોશાને જ જુએ ને કોશા સ્થૂળભદ્રને જ દેખે. કોશાનું ભુવન એટલે લોગવિલાસનો દરિયો. તેમાં જે ડૂબ્યો તે બહાર નીકળે જ નહિ. દિવસો ઉપર દિવસો વીતતાં ગયાં. સ્થૂળભદ્રને કોશા-ગૃહે આવ્યાને બાર વર્ષ વીતી ગયા.

x

x

x

હવે તે જ પાટલીપુત્ર નગરમાં વરરુચિ નામનો વિપ્ર રહેતો હતો. પણ તે મિથ્યાદષ્ટિ હતો. તે કવિ હોવા સાથે વાદી અને વૈયાકરણી પણ ગણાતો. તે હમેશાં નંદરાજના દરબારમાં આવીને એક સો આઠ નૂતન શ્લોક રચીને રાજાના મનનું રંજન કરવા લાગ્યો, પરંતુ શકડાલ મંત્રી તે મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી તેની પ્રશંસા કરતો નહિ, એટલે રાજા તુષ્ટમાન થઈને તેને દાન પણ આપતો નહિ. આથી વરરુચિ શકડાલ મંત્રીની ભાર્યા પાસે ગયો અને તેને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે મંત્રી પોતાની પ્રશંસા કરે તો મને આજીવિકા મળે. મંત્રી-પત્નીએ શકડાળને તે પ્રાદક્ષિણી પ્રશંસા કરવા આગ્રહ કર્યો. અંધ, બાળક, સ્ત્રી અને મૂર્ખનો આગ્રહ દરતિક્રમ્ય હોય છે. બીજે દિવસે શકડાળે પ્રશંસા કરી તેથી રાજાએ પ્રસન્ન થઈને તેને એક સો આઠ દીનાર ઇનામ તરીકે અપાવ્યા. આ પ્રમાણે હમેશાં બનવા લાગ્યું.

તેથી મંત્રીએ રાજાને વિનંતિ કરી કે-‘રાજા! આપ આટલું બધું દાન શા માટે આપો છો?’ રાજાએ કહ્યું કે-‘તમે પ્રશંસા કરી છે તેથી જ આપું છું.’ એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે-‘મેં વરુચિની પ્રશંસા નથી કરી પણ મૂળ સુભાષિતકારની પ્રશંસા કરી છે. આ બધા વરુચિના પોતાના બનાવેલા શ્લોકો નથી; પરકીય છે. તેના બોલેલા શ્લોકો તો મારી પુત્રીએ પણ બોલે છે. પ્રાતઃકાળે તેને હું આપની સમક્ષ રજૂ કરીશ.’

બીજે દિવસે મંત્રીએ પોતાની પુત્રીએને પકડાની પછવાડે બેસારી. તેઓની શક્તિ એવી હતી કે પહેલી પુત્રી યજ્ઞ એક વાર સાંભળેલું યાદ રાખી શકતી, બીજી યજ્ઞહતા બે વાર સાંભળેલું યાદ રાખી શકતી, એમ સાતે પુત્રીઓ અનુક્રમે યાદ રાખી શકતી વરુચિ જેવો શ્લોકો બોલી ગયો કે તરતજ બધી પુત્રીઓ એક પછી એક તે સર્વ શ્લોકો બોલી ગઈ. રાજાએ દાન ન આપ્યું તેથી વરુચિ ઝંખવાણું પડી ગયો. તેણે શકડાળ પાસેથી વેરનો બદલો લેવાનો મનસુબો કર્યો.

જનપ્રસિદ્ધિ માટે તેણે બીજે પ્રયત્ન આદર્યો. ગંગાના જળમાં તેણે એક યંત્ર ગોઠવ્યું અને તેની એવી રચના કરી કે પગ દબાવતાં તેમાંથી સોનામહોરોની ક્રોધળી ઉછળીને હાથમાં આવી પડતી. તેણે લોકમાં એવી વાત પ્રચલિત કરી કે-‘ગંગાદેવી મારી સ્તુતિથી પ્રસન્ન થઈને હમેશાં મને સોનામહોરોની બક્ષીસ આપે છે.’ શકડાળ મંત્રીને આમાં કપટની ગંધ આવી. તેમણે બધી બાતરી મેળવી લઈ રાજાને વાત કરી. તેની પરીક્ષા કરવાનો રાજાએ નિશ્ચય કર્યો.

વરુચિ એવું કપટ કરતો કે રાત્રિના નિર્જન વાતાવરણમાં સોનામહોરોની ક્રોધળી તે યંત્રમાં સંતાડી આવતો. શકડાળ મંત્રીએ પોતાના શુભચરને હકીકતથી વાકેફ કરી વરુચિની પાછળ પાછળ મોકલ્યો. જેવી તે ક્રોધળી સંતાડીને ગયો કે તરતજ શુભચરે તે ક્રોધળી કાઢી લીધી ને મંત્રીને સોંપી.

વરુચિને ઉપરની બીનાની બાજુ નહોતી. તેણે સવારના જઈ-નિત્યક્રમ પ્રમાણે ગંગા ત્રૈયાની સ્તુતિ કરવા માંડી. રાજા, મંત્રી વિગેરે બહોળો જનસમુદાય એકઠો થયો હતો. વરુચિ પગ દબાવવા મંડ્યો, પણ ક્રોધળી હોય તો ઉછળીને આવી પડે ને ! પગ દબાવવાથી ક્રોધળી ન મળી ત્યારે તેણે હાથ નાખ્યા પણ મૂલો નાસ્તિ કુલ્લઃ શાસ્ત્રા ? વરુચિ તરતજ બધી વસ્તુ પામી ગયો. મંત્રીના વદનકમળ પરની રેખાઓ બાજુ તેની મશ્કરી કરતી હોય તેમ તેને જણાયું. પછી મંત્રીએ પોતા પાસે રાજેલી સોનામહોરોની ક્રોધળી તેની સમક્ષ રજૂ કરી. લોકો વરુચિનું કપટ કળી ગયા અને વરુચિનું મન તો અત્યંત ખિન્ન થયું. તે મંત્રીનો પૂરો દ્રેષી બન્યો ને મંત્રીના છિદ્ર શોધવા લાગ્યો.

રાત્રિ-દિવસ પ્રધાન પર વેર વાળવાની મનોવૃત્તિ વરુચિ સેવવા લાગ્યો. વૈરાગ્ય

તેના મનમાં જવલંત રૂપ લીધું અને તેની નિદ્રા પણ ભીડી ગઈ. તેણે વિચાર્યું કે જો શકડાળે મારો પ્રપંચ ન પકડી પાડ્યો હોત તો લોકોમાં મારી કેટલી પ્રતિષ્ઠા જામત? લોકો કહેત કે-વરુચિની કાવ્ય-ચમત્કૃતિથી પ્રસન્ન થઈ ગંગામૈયા પણ સોનામહોરોની ભેટ આપે છે; પણ શકડાળના પ્રચત્નથી મારી આ મનોભાવના આકાશ-પુષ્પ જેવી બની.

શ્રીયકના લગ્નની તૈયારી ચાલી રહી હતી. વરુચિને વેર વાળવાનો આ અવસર સરસ લાગ્યો. નંદરાજ શસ્ત્રપ્રિય હતો અને તેથી રાજા પોતાના ઘેર પધારે ત્યારે ભેટ આપવા માટે શકડાળ મંત્રી શસ્ત્રો તૈયાર કરાવી રહ્યો હતો. આ પ્રસંગનો વરુચિએ લાભ લીધો. તેણે શેરીમાં ફરતા નાના નાના છોકરાઓને એકઠા કર્યા અને થોડી થોડી મીઠાઈ, ચણા વિગેરે બહેંચી નીચેની મતલબનું ગાવાનું શીખવ્યું. નાના બાળકો પણ લાલચે-લાલચે હંમેશા તે પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા.

न वेत्ति राजा यदसौ, शकडालः करिष्यति ।

व्यापाद्य नंदं तद्राज्ये, श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥

કોઈ વાત જાણે નહિ, કરે શકડાલ શું કાજ ?

નંદરાય મારી કરી, શ્રીયકને દેશે રાજ.

ફરવા જતાં રાજાએ એકઠા આ સાંભળ્યું. રાજા, વાળ ને વાંદરા તેનો શો વિશ્વાસ હોઈ શકે? નંદરાજને બહેમ આવ્યો. તેણે પોતાના સેવકને તપાસ કરવા મોકલ્યો અને તેણે ત્યાંની વસ્તુસ્થિતિ રાજાને નિવેદન કરી.

ખીજે દિવસે મંત્રીએ આવીને પ્રણામ કર્યો એટલે રાજા ક્રોધથી વિસ્મય થઈને બેઠો. શકડાળને સમાચાર મળ્યા કે રાજા રીસે ભરાણો છે અને આખા કુટુંબનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે. તેણે ઘરે આવી શ્રીયકને બધી વાત સમજાવી અને વધુમાં ફરમાવ્યું કે-‘કાલે જ્યારે રાજાને હું મસ્તક નમાવું ત્યારે તારે મારો શિરચ્છેદ કરવો.’ આ સાંભળી શ્રીયક અવાક થઈ ગયો. તેનું આખું શરીર કંપી ઊઠ્યું. પિતાને તેણે કહ્યું કે-‘ચંડાળ પણ આવું કુકૃત્ય ન કરે, તો મારાથી તો કેમ જ થઈ શકે?’ શકડાલે તેને સમજાવ્યો કે ‘હું તો હવે ખરું પાન જ છું, બે-ચાર વર્ષમાં મરવાનો તો છું જ, પણ મારા એકના ભોગે આપણા આખા કુટુંબનો બચાવ થઈ જશે. વળી હું ગળામાં કાતિલ ઝેર રાખીશ એટલે મને વધુ હુઃખ પણ નહિં થાય.’

ખીજે દિવસે જેવો શકડાળે નમસ્કાર કર્યો કે શ્રીયકે મ્યાનમાંથી તલવાર કાઢી તેનો શિરચ્છેદ કર્યો. આ જોઈ નંદરાજ બોલી ઊઠ્યો: ‘અરે! અરે શ્રીયક! તેં આ અઘટિત શું કર્યું?’ શ્રીયકે જણાવ્યું કે-‘મારા પિતા રાજદ્રોહી બન્યાં છે એમ આપના

જાણવામાં આવ્યું તેથી મેં તેમને વખ કયો. 'શ્રીયકની સ્વામીલક્ષિત જોઈ રાજ બહુ પ્રસન્ન થયો અને પિતાની જગ્યા સંભાળી લેવા સૂચવ્યું. શ્રીયકે કહ્યું કે- 'મારે સ્થૂલભદ્ર નામના મોટા ભાઈ છે તે આ જગ્યાને લાયક છે.' રાજાએ કહ્યું કે- 'તારા મોટા ભાઈ કેમ કોઈ દિવસ જણાતા નથી ?' શ્રીયકે કહ્યું કે- 'મહારાજ ! તે કોશા વેશ્યાને ત્યાં રહે છે અને ત્યાં લોગ લોગવતા તેને બાર વર્ષ થયા છે.' રાજાએ સ્થૂલભદ્રને તેડવા સૈનિક મોકલ્યો.

સ્થૂલભદ્ર આવ્યા. રાજાએ તેમને પ્રધાનપદ લેવા કહ્યું. તેણે વિચાર કર્યો પછી જવાબ જણાવવા કહ્યું. રાજાએ રાજ આપી એટલે અયોધ્યામાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યા. અહો ! પ્રધાનપદ કેવું ! આ પ્રધાનપદને લીધે જ મારા પિતાનું કષ્ટોત્થાન મૃત્યુ નીપજ્યું. પ્રધાનપદ લેવું એટલે રાજ તથા પ્રજા બંનેને રીડવવા. કાર્યભાર પણ એટલો બધો કે આત્માનો વિચાર કરવાની પુરસદ જ નહિ.

સ્થૂલભદ્રને સંસારની ઘટમાળનો અનુભવ થયો. તેમને સુપુત્ર આત્મા જન્યૂત બન્યો. પિતાના મૃત્યુથી અને વિચારને પરિણામે તેઓ સાચા વૈરાગ્યરંગથી રંગાયા. રાજાની સલામાં જઈ, આશીર્વાદ આપી તેઓ ચાલી નીકળ્યા.

પંચમુદ્રિ લેખ કરી શ્રી સંભૂતિવિજય નામના આચાર્ય પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. બુદ્ધિની તીવ્રતાથી અદ્વૈતમયમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સાથે મન પર તેઓએ અંકુશ અંકુશ કેળવ્યો.

x

x

x

ચોમાસું નજીક આવ્યું. સાધુના આચાર પ્રભાણે ચાતુર્માસમાં એક સ્થાને રહેવું જોઈએ. જુદા જુદા સાધુઓ જુદે જુદે સ્થળે જવા માટે શુરુની આજ્ઞા મારવા લાગ્યા. એક સાધુએ સિંહની શુદ્ધ પાસે, બીજાએ સર્પના રાક્ષસ આગળ, ત્રીજાએ કૂવાના ભારવટિયા પર કાચોત્સર્ગ ધ્યાનમાં રહેવાની આજ્ઞા મારી. સ્થૂલભદ્રે પણ કોશાગૃહે રંગભૂમિમાં રહેવાની પરવાનગી મારી. દરેકને લાભ થવાનું જ્ઞાનથી ભરેલી શુરુએ સંમતિ આપી.

સ્થૂલભદ્રના દીક્ષિત થયાના સમાચાર સાંભળી કોશા ખિન્ન થઈ હતી. તે દિવસથી તેનું મન બેચેન જેવું લાગતું હતું. તેની માતા અક્ષાએ પોતાનો વેશ્યા-વહેવાર સમજાવ્યો, પણ સત્ય પ્રેમના રંગે રંગાયેલી કોશાના મન પર તેની અસર થઈ નહિ.

સ્થૂલભદ્રને પોતાના આવાસ તરફ આવતા જોઈ કોશા રાજ-રાજ થઈ ગઈ. સ્થૂલભદ્રે આવી, ધર્મલાભ આપી તેના રંગભૂવનમાં ઉતરવાની આજ્ઞા મારી. કોશાએ કહ્યું- 'પ્રિયતમ !

આ દેહ જ તમારો છે ત્યાં આ રંગભુવન માટે શું આજ્ઞા માગો છો ?' સ્થૂલભદ્રે કહ્યું : 'પૂર્વના ભોગવિલાસના દિવસો ગયા, હવે તો હું સાધુ થયો છું, તારી રત્ન હોય તો જ મારાથી અંદર અવાય.' કોશાએ વિચાર્યું કે—'ત્રતનો ભાર ન સહન કરી શકવાથી જ અહીં આવ્યા જણાય છે, પરંતુ લજ્જાને લીધે હંમણું તે કંઈ નહિં બોલે. હું મારા શબ્દચાતુર્યથી અને શૃંગાર-પરિધાનથી તેમને વિષયરસમાં ડૂબાડી દઈશ.'

કોશા વેશ્યા હમેશાં બાકષ્ટ, સંખાકણ ને સંખાનેય એ ત્રણ પ્રકારના ધાન્યથી, તેમજ દૂધ, દહીં, ઘી, કાંઈ, છાશ અને મધ એ છ પ્રકારના રસોથી તથા મૂળ-કંદ, ઈક્ષરસ, લતા, પત્ર, પુષ્પ અને ફળ એ છ પ્રકારના શાકથી સ્થૂલભદ્રને રીઝવવા લાગી. સુંદર વસ્ત્રાભરણ અને નેત્રકટાક્ષથી તેનું મન ચળાવવા લાગી પણ સ્થૂલભદ્ર ઉપર તેની રચ માત્ર અસર થઈ નહિ. અધ્યાત્મથી રંગાયેલા આત્માને દુન્યવી પ્રલોભનો શું કરી શકે ? તેણે મોહ પમાડવા જેટલા જેટલા પ્રયત્નો કર્યા તે બધા જળ મધ્યે દીપકની જેમ અથવા તો આકાશમાં ચિત્ર ચિતરવાની જેમ નિષ્ફળ થયા.

પછી તો કોશા સ્થૂલભદ્રને પગે પડી અને પૂર્વની માફક ભોગ ભોગવવા પ્રાર્થના કરી. સ્થૂલભદ્રે કહ્યું કે—'પૂર્વની અને અત્યારની સ્થિતિમાં ફેર છે. હવે હું વૈરાગ્યવાસિત સાધુ બન્યો છું. જિનેશ્વર ભગવાને બતાવેલા માર્ગે મારે સંચરવાનું છે. આ સંસાર મને અસાર સમજાયો છે અને જોળન તો સંધ્યાના રંગ જેવું, પુટેલા કાચના કટકા જેવું અને નાટકના શણગાર જેવું છે. હવે તો હું તને પ્રતિબોધ કરવાને આવ્યો છું.' સ્થૂલભદ્રના સંસર્ગથી અને નીતિપ્રેરક ઉપદેશથી છેવટે કોશાએ પોતાનો કુળાચાર ધર્મ છોડી શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. સાથે સાથે મનમાં અભિગ્રહ પણ કર્યો કે કદાચ રાત્ર પ્રસન્ન થઈને મારી પાસે કોઈ પુરુષને મોકલે તેની સાથે ભોગ ભોગવવાની છૂટ; બાકીના સર્વેને માટે પ્રતિબંધ છે.

શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે સ્થૂલભદ્રની શિયળવેલમાં કોશા અને સ્થૂલભદ્રનો સંવાદ સરસ રીતે ચિતર્યો છે. તેની ચૌદમી ઢાળમાંથી નમૂના દાખલ બે—ત્રણ કડી અહીં ઉતારી લઈએ.

કોશા વેશ્યા—સંસારમાંહે એક સાર, વલ્લભ નારી રે;
જાંડે તેહને ધિક્કાર, ગયા ભવ હારી રે.

સ્થૂલભદ્ર—મેં ધ્યાનની તાલી લગાઈ, નિશાન ચઢાયા રે;
શીલ સાથે કીધી સંગાઈ, તજી ભવમાયા રે.

કોશા વેરયા—મને વિરહતણી કાણ જાય, વરસ સમાણી રે;
 ઘણી મોહતણી લૂ વાય, વલોબ્ય પાણી રે.

રથૂલભદ્ર—તારા મોહજનક રસ જોલે, યોગ ન છૂટે રે;
 માગરી તણપને તોલે, શીકું ન તૂટે રે.

x

x

x

x

કોશા વેરયા—વીતરાગ શું જાણે, રાગ-રંગનીવાતે રે?
 આવો દેખાડું રાગનો લાગ, પૂનમની રાતે રે.

રથૂલભદ્ર—શબ્દગાર તણ અણગાર, અન્ને નિર્દોશી રે;
 નવકંઠી કરશું વિહાર, મેલી તને ઊભી રે.

ચોમાસુ પૂર્ણ થયે રથૂલભદ્ર શુરુ સમીપે આબ્યા. પેલા ત્રણ શિષ્યો પણ અભિભ્રહ પૂર્ણ થયે ત્યાં આબ્યા. તે ત્રણેને તમે “કુન્કર” કહ્યું તેમ અને રથૂલભદ્રને “અતિ કુન્કર” કહ્યું તેમ શુરુમહારાજે કહ્યું. આથી પેલા ત્રણ સાધુઓને શ્રી રથૂલભદ્ર પ્રત્યે અદેખાઈ ઊપજી અને મનમાં વિચાર્યું કે એ શકડાલ મંત્રીનો પુત્ર છે તેથી શુરુએ તેને બહુમાન આપ્યું. વેરયાને ત્યાં ગુપ્તપૂર્વક ચોમાસું કહ્યું તેમાં કહ્યું પરાક્રમ કહ્યું. ખરું કહ્યું તો અન્ને જ સહન કહ્યું છે. તેઓએ આવતું આતુમોસ વેરયાને ત્યાં કરવાનો નિર્ણય કરી મહાકષ્ટે આઠ મહિના પસાર કર્યા.

ખીજું ચોમાસુ નજીક આબ્યું એટલે સિંહશુક્રવાસી મુનિ વેરયાને ત્યાં આતુ-મોસ ગાળવા માટે શુરુમહારાજની આજ્ઞા લેવા આબ્યા. શુરુએ નિષેધ કયો છતાં હામહથી તેમણે કોશાને ત્યાં જવાતું નહીં કહ્યું. કોશાને ત્યાં આવી તેની રંગમૂર્તિ (ચિત્રચાળા) ચોમાસું રહેવા માટે માગી, ત્યાં સ્થિરવાસ રહ્યા. કોશા સમજી ગઈ કે રથૂલભદ્ર સાથેની ધખાંને લીધે તેઓ અહીં આબ્યા જણાય છે તેથી તેણે છ રસયુક્ત લોજન જમાડવા માંડ્યું અને દાવભાવ તથા નૃત્ય કરવું શરૂ કહ્યું. વેરયાના વિલાસ અને શુંગારથી મુનિ દોષ પામ્યા. અગ્નિથી કોણ ન બળે? લક્ષ્મી ભેધને કોણ ન મોઢે?

મુનિને કામાતુર થયેલ ભેધને વેરયાએ કહ્યું કે—‘અમારે તો દ્રવ્ય ભેધલો.’ મુનિએ કહ્યું કે—‘અમારી પાસે દ્રવ્ય કયાંથી હોય?’ વેરયાએ કહ્યું: ‘નેપાળ દેશમાં જઈ રત્ન-કંબળ લઈ આવો.’ ચોમાસુ હોવા છતાં મુનિ નેપાળ દેશ ગયા અને ત્યાંના રામને રીઝવીને રત્નકંબળ લઈને પાછા ફર્યા. રત્નામાં ચોરોની પહોંમાં આવતાં ચોરોએ તેમને પકડ્યા અને ઊંચટે મહામુશીબતે તે રત્નકંબળ લઈને વેરયાને ઘરે આબ્યા. વેરયાએ

નાહીને કંબળવતી શરીર લૂંછી તેને ખાળમાં ફેંકી દીધી. આ જોઈને મુનિ બોલ્યાઃ
 ‘ અરે ! અરે ! આવી અમૂલ્ય રત્નકંબળ તું ખાળમાં ફેંકી દે છે ? ’ વેશ્યાની
 યુક્તિ બરાબર બર આવી. વેશ્યાએ આ બધી યોજના મુનિશ્રીને સાચું જાન કરાવવા
 જ યોજી હતી. તે બોલી કે-‘તમારો આ ઉત્તમ મનુષ્ય ભવ, તેમાં ય વળી શુદ્ધ આરિત્ર
 છતાં તેને પણ તમે મળ-મૂત્રથી ભરેલી એવી મારા વિષે ફેંકી દેતાં કેમ શરમાતા
 નથી ? ’ આ સાંભળી સાધુ પતિતાવસ્થાથી ઉગરી ગયા. તેણે વેશ્યાનો આભાર માન્યો
 અને શુરુ પાસે આવી, આલોચણા લઈ, તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા.

x

x

x

x

હવે એકદા બાર વર્ષનો ભયંકર દુકાળ પડ્યો. છુધાથી પીડાતા સાધુઓ સિદ્ધાંત
 ભૂલી ગયા. છેવટે પાટલીપુત્રમાં શ્રી સંઘ એકઠો મળ્યો અને જેને જેને જેટલું જેટલું યાદ
 હોય તેનો સંગ્રહ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે અગ્યાર અંગ પૂર્ણ થયા પણ બારમું-દ્રષ્ટિ-
 વાદ નામનું અંગ અપૂર્ણ રહ્યું. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી તે વખતે નેપાળ દેશમાં હતા. તેમને
 બોલાવવા બે સાધુઓને મોકલ્યા અને વસ્તુસ્થિતિ જણાવી. તેઓ મહાપ્રાણધ્યાન સિદ્ધ કરતા
 હોવાથી આવવાની ના પાડી. શ્રી સંઘને જોડું લાગ્યું અને કહેવરાવ્યું કે ‘ શ્રી સંઘની
 આજ્ઞાનો જે ભંગ કરે તેને શી શિક્ષા ? ’ ફરી વાર સાધુઓ ત્યાં ગયા અને સંઘની કહેલી
 વાત જણાવી. આથી ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહેવરાવ્યું કે ‘ શ્રી સંઘે મારા પર કૃપા કરવી
 અને બુદ્ધિશાળી શિષ્યોને મારી પાસે અધ્યયન કરવા મોકલવા. હું તેમને દરરોજ સાત
 વાચના આપીશ. ’ આ ઉપરથી સંઘે સ્થૂલભદ્ર વગેરે ઘણા બુદ્ધિશાળી સાધુઓને નેપાળ
 દેશમાં મોકલ્યા, પણ ધ્યાન ચાલુ હોવાથી બહુ ઓછો વખત મળવાથી તેઓ થોડો
 અભ્યાસ કરાવી શકતા. આ ઉપરથી બીજાં સાધુઓ કંટાળ્યા ને પાછા ફર્યા. છેવટે
 શ્રીસ્થૂલભદ્ર એકલા જ રહ્યા અને તેમણે અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો.

સંભૂતિવિજયના કાળધર્મ પછી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી નેપાળથી પાછા ફર્યા અને
 સંઘનું સુકાન હાથમાં લીધું. સ્થૂલભદ્રની સાતે બહેનોએ પણ દીક્ષા લીધી હતી. તેઓએ
 સ્થૂલભદ્રને વંદન કરવા નિમિત્તે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પાસે આવી આજ્ઞા માગી ને સ્થૂલભદ્ર
 ક્યાં છે તેમ પૂછ્યું. શુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘ પાસેની ગુફામાં જાઓ, ત્યાં છે. ’ સ્થૂલભદ્રે
 વિચાર્યું કે ‘ મારી બહેનોને કંઈક અમત્કાર બતાવું ’ તેથી વિદ્યાનો પ્રભાવ બતાવવા
 સિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું. બહેનોએ આવીને જોયું તો સ્થૂલભદ્રને બદલે સિંહ દીઠો.
 તેઓ હેબતાઈ ગઈ અને શુરુમહારાજને જઈને વાત કરી. શુરુમહારાજે જ્ઞાનથી તે
 વસ્તુ જાણી લીધી અને ફરી વાર આજ્ઞા કરી કે ‘ જાઓ, સ્થૂલભદ્ર ત્યાં જ છે. ’ સ્થૂલભદ્ર
 ને બહેનો મળ્યા અને અરસપરસ સુખશાતા પૂછી, પણ આ બનાવનું પરિણામ સુંઠર
 ન આવ્યું. બાકી રહેલ શાસ્ત્રનો પાઠ લેવા માટે સ્થૂલભદ્ર શુરુમહારાજ સમીપ આવ્યા

ત્યારે ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું કે 'તમને હવે શાસ્ત્ર શીખવવા યોગ્ય રહ્યા નથી. પૂર્વાભ્યાસથી પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિનો તમે દુરુપયોગ કર્યો છે.' સ્થૂલભદ્રને પોતાની ભૂલ યાદ આવી, પશ્ચાત્તાપ કર્યો પણ ભદ્રબાહુસ્વામીએ ના જ પાડી. છેવટે શ્રી સંધની વિનંતિ અને આશ્રહ થતાં છેલ્લાં ચાર પૂર્વ માત્ર મૂળ જ શીખવ્યા; અર્થ આપ્યો નહિ.

સ્થૂલભદ્રના સ્વર્ગવાસ પછી (૧) છેલ્લાં ચાર પૂર્વ, (૨) પ્રથમ વજ્રઋષભનારાય સંહનન, (૩) પ્રથમ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન અને (૪) મહાપ્રાણુધ્યાન વિષ્ટેદ પામ્યા.

છેવટે ભદ્રબાહુસ્વામીએ પોતાની પાટ પર સ્થૂલભદ્રને સ્થાપન કર્યાં અને તેઓ નવાણું વર્ષની ઉમ્મર થતાં અણસણ કરી કાળધર્મ પામ્યા. કહેવાય છે કે—

શાંતિનાથ ભગવાન કરતાં બીજો કોઇ દાની નથી,
દશાર્ણભદ્ર રાજા કરતાં બીજો કોઈ માની નથી;
શાલિભદ્રશ્રી વધારે કોઇ ભોગી નથી,
સ્થૂલભદ્ર કરતાં વધારે કોઈ ચોગી નથી.

૮. શ્રી આર્યમહાગિરિ ને શ્રી આર્યમુહુરિતસૂરિ

શ્રી આર્યમહાગિરિ

યુદ્ધસ્થાવાસ ૩૦ વર્ષ: ચારિત્રપર્યાય ૯૦ વર્ષ: તેમાં સામાન્ય યતનપર્યાય ૪૦ વર્ષ:
યુગપ્રધાન ૩૦ વર્ષ: સર્વાયુ ૧૦૦ વર્ષ: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૨૪૫ વર્ષ: ગોત્ર ઝોલાપત્ય:

શ્રી આર્યમુહુરિતસૂરિ

યુદ્ધસ્થાવાસ ૩૦ વર્ષ: ચારિત્રપર્યાય ૯૦ વર્ષ: તેમાં સામાન્ય યતનપર્યાય ૨૪ વર્ષ:
યુગપ્રધાન ૪૬ વર્ષ: સર્વાયુ ૧૦૦ વર્ષ: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૨૬૧ વર્ષ: ગોત્ર વાશિષ્ઠ:

શ્રી સ્થૂલભદ્રે તેઓ જાનેને બાલ્યાવસ્થાથી જ ચક્ષુ નામની આર્યા(સાધવી)ને મોંપ્યા હતા. આર્યા ચક્ષુએ તેઓને માતાની જેમ ઉછેર્યો હતા તેથી મહાગિરિ અને મુહુરિતના નામની અગાઉ આર્ય શબ્દ જોડવામાં આવેલ છે.

સતત અભ્યાસ, મનન અને પરિશીલનથી તેઓ જાને દશ પૂર્વધર બનીને પૃથ્વીતળ પર વિહાર કરવા લાગ્યા. શ્રી આર્યમહાગિરિએ પોતાના ઉપદેશ-આગમ્યશી અનેક ભવ્ય છવોને પ્રતિબોધ્યા અને દીક્ષા આપી. પાછળથી તેમની ઇચ્છા જિનકલ્પની તુલના કરવાની થઈ. જો કે જિનકલ્પીપણું તો વિષ્ટેદ ગયું હતું છતાં ગન્ધમાં રહીને તેઓ ઝોદાદી વિચરવા લાગ્યા. તેઓ ક્રૂદા વાગના આપવાનું કર્તવ્ય બજાવતા અને એ રીતે ગન્ધને બાર આર્યમુહુરિત ઉપર આવી પડ્યો.

એકદા જાને આચાર્ય પાટલીપુત્ર નગરે પધાર્યા. આર્યસુહસ્તિએ વસુભૂતિ નામના શ્રેષ્ઠીને પ્રતિબોધ પમાડી જીવાજીવાદિ નવ તત્ત્વોનો જ્ઞાતા બનાવ્યો. પછી તે શ્રેષ્ઠીએ ઘરે જઈ પોતાના કુટુંબને ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા માંડ્યું પણ તેઓ અદ્વૈત બુદ્ધિવાળા હોઈને સમજ્યા નહિ. એટલે વસુભૂતિ પાછો આવીને ગુરુને પોતાના ગૃહે તેડી ગયો અને આર્યસુહસ્તિ કુટુંબીજનને ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. એવામાં આર્યમહાગિરિ પણ તે જ ઘરે ભિક્ષાર્થે આવી પહોંચ્યા. આર્યસુહસ્તિ જિભા થઈ ગયા અને તેમને વિનયથી વંદન કર્યું. આથી આશ્ચર્ય પામી શ્રેષ્ઠીએ તેનું કારણ પૂછ્યું તેથી ગુરુએ જણાવ્યું કે- ‘તે મહાતપસ્વી મારા ગુરુ છે. તેઓ સદા ત્યાગ કરવા લાયક તુચ્છ ભક્તપાનાદિકની જ ભિક્ષા લે છે. જો કદાપિ તેવી ભિક્ષા ન મળે તો ઉપવાસી રહે છે.’ આર્યસુહસ્તિના જવા પછી વસુભૂતિએ પોતાના સ્વજનોને કહ્યું કે-“આવા મુનિ જ્યારે ભિક્ષા માટે આવે ત્યારે આ ત્યાજ્ય ભક્તપાનાદિક છે એવો દેખાવ કરીને દાન આપવું. આવા પ્રકારના દાનથી તમને મહાફળ પ્રાપ્ત થશે.”

ભાગ્યથોગે આર્યમહાગિરિ વળતે જ દિવસે ત્યાં જ ભિક્ષાર્થે પધાર્યા. વસુભૂતિના સૂચવ્યા મુજબ સ્વજનો અન્નપાનાદિકને કૃત્રિમ રીતે ત્યાજ્ય જણાવી વહોરાવવા લાગ્યા પણ જ્ઞાનથી તે સર્વ અશુદ્ધ જાણી આહાર લીધા વિના જ આર્યમહાગિરિ વસતીમાં પાછા ફર્યા. ઉપાશ્રયે આવી આર્યમહાગિરિએ આર્યસુહસ્તિને જણાવ્યું કે-‘તમારા ઉપદેશથી તેઓએ મને ભિક્ષા આપવા કૃત્રિમ તૈયારી કરી; માટે હવે પછી ભવિષ્યમાં તમારે આમ ન કરવું.’ આ સાંભળી વિનયવંત સુહસ્તિસૂરિએ તેમના ચરણમાં પડી માફી માગી.

જીવંતસ્વામીની રથયાત્રાના મહોત્સવ પ્રસંગે જાને આચાર્યવર્યો અવંતી નગરીએ પધાર્યા. સંપ્રતિ નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. રથયાત્રાનો વરઘોડો શહેરમાં ફરતો ફરતો રાજાના મહેલ આગળથી પસાર થયો. ગવાક્ષમાં બેઠેલા રાજાએ દૂરથી આર્યસુહસ્તિને જોયા અને જોતાં જ તેને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે ‘આવા શાંતાત્મા પુણ્યમૂર્તિને મેં કયાંક જોયા છે.’ વારંવારના વિચાર પછી તે રાજાને મૂર્છા આવી ગઈ. મંત્રી વગેરેએ શીતળ જળનો ઉપચાર કરી તેને સચેતન કર્યો. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને પોતાના પૂર્વભવના ઉપગારી મુનિના ચરણમાં જઈને મસ્તક નમાવ્યું.

પરસ્પર વાર્તાલાપ ચાલતાં સંપ્રતિએ ગુરુમહારાજને પ્રશ્ન કર્યો-‘હે ભગવન ! આપે મને જોળજ્યો ?’ જ્ઞાનોપયોગથી સર્વ હકીકત જાણી ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-‘હે મહાનુભાવ ! એકદા વિહાર કરતાં કરતાં અમે કૌશાંબી નગરીમાં આવ્યા. બાદ ભયંકર દુકાળ પડ્યો. સામાન્ય જનતાને અન્નના દર્શન પણ દુર્લભ થઈ પડ્યા, છતાં અમારી પ્રત્યેના ભક્તિભાવ અને શ્રદ્ધાથી લોકો અમને અન્નપાનાદિક આપવામાં અધિક ઉત્સાહી

રહેવા લાગ્યા. કેટલાક સાધુઓ ભિક્ષાને માટે એક શ્રેણીને ત્યાં ગયા. તે સાધુઓની પછવાડે એક રંક આવ્યો અને લોજનની માગણી કરવા લાગ્યો. તે ઘણા દિવસનો કુખાતુર હતો અને તેવી વિષમ સ્થિતિમાં કોઈ તેના પર દયા લાવે તેમ ન હતું. સાધુઓએ કહ્યું કે-‘લોજન આપવાની વાત તો અમારા ગુરુમહારાજ બાણે.’ એટલે તે રંક સાધુઓની પાછળ પાછળ વસતીમાં આવ્યો અને મારી સમક્ષ લોજનની દીન-ભાવે માગણી કરી. ઉપયોગ આપતાં મને જણાયું કે-આ રંક ભવાંતરમાં જૈન પ્રવચનને ઉપકારી થયે તેથી કહ્યું કે તું દીક્ષા લે તો તને યથેષ્ટ લોજન મળે. રંકે વિચાર્યું કે કુખાતુર કદાચ લોગવવા કરતાં આરિત્રત્વ કદાચ સારું તેથી તેણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી

સ્વાદિષ્ટ લોજન અને તે પછુ ઘણા દિવસને અંતરે મળેલ હોવાથી તેણે આકંઠ આધુ શ્વાસોશ્વાસ રોકાતાં તે જ રાત્રિએ તે મરણ પામ્યો. એક જ દિવસનું આરિત્ર પાળવાથી ત્યાંથી મરણ પામીને તું અવતિપતિ કુલાણુનો પુત્ર થયો છે.’

પૂર્વભવનો વૃત્તાંત બહુ સંપ્રતિ રાજ હર્ષિત થયા. પરમ ઉપકારી ગુરુને પ્રણામ કરીને તેણે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-‘મહારાજ! આપ મારા તારણહાર હો. આપે મને ભાગવતી દીક્ષા આપી ન હોત તો આજે મારી આવી વૈભવશાળી જિંદગી ન હોત. આરિત્રરૂપી પ્રવહણ આપી આપે મને તાર્યો છે, માટે આપ કહે તે કરવા હું તૈયાર છું.’ ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-‘હે રાજન! સ્વર્ગ અને મોક્ષના કારણભૂત એવા જિનધર્મનું અવલંબન હોય કે જોથી આ ભયંકર ભવાટવીમાંથી જલ્દી નિસ્તાર પમાય.’ બાદ ગુરુ-મહારાજે તેમને જિનધર્મનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું જેને પરિણામે તે શુદ્ધ શ્રાવક થયો અને બાર વ્રતો અંગીકાર કર્યા.

પરોક્ષ રૂળની કામનાથી આપણે સેવા, સાધન અને ભક્તિ કરીએ છીએ. ધર્મ-કરણી કરવા પાછળ આપણે આંતરિક હેતુ તેનાથી સારો લાભ પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે. સંપ્રતિ મહારાજને તો એ રૂળ પ્રત્યક્ષ જ થયું હતું. એક દિવસના આરિત્રના પાલનથી આટલી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને માનવંત પદવી મળી હતી તેથી તેમની જિન-ધર્મ ઉપર અતુટ અને અચળ શ્રદ્ધા બંધાણી. તે ત્રણે કાળ જિનપૂત કરવા ઉપરાંત સાધર્મીવાત્સલ્ય કરતો. તેણે સાતે દેવોને પુષ્ટ બનાવ્યા. ધીમે ધીમે તેણે સ્વભુજ-બલથી ત્રણ ખંડ સાધ્યા. આઠ હલ્તર રાત્રીઓ તેની સેવા કરતા અને તેનું સૈન્ય પચાસ હલ્તર હસ્તિ, એક કોડ અશ્વો, સાત કોડ સેવકો અને નવ કોડ રથો પ્રમાણ હતું

સમુદ્રની ભરતીની માફક તેમનો ધર્મરંગ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સવા લાખ નૂતન જિનમંદિરો કરાવી ભરતખંડની પૃથ્વીને ગડિત-ચોખિત કરી. સવા કોડ જિન-ખિંબો કરાવ્યા. હાલમાં ઉપલબ્ધ ચતાં ઘણાંખરાં ખિંબો સંપ્રતિ મહારાજના સમયના

હોય છે. ૩૬૦૦૦ મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, જેમાં શકુનિકાવિહાર(બૃગુચ્છ-લચ્છ)નો જીર્ણોદ્ધાર મુખ્ય છે. તેમને એવો નિયમ હતો કે એક પ્રાન્નાદનો જીર્ણોદ્ધાર થયાના સમાચાર આવે ત્યાર પછી જ દંતશુદ્ધિ કરવી.

આ ઉપરાંત બીજી દિશામાં પણ તેમની પરોપકારપરાયણતા કમ ન હતી. સાત સો દાનશાળા, બે હજાર ધર્મશાળા, અગ્યાર હજાર વાવ અને કૂવા કરાવીને જનસમાજને પણ સુખલાભી બનાવ્યો હતો.

માલતીના કૂલ ઉપર મોહિયો પ્રાણી બાવળના ઝાડથી ન રીઝે, ચાતક પક્ષી ખાખોચીયાના જળથી તૃપ્તિ ન પામે, સંપ્રતિ મહારાજને પણ આખી પૃથ્વી જૈન-મથ જ બનાવવી હતી. પવિત્ર ધર્મના ફેલાવા માટે તેઓ અહર્નિશ ઝંખના રાખતા.

કેટલાક અવસર વીત્યા બાદ આર્યમુહુરિત કરતાં કરતાં પુનઃ અવંતીમાં પધાર્યા. સંઘે ચૈત્યોત્સવ યોજ્યો. ચૈત્યોત્સવની પછવાડે રથયાત્રા મહોત્સવ તો લેઈએ જ. અશ્વને બદલે પ્રભુના રથને શ્રાવકો જ ખેંચતા. કરતો કરતો રથ સંપ્રતિના મહેલ પાસે આવ્યો. આ અનુ-પમ પ્રસંગે પોતાના તમામ સામંતોને રાજ્યે આમંત્ર્યા હતા. પોતે તેમજ પોતાના સામંતવર્ગ પાસે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરાવી અને સામંતોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-‘તમે જે મારા ખરેખરા ભકત હો તો જિન ધર્મનું શરણ સ્વીકારી શ્રમણોપાસક બનો!’ સામંતોએ તે આજ્ઞા સહર્ષ ગિરોમાન્ય કરી અને પોતપોતાના દેશ તરફ ઉપડી ગયા. આને પરિણામે જૈન ધર્મની કીર્તિ ફેલાવા સાથે અન્ય શ્લેષોમાં સાધુવિહાર વધુ સુકર બન્યો.

હસ્તિને ધામના એક પુજારી શું તૃપ્તિ થાય? એકદા મધ્યરાત્રિએ વિચાર કરતાં કરતાં સંપ્રતિને અનાય દેશોમાં સાધુવિહાર કરાવી ધર્મ પ્રવર્તાવવાની ઈચ્છા ઉદ્ભવી. તેમણે લઈ જોનારે ચતિવેષ પહેરાવી અનાય દેશમાં મોકલ્યા અને સાથે આજ્ઞા આપી કે ‘તમારે માત્ર ખેંતાલીશ દોષ રહિત આહાર લઈ બદલામાં ધર્મોપદેશ અને લોકોને મુનિ માર્ગ દેવો હોય ? તે કેવા આહાર પાણી લેય તે સમજાવવું.’

અનાય લોકો પણ પોતાના સ્વામીના ગુરુ આવ્યા સમજી તેઓનું બહુમાન કરવા લાગ્યા, પણ તેઓ તો શુદ્ધ આહાર સિવાય કશું લેતા નહિ. થોડોક સમય વીત્યા બાદ અનાય લોકો પણ સાધ્વાચારથી પરિચિત બની ગયા અને તેમનામાં સંસ્કારના બીજ રોપાયા. આ પ્રમાણે અનાયોને પણ કુશળ બનાવીને પછી સંપ્રતિએ એકદા આર્યમુહુરિતને પૂછ્યું કે-‘ભગવન્ ! સાધુઓ અનાય દેશોમાં કેમ વિચરતા નથી ?’ ગુરુએ કહ્યું કે-‘અનાયો અસંસ્કારી અને જડ હોવાથી ત્યાં જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર જો રત્ન-ત્રયની વૃદ્ધિ ન થાય.’ સંપ્રતિએ કહ્યું કે-‘મહારાજ ! એક વાર વિહાર કરાવી આપ તે લોકોની ચતુરાઈ તો જુઓ.’ રાજાના આગ્રહથી ગુરુએ કેટલાક ઉત્તમ સાધુઓને અનાય દેશમાં મોકલ્યા અને તેઓ પણ ત્યાંના લોકોના વર્તન અને વહેવારથી આશ્ચર્ય પામ્યા.

પાછા આવી શુરુમહારાજને વાત કરતાં શુરુમહારાજને પણ સંપ્રતિની બુદ્ધિમત્તા અને ધર્મપ્રેમ પરત્વે માન ઉપજ્યું.

પોતાના પૂર્વજવના રંકે જીવનને અનુલક્ષીને જે સંપ્રતિએ દ્વાનશાળાઓ શરૂ કરાવી હતી તેમાં પ્રાંતે જે બાકી રહેતું હતું તે ભોજનશાળાના ઉપરી અને રસોઈઆ પ્રમુખ સેવક-વર્ગ લઈ જતો. સંપ્રતિએ તેમને કહ્યું કે તે આહાર તમારે સાધુ સુનિરાજને વહોરાવવો અને તેના બદલામાં હું તમને વધુ દ્રવ્ય આપીશ. આ પ્રમાણે તેઓ અવશિષ્ટ અન્ન-પાન સાધુઓને વહોરાવવા લાગ્યા અને સાધુઓ પણ નિર્દોષ બાણીને તે લેવા લાગ્યા. આર્યસુહસ્તિ તો તે દોષયુક્ત આહારને બાણતા હતા છતાં શિષ્યો પરના અનુરાગને કારણે કંઈ કહેતા નહિ. આર્યમહાગિરિ મહારાજને આ વાતની ખબર પડતાં તેમણે આર્યસુહસ્તિને પૂછ્યું કે—‘રાજપિંડ કેમ ગ્રહણ કરો છો ?’ આર્યસુહસ્તિએ કહ્યું કે—‘યથા રાજા તથા પ્રજા’ આવો માયાયુક્ત જવાબ સાંભળી મહાગિરિ કોપાયમાન થયા અને કહ્યું કે—‘અનેપણીય આહાર આપણાથી લઈ શકાય નહિ. જળ પણ નિર્દોષ વાપરનારા સાધુઓએ સામાચારી પ્રમાણે જ વર્તવું જોઈએ. તમારો ભાગ વિભિન્ન થવાથી મારે તમારી સાથે સંબંધ રાખવો યુક્ત નથી.’ આ પ્રમાણે સાંભળતાં આર્યસુહસ્તિસૂરિ ભયભીત બની બાળક જેમ ધૂનવા લાગ્યા અને કહ્યું કે—‘સ્વામિન્ ! આ મારો મહાન્ અપરાધ છે. આપ ફરી એક વાર માફ કરો.’ આ સાંભળી આર્યમહાગિરિજીએ કહ્યું કે—‘તેમાં તમારો દોષ નથી. ચરમ જ્ઞાનપતિ શ્રી મહાવીર ભગવતે જ કહ્યું છે કે સ્થૂલભદ્ર સુનિ પછી મારા શિષ્યસંતાનમાં સમાચારીની યથાર્થતા ઓછી થઈ જશે અને આપણે શ્રી સ્થૂળભદ્રની પાટે આવેલા હોઈને ભગવંતના તે વચનો સત્ય કરે છે.’ પછી જીવંતસ્વામીને વાંઢીને આર્યમહાગિરિ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

એકદા પુનઃ વિહાર કરતાં કરતાં આર્યસુહસ્તિસૂરિ ઉજ્જવળનીમાં પધાથી, પોતે નગર બહાર રહી પોતાના બે સાધુઓને વસતિ માગવા મોકલ્યા. સાધુઓએ જઈ ભદ્રા નામની શેઠાણી પાસે વસતિની માગણી કરી. શેઠાણીએ સહર્ષ વાહનકુટી (તબેલો) ઠાઠી આપ્યો અને આર્યસુહસ્તિ સપરિવાર ત્યાં રહ્યા.

એકદા સંધ્યા સમયે આર્યસુહસ્તિ નલિનીગુહમ નામના શ્રેષ્ઠ અધ્યયનત્રુ પુનરાવર્તન કરતા હતા તે મહેલમાં સાતમે માળે વિલાસ કરતાં શેઠાણીના પુત્ર અવતિસુકુમારે સાંભળ્યું. તે જેમ જેમ સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તે જાણ વિચારમાં ગરકાવ થવા લાગ્યો. તે પ્રાસાદ પરથી ઉતરી શુરુમહારાજ પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે ‘આપ જેનું પુનરાવર્તન કરી રહ્યા છો તેવું મેં કંઈક અનુભવ્યું છે.’ જિહાપોહ કરતાં તેમને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેણે જણાવ્યું કે—‘પૂર્વે હું નલિનીગુહમ વિમાનમાં દેવ તરીકે હતો. ત્યાંથી અધીને હું અહીં ઉત્પન્ન થયો છું અને પુનઃ ત્યાં જ જવા ઈચ્છું છું તો

કૃપા કરી મને તેનો ઉપાય બતાવો. ' ગુરુમહારાજે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું. ભદ્રા માતા પાસે જઈ વાત કરતાં તેઓ ગળગળા થઈ ગયા. એકનો એક પુત્ર અને બત્રીશ બત્રીશ સ્ત્રીઓના ભોગવિલાસમાં ઉછરેલો. ધન્ય ધાન્ય તો અખૂટ હતા તેમજ પુત્રે તડકો-છાંચકો પણ દેખેલ નહિ. ભદ્રા માતાએ તેને ઘણો સમજાવ્યો કે ચારિત્રની વાત કરવી સુકર છે પણ તે લઈને ચથાચોગ્ય પાળવું તે દુકર છે. મીઠુના દાંતે લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે. પણ દઢનિશ્ચયી અવંતિસુકુમાળને કરી અસર ન થઈ. તેમણે દીક્ષા લીધી પણ ચિરકાળ પર્યાંત ચારિત્ર વહન કરી દુષ્કર તપ તપવાને અશક્ત હોવાથી અણુશણુ કરવાની ઈચ્છાથી ગુરુની રજા લઈ તેઓ ચાલી નીકળ્યા. કંથેરીના વનમાં જતાં તેમના સુકુમાર પગમાં કાંટો વાગ્યો. લોહી નીકળ્યું પણ તેઓ તો આગળ જઈ કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યા. લોહીની ગંધથી એક તરત વિંચાયેલી ભૂખી શિયાળણી બચ્ચા સહિત ત્યાં આવી પહોંચી. ધીમે ધીમે તે અવંતિસુકુમાલના પગ કરડવા લાગી. લોહી મીઠું લાગતું ગયું તેમ તેમ તે ભૂખી શિયાળણી ક્રમશઃ અવંતિસુકુમાળના આખા દેહનું ભક્ષણ કરી ગઈ. આ અસહ્ય વેદના સહન કરતો પવિત્ર આત્મા ઉચ્ચ કક્ષાએ ચઢવા લાગ્યો. તેમને તો મનવાંછિત સિદ્ધ થતું જણાયું. જરા પણ રુબલના વગર તેમનું ધ્યાન વિશેષ નિર્મળ બનતું ગયું અને પ્રાંતે કાળ કરીને તેઓ નલિનીશુદ્ધ વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

વળતે દિવસે ભદ્રા માતા તથા સકલ સ્ત્રીઓ તેમને વંદન કરવાના આશયથી ગુરુમહારાજ પાસે આવી. ગુરુમહારાજે કંથેરીના વનમાં જવા કહ્યું. જઈને જુએ છે તો ફક્ત લોહી ખરડાયેલા હાડકા આમતેમ વેરાયલા છૂટા પડેલા. આ દૃશ્યથી ભદ્રા માતાને મૂર્છા આવી ગઈ. ગુરુમહારાજ સમક્ષ આવી હકીકત પૂછતાં, વસ્તુની જાણ થતાં તે સર્વેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેથી એક ગર્ભવતી સ્ત્રી સિવાયની બાકીની એકત્રીશ સ્ત્રીઓ તેમજ ભદ્રા માતાએ દીક્ષા અંગીકાર કરી. ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો અને તેણે પોતાના પિતાના મૃત્યુસ્થાને તેની ચાદગીરીમાં મહાકાલ નામનો મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

શ્રી આર્યમહાગિરિ છેવટે અણુશણુ કરી દેવલોકે ગયા.

શ્રી આર્યમહાગિરિના મુખ્ય આઠ શિષ્યો થયા. તેમાં સ્થવિર બહુલ અને બલિસ્સહ મુખ્ય હતા. બલિસહથી ઉત્તરબલિસ્સહ ગચ્છ નીકળ્યો. બલિસ્સહના મુખ્ય શિષ્ય ઉમાસ્વાતિ વાચક થયા કે જેમણે તત્ત્વાર્થસૂત્રાદિ પાંચ સો ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમના શિષ્ય શ્યામાચાર્ય થયા કે જેમણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર રચ્યું છે. તે શ્રી શ્યામાચાર્ય સુપ્રતિબદ્ધસૂરિના સમકાલીન હતા.

શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિ પણ સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

આ સમયમાં શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૨૨૦ વર્ષે સામુચ્છેદિક નામનો ચોથો નિક્કવ અને ૨૨૮ વર્ષે ગંગ નામનો બે ક્રિયા માનનારો પાંચમો નિક્કવ થયો.

૯. શ્રી મુસ્થિતસૂરિ અને શ્રી મુપ્રતિબદ્ધસૂરિ

શ્રી મુસ્થિતસૂરિ

શુદ્ધસ્થાવાસ ૩૨ વર્ષ: ચારિત્રપર્યાય ૬૫ વર્ષ:-તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૧૭ વર્ષ:
યુગપ્રધાન ૪૮ વર્ષ: સર્વાયુ ૯૬ વર્ષ: સ્વર્ગગમન મ. સં. ૩૩૯: ગોત્ર વ્યાધાપત્ય:

શ્રી મુસ્થિતસૂરિ અને શ્રી મુપ્રતિબદ્ધસૂરિ જન્મે ગુરુભાઈ હતા. શ્રી મુસ્થિતસૂરિ
પટ્ટધર અને શ્રી મુપ્રતિબદ્ધસૂરિ ગચ્છની સારસંભાળ રાખનાર હતા તેથી જન્મેના
નામ એક સાથે જોડવામાં આવ્યા છે. મુસ્થિતસૂરિનો જન્મ કાકંદી નગરીમાં થયો હતો.

શ્રી આર્યમુહસ્તિસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકાર્યા બાદ શાસ્ત્રાભ્યાસ પરત્વેનું તેમનું
વર્ચસ્વ વિસ્તૃત બન્યું. કાકંદી નગરીમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીકથિત સૂરિમંત્રનો કોટી (કોણ) વાર
જાપ કરવાથી શ્રી સંઘે અતિ હર્ષિત થઈ તેમના ગચ્છનું કોટિકે એવું બીજું નામ
સ્થાપન કર્યું. શ્રી મુપ્રતિબદ્ધસૂરિની આરંભીને આઠ પાટ મુધી નિર્મિત ગચ્છ કહેવાતો
હતો તે હવેથી કોટિકે ગચ્છ એવે નામે પ્રચલિત થયો. શાસન પર મહદ્ ઉપકાર
કરી પ્રાંતે તેઓ સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

શ્રી મુપ્રતિબદ્ધસૂરિ સંબંધે વિશેષ હકીકત ઉપલબ્ધ થતી નથી.

ઉમાસ્વાતિ વાચક

શ્રી ઉમાસ્વાતિ જન્મે બાણજી હતા અને તેમનો કુળપરંપરાનો ધર્મ યૌવ હતો. તેમનો જન્મ
ન્યમોષ્ઠિકામાં થયો હતો. તેમને જેન ધર્મનો સ્વીકાર અને ભાગવતી દીક્ષા મદ્ય કરવાનું નિમિત્ત
મિનપડિમા દનું. માતાનું નામ ઉમા અને પિતાનું નામ સ્વાતિ દેવાથી ઉમાસ્વાતિ એવું નામ રાખ-
વામાં આવેલ. તેમનું ગૌતમીજી દનું. વાચક ચન્દ્ર પૂર્વધરમુચક છે.

શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકવર્ષ સંસ્કૃત બાળાના અનિયમ નિબંધાત દોહને તે બાળા પર પ્રજગ કાળ
ધરાવનાર હતા. તેને કારણે જ આગમિક જ્ઞાનનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરી તાર્તિક સર્વ વિષયનું
તત્ત્વાર્થ મૂલ્યમાં સંક્ષિપ્ત અવતરણ કર્યું છે. આ તત્ત્વાર્થ મૂલ્ય કુમુદપુર-પટનામાં રચ્યું. તેમને સંસ્કૃત
બાળામાં પ્રધાન પ્રમદિતા-આઘ લેખક માનવામાં આવે છે. કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી દેવમંદાચાર્ય
તેમને “ સંમદકાર ” તરીકે ઉચ્ચતમ રથાન અર્પે છે.

ઉમાસ્વાતિને રિમંજરો તેમજ સ્વેતાંજરો જન્મે પેાતપેાતાની આઆપના માને છે. રિમંજરો
તેમને કુંકુદાસ્વાનાં છિપ્ત માને છે પણ તત્ત્વાર્થ મૂલ્યની પ્રથમિના મ્લોકો ઉપરથી તે વસ્તુ સિદ્ધ થતી
નથી, જ્યાં એટલું કહી શકાય છે કે તત્ત્વાર્થમૂલ્ય સર્વમાદ દનું અને તે ઉપર જને સંપ્રદાય-રીક્ષાઓના
આચાર્યવર્ગેએ રીક્ષાઓ રચી છે.

ઉમાસ્વાતિ વાચકને પંચજન (૫૦૦) પ્રંથના પ્રવેશ માનવામાં આવે છે. તેમના રસેલા જાપા

અંથો ઉપલબ્ધ થતાં નથી; પણ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, પ્રશમરતિ પ્રકરણ, જંબૂદ્વીપસમાસ પ્રકરણ, આવક-પ્રત્યક્ષિ, પૂજાપ્રકરણ અને ક્ષેત્રવિચાર વિગેરે ગ્રાખ્ય છે.

શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત વિવિધ તીર્થકલ્પ તેમજ પ્રશમરતિની શ્રી હારિભદ્રીય ટીકામાં અન્ય અંથોના કર્તૃ તરીકે સાબિતી મળે છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, શ્રી દાણાંગ સૂત્ર અને પંચાશકની ટીકામાં ઉમાસ્વાતિજીના રચેલા અંથોના અવતરણો આપવામાં આવ્યા છે.

આર્ચ શ્યામાચાર્ય

આર્ચ શ્યામાચાર્યે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની રચના કરી છે. તે ચોથા અંગ સમવાયાંગનું ઉપાંગ કહેવાય છે. અંગોમાં જેમ ભગવતી વિસ્તૃત છે તેમ ઉપાંગમાં પત્રવણા મોટું છે. તેમાં ૩૬ પદો છે અને ખાસ કરીને દ્રવ્યાતુયોગનો જ વિષય છે. આ સૂત્રની રચના ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિના પ્રથમ અને શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના ઉત્તરરૂપ છે. આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ઉપર યાકિનીમહત્તરાસનુ હરિભદ્રસૂરિ અને મલયગિરિજીની ટીકા છે.

આર્ચ શ્યામાચાર્ય એ ઉમાસ્વાતિ વાચકવરના વિદ્વાન શિષ્ય હતા. શ્યામાચાર્યના શિષ્ય સાંડિલ્ય થયા જેમણે જિતમર્યાદા બનાવ્યું. તેઓ મહાવીર નિર્વાણ પછી ૩૭૬ મે વર્ષે સ્વર્ગવાસી થયા.

સિરિદ્વંદદિન્નસૂરી દસમો ૧૦ ઇક્કારસો અ દિન્નગુરુ ૧૧ ।

વારસમો સીહગિરી ૧૨, તેરસમો વયરસામિગુરુ ૧૩ ॥ ૫ ॥

૧૦-તત્પદે શ્રીદ્વંદદિન્નસૂરિઃ ।

૧૧-તત્પદે શ્રીદિન્નસૂરિઃ ।

૧૨-તત્પદે શ્રીસિહગિરિઃ ।

૧૩-તત્પદે શ્રીવજ્રસ્વામી ।

આર્થાર્થઃ—દશમા શ્રી ઇન્દ્રદિન્નસૂરિ, અગ્યારમા દિન્નસૂરિ, બારમા શ્રી સિંહગિરિ અને તેરમા પદ્ધર તરીકે શ્રી વજ્રસ્વામી થયા.

વ્યાખ્યા—૧૦-સિરિ દ્વંદ્વિ, શ્રીસુસ્થિત-સુપ્રતિવદ્ધયોઃ પદ્ધે દશમઃ શ્રીદ્વંદદિન્નસૂરિઃ । અત્રાંતરે શ્રીવીર૦ ત્રિપંચાશદધિકચતુઃશતવર્ષાતિક્રમે ૪૯૩ ગર્દભિલ્લોચ્છેદી કાલકસૂરિઃ । શ્રીવીરાત્ ત્રિપંચાશદધિકચતુઃશતવર્ષાતિક્રમે ૪૯૩ મૃગુકચ્છે આર્યસ્વપુટાડ્ડચાર્ય ઇતિ પટ્ટાવલ્યાં । પ્રભાવકચરિત્રે તુ ચતુરશીત્યધિકચતુઃશત૪૮૪વર્ષે આર્યસ્વપુટાચાર્યઃ । સપ્તષષ્ઠ્યધિકચતુઃશત-૪૬૭વર્ષે આર્યમંગુઃ । વૃદ્ધવાદી પાદલિપ્તશ્ચ તથા સિદ્ધસેનદિવાકરો, યેનોજ્જયિન્યાં મહાકાલપ્રાસાદ-રુદ્રલિંગસ્ફોટનં વિધાય કલ્યાણમંદિરસ્તવેન શ્રીપાર્શ્વનાથવિંશં પ્રકટીકૃતં, શ્રીવિક્રમાદિત્યશ્ચ પ્રતિ-બોધિતસ્તદ્રાજ્યં તુ શ્રીવીર૦ સપ્તતિવર્ષશતચતુષ્ટયે ૪૭૦ સંજાતં । તાનિ વર્ષાણિ ચૈવમ્—

जं रयणि कालगओ, अरिहा तित्थंकरो महावीरो ।

तं रयणि अण्णिवई, अहिसित्तो पालओ राया ॥ १ ॥

सट्ठी पालयरण्णो ६०, पणवण्णसयं तु होइ नंदाणं १९९ ।

अट्ठसयं मुरियाणं १०८, तीस चिअ पूसमित्तस्स ३० ॥ २ ॥

वलमित्त-भाणुमित्त, सट्ठी ६० वरिसाणि चत्त नहवाणे ४० ।

तह गह्मिञ्जरज्जं, तेरस २३ वरिस सगस्स चउ (वरिसा) ४॥३॥

११-इक्कारसोत्ति-श्रीइन्द्रदिजसूरिपट्टे एकादशः श्रीदिन्नसूरिः ।

१२-वारसमोत्ति-श्रीदिजसूरिपट्टे द्वादशः श्रीसिंहगिरिः ।

१३-तेरसमोत्ति-श्रीसिंहगिरिपट्टे त्रयोदशः श्रीवज्रस्वामी । यो बाल्यादपि जाति-
स्पृतिभागु, नभोगमनविद्यया संघरक्षाकृत्, दक्षिणस्यां बौद्धराज्ये जिनेन्द्रपूजानिमित्तं पुष्पाधानयनेन
प्रवचनप्रभावनाकृत् देवाभिर्बदितो दशपूर्वविदामपश्चिमो वज्रशालोत्पत्तिमूलं । तथा स भगवान्
पण्णवत्यधिकचतुःशत४९६वर्षाणि जातः सन् अष्टौ ८ वर्षाणि गृहे, चतुश्चत्वारिंशत्४४वर्षाणि
व्रते, षट्त्रिंशत्३६वर्षाणि युगप्रधानपदे सर्वायुरष्टाशीति८८वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरात्
चतुरशीत्यधिकपंचशत५८४वर्षान्ते स्वर्गमाक् । श्रीवज्रस्वामिनो दशपूर्व-चतुर्थसंहनन-
संस्थानानां व्युच्छेदः ।

चतुष्कुलसमुत्पत्ति-पितामहमहं विभुं । दशपूर्वनिधिं बंदे, वज्रस्वामिमुनीश्वरं ॥ १ ॥

अत्र श्रीआर्यसुहस्तिश्रीवज्रस्वामिनोरंतराले १ श्री गुणसुंदरसूरिः, २ श्रीकालिका-
चार्यः, ३ श्रीस्कंदिलाचार्यः, ४ श्रीरेवतीमित्रसूरिः, ५ श्रीधर्मसूरिः, ६ श्रीमद्रघुनाचार्यः,
७ श्रीगुप्ताचार्यश्चेति क्रमेण युगप्रधानसप्तकं बभूव । तत्र श्रीवीरात् त्रयस्त्रिंशदधिकपंचशत ९३३
वर्षे श्रीआर्यरक्षितसूरिणा श्रीमद्रघुनाचार्यो निर्यामितः स्वर्गमागिति पट्टावल्यां दृश्यते, परं दुष्पमा-
संघस्तवयंत्रकानुसारेण चतुश्चत्वारिंशदधिकपंचशत५४४वर्षातिक्रमे श्रीआर्यरक्षितसूरिणा दीक्षा
विज्ञायते तथा चोक्तसंवत्सरे निर्यापणं न संभवतीत्येतद् बहुश्रुतगम्यं ।

तथाऽष्टचत्वारिंशदधिकपंचशतवर्षान्ते ५४८ त्रिराशिकजित् श्रीगुप्तसूरिः स्वर्गमाक् ।
तथा श्रीवीरात् सपादपंचशत्५२५वर्षे श्रीशत्रुंजयोच्छेदः सप्तत्यधिकपंचशत५७०वर्षे* जाव-
डगुडार इति ॥ ५ ॥

* नवाथु प्रभारी पूजार्थं वि. संवत् १०८५ां जयश्याहे छद्दार इथे जेवो छत्तेज छ
वीरनिर्वाण ५७१ १७० वर्षे वि. संवत्सर प्रवर्षे जेत्ते जे दिसाजे गज्जातां ५७८ वर्षं थवा जेधजे.

વ્યાખ્યાન્યાર્ય:—શ્રી સુસ્થિતસરિ તથા સુપ્રતિષ્ઠસૂરિની પાટે શ્રી ઇંદ્રદિત્ત-
સૂરિ દશમા પદ્ધર થયા. આ સમય દરમિયાન શ્રી વીર પરમાત્માના નિર્વાણ
પછી ૪૫૩ વર્ષે ગર્દભીલ રાજનો નાશ કરનાર કાલકાચાર્ય થયા. શ્રી વીર-
નિર્વાણ પછી ૪૫૩ વર્ષે ભગૃકચ્છ-ભર્યમાં આર્ય અપુટાચાર્ય થયા એમ
પદ્માવલીમાં જણાવેલ છે; જ્યારે પ્રભાવક ચરિત્રમાં ૪૮૪ વર્ષે થયાનો ઉલ્લેખ
છે. ૪૬૭ વર્ષ વ્યતીત થયે આર્ય મંગુ થયા. આ ઉપરાંત વૃદ્ધવાહીસૂરિ,
પાદલિપ્તસૂરિ તથા શ્રી સિદ્ધસેનદીવાકર થયા કે જેમણે ઉજ્જયની
નગરીમાં મહાકાળ નામના પ્રાસાદમાં કલ્યાણમંદિર સ્તવની રચના કરીને
શિવલિંગને તોડીને શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રકટ કરી, તેમજ વિક્રમાદિત્ય
રાજને પ્રતિષ્ઠા પમાડ્યો કે જેનું રાજ્ય વીરનિર્વાણ પછી ૪૭૦ મે વર્ષે
થયું. તે ૪૭૦ વર્ષોની ગણતરી નીચે સુજળ છે:—

જે રાત્રિએ અરિહંત ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા તે રાત્રિએ પાલક
નામના રાજનો અભિષેક કરાયો.

૬૦ વર્ષ પાલક રાજ, ૧૫૫ વર્ષ નવ નંદ, ૧૦૮ વર્ષ મૌર્યવંશનું
રાજ્ય, ૩૦ વર્ષ પુષ્પમિત્રનું રાજ્ય, બળમિત્ર તથા ભાનુમિત્રના ૬૦ વર્ષ,
નહપાણુ-નરવાહન રાજના ૪૦ વર્ષ, ગર્દભીલનું રાજ્ય ૧૩ વર્ષ તથા રાકના
૪ વર્ષ મળી કુલ ૪૭૦ વર્ષ.

શ્રી ઇંદ્રદિત્તસૂરિની પાટે અગ્યારમા પદ્ધર શ્રી દિત્તસરિ થયા.

શ્રી દિત્તસૂરિની પાટે બારમા પદ્ધર શ્રી સિંહગિરિ થયા.

શ્રી સિંહગિરિની પાટે તેરમા પદ્ધર શ્રી વજ્રસ્વામી થયા, જે બાલ્યા-
વસ્થાથી જ જાતિસ્મરણજ્ઞાનવાળા, આકાશગામિની વિદ્યાવડે શ્રી સંઘની
રક્ષા કરનારા, દક્ષિણ હિંદમાં બૌદ્ધરાજ્યમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા
માટે કૂલો લાવવાવડે કરીને શાસનની પ્રભાવતા કરવાવાળા, દેવોથી વંદાયેલા,
છેલ્લા દશપૂર્વી તેમજ વજ્રશાખાના ઉત્પાદક હતા. તેઓ શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૪૮૬
વર્ષે જન્મ્યા અને ૮ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં, ૪૪ વર્ષ સામાન્ય વ્રતપ્રયાયમાં,
૩૬ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે એવી રીતે ૮૮ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને વીરપ્રભુ પછી
૫૮૪ વર્ષે સ્વર્ગવાસી થયા. શ્રી વજ્રસ્વામી પછી (૧) દશ પૂર્વ, (૨) ચોથું
સંઘયણ અને (૩) ચોથું સંસ્થાન વિચ્છેદ પામ્યું.

ચાર કુળની ઉત્પત્તિના પિતામહ-દાદા, શ્રેષ્ઠ અને દશ પૂર્વના ભંડાર એવા વજ્રસ્વામી મુનિશ્રેષ્ઠને હું વાંદુ છું.

શ્રી આર્યમુહુર્તિ અને વજ્રસ્વામીના અંતરાળમાં-વચગાળેના સમયમાં (૧) શ્રી ગુણસુંદર સૂરિ, (૨) શ્રી કાલકાચાર્ય, (૩) શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય, (૪) શ્રી રેવતીમિત્ર સૂરિ, (૫) શ્રી ધર્મસૂરિ, (૬) શ્રી ભદ્રગુપ્તાચાર્ય અને (૭) શ્રી ગુપ્તાચાર્ય એમ સાત યુગપ્રધાનો થયા. શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૫૩૩ વર્ષે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિથી સંલેખના કરાયેલા શ્રી ભદ્રગુપ્તાચાર્ય સ્વર્ગે સંચર્યા એમ પદ્માવલીમાં ઉલ્લેખ છે પરંતુ દુષ્પ્રભાસંધસ્તવચંત્રના અનુસારે ૫૪૪ વર્ષે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની દીક્ષા થઇ હોય તો ઉપર જણાવેલો એટલે કે ૫૩૩ વર્ષનો ઉલ્લેખ બંધબેસતો થઇ શકે નહિ, આથી તે વસ્તુ બહુશ્રુતગમ્ય જણવી.

શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૫૪૮ વર્ષે ત્રિરાશિકમત(જીવ, અજીવ ને નોજીવ)ને જીતનારા શ્રી ગુપ્તાચાર્ય સ્વર્ગવાસી થયા. તથા ૫૨૫ વર્ષે શ્રી શત્રુંઘ્યનો છેદ થયો એટલે યાત્રા બંધ થઈ ગઈ અને ૫૭૦ વર્ષે જાવડશાહે તે તીર્થનો ઉદ્ધાર શ્રી વજ્રસ્વામીની સહાયથી કર્યો.

૧૦ શ્રી ઇંદ્રદિનસૂરિ, ૧૧ શ્રી આર્યદિનસૂરિ, ૧૨ શ્રી સિંહગિરિ

ગોત્ર કૌશિક :

ગોત્ર ગોતમ :

ગોત્ર કૌશિક :

ઉક્ત ત્રણે પદ્મધરોના સમયમાં વિશેષ જાણવા લાયક હકીકત મળતી નથી. ઇંદ્રદિન-સૂરિના સમયમાં ખીજા કાલકાચાર્ય થયા. આ ઉપરાંત આર્ય અપુટાચાર્ય, આર્ય મંજુ, વૃદ્ધવાદીસૂરિ, પાદદિગ્ધાચાર્ય તથા ત્રિદક્ષેનદિવાકર સૂરિ પણ આસપાસના અરસામાં થયા છે. શ્રી સિંહગિરિ મહાસમર્થ જ્ઞાની હતા. વજ્રસ્વામીના તેઓ ગુરુ હતા. તેઓને ભતિરમરણ જ્ઞાન હતું એમ કહેવાય છે.

આર્ય કાલક

ધારાવાસ નગરના રાજા વીરસિંહ અને સુરસુંદરીના તેઓ પુત્ર હતા. તેમને સરસ્વતી નામની બહેન હતી. અથ જોલાવવા નગર બહાર જતાં તેમને ગુણાકરસૂરિનો મેળાપ થયો. ગુરુએ પણ યોગ્ય પાત્ર જાણી રત્નચીનો ઉપદેશ આપી સાચું તત્ત્વ સમજાવ્યું. સાચા તત્ત્વની પ્રતીત થતાં તેમણે ગુરુમહારાજને દીક્ષા આપવાની વિનંતિ કરી. ગુરુએ માત-પિતાની અનુમતિ લાવવા જણાવ્યું. રાજા મેળવી તેમણે પોતાની બહેન સરસ્વતી સાથે કુમારાવસ્થામાં જ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કાળકને જુદી-આપદ્મથી અને પ્રજાતિશયથી કાલક મુનિ સર્વ શાસ્ત્ર શીખી ગયા તેથી ગુરુએ તેમને પોતાના પદે નિયુક્ત કર્યાં.

એકદા વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં ગર્દભીલ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એકદા રથવાડીએ જતાં તેમણે અતિ સ્વરૂપવતી સરસ્વતી સાધ્વીને જોઈ. જેતાં જ તેનું મન વ્યગ્ર બન્યું. કામદેવે તેને ભાન ભૂલાવ્યું. પોતાના પરાક્રમી પુરુષોદારા તે સતી સાધ્વીનું તેણે અપદરણ કરાવ્યું. કાલકસૂરિએ રાજસભામાં જઈ તેને બહુ વિનયપૂર્વક સમજાવ્યો. છેવટે શ્રી સંઘે, મંત્રીઓએ અને નાગરિકોએ પણ સમજાવ્યો છતાં મોદથી ઘેરાઈને મતિદીન થયેલા તે નરાધીપે શ્રાપનું સાંભળ્યું નહીં. છેવટે કાલકસૂરિનું ક્ષત્રિયત્વ ઝગક્યું તેમણે ગર્દભીલના ઉચ્છેદની પ્રતિજ્ઞા કરી.

કાળક્રમે તેઓ ત્યાંથી નીકળીને સિંધુ નદીના કિનારે શાખી રાજાઓના રાજ્યમાં આવ્યા. તે હક રાજાઓને વશ કરીને તેમની સાથે મિત્રતા બાંધી. એક વખત તેનો રાજાધિરાજ સભામાં બેસી વિનોદ કરતો હતો તેવામાં સ્વામી રાજાનો દૂત આવ્યો. નેણે એક છરી આપી. તે જોતાં જ મંડેશ્વરનું મુખ ક્યામ બની ગયું. આ જોઈને આચાર્યે તેનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં મંડેશ્વરે જણાવ્યું કે 'સ્વામી રાજાની આજ્ઞા છે કે મારે મારું મસ્તક છેદી આપવું અને છરી ઉપર દુદનો આંક છે તેથી હક સામંતો ઉપર તે ક્રોધાયમાન થયો જણાય છે.' કાલકસૂરિએ તેને શાંતવન આપ્યું. પછી બધા સામંતોને બોલાવી, ગુપ્ત મંત્રણા કરી તેમને સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ઉતાર્યા. વર્ષાકૃત વીત્યા બાદ કાલકસૂરિએ તેમને આગળ પ્રયાણ કરવા સૂચવ્યું ત્યારે તેઓએ સાધનનો અભાવ જણાવ્યો, જેથી કાલકસૂરિ એક કુંભારને ધરે ગયા. ત્યાં છટના નીલાગ્રમાં પોતાની કનિષ્ઠ આંગળીનો નખ વાસણેપયુક્ત નાખ્યો એટલે સર્વ સુવર્ણ થઈ ગયું. તે મંડેશ્વરને અર્પણ કરી પ્રયાણ કરાવ્યું. અનુક્રમે પાંચાલ તથા લાટ દેશને જીતીને તેઓ માળવાની સરહદ પર આવ્યા. ગર્દભીલને સમાચાર મળ્યા છતાં તે પોતાની વિદ્યાના અભિમાનને લીધે બેદરકાર રહ્યો.

આચાર્યને ગર્દભીલની વિદ્યા સંબંધી જાણ હતી એટલે તેણે મિત્ર રાજાઓને સૂચવ્યું કે બહુ અસ્ત-વ્યસ્ત જોઈને તમે પ્રમાદમાં રહેશો નહિ. તે રાજા અષ્ટમી ને ચતુર્દશીએ એકાગ્ર મનથી ગર્દભીલ વિદ્યાની પૂજા તથા જાપ કરે છે. એ જાપ પૂર્ણ થતાં જ તે વિદ્યા ગર્દભીલપે અવાજ કરે છે અને જે શ્રાપ તેનો અવાજ સાંભળે તે તરતજ મૃત્યુ પામે છે; માટે તમારે સર્વેએ અઢી ગાઉની અંદર રહેવું નહિ. મારી પાસે શબ્દવેધી દોહસો સુભટ રાખો જેથી તે વિદ્યા અવાજ કરે તેવું જ તેનું મુખ બાહ્યોવડે પૂરાવી દઈશ. આ પ્રમાણે સૂચન કરી જેવી ગર્દભીલ વિદ્યાએ ઉચ્ચાર કરવા મુખ ઉઘાડ્યું તે જ વખતે તેઓએ ગર્દભીલ વિદ્યાનું મુખ બાહ્યોવડે પૂરી દીધું. આથી વિદ્યાદેવી બેલટી ગર્દભીલ પર ક્રોધાયમાન થઈ અને તેને ભૂતળ પર પહોંચ્યો. પછી ગર્દભીલ ઉપર વિષ્ણુમુત્ર કરીને ચાલી ગઈ. કાલકસૂરિએ ગર્દભીલને પકડ્યો અને સતી સાધ્વી શ્રી સરસ્વતીજીને મુક્ત કરી. સાધ્વીએ દયા બતાવતાં ગર્દભીલને છોડી મૂક્યો. તે અરણ્યમાં ચાલ્યો ગયો ત્યાં વાઘે તેને ફાડી ખાધો. સરસ્વતી સાધ્વીને વ્રતમાં પુનઃ સ્થાપન કરી.

x

x

x

ભરૂચમાં બળમિત્ર નામે રાજા હતો. તેને લાતુમિત્ર નામે મોટો ભાઈ હતો. બંને કાલકસૂરિના ભાણેજ થતા હતા. કાલકસૂરિનો વૃત્તાંત જાણી તેમને બોલાવવા પોતાના મંત્રીને મોકલ્યો. ભારે દમામથી તેણે પ્રવેશ-મહોત્સવ ઉજવ્યો. તે રાજાનો પુરોહિત કદાચહી ને મિથ્યામતિ હતો. તેણે કાલકાચાર્યને દૂર કરવા યુક્તિ યોજી. રાજાને કહ્યું કે-‘હે સ્વામી ! ગુરુમહારાજ તો દેવની જેમ પૂજનીય છે. નગરજનો તેમના પગલાંને ઓળંગે તે ભારે પાપ ગણાય, માટે આપ કાંઈ તેનો વિચાર કરો.’ સરસ્વતીભાવી રાજા તેના કહેવાના ગૂઢ તાત્પર્યને સમજ્યો નહિ અને દુઃખ-સંકટની શંકા થવા લાગી. તેણે પુરોહિતને કહ્યું કે ‘મેં જ ચાતુર્માસ માટે આમંત્રણ આપ્યું છે તો તેમને હવે અન્ય સ્થાને કેમ મોકલી

રાકાય ?' એટલે પુરોહિતે, પોતાની સોગડી ખરાખર લાગી દે એમ જણીને કહ્યું છે કે 'મહારાજ ! એ માટે આપ મુંઝાશે નહિ. હું તેનો સહેલો ને સરલ ઉપાય કરીશ.' પુરોહિતે રાજગાથી ઘોષણા કરાવી કે શુર-મહારાજને શ્રેષ્ઠ આહાર-મિષ્ટાન્ન વહોરાવવો. આમ આધારથી આહાર હમેશ મળવાથી શિષ્યોએ આચાર્યને વાત કરી. આચાર્યે પ્રતિજ્ઞાન નગરમાં :શાતવાહન રાજા પાસે જવું ઉચિત ધાર્યું. શાતવાહન રાજા જૈન ધર્મી હતો. તેણે આચાર્યનું જ્વારે ધામધૂમથી સંમ્મન કર્યું.

હવે મહાપવિત્ર પર્વપણ પર્વ નજીક આવતાં શાતવાહન રાજાએ સૂરિમહારાજને વિનંતિ કરી કે-આ દેશમાં ભાદરવા શુદ્ધ પાંચમના ઉદ્વેગને મહોત્સવ થાય છે, માટે હવે સંવત્સરી પર્વ કરો કે જેથી હું આરાધન કરી શકું. શુરમહારાજે જણાવ્યું કે રાજા ! પૂર્વે તીર્થંકરો કે મણુધર મહારાજોએ પંચમીનું અતિથમણુ કર્યું નથી, માટે પંચમી પછી સંવત્સરી યજ્ઞ શકે નહિ. ત્યારે રાજાએ વિનંતિ કરી કે તો યોગ્ય પર્વ કરો. આ પ્રમાણે સંવત્સરી પર્વ પાંચમનું હતું તે યોગ્ય બન્યું.

કાલકાચાર્યના જીવનચરિત્ર સંબંધી સત્ય હકીકત મળવી અશક્ય છે, કારણ કે ત્રણ કે તેથી વધુ વધારે કાલકાચાર્યો થયા છે જેથી એક બીજાની હકીકત એક બીજાના નામ સાથે સેળસેળ થવા પામી છે. (૧) દત્તરાજ આગળ યજ્ઞજ્ઞકથન (૨) ઇન્દ્ર પાસે નિગોદ વ્યાખ્યાન (૩) આજીવકા પાસે નિમિત્ત પદન (૪) અનુયોગ નિર્માણ (૫) ગર્દભીશ્વરજીવે (૬) ચતુર્થી પર્વપણા અને (૭) અવિનીત શિષ્ય-પરિભાગ-આમ જુદી જુદી સાત હકીકતો તેઓના જીવન સાથે સંકળાયેલી છે.

કેટલાકો એમ પણ જણાવે છે કે હં મિત્રરાજાએ સિંધમાંથી નહીં પણ ઇરાનથી આવ્યા હતા. વળી ભરુચમાંથી પ્રતિજ્ઞાનપુર તરફ વિહાર કરવાને લગતી હકીકતમાં પણ બે મત છે. ઉજ્જેણથી પ્રતિજ્ઞાન જઈને પંચમીની ચતુર્થી કરી એવું પણ કેટલાકોનું મતવ્ય છે.

તેમના શુર સંબંધી કે ગજ સંબંધી વિશેષ માહિતી મળતી નથી, પણ તેઓ યુગમન્વર્તક પુરુષ હતા જ. તેમણે પંચમીની ચતુર્થી કરી તો ખરી પણ તેને જૈન સંધ પાસે "પ્રમાણિક" તરીકે મંજૂર કરાવી તેથી પણ જણાય છે કે જૈન સંધમાં તેમનો કેવો પ્રતાપ હતો. તેમની વિહાર-જ્વનિ પણ વિસ્તૃત હતી. દક્ષિણમાં પ્રતિજ્ઞાન સુધી, પશ્ચિમમાં કારસની ખાડી ને શકિરતાન સુધી, પૂર્વમાં પાટલીપુત્ર (પટના) સુધી.

આર્થ ખપુટાચાર્ય

શ્રી મુનિસ્વતરવાગીના મનોહર પ્રાસાદથી મંડિત ભરુચ-હરેમાં આર્થ ખપુટાચાર્ય બિરાજ-માન હતા. તેમની રમણચક્રિત એટલી બધી તીવ્ર હતી કે તેમણે અદ્ય સમયમાં સમગ્ર શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું હતું. તેમને વિદ્યાચક્રવર્તી એવું જિરૂદ આપવામાં આવ્યું હતું. તેમને ભુવન નામે પોતાનો જ ભાષેજ શિષ્ય હતો. તે પણ અતિ પ્રાણ હોવાથી સાબળવા જાતથી વિદ્યા ગ્રહણ કરી શકતો.

બોદ્ધોનું પરિભ્રમણ આ સમયે વિશેષ હતું અને સમય પણ વાદવિવાદનો હતો. જિનશાસનને પરાજિત કરવાની ઈચ્છાથી મુકુટાસ્ત્ર નામના નગરથી બહુકર નામનો સમર્થ બૌદ્ધાચાર્ય વાદવિવાદ માટે ભરુચ આવ્યો પણ સર્વ આગળ ખમ્બુને ઝાંખો પડે તેમ સ્પાદાના અનુષ્ઠાન સિદ્ધાંત આગળ તે પોતે જ પરાજિત

બન્યો. તેની કાષ્ઠપણ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ ક્ષત્રી નહીં અને છેવટે કાષ્ઠથી ધમધમતા તે બૌદ્ધાચાર્યે અણુશણુ કયું. મરીને તે યક્ષ થયો.

પૂર્વના વૈરભાવને કારણે તે યક્ષ સાધુઓ તેમજ શ્રાવકસંઘને પરિતાપ પમાડી ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. શ્રી સંઘે તે ઉપદ્રવ નિવારવા માટે પ્રાર્થના કરવા બે મુનિઓને આર્થ અપુટાચાર્ય પાસે મોકલ્યા. તેમણે પોતાના શિષ્ય ભુવનને બોલાવી એક બોપરી આપી અને સાથે સાથે સૂચના પણ કરી કે આ બોપરીને કદી ઉઘાડીને જોઈશ નહિ. બાદ તેઓ ત્યાંથી વિહાર કરી ગુરુશસ્ત્ર નગરે આવ્યા.

આર્થ અપુટાચાર્ય યક્ષમંદિરમાં જઈ તેના કાન પર પગ મૂકીને સૂઈ ગયા. યક્ષનો પૂનરી આવતાં ચમક્યો. તેણે રાગને નિવેદન કયું. રાજ કાષ્ઠથી ધમધમી ઉઠ્યો. રાગને પોતાના સેવકોને મોકલી તેમને બહાર કાઢવા સૂચના આપી પણ આચાર્ય તો ચોતરફ વસ્ત્ર લપેટી સૂતા હોવાથી જાગ્યા નહિ. સેવકોએ જઈને તે વૃતાંત રાગને જણાવ્યો તેથી રાગને એમને પત્થર અને લાકડીવતી મારવાની આજ્ઞા કરી. હુકમનો અમલ થતાં જ અંતઃપુરમાં કાલાહલ જાગ્યો અને કંચુકીઓ (પ્રતિહારીઓ) રાજ સમક્ષ જઈ કહેવા લાગ્યા કે કાષ્ઠ અદ્રષ્ટ પુરુષ લાકડી અને પત્થરોના પ્રહારોથી રાણીઓને હેરાન-હેરાન કરે છે. આ હકીકત સાંભળી રાગને આચાર્ય કાષ્ઠ વિદ્યાસિદ્ધ પુરુષ લાગ્યા. “અમરકાર ત્યાં નમરકાર” એ ન્યાયે રાજ સૂરિ પાસે આવ્યો અને નમ્ર તેમજ મધુર વચનથી શાંત કર્યા એટલે આચાર્ય પણ કપટ-નાટક બતાવતા જાગ્યા. રાગને તેમને પ્રણામ કર્યો.

બાદ આચાર્ય પુંગવે યક્ષને કહ્યું કે-‘હે યક્ષ ! મારી સાથે ચાલ.’ અને ખરેખર સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે યક્ષની સાથોસાથ બીજી દેવમૂર્તિઓ પણ ચાલી. વળી એક હજાર પુરુષો ચલાવી શકે એવી પત્થરની બે કુંડી ત્યાં પડી હતી તેને પણ સાથે ચલાવી. આવી અદ્ભુત શક્તિથી રાજ અને શોકો પણ જૈન ધર્મ પરત્વે વિશેષ પ્રીતિવાળા થયા. છેવટે રાજની વિનંતિથી યક્ષને પોતાના સ્થાને મોકલ્યો અને બે કુંડીઓ ત્યાં જ રહેવા દીધી.

આ અરસામાં જ ભરુચથી બે મુનિઓ આવ્યા અને જણાવ્યું કે ‘ભુવને બળાત્કારથી બોપરી ઉઘાડી તેમાંથી પત્ર વાંચી પાઠસિદ્ધ આકૃષ્ટિ મહાવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. આને કારણે તે અભિમાની થઈ ગયો છે અને ગૃહ્ણિપૂર્વક આધારનો સ્વાદ લે છે. સ્થવિરોએ તેને શિખામણ આપી ત્યારે તે બૌદ્ધસાધુઓ પાસે ચાલ્યો ગયો છે અને આકાશમાર્ગે પાત્રો મોકલાવે છે. શ્રાવકના ઘરથી આધારપૂર્ણ પાત્રો ભરાઈને આવે છે. આથી શ્રાવકો પણ તેના પ્રત્યે આદર બતાવવા લાગ્યા છે તો હે પ્રભો ! આપ શાસનની થતી હીલના અટકાવો.’ શુરુએ ગુરુશસ્ત્રનગરથી વિહાર કરી, ભરુચ આવી માર્ગમાં અદ્રશ્ય શિલા વિદુર્વા જેથી આકાશમાર્ગે જતાં બધા પાત્રો તેની સાથે અથડાઈને ભાંગીને ભુકો થઈ ગયા. આ જોઈને ભુવને પોતાના ગુરુમહારાજનું આગમન જાણ્યું. તે પોતે નાસી ગયો. પછી મહારાજે બૌદ્ધના મંદિરમાં જઈ બુદ્ધપ્રતિમા પાસે પોતાને વંદન કરાવ્યું.

આર્થ અપુટાચાર્યના મહેન્દ્ર નામના શિષ્ય પણ પ્રભાવિક અને સિદ્ધપ્રાપ્ત વિદ્યામાં નિજ્જાત હતા.

આ આર્થ અપુટાચાર્યે જૈનશાસનનો ઘણો મહિમા વધાર્યો. તેઓ વીરનિર્વાણ પછી ૪૫૩ વર્ષે થયા એવો પદ્માવલીનો ઉલ્લેખ છે જ્યારે પ્રભાવકચરિત્રકાર તેઓ વીરનિર્વાણ પછી ૪૮૪ વર્ષે થયા એવો નિર્દેશ કરે છે.

આર્થ મંત્રુ*

વિહાર કરતાં કરતાં આર્થ મંત્રુ મથુરા નગરીએ આવ્યા. તેમની ઉપદેશ દેવાની શક્તિ અને જનમનરંજન કરવાની શૈલી અપૂર્વ હતી. સમર્થ આચાર્ય જાણી તેમ જ મહા-પુણ્ય ઉપાર્જન યશ એમ ધારી શ્રાવકો રસપૂર્ણ સ્વાદિષ્ટ આહાર વહોરાવવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે શુરુમહારાજની બોજન પરની આસક્તિ વધતી ગઇ અને તેથી અન્યત્ર વિહાર કરવાનો વિચાર ન કર્યો. તેમણે આ વર્તન સાધુધર્મને ઉચિત ન હતું. છેવટે આશ્ચર્યના કાર્યો વિના કાળધર્મ પામવાથી તે જ નગરમાં યક્ષપણે ઉત્પન્ન થયા. પોતાના પૂર્વ ભવને યાદ કરતાં તેમને બહુ ખેદ થયો. જે બનવાનું હતું તે તો બની ગયું પણ પોતાના શિષ્યો રસગૃહિમાં પતિત ન થાય તે માટે જ્યારે શિષ્યો રથડિલભૂમિથી પાછા વળતાં ત્યાં આવ્યા ત્યારે તેમણે પોતાની શક્તિ એક હાથ જેટલી બહાર રાખી. આ જોઇ શિષ્યો વિસ્મય પામ્યા. તેમણે તેનું કારણ પૂછ્યું. તેના કારણમાં યક્ષે પોતાની સાધુઅવસ્થાનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવી રસગૃહિવાળા ન બનવા જણાવ્યું.

આ મંત્રુસરિ શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૪૬૭ વર્ષે થયા હતા.

*શ્રી વૃદ્ધવાદિસૂરિ તથા સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ

શ્રી રકંદિલાચાર્ય ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ દેતા દેતા ગૌડ દેશના કોશલપુર નગરે પધાયો. ત્યાંના મુકુંદ નામના બ્રાહ્મણને શુરુસમાગમ થયો અને ભવિતવ્યતાને અંગે શુરુને ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા લીધી.

એકદા વિહાર કરતાં કરતાં તે ભરૂચ નગરે આવ્યા. વૃદ્ધાવસ્થા છતાં તેમને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ધણો શોખ હતો, તેથી રાત્રિએ પણ મોટા અવાજે સ્વાધ્યાય કરતા. એકદા શુરુમહારાજે શિખામણ આપી કે-‘મહાનુભાવ! રાત્રે મોટા અવાજે બણવાથી અનાય પાણસ જાગે ને હિંસાદિ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય માટે રાત્રે જાગે સ્વરે બણવું ઉચિત નથી. ’ છતાં કંઈક આગ્રહી હોવાથી તેમણે તે સૂચન પ્રત્યે દુર્લક્ષ કર્યું. એકદા કોઇ વિદ્વાન શિષ્યે મસ્કરીમાં તેમને કહ્યું કે-‘હે મુનિરાજ! શું વિદ્યા બણીને તમે મુશળ(સાંભલા)ને પકવિત કરવાના છો!’ આ મીઠી મસ્કરી સાંભળી મુકુંદ મુનિને ધણું લાગી આવ્યું. તેમણે વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે મક્કમ નિરધાર કર્યો અને કારમીર દેશમાં જઈ શારદામંદિરમાં ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા આદરી. ચાર પ્રકારના આહારના ત્યાગપૂર્વકની એકવીશ દિવસની તપશ્ચર્યાને અંતે ભારતી દેવી પ્રસન્ન થયાં અને તેમને પંડિતશિરોમણિ થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો.

પછી હાસ્ય-વચન સાંભળીને ચોતે કરેલ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા માટે તેમણે મુશળને પુષ્પવાળું કરી બતાવ્યું તેથી સર્વ લોકો ચમત્કાર પામ્યા. વાદીઓ પણ હતમુખવાળા અને ચત્ય બની ગયા. તેમની અજબ શક્તિ જોઇ શુરુએ પોતાના સ્થાન પર નિયુક્ત કર્યા અને વૃદ્ધવાદીસૂરિ એવું ઉચિત નામ આપ્યું.

*આ દશીકત શ્રી ધર્મદાસજીવિરચિત ઉપદેશમાળામાં આપેલી દશીકત ઉપરથી લેવામાં આવી છે. તેમાં જણાવેલ આર્થ મંત્રુ તે આ જ છે જુદા તે સ્પષ્ટ રીતે નિર્ણયિત થઇ શકતું નથી.

*શ્રી પ્રજ્ઞાવચનિનમાં એમની દશીકતને લગતી કેટલીક વિગત પ્રકાશંતરે બતાવેલી છે.

આ સમયે વીર વિક્રમની હાક દશે દિશામાં વાગી રહી હતી. સેંકડો પંડિતો તેની સભાને શોભાવતા. દેવર્ષિ નામે તેનો સમર્થ પુરોહિત હતો. તેને સિદ્ધસેન નામે ચતુર અને શક્તિશાળી પુત્ર હતો. તે સિદ્ધસેન સાથે વાદ કરતાં મોટા મોટા પંડિતો પણ હારી ગયા હતા, તેથી તેને એમ થયું કે મારી જેવો જગતમાં અન્ય પંડિત નથી. તેને વિદ્યાની ખુમારી ચડી. પોતાનું મહત્ત્વ દર્શાવવા તેણે પેટે પાટા ખાંધ્યા, ખભે લાંબી નીસરણી ભરાવી, ખીજે ખભે જળ ભરાવી, એક હાથમાં ક્રોદાળી અને બીજા હાથમાં ખડકો ખૂણી લીધો. અને તેની વિચિત્ર સ્થિતિમાં તે કણીટક દેશ તરફ ચાલ્યો. રાત્રિએ તેના આવ્યા વિચિત્ર વેશનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે-‘હું એટલી અધી વિદ્યા ભણ્યો છું કે તેના બોજથી મારું પેટ કાટી ન જાય તે હેતુથી પેટે પાટા ખાંધું છું, કાંઈ વિદ્વાન વાદ કરતાં હારવાના ભયથી કદાચ હાથે ચઢી જાય તો નીસરણીથી નીચે પાડું, કદી જળમાં ડૂબકી મારે તો જળથી ખેંચી કાઢું, પૃથ્વીમાં પેસી જાય તો ક્રોદાળીથી બહાર કાઢું અને જો હારી જાય તો પૂજામાંથી ધાસનું તરણું કાઢી દાંતે લેવડાવું.’

કણીટકના પંડિતો તેની સાથે વાદ કરવા શક્તિમાન થયા નહિ. પછી તો સિદ્ધસેન મહારાષ્ટ્ર, મગધ, કાશ્મીર, ગૌડ વિગેરે દેશોમાં ફરી વળ્યો પણ તેની સાથે હોડ કરવા કોઈ શક્તિમાન ન થયું.

જગતમાં અભિમાન કોઈનું રહ્યું છે? કૌશાંબીની સભામાં તેના માથાનો માનવી મળ્યો. તેણે કહ્યું કે-‘વાદ કરવાની ધમ્મી હોય તો નરસિંહરી પાસે જાયો. હવે મુઠ્ઠી તો તમે બહાર સાથે જ આવ્યો બીડી છે પણ તે નરસિંહની બોડમાં તમે હાથ નાખ્યો નથી. મણિધરને માથેથી મણિ લેવો અને તેમને છતવા એ બરોબર છે. તેની સાથે વાદ કર્યો નથી ત્યાં મુઠ્ઠી તમે ખુલાશુછની માફક કુલાઓ છો.’

પોતાનું માનભંગ થયું જોઈ સિદ્ધસેનને ક્રોધ વ્યાપ્યો. તેનું અભિમાન ઘવાયું. તેની આંખ અગ્નિ વરસાવતી હોય તેવી થઈ ગઈ. તેણે તરત જ પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીને તે નરસિંહ કોણ છે? એવી પૂછા કરી અને વૃદ્ધવાદીને હરાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે ભરુચ આવવા નીકળ્યો.

ભરુચ આવી તેણે વૃદ્ધવાદીની ખાતમી મેળવી તો તે દિવસે જ વિહાર કરી ગયાના સમાચાર મળ્યા. સિદ્ધસેન મનમાં હરખાયો કે મારી જીકથી તે વિહાર કરી ગયા લાગે છે! પણ હું એમને ક્યાં છોડું એમ છું. તેણે તરત જ પછવાડે ચાલવા માંડ્યું. આગળ જતાં વૃદ્ધવાદીનો ભેટો થયો. ગુરુએ તેને ઉપદેશ દેવા માંડ્યો પણ સિદ્ધસેને ચીડાઈને કહ્યું કે-‘હું ઉપદેશ સાંભળવા નથી આવ્યો, મારે તો તમારી સાથે વાદ કરવો છે. હું વાદીવિજેતા સિદ્ધસેન છું, જેના નામમાત્રથી, સિંહમર્જનાથી મૃગલાઓ નાસે તેમ, વાદીઓ સંતોષ જાય છે. હું આપને પણ છોડું તેમ નથી. કાં તો હાર કબૂલ કરો અગર મને છતી સ્વશિષ્ય બનાવો.’

વિચક્ષણ વૃદ્ધવાદી સમજી ગયા કે સિદ્ધસેનને વિદ્વાનું અજ્ઞાનું થયું છે. તેમની મુખાકૃતિ જોઈ તો માલૂમ પડ્યું કે તે શાસનપ્રભાવક માણસ છે. સૂરિએ શાંત ચિત્તે કહ્યું કે-‘ભાઈ! વાદ કરવાની મારી ના નથી, પણ ન્યાય તોળનાર તો કાંઈ જોઈશે ને? માટે પંચ નક્કી કર.’ સિદ્ધસેનથી ધીનજ રાખી શકાય તેમ ન હતું. તેણે ગોવાળોને પંચ નીમ્યા અને પોતાનો પૂર્વપક્ષ ઉપાડ્યો. તેણે વ્યાકરણ શાસ્ત્ર, ન્યાય, મીમાંસા અને વેદાંત ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં જોરદાર પૂર્વપક્ષ કર્યો.

પછી વૃદ્ધવાદી સૂરિએ વિચાર્યું કે ગોવાળો આગળ સંસ્કૃત બોલવું એટલે ભેંસ આગળ ભાગવત

વાંચવું. આથી સમયને ઝાળખી તેમણે તેઓ સમજી શકે તેવી સરળ ભાષામાં મળતો રાગ કાઢીને ગરબો ગાયો. આ સાંભળી ગોવાળો ખુશખુશ થઈ ગયા અને વૃદ્ધવાદી જીત્યાની જાહેરાત કરી.

પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયેલ સિદ્ધસેન કહ્યું કે-“મને આપનો શિષ્ય બનાવો.” ગુરુ બોલ્યા:-“ સિદ્ધસેન ! આ કાંઈ વાદ ન કહેવાય, ગોવાળોને પાંચિત્યની શી કિંમત ? આપણે રાજસભામાં જઈ વાદ કરીએ.” પણ સિદ્ધસેન અભિમાની હોવા સાથે એકત્રયની પણ હતો. તેણે કહ્યું કે-“ગુરુજી ! તમે સમયઝાળખી શકો છો, આપ જીત્યા છો માટે મને હવે વિનાવિલંબે શિષ્ય બનાવો.” છતાં ગુરુ તેને લઈ લગ્ન આપ્યા અને રાજસભામાં ફરી વાદવિવાદ થતાં તેની હાર થઈ. ગુરુએ તેમને દીક્ષા આપી કુમુદચન્દ્ર નામ રાખ્યું.

જાણે પૂર્વપરિચિત હોય તેમ કુમુદચન્દ્ર અદ્ય સમયમાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી લીધો. તેની અપૂર્વ શક્તિથી રંજિત થઈ ગુરુએ તેમને “ સર્વજ્ઞપુત્ર ”નું ગિરુદ આપ્યું. કેટલાક સમય પછી તેમને આચાર્ય બનાવ્યા અને કુમુદચન્દ્ર નામ બદલી સિદ્ધસેનસૂરિ એવું નામ રાખ્યું.

એકદા વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ વિક્રમાદિત્યની રાજધાની ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. લોકો “ સર્વજ્ઞપુત્રની જય ” એમ કહી તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. રાજ ધર્મરક્ષકો દત્તો. જૈન શાસનના સૂરિની આવી પ્રશંસા થતી જોઈ રાજને સ્વાભાવિક ધર્મા ઉપજી તેથી સત્ય વસ્તુ જાણવા તેણે મનથી નમસ્કાર કર્યો. સિદ્ધસેન તેના અભિપ્રાય જાણી જાણે સ્વરે “ ધર્મલાભ ” આપ્યો. રાજએ તેનું કારણ પૂછતાં કહ્યું કે-“ આ તમારા માનસિક નમસ્કારનું ફળ છે.” રાજ આશ્ચર્યચકિત બની ગયો અને કીડ સૈન્યવાનું દાન આપવા રાજપુરુષને આદેશ આપ્યો.

સૂરિએ કહ્યું કે-“ અમારે ત્યાંજીઓને દાનની જરૂર નથી, જે મનુષ્યો દેવાથી દુઃખી થતા હોય તેને ઋણમુક્ત કરો.” ગુરુઆજ્ઞાથી રાજએ સઘળું દાન એવા દેવાદારને આપી ઋણમુક્ત કર્યા અને પોતાનો સંવત્સર પ્રવર્તીવ્યો, જે અઘાપિ પર્યંત ચાલુ જ છે.

સૂરિજી વિહાર કરતાં કરતાં ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પધાયા. ત્યાં તેમની દષ્ટિ ચૈત્ય પાસે જીભા કહેલા એક સ્થંભ પર પડી. તેમને આ સ્થંભ જોઈ આશ્ચર્ય થયું. તે સ્થંભ ઔપધિઓના બનાવેલો હતો. સૂરિજીએ ઔપધિઓ સુધી સુધીને પરીક્ષા કરવા માંડી અને પછી પોતે અનેક ઔપધિઓને એક લેપ તૈયાર કરાવ્યો. તે લેપ સ્થંભના મુખ ઉપર ચોપડતાં મુખ-દ્વાર ઉઘાડ્યું. એટલે અંદર દાઢ નાખી એક પુરતક લીધું. તેનું પ્રથમ પાતું વાંચતા બે વિદ્યાઓ જોઈ. સૂરિએ શાંતચિત્તે તે અવધારી લીધી. તે મુવર્ણસિદ્ધિ અને સરસ્વતી નામની બે વિદ્યા હતી. પહેલીના પ્રભાવથી લોહાનું સુવર્ણ બને અને બીજીથી મંત્રેણા મરસવ પાણીમાં નાખના હથિયારજાંધ ઘોડેરવાર નીપજે. પણ જેનું બીજું પાતું ફેરવવા ગયા કે તરત આકાશવાણી થઈ કે “ બસ કરો ” એટલે સૂરિએ પુરતક પાછું મૂકી દીધું. યાંત્રિકો બીડાઈ ગયો.

કેટલાક સમયના આંતરા પછી તેઓ કર્માપુર નગરે આવ્યા. ત્યાંનો રાજ દેવપાળ પણ સૂરિજીના અમાન્યથી તેમની પ્રત્યે પ્રીતિવાળો થયો. એવામાં પાડોસનો રાજ ચિન્નપ્પવર્મા મોટું લશ્કર લામ ચડી આવ્યો. દેવપાળ તેને જીતી શકે તેની રિયતિમાં ન હતો. તેણે સૂરિજીને વાત કરી. સૂરિએ બે વિદ્યાના પ્રતાપે અઘાક દ્રવ્ય અને મોટું ઘોડેરવાર સૈન્ય નીપજાવ્યું. ચતુરાનને સમાચાર મળતાં તે તો પલાયન જ થઈ ગયો. આ પ્રસંગથી દેવપાળ રાજ સૂરિજીનો અનન્ય ભક્ત બન્યો અને જીન ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પ્રજાસમૂહને બોલાવી રાજએ સિદ્ધસેનસૂરિને “ દિવાકર ”ની માનવંતી પદવી

આપી. રાજ્યે વિચાર્યું કે આવા પ્રજાવિક ગુરુ વારંવાર મળતા નથી તેથી તેણે આગ્રહ કરી ગુરુને ત્યાં જ રાખ્યા અને પ્રતિદિન દરબારમાં આવવા માટે પાલખી મોકલવા માંડી. આટલું બધું માન મળવાથી સિદ્ધસેનને સહજ ગર્વ થયો. આચાર-ક્રિયામાં પણ કંઈક શિથિલ થયા. પોતાનો પરિગ્રહત્યાગ-મય ધર્મ સ્મૃતિપટમાંથી ભૂંસાઈ ગયો.

સિદ્ધસેનમૂરિના આવા બાદશાહી વંશવ તેમજ ચારિત્રપાલનમાં સખલતા ગુરુ વૃદ્ધવાદીના બહુ-વામાં આવ્યા. તેમણે સમર્થ શિષ્યને પાછો સાચા રથાને લાવવા વિચાર કર્યો. વિદાર કરી, ત્યાં આવી યોગ્ય સમયે પાલખી ઉપાડનાર સેવકો સાથે ભળી ગયા. એક માણસને દૂર ખસેડી તેને રથાને પોતે પાલખી બેસાડી, પણ વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમનો ખંભો જાચોનીચો થવા લાગ્યો. આ જોઈ સિદ્ધસેન બોલી બોલ્યા: મુંમિમારમરાક્રાંતઃ સ્કંધઃ કિં તવ વાઘતિ ? ! ઉતાવળને કારણે સિદ્ધસેનથી વાઘને રૂપને બદલે વાઘતિ બોલાઈ ગયું. ગુરુ ભૂલ સમજી ગયા અને પ્રત્યુત્તરમાં બોલ્યા: ન તયા વાઘતે સ્કંધઃ યયા વાઘતિ વાઘતે ! જડબાતોડ જવાબ સાંભળી સિદ્ધસેન વિચારમાં પડી ગયા. પોતાના ગુરુ હોવાનો સદેહ આવ્યો. પાલખી બેસી રખાવી નીચે ઉતરી ગુરુના પગમાં પડ્યા. શરમને અંગે વધુ કશું ન બોલી શક્યા પણ પ્રાય-શ્રિત્તની માગણી કરી. ગુરુ જગતના છવોતું કલ્યાણ કરવાનું કહી પ્રયાણ કરી ગયા.

ગુરુ ઉપદેશથી પુનઃ પ્રતિબોધ પામેલા શ્રી સિદ્ધસેન ગામોગામ વિચારવા લાગ્યા. એક દિવસ તેઓ ભરૂચ પધાર્યા. ત્યાં તેમને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે તીર્થંકર ભગવંતોએ ઉપદેશો આપ્યા અને ગણધરોએ ગૂંથેલા શાસ્ત્રો અર્ધમાગધી ભાષામાં છે. આ પ્રાકૃત ભાષા તો બાળકને સમજવા જેવી છે. તેને બદલે હું તેને મધુર સંસ્કૃત ભાષામાં ફેરવી નાખું તો આગમનું કેટલું મહત્ત્વ વધે ? આમ વિચારી તેમણે એ વાત ગુરુમહારાજને જણાવી કે ‘ નમોઽર્હત્વં ’ની જેમ હું અગ્યાર અંગ વિગેરે મૂત્રો સંસ્કૃતમાં બનાવું ? ગુરુએ તે સંબંધમાં નાપસંદગી દર્શાવી અને વધુમાં જણાવ્યું કે આવી વિચારણા માનથી તમે આગમે અને તીર્થંકરોની આશાતના કરી છે; તેથી તમારે દરામું પારાંચિક પ્રાયશ્રિત કરવું પડશે. એ પ્રાય-શ્રિતને કારણે બાર વરસ સુધી ગચ્છનો ત્યાગ કરી, ગુપ્ત જૈનલિંગે રહી દુસ્તર તપ કરવો અને તે દરમિયાનમાં શાસનની અદ્ભુત પ્રભાવના કરી, સમર્થ અદાર રાજાને પ્રતિબોધ પમાડી ફરી દીક્ષા ગ્રહણ કરવી. આ સાંભળી તેઓ ગુપ્ત વેશે નીકળી પડ્યા. કેટલાક વર્ષ વીત્યા બાદ તેઓ પાછા ઉજ્જયિનીમાં આવ્યા. પછી રાજદ્વારે જઈ જણાવ્યું કે ‘ કાંઈ એક ભિક્ષુ-સાધુ મળવા આવેલ છે. તે આવે કે જાય ? ’ ગુણી પ્રત્યે પક્ષપાત ધરાવનાર રાજાએ તેમને બોલાવ્યા અને સિદ્ધસેને રાજાની સ્તુતિરૂપે શ્લોકો બોલવા શરૂ કર્યા.

હે રાજા ! હમેશાં તું સર્વ વસ્તુને આપે છે એવી તારી સ્તુતિ વિકાસ કરે છે તે મિથ્યા છે કારણ કે તે કોઈ દિવસ શત્રુને પુઠ આપી નથી તેમજ પરસ્ત્રીને હૃદય સોંપ્યું નથી. (૧)

હે રાજા ! સરસ્વતી રૂપી સ્ત્રીને તે બહાલી ગણી મુખમાં રાખી છે અને લક્ષ્મીને કર-કમળમાં બેસારી છે તેથી તારી કીર્તિરૂપી સ્ત્રી સપત્નીઓનું મુખ જોઈ તારા પર કોપાયમાન થઈને દેશાંતરમાં ફરે છે. (૨)

હે રાજા ! આવી અપૂર્વ ધનુર્વિદ્યા તું ક્યાં શીખ્યો ? જે ધનુર્વિદ્યાના બળથી માર્ગજોધ (બાણોનો સમૂહ) સામે ન જતાં તારા તરફ આવે છે અને ખેંચવાની ગુણ (પલ્લ) સામે જાય છે.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે માર્ગલૌઘ (ભિક્ષુકાનો સમૂહ) દાનની આશાએ તારી સામે આવે છે અને તેથી ગુણ (પ્રશંસા) દ્વર દેશાવર પ્રસરે છે. (૩)

હે ભૂપતિ ! સૈન્ય સમુદાય સાથે આવવાને તું તત્પર થાય છે તે સમયે તારી નોખત પર જેવા કંડે પડે છે તેવા જ શત્રુના હૃદયરૂપી ધડા ફૂટી જાય છે. અને આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે ધડામાંથી નીકળતો જળનો પ્રવાહ શત્રુઓની સ્ત્રીઓના નેત્રમાંથી જળની ધારાઓ દ્વારા વહે છે. (૪)

વિક્રમ રાજા આ શ્લોકો જેમ જેમ સાંભળતો ગયો તેમ એક એક દિશા સામે મુખ ફેરવતો ગયો અને છેવટે ભિક્ષુના ચરણમાં પડ્યો. એનો ભાવ એ હતો કે 'મેં' તમને ચારે દિશાનું રાજ્ય આપી દીધું છે. પણ નિઃસ્પૃહી સાધુને તે જોતું ન હતું. પછી રાજાએ સન્માનપૂર્વક તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા. એક દિવસ રાજા શિવમંદિરે ગયો ત્યારે સાથે રહેલા સિદ્ધસેન દ્વાર આગળથી જ પાછા ફર્યા. રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેમણે કહ્યું કે—'શંકર મારો નમસ્કાર સહન કરી શકશે નહિ.' આ સાંભળી રાજાને કોતુહલ થયું અને તેનું કારણ પૂછ્યું. સિદ્ધસેને તરતજ પ્રાર્થના શરૂ કરી અને અને કલ્યાણમંદિરની ૧૧મી ગાથા બોલતાં જ શિવલિંગ કાટ્યું અને તે મધ્યેથી અવતરી પાર્શ્વનાથની અપ્રગટ પ્રતિમા ઉદ્ભવી. દેશેદેશમાં સમાચાર ફરી વળ્યા અને આ રીતે સિદ્ધસેને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી. આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તની પૂર્ણતા થવાથી ગુરુએ તેને સંધમાં લીધા અને પુનઃ આચાર્ય પદવી આપી. વિક્રમાદિત્યને પ્રતિબોધ પમાડી તેમણે તેની પાસે શત્રુજય-ગિરનારનો સંધ કઢાવ્યો.

સિદ્ધસેનનો યુગ તર્કપ્રધાન નહિ, આગમપ્રધાન હતો. પરંતુ મહર્ષિ ગાતમના "ન્યાયસૂત્ર"ની સંકલના બાદ તર્કવાદનું જોર વધવા લાગ્યું અને સિદ્ધસેન તો સર્વશ્રેષ્ઠ તાર્કિકી ગણાયા. જૈન તર્કશાસ્ત્રના તેઓ પ્રણેતા ગણાયા અને સૌથી પહેલાં "ન્યાયાવતાર" નામના તર્કપ્રકરણની સંસ્કૃતમાં રચના કરી. વિશેષમાં 'સન્મતિ પ્રકરણ' નામના મહાતર્ક ગ્રંથને પ્રાકૃતમાં આયોજકમાં બનાવી નવવાદનું મૂળ દઢ કર્યું.

સિદ્ધસેને બન્નેશ દ્વારિશિક્ષાઓ (બન્નેશી, બન્નેશ શ્લોકનું પ્રકરણ) રચી છે તેમાંથી હાલમાં ૨૧ બન્નેશીઓ લખે થાય છે.

સિદ્ધસેનની કેટલીક કૃતિઓ જોતાં તેઓ તાર્કિક હોવા સાથે મહાન દાર્શનિક હતા. સાંખ્ય, વૈશિષ્ઠિક, બૌદ્ધ એ ત્રણ જૈનેતર દર્શનો ઉપરાંત ન્યાય, વેદ, ઉપનિષદ્દ આદિ બીજા દર્શનની ઊંડી વિદ્વતા ધરાવતા હતા. પ્રાંતે પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં અણુશણુ કરી તેઓ ૨૨જે સોધાવ્યા.

પાદવિપ્તસૂરિ

કેશલા નામની નગરીમાં વિજયવ્રહ્મા નામે રાજા હતો. તે જ નગરમાં કુદ્દસ નામના શ્રેષ્ઠીને પ્રતિમા નામની સ્ત્રી હતી. લાંબા વખતનો ગૃહવાસ છતાં તેમને સંતાનપ્રાપ્તિ ન થઈ. શેઠાણીએ મંત્રતંત્રનું આરાધન કર્યું, ઝાંઘડીઓ ખાધી પણ તેની મનકામના સફળ ન થઈ. છેવટે વૈરોટયા નામની દેવીનું આરાધન કરી, તેને પ્રસન્ન કરી પુત્રપ્રાપ્તિ કેમ થાય ? તે પૂછ્યું. દેવીએ નાગહસ્તિ સરિના પાદશૌચનું પાણી પીવા કહ્યું. પ્રતિમા તરત જ ઉપાગ્રયે ગઈ અને પ્રવેશ કરતાં જ આચાર્યના ચરણકમળના ક્ષાલનનું જળ-પાત્ર લઈ ઊભેલા એક મુનિ નજરે પડ્યા. પ્રાર્થનાપૂર્વક તેમની પાસેથી જળ લઈ તેણે પાન કર્યું અને પછી સુરિમહારાજને વંદન કર્યું. ભાવિતો સંકેત ઊકેલતાં ગુરુએ કહ્યું કે—'તે' અમારાથી દશ હાથ દૂર જળપાન કર્યું તેથી તારો પુત્ર દશ યોજનને અંતરે વૃદ્ધિ પામશે, તેમજ બીજા તને

નવ પુત્રો થશે.' આ સાંભળી પ્રતિમા બોલી કે-‘ મહારાજ! મારો પ્રથમ પુત્ર આપને અર્પણ કરું છું’ કારણ કે તે મારાથી દૂર રહે તેમાં મને શો લાભ ? ’

સમય વ્યતીત થતાં શેઠાણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. દિવસો પૂર્ણ થતાં સુલક્ષણયુક્ત પુત્ર જન્મ્યો અને પ્રતિમાએ આવીને ગુરુમહારાજને ચરણે ધર્યો. ગુરુમહારાજે તેની સારસંભાળ લેવાની સૂચના સાથે તેને પાછો સોંપ્યો. પુત્રનું નામ નાગેન્દ્ર રાખવામાં આવ્યું. લાલનપાલન કરાતો તે પુત્ર આઠ વર્ષનો થયો એટલે ગુરુમહારાજે તેને પોતાની પાસે રાખ્યો.

નાગહસ્તિસૂરિ ને સંગમસિંહ નામે ગુરુભાષ હતા. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી તેમણે તેમને દીક્ષા આપી અને મંડન નામના ગણિતે અધ્યયન માટે તે બાળસાધુ સોંપ્યો. તેમની પ્રજ્ઞા ધણી તીવ્ર હતી. અન્ય મુનિરાજોને આપવામાં આવતો પાઠ પણ તે અવધારી લેતા તો સ્વઅધ્યયનની તો વાત જ શી ? એક વર્ષમાં વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય આદિમાં તેઓ પ્રખર પંડિત થયા.

એક દિવસે ગુરુમહારાજે તે બાળસાધુને કાંઈ લાવવા માટે મોકલ્યા. લાવીને જે સ્ત્રીએ કાંઈ વહોરાવેલ તેનું શૃંગારયુક્ત વિવેચન ગુરુમહારાજને જણાવ્યું. પછી ગુરુમહારાજે તેમને પોતાના સ્થાન પર નિયુક્ત કર્યા અને “પાદલિપ્ત” એવું નામ આપી આકાશગામિની વિદ્યા શીખવી.

શાસનની પ્રભાવના વિસ્તારવા માટે ગુરુએ તેમને મથુરા મોકલ્યા. ત્યાંથી પાટલીપુર ગયા કે જ્યાં મુરંડ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ સમયે કોષ્ટ કુશળ પુરુષે ગોળાકાર ગુંથેલ તંતુઓ મેળવીને તેનો પ્રાંત ભાગ ગોપવી દીધેલ એવો દડો બેટ કર્યો. રાજાએ પ્રજ્ઞાની પરીક્ષા માટે તે દડો પાદલિપ્તસૂરિ પાસે મોકલાવ્યો. બુધ્ધિના પ્રભાવથી તેને મીઠાથી મેળવેલ જોડ, ઉણુ જળમાં નાખી તંતુનો પ્રાંત ભાગ મેળવ્યો અને તેને છૂટા કરીને રાજા પાસે મોકલ્યો. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. વધુ પરીક્ષા માટે રાજાએ વૃક્ષની એડ યષ્ટિકા બંને બાજુ બરાબર પાલીસ કરાવી તેનું મૂળ અને અગ્ર ભાગ જળુવાના હેતુથી મોકલી એટલે ગુરુમહારાજે તેને જળમાં નખાવી. મૂળ વજનદાર હોવાથી પાછળ રહ્યું અને આગલો ભાગ આગળ ચાલ્યો એમ વિભાગ કરી રાજાને પાછી મોકલાવી. વળી જેનાં સાંધા જળુવામાં ન આવે તેવી ડાબલી મોકલતાં ઉણુ જળમાં નાખી, તે ઉઘાડી રાજાને પાછી મોકલી.

રાજાએ તો પરીક્ષા કરી પણ રાજાના મંત્રીઓ કેવા વિચક્ષણ છે તે તપાસવા માટે પાદલિપ્ત-ચાર્યે તંતુઓથી ગુંથેલ અને માંસની પેશી સમાન ગોળ તુંબડું રાજસભામાં મોકલ્યું પણ કોષ્ટ તેને છૂટું કરી શક્યું નહીં. પછી ગુરુએ સ્વશક્તિથી તે કરી બતાવ્યું.

એકદા રાજાને શિરોવેદના ઉપડી. ગુરુએ સ્વશક્તિથી તે શાંત કરી. આથી રાજાનું મન ગુરુ તરફ સવિશેષ આકર્ષાયું. પછી કેટલાક સ્થળે વિહાર કરી તેઓ લાટ દેશમાં આવેલ ઝાંકારપુરમાં આવ્યા.

બુધ્ધિપ્રગલ્ભતા વિશેષ હોવા છતાં ઉમ્મર નાની હોવાથી એકદા બાળકો સાથે તેઓ બાળોચિત રમત રમતા હતા ત્યાં તેમના માહાત્મ્યથી ચમત્કાર પામેલા કેટલાક શ્રાવકો વંદન નિમિત્તે આવ્યા અને તેમને જ પૂછ્યું કે ‘ યુગપ્રધાન પાદલિપ્તસૂરિનો ઉપાશ્રય ક્યાં છે ? ’ તેમને જવાબ આપી અન્ય દ્વારથી અંદર આવી પોતે એક ઉન્નત આસન પર બેઠા. એટલે તે શ્રાવકો આવ્યા તો જે બાળકોનું ક્રીડા કરતા હતા તે જ પાટ પર બેઠેલા જોવામાં આવ્યા. પછી ગુરુએ તેમને દેશના આપી, શ્રાવકો આશ્ચર્ય

પાઝા, પછી અંદર અંદર વાત કરી નીરધાર કર્યો કે બાળકને બાળકોડા માટે આચાર્યે અવકાશ આપવો જોઈએ. સારપછી તેમણે વાદ કરવા માટે આવેલ સર્વ વાદીઓને પણ છુટ્યા.

જુદે જુદે રચણે વિહાર કરતાં તેમણે શાસનદેવીઓને પરાભવ પમાડ્યો. પાટલીપુરના બ્રાહ્મણો તેમના પર મત્સર ધરવા લાગ્યા એટલે શ્રી સંઘની વિનંતિથી આકાશમાર્ગે શુરુ ત્યાં આવ્યા. તે જાણીને બ્રાહ્મણો પલાયન થઇ ગયા.

પાદક્ષિપ્તસરિ પગે લેપ કરી હમેશા પાંચ તોયોની યાત્રા કરી આવતાં. તે ઔપધીઓને જાણવાની ઇચ્છાથી નાગાર્જુન નામના સિધ્ધ તેમના ચરણનું પ્રક્ષાલન કરી તેને સુધતા, તપાસતા અને એવી રીતે તેમણે ૧૦૭ ઔપધીઓ જાણી લીધી. પછી તેઓ તેનો લેપ કરીને ઊડવા મથ્યા પણ કુકડાની માફક ઊંચે ઊડી નીચે પડવા લાગ્યા. આ વાત શુરુના જાણવામાં આવી એટલે તેમણે સમર્થ જાણી તે વિદ્યા શીખવી. પછી શુરુ પ્રત્યેના બહુમાનને કારણે તે નાગાર્જુનને ચતુર્જયની તળેટીમાં પાદક્ષિપ્ત (પાલીતાણા) નામે નગર વસાવ્યું.

પાદક્ષિપ્તાચાર્યે નિર્વાણકલિકા નામે શાસ્ત્ર અને પ્રશ્નપ્રકાશ નામે જ્યોતિષશાસ્ત્ર બનાવ્યું. પોતાનું આધુધ્ય નજીક આવ્યું જાણી તેઓ વિમળાચળ પર આવ્યા અને બત્રીસ દિવસ સુધી ધ્યાન-મગ્ન રહી, કાળધર્મ પામી બીજા દેવલોકે દેવતા થયા.

૧૩ શ્રી વજ્રસ્વામી

ગૃહસ્થાવાસ ૮ વર્ષ; ચારિત્રપર્યાય ૮૦ વર્ષ:- તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૪૪ વર્ષ; યુગપ્રધાન ૩૬ વર્ષ; સર્વાંશુ ૮૮ વર્ષ; સ્વર્ગગમન મ. સં. ૫૮૪; ગોત્ર ગૌતમ:

અવંતી દેશમાં તુંબવન નામના નગરમાં ધન નામનો શ્રેષ્ઠી હતો. ધનગિરિ નામનો તેનો સુવિવેકવાન પુત્ર હતો. પંડિત જનના સંસર્ગથી જ્ઞાન્યવયથી જ તેનું મન વૈરાગ્યથી ભરપૂર બન્યું હતું. પુત્રની યોગ્ય ઉચ્ચર થતાં ધન શ્રેષ્ઠી પુત્રવધૂ માટે તપાસ કરવા લાગ્યા ત્યારે ધનગિરિએ પોતાની નામરજી કરાવી. તે જ નગરમાં ધનપાલ નામના વ્યવહારીઆને આર્યસમિત નામે પુત્ર અને સુનંદા નામે પુત્રી હતા. ધનપાલે ધનગિરિને પોતાની પુત્રી જૂળ આગ્રહપૂર્વક પરણાવી. ગૃહવાસના વિનશ્વર ભોગોમાં વિરક્ત બનીને આર્યસમિતે દીક્ષા સ્વીકારી.

સુનંદા અને ધનગિરિનો ગૃહસંસાર સુખપૂર્વક ચાલતાં થોડા સમય પછી સુનંદા ગર્ભવતી બની. તિર્થંગલૂંબક દેવ (જે દેવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પાસે અષ્ટાષ્ટક પર્વત પર પુરંદરીક અધ્યયન સાંભળ્યું હતું.) સ્વપ્નમાં તેના ગર્ભમાં અવતર્યો. પોતાની શ્રીન ગર્ભવતી જોઈને ધનગિરિએ કહ્યું કે— હે પ્રિયે ! તારું તથા તારા ગર્ભનું કસ્યાણુ થાઓ. હું તો હવે તારા ભાઈ આર્યસમિતે જેમની પાસે દીક્ષા લીધી છે તે શ્રી સિદ્ધગિરિ પાસે જઈને ચારિત્ર અંગીકાર કરીશ. સુનંદાએ ઘણા કાલાવાલા અને આજીજી કરી છતાં જેને સિદ્ધાંત-રૂપી અમૃતરસનું પાન કરવાની આકાંક્ષા ઉદ્ભવી હોય તે બીજા કશામાં રાગે ખરે ?

સમય પૂર્ણ થતાં સુનંદાએ પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. તે સમયે પાસે રહેલી સખીઓએ કહ્યું કે—‘ હે બહાલા ! તારા પિતાએ બે ચારિત્ર ન અંગીકાર કર્યું હોત તો તારો જન્મમહોત્સવ બહુ સારો કરત.’ આ શબ્દો સાંભળતાં જ બાળક ચમક્યું. તે વિશેષ ઊંડાપોંડ કરવા લાગ્યું જેથી તેને બતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પોતાનો પૂર્વ દેવલવ સ્મૃતિપટમાં આવ્યો. પછી જેણે ક્ષીરલોજન કર્યું હોય તે કોદ્રવાના લોજનમાં આસક્ત બને ? તેને પણ વૈરાગ્ય લાવના-દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ પણ સમયની સાનુકૂળતા ન હતી. તેમણે બાલોચિત્ત રુદન શરૂ કર્યું. એમ ધારીને કે રોચા વિના માતા મારો ત્યાગ કરશે નહિ. અચાનક રુદનથી સુનંદા તેનું મીઠા શબ્દોથી રંજન કરવા લાગી પણ જે બાણી બેઠને રુદન કરતું હોય તે સમજે ? કપટનિદ્રાથી બગતો સૂતો હોય તે કેમ બોલે ? મોટા અવાજના રુદનથી સુનંદા કંટાળી ગઈ. ધીમે ધીમે ડાળ જતાં છ મહિના તેને છ વર્ષ જેવડા લાગ્યા.

આર્યસમિત અને ધનગિરિ પ્રમુખ સાધુઓ સહિત શ્રી સિંહગિરિ વિહાર કરતાં કરતાં આ જ નગરમાં પધાર્યાં. ગોચરીસમયે ધનગિરિએ ગુરુની આજ્ઞા માગી. ગુરુએ જ્ઞાનાતિશયથી બાણી કહ્યું કે—‘ ભદ્ર ! જે ગોચરી મળે તે લાવજે. સચિત્ત-અચિત્તનો વિચાર ન કરીશ.’ ભાગ્યયોગે ફરતાં ફરતાં તેઓ સુનંદાના ઘરે જ આવ્યા. સુનંદા પૂરેપૂરી કંટાળી ગઈ હતી. તેને આ અવસર ઠીક લાગ્યો. તેણે ધનગિરિને કહ્યું કે—‘ તમારા પુત્રથી તો હું કંટાળી ગઈ છું માટે હવે તમે જ તેને પાળો-પોષો.’ એમ કહીને પુત્રને વહોરાવી દીધો. ધનગિરિ ગુરુ સમક્ષ આવ્યા. બાળકના ભારથી ધનગિરિનો હાથ નમી જતો હતો તે બેઠને ગુરુએ કહ્યું કે આ બાળક વજ્ર જેવો થશે અને ત્યારથી તેમનું વજ્રસ્વામી એવું નામ પડ્યું. ગુરુએ લાલનપાલન માટે તેને સાધ્વીઓને સોંપ્યો. સાધ્વીઓએ શર્યાતરીઓ (ઉપાશ્રય આપનાર શ્રાવિકા)ને સોંપ્યો.

સ્તનપાનથી પોષણ પામતા વજ્રસ્વામી ત્રણ વર્ષના થયા. સાધ્વીઓ અગિયાર અંગની આવૃત્તિ કરતી તેને અવધારવાથી વજ્રસ્વામી પણ અગિયાર અંગના જ્ઞાતા થઈ ગયા.

વિહાર કરતાં કરતાં ધનગિરિ પ્રમુખ સાધુઓ પાછા તે જ નગરમાં આવ્યા. પુત્રને આપી દીધા પછી સુનંદાના પશ્ચાત્તાપનો પાર ન રહ્યો. આ અવસરનો લાલ લેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. સાધુ સન્મુખ આવી તેણે પોતાનો પુત્ર પાછો માગ્યો. સંઘ આગળ વાત મુકાણી અને છેવટે રાજ પાસે ફરિયાદ જતાં એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું કે બાળક જેની પાસે બાપ તેણે તેનો કળ્લે રાખવો. રાજસભા ભરાઈ. સુનંદાએ તરેહતરેહના રમકડા, લોજન બતાવી લલચાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ વજ્રસ્વામીએ તેના તરફ નજર સરખી પણ ન કરી. ગર્જેદ્રની સવારી કરનાર શું ગર્દલથી રાચે ? છેવટે ધનગિરિએ રજોહરણ બતાવતાં તે તેની પાસે ગયા. એટલે સુનંદાએ પણ વૈરાગ્ય પામી સિંહગિરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

એકદા ગુરુ સાથે વિહાર કરતા હતા તેવામાં વરસાદ વરસવા લાગ્યો. સર્વ સાધુઓએ યક્ષમંડપમાં વસતિ લીધી. આ સમયે વજ્રસ્વામીનો મિત્ર દેવ તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. તેણે સાર્થવાહનું રૂપ લઈ ગુરુમહારાજને વહોરવા માટે પધારવા વિનંતિ કરી. ગુરુએ જોયું તો વરસાદ બંધ પડ્યો હતો. તેમણે વજ્રસ્વામીને ગોચરી લેવા માટે મોકલ્યા. રસ્તામાં દેવે સૂક્ષ્મ દેહધીઓ વિકુર્વા, જેથી વજ્રસ્વામી એક પશુકૂટી(હું પડી)માં ઊભા રહ્યા. બાદ સાર્થવાહનના સ્થાનકે જઈ જોયું તો વહોરાવનારના પગ ભૂમિને અડતા ન હતા, નેત્ર નિમેષ રહિત હતા, જે કાળાનો પાક વહોરાવાતો હતો તેની ઉત્પત્તિનો સમય ન હતો. આ જોઈને વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે:- ‘અમને દેવપિંડ કલ્પે નહિ.’ વજ્રસ્વામીની આવી અજબ આતુરી જોઈ દેવે પ્રગટ થઈ તેમને વૈક્રિયલબ્ધિ આપી. એવી જ રીતે બીજે પ્રસંગે ધૃતનું દાન વહોરાવતા તે પશુ દેવ છે એમ જાણીને આહાર ગ્રહણ થયો નહિ જેથી દેવે પ્રસન્ન થઈને તેમને આકાશગામિની વિદ્યા આપી.

ગુરુમહારાજ સ્થંડિલભૂમિ ગયા હતા અને અન્ય સાધુઓ ગોચરીએ ગયા હતા તે સમયે વજ્રસ્વામી બધા સાધુઓના ઉપકરણોને કમબદ્ધ ગોઠવી પોતે વચ્ચે બેઠા અને મોટે સાદે અગિયાર અંગની વાચના આપવા લાગ્યા. એવામાં ગુરુમહારાજ વસંતિની નજીક આવ્યા અને મેઘ જેવો ગંભીર ધ્વનિ સાંભળ્યો. છિદ્રમાંથી જોતાં વજ્ર-મુનિનું ઉક્ત આચરણ જોઈ મનમાં બહુ જ હર્ષિત થયા. પછી બાલમુનિ ક્ષોભ ન પામે માટે મોટે અવાજે નિચીડીને ઉચ્ચાર કર્યો, જે સાંભળી વજ્રસ્વામીએ તરત જ બધા ઉપકરણો યથાસ્થાને ગોઠવી, બહાર આવી ગુરુની ચરણરજ દૂર કરી.

વજ્રસ્વામીની આવી શક્તિ અને વિનય જોઈ, વૈયાવૃત્યાદિકમાં આ બાલમુનિની અવજ્ઞા ન થાય ને તેમની શક્તિ પ્રગટે એમ વિચારી પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે ‘અમે આસપાસ ગામડામાં વિચરીએ છીએ, થોડા દિવસમાં પાછા આવશું.’ આ સાંભળી શિષ્યોએ કહ્યું કે-‘અમે સર્વ સાથે આવશું.’ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે ‘નાના ગામડામાં ઘણા સાધુઓએ સાથે વિચરવું ચોગ્ય નથી, કારણ કે તેથી આધાકર્માદિક ઢોપો લાગે.’ પછી શિષ્યોએ પૂછ્યું કે-‘અમને વાચના કોણ આપશે ?’ ગુરુએ ‘વજ્ર વાચના આપશે’ એમ કહ્યું. એ સમયે ગુરુએ કહેલું અન્યથા ન હોય એમ વિચારી શિષ્યો કંઈ બોલ્યા નહિ. પ્રભાતે વજ્રસ્વામીએ એવી સરસ રીતે વાચના આપી કે મંદબુદ્ધિવાળા પણ સહેલાઈથી સમજી શકે. શિષ્યોને તો એમ જ લાગ્યું કે ગુરુ પોતે પાછા આવ્યા કે શું ? કેટલાક સમય પછી ગુરુ પાછા ફર્યા ત્યારે શિષ્યોએ વજ્રસ્વામીની ઘણી પ્રશંસા કરી અને કહ્યું કે ‘હવેથી હમેશાં અમને વજ્રસ્વામી જ વાચના આપે.’

વજ્રસ્વામીનો લાગ્યોદય જાણીને ગુરુમહારાજે તેમને સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવિણ કરી જણાવ્યું કે ‘હવે તમે અવંતીનગરીમાં બદ્રશુભ્રતસૂરિ છે તેમની પાસે જઈ દશ પૂર્વનો ક્ષુધાસ કરી આવો. તેમની જેવો કોઈ દશ પૂર્વનો જ્ઞાતા અત્યારે નથી.’ ગુરુની

આજા લઈ વજ્રસ્વામી ઉજ્જયિની તરફ આદ્યા. રાત્રિ પછી જતાં નગર બહાર રાતવાસો રહ્યા. અહીં ભદ્રગુપ્તસૂરિને રાત્રિના સ્વપ્ન આવ્યું કે—‘તેમના હાથમાંથી દ્વધનું ભરેલું પાત્ર કોઈએ લીધું અને પીને પ્રમોદ પામ્યું.’ સવારના પોતાના શિષ્યોને સ્વપ્નની હકીકત કહી સંભળાવે છે ત્યાં તો વજ્રસ્વામી પધાર્યા. વિનયપૂર્વક વંદન કરી પોતાના આગમનનું કારણ કહ્યું. ભદ્રગુપ્તસૂરિએ પણ તેમની આકૃતિ તથા લક્ષણ જોઈને તેમને અભ્યાસ કરાવી પુનઃ શુરુ પાસે પાછા મોકલ્યા. શુરુએ તેમને આચાર્યપદ આપી ગચ્છનો ભાર સોંપ્યો.

એકદા વજ્રસ્વામી વિહાર કરતાં કરતાં પાટલીપુત્ર નગરે આવ્યા. ઉદ્યાનમાં પોતાનું કદરૂપું રૂપ બનાવી દેશના દીધી. નગરજનો ટીકા કરવા લાગ્યા કે ‘દેશનાને અનુરૂપ રૂપ નથી.’ ખીજે દિવસે સુંદર રૂપથી ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેથી નગરજનો વિસ્મય પામ્યા. સાધ્વીઓના સુખથી વજ્રસ્વામીની અલૌકિક શક્તિ અને પ્રભાવ સાંભળી તે નગરની ધનશ્રેષ્ઠીની રૂઝમિણી નામની કન્યા તેમના પ્રત્યે રાગવતી બની અને પોતાના પિતાને જણાવ્યું કે ‘મારે પરણવું તો વજ્રસ્વામી સાથે, નહિં તો મારે અગ્નિનું શરણુ છે.’ આથી ધનશ્રેષ્ઠીએ વજ્રસ્વામી પાસે આવી વિનંતિ કરી કહ્યું કે—‘કન્યાદાનમાં હું એક કરોડ રતનો આપીશ માટે મહેરબાની કરી મારી આજીવ સ્વીકારો.’ વજ્રસ્વામીએ જણાવ્યું કે—‘શ્રેષ્ઠી ! તમે લોળા માણસ લાગો છો. પોતે સંસારમાં રૂબેલા હોઈ અન્યને પણ તેવા બનાવવા ઇચ્છો છો. લોગવિદાસો તો હસ્તિના કર્ણની માફક ચપળ ને ચંચળ છે, માટે જો તારી પુત્રી મારા પ્રત્યે આસક્ત મનવાળી થઈ હોય—મારા પરછાયાને અનુસરવા માગતી હોય તો સંયમ ગ્રહણ કરે. સાચો ને સીધો માર્ગ તો એ છે.’ આવી રીતે સુક્તિ-પ્રયુક્તિદ્વારા સમજાવી રૂઝમિણીને દીક્ષા આપી સાધ્વીસંઘમાં જોડી.

અન્યદા તે પ્રદેશમાં લયંકર હુકાળ પડ્યો. સચરાચર પ્રાણીઓ ઘણા દુઃખી થવા લાગ્યા. શ્રી સંઘ પણ ત્રાસી ઊઠ્યો. ધનવંત લોકોને એટલી ખીક પેડી કે ઘરના બારણા પણ ઉઘાડે નહિં. લિક્ષુક લોકો જો કોઈ ચીજ નજરે દેખતાં તો ધાંધલ મચાવીને પણ ઉપાડી જતા. સાધુ-સમુદાયમાં પણ ભૂખમરાએ પોતાનું શાસન પ્રવર્તાવ્યું. આ આક્રમણમાંથી બચાવવા શ્રી સંઘે વજ્રસ્વામીને પ્રાર્થના કરી. વજ્રસ્વામીએ વિચાર્યું કે—‘છતી શક્તિએ જે સંઘ-સંકટનું નિવારણ ન કરે તે દુર્ગતિએ જાય, તેથી તેણે સંઘને આશ્વાસન આપ્યું. પછી પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી તેમણે એક પટ વિકુળ્યો અને તે ઉપર શ્રી સંઘને બેસાડી મહાપુર નગરમાં ઉતાર્યો. મહાપુર નગરમાં બૌદ્ધસામ્રાજ્ય વર્તીતું હતું. તે લોકો જૈન ધર્મની નિંદા અને ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે રાજાના કાનમાં પણ ઝેર રેડાયું. બૌદ્ધોએ જૈન ધર્મને હલકો પાડવાની તરકીબ રચી. પર્યુષણના મહોત્સવ દરમિયાન પ્રભુ-પૂજા માટે એક પણ ફૂલ ન મળે માટે માળીઓને દંમદાટી આપી. શ્રી સંઘનું મન કચવાયું. પર્યુષણ જેવા પવિત્ર દિવસમાં પ્રભુની અંગરચનામાં યુગ્ય વિના ખામી જ જણાય. સંઘે વજ્રસ્વામીને હકીકત જણાવી શાસનની પ્રભાવના કરવા કહ્યું.

વજ્રસ્વામી તરત જ આકાશમાર્ગે માહેશ્વરી નગરી ગયા. ત્યાં પોતાના પિતાનો તહિત નામનો માળી મિત્ર રહેતો હતો. તેણે વજ્રસ્વામીને જોઈને વંદન કર્યું અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું. વજ્રસ્વામીએ વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી કૂલની યાચના કરી. તેણે વીસ લાખ પુષ્પો અર્પણ કર્યાં. ત્યાંથી હુદ્રદિમવંત પર્વત પર લક્ષ્મીદેવી પાસે ગયા અને ત્યાંથી પણ તેમનું સહસ્રપત્ર કમળ જિનપૂજા માટે લાવ્યા. આ ચમત્કાર જોઈ બોદ્ધ લોકો અંબવાણી પડી ગયા અને રાજા પણ નૈનધર્મોવલ્લી બન્યો.

એકદા વજ્રસ્વામીને શ્લેષ્મ રોગ થયો તેથી સુંઠનો કટકો ઉપયોગમાં લીધો. તેમાંથી થોડો વાપરી બાકીનો સાંજે વાપરવા કાનના ભાગ પર રાખ્યો. દૈવયોગે તેની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ. સાંજે પડિલેલું કરતાં મુહૂર્તપત્તિથી તે કકડો નીચે પડ્યો. આથી વજ્રસ્વામીને જણાયું કે પોતાનું આયુષ્ય દૂનું છે. આટલા પ્રમાણસેવનથી તેમને પોતાને બહુ લાગી આવ્યું અને અનશન કરવાનો વિચાર કર્યો.

વળી પાછો બીજો ભયંકર ખારવળીય દુકાળ પડ્યો. વજ્રસેને (વજ્રસ્વામીના મુખ્ય શિષ્ય) પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે—‘વિદ્યાબળથી અજ્ઞ ઉત્પન્ન કરી હું તમારું પોષણ કરીશ.’ પણ શિષ્યોએ જણાવ્યું કે—‘જે અસૂઝતો આહાર અહણ કરે તે અચારિત્રી જણવો અને ચારિત્ર વિનાની બધી ક્રિયા નિરર્થક છે માટે અમારે અજ્ઞ અહણ કરવાની ઇચ્છા નથી.’ આ પ્રમાણે વજ્રસેનને હાડીને પાંચ સો શિષ્યો વજ્રસ્વામી પાસે આવ્યા. વજ્રસ્વામી પણ, વજ્રસેન તેમજ એક હુલ્લક-બાળસાધુને છોડીને, અનશન કરવાની ઇચ્છાથી એક પર્વત પર ગયા. પેલા હુલ્લક સાધુને પોતાને છેતરીને ગયાની ખબર પડી તેથી શુરુમહારાજને અપ્રીતિ ન થાય તેમ સમજી તે પર્વતની તળેટીમાં જ પાદપોષગમન અણુશણ કર્યું. અગ્નિ આગળ ધૂત ઝોગળી જાય તેમ તે હુલ્લક સાધુનું શરીર તપ્ત શિલા આગળ ઝોગળી ગયું. વજ્રસ્વામીએ તે વ્યતિકર પોતાના શિષ્યોને કહી સંભળાવ્યો. સો સાધુઓ અલગ અલગ નિર્જીવ ભૂમિ પર બેસી ગયા. એ સમયે કોઈ મિત્ત્રાત્વી દેવ વજ્રસ્વામીને અળાયમાન કરવા આવ્યો, પણ બાળકની બાથમાં સમુદ આવે ? ક્ષેત્રદેવની અપ્રીતિ જોઈ વજ્રસ્વામી વિગેરે બીજા શિષ્યરે જઈ, કાઉસગા કરી, અણુશણ કરી સ્વર્ગે સંચયી. વજ્રસ્વામીના સ્વર્ગગમન વખતે સ્નેહને કારણે ઇંદ્ર ત્યાં આવ્યા અને પોતાનો રથ ચોતરફ ફેરવી ગહન વન તેમજ વૃક્ષોને સમાન કર્યાં તેથી તે પર્વતનું રથાવર્ત એવું નામ પડ્યું. આ તીર્થ સંભવતઃ દક્ષિણ માળવામાં વિદિશા- (બેલ્લા)ની પાસે હતું.

શ્રી વજ્રસ્વામીએ કટોકટીના સમયે સ્વશક્તિ બતાવી શાસનપ્રભાવના કરી હતી. તેમનું બાલ્યકાળથી જ ચારિત્રઅહણ અને ઉચ્ચ વિદ્યાભ્યાસગતા તેમના ઉત્કૃષ્ટ જીવનના પ્રતીક રૂપ છે. તેમના સ્વર્ગગમન પછી (૧) દશ પૂર્વ (૨) ચોથું સંહનન અને (૩) ચોથું સંસ્થાન એ ત્રણ વસ્તુઓ વિચ્છેદ પામી. વજ્રસ્વામીથી વજ્રશાખા શરૂ થઈ.

વજ્રસ્વામીએ કોઈ ગ્રન્થો, પ્રકરણોની રચના કરી હોય તેવો ઉદ્દેશ નથી. વજ્રસ્વામી સંબંધે મહારવનો ઉદ્દેશ મહાનિશીઘ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યાયમાં મળે છે જેનો સાર એ છે કે પૂર્વે પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધ (પંચ નમસ્કારસૂત્ર) પૃથક્ સૂત્ર હતું, તેની ઉપર ઘણી નિયુક્તિઓ, ભાષ્યો, ચૂર્ણિઓ હતી પણ કાળપ્રભાવથી તેમો હાસ થતો ગયો. પછી શ્રી વજ્રસ્વામીએ પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધને મૂળ સૂત્રોમાં લખ્યું. એમ જણાય છે કે નવકાર મંત્ર પૂર્વે સ્વતંત્ર સૂત્ર હતું, પરંતુ વજ્રસ્વામીએ સૂત્રોના આરંભમાં ગોઠવ્યા પછી આજ પર્વત તે સૂત્રોના આરંભ-મંગળ તરીકે સૂત્રોની સાથે જ જોડાએલ છે.

વજ્રસ્વામીનો સમય સંચમપ્રધાન હતો. દુષ્કાળ જેવા સંકટના સમયમાં વિદ્યાર્પિત ગ્રહણ કરવાને બદલે અણુશણુ પસંદ કર્યું હતું. સાથે સાથે તે સમયમાં મૂર્તિપૂજનું પણ બહુ મહત્ત્વ હતું બદલે છેલ્લી હદે પહોંચેલું હતું એમ ગણી શકાય છે. વજ્રસ્વામી જેવા યુગ્ય નિમિત્તે કમર કસે તે બતાવે છે કે ચૈત્યપૂજા ધર્મનું એક મહાન અંગ મનાતું હતું, અને તેથી જ તેમને મળેલી બંને શક્તિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો હતો.

ભદ્રગુપ્તાચાર્ય

ભદ્રગુપ્તાચાર્ય વજ્રસ્વામીના વિદ્યાગુરુ હતા. જ્યારે સીંહગિરિને વજ્રસ્વામીની પૂરેપૂરી લાયકાત જણાઈ ત્યારે તેમણે તેમને અવંતી નગરીમાં જઈ ભદ્રગુપ્તાચાર્ય પાસે શેષ શ્રુતનો અભ્યાસ કરવા આજ્ઞા આપી. આ બાબતુ ભદ્રગુપ્તાચાર્યને સ્વપ્ન આવ્યું કે- ‘કોઈ અતિથિ આવીને મારું દૂધથી ભરેલું પાત્ર પી ગયો.’ આ સ્વપ્નની હકીકત સ્વશિષ્યોને જણાવી ગુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘સમસ્ત દશ પૂર્વનો અભ્યાસ કરનાર કોઈ શખ્સ મારી પાસે આવશે.’ આમ ગુરુ ભદ્રગુપ્તાચાર્ય બોલતા હતા તેવામાં તો વજ્રસ્વામી તેમને વંદન કરી વિનયથી બિભા રહ્યા. તેમની પ્રતિભા અને ભવ્ય લક્ષાટ જોઈ ભદ્રગુપ્તાચાર્યે તેમને સમગ્ર શ્રુતનો અભ્યાસ કરાવીને પાછા ગુરુ પાસે મોકલ્યા.

ભદ્રગુપ્તાચાર્યના અંતસમયની આરાધના આર્યરક્ષિતસૂરિએ કરાવી હતી. વિશેષ અભ્યાસ માટે જ્યારે આર્યરક્ષિતસૂરિ તોશક્તીપુત્ર આચાર્યની આજ્ઞાથી વજ્રસ્વામી પાસે આવ્યા ત્યારે તેઓ વજ્રસ્વામીના વિદ્યા-ગુરુ ભદ્રગુપ્તાચાર્યને મળ્યા અને યોગ્ય વ્યક્તિ જાણી ભદ્રગુપ્તાચાર્યે કહ્યું કે- ‘આર્યરક્ષિત ! મારી આ અંતિમ અવસ્થામાં તું મારો સહાયક થા.’ આર્યરક્ષિતે તે કબૂલ કર્યું અને એવી સરસ ઉપાસના કરી કે ભદ્રગુપ્તાચાર્યને તેમની પ્રશંસા કરતાં કહેવું પડ્યું કે ‘વત્સ ! તારા વૈયાવચ્ચથી હું કુષા તૃપાનો ભેદ પણ જાણતો નથી. જાણે આ કોડમાં જ મને દેવલોક પ્રાપ્ત થયેલ હોય એમ હું માનું છું.’ પછી વધુમાં સૂચના આપતાં જણાવ્યું કે- ‘વજ્રસ્વામી પાસે તારે અભ્યાસ કરવો પરંતુ અલગ ઉપાશ્રયમાં આહાર-પાણી તથા શયન કરવું; કારણ કે જે કોઈ તેમની સાથે આહાર કરશે અને એક રાત્રિ પણ સાથે શયન કરશે તેનો તેમની સાથે જ કાળધર્મ થશે.’

આર્યરક્ષિતસૂરિએ ભદ્રગુપ્તાચાર્યની પર્યુપાસના કરી તે સંબંધી હકીકતને અંગે પદ્માવલી અને કુષ્માસંધસ્તવયંત્રમાં મતભેદ છે.

ભદ્રગુપ્તાચાર્ય કાળ કરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

જાવડશાહે કરેલ શત્રુજયોદ્ધાર

કાંપિલ્યપુરમાં ભાવડ નામે શ્રેષ્ઠ વસતો હતો. તેને ભાવલા નામની ધર્મપરાયણ સ્ત્રી હતી. ભાગ્યયોગે ચંચળા લક્ષ્મીએ ભાવડના ગૃહાંગણનો લાગ કર્યો છતાં તેની ધર્મશ્રદ્ધામાં જરા પણ હિલુપ ન આવી. ધર્મ પ્રત્યેનું તેનું સત્ત્વ પ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થવા લાગ્યું. પછી ભાવલાએ એકદા સ્વગૃહે આવેલા બે મુનિવરોને પોતાને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ ક્યારે થશે તેવા પ્રશ્ન પૂછ્યો. મુનિવરોએ કહ્યું કે—‘આજે એક જાતિવંત ધોડી વેચાવા આવશે તે ખરીદી લેજો. તેનાથી તમને વિપુલ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થશે.’ કામચેનુ જોવી ધોડી ભાવડશાહે ખરીદી અને અમુક સમય વીત્યા બાદ તે ધોડીએ એક અશ્વરત્નને જન્મ આપ્યો. સર્વ લક્ષણ યુક્ત તે અશ્વની જગતમાં કોઇ જોડ ન હતી. તેની ખ્યાતિ સાંભળી તપન નામના રાજાએ તે અશ્વકિશોર ત્રણ લાખ રૂપિયામાં વેચાતો લીધો. પછી તે ભાવડે ધણી ધોડી ખરીદી અને તેના ભાગ્યપ્રભાવથી દરેક ધોડીએ ઉત્તમ ઉત્તમ અશ્વોને જન્મ આપ્યો. પછી તેણે વિક્રમ રાજાને એક-વર્ણી ધણી ઉત્તમ ધોડા બેટ કર્યા જેને પરિણામે ખુશી થઇને વિક્રમ રાજાએ ભાવડને મધુમતી (હાલનું મહુવા) વિગેરે બાર ગામોનું આધિપત્ય આપ્યું.

ભાગ્યદેવી જોર કરે ત્યારે કશી વાતની કમીના નથી રહેતી. મધુમતીમાં ભાવડે પ્રવેશ કર્યો કે ખીજ બાજુ સગબાં ભાવલે, પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને પ્રસવે તેમ તેજસ્વી પુત્રરત્નનો જન્મ આપ્યો. મહામહોત્સવ કરી, ભાવડે તેનું ગોત્રને ઉચિત જાવડ એવું નામ પાડ્યું.

આ સમયે કાળપ્રભાવે શત્રુજયનો અધિષ્ઠાપક કંપર્દીયક્ષ મિથ્યાત્વી થઇ ગયો હતો. શત્રુજયની આસપાસ પચાસ યોજન સુધી બધું ઉજળડ થઇ ગયું હતું. કોઇ યાત્રાએ જઇ શકતું નહિ. કંપર્દી મનુષ્ય-બ્રહ્મણ કરતો અને તેના રુધિર, ચામ, દાડ, માંસ વિગેરેથી તીર્થોધિરાજની અતીવ આશાતના થતી. તેના ડરને લીધે કોઇ ત્યાં ફરકી શકતું નહોતું. ‘એટલે તીર્થ પર તૃણ વિગેરે પણ વધી ગયું’. આવી સ્થિતિમાં કોઇ પ્રભાવિક આચાર્ય, તીર્થોદ્ધાર કરી, નવા યક્ષનું સ્થાપન કરે તો જ યાત્રા સંભવિત થની શકે તેમ હતું.

ભાવડના મૃત્યુ પછી જાવડ લોકોનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગ્યો. આ અરસામાં મુગલ લોકો સૌરાષ્ટ્ર પર ચડી આવ્યા અને ધન, ધાન્ય વિગેરે લૂંટી મનુષ્યોને પોતાના દેશમાં લઇ ગયા. અનાય દેશમાં પણ આર્થ જાવડે સ્વધર્મ સાચવી રાખ્યો. એકદા અનાય દેશમાં વિચરતા સાધુઓને જાવડને સમાગમ થયો અને તેમના મુખથી ‘પોતે શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કરનાર થશે’ એમ જાણી, ધરે જઇ, ચક્રેશ્વરી દેવીનું પૂજન કર્યું. એક માસના તપને અંતે દેવીએ સંતુષ્ટ થઇ કહ્યું કે—‘અહીંથી તક્ષ-શિલાનગરીએ જઇ, અહત પ્રતિમાનું જિંબ લઇ, શત્રુજય તરફ ચાલજો, દેવીની આજ્ઞાનુસાર મધુમતી નગરીએ પહોંચતાં જ તેમણે ચીન વિગેરે દેશમાં અગાઉ મોકલેલા વહાણો સુવર્ણપ્રાપ્તિ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. વજ્રસ્વામી પણ વિચરતા વિચરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સોનું ને સુગંધ મળવા જોવી વસ્તુસ્થિતિ થઈ. જાવડે શત્રુજયોદ્ધાર માટે સહાયક થવા વજ્રસ્વામીને વિનવેલું. ભાગ્યયોગે તે જ સમયે વજ્રસ્વામી (કેટલાકના મત મુજબ વજ્રસેન) નો પ્રતિભોષેલ મનુષ્ય મરણ પામી યક્ષપણે ઉત્પન્ન થયેલ તે વંદન નિમિત્તે ત્યાં આવ્યો.

વજ્રસ્વામીએ શાસનોત્થતિ માટે શત્રુજયોદ્ધારમાં તે યક્ષને મદદ કરવા સૂચવ્યું અને જાવડ સહિત પ્રયાણ શરૂ કર્યું. પૂર્વના મિથ્યાત્વી કંપર્દી યક્ષે ત્રાસ આપવામાં અને નવનવા વિધ્નો વધારવામાં કશી પણ

કચ્છાશ ન રાખી છતાં વીર જવડ શાહ અને વજ્રસ્વામી તેનું નિવારણ કરતાં કરતાં ગિરિશિખર પર પહોંચ્યા. મિથ્યાત્વી કપદીએ એકવીશ વખત તે અહિં ત બિંબને પર્વતથી નીચે ઉતાર્યું અને જવડ-શાહે એકવીશ વખત ઉપર ચઢાવ્યું.

છેવટના ઉપાય તરીકે વજ્રસ્વામી વિગેરે ચતુર્વિધ સંધે કથોત્સર્ગ કર્યો અને જવડશાહ તથા તેમની પત્ની રથના ચક્ર નીચે સૂઈ રહ્યા. તેમના અતીવ શીલપ્રભાવ અને ધર્મભક્તિથી અને નવા કપદી યક્ષની સહાયથી તે મિથ્યાત્વી યક્ષ વધુ ઉપદ્રવ કરી શક્યો નહિ અને તેઓ મંદિરમાં પ્રવેશ કરી શક્યા. પછી ચૈત્યને અસંત નિર્મળ કરી, પૂર્વની જીર્ણુ પ્રતિમાને સ્થાને નવી મૂર્તિનું સ્થાપન કર્યું. તે સમયે મિથ્યાત્વી યક્ષે અગાઉની મૂર્તિમાં અધ્યાસ કર્યો પણ તે શક્તિહીન થઈ જવાથી ફક્તિભૂત ન થયો. છેવટે તેણે એવો દારુણ અવાજ કર્યો કે ગિરિશિખરો કંપી ઉઠ્યા અને પર્વત ઉત્તર દક્ષિણ એમ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયો. વજ્રસ્વામી, જવડ તથા તેની પત્ની સિવાયના સર્વ મૂર્છાવશ થઈ ગયા. પછી નવા કપદીની સહાયથી અને પૂર્વ પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયકોની શાંત વાણીમાં પ્રાર્થના કરવાથી સર્વત્ર કુશળ થયું અને નવીન પ્રતિમાનું ચૈત્યમાં સ્થાપન કર્યું.

પછી સંઘપતિ જવડ સ્વપત્ની સહિત ખ્વજદંડ ચઢાવવાને પ્રાસાદના શિખર પર ચઢ્યો. ત્યાં ચઢતાં ચઢતાં તેને અપૂર્વ આહ્લાદ થયો અને પ્રભુની પ્રાર્થના-સ્તુતિ કરતાં તેમજ પોતાને ધન્ય અને અહોભાગી માનતાં તે અપૂર્વ વિચારશ્રેણીએ ચઢી ગયો. તેની સ્ત્રી પણ તેના પડછાયાની માફક અનુ-મોદન આપવા લાગી અને બરાબર આયુષ્ય પૂર્ણ થયેલ હોય બને સ્ત્રી-મતૌર ત્યાં જ હૃદયસ્ફોટ થવાથી મૃત્યુ પામી એથે દેવલોકે ગયા.

બ્યંતર દેવતાઓએ તેમના દેહને ક્ષીરસાગરમાં પધરાવ્યા. તેના પુત્ર જળનાગને આ બનાવથી ધણો ખેદ થયો પણ ગુરુના શાંતવન અને સમજવંટથી તેમજ ચક્રેશ્વરી દેવીના મુખથી શુભગતિ થયાને બધો વૃતાંત સાંભળીને શાંતિ પામ્યો.

જવડશાહે વિક્રમ સવંત એક સો ને આઠ વર્ષે આ ઉદ્ધાર કર્યો.

સિરિવજ્રસેનસૂરી ૧૪, ચાલદસમો ચંદસૂરિ પંચદસો ૧૫ ।

સામંતમદસૂરી, સોલસમો ૧૬ રણવાસરઈ ॥ ૬ ॥

તત્પદ્મે શ્રીવજ્રસેનઃ ।

તત્પદ્મે શ્રીચંદ્રસૂરિઃ ।

તત્પદ્મે શ્રીસામંતમદસૂરિઃ (વનવાસી) ।

ગાથાર્થઃ—વજ્રસ્વામીની પાટે ચૌદમા પદ્મધર તરીકે શ્રી વજ્રસેન થયા, ત્યારબાદ પંદરમા ચંદ્રસૂરિ અને સોળમા વનવાસી સામંતમદસૂરિ થયા. ૬.

ન્યાયા—સિરિવજ્રસેન—શ્રીવજ્રસ્વામિપદ્મે ચતુર્દશઃ શ્રીવજ્રસેનસૂરિઃ । સ ચ દુર્ભિક્ષે

શ્રીવજ્રસ્વામિવચસા સોપારકે ગત્વા જિનદત્તગૃહે ઈશ્વરીનામ્યા તદ્ ભાર્યયા લક્ષપાકમોજ્યે વિપનિશ્લેષ-
વિધાનચિંતનશ્રાવણે સત્તિ પ્રાપ્તઃ સુકાલો માવીત્યુક્ત્યા [ક્ત્વા], વિપં નિવાર્ય ૧ નાગેંદ્ર, ૨ ચંદ્ર,
૩ નિર્વૃત્તિ, ૪ વિષાધરાહ્યાન્ ચતુરઃ સકુટુંબાનિમ્યપુત્રાન્ પ્રવ્રાજિતવાન્ । તેમ્યશ્ચ સ્વસ્વનામાંક્રિતાનિ
ચત્વારિ કુંભાનિ સંજાતાનીતિ । સ ચ શ્રીવજ્રસેનો નવ ૯ વર્ષાણિ ગૃહે, પોડશાધિકશત ૧૧૬
વ્રતે, ત્રીણિ ૩ વર્ષાણિ યુગપ્રધાનપદે સર્વાયુઃ સાષ્ટાવિંશતિશતં ૧૨૮ પરિપાસ્ય શ્રીવીરાત્
વિંશત્યધિકપટ્શત ૬૨૦ વર્ષાંતે સ્વર્ગમાગ્ ॥

અત્ર શ્રીવજ્રસ્વામિશ્રીવજ્રસેનયોરંતરાલકાલે શ્રીમદાર્યરક્ષિતસૂરિઃ શ્રીદુર્વલિકાપુત્ર-
(મિત્ર) શ્રેતિ ક્રમેણ યુગપ્રધાનદ્વયં સંજાતં । તત્ર શ્રીમદાર્યરક્ષિતસૂરિઃ સન્તનવત્યધિક-
પંચશત ૧૯૭ વર્ષાંતે સ્વર્ગમાગિતિ પટ્ટાવસ્થાદૌ દૃશ્યતે, પરમાવશ્યકવૃત્ત્યાદૌ શ્રીમદાર્યરક્ષિતસૂરીનાં
સ્વર્ગગમનાનંતરં ચતુરશીત્યધિકપંચશત ૧૮૪ વર્ષાંતે સમ્પન્નિદ્ધવોત્પત્તિરુક્તાસ્તિ । તનેતદ્
બહુશ્રુતગમ્યમિતિ । નવાઽધિકપટ્શત ૬૦૯ વર્ષાંતે દિગંબરોત્પત્તિઃ ।

૧૫—ચંદ્રસૂરિત્તિ, —શ્રીવજ્રસેનપટ્ટે પંચદશઃ શ્રીચંદ્રસૂરિઃ તસ્માચ્ચન્દ્રગચ્છતિ તૃતીયં
નામ પ્રાદુર્ભૂતં । તસ્માચ્ચ ક્રમેણાઽનેકગણહેતવોઽનેકે સૂરયો ભગ્નશાંતઃ ।

૧૬—સામન્તમદ્વક્તિ—શ્રીચંદ્રસૂરિપટ્ટે પોડશઃ શ્રીસામંતમદ્વક્તિઃ । સ ચ પૂર્વગતશ્રુતવિશારદો
વૈરાગ્યનિષિર્નિમમતયા દેવકુલવનાદિષ્વજ્વર્યાનાત્ લોકે વનવાસીત્યુક્તસ્તાચ્છતુર્થં નામ વનવા-
સીતિ પ્રાદુર્ભૂતં ॥ છ ॥ ૬ ॥

વ્યાખ્યાનાર્થઃ—શ્રી વજ્રસ્વામીની પાટે શ્રી વજ્રસેનસૂરિ યૌદ્ધમા પટ્થર થયા.
તેઓએ કુકાળના સમયે જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીના ધરમાં તેની ઇશ્વરી નામની સ્ત્રીવડે લક્ષપાક
(લાખ દ્રવ્ય ખર્ચાનિ તૈયાર થયેલું) ભોજનમાં ઝેર નાખવાનો પ્રસંગ સાંભળ-
વામાં આવતાં જ શ્રી વજ્રસ્વામીની આજ્ઞાથી સોપારક નગરે જઈને “આવતી કાલે
સુકાળ થશે” એમ કહીને, ઝેરનું નિવારણ કરીને નાગેંદ્ર ૧, ચંદ્ર ૨, નિર્વૃત્તિ ૩
અને અને વિષાધર ૪ એ નામના ચાર શ્રેષ્ઠીપુત્રોને સપરિવાર દીક્ષા આપી. તે ચારે
દ્વારા તેમના નામના ચાર જુદા જુદા ગચ્છો થયા. શ્રી વજ્રસેન નવ વર્ષ ધરમાં,
એક સો સોળ વર્ષ ચારિત્રપર્યાયમાં, ત્રણ વર્ષ યુગપ્રધાન પદે એમ એક સો અષ્ટા-
વીશ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને શ્રી વીર પરમાત્મા પછી ૬૨૦ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

શ્રી વજ્રસ્વામી અને શ્રી વજ્રસેનસૂરિના વચગાળામાં શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ
અને દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર નામના બે યુગપ્રધાનો થયા. આર્યરક્ષિતસૂરિ વીર

પછી ૫૮૭ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા એવું પદ્માવલીમાં કથન છે જ્યારે આવશ્યકસૂત્રવૃત્તિમાં આર્ય-
રક્ષિતસૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ૫૮૪ વર્ષે સાતમા નિહ્નવની ઉત્પત્તિ થઈ એવો ઉલ્લેખ
છે. આ વિવાદાસ્પદ વસ્તુનો નિર્ણય બહુશ્રુત બળે. ૬૦૯ વર્ષે દિગંબરોત્પત્તિ થઈ.

શ્રીવજ્રસેનની પાટે પંદરમા પદ્ધત્ર શ્રીચંદ્રસૂરિ થયા. તેમનાથી “ચંદ્ર ગચ્છ”
એવું ત્રીજું નામ શરૂ થયું. તે ગચ્છમાં જુદા જુદા અનેક ગણોના કારણભૂત અનેક
પ્રભાવિક સૂરીશ્વરો થયા.

શ્રી ચંદ્રસૂરિની પાટે શ્રી સામંતલદ્રસૂરિ થયા. તેઓ પૂર્વના જ્ઞાનમાં વિચક્ષણ,
વૈરાગ્યના સમુદ્ર-ભંડાર અને નિર્મોહપણને કારણે દેવકુળ, વન વિગેરે સ્થાનોમાં રહેતા
હોવાથી તેમને લોકો વનવાસી કહેવા લાગ્યા અને તેમનાથી જ “વનવાસી ગચ્છ”
એવું ચોથું નામ શરૂ થયું.

૧૪ શ્રી વજ્રસેનસૂરિ

ગૃહસ્થપર્યાય ૯ વર્ષઃ ચારિત્રપર્યાય ૧૧૯ વર્ષઃ—તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૧૧૬
વર્ષઃ યુગપ્રધાન ૩ વર્ષઃ સર્વાયુ ૧૨૮ વર્ષઃ સ્વર્ગમન મ. સં. ૬૨૦ વર્ષઃ ગોત્રકૌશિક *

શ્રી વજ્રસેનસૂરિ વિચરતા વિચરતા સોપારક નગરે આવ્યા. તે વખતે લયકર
હુકાળ ચાલુ હતો. દ્રવ્ય-સંપત્તિ પુષ્કળ હોવા છતાં લોકોને અન્નનાં સાસાં પડતાં. તે જ
નગરમાં જિનદત્ત શેઠને ઇશ્વરી નામની પ્રિયા હતી. તેને નાગેંદ્ર, નિર્વૃત્તિ, ચંદ્ર ને
વિદ્યાધર નામના ચાર પુત્રો હતા. હુર્લિક્ષના હુઃખથી કંટાળી તેઓ લક્ષપાક
(લાખ દ્રવ્યના ખર્ચથી નિષ્પન્ન થયેલ) લોજનમાં ઝેર લેળવવા તૈયાર થયા હતા. સમર્થ
જ્ઞાની વજ્રસ્વામીએ વજ્રસેન મુનીશ્વરને જણાવ્યું હતું કે જ્યારે લક્ષપાક લોજનમાં
ઝેર લેળવાતું જોવાશે તેને વળતે જ દિવસે સુકાળ થશે. લાગ્યથોગે વજ્રસેન
ઇશ્વરીના ગૃહ તરફ જ ચાલ્યા. ચિંતામણિ રત્ન સમા સાધુને સ્વગૃહે આવતા જોઈ
શેઠાણીએ તેમનું બહુમાન કર્યું. હુકાળના હુઃખથી કંટાળેલ તેણીએ પોતાની સ્થિતિ
સમજાવી, લોજનમાં ઝેર લેળવી મૃત્યુનું શરણ સ્વીકારવાનો નિરધાર પણ કહી સંભ-
ળાવ્યો. ગુરુએ શાંતિ રાખવા સમજાવ્યું અને વળતે દિવસે સુકાળ થશે તેમ કહ્યું.
તેમના કથનની સાળિતીરૂપે જ ન હોય તેમ બીજે દિવસે ધાન્યથી ભરેલા વહાણો સોપારક
નગરે લાંગર્યાં. આવો અમત્કાર જોઈ ઇશ્વરી શ્રાવિકા ચિંતવવા લાગી કે મિથ્યા
સમજણથી ઝેરમિશ્રિત અન્ન ખાધું હોત તો અવશ્ય મરણ નીપજત, તો શામાટે
હવે પ્રગટપ્રભાવી જિનધર્મની દીક્ષા લઈ સ્વજીવન સફળ ન કરવું? એમ

* અન્યત્ર ભારદ્વાજ પણ કહેલ છે.

વિચારી પોતાના પુત્રો સાથે દીક્ષા લીધી. તે ચારે પુત્રો કંઈક ન્યૂન દશ પૂર્વધારી થયા અને તેમના નામથી જુદા જુદા ચાર કુળો નીકળ્યા. એમ કહેવાય છે કે દરેકે એકવીસ-એકવીસ આચાર્યો કર્યા અને તેમનાથી ચોરાશી ગચ્છની ઉત્પત્તિ ધઈ. નિવૃત્તિ કુળનો તરત જ વિચ્છેદ થયો જ્યારે બાકીના ત્રણે કુળો દીર્ઘ સમય ચાલ્યા અને તેમાં પ્રભાવિક અનેક મહાત્મા પુરુષો પ્રગળ્યા.

કપદીં યક્ષની ઉત્પત્તિ *

વિહાર કરતાં કરતાં વજ્રસેનસૂરિ સોરઠ દેશમાં મધુમતી (મહુવા) નગરીએ આઠ્યા. ત્યાં xકપદીં નામે વણકર રહેતો હતો. તેને આડી અને કુંડાડી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી. કપદીં અપેય અને અભક્ષ્ય લોજનમાં આસક્ત રહેતો તેથી એકદા તેની બંને સ્ત્રીઓએ તેને શિક્ષા કરી. તે નગર ગહાર ચાલ્યો ગયો.તેને દુઃખીયો દેખી બહિર્ભૂમિ જતાં શુરુએ તેને કોમળ વચનથી આશ્વાસન આપ્યું એટલે કપદીં પણ બે હાથ બેડી શુરુ સમક્ષ બેસો રહ્યો. જ્ઞાન-દૃષ્ટિથી બેતાં શુરુને તે સુલભબોધી અને અદ્ય આયુષ્યવાળો જણાયો એટલે તેને ઉપદેશ આપી ધર્મ સમબળ્યો. કપદીંએ કહ્યું: ‘પ્રભુ! મને પચ્ચખખાણ કરાવો.’ શુરુએ કહ્યું: ‘નમો અરિહંતાણં પદ બોલી, એક સ્થાનકે બેસી કડના દોરાની ગાંઠ છોડી જમણું અને પાછી ગાંઠ વાળી દેવી એવો નિયમ ગ્રહણ કરો.’ ભાગ્યયોગે તે દિવસે તેને સર્પની ગરલયુક્ત માંસલોજન મળ્યું, જે ખાવાથી તે મરણ પામ્યો અને વ્યંતર થયો. તેના મરણની વાત તેની સ્ત્રીઓના બંણવામાં આવતાં તેઓએ રાજ પાસે ફરિયાદ કરી કે-‘આ મહાત્મા પુરુષે અમારા ધણીને “કંઈક” શીખવી મારી નાખ્યો છે, રાજાએ વજ્રસેનને ચોટ્ટીમાં બેસાડ્યા આ બાબત વ્યંતર થયેલા કપદીંએ જ્ઞાનથી બેયું તો પોતાના ઉપકારી શુરુને સંકટમાં સપડાયેલા બેયા એટલે તરત જ તે શહેર પ્રમાણ શિલા વિકુવીં બધા લોકોને કહ્યું કે-‘આ શુરુ મહાઉપકારી છે. તમે સર્વે તેની માફી માગો; નહિંતર આ શિલાપાતથી ગામના બૃહ્દે ભુક્ષા ધઈ જશે.’ રાજા વિગેરે ભય પામ્યા અને શુરુનું બાદુમાન કરી ઉપાશ્રયે મોકલ્યા. કપદીં યક્ષે પણ શુરુને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે-‘હે પ્રભો! પૂર્વભવમાં મેં અતિપાપ કર્યો છે તો તેની નિવૃત્તિ કરો.’ શુરુએ પવિત્ર તીર્થધિરાજ સિદ્ધાચળના સહાયક થવા સૂચવ્યું અને કપદીં તે વચન સ્વીકારી શ્રી સિદ્ધગિરિનો સહાયક થયો.

કપદીં યક્ષ સાથે વજ્રસ્વામીનો વૃતાંત પણ જોશાયલો છે. આ જ કપદીં યક્ષે વતવડાહને શત્રુજયોદ્ધારમાં સહાય કરી હતી.

* આ હકીકત શ્રી. જૈન મ્વે. ડૉ. હેરોલ્ડની તપાસજી પટ્ટાવલીમાંથી લીધી છે.

x શત્રુજય મહાત્મ્યમાં તીર્થમાન નગરના રાજા સુકર્મનો પુત્ર દરેલ છે.

વજ્રસેન મુનિનો દીક્ષાપર્યાય થયો. લાંબો હતો અને તે દરમિયાનમાં તેમણે અનેક સુકૃત્યો કર્યાં. છેવટે વીરસંવત ૬૨૦ માં નિર્વાણ પામી તેઓ સ્વર્ગે સંચર્યા.

આર્ચરક્ષિતસૂરિ

દશપુર નગરમાં ઉદાયન રાજા હતો. તેને પંડિતશિરોમણિ સોમદેવ નામનો પુરોહિત હતો. તેને રૂદ્રસોમા નામે પત્ની અને આર્ચરક્ષિત તેમજ દ્વેદગુરક્ષિત નામના બે પુત્રો હતા. સોમદેવે પોતાનું સર્વ જ્ઞાન તે બંનેને શીખવ્યું. પુત્ર આગળ પોતાની જ્ઞાનસમૃદ્ધિ કાણુ છુપાવે? છતાં જાણે અતૃપ્તિ થઈ હોય તેમ આર્ચરક્ષિત અધિક અભ્યાસ માટે પાટલીપુત્ર નગરે ગયો. ત્યાં પોતાની પ્રજ્ઞાથી અપ્રકટ વેદોપનિષદનો અભ્યાસ કરી લીધો અને સ્વભૂમિ તરફ પાછો વળ્યો. પુરોહિતે સ્વપુત્રના અતીવ અભ્યાસ તેમજ આગમનના સમાચાર જાણાવતાં રાજા પણ તેના બહુમાન માટે હાથીએ બેસીને તેની સામે આવ્યો અને મહોત્સવપૂર્વક તેના નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

સોમદેવ પુરોહિત હતો છતાં તેની પત્ની રૂદ્રસોમા જૈનધર્મપરાયણ હતી. છવાછવાદિક નવ તત્ત્વના વિચારને જાણનાર સુર શ્રાવિકા હતી. આર્ચરક્ષિત સ્વગૃહે આવ્યો ત્યારે તે સામાયિકમાં હતી. પુત્રે પ્રણામ કર્યો છતાં સામાયિક-મંગના દોષને લીધે તેણે આશીર્વાદ આપ્યો નહિ એટલે પુત્રને કંઈક પરિતાપ ઉપજ્યો. સામાયિક પૂર્ણ થયે તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે માતાએ જવાબ આપ્યો કે— ‘દુર્ગતિને દેનાર તારા અભ્યાસથી હું શી રીતે સંતુષ્ટ થઈ?’ ચાલાક આર્ચરક્ષિત ચમક્યો. માતાના બોલવામાં તેને જાડા મર્મ સમજ્યો.

વધુ જિજ્ઞાસાપૂર્વક માતાને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે ‘જૈન શાસ્ત્રના અભ્યાસ વિના તારું અધ્યયન પાંગળું છે. જળ વિનાનું સરોવર જેમ શોભે નહિ તેમ દષ્ટિવાદ વગરનું તારું સર્વ બાણતર વૃથા છે. તોસ્લિપુત્ર આચાર્ય જૈન ગ્રંથોના જ્ઞાતા છે તેની પાસે જઈ તું અધ્યયન કર.’ ‘પ્રભાતે જઘ્નશ’ એમ કહીને આર્ચરક્ષિતે તે રાત્રિ ગાળી. બીજે દિવસે જેવામાં તે ઘર બહાર નીકળે છે તેવામાં પોતાના પિતાનો મિત્ર શેરડીના સાડાનવ સાંઠા લઈને સામે મળ્યો. શુભ શુકન થયા માની આર્ચરક્ષિત ઉપાશ્રય-દ્વારે આવ્યો. જૈન વિધિથી અપરિચિત તેણે શું કરવું તેની સૂઝ ન પડવાથી તે બારણા પાસે જ બેસી રહ્યો. થોડીવારે ઢઢૂર નામનો શ્રાવક વંદન નિમિત્તે આવ્યો તેની પાછળ-પાછળ તેને અનુસરીને તેણે પણ વંદન કર્યું.

નવા આગંતુકને આવેલ જાણી શુરુએ તેનું કુળ વિગેરે પૂછ્યું એટલે તેમના જાણવામાં આવ્યું કે રાજાએ મહોત્સવપૂર્વક જેનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો હતો તે જ આ આર્ચરક્ષિત છે. પછી તેના આગમનનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેણે માતાએ કહેલી સર્વ હકીકત જણાવી દષ્ટિવાદ બાણાવવાની પ્રાર્થના કરી. શુરુએ જ્ઞાનોપયોગથી જાણ્યું કે વજ્રસ્વામી પછી આ પ્રભાવક આચાર્ય થશે એટલે તેમને કહ્યું કે— ‘જૈની દીક્ષા સિવાય દષ્ટિવાદ બાણી શકાય નહિ.’

આર્ચરક્ષિતે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારવાની સંમતિ દર્શાવી અને સાથેસાથ વધુમાં જણાવ્યું કે— ‘લોકો મારા પર અનુરાગી છે. વળી રાજા પણ મારા પર વિશેષ પ્રીતિવાળો છે અને સ્વજનોનો સ્નેહ દુસ્તયજ્ય છે માટે મને દીક્ષા આપીને તરત જ આપને અન્ય દેશમાં વિહાર કરવો પડશે.’ પછી શુરુએ દીક્ષા આપી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. જૈન શાસનમાં આ પ્રસંગને પ્રથમ શિષ્યનિષ્ક્રેટિકા (ચોરી) કહી છે.

સતત અધ્યયનથી તેમણે અમુક પૂર્વે અવધારી લીધા. વિશેષ અભ્યાસ માટે તોસલિપુત્ર આચાર્યે તેમને વજ્જસ્વામી પાસે મોકલ્યા. ત્યાંમાર્ગમાં હરદ્રુમ્ભાસૂરિના ઉપાશ્રયમાં જતાં તેમણે આર્ચરક્ષિતને પોતાની અંતિમ અવસ્થામાં સહાયક થવા કહ્યું. આર્ચરક્ષિતે તે માગણી સ્વીકારી એવી સરમ વૈધાવચ્ચ અને નિઝામણા કરી કે હરદ્રુમ્ભાસૂર્યે તેમની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી. આ બાજુ વજ્જસ્વામીને સ્વપ્ન આપ્યું કે—પાપસથી હરેલ પાત્રથી આવેલ અતિથિને મેં પારણું કરાવ્યું, તેમાં શેષ બાકી રહ્યું. પછી પોને સ્વપ્નનો વિચાર કરતા હતા ત્યાં આર્ચરક્ષિત હાજર થયા અને પોતાની પીછાણુ આપી, અભ્યાસ માટે અભ્યર્થના કરી.

વજ્જસ્વામી પાસે અધ્યયન શરૂ કર્યું. અભ્યાસ કરતાં નવ પૂર્વે શીખી દશમા પર્વની શરૂઆત કરી, પણ તેમાં ભાંગો, દુર્ગમ ગમક, કુબ્ધકર પર્યાય અને સમાન શબ્દોના જવિક શીખવાના હતા તેથી તેમને વિશેષ શ્રમ પડવા લાગ્યો.

માતાએ મોલતા તો મોલી નાખ્યું પણ પંડિત-પુત્ર માટે પુત્રવત્સલ માતા પણ ક્યાં સુધી ધીરજ ધરી શકે ? રૂઢસોમાને આર્ચરક્ષિતને મળવાની ઉત્કંઠા જાગી. તેમણે પોતાના હૃદયરક્ષિત નામના બીજા પુત્રને સમજાવીને મોકલ્યો. હૃદયરક્ષિતે આવી આર્ચરક્ષિતને માતૃસ્નેહનું સ્મરણ કરાવ્યું પણ આર્ચરક્ષિતે જણાવ્યું કે—‘આ ક્ષણભંચુર સંસારમાં સ્નેહ ને મોહ કેવા ? હાથીએ કાઢેલ દાંત શું અંદર જાય ?’ પોતાના બંધુ હૃદયરક્ષિતને પણ કલ્યાણતા પંથે દોરી જવા માટે તેમણે ભવાટવીનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટતાથી સમજાવ્યું. સાચી સમજ પાતાં ભવભીરુ હૃદયરક્ષિતે પણ દીક્ષા લઈ તેમની સાથે વાસ કર્યો.

કઠિન અભ્યાસથી આર્ચરક્ષિત કંટાળવા લાગ્યા તેથી શુરુ વજ્જસ્વામીને પૂછ્યું કે—‘હે ભગવન ! હજુ કેટલું અધ્યયન બાકી છે ?’ શુરુએ કહ્યું—‘અન્ય વિચાર ક્યાં વગર અભ્યાસ ક્યાં કરે ? કેટલોક સમય વીત્યા બાદ પુનઃ પૂછતાં શુરુએ કહ્યું કે—‘સરસવ જેટલું ભરવા છો અને મેરુ જેટલું બાકી છે. ધનુરાને બદલે અંદનનો કેણ ત્યાગ કરે ? માટે અધ્યયન ચાલુ રાખો.’ પણ અભ્યાસ પહેલાં જેવો સુગમ નહોતો. તેમનો પરિશ્રમ વધી ગયો અને લઘુબંધુએ માતાને મળવા જવાની વારંવાર પ્રેરણા કરી તેથી તેમણે શુરુ સમક્ષ આજ્ઞા માગીને કહ્યું કે—‘માતાને મળીને તુરતજ પાછા આવીને હું અભ્યાસ શરૂ કરીશ.’ વજ્જસ્વામીએ જ્ઞાનદષ્ટિથી જોયું કે મારું આયુષ્ય અલ્પ છે અને તે પાછા આવતાં પહેલાં તો હું કાળધર્મ પામીશ, માટે વધુ અધ્યયન કરાવી ચકાશે નહિ. પરંતુ સ્વપ્નરૂપ મિથ્યા કેમ થાય ? સ્વપ્નનો અર્થ બરાબર છે કે શેષ દૂધ બાકી રહ્યું તેથી આ દશમા પૂર્વનું અધ્યયન પણ અધૂરું જ રહેશે. પછી આજ્ઞા મેળવીને તેઓ વિદાર કરી પાટલીપુત્રમાં પોતાના આલયશુરુ તોસલિપુત્રને મળ્યા. ત્યાંથી વિદાર કરી તેઓ સ્વજન્મશૂઘ્રિ દશપુરમાં આવ્યા. ત્યાં માતા-પિતા તેમજ સ્વજનને પ્રતિબોધી દીક્ષા આપી. સોમદેવ જૈની સાધુ થયા તો ખરા પણ નગ્નાવસ્થામાં રહેવું, ક્ષિક્ષા માગવા જવી, ઉપાડે પગે ને માથે ત્રિચરતુ, જનોઈનો ત્યાગ કરવો વિગેરે કાચો કરવા ઉદ્ધુક્ત ન થયા. આર્ચરક્ષિતે વારંવારની મુક્તિ પ્રમુક્તિદ્વારા તે સર્વનો ધીમે ધીમે ત્યાગ કરાવ્યો અને જૈન સાધુધર્મમાં રચિર કર્યા.

આર્ચરક્ષિતને પણા શિષ્યો થયા તેમાં ધૂત-પુષ્પમિત્ર, વસ્ત્ર-પુષ્પમિત્ર, દુર્ગળ-પુષ્પમિત્ર, વિંધ્યમુનિ, હૃદયરક્ષિત અને ગોષ્ઠામાદિલ (જે પાછળથી નિહનવ થયો હતો) વધારે પ્રાઠ અને વિવશણ મુનિવરો હતા. દુર્ગળ પુષ્પમિત્ર અઘોરાત્ર અભ્યાસ કરવાને અંગે ધૂતનું બોજન કરવા છતાં કૃષ્ણ રહેતા હતા. એકદા વિંધ્ય મુનિએ શુરુમહારાજને વિનંતિ કરી કે—‘મોટી મંડળીમાં પાઠના યોગથી મારો

શ્રુતાભ્યાસ સ્ખલિત થાય છે માટે મને જુદો પાઠ આપો.’ ગુરુએ કહ્યું ‘દુર્બળ પુષ્પમિત્ર પાસે વાચના હતો’ કેટલોક સમય વાચના આપ્યા પછી પુષ્પમિત્રે ગુરુને એકાંતે જણાવ્યું કે—‘વાચના આપવાથી મારો અભ્યાસ ભૂલી જાઉં છું.’ આ સાંભળી ગુરુ વિચારવા લાગ્યા કે—‘આવો સમર્થ શિષ્ય પણ સ્ખલ્લના પામે છે તો ખીજા કેમ અવધારી શકશે?’ આથી તેમણે અનુયોગના ચાર વિભાગ કરી નાખ્યા : દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને કથાનુયોગ*.

એકદા સીમંધરસ્વામીને વંદન કરવા ગયેલ શક્ટેદ્રે યોગ્ય અવસરે ભગવંતને પૂછ્યું કે—‘હે પૂજ્ય! આપની જેવું નિગોદનું સ્વરૂપ ભરતક્ષેત્રમાં કોઈ જાણે છે?’ ભગવંતે આર્યરક્ષિતસૂરિનું નામ જણાવ્યું એટલે ઈદ્રે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ કરી, મથુરા નગરીએ ગુરુ પાસે આવી નિગોદના છવોનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. ભગવંતના કહ્યા મુજબ સૂરિએ યથાસ્થિત વર્ણન કરી બતાવ્યું જેથી ઈદ્રે ઘણો સંતોષ પામ્યો. વધુ પરીક્ષા માટે પોતાનું આયુષ્ય પૂછતાં સૂરિએ લક્ષણ, ચિહ્ન, આકૃતિ વિગેરે જ્ઞાનથી જાણી એ સાગરોપમનું આયુ કહ્યું એટલે ઈદ્રે પોતાનો વ્યતિકર કહી સંભળાવી ચમત્કાર બતાવવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. ગુરુએ ચમત્કારની ના કહી છતાં કંઈક ચિહ્નરૂપે કરવું જ જોઈએ એમ ધારી તેમણે વસતિનું દ્વાર વિપરીત કરી દીધું. જ્યારે મુનિએ બહારથી આવ્યા ત્યારે તેમને વસતિનું દ્વાર ન જડવાથી ગુરુએ તે બતાવ્યું જેથી તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી પૂછપરછ થતાં ગુરુએ ઈદ્રે સંબંધી હકીકત પણ જણાવી. *

પોતાનો અંતસમય નજીક જાણી પોતાના પદ પર કોને સ્થાપવા તે સંબંધી તેમણે લક્ષ આપ્યું તો દુર્બળપુષ્પમિત્ર પર મન હતું, પણ કેટલાકે દ્વિગુરુક્ષિતને અને ગોષ્ઠમાહિલને પદ પર લાવવાનો આગ્રહ કર્યો. છેવટે યુક્તિથી બધાને સમજાવી પુષ્પમિત્રને પોતાના પદ પર સ્થાપન કર્યાં.

આર્યરક્ષિતસૂરિ કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે સંચર્યા.

આર્યરક્ષિતસૂરિના સમય સુધી સંઘમાચરણ નિરખવાદ હતું પરંતુ કંઈક શિથિલતા પ્રવેશવા લાગી હતી, નિયમોની કઠિનતા કંઈક મંદ કરવામાં આવી હતી. આર્યરક્ષિતસૂરિની અગાઉ સાધુઓ સાધુ પાસે અને સાધ્વીઓ સાધ્વી પાસે આલોચના લેતી તેને બદલે સાધ્વીઓને પણ સાધુ પાસે આલોચના લેવાનો નિયમ થયો. સૌથી મહત્ત્વનો ફેરફાર અનુયોગને લગતો છે. અત્યાર સુધી એક સૂત્રમાં જ ચારે અનુયોગ હતા પણ પછી તેના ચાર વિભાગ કરવામાં આવ્યા—સૂત્રોને ચાર અનુયોગમાં વહેંચી દીધા. આ જેવું તેવું પરિવર્તન ન ગણાય. ખરું જોતાં તો આર્યરક્ષિતસૂરિને એક યુગપ્રવર્તક પુરુષ કહી શકાય.

દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર

આર્યરક્ષિતસૂરિના સમર્થ શિષ્યોમાંના તેઓ એક હતા. તેમના સતત અભ્યાસથી તેઓ વધુ પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. તેમનો અભ્યાસ-રંગ એવો હતો કે પુષ્કળ ધૃતિનું ભોજન કરવા છતાં તેઓ દુર્બળ જ રહેતા અને તેથી દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર એ નામથી પ્રખ્યાત થયા. તેમના બંધુઓ દશપુરમાં રહેતા અને તેઓ બૌદ્ધધર્મના ઉપાસક હતા. એકદા તેઓ સ્વબંધુ પુષ્પમિત્રને મળવા આવ્યા અને તેવું

* ચાર અનુયોગને ધૃત્ય કરવાની તેમજ નિગોદના સ્વરૂપ સંબંધની હકીકત કેટલાકે કાલકાચાર્યને નામે ચઢાવે છે તે મંતરેદ સમજાવે.

કૃશ શરીર જોઈ ગુરુમહારાજને તેનું કારણ પૂછ્યું. ગુરુએ જણાવ્યું કે—‘મારું પૂર્વજ્ઞાન વિસ્મૃત ન થાય તેવા હેતુથી તે અહોરાત્ર અભ્યાસ કર્યા કરે છે અને તેને પરિણામે આવું દુર્બળ શરીર બન્યું છે. ધીરું પૌષ્ટિક ભોજન કરવા છતાં તે અભ્યાસખળે જરી બંધ છે.’ ગુરુવચનમાં તેઓને શ્રદ્ધા ન ઉપજી એટલે તેઓ તેમને સ્વનગરે લઈ ગયા. ત્યાં પણ પૌષ્ટિક અને સિન્ધુ આહારનું ભોજન કરાવતા માંડ્યું છતાં શરીર-સ્થિતિમાં લેશમાત્ર ફેરફાર ન પડ્યો તથા તેમણે આગ્રહપૂર્વક અધ્યયન છોડાવીને સિન્ધુ અને પૌષ્ટિક આહાર ખવરાવવા માંડ્યો તો પહેલાની માફક પુષ્ટ શરીરવાળા થયા. હેવટે પુષ્પમિત્ર સ્વજનોને પ્રતિબોધ પમાડી ગુરુ પાસે આબ્યા.

એકદા આચાર્યશક્તિ પોતાના પટ્ટધરની ચિંતા કરવા લાગ્યા તો પુષ્પમિત્ર યોગ્ય અને સમર્થ લાગ્યા પણ અન્ય મુનિવરો ફેરુરશક્તિને આચાર્યપદ આપવાની તરફેણમાં હતા. સુકિતથી તેમને સમજાવવા સિવાય બીજો રસ્તા ન રહ્યો એટલે ગુરુમહારાજે ત્રણ કુંભો મગાવ્યા અને એકમાં અડદ, બીજામાં તેલ અને ત્રીજામાં ઘી ભર્યું. પછી બધા કુંભો ભેંધા વળાવ્યા તો અડદ બધા બહાર આવી ગયા, તેલ કંઈક ચોંટી રહ્યું અને ઘી તો બહુ સંલગ્ન રહ્યું. એ પ્રમાણે પોતાનો હેતુ તથા આશય-દુર્ગતિકા પુષ્પમિત્રમાં હું અડદના ઘડા જેવો થયો છું—એમ સમજાવી પુષ્પમિત્રને પોતાના પદ પર સ્થાપન કર્યો.

દુર્ગતિકા પુષ્પમિત્રનો અભ્યાસ ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવો પ્રસંગ છે. ધીનો આહાર કરવા છતાં અભ્યાસમાં સંલગ્ન રહેવાથી તે પણ જરી જવું ત્યારે તેમનું હંમેશનું અધ્યયન કેટલું હશે? તેનો સહેજે ખમાલ આવશે. તેઓ પણ એક પ્રભાવિક પુરુષ થઈ ગયા.

દિગંબરોત્પત્તિ

સ્વયંવીરપુર નગરમાં કૃષ્ણ નામના આચાર્ય પધાર્યા. તેમના શિષ્યવર્ગ સાથે શિવભૂતિ નામના એક મુનિ હતા. રાત્રે એકદા શિવભૂતિ મુનિને સ્નનકાળે વહોરાવ્યું. તેઓ તે લઈને ઉપાશ્રયે આવતાં આચાર્ય કૃષ્ણસુરિએ જણાવ્યું કે—‘સાધુને સ્નનકાળે વહોરાવું ઉચિત નથી.’ પછી કાળગતી કંકડા કરી સાધુઓને સ્નેહરણુ(ઓષા)ના નિશિથીયા બનાવવા માટે આપી દીધા. આ બનાવથી શિવભૂતિને માહું લાગ્યું. અંતરમાં વૈરની જ્વાળા પ્રગટી ને ગુરુ સાથે કલેશ કરવાની અનુકૂળ તકની તેઓ રાહ જોઈ રહ્યા.

એકદા કૃષ્ણાચાર્ય જિનકલ્પી સાધુઓના આચારવિચાર વર્ણવી રહ્યા હતા. તે સમયે જિનકલ્પી-પણું વિચ્છેદ પામ્યું હતું—આચરણમાં નહોતું. યોગ્ય પ્રસંગ જોઈ શિવભૂતિએ કહ્યું કે—‘આપણે પણ સાધુ છીએ તો આપણે તે જ પ્રમાણે આચારવિચાર અંગીકાર કરવો જોઈએ. આપ શામટે આટલી બધી ઉપધિ રાખો છો ?’ આચાર્યે શાંતિથી કહ્યું કે—‘આ સમયે જિનકલ્પીની સમાચારી રહી નથી. આર્થ જાળૂતા નિર્ગુણ પછી જિનકલ્પનો વિચ્છેદ થયો છે. આ સમયે જિનકલ્પીપણું પાળવું અતિ-કઠિન છે.’ પણ સાચું સમજવું હોય તો સમજાવો! ઉન્નત શિવભૂતિને તો પ્રસંગ જોતો હતો. અભિમાનના મદમાં તે બોલી ઉઠ્યો કે—‘વિચ્છેદ ગયું છે એમ આપ શા આધારે કહો છો ? હું’ પોતે જિનકલ્પીપણું પાળી બતાવું છું.’ આચાર્યે તેમને શાંતિ પમાડવા બનતા પ્રયત્નો કર્યા. વિશેષમાં સમજાવ્યું કે તીર્થકરો પણ એકતિ અચેતક (વજ્ર સ્પર્શ) ન હતા. દરેક તીર્થકરોએ દેવદૂધ વજ્ર સ્પર્શ જ સંસાર ત્યાગ્યો છે, પરંતુ ક્રોધિયને કારણે તેઓ ન જ સમજ્યા. પછી નગર થઈ બહાર ઉવાનમાં રિપરતા કરી. શિવભૂતિની બહેને પણ દીક્ષા લઈ સાધ્વીપણું સ્વીકાર્યું હતું. વંદન નિમિત્તે તે બહારના ઉવાનમાં ગઈ અને પોતાના લાઇનું નવીન આચરણ જોઈ પોતે પણ તેમાં બળી—તે પણ

નગ્નપણે વિચરવા લાગી. ભિક્ષાસમયે કાઈએક શહેરમાં જતાં તેમને એક વેશ્માએ જોઈ. જોતાં જ વેશ્મા વિચાર-વમળમાં અટવાઈ. તેને થયું કે ‘આવી સૌંદર્યવતી સાધ્વીઓ નગ્નપણે વિચરશે તો જનસમૂહ અમારાથી વિરક્ત થઈ જશે,’ તેથી તેણે તે સાધ્વીજીને એક સાડી ઝોઢાડી દીધી. શિવ-ભૂતિએ પોતાના પંથની પુષ્ટિ માટે પ્રયત્નો આદર્યા. કૌડિન્ય અને કાટવીર નામના શિષ્યો કર્યા અને ધીમે ધીમે તેની પરંપરા વધતી ગઈ.

કેટલાકના મતે સદસમલ નામના મુનિથી દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ થઈ છે. તે મતમાં પણ કેટલાક સમર્થ વિદ્વાનો થયા છે અને વિદ્વદ્ભોગ્ય સાહિત્ય સંપૂર્ણ છે. આ ઉત્પત્તિ વીરનિર્વાણ પછી ૬૦૯ વર્ષે થઈ. હાલના સમયે શ્વેતાંબર સાધુઓ કરતાં દિગંબર સાધુઓની સંખ્યા અદ્ય પ્રમાણમાં નજરે પડે છે. શ્વેતાંબર અને દિગંબર વચ્ચે મહત્ત્વનો ફેર બે-ચાર જાણતમાં હતો પણ પાછળથી વધતાં વધતાં અત્યારે તે ૮૪ ની સંખ્યાએ પહોંચ્યો છે. તેમાંના કેટલાક મહત્ત્વના મતભેદો નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) શ્વેતાંબરો મુધર્માંસ્વામીપ્રણીત દ્વાદશાંગીમાંથી જારમું અંગ-દષ્ટિવાદ વિચ્છેદ થયેલ માને છે જ્યારે દિગંબરો દ્વાદશાંગી જ વિચ્છેદ થયેલી માને છે અને તેને બદલે ધવળ, મહાધવળ, જય-ધવળ ને ગોમદસાર વિગેરેને આગમરૂપ માને છે.

(૨) શ્વેતાંબરો સંયમનિર્વાહ માટે વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખે છે જ્યારે દિગંબરો રાખતા નથી.

(૩) શ્વેતાંબરો જુદે જુદે ઘરેથી ગોચરી લાવે છે જ્યારે દિગંબરો એક જ સ્થાને-એક જ શ્રાવકને ઘરે આહાર કરે છે અને ગોચરીને બદલે બ્રામરી કહે છે.

(૪) શ્વેતાંબરો વસ્ત્રરહિત ને વસ્ત્રસહિત જાનેની મુક્તિ માને છે જ્યારે દિગંબરો વસ્ત્રરહિતની જ મુક્તિ માને છે.

(૫) શ્વેતાંબરો સ્ત્રીની મુક્તિ માને છે જ્યારે દિગંબરો સ્ત્રીને મોક્ષગામિની માનતા નથી.

(૬) શ્વેતાંબરો કેવળા આહાર કરે તેમ માને છે જ્યારે દિગંબરો તે સ્વીકારતા નથી.

(૭) શ્વેતાંબર સાધુઓ રજોહરણ રાખે છે જ્યારે દિગંબર સાધુઓ મોરપીંછી રાખે છે

(૮) શ્વેતાંબરો તીર્થંકરોનું સંવત્સરી દાન સ્વીકારે છે જ્યારે દિગંબરોને તે માન્ય નથી.

(૯) શ્વેતાંબરો તીર્થંકરની મા ચૌદ સ્વપ્ન જુએ તેમ કહે છે જ્યારે દિગંબરો સોળની સંખ્યા જણાવે છે.

(૧૦) શ્વેતાંબરો નવકારના નવ પદ માને છે જ્યારે દિગંબરો માત્ર પાંચ જ પદ સ્વીકારે છે.

(૧૧) શ્વેતાંબરો જિનમૂર્તિને વજ્રકચ્છોટાવાળા ને ઘરેણા, આંગી તથા ચક્ષુથી ત્રિભૂષિત માને છે જ્યારે દિગંબરો નમ્ર અને આંગી વિગેરે અલંકારોથી રહિત માને છે.

(૧૨) શ્વેતાંબરો છવાછવાદિ નવ તત્ત્વો સ્વીકારે છે જ્યારે તેઓ સાત તત્ત્વ જ સ્વીકારે છે.

(૧૩) શ્વેતાંબરો ૬૪ ઇંદ્રો માને છે જ્યારે દિગંબરો ૧૦૦ ઇંદ્રો માને છે.

(૧૪) શ્વેતાંબરો માને છે કે ઋષભદેવે ચાર મુષ્ટિ સોય કર્યો હતો જ્યારે દિગંબરો પાંચ મુષ્ટિ સોય માને છે.

(૧૫) શ્વેતાંબર સાધુઓ શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન કરે છે જ્યારે દિગંબર નમ્ર અને લંગોટધારી હોય છે. વિગેરે વિગેરે

૧૫ શ્રી ચંદ્રસૂરિ

ગૃહસ્થવાસ ૩૭ વર્ષ : વ્રતપર્યાય ૩૦ વર્ષ : તેમાં સામાન્ય વ્રતપર્યાય ૭ વર્ષ : યુગપ્રધાન
૨૩ વર્ષ : સર્વાયુ ૬૭ વર્ષ : સ્વર્ગગમન મ. સં. ૬૪૩ વર્ષ : જાત્ર સદલહરુઃ :

સોપારક નગરમાં જિનહત શેઠને ઇન્દ્રી નામની પત્નીથી નાગેન્દ્ર, નિવૃત્તિ, ચંદ્ર અને વિદ્યાધર એ નામના ચાર પુત્રો થયા હતા. વજ્રસ્વામીના સમયમાં બીજો પાર-વર્યાય દુકાળ પડ્યો. કાંતને અને અન્નને વેર હોય તેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ. લક્ષાધિપતિ-એને પણ કાલ કેવી ભગશે તેની ચિંતા થતી તો સામાન્ય ગરીબસમૂહનું તો પૂછવું જ શું ? વજ્રસેન મુનિ સોપારક નગરે આવી ઇન્દ્રી શેઠાણીને ગૃહે ગોચરી માટે પધાર્યા. આ સમયે ઇન્દ્રી શેઠાણી લક્ષ દ્રવ્યથી ભેળવેલ લોભનમાં કાતિલ જેર નાખીને મરવાના નિશ્ચય પર આવી હતી. વજ્રસેને તેમને તેમ કરતાં નિવારી અને જણાવ્યું કે—“શુરુએ મને જણાવ્યું છે કે લક્ષ દ્રવ્યના લોભનમાં જ્યારે જેર ભેળવાતું ભેદશ તેને વળતે દિવસે સુકાળ થશે’ માટે ધીરજ રાખો અને આવું અનુચિત કાર્ય ન કરો.” શુરુવચનના સાક્ષીભૂત જ ન હોય તેમ વળતે દિવસે જ બંદરમાં ધાન્યથી ભરેલા વહાણો આવી ચઢ્યા, સર્વત્ર સુકાળ થયો. આથી ઇન્દ્રી વિજેરે આખા ઘરને જૈન ધર્મ પર અતુલ શ્રદ્ધા બંધાઈ અને પોતાના ચારે પુત્રો સાથે દીક્ષા લીધી. ચારે પુત્રોના નામથી જુદા જુદા ચાર ગણુની ઉત્પત્તિ થઈ. ચંદ્ર વધારે પ્રતાપી તેમજ બીજા ત્રણની અપેક્ષાએ ચંદ્રગચ્છનું વિશેષ આયુધ્ય મળી ચંદ્રસૂરિને વજ્રસેન મુનિએ પોતાના પદ પર સ્થાપન કર્યાં. ચંદ્રસૂરિ કંઈક ન્યૂન દશ પૂર્વધારી થયા. તેમનાથી નિર્જંથ ગચ્છનું ત્રીજું નામ ચંદ્ર-ગચ્છ શરૂ થયું. તે ગચ્છમાં ઘણા સમયે અને પ્રભાવિક આચાર્યો થયા છે. અત્યારે પણ દીક્ષા સમયે ચંદ્રકુલનું નામ લેવામાં આવે છે.

સાડત્રીશ વર્ષનું સંયમ પાળી તેઓ વીર નિર્બાણ પછી ૬૪૩ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

૧૬ શ્રી સામંતલદ્રસૂરિ

તેઓ પૂર્વગત શ્રુતના જ્ઞાની હતા. અભ્યાસની સાથેસાથ તેમનું ચારિત્ર પાલન અરબલિત હતું. તદ્દન નિર્મોહીપણે તેઓ વિચરતા અને મોટે ભાગે વાહી, વન, જંગલ કે યજ્ઞના મંદિરમાં રહેતા. તેઓ નિર્જંથવૃક્ષમણિ હતા. તેમનો વૈરાગ્ય-રંગ અજબ હતો. તેમના વનમાં રહીને અપૂર્વ ચારિત્રપાલનથી રંજિત થયેલા લોકો તેમને “વનવાસી” જ કહેતા. અને તેમનાથી નિર્જંથ ગચ્છનું “વનવાસી ગચ્છ” એવું ચોથું નામ પ્રચલિત થયું.

આપ્તમીમાંસા નામનો ન્યાયનો મહાન્ ગ્રંથ આ આચાર્યે રચ્યો છે. આ ઉપરાંત યુક્ત્યનુશાસન, સ્વયંભૂ સ્તોત્ર, જિનસ્તુતિશતક વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. આપ્તમીમાંસાનો ગ્રંથ તો પોતાના શિષ્ય વૃદ્ધદેવસૂરિની જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે બનાવ્યો હતો.

આમના સમય અગાઉ જૈન શાસનમાં શ્રવેતાંબર ને દિગંબર બે પક્ષ પડી ગયા હતા. તે બંને વચ્ચે ઐક્ય કરવા તેમણે ઘણો જ પ્રયત્ન કર્યો પણ ઐક્ય ન સધાયું. દિગંબરે પણ તેમને સારું માન આપે છે.

દિગંબરે તેમને પોતાની આમ્નાયના મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે પણ એ ગ્રંથમાં કશું પ્રમાણભૂત સાધન નથી મળતું.

સત્તરસ વૃદ્ધદેવો ૧૭, સૂરી પજ્જોઅણો અઢારસમો ૧૮।

एगुणवीसइ इमो सुरी सिरिमाणदेवगुरु १९ ॥ ७ ॥

तत्पट्टे श्रीवृद्धदेवसूरिः।

तत्पट्टे श्रीप्रद्योतनसूरिः।

तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः।

ગાથાર્થઃ—સત્તરમા પટ્ટધર વૃદ્ધદેવસૂરિ થયા, તેમના માટે અઢારમા પ્રદ્યોતનસૂરિ અને એગણીશમા માનદેવસૂરિ થયા. ૭,

વ્યાખ્યા—૧૭ સત્તરત્તિ—શ્રીસામંતભદ્રસૂરિપટ્ટે સપ્તદશઃ શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિઃ । વૃદ્ધો દેવ-સૂરિરિતિ ય્યાતઃ । શ્રીવીરાત્ પંચનવત્યધિક ૧૯૧ (૬૯૧) વર્ષાતિક્રમે કોરંટકે નાહડમંત્રિ-નિર્માપિતપ્રાસાદે પ્રતિષ્ઠાકૃત્ ।

શ્રોજઙ્ગસૂરિણા ચ સપ્તત્યધિકષટ્શતવર્ષે ૬૭૦ સત્યપુરે નાહડનિર્મિતપ્રાસાદે શ્રી-મહાવીરઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

૧૮—સૂરિપજ્જોઅણત્તિ—શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિપટ્ટેઽષ્ટાદશઃ શ્રીપ્રદ્યોતનસૂરિઃ ।

૧૯—एगुणत्ति—શ્રીપ્રદ્યોતનસૂરિપટ્ટે ઇકોનવિંશતિત્તમઃ શ્રીમાનદેવસૂરિઃ । સૂરિપદસ્થા-પનાઽવસરે યત્સ્કંધયોરુપરિ સરસ્વતીલક્ષ્મ્યૌ સાક્ષાદ્ વીક્ષ્ય ચરિત્રાદસ્ય ઇંશો ભાવીતિ વિચારણયા વિષણ્ણચિંતં ગુરું વિજ્ઞાય યેન ભક્તકુલમિક્ષાઃ સર્વાશ્ચ વિકૃતયસ્ત્યક્તાઃ । તત્તપસા નુહુલપુરે ૧ પદ્મા, ૨ જયા, ૩ વિજયા, ૪ અપરાજિતાઽભિધાનાભિઃ દેવીભિઃ પર્યુપાસમાનં દૃષ્ટ્વા કથં નારીભિઃ પરિ-કરિતોઽયં સૂરિરિતિ શંકાપરાયણઃ કશ્ચિત્ મુઘ્ધસ્તામિરેવ શિક્ષિત ઇતિ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યાન—શ્રી સામંતલદ્રસૂરિની પાટે સત્તરમા વૃહદેવસૂરિ થયા. તેઓનું મૂળ નામ તો દેવસૂરિ હતું પણ તેઓ વૃદ્ધ હોવાથી વૃહદેવસૂરિ એવા નામથી પ્રખ્યાતિ પામ્યા. તેમણે શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૫૯૫ (૬૯૫) વર્ષે કોરંટક નામના નગરમાં નાહડ મંત્રીએ બંધાવેલા જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

વીર નિર્વાણ પછી ૬૭૦ વર્ષે શ્રી જ્ઞાનગસૂરિએ નાહડ મંત્રીએ સત્યપુર નગરમાં બંધાવેલા મંદિરમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વૃહદેવસૂરિની પાટે અઢારમા પદ્ધર પ્રધોતનસૂરિ થયા.

શ્રી પ્રધોતનસૂરિની પાટે માનદેવસૂરિ ઓગણીસમા પદ્ધર થયા. માનદેવસૂરિને જ્યારે સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું ત્યારે તેમના ખભા ઉપર સરસ્વતી તેમજ લક્ષ્મી બંને દેવીઓને પ્રત્યક્ષ જોઈને શુરુએ વિચાર્યું કે—આમના ચારિત્રમાં ભંગ પડશે તેથી તેઓને વિપાદ થયો, જે જોઈને માનદેવસૂરિએ ભાવિક શ્રાવકાના ધરની ભિક્ષા તેમજ છુએ વિગયનો ત્યાગ કર્યો. આવી ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચર્યાને કારણે પદ્મા,* જ્યા, વિજયા તથા અપરાજિતા એ નામની ચાર દેવીઓ તેમના સાનિધ્યમાં રહેતી. એકલા નાહડ નગરમાં આ ચાર દેવી સાહત જોડેલા સૂરિ માટે કાઢ એક શ્રાવકને શંકા થઈ કે સ્ત્રી—સંસર્ગી આ સૂરિ પવિત્ર ક્યાંથી હોય ? આ શંકાથીજ રાખસને પછી તે દેવીઓએ શિક્ષા કરી હતી.

૧૭ શ્રી વૃહદેવસૂરિ ને ૧૮ પ્રધોતનસૂરિ

કોરંટક (હાલના શિવગંજ પાસેના કોરટા) નગરમાં નાહડ મંત્રી અને તેને લાઈ સાહિબ રહેતા હતા. દેવસૂરિના ઉપદેશથી તેઓ પ્રતિજોષ પામ્યા અને જૈન ધર્મ પર શ્રદ્ધા બંધાવી. આસો શુદ્ધિ નવમી આવતાં નાહડ મંત્રીએ શુરુને પોતાની જોત્રદેવી અંકિકાને એક પાડાનું જલિદાન આપવાનું છે તે હકીકત જાણવી સલાહ માગી. શુરુએ તેમને તે હિંસક કાર્યથી નિવૃત્ત થવા કહ્યું અને પોતે ઘટોત ઉપાય કરશે તેમ સમજાવી ધીરજ આપી.

તે રાત્રિએ શુરુએ સ્વશક્તિથી જોત્રદેવી આગ્રહાને જોલાવી અને કહ્યું કે—‘તું તારા પૂર્વજવનો વિચાર કર. આવું અઘટિત કાર્ય કરવું તને યોગ્ય નથી. પૂર્વજવમાં તું ધનસાર શ્રેણીની સ્ત્રી અને પરમ શ્રાવિકા હતી. પાંચમના ઉપવાસને કારણે તું નવા વસ્ત્ર પહેરી,

* લઘુસાંતિમાં અજિતા નામ જણાવ્યું છે.

પોતાના પુત્રને છેતરીને દેવમંદિરે જવા લાગી. તને જતી જોઈ તારો પુત્ર પણ ‘મા-મા’ કરતો તારી પાછળ ચાલ્યો. તે સમયે તારા નવા વચ્ચના અવાજથી એક પાડો ભડક્યો અને તેણે તારા પુત્રને પાડી નાખ્યો. ભાગ્યયોગે અચાનક તે મૃત્યુ પામ્યો. પુત્રની આ દશા જોઈ તું પણ હૃદય ખંધ પડવાથી મૃત્યુ પામી ચામુંડા નામની દેવી થઈ. પૂર્વ-ભવના વૈરને કારણે ખીજા પાડાઓને મારી નાંખવા તે શું તને યોગ્ય છે? માટે દયા ધારણ કર અને તારા ‘પૂર્વભવનું’ ચરિત્ર સંભારી આવા પાપકાર્યથી પાછી વળ.’ આમ સમ-ભવવા છતાં તેણીએ કહ્યું કે ‘હું છવવધનો ત્યાગ કરી શકીશ નહિ.’ ત્યારે શુરુએ નાહડ મંત્રીને આવા પાપકાર્યથી મુક્ત કરવા કહ્યું અને તે તેણે કબૂલ કર્યું. પછી શુરુ ઉપદેશથી નાહડ મંત્રીએ ૭૨ જિનાલયો કરાવ્યા અને વૃદ્ધદેવસૂરિએ દોરંટક નગરમાં વીર નિર્વાણ પછી પદ્મ (૬૯૫) વર્ષે તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેઓનું નામ તો દેવસૂરિ હતું પણ વૃદ્ધ હોવાને કારણે વૃદ્ધદેવસૂરિ નામથી પ્રખ્યાતિ પામ્યા.

પ્રભાવક ચરિત્રમાં માનદેવસૂરિ પ્રખંધમાં આ વૃદ્ધદેવસૂરિને પહેલાં ચૈત્યવાસી જણાવ્યા છે. તેઓ એક ચૈત્યની વ્યવસ્થા કરતા હતા પણ સર્વદેવસૂરિએ તેમને પ્રતિબોધ પમાડ્યો એટલે તેઓએ ચૈત્યનો વહીવટ મૂકી દીધો.

આ વૃત્તાંત જો સત્ય હોય તો તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમના ખીજા સૈકામાં પણ ચૈત્યવાસ હતો. જો કે પટ્ટાવળીઓમાં તો વીર સંવત ૮૮૨ (વિક્રમ સંવત ૪૧૨) માં ચૈત્યવાસના પ્રાદુર્ભાવનું લખાણ છે, પરંતુ એનો અર્થ એ માનવામાં આવે છે કે તે સમયે ચૈત્યવાસીઓ પૂરજોશમાં આવ્યા હશે અને સુવિહિત સાધુઓ કરતાં ચૈત્યવાસી સાધુઓની સંખ્યા વધી ગઈ હશે.

તેઓએ પ્રદ્યોતનસૂરિને પોતાના પદે સ્થાપન કર્યો.

પ્રદ્યોતનસૂરિ સંખંધી વિશેષ વૃત્તાંત મળતો નથી. વીરવંશાવલીમાં એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે તેઓએ અજમેરમાં ઋષભપ્રભુના ણિંખની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, તેમજ સુવર્ણગિરિમાં ધનપતિ નામના ગૃહસ્થે જે ચશવસહી બનાવી હતી તેમાં વીરપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ સિવાય ખંને પદ્ધતિ માટે વિશેષ હકીકત ઉપલબ્ધ થતી નથી.

૧૯ શ્રી માનદેવસૂરિ

નાડોલ નગરમાં ધનેશ્વર* નામે પ્રખ્યાત શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને ધારિણી નામે પત્ની અને માનદેવ નામે કાંતિમાન પુત્ર હતો. પ્રદ્યોતનસૂરિ વિહાર કરતાં કરતાં

* કોઈ સ્થળે જિનકંત એવું નામ પણ જણાવ્યું છે.

તે નગરમાં પધાર્યા અને તેમની ઉપદેશધારા સાંભળી, વધોથી જેમ ચાતક તૃપ્તિ પામે તેમ માનદેવને અપૂર્વ આહ્વાદ થયો. સંસારની અસારતાનો અનુભવ થયો અને તેમની સુધુષ્ઠ આંતરિક ભિન્નિઓ ઝણઝણી ઊઠી. આત્મિક શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવવાને તેનું હૃદય તીવ્રતા અનુભવવા લાગ્યું.

સમય વિચારી તેમણે ગુરુમહારાજને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરાવવા પ્રાર્થના કરી. માત-પિતાએ પણ મહાસુરકેલીથી આજ્ઞા આપી. શુભ સુદૃત્તે દીક્ષા સ્વીકારી, તેઓ ઉચ્ચ તપ આચરવા લાગ્યા. તીવ્ર સ્મરણશક્તિશાલીને શું અસાધ્ય હોય ? અદ્વય સમયમાં અગિયાર અંગનો અધ્યાસ કરી તેઓ છેદ અને મૂળસૂત્રોના પણજાતા થયા. શિષ્યને સમર્થ થયો જાણી ગુરુએ તેમને સૂરિપદે સ્થાપન કર્યો. સૂરિપદપ્રદાન સમયે ગુરુમહારાજે માનદેવના ખમા ઉપર સરસ્વતી તથા લક્ષ્મી નામની બે દેવીઓને સાક્ષાત્ જોઈ તેથી તેમનું મન કંઈક ખિન્ન થયું. તેમણે વિચાર્યું કે-‘આના પ્રભાવથી માનદેવ નિરતિચાર ચારિત્ર પાલી શકશે નહિ અને તેમનો ચારિત્રભંગ થશે.’ ચાલાક શિષ્ય ગુરુની મનોવેદના કળી ગયા અને ગુરુની મન-શાંતિ માટે નિયમ કર્યો કે-‘પોતે ભાવિક શ્રાવકના ઘરનો આહાર વહોરશે નહિ અને બધી વિકૃતિ-વિગયનો હમેશને માટે ત્યાગ કરશે.’

માનદેવસૂરિના તપથી તેમજ અખંડ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યપાલનથી જ્યા, વિજ્યા, અપરાજિતા અને પદ્મા એ નામની ચાર દેવીઓ તેમની સાનિધ્યમાં રહેતી અને પ્રતિદિન વંદન કરવા આવતી. ધીમે ધીમે માનદેવસૂરિનો યશ જગતભરમાં પ્રસરી ગયો.

આ સમયે તક્ષશિલા નગરી જૈનોનું મહાધામ ગણાતી. પાંચ સો જેટલા ચૈત્યો તે નગરીને મંડિત કરી રહ્યા હતા. અચાનક દેવયોગે તે નગરીમાં મહામારીનો ઉપદ્રવ થયો. લોકો અકાળે મૃત્યુ પામવા લાગ્યા. વૈદ્ય કે ઔપધનો કોઈ પણ ઉપચાર કામ ન આવ્યો. જ્યાં જુઓ ત્યાં આકંઠ અને કલ્પાંત જ નજરે પડતો. સ્મશાનભૂમિ શબોથી ઉભરાવા લાગી અને દુર્ગંધીનો તો કોઈ હિસાબ ન રહ્યો.

આવા બીપણ પ્રસંગે કેટલાકે સુર શ્રાવકો ચૈત્યમાં જોડકા થયા અને વિચારવા લાગ્યા કે-‘શું કપરી યજ્ઞ, અંબા દેવી, બ્રહ્મશાંતિ કે યજ્ઞરાજ કોઈ આપણો બચાવ નહીં કરે ?’ આ પ્રમાણે કોઈ ઉપાય નહીં સૂઝવાથી તેઓ નિરાશામાં રૂખતા જતા હતા તેવામાં શાસનદેવીએ પ્રગટ થઇને કહ્યું કે-‘મ્હેરોના પ્રચંડ વ્યંતરોએ બધા દેવ-દેવીઓને દૂર કર્યા છે તેથી તેઓથી તમારું રક્ષણ કઈ રીતે થઈ શકે ? વળી આજથી ત્રણ વર્ષ પછી તુર્કીઓના હાથથી આ નગરીનું પતન થવાનું છે, છતાં જોઈ ઉપાય હું તમને સૂચવું છું તેનો તમે અમલ કરો તો શ્રી સંઘની રક્ષા થાય. નાટોલ નગરમાં માનદેવસૂરિ છે તેમના ચરણનું જળ છાંટવાથી ઉપદ્રવ શાંત થશે. આ ઉપદ્રવ શાંત થતાં તમારે આ નગરીનો ત્યાગ કરી અન્યત્ર ચાલ્યા જવું.’

પછી શાસનદેવી અદૃશ્ય થતાં બધા શ્રાવકોએ એકમત થઈ વીરદત્ત નામના શ્રાવકને નાડોલ નગરે માનદેવસૂરિ પાસે મોકલ્યો. વિનંતિપત્ર લઈ વીરદત્તે નાડોલ નગરે જઈ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કર્યો. આ સમયે માનદેવસૂરિ પર્યાટાસન લગાવી, નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દૃષ્ટિ સ્થાપી ધ્યાનમગ્ન થયેલા હતા. નિયમ મુજબ જ્યાં અને વિજ્યા નામની દેવી વંદન કરવા આવી હતી તે પણ એક ખૂણામાં બેઠી હતી. ઉપરનું દૃશ્ય જોતાં જ વીરદત્ત અમક્યો. તેનું મન શંકાશીલ બન્યું. તે વિચારવા લાગ્યો કે- ‘એક તો મધ્યાહ્નકાળ, એકાંત અને આ સ્ત્રીઓની હાજરી! ખરેખર શાસનદેવીએ અમને છેતર્યા છે. મને આવેલો જોઈને જ ગુરુએ કપટ ધ્યાન ધર્યું લાગે છે.’ તે બહાર બેઠો અને ગુરુએ ધ્યાન પાડ્યું ત્યારે અવજ્ઞાપૂર્વક-અવિનયી રીતે વંદન કર્યું. તેના આવા વર્તનથી દેવીઓને રોષ ઉત્પન્ન થયો ને તેને ત્યાં જ શિક્ષા કરી પાંધી લીધો. પછી ગુરુએ તેને બંધનમુક્ત કરાવ્યો. એટલે દેવીઓએ કહ્યું- ‘હે પાપી ! પવિત્ર આચરણવાળા માનદેવસૂરિ માટે જોટો વિકલ્પ કરતાં તને લગભગ ન આવી ? અમે દેવીઓ છીએ તે પણ તું જાણી શકતો નથી. અમારી દૃષ્ટિ નિમેષ રહિત છે, અમારા પગ પૃથ્વીને અડતા નથી અને અમારી કૂલની માળા કરમાયા વિનાની છે તે પણ તારા ખ્યાલમાં આવતું નથી ?’ આવા વચન સાંભળી શરમીલા બનેલ વીરદત્તે પોતાના આગમનનું કારણ કહી સંભળાવ્યું અને પોતાના અનુચિત વર્તન માટે પણ પશ્ચાત્તાપ જાહેર કર્યો.

પછી ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે- ‘મને સંઘની આજ્ઞા પ્રમાણુ છે તેથી હું અહીં રહીને પણ તમારો ઉપદ્રવ શાંત કરવા પ્રયત્ન કરીશ. અહીંના સંઘની આજ્ઞા વિના હું ત્યાં આવી શકીશ નહિ, તો અહિંના સંઘમાં આ દેવીઓ સુખ્ય છે અને તેમની તક્ષશિલા નગરીએ આવવા માટે અનુમતિ નથી માટે પૂર્વે કમઠે પ્રકાશિત કરેલા અને આ દેવીઓએ બતાવેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંત્રથી સંયુક્ત શ્રી શાંતિસ્તવ (લઘુ શાંતિ) નામનું શ્રેષ્ઠ સ્તવન લઈને તું સ્વસ્થાને જા અને તેના અધ્યયનથી સર્વ ઉપદ્રવ શાંત થઈ જશે.’ વીરદત્ત તે શાંતિસ્તવ લઈને સ્વનગરી-તક્ષશિલા ગયો અને તેના સ્મરણ-જપથી સરકીને ઉપદ્રવ શાંત થઈ ગયો. વ્યંતરના ઉપદ્રવની શાંતિ માટે “તિજયપહુત્ત” નામનું સ્તોત્ર પણ એમણે જ રચ્યું હતું. આ ઉપરાંત જોનો વધારવા માટે પણ તેઓએ સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. વીરવંશાવળીકાર જણાવે છે કે- ‘તેમણે ઉચ્ચા નાગર (તક્ષશિલાનો એક ભાગ), ડેરા ગાણખાન, ડેરાગિલ વગેરે સ્થળોમાં વિચરી, સોઢા કુમારોને પ્રતિબોધી ઝોસવાલ બનાવ્યા હતા.’

ત્રણ વર્ષ પછી તુર્કીઓએ તે મહાનગરી તક્ષશિલા ભાંગી નાખી. અત્યારે પણ જોદકામ કરતાં ભગ્ન તક્ષશિલામાંથી ખીત્તળ તેમ જ પાંધાણના જિનગિઓ મળી આવે છે. શાસનની અનેક રીતે પ્રભાવના કરી, પોતાના પદ પર માનતુંગસૂરિને સ્થાપી, ગિરનાર પર્વત ઉપર જિનકલ્પ સદૃશ સંલેખના પૂર્વક મૃત્યુ પામી તેઓ સ્વર્ગલોકતા થયા.

સિરિમાણતુંગસૂરી ૨૦, વીસદ્મો એગવીસ સિરિવીરો ૨૧ ।

વાવીસો જયદેવો ૨૨, દેવાણંદો ન તેવીસો ૨૩ ॥ ૮ ॥

તત્પદ્ધે શ્રીમાનતુંગસૂરિઃ ।

તત્પદ્ધે શ્રીવીરસૂરિઃ ।

તત્પદ્ધે શ્રીજયદેવસૂરિઃ ।

તત્પદ્ધે શ્રીદેવાનંદસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—તેમની પાટે વીશમા પદ્ધર માનતુંગસૂરિ થયા. બાદ શ્રી વીરસૂરિ, તેમની પાટે જયદેવસૂરિ અને ત્રેવીશમા પદ્ધર શ્રી દેવાનંદ-સૂરિ થયા. ૮.

વ્યાખ્યા—૨૦ સિરિમાણતુંગત્તિ—શ્રીમાનદેવમૂરિપદ્ધે વિશતિતમઃ શ્રીમાનતુંગસૂરિઃ ।
યેન ભક્તામરસ્તવનં કૃત્વા યાળ—મયૂરપંડિતવિચાચમત્કૃતોઽપિ ક્ષિતિપતિઃ પ્રતિવોધિતઃ । મયહર-
સ્તવનકરણેન ચ નાગરાજો વશીકૃતઃ । ભક્તિમરેત્યાદિ સ્તવનાનિ ચ કૃતાનિ । શ્રીપ્રભાવકચરિત્રે
પ્રથમં માનતુંગચરિત્રમુક્તં, પશ્ચાદ્ શ્રીદેવસૂરિશિષ્યશ્રીપ્રયોતનસૂરિશિષ્યશ્રીમાનદેવસૂરિપ્રવંધાઃ
ઉક્તાઃ, પરં તત્ર નાડડશંકા યતસ્તત્રાડ્યેઽપિ પ્રવંધા વ્યસ્તતથોક્તા દૃશ્યન્તે ।

૨૧ એગવીસત્તિ—શ્રીમાનતુંગમૂરિપદ્ધે એકવિંશતિતમઃ શ્રીવીરસૂરિઃ । સ ચ શ્રીવીરાત્
સપ્તતિસપ્તશત ૭૭૦ વર્ષે, વિક્રમતઃ ત્રિશતી ૩૦૦ વર્ષે નાગપુરે શ્રીનમિપ્રતિષ્ઠાકૃત્ । યદુક્તમ્—

નાગપુરે નમિભવન—પ્રતિષ્ઠયા મહિતપાણિસૌમાયઃ ।

અમવદ ધીરાચાર્ય—સ્ત્રિમિઃ શતૈઃ સાધિકૈ રાજઃ ॥ ૧ ॥

૨૨ બાવીસત્તિ—શ્રીવીરસૂરિપદ્ધે દ્વાવિંશતિતમઃ શ્રીજયદેવસૂરિઃ ॥ ૯ ॥

૨૩ દેવાણંદોત્તિ—શ્રીજયદેવસૂરિપદ્ધે ત્રયોવિંશતિતમઃ શ્રીદેવાનંદસૂરિઃ । અત્રાંતરે
શ્રીવીરાત્ પંચત્તવારિશદ્ધિકાષ્ટશત ૮૪૫ વર્ષાતિક્રમે વૃહ્દમીમહ્દગઃ । દ્વયશીત્યધિકાષ્ટશત ૮૮૨
વર્ષાતિક્રમે ચૈત્યસ્થિતિઃ । પૃથ્વીત્યધિકાષ્ટશત ૮૮૬ વર્ષાતિક્રમે વ્રહ્મદ્વીપિકાઃ ॥ ૮ ॥

વ્યાખ્યાર્થઃ—માનદેવસૂરિની પાટે વીશમા પદ્ધર માનતુંગસૂરિ થયા. તેમણે
ભક્તામર સ્તોત્રની રચના કરીને બાણ તથા મયૂર નામના પંડિતોથી આશ્ચર્ય પામેલા રાજાને
પ્રતિગોષ્ઠ કર્યો. “ભયહરસ્તવ” (નમિગણ) રચીને નાગરાજને પણ વશ કર્યો. આ ઉપરાંત
બીજા “ભક્તિભર” વિગેરે સ્તવનો પણ રચ્યા. પ્રભાવકચરિત્રમાં પહેલા માનતુંગસૂરિનું

અને પછી (વૃદ્ધ) દેવસૂરિના શિષ્ય પ્રદ્યોતનસૂરિના શિષ્ય માનદેવસૂરિનું વૃત્તાંત કહેલું છે, પરંતુ આ વિષયમાં શંકા કરવા જેવું નથી કારણ કે પ્રભાવક ચરિત્રમાં એવી રીતે ઘણા પ્રખ્યાત જુદી જુદી રીતે—અનુક્રમ વગર આપવામાં આવ્યા છે.

માનતુંગસૂરિની પાટે એકવીશમા પદ્ધત્ત વીરસૂરિ થયા જેમણે વીર સંવત ૭૭૦ વર્ષે એટલે કે વિક્રમ સંવત્ ૩૦૦માં નાગપુર નગરમાં શ્રી નમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી. એ માટે કહેવાય છે કે—

નાગપુરમાં નમિનાથ જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરવાપડે અત્યંત સૌભાગ્યશાલી શ્રી વીરાચાર્ય વિક્રમની પછી ત્રણ સો વર્ષે થયા.

વીરસૂરિ પછી જયદેવસૂરિ બાવીશમા પદ્ધત્ત થયા.

જયદેવસૂરિની પાટે દેવાનંદસૂરિ ત્રેવીશમા પદ્ધત્ત થયા. આ દરમિયાનમાં શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૮૪૫ વર્ષે વલ્લભીનો ભંગ થયો, ૮૮૨ વર્ષે ચૈત્યવાસ શરૂ થયો અને ૮૮૬ વર્ષે બ્રહ્મદીપિકા શાખા શરૂ થઈ.

૨૦ શ્રી માનતુંગસૂરિ*

વારાણસી નગરીમાં હર્ષદેવ નામનો રાજા હતો. તે જ નગરમાં ધનદેવ નામે સુન્ન શ્રેષ્ઠી વસતો હતો. તેને માનતુંગ નામે સત્યશીલવાળો પુત્ર હતો.

માનતુંગ ભાગ્યયોગે દિગંબરાચાર્યોના સહવાસમાં આવ્યો. સંસર્ગ વધતાં વીત-રાગપ્રણીત ધર્મ પર શ્રદ્ધા જન્મી અને પોતાની દીક્ષાની અભિલાષા બહેર કરી. માત-પિતાની અનુમુતિ લઈ ચારુકીર્તિ નામના સુનીશ્વર પાસે દીક્ષા લીધી. તેમનું મહાકીર્તિ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. સ્ત્રીને મોક્ષ ન હોય, કેવળી આહારન કરે વિગેરે દિગંબરીય માન્યતાઓ બાણી. ક્રમશઃ બત્રીશ આગમોના તે જ્ઞાતા થયા અને જળ-કમંડળ રાખવા લાગ્યા. મયૂરપીચ્છાનો શુચ્છ પણ તે સાથે રાખતા.

તે જ નગરમાં લક્ષ્મીધર નામે માનતુંગનો બનેલી રહેતો હતો. તે પૂણું આસ્તિક અને શ્રવેતાંબર આમ્નાયનો હતો. એકદા વગર નિમંત્રણે મહાકીર્તિ તેમને ત્યાં વહોરવા ગયા. નિરંતર કમંડળમાં જળ ભરી રાખવાથી સંમૂર્ચિત પૂરા ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમની બહેનના લક્ષ બહાર આ વસ્તુ ન ગઈ. તેણે પોતાના ભાઈને સન્માર્ગે ચડાવવાનો

* કેટલાક વિક્ષાને ભક્તામર સ્તોત્ર વિગેરેના કર્તા તરીકે આ માનતુંગસૂરિને સ્વીકારતા નથી. તેઓ તો વિક્રમની સાતમી શતાબ્દિમાં થયેલ માનતુંગસૂરિની કૃતિ માને છે, તે મતાંતર બાણે.

યોગ્ય પ્રસંગ જોયો. પોતાના ભાઈને સમજાવતાં તેણે કહ્યું કે:- ‘ભાઈ ! સર્વ વ્રતમાં જીવ-
દયા એ જ સારવસ્તુ છે અને આ તમારા પ્રમાદથી બેઈદ્રિય જીવો વિનાશ પામે છે.
વત્ર રાખવામાં તમને પરિશ્રદ નડે છે અને ત્રાંખાનું કમંડળ એ પરિશ્રદ નહિ તો
ખીજું શું છે ?’ પછી તેણે શ્રવેતાંજરાચાર્યના ક્રિયાકલાપ વિગેરે વિધિ વિસ્તારથી
સમજાવી જે સાંભળતાં જ મહાકીર્તિએ કહ્યું કે- ‘એવા મહાત્માનો યોગ કયારે થાય ?’
તેની બહેને જણાવ્યું કે- ‘તેઓ હાલમાં મધ્ય પ્રદેશમાંથી આવવાના છે. તેમની સાથે
હું તમારો મેળાપ કરાવી આપીશ.’ પછી મહાકીર્તિને આદરસત્કારથી તેણે ભોજન કરાવ્યું.

બાદ જિનસિંહસૂરિ* ત્યાં પધાર્યા અને સદ્ગુરુસમાગમ થતાં જ મહાકીર્તિને
સત્ય તત્ત્વની પ્રતીતિ થઈ. તેમણે તેની પાસે ફરી શ્રવેતાંજરી દીક્ષા લીધી. સમ્યક્
તપાસધન કરતાં તેમણે અંગ-ઉપાંગો પણ બાળી લીધા.

તે જ નગરમાં રાજમાન્ય મયૂર નામનો પંડિત રહેતો હતો. તેને એક પંડિતા
અને વિચક્ષણ પુત્રી હતી. તેને યોગ્ય વર માટે તપાસ કરતાં તેણે પ્રાણ પણ નિર્ધન
બાણ નામના કવિ સાથે લગ્નસંબંધ યોજ્યો હતો. પછી પોતાની લાગવગથી તેને રાજમાં
નોકરી અપાવી એટલે તેનો સંસાર સુખપૂર્વક ચાલવા લાગ્યો. એકદા બાણને પોતાની
પત્ની સાથે ગૃહકલેશ થયો એટલે તેની સ્ત્રી પિતૃગૃહે ચાલી ગઈ. બાણ શ્વસુરગૃહે જઈ
તેને મનાવવા લાગ્યો છતાં તે હઠાશથી સમજી નહીં. છેવટે તેને એક શ્લોક સંભળાવી
રંજિત કરવા પ્રયાસ કર્યો અને તેમાં “સુમ્તુ” શબ્દનો પ્રયોગ કર્યા છતાં પણ તે માની
નહિ. મયૂર પંડિત જે પાસેના ચોરડામાં વાદ-વિવાદ સાંભળતો હતો તેને આ વિખ-
વાદથી કંટાળો ઉપજ્યો અને આવેશમાં તે બોલી બીચો કે- “સુમ્તુ”ને બદલે “ચંદી”
શબ્દનો પ્રયોગ કરો.’ આ સાંભળી બાણપત્ની લજવાઈ ગઈ. મર્યોદાને અનુચિત પોતાના
પિતાનું વાક્ય સાંભળી તેને અતિશય રોષ ઉત્પન્ન થયો તેથી તેણે શાપ આપ્યો કે- ‘તમે
રસબ્રુધ્ધ કોઠીયા થાઓ.’ આમ કહીને તે પોતાના પતિને ઘરે આદી ગઈ.

પોતાને કોઠયુક્ત જોઈને મયૂરને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે રાજસભામાં જવું
બંધ કર્યું, પણ રાજાને સમાચાર મળ્યા વગર રહે ? તેણે માણસ મોકલી મયૂરને
સભામાં બોલાવ્યો. રાજાના માન્ય કર્યા સિવાય છૂટકો નહોતો. શરમીંદા બહેરે તે
સભામાં દાખલ થયો. જે સભામાં તેનું બહુમાન થતું તે જ સભા તેને ખાવા ધાતી
હોય તેમ જણાયું. પાછા સ્વગૃહે આવી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે માનહાનિ જેવી સ્થિતિમાં
જીવવા કરતાં દેવારાધન કરી પુનઃ નિરોગી શરીર પ્રાપ્ત કરવું. પછી સૂર્યદેવની આરા-
ધના કરી અને તેમણે તેના સત્ત્વથી પ્રસન્ન થઈ તેને સુવર્ણ સરીખા દેહવાળો બના-
વ્યો. પછી રાજસભામાં આવી તેણે સ્વવૃતાંત સંભળાવ્યું તેથી રાજાએ તેની પ્રશંસા કરી.
આ સાંભળીને બાણે કહ્યું કે- ‘સ્વામિન્ ! દેવનો પ્રભાવ પ્રગટ જ છે તેમાં તેની આપ શું

પ્રશંસા કરે છે ?' રાજાએ કહ્યું કે-‘ગુણી ગુણિષ્ઠ મત્સરી’ એ ઉક્તિ મુજબ તમે તેની ઇર્ષ્યા કરો છો.’ આથી બાણને ચાનક ચડી ને તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે-‘મારા હાથ-પગ કાપીને મને અંડિકાદેવીના મંદિરની પાછળ મૂકો. ત્યાંથી હું મારા હાથ-પગ સહિત રાજસલામાં આવીશ.’ મયૂરે અનુકંપા બતાવી રાજાને તેણે કૃત્ય ન કરવા વિનંતિ કરી પણ રાજાને તેનો પ્રભાવ જોવો હતો, તેથી બાણનું વચન માન્ય કર્યું. બાણે પણ અંડિકાદેવીની એવી સરસ પ્રાર્થના કરી કે દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેને હાથ-પગ પાછા આપ્યાં.

રાજાએ તેનું સારી રીતે સન્માન કર્યું પણ તેણે એક બીજા પરસ્પરની ઇર્ષ્યા કરવાનું તજતા નહિ તેથી એકદા રાજાએ કાશ્મીર નગરે જઈ જય-પરાજયનો નિર્ણય કરી લાવવાનું કહ્યું. બંને જણ કબૂલ થયા. બંનેએ કાશ્મીર થઈ, હુકર તપ કરી, દેવીને પ્રસન્ન કરી. તેમની પરીક્ષા માટે દેવીએ એક સમસ્યા પૂછી કે-શત્ત્વંદ્રં નમસ્તલમ્ । આ સમસ્યાની પૂર્તિ તો બંનેએ કરી પણ બાણે શીઘ્રતાથી કરી તેથી બાણનો જય થયો. પછી તેણે સ્વનગરે આવ્યા અને બંનેનો રાજાએ યોગ્ય આદરસત્કાર કર્યો.

એકદા વાતચીત ચાલતાં રાજાએ પોતાના અમાત્યને કહ્યું કે-‘બ્રાહ્મણો અદ્વિતીય ને અજેય છે, બીજા દર્શનમાં આવો કોઈ પ્રતાપી પુરુષ જણાતો નથી.’ આ સાંભળી પ્રધાને માનતુંગસૂરિની અદ્ભુત શક્તિના વખાણ કર્યા. રાજાએ પ્રધાનને તેમને બોલાવી લાવવા કહ્યું. પ્રધાનની પ્રાર્થનાથી માનતુંગસૂરિ સલામાં પધાર્યા. એટલે રાજાએ બાણ-મયૂરની શક્તિનું વર્ણન કરી કહ્યું કે-‘આપનામાં એવી કોઈ શક્તિ હોય તો અમત્કાર બતાવો.’ એટલે ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-‘અમારે ધન, ધાન્ય કે પુત્ર-પરિવારની ચિંતા નથી કે જેને માટે રાજાને રીઝવીએ, પરંતુ શાસનપ્રભાવના કરવી એ અમારું કર્તવ્ય છે.’ આથી રાજાએ આદેશ આપ્યો કે-‘મુનિરાજને પગથી માથા સુધી બેડી નાખો અને એક અંધારા આવાસમાં પૂરો.’ હુકમ સાંભળતાં જ સેવકોએ લોખંડની ચુસ્માલીશ સાંકળવતી ગુરુને બાંધ્યા અને એક તમોવ્યાપી ચોરડામાં પૂરી તાણું દીધું.

પ્રભાવિક માનતુંગસૂરિને મન આ નજીવી વસ્તુ હતી.

એકાદ્ર મનથી તેમણે ભક્તામર સ્તોત્રની શરૂઆત કરી. એક એક શ્લોક બોલતા ગયા અને એક એક બેડી તૂટતી ગઈ. એમ ચુસ્માલીશમા શ્લોકે બધી બેડી તૂટી ગઈ અને દ્વાર સ્વયમેવ ઊઘડી ગયાં. સૂરિએ રાજસલામાં આવી રાજાને આશીર્વાદ આપ્યો. રાજાએ તેમની પૂર્ણ પ્રશંસા કરી. વધુમાં જણાવ્યું કે-‘બાણ-મયૂરમાં વિદ્યા છે પણ તેમને અભિમાન અને સાથે અદેખાઈ-ઇર્ષ્યા પણ છે, આપ નિષ્કલંક છો. આપ જેવા મહાત્મા પુરુષના દર્શનથી હું કૃતાર્થ થયો છું.’ ગુરુ તેમને બિનધર્મમાં સ્થિર થવાનું કહી ચાલ્યા ગયા. માનતુંગસૂરિચિત ભક્તામર સ્તોત્ર અદ્યાપિ પર્યંત પ્રચલિત છે.

પૂર્વકર્મના પ્રાણલયે શુરને ઉન્માદ-રોગ થઈ આવ્યો. તેમણે ધરણેંદ્રનું સ્મરણ કરી અનશન માટે પૂછ્યું ત્યારે ધરણેંદ્રે કહ્યું કે—‘આપનું આયુષ્ય હજી બાકી છે અને હજી આપ અનેકને ઉપકારક થવાના છો માટે હાલ અનશનનો વિચાર ત્યજી દો.’ પછી ધરણેંદ્રે તેમને ૧૮ અક્ષરનો મંત્ર આપ્યો જેના સ્મરણમાત્રથી અનેક પ્રકારના રોગો નાશ પામે છે. તે મંત્રાક્ષરોના અનુસારે સૂરિજીએ “ભયહર (નમિભિજી)” સ્તવન બનાવ્યું જે અદ્યાપિ પર્યંત પ્રખ્યાત છે. તેમના પ્રભાવથી માનતુંગસૂરિની કાયા પુનઃ સુવર્ણ સદૃશ થઈ ગઈ. પછી પૃથ્વીતળ પર વિચરી, ભવ્ય જીવોનો ઉપદેશી, સંખ્યાબંધ સદ્ગુણી શિષ્યો નીચળવી, પ્રાંતે અનશન કરી તેઓ સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

૨૧ વીરસૂરિ ૨૨ જયદેવસૂરિ ૨૩ દેવાનંદસૂરિ

વીરસૂરિએ વીરસંવત્ ૭૭૦* એટલે કે વિક્રમ સંવત્ ૩૦૦ માં નાગપુરને વિષે નમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી અને પોતાના પ્રભાવથી દિગંતમાં સ્વ-કીર્તિ ફેલાવી હતી. પ્રભાવક ચરિત્રમાં બે વીરસૂરિના વૃત્તાંતો છે, પણ તે આ પટ્ટધરથી જુદા સમજવા.

વીરસૂરિની પાટે જયદેવસૂરિ આવ્યા. તેમના સંબંધે પણ માહિતીપૂર્ણ હકીકત મળતી નથી. વીરવંશાવળીકાર જણાવે છે કે—‘આ જયદેવસૂરિએ રણુતબમરના ગિરિશૃંગ પર પદ્મપ્રભુ અને પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ સ્થાપી હતી તેમજ થલેચી- (મરુધર) માં વિહાર કરી સ્વોપદેશશક્તિથી ભાટી ક્ષત્રિયોને જૈન બનાવ્યા હતા.

જયદેવસૂરિની પાટે દેવાનંદસૂરિ આવ્યા તેમના વૃત્તાંતનો પણ અભાવ છે. તેમના સમયમાં ત્રણ મહત્વની બીના બની (૧) વીરનિર્વાણ ૮૪૫માં વલ્લભીનો ભંગ થયો. (૨) વીરનિર્વાણ ૮૮૨ વર્ષે ચૈત્યસ્થિતિ થઈ અને (૩) ૮૮૬ વર્ષે બ્રહ્મદીપિકા શાખા પ્રગટી.

વલ્લભીભંગ

વલ્લભીપુરનો ત્રણ વાર ભંગ થયો છે. ભંગ એટલે સર્વથા નાશ નહિ. પહેલો ભંગ વી. તિ. ૮૪૫ એટલે કે વિ. સં. ૩૭૫માં થયો. ગીજનીના તુર્કી લોકોએ વલ્લભીપુર પર આક્રમણ કરી તેનો પ્રથમ ભંગ કર્યો, તે વિષય સમયમાં જૈનમૂર્તિઓને લિલ્લભાસ વિગેરે રચણે લઇ જવામાં આવી હતી. આ સમયે ગંધર્વવાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ સંઘની રક્ષા કરી હતી.

ચૈત્યસ્થિતિ

જૈન સાધુઓના કડક આચારને કારણે કેટલાક સાધુઓ શિથિલ બનવા લાગ્યા અને પરિણામે તેઓ ચૈત્યવાસી થઇને રહેવા લાગ્યા. એમ જણાય છે કે ધીમે ધીમે ચૈત્યવાસની અસર થવા લાગી દશે, પરંતુ વીરનિર્વાણ ૮૮૨ પછી તે પ્રગટપણે અને પુરજોશમાં જણાય છે. શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ અને તે સમયના બીજા કેટલાક સમર્થ આચાર્યોએ આ વધતા જતા શિથિલાચાર તરફ અંગુલિ-

નિર્દેશ કરી તેનો સળળપણે સામનો કર્યો. ઐત્યવાસને કારણે શિથિલાચારીઓ ઐત્ય કે મદમાં રહેતાં, મંદિરના દ્રવ્યનો પોતાની જાત માટે ઉપયોગ કરતા, નિમિત્તો જોઈ આપતાં, રંગેલા દે સુવાસિત વસ્ત્રો પહેરતાં, સાધ્વીઓએ વહોરેલું ખાતા, ધનનો સંચય કરતા, દેશ વધારતા, મિષ્ટાહાર કરતા, સચિત પાણી તથા દ્વળ—ફૂલ વાપરતા, જનપ્રતિમા વેચતા ઇત્યાદિ શાસનની હીલના થાય અગર તો સાધ્વાચારથી વિપરીત હોય તેવી રીતે વર્તતા.

*બ્રહ્મદ્વીપિકા શાખાની ઉત્પત્તિ

આર્યસમિતસૂરિ (વજ્રસ્વામીના મામા) વિહાર કરતાં કરતાં આબીર દેશમાં આવ્યા. હાં અચળપુરની નજીક કૃષ્ણા ને પૂર્ણા નામની બે નદીઓ હતી. તે બેની વચ્ચે એક સુંદર બ્રહ્મ નામનો બેટ હતો. દેવશર્મા નામનો તપસ્વી અને તેના ૪૯૯ શિષ્યો તે બેટ પર રહી બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવા મથતા હતા. તે પૈકીનો એક તપસ્વી સ્વમહિમા વધારવા પગે ઔપધીનો ક્ષેપ કરી જળથી છત્રોછલ લરેલી નદીના પાણી પરથી ચાલી અચળપુરમાં આવતો. આ જોઈ કોઈકે તેની પ્રશંસા કરવા સાથે ભોજનાદિ માટે નિમંત્રવા લાગ્યા. જૈન શાસનમાં આવા કોઈ ચમત્કારી પુરુષ હશે કે કેમ ? તે વાત ચર્ચાતી હતી તેવામાં આર્યસમિતસૂરિ ત્યાં આવી ચડ્યા. કલ્પનાથી તપસ્વીનું ચેષ્ટિત જાણી પોતાના લક્ષ્મી શ્રાવક પાસે તે તપસ્વીને જમવા માટે આમંત્રણ અપાવ્યું. જમવાના અવસરે બેના પાણીથી તે તપસ્વીના ખંને પગે બરાબર ધોવાવવામાં આવ્યા એટલે ક્ષેપ નાખ્યું થયો. જમીને નદીતટે આવતાં તપસ્વી મુંઝાયો, છતાં આજરુ બચાવવા તેણે જળ પર ચાલવા માંડ્યું. જરા આથે જતાં તે ખૂડે ખૂડે થવા લાગ્યો એટલે શુરુએ મંત્રવાસિત વાસક્ષેપ નદીમાં નાખી, માર્ગ કરી આપી, તેને ઢૂળતો બચાવી લીધો. આ પ્રસંગથી તે તપસ્વી વિલબો થઈ ગયો અને આર્યસમિતની શક્તિ માટે વિસ્મય દેલાયું. પછી શુરુએ બ્રહ્મદ્વીપમાં જઈ, ૫૦૦ તાપસોને પ્રતિબોધ પમાડી જૈનધર્માનુરાગી બનાવ્યા. તેઓ બ્રહ્મદ્વીપમાં રહેનારા હોવાથી તેમનાથી 'બ્રહ્મદ્વીપિકા' નામની શાખા નીકળી.

ચઙવીસો સિરિવિક્રમ ૨૪, નરસિંહો પંચવીસ ૨૫ છઠ્ઠીસો ।

સૂરિસમુદ્ધ ૨૬ સત્તા-વીસો સિરિમાણદેવગુરુ ૨૭ ॥ ૧ ॥

૨૪ તત્પદ્દે શ્રીવિક્રમસૂરિઃ ।

૨૫ તત્પદ્દે શ્રીનરસિંહસૂરિઃ ।

૨૬ તત્પદ્દે શ્રીસમુદ્રસૂરિઃ ।

૨૭ તત્પદ્દે શ્રીમાનદેવસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—ચોવીશમા શ્રીવિક્રમસૂરિ, પચીશમા શ્રીનરસિંહસૂરિ, છવીશમા શ્રીસમુદ્રસૂરિ અને સત્તાવીશમા પદ્ધર શ્રીમાનદેવસૂરિ (બીજા) થયા. ૬

વ્યાખ્યા—૨૪ ચઙવીસોત્તિ—શ્રીદેવાનંદસૂરિપદ્દે ચતુર્વિંશતિતમઃ શ્રીવિક્રમસૂરિઃ ।

૨૫ નરસિંહોત્તિ—શ્રીવિક્રમસૂરિપદ્દે પંચવિંશતિતમઃ શ્રીનરસિંહસૂરિઃ । યતઃ—

*આર્યસમિતસૂરિનો સમય વિચારતાં આ શાખાની ઉત્પત્તિ વી. નિ. સં. ૫૫૦થી ૬૧૦ લગભગમાં થવા સંભવ છે છતાં અહીં વી. નિ. સં. ૮૮૬ આપવામાં આવ્યો છે તે મતાંતર જાણવો.

નરસિંહસૂરિરાસીદતોઽશિલગ્રંથપારગો યેન ।

યક્ષો નરસિંહપુરે, માંસરતિં ત્યાજિતઃ સ્વગિરા ॥ ૧ ॥

૨૬ છઠ્ઠીસોત્તિ—શ્રીનરસિંહસૂરિપદે પડ્વિંશતિતમઃ શ્રીસમુદ્રસૂરિઃ ।

સ્ત્રોમાણરાજકુલજોઽપિ સમુદ્રસૂરિ—ર્ગચ્છં શશાસ કિલ યઃ પ્રવળપ્રમાણી ।

જિત્વા તથા ક્ષપણકાન્ યશં વિતેને, નાગહૃદે ભુજગનાથનમસ્ય તીર્થે ॥ ૧ ॥

૨૭ સત્તાવીસોત્તિ—શ્રીસમુદ્રસૂરિપદે સપ્તવિંશતિતમઃ શ્રીમાનદેવસૂરિઃ ।

વિદ્યાસમુદ્રહરિભદ્રમુનીંદ્રમિત્રં, સૂરિર્વેમૂલ પુનરેવ હિ માનદેવઃ ।

માંઘાત્પ્રપાતમપિ યોઽનઘસૂરિમિત્રં, લેભેઽવિક્રામુલ્લગિરા તપસોદ્ભવંતે ॥ ૧ ॥

શ્રીવીરાત્—વર્ષસહસ્રે ૧૦૦૦ ગતે સત્યમિત્રે પૂર્વેવ્યવચ્છેદઃ ।

અત્ર ચ શ્રીનાગહસ્તી ૧, રેવતીમિત્ર ૨, બ્રહ્મદીપો ૩, નાગાર્જુનો ૪, મૂતવિદ્ ૫, શ્રીકાલરૂસૂરિશ્રેતિ ૬ પડ્યુગપ્રધાના યથાક્રમે શ્રીવજ્રસેનસત્યમિત્રયોરંતરાલકાલવર્તિનો બોધ્યાઃ।
 एषु च युगप्रधानशकाभिर्बंदितप्रथमानुयोगसूत्रणासूत्रधारकल्पश्रीकालकाचार्यः श्रीवीरात्
 त्रिनवत्यधिकनवशत ९९२ वर्षातिक्रमे पंचमीतश्रुतयुग्मं पर्युपणापूर्वाऽऽनीतमिति । श्रीवीरात्
 पंचपंचाशदधिकसहस्र १०९९वर्षे, वि० पंचशीत्यधिकपंचशतवर्षे ९८९ यास्किनीसूनुः श्री-
 हरिभद्रसूरिः स्वर्गभाक् । पंचदशाधिकैकादशशत १११५ वर्षे श्रीजिनभद्रगणियुगप्रधानः ।
 अयं च जिनभद्रियव्यानशतकादेर्हरिभद्रसूरिर्भिवृत्तिकरणाद्विज इति पट्टावल्यां, परं तस्य चतु-
 रत्तरशतवर्षायुष्कत्वेन श्रीहरिभद्रसूरिकालेऽपि संभवान्नाऽऽशंकावकाश इति ॥

૦યાખ્યાર્થઃ—દેવાનંદસૂરિની પાટે ચોવીશમા પદ્ધર શ્રીવિક્રમસૂરિ થયા.

વિક્રમસૂરિની પાટે પચીશમા પદ્ધર નરસિંહસૂરિ થયા. આ નરસિંહસૂરિ સમસ્ત સિદ્ધાંતના પારગામી હતા કે બ્રહ્માએ નરસિંહપુર નગરમાં પોતાની વાણીશકિત દ્વારા—ઉપદેશશૈલીથી યક્ષને માંસભોજનનો ત્યાગ કરાવ્યો હતો.

નરસિંહસૂરિની પાટે શ્રી સમુદ્રસૂરિ છવીશમા પદ્ધર થયા.

આ સમુદ્રસૂરિના સંબંધમાં કહેવાય છે કે —

ખોમાણ રાજકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા ને ચતુરશિશેમણિ શ્રી સમુદ્રસૂરિએ ગરુડ પર ખરેખર અદ્ભુત શાસન કર્યું. વળી ધરણેંદ્રને પણ નમન કરવા યોગ્ય શ્રી નાગહૃદ તીર્થમાં દિગંબરને છતીને પોતાનો યશ વિસ્તાર્યો.

શ્રી સમુદ્રસૂરિને પદે સત્તાવીશમા શ્રીમાનદેવસૂરિ (બીજા) થયા, આ બીજા માનદેવસૂરિ સંબંધે કથન છે કે—

વિદ્યાસમુદ્ર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરના મિત્ર માનદેવસૂરિ નામે આચાર્યપ્રવર થયા કે જમણે મંદતાને લીધે ભૂલાઈ ગયેલ નિર્મળ-નિષ્પાપ સૂરિમંત્ર પોતાની તપશક્તિવડે ઉજ્જયંત-ગિરનાર પર્વત પર અંબિકાદેવીના મુખથી સાંભળ્યો—પ્રાપ્ત કર્યો.

વીર પરમાત્મા પછી ૧૦૦૦ વર્ષે સત્યમિત્ર થયા અને ત્યારપછી પૂર્વજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થયો.

શ્રી વજ્રસેન અને સત્યમિત્રના વયગાળાના સમય દરમિયાન ૧ નાગહસ્તી, ૨ રેવતીમિત્ર, ૩ બ્રહ્મદ્વીપ, ૪ નાગાર્જુન, ૫ ભૂતદિન અને ૬ કાલકાચાર્ય—એ નામના અનુક્રમે છ યુગપ્રધાનો થયા. આ માંહેના ઇંદ્રથી વંદાયેલા અને અનુયોગની રચના કરવામાં (ચારે અનુયોગ છૂટા પાડવામાં) સૂત્રધાર સરીખા શ્રીકાલિકાચાર્યે શ્રી વીરપરમાત્મા પછી ૯૯૩ વર્ષે પાંચમીને બદલે ચોથે પર્યુષણ પર્વ કર્યું. વીર નિર્વાણ ૧૦૫૫ વર્ષે એટલે કે વિક્રમ સંવત્ ૫૮૫ વર્ષે ચાકિનીમહત્તરાસૂતુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા. વી. નિ. સં. ૧૧૧૫ વર્ષે શ્રી જિનભદ્રગણિ યુગપ્રધાન સ્વર્ગવાસી બન્યા. આ જ જિનભદ્રગણિ-રચિત ધ્યાનશતક વિગેરે ગ્રંથો પર વૃત્તિ કરનાર હરિભદ્રસૂરિ આ હરિભદ્રસૂરિથી ભિન્ન (બીજા) બાણવા એમ પટ્ટાવલીમાં ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તે જિનભદ્રગણિનું ૧૦૪ વર્ષનું આયુષ્ય હોવાને કારણે શ્રી હરિભદ્રસૂરિના સમયે તેમની સંભાવના માટે આશંકાને અવકાશ નથી.

૨૪ શ્રી વિક્રમસૂરિ, ૨૫ શ્રી નરસિંહસૂરિ,

૨૬ શ્રીસમુદ્રસૂરિ અને ૨૭ શ્રી માનદેવસૂરિ(બીજા)

દેવાનંદસૂરિની પાટે શ્રી વિક્રમસૂરિ થયા. તેમનું વિહારક્ષેત્ર બહુધા ગુજરાત હતું. સરસ્વતી નદીના કિનારા પર આવેલ ખરસડી ગામમાં જે માસના ચોવિહારા ઉપવાસ કર્યા જેને પરિણામે સરસ્વતી દેવીએ પ્રસન્ન થઈને ગુરુને પ્રણામ કર્યા અને ગુરુના પ્રતાપને કારણે ઘણા વર્ષોથી સૂકાયેલ પીપળાનું ઝાડ નવપશુવિત કર્યું. નવા જૈનો વધારવાનું કાર્ય પણ સૂરિજીએ ઠીક-ઠીક કર્યું છે. ધાજધાર ક્ષેત્રમાં વિચરી ત્યાંના પરમાર ક્ષત્રીઓને જૈનધર્માનુરાગી બનાવ્યા. તેમનું શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન અગાધ હતું.

તેમની પાટે શ્રી નરસિંહસૂરિ થયા. તેઓ પ્રભાવિક હતા અને તેમની ઉપદેશશક્તિ પ્રતાપી હતી. નરસિંહપુરમાં માંસાહારી યક્ષને પ્રતિબોધી પાડાનો લોગ લેતો બંધ કર્યો. જોમાણ રાજકુળને પ્રતિબોધી જૈનધર્મપરાયણ બનાવ્યું અને તે જ કુળના સમુદ્ર-કુમારને પ્રતિબોધી દીક્ષા આપી, જે પાછળથી તેમના પદ્ધર થયા.

સમુદ્રસૂરિ પણ શુરુ જેવા જ પ્રતાપી નીવડ્યા. એક તો ક્ષત્રિય તેજ અને બીજી તપશક્તિ : અલુહીલપત્તન, બાહકમેર, કોટડા વિગેરે શહેર-નગરોમાં વિચરી શાસન-પ્રભાવના કરી આમુંડા નામની દેવીને પ્રતિભોધી પોતાનો પરચો બતાવ્યો. આ સમયે દિગંબરોનું જોર વધતું જતું હતું. સમુદ્રસૂરિએ દિગંબર પંડિતને (આચાર્યને) વાદમાં જીતી પોતાની કીર્તિ ફેલાવવા આથે શ્વેતાંબર સંપ્રદાયને પુષ્ટ કર્યો. નાગહૃદ નામનું તીર્થ દિગંબરો પોતાનું કરવા માંગતા હતા તે આ આચાર્યની વાદશક્તિથી શ્વેતાંબર સંપ્રદાયનું જ રહ્યું.

તેમની પાટે શ્રી માનદેવસૂરિ (બીજા) થયા. તેઓ પણ અતિવ શક્તિશાળી હતા. એકદા પોતાના શરીરની અસ્વસ્થતાને અંગે સૂરિમંત્ર લૂહી ગયા. પોતાને પશ્ચાત્તાપ થયો. શરીર સ્વસ્થ થતાં ગિરનાર પર્વતે આવી, બે મહિનાના ચોવિહારા ઉપવાસ કર્યા જેને પરિણામે અંગિકા દેવીએ આવી તપસ્યા કરવાનું કારણ પૂછ્યું. શુરુમુખથી કારણ સાંભળી અંગિકાએ વિજયાદેવીને પૂછી માનદેવસૂરિને સૂરિમંત્ર આપ્યો. તેઓ યાકિની-મહત્તરાસનું હરિભદ્રસૂરિના મિત્ર હતા.

યુગપ્રધાન નાગાર્જુન

નાગાર્જુનની અધ્યક્ષતામાં વજ્રબી વાચના થઈ અને તેને કારણે નાગાર્જુન સર્વશોષ પ્રખ્યાતિ પામ્યા. વજ્રબી વાચનાને નાગાર્જુની 'વાચના' પણ કહેવામાં આવે છે. " વાચના " એ પારિભાષિક શબ્દ છે અને તેનો અર્થ થાય છે—“ લઘુવચુ ” તે. " વાચનાઓ તો સેંકડો થઈ ગઈ છે પણ મદસ્વની ઉલ્લેખનીય વાચના ત્રણ ગણાય છે. (૧) પાટલીપુત્રી વાચના જે વીરનિર્વાણ પછી ૧૬૦ વર્ષે ભદ્રબાહુસ્વામીના સમયે થઈ (૨) માયુરી વાચના જે રક્ષિતાચાર્યના પ્રમુખપણામાં થઈ અને (૩) વજ્રબીવાચના જે નાગાર્જુનની અધ્યક્ષતામાં થઈ. બીજી માયુરી વાચના અને ત્રીજી વજ્રબી વાચનાનો સમય એક જ છે.

ભવંકર દુકાળને કારણે ધ્યુન-પરંપરા છિન્નભિન્ન થઈ ગઈ. સમર્થ આચાર્ય પરલોકવાસી થયા અને દુકાળને અંગે રતુંસતું જ્ઞાન વિરચત થવા લાગ્યું. ગજનાયકોની જ્ઞાનને સુરક્ષિત રાખવાની ચિંતા વધી પડી. દુકાળનો પંતે પણ જેવો તેવો ન હતો. કુષ્માવૃત્તિના અભાવમાં નવું જ્ઞાન મેળવવા માટે તો શું પણ પુનરાવર્તનનો પણ અભાવ જણાવવા લાગ્યો. છેવટે દુકાળની નિશ્ચિત પહોં એક તરફ મયુરામાં આચાર્ય રક્ષિતસૂરિએ અને વજ્રબીપુરમાં નાગાર્જુને ઉપવજ્રધ ધ્યુન અવસ્થિત કરવા માંડ્યું. આ અને મર્મ્ય વિદ્વાન આચાર્યો સમકાલીન હતા છતાં દુર્ભાગને કારણે પોતપોતાની વાચના પછી એકત્રિત થઈ શક્યા નહિ એટલે અને વાચનાઓમાં થોડો મનભેદ રહી જવા પામ્યો છે. પાછળથી દેવદિંભિ દામાત્રમણે આગમેને પૂનઃકાંદ કરવાના સમયે મનભેદ દાખવા અને એક જ વાચનાને વ્યાપક ગનાવવા પ્રયત્ન કર્યો. રક્ષિતાચાર્યની વાચના પ્રમાણે સિદ્ધાંત-પુસ્તકો લખાયા અને મનભેદ કે પાંચેદવાળો નાગાર્જુની વાચનાને વિવિધ ટીકામાં લેવામાં આવ્યો, જેનો ઉલ્લેખ આજના ટીકાપ્રયોગમાં મળે છે. વી. નિ. ૮૬૬ માં નાગાર્જુન રવર્ગવાસી થયા. તેઓ એક પુરંધર આચાર્ય ગણી શકાય.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ

ચિતોડગઢના રાજા જિતારીના એ માનનીય પુરોહિત હતા. વેદાંતના પારંગામી અને શક્તિશાળી હોવાથી તેમને અભિમાન સ્પર્શ્યું હતું. તેમની સાથે હોડ કરે તેવો પુરુષ તેની નજરે પડતો નહિ એટલે તેમણે અભિમાનસૂચક ચિહ્નનો ધારણા કર્યાં હતાં. અતિશય જ્ઞાનને કારણે પોતાનું પેટ ન કાટી નય તેટલા ખાતર કડે રેશમી વસ્ત્ર વીંટી રાખતા. સમસ્ત જંબૂદ્વીપમાં મારા જેવો વિક્ષાન વાદી નથી એમ સમજી હાથમાં જંબુડાની ડાળખી રાખતા. દોઢાળી, ખડ ને જળ પણ સાથે રાખતા. આટલું છતાં એમણે મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે દોષનું વચન હું સમજી શકું નહિ તેમનો શિષ્ય થઇને રહું.

એકદા તેઓ પોતાની વિચારશ્રેણીમાં વિચરી રહ્યા હતા તેવામાં રાજદરબારથી અગત્યના કાર્ય માટે પ્રતિહારી આવ્યો. પુરોહિતજી તૈયાર થયા અને સુખાસનમાં બેસી ચાલ્યા. રસ્તે ચાલતાં ધોંવાટ વધ્યો. ધીમે ધીમે દોડાદોડ ને નાસભાગ થવા લાગી. રાજાનો હાથી ગાંડો બન્યો હતો અને ઝાડને ઉખેડી નાખતો, ધર-મકાન તોડીફોડી નાખતો સામેથી ચાલ્યો આવતો હતો. પુરોહિતજી પણ જીવ બચાવવા સુખાસનમાંથી નીચે ઉતર્યા અને પાસેના ભવ્ય મકાનમાં દાખલ થઈ ગયા.

પણ આ શું ? તે મકાન તો જોનોનું વિશાળ જિનભવન હતું. ભગવંતની મૂર્તિ જોઇ પુરોહિતજીને મસ્કરી સૂઝી. નિંદાના કંઈક વિચારવમળ પણ તેમના મગજમાંથી પસાર થઇ ગયા, જોનો માટે તિરસ્કાર હતો, પણ અત્યારે કરે શું ? મહામહેનતે થોડો સમય પસાર કર્યો અને હાથી પસાર થઇ જવાના સમાચાર મળતાં સુખાસનમાં બેસી રાજદરબારે ગયા. એક બાજુ પુરોહિતજીને જૈનધર્મ પ્રત્યે તિરસ્કાર વધતો જતો હતો ને બીજી બાજુ વિધિનું નિર્માણ અતેરું હતું.

એકદા પુરોહિતજી રાજસભાનું કાર્ય પૂર્ણ કરી મધ્ય રાત્રિએ ઘર તરફ પાછા વળતા હતા. ઉપાશ્રય નજીક આવતાં કંઈક અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. તે સાંભળવા ઊભા રહેતાં નીચેનો શ્લોક સંભળાયો. બોલનાર એક જૈન સાધ્વી યાકિનીમહત્તરા હતા.

ચક્કોદુગં હરિપણં, ચક્કીણ કેસવો ચક્કી ।

કેસવ ચક્કી કેસવ દુ, ચક્કી કેસવ ચક્કી ય ॥

એક, બે, ત્રણ, ચાર વાર એનો એ જ શ્લોક સાંભળ્યો, છતાં અર્થ ન બેઠો. પુરોહિતજી મુંઝાયા. એમનું અભિમાન ધવાતું હોય તેમ જણાયું. શ્લોકાર્થ સમજવા બહુ બહુ વિચાર કર્યો, પણ પરિણામમાં નિરાશા જ સાંપડી.

છેવટે અર્થ સમજવા માટે સાધ્વીજી પાસે ગયા ને પૂછ્યું: “ માતાજી ! તમે આ ચક-ચક શું કર્યા કરો છો ? ” સાધ્વીજીએ શાંત ચિત્તથી કહ્યું કે: “ ભાઈ ! નવા નિશાળીયાને તો બધો ચકચકાટ જ લાગે. પુરોહિતજી વિચારમાં ગરકાવ થઇ ગયા. પોતાની પ્રતિજ્ઞા યાદ આવી. સાધ્વીજીને પોતાને શિષ્ય બનાવવા માટે પ્રાર્થના કરી. સાધ્વીજીએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે “ પુરુષોને શિષ્ય બનાવવાનો કે અર્થ સમજાવવાનો અમારો અધિકાર નથી. ” પુરોહિતજીએ સ્વપ્રતિજ્ઞા સંભળાવી એટલે સાધ્વીજીએ તેમને આચાર્ય જિનભદ્ર સમક્ષ લઈ ગયા. ગુરુએ શ્લોકાર્થ સમજાવ્યો. હરિભદ્રે દીક્ષા લીધી અને પુરોહિત હરિભદ્રને સ્થાને મુનિશ્રી હરિભદ્ર બન્યા.

પતંગને અનુકૂળ પવન । પછી શી ખામી રહે ? જ્ઞાની હરિભદ્રે અહ્ય સમયમાં જૈન શાસ્ત્રો સમજી લીધા. ગુરુએ યોગ્ય પાત્ર સમજી ગચ્છનો બધો ભાર તેમના શિર નાખ્યો.

હરિભદ્રને હંસ ને પરમહંસ નામના બે ભાણેજ હતા. યુદ્ધકળામાં નિપુણ હતા, તેઓ પણ તેમના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય રંગે-રંગાયા અને તેમના શિષ્ય બન્યા. થોડા સમયમાં તેઓ દર્શનશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ, સાહિત્ય વગેરેના અભ્યાસ કરી સમર્થ વેત્તા બન્યા. મોરના ઈંડાને ચિતરવા ન પડે !

તે સમયે પૂર્વ દેશમાં બૌદ્ધધર્મની પૂર્ણ જાહોજલાલી હતી. તેમના મોટા મોટા વિદ્યાપીઠો અને ગુરુકુળો હતા. રાજ્યાશ્રય પણ ઠીક હતો અને તેને કારણે તે ધર્મ વિશેષ ફાલતોફૂલતો હતો. હંસ તથા પરમહંસને ત્યાં જઈ અભ્યાસ કરવાની તમન્ના થઈ. ગુરુને તે વાત જણાવી. નિમિત્તના બળે ભાણ કરતાં હોતો વિશેષ જાણી હરિભદ્રસૂરિએ જવાની ના પાડી, છતાં ગુરુવચનની અવગણના કરી તેઓ બંને પૂર્વ દિશા તરફ ચાલી નીકળ્યા.

વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ ભોટ દેશમાં પહોંચ્યાં, જૈન મુનિવેશે વિદ્યાપીઠમાં પ્રવેશ ન મળે એટલે તેઓએ બિહુતો વેશ ધારણ કર્યો. ચક્રાર પુદ્ધિ હોવાથી તેમણે અલ્પ સમયમાં અભ્યાસ કરી લીધો અને ખંડનને થોડા દલીલો લખવા માંડી. કેટલીક સખસનાઓ પાના પર ઉતારી, તેવામાં દૈવયોગે પવનના જોરે તે બે પાના ઊડી ગયા અને કુલપતિના હાથમાં આવ્યા. વાંચતાં જ તે વિસ્મય પામ્યો. તેને જૈન શ્રમણની ગંધ આવી, પણ ૧૫૦૦૦-પંદર હજાર વિદ્યાર્થીગણમાંથી શોધી કાઢવા કષ્ટ રીતે? છેવટે એક યુક્તિ અજમાવી. જમવાના પ્રવેશ દ્વાર પર એક જૈનમૂર્તિ ચીતરાવીને સર્વેને તે ઉપર પગ મૂકી જવા સૂચવ્યું. હંસ અને પરમહંસ બંને મુંઝાયા. જીવના જોખમે પણ ઈષ્ટ દેવની આશાતના ન કરવાને નિશ્ચય કર્યો. એક પછી એક બધા આવતા ને જતા હતા. પોતાનો વારો આવતા મૂર્તિના ચિત્રમાં પેટ પર ત્રણ આડા ઊભા લીંટા ક્યાં અને તે રીતે જૈનમૂર્તિને રથાને બૌદ્ધમૂર્તિ કરીને, પગ મૂકીને ચાલ્યા. ચક્રાર ખાતમી-દારોએ આ પ્રસંગ નોંધી લીધો, ને કુલપતિને સમાચાર આપ્યા. હંસ ને પરમહંસ પણ હવે સમજી ગયા હતા કે ધડી ધડીએ મોત નજીક આવે છે. પ્રસંગ શોધી તેઓ નાસી છૂટ્યા, પણ પછવાડે રાજલશ્કર છૂટ્યું. હંસ ને પરમહંસ આસહાર દોઢા જમ, પણ લશ્કરનો મોટા ચતાં કેટલી વાર? છેવટે હંસે પરમહંસને પાડોશના સૂરપાળ રાજા પાસે પહોંચી જવા સૂચવ્યું ને પોતે લડવા તૈયાર થયો. હંસ સહસ્રયોધી હતો. એકલો એક હજાર ચોદાને પૂરો પડે તેવો હતો, પણ લશ્કરમાં ૧૪૪૪ ચોદાઓ હતા. સમગ્ર લશ્કરની સામે હંસની કેટલી તાકાત ! તેનું શરીર બાણોથી વીંધાઈ ચાળણી જેવું થઈ ગયું. લડતાં લડતાં તેનો દેહ ધરતી પર ઢળી પડ્યો.

પરમહંસ સૂરપાળ પાસે પહોંચી ગયો ને બધી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. બૌધ્ધોનું લશ્કર સૂરપાળ પાસે ગયું અને પરમહંસને સોંપવા જણાવ્યું. સૂરપાળે જીવના જોખમે પણ સોંપવા ના પાડી. છેવટે વાટાઘાટ ચાલતાં પરસ્પર વાદ કરવાનું દરાવ્યું. ગુરુકૃપાથી પરમહંસની ક્ષતેહ થઈ. ત્યાંથી તે ગુરુ હરિભદ્ર સમક્ષ આવવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને પકડવા માટે દુશ્મનોએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા પણ તે બધા નિરર્થક નીવડ્યા.

શિષ્યને જોતાં જ ગુરુને ઉમળકા આવ્યો. છાતી સરસો ચાંપ્યો, પણ વીતક વાત સાંભળતા ગયા તેમ તેમ તેમનો કોષ માઝા મૂકતો ગયો. પરમહંસે અવિનયની માથી માગીને વાત કરતાં પ્રાંતે તે પણ ઢળી પડ્યો. આ બનાવથી તો ગુરુની આંખો ફાટી મઘ. બૌધ્ધોની વૈરવૃત્તિ માટે તિરસ્કાર ને ધૂણા વહૂટી અને તેનો બદલો લેવાનો મક્કમ નિરધાર કર્યો.

તેઓ તરતજ વિહાર કરી સૂરપાળ રાજા પાસે આવી પહોંચ્યા. તેની પરાક્રમશીલતા માટે

ધન્યવાદ આપી ઔધ્ધો સાથે વાદ કરવાનું જણાવ્યું. સૂરપાળે ઔધ્ધોના પરિણામ અને શક્તિનું ભાન કરાવી તેની સામે પગલાં ન લેવાનું નમ્ર વાણીથી સૂચવ્યું છતાં ગુરુએ પોતાના વચનનું સમર્થન કરવાથી સૂરપાળ રાગાગ્રે ગુરુ આગ્રહથી દૂત મોકલ્યો અને જે હારે તે ઊકળતા તેલની કડાઈમાં બળી મરે તેમ નક્કી થયું.

શાસ્ત્રાર્થ શરૂ થયો. ગમે તેટલું તપાવે છતાં સોનાને આંચ આવે ? લાંબા સમયના વાદને અંતે હરિભદ્રસૂરિજીનો વિજય થયો અને કુલપતિ ઊકળતા તેલની કડાઈમાં પડી બળી મૂચ્યા. પછી તો વાદ આગળ ચાલ્યો. એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ ને છ જણા કડાઈમાં તળાઈ ચૂક્યા. હાહાકાર મચી ગયો. હરિભદ્રસૂરિજીને એક જ ધૂન હતી. તે સમયે હિતાહિતનો વિચાર કરવાનો અવકાશ નહોતો. તેમના મનમાં તો ૧૪૪૪ રમ્યા કરતા હતા. તેમના જીવનનો અંત તે જ પોતાનો સંતોષ હતો.

એ જ સમયે બે સાધુ સલામાં હાજર થયા. તેમના હાથમાં એક પત્ર હતો. પત્ર હરિભદ્રસૂરિજીના નામનો હતો. પત્ર વાંચતાં જ તેઓનું માનસિક વાતાવરણ પલટાઈ ગયું. પત્ર ગુરુ શ્રી જિનભદ્રનો હતો. કાળગામના ત્રણ શ્લોકોએ સૂરિજીના જીવનની દિશા બદલી નાખી. પુરોહિતમાંથી મહાત્મા થનાર હરિભદ્ર હવે તો પૂરા સમતાશીલ બન્યા.

વાદ અધૂરો મૂકી હરિભદ્ર ગુરુ સમક્ષ આવ્યા. ગુરુએ યોગ્ય શબ્દોમાં શાંતવન આપી ભવિત્યતાને મહત્ત્વ આપ્યું. હરિભદ્રસૂરિજીને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયો અને થયેલ ગંભીર ભૂલ માટે પ્રાયશ્ચિત માગ્યું. ગુરુએ ૧૪૪૪ ને મૃત્યુ પમાડવાના નિર્ધાર બદલ ૧૪૪૪ ગ્રંથોની રચના કરવા કહ્યું.

હરિભદ્રસૂરિજીની દિશા તદ્દન પરિવર્તન પામી રહી હતી. ધાર્મિક ઝનૂન સિવાય સ્વતંત્ર ગ્રંથ-રચના થવા માંડી. ન્યાય, વ્યાકરણ, યોગ, ધર્મ, નીતિ, આચાર વિગેરે વિષયોને સ્પર્શતાં ૧૪૪૦ ગ્રંથો રચ્યા. છેલ્લા ચાર બાકી રહ્યા અને તેને અંગે “સંસારદાવા” ની સ્તુતિ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃતમાં રચી. એ અદ્ભુત સ્તુતિની ત્રણ કડી પૂરી કરી ત્યાં તો તેમના શ્વાસોશ્વાસ ગણાવા લાગ્યા. ચોથા ચરણની એક રચાને બાકીનું કામ શ્રી સંધને સોંપી તેઓ સ્વર્ગે સીધાગ્યા.

હરિભદ્રસૂરિના સમયમાં ચૈત્યવાસીઓએ ઊંડા મૂળ નાખ્યા હતા. હરિભદ્રસૂરિએ તેમની સામે જળારી ઝુંબેશ ચલાવી અને પેટભરા પાખંડીઓને પ્રકાશમાં આણ્યા. પોતાના અષ્ટક, ષોડશક, પંચાશક આદિ ગ્રંથોમાં નિષ્પક્ષપાતપણે તેમણે સત્ય વસ્તુ સમજાવી છે.

જૈનાગમો પ્રાકૃત ભાષામાં હતા, તેની ચૂર્ણિઓ પ્રાકૃતમાં જ લખાતી હતી; પરંતુ હરિભદ્રસૂરિએ સંસ્કૃતમાં ટીકાઓ લખી. એમ મનાય છે કે હરિભદ્ર પૂર્વેની કોઈ ટીકા સંસ્કૃતમાં લખાયેલી મળતી નથી. આ ઉપરાંત યોગને અંગે પણ હરિભદ્રસૂરિએ સારી જાહેમત ઉઠાવી છે. યોગને લગતાં યોગ-બિંદુ, યોગદષ્ટિસમુચ્ચય, યોગવિંશિકા, યોગશતક વિગેરે પુસ્તકો લખી નવીન જ દૃષ્ટિબિંદુ આપ્યું છે. તેમની રચેલી સમરાષ્ટ્રચક્રહા પણ એક અપૂર્વ અને પ્રતિભાસંપન્ન પુસ્તક છે.

હરિભદ્રસૂરિએ *૧૪૪૪ ગ્રંથો રચ્યા છે, પરંતુ વર્તમાન કાળે બધા ઉપલબ્ધ નથી. અત્યારે પ્રાપ્ત થતાં ગ્રંથોમાં વધુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રૌઢ ગ્રંથો નીચેના છે.

* કોઈ કોઈ એમ કહે છે કે ૧૪૪૪ ગ્રંથો નહિ પણ ૧૪૪૪ પ્રકરણો લખ્યા છે. દાખલા તરીકે ષોડશક ગ્રંથ, તો તે એક ન ગણાતાં સોળ ગણાય, પંચાશક એટલે પાંચ વિગેરે.

૧ અનેકાંતવાદ પ્રવેશ	૨ અનેકાંતજયપતાકા
૩ અનુયોગદ્વાર વૃત્તિ	૪ અપ્રક પ્રકરણો
૫ આવશ્યક સૂત્ર વૃત્તિ	૬ ઉપદેશ પદ પ્રકરણ
૭ દશવૈકાલિક વૃત્તિ	૮ ન્યાયપ્રવેશ વૃત્તિ
૯ ધર્મખિંદુ પ્રકરણ	૧૦ ધર્મરત્ન પ્રકરણ
૧૧ નંદીસૂત્ર લઘુવૃત્તિ	૧૨ પંચાશક પ્રકરણો
૧૩ પંચવસ્તુ પ્રકરણ	૧૪ પંચસૂત્ર પ્રકરણ
૧૫ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર પ્રદેશવ્યાખ્યા	૧૬ યોગદ્વિષમમુખ્ય
૧૭ યોગખિંદુ	૧૮ લક્ષિતવિસ્તાર
૧૯ લોકતત્ત્વનિર્ણય	૨૦ વિંશતિવિંશતિકા પ્રકરણ
૨૧ પદ્ધર્શનસમુખ્ય	૨૨ દ્વિજવહનચપેટા
૨૩ સમરાધિમ્ય કહા	૨૪ સંબોધ પ્રકરણ
૨૫ શાસ્ત્રવાર્તાસમુખ્ય	૨૬ સંબોધસમતિકા પ્રકરણ
૨૭ કથાકોશ	૨૮ જ'બુદ્ધીપ પ્રજ્ઞાસિ વૃત્તિ
૨૯ જ'બુદ્ધીપ સંબંધણી	૩૦ જ્ઞાનપંચક વિવરણ
૩૧ જ્ઞાનાદિત્ય પ્રકરણ	૩૨ ધૂર્તાખ્યાન
૩૩ કર્મસ્તવ વૃત્તિ	૩૪ પંચલિંગી
૩૫ ન્યાયવિનિશ્ચય	૩૬ ન્યાયાવતાર વૃત્તિ
૩૭ પંચસંગ્રહ ટીકા	૩૮ પંચસ્થાનક
૩૮ પ્રતિષ્ઠાકલ્પ	૪૦ યતિદિનકૃત્ય
૪૧ વ્યાકરણકલ્પ	૪૨ લોકખિન્દુ
૪૩ ક્ષમાવહ્નીબીજ	૪૪ સમકિત પચ્ચીરી

૪૫ વીરસ્તવ વિગેરે વિગેરે

જિનભદ્રગણિ ક્ષમાક્ષમણ

જિનભદ્રગણીના જીવનચરિત્ર સંબંધે વિશેષ હકીકતનથી મળતી, પણ તેમની સાહિત્ય-કૃતિઓ તેમને મહત્વનું સ્થાન અર્પે છે. પંડિતોના બે પ્રકાર હોય છે: એક આગમપ્રધાન ને બીજો તર્ક-પ્રધાન, જિનભદ્રગણી આગમપ્રધાન આચાર્ય હતા.

તેમની સવિશેષ ખ્યાતિ તો “ભાષ્યકાર” તરીકે છે. એમના સમયમાં આગમોના શૂદ્ધાર્થ ને રહસ્યની રચના માટે તે સર્વસમ્મત સમર્થ પુરુષ ગણાતા. તેમણે—

વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય મૂળ ને ટીકા યુક્ત.

બૃહત્સંગ્રહણી ૪૦૦ થી ૫૦૦ ગાથાપ્રમાણ.

બૃહત્ સેત્રસમાસ.

વિશેષણવતી ૪૦૦ ગાથાપ્રમાણ (પ્રકરણનો ગ્રંથ)

જીતકલ્પ સત્ર.

ખ્યાનચતક. વિગેરે પુસ્તકો રચ્યા છે.

યાકિનીમહત્તરાસુનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ તેમના સમકાલીન હતા. તેમણે ધ્યાનશતક પર ટીકા રચી છે. આ કારણે કેટલાક જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ પછી હરિભદ્રસૂરિ થયા તેમ માને છે, પરંતુ જિનભદ્રગણીનું ૧૦૪ વર્ષનું આયુષ્ય હોવાને અંગે આ શંકાને અવકાશ રહેતો નથી. હરિભદ્રસૂરિ તેમના સમકાલીન જ હતા.

જિનભદ્રગણિ આગમપરંપરાના મહાન રક્ષક હતા, અને સિદ્ધસેન દિવાકરના વિચારનો વિગતવાર પ્રતિક્ષેપ પણ તેમણે વિશેષાવશ્યકમાં કર્યો છે. લેખકની સાથેસાથ તેઓ ઉત્કૃષ્ટ વ્યાખ્યાતા પણ હતા, અને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવાએ પણ સ્વકૃતિમાં તેમની પ્રશંસા કરી છે.

અઢાવીસો વિબુહો ૨૮, ઇગુણતીસે ગુરુ જયાણંદો ૨૯ ।

તીસો રવિવ્વહો ૩૦ ઇગ-તીસો જસદેવસૂરિવરો ૩૧ ॥ ૧૦ ॥

૨૮-તત્પદ્ધે શ્રીવિબુધપ્રભસૂરિઃ ।

૨૯-તત્પદ્ધે શ્રીજયાનંદસૂરિઃ ।

૩૦-તત્પદ્ધે શ્રીરવિપ્રભસૂરિઃ ।

૩૧-તત્પદ્ધે શ્રીયશોદેવસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—તેમની પાટે અઢાવીશમા વિબુધપ્રભસૂરિ, ઓગણત્રીશમા શ્રી જયાનંદસૂરિ, ત્રીશમા શ્રી રવિપ્રભસૂરિ અને એકત્રીશમા પદ્ધર શ્રી યશોદેવસૂરિ થયા.

વ્યાખ્યા—૨૮ અઢાવીસોત્તિ—શ્રીમાનદેવસૂરિપદ્ધેઽષ્ટાવિંશતિત્તમઃ શ્રીવિબુધપ્રભસૂરિઃ ।

૨૯ ઇગુણતીસોત્તિ—શ્રીવિબુધપ્રભસૂરિપદ્ધે એકોત્રિંશત્તમઃ શ્રીજયાનંદસૂરિઃ ।

૩૦ તીસો રવિત્તિ—શ્રીજયાનંદસૂરિપદ્ધે ત્રિંશત્તમઃ શ્રીરવિપ્રભસૂરિઃ । સ ચ શ્રીવીરાત્ સપ્તત્યધિકૈકાદશશત ૧૧૭૦ વર્ષે, વિં સપ્તશતવર્ષે ૭૦૦ નંદુલપુરે શ્રીનેમિનાથપ્રાસાદપ્રતિષ્ઠા-કર્ત્ત્વ । શ્રીવીં નવત્યધિકૈકાદશશત ૧૧૯૦ વર્ષે શ્રીઝમાસ્વાતિર્યુગપ્રધાનઃ ।

૩૧ ઇગતીસોત્તિ—શ્રીરવિપ્રભસૂરિપદ્ધે એકત્રિંશત્તમઃ શ્રીયશોદેવસૂરિઃ । અત્ર ચ શ્રીવીરાત્ દ્વિસપ્તત્યધિકદ્વાદશશતવર્ષે ૧૨૭૨, વિં દ્વચુત્તરોષ્ટશતવર્ષે ૮૦૨ અણહિલ્લુપુરપત્તનસ્થાપના વનરાજેન કર્તા । શ્રીવીરં સપ્તત્યધિકદ્વાદશશતવર્ષે ૧૨૭૦, વિં અષ્ટશતવર્ષે ૮૦૦ માદ્રશુક્લતૃતીયાયાં વપ્પમદ્દેર્જનમ્, યેનામરાજા પ્રતિવોધિતઃ । સ ચ શ્રીવીં પંચષષ્ઠ્યધિકત્રયો-દશશતવર્ષે ૧૩૬૫, વિં પંચનવત્યધિકાષ્ટશતવર્ષે ૮૯૫ માદ્રશુક્લષષ્ઠ્યાં સ્વર્ગમાક્ ।

વ્યાખ્યાર્થઃ—માનદેવસૂરિની પાટે અઢાવીશમા શ્રીવિબુધપ્રભસૂરિ થયા. વિબુધપ્રભસૂરિના પદ્ધે ઓગણત્રીશમા પદ્ધર શ્રી જયાનંદસૂરિ થયા.

જ્ઞાનંદસૂરિની પાટે ત્રીશમા શ્રી રવિપ્રભસૂરિ યથા. તેમણે વી. નિ. સં. ૧૧૭૦ એટલે કે વિ. સં. ૭૦૦ માં નાટોલ નગરમાં શ્રી નેમિનાથ પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી. વી. નિ. ૧૧૯૦ વર્ષે શ્રી ઉમાસ્વાતિ યુગપ્રધાન થયા.

રવિપ્રભસૂરિની પાટે એકત્રીશમા શ્રીયશોદેવસૂરિ યથા. શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૧૨૭૨ વર્ષે એટલે વિ. સં. ૮૦૨ માં વનરાજ અણહીલ્લપુરપાટણની સ્થાપના કરી. વી. નિ. સં. ૧૨૭૦ એટલે વિ. સં. ૮૦૦ વર્ષે ભાદરવા શુદ્ધ ત્રીજના દિવસે બપોલટ્ટી સૂરિનો જન્મ થયો ને તેમણે કનોજના રાજ આમને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. તેઓ વિ. સં. ૮૯૫ ના ભાદરવા શુદ્ધ છઠ્ઠે દિને સ્વર્ગવાસી થયા.

૨૮ શ્રી વિષ્ણુધનસૂરિ, ૨૯ શ્રી જ્ઞાનંદસૂરિ,

૩૦ શ્રી રવિપ્રભસૂરિ અને ૩૧ શ્રી યશોદેવસૂરિ

આ ચાર પટ્ટધરોના સંબંધમાં વિશેષ વૃતાંત લભ્ય નથી.

જ્ઞાનંદસૂરિ પ્રખર ઉપદેશદાતા હતા. તેમણે સંપ્રતિ મહારાજના બનાવેલા ૬૦૦ મંદિરોનો પ્રાગ્વાટ મંત્રી સામંતદ્વારા જીજ્ઞોદ્ધાર કરાવ્યો. આ ઉપરાંત સિદ્ધાંતને સુરક્ષિત રાખવા ભંડારોની ગોઠવણ કરાવી.

રવિપ્રભસૂરિએ વીર નિર્વાણ ૧૧૭૦ માં નાટોલ નગરમાં શ્રી નેમિનાથ જિનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

યશોદેવસૂરિ નાગર બ્રાહ્મણ હતા. તેમણે યજ્ઞ જૈન શાસનનો સારો ઉદ્યોત કર્યો.

અણહીલ્લપુર સ્થાપના

આવડા વંશના પરાક્રમી રાજા વનરાજે પંચાસરથી આવી વિ. સં. ૮૦૨ માં અણહીલ્લપુર પાટણની સ્થાપના કરી. વનરાજની બાલ્યાવસ્થામાં શીલગુણસૂરિએ* આશ્રમ આપી પોષણ કધું હતું. તેને પરિણામે તે જૈન ધર્મીનુયાયી બન્યો હતો. પાટણના પંચાસરા પાશ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરનાર વનરાજ હતો. અણહીલ્લપુરની સ્થાપનામાં અને રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં વનરાજને જોતોનો સારો સાથ હતો અને રાજ્યના પ્રધાન મંત્રી જેવાં મહદેવના હોવા પર જોતોની જ અધિકારીઓ તરીકે નીમણકો યથ હતો.

શ્રી બપોલટ્ટીસૂરિ

તેમનું મૂળ નામ તો સૂરપાળ હતું. પંચાલ દેસના કુળ નામના ગામમાં તેમના પિતા બપો અને માતા ભટ્ટી રહેતાં હતાં. પુત્ર પરાક્રમી હતો. બાલ્યાવસ્થા છતાં તેની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. ૭ વર્ષની ઉંમરે પિતા સાથે રીસામણ્ડ યતાં તે ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યો. બાદ તે મોઢેરા નામના ગામમાં આવ્યો. તે સમયે તે ગામમાં સિદ્ધસેન નામના આચાર્ય ગિરાજતા હતા તેની આગળ આવ્યો ને સ્વવૃત્તાંત જણાવ્યો.

* કેટલાકના મત પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ.

છ વર્ષના બાળકમાં આટલું શરાતન જોઈ સૂરિને તેને માટે સદ્ભાવ ઉપજ્યો. તેમને એમ થયું કે સૂરપાળની શક્તિ ખીલવવામાં આવે તો તે શાસનનો સ્થંભ થાય, તેથી તેમણે તેને પૂછ્યું કે-‘તું અમારી સાથે રહીશ?’ સૂરપાળે હા પાડી, ને બીજા દિવસથી શાસ્ત્રાધ્યયન શરૂ કર્યું. સૂરિશ્ચ તો તેની સ્મરણશક્તિ જોઈ દિંગ થઈ ગયા. સૂરપાળ દિવસના એક હજાર શ્લોક મુખપાઠે કરતો.

યોગ્ય ઉંમર થઈ એટલે ગુરુને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા થઈ અને માતાપિતાની સંમતિ માટે ડુંબ ગામ આવ્યા. પહેલા તો પિતાએ આનાકાની કરી પણ છેવટે પોતાનું નામ રહે તે શરતે દીક્ષા આપવાનું સ્વીકાર્યું. ગુરુએ દીક્ષા આપી ભદ્રકીર્તિ એવું નામ રાખ્યું પણ માતાપિતાના નામથી સંયુક્ત ‘બપ્પભટ્ટી’ એવું નામ પ્રચલિત થયું.

બપ્પભટ્ટીની શક્તિ જાણી ગુરુએ તેમને સારસ્વત મંત્ર આપ્યો. તે મંત્રના જપથી સરસ્વતી અર્ધ રાત્રિએ હાજર થઈ, પ્રસન્ન થઈ, વર આપીને વિદાય થઈ.

બપ્પભટ્ટી એકદા સ્થંડિલ ભૂમિએ ગયા, તેવામાં વૃષ્ટિ થવાથી એક દેવકુળમાં સ્થિર રહ્યા. તેવામાં એક પુરુષ ત્યાં આવ્યો.

તે કાન્યકુબ્જ(કનોજ)ના રાજા યશોવર્માનો આમ નામનો પુત્ર હતો. પિતાથી રીસાઇને તે પર્યટને નીકળ્યો હતો. તે પુરુષે તે દેવકુળમાં એક પ્રશસ્તિ જોઈ અને તેની વ્યાખ્યા બપ્પભટ્ટીને પૂછી. તેમણે તેની સરસ વ્યાખ્યા કહી સંભળાવી જે સાંભળી આમ અતિ પ્રમોદ પામ્યો. પછી વૃષ્ટિ બંધ થતાં ગુરુ સાથે તે ઉપાશ્રયે આવ્યો. ગુરુને તેના લક્ષણ ઉપરથી તે પરાક્રમી પુરુષ જણાયો. વિશેષ વિચાર કરતાં તેનો પૂર્વનો પ્રસંગ યાદ આવ્યો. જ્યારે આમ બાલ્યકાળમાં હતો ત્યારે તેના પિતાએ તેનો તેની માતા સાથે ત્યાગ કર્યો હતો. તેની માતા વનમાં પારણું બાંધી તેને હોંચોળી રહી હતી ત્યારે તે વૃક્ષની છાયા તદ્દન સ્થિર થઈ ગઈ હતી. ગુરુએ એ પ્રસંગ નજરોનજર નીહાળ્યો હતો અને તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે તે બાળક તે બીજો દાષ નહિ પણ આ આમ જ હોવો જોઈએ. બપ્પભટ્ટીએ તેને પોતાની પાસે રાખ્યો ને અનેક જાતનું જ્ઞાન આપવું શરૂ કર્યું. ગુરુવાત્સલ્યથી રાશ્ચ થઈ આમે કહ્યું કે-‘મને રાજ્ય મળશે ત્યારે આપને અર્પણ કરીશ.’ ગુરુ મૌન રહ્યા.

કેટલાક સમય બાદ યશોવર્માએ આમને તેડવા માણસ મોકલ્યા પણ સ્વમાની આમ ન ગયો. છેવટે યશોવર્મા મરણ પથારીએ પડ્યો અને પોતાના પ્રધાનને તેડવા મોકલ્યો ત્યારે ગુરુના આગ્રહથી આમ કનોજ ગયો અને તેનો પિતા મૃત્યુ પામતા રાજ્ય હસ્તગત કર્યું. પિતાની અંતિમ અવસ્થામાં પોતે સેવા ન કરી શક્યો તે વિચારથી તે ઉદાસીન રહેવા લાગ્યો. તે ઉદાસી અવસ્થામાં શાંતવન આપવા માટે તેમણે પોતાના હિતકારી બપ્પભટ્ટીને જોલાવવા નિશ્ચય કરી દૂત મોકલ્યો.

તે સમયે બ્રાહ્મણો અને જૈનો વચ્ચેનું વૈમનસ્ય ઓછું ન હતું. કનોજની સભામાં બ્રાહ્મણ પંડિતોનું પરિબળ હતું. બપ્પભટ્ટીની ઉમ્મર નાની હતી છતાં તેની શક્તિ અને શાસનના ઉદ્યોતનો વિચાર કરીને ગુરુએ આજ્ઞા આપી. રાજાએ મોટા આડંબરપૂર્વક સન્માન કર્યું અને રાજસભામાં સિંહાસન સમક્ષ લઈ જઈ તે સ્વીકારવા પ્રાર્થના કરી.

ગુરુએ જણાવ્યું કે-‘જે આચાર્ય હોય તે સિંહાસનને લાયક ગણાય. હું તો સામાન્ય સાધુ છું.’ આ ઉપરથી આમ રાજાએ સિદ્ધસેન સૂરિને વિનંતિ કરી કે-‘તમો બપ્પભટ્ટીને આચાર્ય પદ આપો.’ આ સમયે બપ્પભટ્ટીની ઉમ્મર દ્રક્ત અગ્યાર વર્ષની હતી છતાં તેની શક્તિ અને

સામર્થ્યની વિચારણા કરી આચાર્ય પદ પ્રદાન કર્યું. ફરી અપ્પભટ્ટી કોના પધાર્પા અને રાજ્યે સિંહાસન સ્વીકારવાની વાત જણાવી. અપ્પભટ્ટીસૂરિએ પોતાનો પૂરોપૂરો નિરપૃથક ભાવ બતાવી જૈન સાધ્વાચારની ઝાંખી કરાવી.

રાજ્ય નિરપૃથકતાની અવધિ જાણી વિશેષ પ્રેમવાળો બન્યો. ગુરુસંસર્ગ વધતાં ગુરુએ તેને નીતિના માર્ગ સમજાવી પ્રગલ્ભિતના કાર્યમાં જોડ્યો. આમ રાજ્ય પર ઉપદેશ સચોટ અસર કરી તેથી તેણે એક સો આઠ કુટ જિંદગી જિનપ્રાસાદ કરી મહાવીર પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આમ રાજ્યને સમસ્યાનો સારો શોખ હતો. એકદા પોતાની ઝીને ખેદ પામતી જોધને રાજ્યએ સભામાં પૂછ્યું કે—

પામે હજી પરિતાપ કમળમુખી પ્રમાદથી

જુદા જુદા વિદ્વાનોએ એની પૂર્તિ માટે બીજું ચરણ બનાવ્યું, પણ કોઇ સફળ ન નીવડ્યું ત્યારે અપ્પભટ્ટીએ તે પૂરું કર્યું કે—

ઢાંક્યું એનું અંગ વહેલા ઊઠી સવારથી

અન્ય સમયે આવી જ કોઇ સમસ્યાપૂર્તિ ગુરુમહારાજે કરી જેથી આમ રાજ્યને સંશય ઉત્પન્ન થયો કે મારા અંતઃપુરને લગતી ખાનગી હકીકત ગુરુમહારાજ ક્યાંથી જાણે ? દેવી અને વિદ્વાન તોષણીઓએ આ તકનો લાભ લઈ રાજના કાનમાં વિષ રેડ્યું. રાજના સ્વભાવમાં ફેરફાર જણાતાં ગુરુમહારાજ વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયા. ‘ જ્યાં અપ્રીતિ થાય ત્યાં રહેવું નહીં ’ એમ સમજીને ગુરુ ઉપાશ્રયને બારણે એક શ્લોક લખીને વિહાર કરી ગયા. આમ રાજ્ય ઉપાશ્રયે આવતાં શ્લોક વાંચી ધણો જ દુઃખી થયો. ગુરુની તપાસ માટે તેણે પ્રયત્ન શરૂ કરી દીધા.

અપ્પભટ્ટી ત્યાંથી વિહાર કરી ગોડ (બંગાળ) દેશમાં આવ્યા. ત્યાંના રાજ્ય ધર્મરાજ્યએ આમ રાજ્ય કરતાં પણ ચંદ્રિયાતું સામિયું કર્યું. ધર્મરાજ આમરાજ્યનો કટો વેરી હતો એટલે ગુરુ પાસેથી વચન લઈ લીધું કે— ‘ આમ રાજ્ય જાતે જ તેડવા આવે તો જવું, નહિતર નહિ. ’ ગુરુએ તે કબૂલ કર્યું.

આ બાજુ આમ રાજ્યને ગુરુ વગર ચેન પડતું નથી-પૂર્વ રંગ આવતો નથી. એકદા વનમાં જતાં એક સપ્તને કપડામાં વીંટાળી ધરે લાવ્યો અને તેની એક સમસ્યા ઉપજાવી કાઢી પૂછ્યું કે—

શસ્ત્રે, શાસ્ત્રે, કૃષિ, વિદ્યા બીજું પણ જેથી જીવે

આની પૂર્તિ કોઇ કરી શક્યું નહિ એટલે રાજ્યએ લાખ ટકાવું ઈનામ આપવાનું જાહેર કર્યું. આ પ્રસંગનો લાભ લેવાનું એક જીગારીએ નક્કી કર્યું અને તપાસ કરતાં કરતાં તે અપ્પભટ્ટીસૂરિ પાસે ગોડ દેશ પહોંચ્યો. પ્રજામ કરી સમસ્યાપૂર્તિ કરવા જણાવ્યું. ગુરુએ સ્વશક્તિથી જણાવ્યું કે—

મહી દઢ પગો પંથ કૃષ્ણ ભુજંગ મુખશું

જીગારીએ આવીને સમસ્યા પૂરી એટલે રાજ્યએ સાચી હકીકત જણાવવા આગ્રહથી પૂછ્યું એટલે તેણે અપ્પભટ્ટીસૂરિ સંબંધી વાત જણાવી. રાજ્ય આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે વિચાર્યું કે આટલે બધે દૂર હોવા છતાં ગુરુ સર્પની વાત જાણી શક્યા તો પછી મારા અંતઃપુરની વાત જાનશક્તિથી જાણે તેમાં નવાઈ જ શી ? તેમના પ્રત્યેના ચંકાશીલ ભાવ દૂર થયો અને તેનો વિરહ હવે વધુ ને વધુ પીડાકારી જણાવા લાગ્યો.

તેણે પોતાના પ્રધાન પુરુષને ગુરુને તેડવા મોકલ્યા. ગુરુએ ધર્મરાજ સાથે કરેલી પોતાની શરત જણાવી. આમ રાજાને ધર્મરાજની સભામાં જવામાં જોખમ હતું, પણ ગુરુભક્તિને કારણે તે જોખમ વહેરવા પણ પોતે તૈયાર થયો. વેશ પલટાવી ધર્મરાજની સભામાં તે દાખલ થયો. ગુરુએ તેને આવતો જોઈ કહ્યું કે-‘આમ આવો.’ ખીજા સમજ્યા કે ગુરુએ જગા બતાવવા આમ કહ્યું. પછી તેણે રાજાના હાથમાં પત્ર મૂક્યો એટલે રાજાએ પૂછ્યું કે-‘આમ રાજા કેવો છે?’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘બરાબર મારો જેવો’ તેના હાથમાં ખીજો હતું, એટલે રાજાએ પૂછ્યું કે-‘આ શું છે?’ એટલે તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘ખીજો રા’ એનો અર્થ એ થયો કે ખીજો રા એટલે ખીજો રાજા. આવી રીતે આમ રાજાએ અને ગુરુભદારાજે સાંકેતિક ભાષામાં વાત કરી લીધી પણ ભોળો ધર્મરાજ સમજ્યો નહિ.

ખીજે દિવસે ગુરુએ ધર્મરાજ પાસે વિહાર કરવાની પરવાનગી માગી. રાજાએ પોતાની શરતની વાત કરી એટલે ગુરુએ ધટસ્ફેટ કર્યો. બરાબર તે જ સમયે રાજાની વારાંગના આવી અને રાત્રિએ પોતાને ત્યાં રહેલ આમરાજાનું ભેટ મળેલ કહ્યું રાજાને અર્પણ કર્યું. આથી ધર્મરાજને ગુરુના કથન પર વિશ્વાસ જન્મ્યો. પછી વિહાર કરી અપ્પભટ્ટી કતોજ આવ્યા અને આમને આનંદ થયો.

આ સમયે શંકરાચાર્ય અને બૌદ્ધ વર્ધનકુંવર સ્વ-સ્વ ધર્મની પુષ્ટિ માટે કમર કસી કાપ કરી રહ્યા હતા. વર્ધનકુંવરને ધર્મરાજનો ભેટો થઈ ગયો. વર્ધનકુંવર જેવો પ્રખર વક્તા મળે એટલે પછી પૂછ્યું જ શું? આમરાજા પોતાની સભામાં ગુપ્ત રીતે આવ્યો ત્યારે વેર ન લઈ શકાયું તેથી તેણે વર્ધનકુંવરનો ઉપયોગ કરવાનું નક્કી કર્યું. આમરાજાને કહેવરાવ્યું કે વર્ધનકુંવર સાથે વાદ કરાવો અને જેનો વાદી હારી જાય તેણે પોતાનું રાજ્ય હારી જવું. અપ્પભટ્ટી અને વર્ધનકુંવરનો છ માસ સુધી વાદ થયો અને આખરે અપ્પભટ્ટી જીત્યા. ધર્મરાજ રાજ્ય હારી ગયા, પણ અપ્પભટ્ટીની સલાહથી આમરાજાએ તેમને રાજ્ય પાછું સોંપ્યું અને હંમેશના મિત્રો બન્યા. પછી ધર્મરાજે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

ગુરુના સત્ત્વની પરીક્ષા કરવા આમરાજાએ પોતાની વેશ્યાને સમજાવીને રાત્રે ઉપાશ્રયમાં મોકલી. શ્રાવણના ગયા પછી તે પ્રગટ થઈ પણ ગુરુના તપતેજ આગળ તેનું કશું ચાલ્યું નહિ. અંતે નાસીપાસ થઈને તે ચાલી ગઈ.

આમ રાજા વિદ્વાન હતો છતાં કોઈ કોઈ વાર તે ભૂલ કરી એસતો. એક દિવસ તેના નગરમાં માતંગોની ટોળી આવી. તેણે રાજા સમક્ષ પોતાની કળા બતાવવા માંડી. તેમાં એક રૂપવાન અને સુંદર ગાત્રવાળી માતંગીને જોઈને આમ મોહિત થયો. રાજાને ના પાડવા કોણ સમર્થ થાય? વાત ગુરુ પાસે આવી. મહેલના ભારવટીયા પર એક શ્લોક લખી નાખ્યો, જે વાંચતાં જ રાજાની આંખ બિધડી ગઈ. અક્ષર-જોળણ્યા ને તેની સાન ઠેકાણે આવી ગઈ.

એકદા આમરાજાએ ગુરુની ખૂબ પ્રશંસા કરી. આથી ગુરુને અભિમાન તો ન ચડ્યું પણ નમ્રતાથી જણાવ્યું કે ‘મારા કરતાં પણ ચડે તેવા મારા ગુરુભાઈ નન્નસૂરિ અને ગોવિંદાચાર્ય છે.’ રાજાને તેની ખાત્રી કરવાનું મન થયું અને મોઢેરા ગામ આવ્યો. બરાબર આ જ દિવસે નન્નસૂરિએ કામશાસ્ત્રની વાત ચર્ચી અને તે એટલી હદ સુધી કે બેઠેલા લોકોની વૃત્તિ બદલાઈ જવા લાગી. આમરાજાને થયું કે નન્નસૂરિ સ્ત્રીલપટ હોવા જોઈએ; નહીં તો આ વિષયનું આટલું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ક્યાંથી હોય? એટલે તેમને વંદન કર્યા સિવાય તે ચાલ્યો ગયો. તેના ગયા પછી ગોવિંદાચાર્યને શંકા થઈ કે તે આમ રાજા જ હોવો જોઈએ. કતોજ તપાસ કરાવી ને સમાચાર કહેવરાવ્યા. અપ્પ-

ભટ્ટીસૂરિને યથુ' કે રાજ નમસ્કાર કર્યા સિવાય પાછો આવ્યો તે ઠીક ન થયું. રાજને સમજાવવા ને તેની શંકા દૂર કરાવવા માટે તેમણે એક મુક્તિ રચી.

રાજનો દરબાર ભરાણો હતો તેવામાં જે નટોએ આવી નાટક કરવાની પરવાનગી માગી. પછી તો એવું સરસનાટક બજાવ્યું કે વીરરસનું વર્ણન આવતાં 'મારો મારો' નો પોકાર થઈ થઈ ગયો. સભામાંના યોધા ઊભા થઈ ગયા. એ સમયે પોતાનો વેશ બદલી જાને નટો નનસૂરિ અને ગોવિંદાચાર્યના રૂપમાં હાજર થઈ ગયા. રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે જાણવ્યું કે કદી નહિ અનુભવેલા વિષયમાં વધુ જ્ઞાનપણે રસ જાવાવી શકીએ છીએ તેની ખાતરી કરવા આ પ્રસંગ યોજાવો પડ્યો. રાજાને મોઢે-રાનો પ્રસંગ યાદ આવ્યો ને શુરચરણમાં નમી પડ્યો.

આમ રાજાએ પોતાની પાછલી અવસ્થામાં ગિરનારનો મહિમા સાંભળી પ્રતિજ્ઞા કરી કે નેમિજિનના દર્શન સિવાય આહાર ગ્રહણ કરવો નહિ. મહાન સંઘ સાથે સૂરિજી સહિત આમ રાજા ગિરનાર તરફ ચાલ્યો. ગિરનાર તીર્થ કઈ નજીક ન હતું. ખંભાત આવતાં રાજાથી બૂળે ન રહેવાયું. વ્યાકુળતા ખૂબ વધી ગઈ, પણ પ્રતિજ્ઞા ન ચૂકાઈ. છેવટે સૂરિજીની મંત્રશક્તિથી અંગિકા દેવીએ હાજર થઈ ગિરનારજી પરના નેમિજિન જિંબને લાવી દર્શન કરાવ્યા પછી જ રાજાએ આહાર ગ્રહણ કર્યો. પછી શત્રુજયની યાત્રા કરી ગિરનારજી આવ્યા. આ સમયે ગિરનારજીનું તીર્થ દિગંબરોના કમળમાં હતું. તેમણે યાત્રા કરવા જવા દેવાની ના પાડી. આમરાજાને આથી લાગી આવ્યું. તેણે તે સમયે હાજર રહેલા અગિયાર દિગંબર રાજાને લડવા માટે આમંત્રણ આપ્યું, પણ અપ્પભટ્ટી સૂરિએ તેને નિવારી કહેવરાવ્યું કે આપણે વાગસુદ્ધ કરી નિર્ચય બાંધીએ. પછી જ ને પક્ષની કન્યાઓને બોલાવી કહ્યું કે જે નેમિનાથની ગાથા પહેલા બોલે તેનું તીર્થ ગણવું. દિગંબર કન્યા ન બોલી શકી ત્યારે સ્વેતાંગરી કન્યા હરિજિતસેલસિંહદેવે વાળી ગાથા બોલી ગઈ. આ પ્રમાણે આચાર્યે વિજય પ્રાપ્ત કરી તીર્થયાત્રા આનંદપૂર્વક કરી.

અપ્પભટ્ટીસૂરિનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૮૦૦ના ભાદરવા શુદ્ધ અને રોજ થયો હતો અને સ્વર્ગવાસ ૮૬૫ના ભાદરવા શુદ્ધ ૬ ને દિવસે થયો. એટલે ૯૫ વર્ષની ઉંમરે અણુશણ સ્વીકારી તેમણે સ્વર્ગગમન કર્યું. બાંધવવંશમાંથી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી, ઉત્તમ સંવેશ પાળી તેમણે શાસનશૌભામાં ધણી જ વધારો કર્યો હતો.

અપ્પભટ્ટીએ વિદ્વાનોના હિતાર્થે તારાગણ આદિ બાવન ગ્રંથોની રચના કરી છે, પણ આપારે અપ્પભટ્ટીકૃત ચતુર્વિંશતિ જિન રત્નિ અને સરસ્વતી સ્તોત્ર સિવાય કંઈ ઉપલબ્ધ થતું નથી.

અપ્પભટ્ટીને વાદકુંજરકેશરી, બ્રહ્મચારી, ગજવર અને રાજપૂજિત વિગેરે બિરુદો મળ્યા હતા.

ચત્તીસો પજુળો ૩૨, તેતીસો માણદેવ જુગપવરો ૩૩ ।

ચંડતીસ ચિમલચંદો ૩૪, પળતીસૂજોળો સૂરી ૩૫ ॥ ૧૧ ॥

૩૨ તત્પદે શ્રીપ્રચુન્નસૂરિઃ ।

૩૩ તત્પદે શ્રીમાનદેવસૂરિઃ ।

૩૪ તત્પદે શ્રીચિમલચન્દ્રસૂરિઃ ।

૩૫ તત્પદે શ્રીચંદોતનસૂરિઃ ।

પ્રદ્યુમ્નસૂરિતું વિહારક્ષેત્ર બહુધા પૂર્વદેશ હતું. તેમના સચોટ ઉપદેશથી પૂર્વ પ્રદેશમાં સત્તર જિનાલયો નવાં થયાં. આ ઉપરાંત તેમની જ્ઞાન-પ્રીતિ પણ અતિશય

હતી. તેઓ સમજતા કે જ્ઞાન વગરની એકલી ક્રિયા પાંગળી છે અને તે કારણથી તેમણે અગ્યાર જ્ઞાન-ભંડાર લખાવ્યા. તીર્થભૂમિના પવિત્ર વાતાવરણ પરત્વે તેમને અતિશય પ્રેમ હતો. જુદી જુદી મળી તેમણે શ્રી સમ્મેતશિખરની સાત વખત યાત્રા કરી હતી. તેમનું આયુષ્ય અદ્ય હતું, છતાં પણ તેમણે શાસનપ્રભાવના સારી કરી હતી.

તેમની પાટે માનદેવસૂરિ થયા. માનદેવસૂરિ એ નામના આ ત્રીજા પદ્ધર છે. તેમણે શ્રાવક-શ્રાવિકા માટે ઉપધાન તપનું વિધાન કર્યું. તેઓ પણ અદ્ય આયુષ્ય લોગવી સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

તેમના પદે શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ થયા. તેમણે પદ્માવલી દેવીની સહાયથી ચિત્ર-કૂટ (ચીતોડ) પર્વત પર સુવર્ણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી. કેટલાકો એમ પણ કહે છે કે દેવીસહાયથી તેઓએ વાદમાં પ્રતિસ્પર્ધાઓને હરાવ્યા હતા.

ઉપરોક્ત ત્રણે પદ્ધરો સંખ્યા વિશેષ વૃતાંત લખ્ય નથી.

૩૫ શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિ

ઉદ્યોતનસૂરિનું વિહારક્ષેત્ર ખડુધા પૂર્વપ્રદેશ હતો. તેમને તીર્થ પ્રત્યે અતીવ ભક્તિભાવ હતો, તેથી જ તેમણે શ્રી સમ્મેતશિખર ગિરિની પાંચ વાર યાત્રા કરી હતી. તીર્થના પવિત્ર રજકણોનો પ્રભાવ અચિંતનીય છે. ભારેકમીં જીવે પણ તીર્થ-સ્પર્શન-થી પોતાના આત્માને પવિત્ર બનાવી શકે છે, તો પ્રભાવિક પુરુષની તો વાત જ શી ? તેઓ પૂર્વપ્રદેશમાં વિચરી રહ્યા હતા તેવામાં આખૂલીયના મહિમા સાંભળી તેની યાત્રાએ નીકળ્યા. વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ આખૂની તળેટીમાં આવેલ ટેલી નામના ગામની સીમમાં વિશાળ વડલાની છાયામાં બેઠા. ત્યાં શ્રી સર્વોત્કૃષ્ટિ નામનો યક્ષ પ્રત્યક્ષ થયો અને શુરુમહારાજને જણાવ્યું કે-“અત્યારે શુભ ઘટિકા છે માટે પરંપરાના મહોદયને માટે કેાઈ શિષ્યને આચાર્યપદે સ્થાપન કરો.” આ સાંભળી શુરુએ શ્રી સર્વ-દેવસૂરિ પ્રમુખ આઠ સાધુઓને સૂરિપદ પ્રદાન કર્યું. કેટલાકો એમ જણાવે છે કે શ્રી સર્વદેવસૂરિ એકને જ આચાર્ય બનાવ્યા. વડલાની નીચે સૂરિપદવી આપવાથી નિર્ગંથ ગરુડનું “વટગરુ” એવું પાંચમું નામ પ્રચલિત થયું. “વટગરુ”નું અપર નામ “બૃહદ્ ગરુ” પણ જણાવવામાં આવે છે.

આ ઉદ્યોતનસૂરિનું બીજું નામ દાક્ષિણ્યકંસસૂરિ કે દાક્ષિણ્યર્ધસૂરિ અથવા દાક્ષિણ્ય-ચિહ્નસૂરિ હતું. તેમણે હીરેવીના યુગથી કથા સાંભળી, તેને ગ્રથિત કરી, પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૩૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ કુવલયમાળા નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. આ કથા પ્રાકૃત સાહિત્યમાં એક અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે. તેમના જીવનને લગતો વિશેષ વૃતાંત મળતો નથી,

પરંતુ કુવલયમાળામાં જે ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે તે ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે તેઓ ક્ષત્રિયતનુજ હતા ને જાળાલિપુર(હાલનું) આલોર)માં ઉક્તા કથાની પૂર્ણાકૃતિ કરી હતી. ઉદ્યોતનસૂરિ હરિભદ્રસૂરિને પોતાના ન્યાયશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે જાણાવે છે.

ઉદ્યોતનસૂરિ એક સમર્થ પ્રભાવક પદ્ધતર હતા. તેઓ હમેશાં એકલક્ષ્મી (એકાસક્ષી) કરતા. તેઓ મેઢપાટના ધ્રુવલ નામના નગરમાં સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામ્યા.

સિરિસવ્વદેવસૂરી છત્તીસો ૩૬, દેવસૂરિ સગતીસો ૩૭ ।

અહતીસદ્મો સૂરિ પુણોવિ, સિરિસવ્વદેવગુરુ ૩૮ ॥ ૧૨ ॥

૩૬ તત્પદ્ધે શ્રીસર્વદેવસૂરિઃ ।

૩૭ તત્પદ્ધે શ્રીદેવસૂરિઃ ।

૩૮ તત્પદ્ધે શ્રીસર્વદેવસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—ઉદ્યોતનસૂરિની પાઠે છત્રીશમા શ્રી સર્વદેવસૂરિ, સાડત્રીશમા શ્રી દેવસૂરિ અને આડત્રીશમા પદ્ધતર તરીકે શ્રી સર્વદેવસૂરિ (ખીજ) થયા. ૧૨.

વ્યાખ્યા—૩૬ સિરિસવ્વત્તિ—શ્રીઉદ્યોતનસૂરિપદ્ધે પટ્ટત્રિંશત્તમઃ શ્રીસર્વદેવસૂરિઃ । કેચિત્ શ્રીપ્રથમ્નસૂરિમુપધાનગ્રંથપ્રણેત્રશ્રીમાનદેવસૂરિ ચ પદ્ધતરતયા ન મન્યન્તે તદ્ભિપ્રાયેણ ચતુસ્ત્રિંશત્તમ ઇતિ । સ ચ ગૌતમવત્ સુશિષ્યલઙ્ઘિમાન્ । વિ० દશાધિકદશશતવર્ષે ૧૦૧૦ રામસૈન્યપુરે શ્રીચંદ્રપ્રભપ્રતિષ્ઠાકૃત્ । ચંદ્રાવત્યાં નિર્માપિતોત્તંગપ્રાસાદં કુંકુળમંત્રિણં સ્વગિરા પ્રતિવોધ્ય પ્રાત્રાજયત્ । યદુક્તં—

ચરિત્રશુદ્ધિં વિધિવજ્જિનાગમા—દ્વિધાય ભવ્યાનભિતઃ પ્રવોધયન્ ।

ચકાર જૈનેશ્વરશાસનોન્નતિં યઃ, શિષ્યલઙ્ઘ્યામિનવો નુ ગૌતમઃ ॥ ૧ ॥

નૃપાદ્દશાગ્રે શરદાં સહસ્રે ૧૦૧૦, યો રામસૈન્યાહ્વપુરે ચકાર ।

નાભેયચૈત્યેઽષ્ટમતીર્થરાજ—વિવપ્રતિષ્ઠાં વિધિવત્ સદર્ચ્યઃ ॥ ૨ ॥

ચંદ્રાવતીભૂપતિનેત્રકલ્પં, શ્રીકુંકુળં મંત્રિણમુચ્ચક્રદ્ધિં ।

નિર્માપિતોત્તંગવિશાલચૈત્યં, યોઽદીક્ષયત્ બુદ્ધગિરા પ્રવોધ્ય ॥ ૩ ॥

તથા વિ० એકોનત્રિંશદધિકદશશત ૧૦૨૯ વર્ષે ધનપાલેન દેશીનામમાલા કૃતા । વિ० ષણ્ણવત્યધિકસહસ્ર ૧૦૯૬ વર્ષે શ્રીઉત્તરાધ્યયનટીકાકૃત્ ચિરાપદ્મગચ્છીયવાદિવેતાલ-શ્રીશાંતિસૂરિઃ સ્વર્ગભાક્ ॥

૩૭ દેવસૂરિતિ—શ્રીસર્વદેવસૂરિપદ્મે સપ્તત્રિંશત્તમઃ શ્રીદેવસૂરિઃ ॥ રૂપશ્રીરિતિ સૂપપદત્ત-
વિરુદ્ધવારી ॥

૩૮ અડતીસદ્ગમેતિ—શ્રીદેવસૂરિપદ્મેષ્ટત્રિંશત્તમઃ પુનઃ શ્રીસર્વદેવસૂરિઃ યો યશોભદ્ર-
નેમિચંદ્રાદીનદ્યૌ સૂરીન્ કૃતવાન્ ॥ છ ॥ ૧૨ ॥

૦યાખ્યાન્યાર્થઃ—શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિની પાઠે છત્રીશમા પદ્ધર શ્રી સર્વદેવસૂરિ યથા.
કેટલાકે શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ તથા ઉપધાનઅંથના રચયિતા શ્રી માનદેવસૂરિ (ત્રીજા) ને
પદ્ધર તરીકે માનતા નથી એ ગણત્રીએ શ્રી સર્વદેવસૂરિ ચોત્રીશમા પદ્ધર મનાય
છે. તેઓશ્રી ગૌતમસ્વામીની પેઠે સત્તિષ્ઠ્યોની લાઘિવાળા હતા. વિક્રમ સંવત્ ૧૦૧૦ માં
રામસૈન્યપુરને વિષે તેઓએ ચંદ્રપ્રભસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ ઉપરાંત ચંદ્રા-
વતી નામની નગરીમાં મહાન જિનાલય બંધાવનાર કુંકુણ નામના મંત્રીશ્વરને સ્વોપદેશથી
પ્રતિબોધીને દીક્ષા આપી હતી. આ માટે કહેવામાં આવે છે કે:—

જૈનાગમોમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વિધિપુરઃસર ચારિત્રશુદ્ધિ કરીને ચોતરફ—સર્વત્ર
ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રબોધતા—ઉપદેશ આપતા ખરેખર જે અધિક શિષ્યોને લીધે નવીન
ગૌતમસ્વામી સરખા હતા તેમણે (સર્વદેવસૂરિએ) જૈન ધર્મની ઉત્તતિ કરી.

વિક્રમ સંવત્ ૧૦૧૦ માં રામસૈન્યપુર નામના નગરને વિષે શ્રી ઋષભદેવસ્વામીના
પ્રાસાદમાં આઠમા શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીની સન્મળોત્સવે પૂજનિક શ્રી સર્વદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી.

ચંદ્રાવતી નગરીના રાજાના નેત્ર સમાન, ઉત્કૃષ્ટ ઋદ્ધિશાળી, અત્યંત ઉત્તુંગ—જેં આ
મંદિરના વિધાતા કુંકુણ નામના મંત્રીને પોતાની જ્ઞાનશક્તિ—શુદ્ધિપ્રભાવથી પ્રતિબોધ
પ્રમાડીને શ્રી સર્વદેવસૂરિએ દીક્ષા આપી હતી.

વિક્રમ સંવત્ ૧૦૨૯ વર્ષે ધનપાલ નામના કવિએ દેશીનામમાળા રચી. વિ. સં.
૧૦૯૬ વર્ષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સત્રની દીકા કરનાર ચિરાપદ્રગચ્છીય વાદિવેતાલ
શ્રી શાંતિસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા.

શ્રી સર્વદેવસૂરિની પાઠે રાજાએ જમને “ રૂપશ્રી ” એવું બિરુદ આપ્યું હતું
તેવા શ્રી દેવસૂરિ સાડત્રીશમા પદ્ધર થયા.

શ્રી દેવસૂરિની પાઠે આડત્રીશમા પદ્ધર શ્રી સર્વદેવસૂરિ (બીજા) થયા
જમણે યશોભદ્ર, નેમિચંદ્ર આદિ આઠ શિષ્યોને સૂરિપદ આપ્યું. ૧૨.

૩૬ શ્રી સર્વદેવસૂરિ

ઉદ્યોતનસૂરિની પાટે શ્રી સર્વદેવસૂરિ આવ્યા. તેઓ ઉગ્ર તપસ્વી હોવા સાથે તેમની ઉપદેશ શક્તિ પણ પ્રાભાવિક હતી. તેઓ નવીન ગૌતમસ્વામી કહેવાતા એટલે કે ગૌતમસ્વામી જેમ લખ્ધિસંપન્ન હતા તેમ શ્રી સર્વદેવસૂરિ પણ મુશિષ્યોની લખ્ધિવાળા હતા. સર્વાનુભૂતિ યક્ષના કથનાનુસારે ઉદ્યોતનસૂરિએ તેમને પટ્ટના સંરક્ષક તરીકે નીમ્યા હતા.

એકદા તેઓ વિહાર કરતાં કરતાં ભરુચ નગરે આવ્યા. સમર્થ આચાર્યને શોભે તેવું સઘે સન્માન કર્યું. “ રાજ દાન દે ને ભંડારીનું પેટ ફાટે ” તેમ તે નગરનો રહેવાસી કાન્હડીઓ નામનો યોગી આ સત્કાર-સમારંભ જોઈ ન શક્યો. તેને ગુરુના આવા બહુમાન પ્રત્યે ઇતરાણ ઉપજી. કોઈપણ ભોગે ગુરુને હલકા પાડવાનો તેણે મનમાં મનસૂઝો કર્યો. તે યોગી વશીકરણ વિદ્યા જાણતો હતો અને તેના પ્રભાવે તેણે સર્પોનો સારા જેવો સંગ્રહ કર્યો હતો. ઉગ્ર ઝેરવાળા સર્પોને પણ તેણે પોતાના કાબૂમાં રાખ્યા હતા. લોકો તેની આવી શક્તિ જોઈ તેનું બહુમાન કરતાં. પછી ઉપાશ્રયે આવી, ચોરાશી સાપનો કરંડીઓ સાથે લાવી વાદ કરવા બેઠો. ગુરુએ પોતાના જમણા હાથની કનિષ્ઠ અંગુલીથી પોતાના દેહ કરતી વલયાકારે ત્રણ રેખા કરી. યોગીએ સર્પોને છૂટા મૂક્યા પણ આ આશ્ચર્ય શું ? સર્પો રેખા સુધી જાય ને ત્યાંથી પાછા વળે. આગળ વધી ગુરુના દેહ સુધી જઈ શકે નહિ. છેવટે કંટાળીને સર્પો કરંડીયામાં આવી બેઠો. આથી કાન્હડીઓનો ક્રોધ વિશેષ પ્રજ્વલિત થયો. પોતાના હાથ હેઠા પડતા હોય તેમ તેને લાગ્યું. છેવટના ઉપાય તરીકે તેણે મહાવિષવાળો સિંદુરીયો સર્પ કાઢ્યો તે પણ રેખા સુધી જઈ પાછો ફર્યો. આ સમયે ચોસઠ જોગિણીમાંહેની “કુરુતુલ્લા” નામની યોગિણી જે ઉપાશ્રય પાસેના પીપળાના ઝાડ પર રહેતી હતી તે ગુરુના ઉગ્ર તપથી આકર્ષાઈને ત્યાં આવી ને સિંદુરીયા સર્પની દાદા બંધ કરી દીધી. કોઈ પણ જાતની કારી ન ફાવવાથી છેવટે યોગી ગુરુને નમી, માફી માગી સ્વસ્થાને ચાલ્યો ગયો.

વિ. સં. ૧૦૧૦માં રામસૈન્યપુરમાં ઋષભજિન પ્રાસાદમાં તેમણે ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ ઉપરાંત ચંદ્રાવતીના રાજાના જમણા હાથ સમા કુંકુણ નામના મંત્રીને પ્રતિ-બોધ પમાડીને તેને પણ દીક્ષા આપી. એમ કહેવાય છે કે સર્વદેવસૂરિના સદ્ગુણોથી સત્તાવીશ જિનપ્રાસાદ થયા.

કવિ ધનપાળ

મધ્ય દેશના સંકાશ્ય નામના ગામમાં સર્વદેવ નામે દ્વિજશ્રેષ્ઠ રહેતો હતો. તેને ધનપાળ ને શોભન નામના બે પુત્રો હતા. બંને બાઈઓ આળપણથી જ બુદ્ધિશાળી હતા. સર્વદેવના પિતા દેવર્ષિ રાજમાન્ય પુરુષ હતા.

આ સમયે મહેન્દ્રસૂરિ શાસનસ્થાન ગણાતા હતા. તેમની ચાંત ગંભીર મુખમુદ્રા સામા પર પ્રભાવ પાડવા માટે બ્રમ્મ થતી. તેમનું જ્ઞાન પણ વિશાળ હતું. તેઓ વિહાર કરતાં કરતાં તે ગામમાં પધાયો. ગુરુના ગુણની વાત સાંભળી સર્વદેવ પણ ઉપાશ્રયે આવ્યો. ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળીને દિગ્મુદ્ધ યથ ગયો. તેણે મનમાં કંઈક મઠ્ઠમ નિર્ણય કયો અને ત્રણ અઠોરાત ત્યાં જ બેસી રશા એટલે ગુરુએ પૂછ્યું કે—‘તમે અમારી પરીક્ષા કરવા રોકાયા છો કે બીજું પ્રયોજન છે ?’ આ સાંભળી સર્વદેવ બોલ્યો કે—‘રહસ્યની વાત કહેવી છે, માટે પ્રાર્થના કરવા આવ્યો છું’. ગુરુએ આશ્વાસન આપતાં સર્વદેવે જણાવ્યું કે ‘મારા પિતા રાજમાન્ય હતા ને રાજ પણ તેમને પુષ્કળ દાન આપતા. તેઓ મૃત્યુ પામ્યા છે, પણ તેમનું નિધાન મને પ્રાપ્ત થતું નથી તો આપ જ્ઞાનદષ્ટિથી દર્શાવો તો ઉપ-કાર થાય.’ સમયજ્ઞ ગુરુએ તે વાત સ્વીકારીને બદલા તરીકે અર્ધ હિસ્સાની માંગણી કરી. વિપ્રે અર્ધ ભાગ આપવાનું કબૂલ કયું એટલે ગુરુએ જણાવ્યું કે—‘તમારી વસ્તુમાંથી હંચાનુસાર અર્ધ લઈશું’. પછી કોઠાને સાક્ષી રાખી ગુરુએ જ્ઞાનબળે નિધાન બતાવ્યું. સંજાનુસારે જમીન ખોદતાં ચાલીસ લાખ સોનામહોર નીકળી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ સર્વદેવે આચાર્યશ્રીને અર્ધ ભાગ લેવા કહ્યું પણ નિઃસ્પૃહી ગુરુને તેની જરૂરત ન હતી. એટલે ગુરુએ ધનને બદલે અર્ધ હિસ્સા તરીકે તેના બે પુત્ર પૈકી એકની માંગણી કરી. મોરના છંડાને ચિતરવા ન પડે. સર્વદેવના બંને પુત્રો તેજસ્વી બાલક (કપાળ) રાજા હતા. ધનપાળ તો રાજા ભોજનો સંગાથી બન્યો હતો. ગુરુને જણાવ્યું કે જો તેઓ જૈની દીક્ષા સ્વીકારે તો જરૂર શાસનેભતિ થાય. આ વિચારથી તેમણે તેવી માંગણી કરી. આ સાંભળીને વિચારમુદ્ધ થયેલ વિપ્ર ‘આપીશ’ એમ કહીને ધરે ગયો. ચિંતામ્રરન બનવાથી તેની નિદ્રા દૂર ચાલી ગઈ. નિદ્રા વિના જ ખાટલા પર સૂઈ ગયો. તેવામાં રાજભવનમાંથી ધનપાળ આવ્યો. ચિંતાતુર પિતાને જોઈને તેનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં સર્વદેવે સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી, જે સાંભળી ધનપાળ કોપામમાન યથ ગયો અને બેઠો પિતાને ઉપાસંબ આપી, તેની અવગણના કરીને બહાર ચાલ્યો ગયો.

આ બનાવથી સર્વદેવની આંખમાં અશ્રુ આવી ગયાં. તેના હૃદયમાં વિચારોનું તુમુલ્ય યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. એક બાજુ ગુરુની માંગણી ને બીજી બાજુ પોતાના પુત્રનું અર્પણ ! તેમાં ધનપાલે પાડેલી “ના”થી તેનો ઉત્સાહ મંદ પડી ગયો હતો. તેવામાં બીજો પુત્ર શોભન આવ્યો. શોભન ધનપાળ જેટલો ગર્વીષ અને ધર્મદી ન હતો. તે સ્વભાવથી જ સરકારી હતો. તેણે પણ ચિંતાનું કારણ પૂછતાં હકીકત જણી પિતાને આશ્વાસન આપ્યું ને જૈની દીક્ષા સ્વીકારવાનું કબૂલ કયું.

પુત્રના અનુકૂળ વચન સાંભળતાં પિતાને ચિંતાના અશ્રુને બદલે હર્ષના અશ્રુ આવ્યાં. પુત્રને ગુરુને સોંપી દીધો. ગુરુએ પણ તેને દીક્ષા આપી ત્યાંથી અણકીધપુર પાટણ તરફ વિહાર કયો. ઉપરોક્ત બનાવથી ધનપાળને જૈન સાધુઓ પ્રત્યે રોષ ઉદ્ભવ્યો હતો. તે માલવાધીશ ભોજનોના મિત્ર બન્યો હતો તેથી રાજાને સમજાવી માલવ દેશમાં સ્વેતાંબરી સાધુઓના વિહારનો નિર્બંધ કરાવ્યો. આ હકીકત મહેન્દ્રસૂરિના સાંભળવામાં આવી. ઉપરાંત ધારાનગરીના શ્રી સધે પણ મહેન્દ્રસૂરિને આ હકીકત જણાવી સાધુવિહાર માટે બનવું કરવા વિરોધિત કરી.

શોભન મુનિએ ગુરુમહારાજને જણાવ્યું કે—‘મારા બાઈને પ્રતિબોધ પમાડવા દું જ ધારાનગરી નર્મશ.’ એટલે રાજ મગતાં ગીતાર્થ મુનિઓ સાથે શોભતા શોભન મુનિ ધારાનગરીએ ગયા.

ધીમે ધીમે ધનપાળની કવિત્વ શક્તિ ખીલી બીડી હતી અને હવે તો તે રાજા ભોજનોના ખાસ વિશ્વાસ-પાત્ર મિત્ર બનાતો હતો. પોતાના બાઈના બનેલા પ્રસંગ પરથી તેનું જૈન સાધુઓ પ્રત્યેનું વેમનસ્ય

વિસરાયું ન હતું. શોભન મુનિએ અવસર થતાં જે ચાલાક મુનિઓને ધનપાળના ગૃહે જ ગોચરી માટે મોકલ્યા. ધનપાળ આ સમયે સ્નાન કરવા બેઠો હતો અને જાને મુનિઓ ‘ધર્મલાલ’ કહીને ઊભા રહ્યા. ધનપાળની સ્ત્રી ધનપાળના માનસિક રંગથી રંગાયેલી જ હતી એટલે તેણે પણ જૈન સાધુને ગોચરી આપવાની ના પાડી. આ સાંભળી ધનપાળે કહ્યું કે-‘યાચકો આપણા ઘરેથી ખાલી હાથે પાછા જાય તે ઠીક નહિ માટે કંઈક આપ.’ આથી તેની સ્ત્રી દગ્ધ અન્ન વહોરાવ્યા બાદ દહીં વહોરાવા લાગી. તે જોઈ સાધુઓએ પૂછ્યું કે-‘દહીં કેટલા દિવસનું છે?’ આ પ્રશ્ન સાંભળતાં જ અગ્નિમાં ઘી પડે તેમ ધનપાળની સ્ત્રીનો ક્રોધ ભબૂકી ઉઠ્યો. તેણે મસ્કરીમાં સામું પૂછ્યું કે-‘શું દહીંમાં પુરા હોય છે? કે તમે કોઈ નવા દયાળુ જગ્યા છો? આ દહીં ત્રણ દિવસનું છે. લેવું હોય તો લ્યો, નહીંતર ચાલ્યા જાઓ.’ સાધુઓ જે પ્રસંગની રાહ જોતાં હતાં તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. ધનપાળને સમજાવવાનો સુયોગ સાંપડ્યો. તેઓએ ધીર ગંભીર વાણીથી જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે-‘પૃથ્થા કરવી એ અમારો જૈન સાધુઓને આચાર છે. જ્ઞાનીઓનું વચન કદાપિ પણ મિથ્યા થતું નથી, માટે જો તમારે જાણવું જ હોય તો તપાસ કરો કે તે ત્રણ દિવસ ઉપરના દહીંમાં જીવોત્પત્તિ થઈ છે કે નહિ.’ આ સમય દરમિયાન સ્નાનથી પરવારીને ધનપાળ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સાધુના કથન મુજબ દહીંમાં અળતો નખાવ્યો કે તરત જ જીવો ઉપર તરી આવ્યા. સામાન્ય સાધુનું આવું જ્ઞાન જોઈ ધનપાળનો ગર્વ ઓગળી ગયો. નાગેન્દ્ર મંત્રથી વિષ નાશ પામી જાય તેમ ધનપાળનું મિથ્યાત્વરૂપી વિષ આ પ્રસંગથી નાશ પામી ગયું. પછી તેમના ગુરુમહારાજ સંબંધે પૂછપરછ કરતાં તેમણે શોભન મુનિનો બધો વ્યતિકર કહી સંભળાવ્યો. ભાઈનું આગમન જાણી ધનપાળ ઉપાશ્રયે આવ્યો. શોભન મુનિ પણ સામા આવ્યા. પછી ધનપાળે પોતે કરેલ અકૃત્ય માટે પશ્ચાત્તાપ વ્યક્ત કર્યો ને ધર્મજિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરી. શોભન મુનિએ વડીલ બંધુને જીવદયાપ્રધાન ધર્મ સચિત્તર સમજાવ્યો. સત્ય વસ્તુની ઝાંખી થતાં ભ્રમમાં કોણ રહે? પછી ધનપાળે જૈન ધર્મ સ્વીકારી, સાંથી જ મહાવીરચૈત્યમાં જઈ પ્રભુસ્તુતિ કરી સ્વગૃહે ગયો. પછી ભોજરાત્રને સમજાવી શ્વેતાંબરોનો વિહાર ખુલ્લો કરાવ્યો.

સંજનન મિત્ર તો તે જ કહી શકાય કે જે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ દુર્લભ વસ્તુથી મિત્રને સુવાસિત કરે. ધનપાળને સત્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં તે ધણો જ હર્ષિત થયો, પણ તે તેની અસર ભોજરાત્ર પર પાડવા માંગતો હતો, રાત્રને તે પ્રીતિપાત્ર હોવાથી લગલગ સદાકાળ તે સાથે જ રહેતો અને પ્રસંગ મળતાં તે જૈન ધર્મની પ્રશંસા કરતો.

એકદા ધનપાળ રાત્ર સાથે મહાકાલના મંદિરમાં ગયો. ત્યાં શંકર પાસે ન જતાં તે મંડપના ગવાક્ષમાં બેસી રહ્યો. રાત્રએ તેને નમન માટે અંદર બોલાવ્યો. એટલે ત્રણ વાર તે દ્વાર પાસે આવીને પાછો હતો તે ને તે સ્થાને આવીને બેસી ગયો. રાત્રએ તેનું કારણ પૂછતાં જણાવ્યું કે-‘હે સ્વામી ! શંકર પાર્વતી સાથે બેઠેલ હોવાથી લંબાને લીધે હું જોઈ શકતો નથી. તમે બ્યારે અંતઃપુરમાં રમણીઓ સાથે વિલાસ કરતા હો ત્યારે ત્યાં આવવાને કે એટલા જોવાને પણ કોણ સમર્થ થાય?’ રાત્ર આવ્યા જવાબથી કંઈક ખિન્ન થયો. પછી બહાર નીકળતાં ભૂંગી (શંકરનો એક સેવક) ની મૂર્તિને જોઈને રાત્રએ કૌતુકથી પૂછ્યું કે-‘ધનપાળ ! આ ભૂંગી દુર્બળ કેમ દેખાય છે?’ ધનપાળને સત્ય કહેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. તેને પોતાની મુરાદ બર લાવવી હતી. તેણે જણાવ્યું કે-‘જો દિશાસ્પ વસ્ત્ર છે તો એને (શંકરને) ધનુષ્યની શી જરૂર છે? જો શસ્ત્ર છે તો

વળા ભરમની શી જરૂર છે ? વળા ચરીરે ભરમ લગાવે છે તો સ્ત્રીની શી જરૂર છે ? અને રમણી રાખે છે તો કામદેવ પર દ્વેષ થા માટે લાવે છે ? ' આખ પરરપર વિરુદ્ધ પોતાના સ્વામી (ચંકર) ની પ્રવૃત્તિ જોઈને આ ભૂંગીતું ચરીર શુદ્ધ થઈ મરું જણાય છે. '

આવી જ રીતે શ્રુતિ, સ્મૃતિ તેમજ યત્કાર્થ વિગેરેમાં રખસના તેમજ દોષ બતાવવાથી રાગને કોષ ચડ્યો અને તેણે મનથી આ વિપ્રનો વધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ધનપાળ રાગના મનના સંકલ્પને સમજી ગયો. તેણે રાગના કોષનું નિવારણ કરવાનો માર્ગ યોજ્યો. તેવામાં તરત જ કુદરતી રીતે જ એક પ્રસંગ મળી ગયો.

એક વૃદ્ધ સ્ત્રી બાલિકા સાથે શિરધુણાવતી ધુણાવતી રસ્તામાં જોઈ હતી. રાગના જોવામાં તે આવતાં તેણે કુટુહલથી કવીશ્વર ધનપાળને તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે રાગને ખુશ કરવા તેમણે જવાબ આપ્યો કે-“ હે રાગન ! આ બાલિકા વૃદ્ધને પૂછે છે કે-‘શું આ નંદી છે કે મુરારિ છે ? કામદેવ છે, ચંકર છે કે કુબેર છે ? વિદ્યાધર છે કે સુરપતિ છે ? અથવા ચંદ્રમા છે કે વિદ્યાતા છે ?’ તે પુત્રીના જવાબમાં તે વૃદ્ધ શિર ધુણાવીને કહે છે કે-‘હે પુત્રી ! તે જણાવ્યા તેમાંનાં કોઈ નથી પરંતુ ક્રોડ કરવામાં પ્રવૃત્ત થયેલા આ ભોજ જૂપતિ છે. ’ ધનપાળના આવા યુક્તિ લયનથી રાગ પ્રસન્ન થયો ને ઉપજેલો ક્રોધ શાંત પડ્યો.

એક વખતે મહાકાલના મંદિરમાં પવિત્રારોહિણી મહોત્સવ પ્રવર્તતા રાગએ ધનપાળને ઉદ્દેશીને કહ્યું:-‘ સખે ! તમારા દેવોનો પવિત્ર મહોત્સવ કદી ચતો નથી, તો અવશ્ય તેઓ અપવિત્ર જણાય છે. ’ તેના જવાબમાં ધનપાળે કહ્યું કે-‘ પવિત્ર અપવિત્રને પવિત્ર બનાવે છે, પરંતુ જિનેશ્વર ભગવંત પોતે જ પવિત્ર હોઈને તેનો પવિત્ર મહોત્સવ કરવાની જરૂર જ રહેતી નથી. ’

શાસ્ત્રજ્ઞાનને પરિણામે ધનપાળની બુદ્ધિ હવે તો સર્વોત્કૃષ્ટ બની હતી. તેની સત્યવચની તરીકે ખ્યાતિ પ્રસરી ને બાએ જ તેનું જણાવેલું અસત્ય સાંગિત થતું. એકદા ધનપાળના સત્ય કથનની સાબિતી માટે રાગએ પૂછ્યું કે-‘ અહીં ચાર દારો છે તેમાંથી કયા દારથી હું નીકળીશ તે જણાવ. ’ એટલે ધનપાળે વિચાર કરીને એક પત્રમાં અક્ષરો લખીને તે સ્થગિધરને આપ્યો. પછી રાગએ વિચાર કર્યો કે-‘ આ ચારમાંથી કોઈ પણ એક દારમાંથી નીકળીશ એમ લખ્યું હતો, પરંતુ હું તેનું લયન મિથ્યા કરી બતાવું. ’ પછી પોતાના સેવકો મારફત મંડપના ઉપરના ભાગનાં છિદ્ર પડાવી તે માર્ગે રાગ નીકળ્યો. અને તે ચીડી મગાવી વાંચ્યું તો ‘ઉપરના ભાગમાંથી નીકળશે’ તેમ લખ્યું હતું. આ બનાવથી રાગને ધનપાળ પર સવિશેષ પ્રીતિભાવ પ્રગલ્ભો. પછી જૈન સાધુઓના આચારવિચાર સંબંધી વાર્તાલાપ થતાં ધનપાળે રાગને જૈન ધર્મ અને જૈન સાધુઓની રીતમાત ધ્યાનિયત સમજાવી. ધનપાળની કવિત્વ શક્તિ ખીલવા સાથે તેની ધનની વિપુલતા પણ વધતી ગઈ. તેણે સાતે સ્ત્રેણમાં દ્રવ્ય વાપરવા માંડ્યું. પછી તો તેણે આદિજિનનો શ્રેષ્ઠ ગ્રાસાદ કરાવ્યો ને મહેન્દ્રસુરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. અને તે જિન-શ્રુતિ સમજ બેસી અયજંમુકલ્પ છલાદિ પાંચ સો ગાથાની સ્તુતિ રચી.

જૈનધર્મનો પરિચય વધનાં રાગને તેના રસપાનની ઉત્કંઠા વધવા લાગી. રાગએ જોઈને ક્યાશવજીનો સવિશેષ શોખ દોષ છે તેથી એકદા ભોજરાગએ જૈન કથા સંભળાવવાનો ધનપાળને આમ્રદ કરતાં ધનપાળે તિલકમંજરી નામની બાર દળદર શ્લોક-પ્રમાણ નૂતન કથા બતાવી. નવે રસોથી આતમેાત તે કથા હતી અને તેની પરિસમાપ્તિ સુધી ખીજ સાંસારિક પ્રવૃત્તિ છોડી ધનપાળ તેમાં જ એક ખ્યાને મગ્ન રહ્યો. પછી ઉત્પ્રજ-પ્રપણા ન થાય તે માટે

વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિને સંશોધન માટે આપી. રાજનએ કથા સાંભળવાના સમયે ગહુમાન માટે પુસ્તક નીચે સુવર્ણનો થાળ મુકાવ્યો. આખી કથા સાંભળતા જાણે અમૃતનો રસ ચાખતો હોય તેવો રાજનને આહ્લાદ થયો અને કહ્યું કે-‘મારા કહ્યા પ્રમાણે આ કથામાં ફેરફાર કરે તો હું તને ઇચ્છિત સર્વ આપું. પ્રથમ આરંભમાં ‘શિવ રક્ષણ કરો’ એમ મંગળાચરણ કર, અયોધ્યાને સ્થાને ધારા નગરી, શંકાવતાર ચિત્રને સ્થાને મહાકાળ મંદિર, ઋષભદેવને જદ્દે શંકર અને ઈંદ્રને સ્થાને મારુ નામ રાખ.’ રાજનની આ માંગણી સાંભળી ધનપાળે કહ્યું-‘હે રાજન! સંપૂર્ણ પયપાત્ર બ્રાહ્મણના હાથમાં હોય ને તેમાં મઘતું એક ટીપું પડતાં સર્વ અપવિત્ર થઈ જાય તેમ તમારો કહેલો ફેરફાર કરતાં શુભને જદ્દે અશુભ થઈ જાય.’ આ સાંભળીને રાજનને અતિશય ક્રોધ ચડ્યો ને તેથી તેણે ટાઢ દૂર કરવા માટે નજીકમાં જ રાખેલ સગડીમાં તરતજ તે પુસ્તક નાખી બાળી નાંખ્યું.

મહામહેનતે ઊભો કરેલ મહેલ પવનના એક સપાટાથી તૂટી પડે તેમ ધનપાળના ખેદનો પાર ન રહ્યો. ચિંતા ને વિષાદથી ભોજન ને સ્નાન વિગેરે પણ વિસરી ગયો. આ જોઈ તેની નવ વર્ષની પુત્રીએ ત્યાં આવીને ખેદનું કારણ પૂછ્યું. પછી વસ્તુચિત્તિને જાણી, ધીરજ આપતાં તેણે જણાવ્યું કે-‘હે તાત! રાજનએ પુસ્તકને અગ્નિમાં નાખી દીધું તેથી શું થયું? મારા હૃદયમાં તે અક્ષય છે. સ્નાનાદિથી પરવારો, પછી હું સમસ્ત કથા કહી સંભળાવીશ.’ પછી સંતોષપૂર્વક સ્નાનાદિ ક્રિયા કર્યા પછી પુત્રીના મુખથી તે કથા સાંભળવા બેઠો. તેમાં જોટલી વાત પુત્રીના સાંભળવામાં આવી ન હતી તેટલી તે બોલી શકી નહિ એટલે કથામાં ત્રણ હજાર શ્લોક ન્યૂન રહ્યા, જે પૂર્વાપર સંબંધથી બેઠીને તે ગ્રંથ તેણે પૂર્ણ કર્યો.

અપમાન થયેથી ધનપાળ ધારા નગરીથી ચાલી નીકળ્યો ને સત્યપુર જઈને રહ્યો. ત્યાં મહાવીર-સ્વામીની પ્રાર્થના નિમિત્તે ‘દેવનિમ્મલ’ નામની પ્રાકૃત સ્તુતિ રચી.

કેટલાક દિવસો વીત્યા બાદ ભોજરાજે ધનપાળ કવિને બોલાવવા તેના ગૃહે પ્રતિહાર મોકલ્યો પણ તેના ચાહ્યા જવાનો વૃતાંત સાંભળી રાજા ખેદ પામ્યો. એવામાં ધર્મ નામનો પ્રખર વાદી ધારાનગરીએ આવ્યો. તેણે દેવી-વરદાનથી સર્વ દેશોના પંડિતોને છતી લીધા હતા અને હવે ધારાનગરીના પંડિતોને છતવા તે ત્યાં આવ્યો હતો. ભોજરાજની સભામાં સ્વ-પ્રશંસા ગાઈ ગતાવી તેણે વાદ કરવા માટે આહવાન કર્યું. ધર્મની કીર્તિ સૌ પંડિતોએ સાંભળી હતી તેથી કોઈ ટક્કર ગ્રીલવા ઊભું ન થયું. રાજાને આ અણીને પ્રસંગે ધનપાળની કીર્તિ સમજાવણી. તેની તપાસ કરાવીને સત્યપુર નગરે દૂત મોકલ્યો, છતાં ધનપાળ આવ્યો નહિ. ત્યારે રાજાએ ફરી વાર કહેવરાવ્યું કે ‘મુંજ રાજા તમને પુત્ર સમાન માનતા તેથી તમે મોટા અને હું કનિષ્ઠ થયો તો કનિષ્ઠના વચનથી શું રોષ લાવવો ઉચિત છે? ધારા નગરીની સાજ જાય તે તમારી જ જાણબે. વિદ્વાનને વધુ જણાવવાનું ન હોય.’ આવા આગ્રહભર્યા આમંત્રણથી ધનપાળ ધારાનગરીએ આવ્યો. ભોજે સામા આવી તેનો સત્કાર કર્યો. પછી પરસ્પર વાદ ચાલતાં ધનપાળે યુક્તિથી ધર્મને પરાજિત કર્યો.

પોતાના આયુષ્યનો અંત નજીક જાણી, રાજાની અનુમતિપૂર્વક ધનપાળે મહેન્દ્રસૂરિ પાસે જ ગૃહસ્થપણમાં સંલેખના કરી, તીવ્ર તપથી દેહશુદ્ધિ કરી પ્રાંતે સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

ધનપાળ કવિએ ઋષભપંચાશિકા (ધનપાળપંચાશિકા), તિલકમંજરી, પાંચઅલશ્લી-નામમાલા (દેશીનામમાલા), વીરસ્તવ (વિરુદ્ધ વચન)ને સાવચવિહિ (શ્રાવક વિધિ) આ પાંચ પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત શોભનમુનિકૃત સ્તુતિયતુર્વિંશતિકા પર ટીકા રચી છે.

ઋષભચરિત્રનું “ તિલકમંજરી ” એવું અપરનામ શા માટે રાખવામાં આવ્યું ? તે પ્રશ્નને લગતા ખુલાસામાં જણાવવામાં આવે છે કે—જ્યારે ધનપાળ ઋષભચરિત્રની રચના કરતા હતા ત્યારે તેની પુત્રી તિલકમંજરી હંમેશા તે ઝોરડામાં જતી અને લખાણ વાંચી લેતી. તેની પ્રસાદ એટલી ઉત્કૃષ્ટ હતી કે એક વાર વાંચતાં જ લખાણ ચાદ રહી જતું. જ્યારે રાજા ભોજે તે મંથ બાળી નાખ્યો ત્યારે તિલકમંજરીએ તે પોતાના પિતાને કહી સંભળાવ્યો અને તેની યાદગીરી નિમિત્તે ધનપાળે તે મંથનું “ તિલકમંજરી ” એવું અપરનામ રાખ્યું. સુમંધુની વાસવદત્તા, બાણુની કાદંબરી, હંડીનું દશકુમાર ચરિત ને સોદલની ઉદયસુદંરીનું સાહિત્યસૃષ્ટિમાં જેવું અનુપમ સ્થાન છે તેવું જ અનુપમ સ્થાન ધનપાળની “તિલકમંજરી” માટે છે. છતાંય એક વિશિષ્ટતા એ છે કે તેમાં શ્લોકકાઠિન્ય કે પદ્યપ્રાચુર્ય નથી. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પણ તિલકમંજરીના પદ્યો ઉચ્ચ કાદિનાં માન્યા છે અને પોતાના “ કાવ્યાનુશાસન”માં ‘ શ્લેષ ’ના ઉદાહરણ તરીકે તેમજ ‘હોનુશાસનમાં ‘ માત્રા ’ નામક છંદના ઉદાહરણ તરીકે તિલકમંજરીમાંથી કાવ્યો ચૂંટી કાઢ્યાં છે.

ધનપાળ મુંજના સમયે પણ રાજમાન્ય પંડિત ગણાતો ને તેને ‘સરસ્વતી’ નું બિરુદ આપ્યું હતું. ધનપાળ પહેલાં તો વૈદિક ધર્માવલંબી હતા પણ પાછળથી જૈન બનવાથી ધર્મપરિવર્તનને કારણે રાજા ભોજ સાથે ધણી વખત ચર્ચા થતી અને તેને પરિણામે ધનપાળ મુક્તિયુક્ત જવાબ આપી રાજાને નિરુત્તર કરતો.

ધનપાળની જૈન ધર્મ પર કેટલી અનુપમ દૃઢતા હતી તે જણાવવા માટે ઘણા દાખલાઓ પૈકી એક જ બસ થશે.

ધનપાળના દેખી બાહ્યોએ રાજાના કાન બંનેથી કે—પુરોહિત ધનપાળ જિનેશ્વર ભગવંત સિવાય અન્ય દેવને નમસ્કાર કરતો નથી. તેની ખાત્રી માટે પ્રસંગ જોઈ રાજાએ ચંદન, પુષ્પાદિ સામગ્રી આપી ધનપાળને હુકમ કર્યો કે—“આ સામગ્રીઓવડે તમે દેવપૂજા કરી આવો.” આઝા આપ્યા પછી રાજાએ તપાસ માટે પાછળ ગુપ્તચરો પણ મોકલ્યા.

રાજાના થતાં ધનપાળ તરત જ દેવીના મંદિરમાં ગયો, પણ ત્યાંથી ભયભીત થઈને, તરત જ નીકળીને શિવના સ્થાનકમાં ગયો. ત્યાંથી નીકળીને વિષ્ણુના મંદિરમાં ગયો ને ત્યાં પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રવડે વિષ્ણુ-લક્ષ્મીની મૂર્તિ આડો પડેડો મૂકીને બહાર નીકળી શ્રી ઋષભદેવના મંદિરમાં ગયો. ત્યાં બરાબર અચી-પૂજા કરી રાજસભામાં પાછો આવ્યો. ગુપ્તચરોએ રાજાને બધી હકીકતથી વાકેફ કર્યો. ધનપાળ આવતા રાજાએ પૂછ્યું કે—“તમે દેવપૂજા બરાબર કરી ?” ધનપાળે જવાબ આપ્યો કે—“ હા મહારાજ ! દેવપૂજા સારી રીતે કરી.” એટલે રાજાએ પુનઃ પૂછ્યું કે—“તમે ભવાની દેવીના મંદિરમાંથી આકુળવ્યાકુળ થઈને એકદમ કેમ બહાર નીકળી ગયા ?”

ધનપાળ—હે સ્વામિન ! દેવીના હાથમાં ત્રિશુળ હતું, લલાટ ભાગે ભક્ટટી ચડાવેલી હતી અને વળી તે મહિષવૃત્ત મદન કરતી હતી તેથી ભયભીત થઈને હું બહાર નીકળી ગયો. મેં માન્યું કે દેવીને અત્યારે સુદનો અવસર છે—અર્ચા કરવાનો અવસર નથી માટે મેં તેમની પૂજા કરી નહિ.

રાજા—પછી મહાદેવની પૂજા કેમ ન કરી ?

ધનપાળે કહ્યું કે—

અકંઠસ્ય કંઠે કથં પુષ્પમાલા ?
 વિના નાસિકાયાઃ કથં ધૂપગંધઃ ?
 અકર્ણસ્ય કર્ણે કથં ગીતનાદઃ ?
 અપાદસ્ય પાદે કથં મે પ્રણામઃ ?

જેને કંઠ ન હોય તેને પુષ્પમાળા ક્યાં પહેરાવવી ? જેને નાસિકા ન હોય તેને સુગંધ કેમ આપવી ? જેને કાન ન હોય તેમને સંગીત કેમ સંભળાવવું ? અને જેને ચરણ ન હોય તેમને પ્રણામ કેમ કરવા ? આમ વિચારીને લિંગરૂપ શંકરની મેં પૂજા ન કરી.

રાજા—ત્યાર પછી તમે વિષ્ણુની પૂજા ન કરી અને વસ્ત્રનો પડદો કરીને કેમ નીકળ્યા ગયા ?

ધનપાળ—રાજેન્દ્ર, વિષ્ણુ પોતાની સ્ત્રીને લઇને ખેડા હતા, તેથી મને વિચાર આવ્યો કે વિષ્ણુ અત્યારે એકાંતમાં છે માટે આ અર્ચાનો અવસર નથી. વળી ચૌટામાં જતાં દોઢા આ જુએ તે યોગ્ય નહીં એમ વિચારી મેં વસ્ત્રનો પડદો કર્યો.

રાજા—તો તમે મારી આજ્ઞા વિના ઋષભદેવની પૂજા કેમ કરી ?

ધનપાળ—આપે દેવની પૂજા માટે આદેશ કર્યો હતો. દેવ તરીકેના નીચેના બધા ગુણો ઋષભદેવમાં હતા તેથી મેં તેમની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી.

પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં,
 ચદનકમલમંકઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ ।
 કરયુગમપિ યત્તે શસ્ત્રસંવંધવંધ્યં,
 તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥

અર્થાત્—જેમના બંને લોચન સમતા રસમાં નિમગ્ન છે, જેમનું મુખક્રમળ સદા પ્રસન્ન રહે છે, જેમનો ઉત્સર્ગ (ખોળો) સ્ત્રીના સંસર્ગથી રહિત છે અને જેમના હરતમાં કોઇ પણ જાતનું શસ્ત્ર નથી એવા હે પ્રભુ ! તમે એક જ વીતરાગ-રાગ દ્વેષ વિનાના-છો.

આવા યુક્તિપૂર્ણ વચનથી રાજાને દ્વેષને બદલે બિલકો પ્રેમ પ્રગલ્બ્યો. આવી રીતે ઘણા પ્રસન્ન ગાએ રાજાએ તેની પરીક્ષા કરી હતી અને તે બધી કસોટીઓમાંથી, સોનું જેમ અગ્નિમાંથી શુદ્ધ થઇને બહાર આવે તેમ ધનપાળનું વ્યક્તિત્વ ઝળકી બહાર આવ્યું. ભોજ રાજાએ તેમને ‘સિદ્ધસારસ્વત-કવીશ્વર’ ને ‘‘કુચ્ચાલ (દાદી મૂછવાળો) સરસ્વતી’’ એવાં બિરુદો આપ્યાં હતાં.

ધનપાળ નામના ખીજા કવિ પણ થયા છે ને તેમણે અપભ્રંશ ભાષામાં ‘ભવિસ્યત્કહા’ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે.

વાદીવેતાલ શ્રી શાન્તિસૂરિ

અણુહીદલપુર પાટણની પશ્ચિમે ઉનાયુ નામના ગામમાં ધનદેવ નામે શ્રેષ્ઠીને ધનશ્રી નામની સ્ત્રીથી ભીમ નામનો પુત્ર થયો હતો. વિશાળ લલાટ અને આજ્ઞાનુભુજથી તે વિશેષ શોભતો હતો. તેના હાથ તથા પગમાં છત્ર, ખંજ, પદ્મ આદિ લાંછનો (ચિહ્નો) હતા. ચીરાપદ્મગચ્છના આચાર્ય વિજયસિંહસૂરિને પોતાના ગચ્છનો ભાર ઉપાડે તેવા યોગ્ય પુરુષ ભીમ જણાયો તેથી વાંછિતની સિદ્ધિ અર્થે વિહાર કરી તેઓ ઉનાયુ આવ્યા. ધનદેવ શ્રેષ્ઠીના ઘરે જઇ ભીમની શાસનોત્તત્તિ માટે માગણી

કરી. શેડે પણ આ લોક તેમજ પરબોક્કના કલ્યાણ માટે પોતાનો પુત્ર ગુરુને અર્પણ કર્યો. ચોગ્ય અવસરે દીક્ષા આપી તેણે શાંતિ એવું નામ રાખ્યું. ધીમે ધીમે સમસ્ત કળાઓનો પારગામી થયા પછી વિજયસિંહસૂરિ તેને પોતાના પદે સ્થાપી, ગમ્મભાર સોંપી, અણુચણુ આદરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા. ધીમે ધીમે તેમની ખ્યાતિ પ્રસરતી ગઈ અને પાટણના બીમરાજની સભામાં તેમણે અતિવ સન્માન થયું. રાજાએ તેમને ‘કર્ણોદ્ધ’ અને ‘વાદીચક્રી’ એવાં બિરુદો પણ આપ્યાં.

ભોજરાજ સાદિત્યશોખી હોવા ઉપરાંત કથાપ્રિય પણ હતો. તેને અવનવી કથા-અવલુમાં અતિવ આનંદ ઉપજતો. ભોજરાજના આગ્રહથી જ તેને સંભળાવવા માટે ધનપાળ કવિએ કષ્ઠભ-ચરિત્ર (તિલકમંજરી) નામની કથા બનાવી હતી પણ તેમાં ઉત્સુત પ્રશ્નણા નથી થઈ તેવી ખાતરી માટે તેના સંશોધન નિમિત્તે મહેન્દ્રસૂરિને ચિનનિ કરી ત્યારે તે કાર્ય માટે તેમણે શાંતિસૂરિનું નામ જણાવ્યું એટલે તે પાટણ આવ્યો. તે સમયે શાંતિસૂરિ ધ્યાનમગ્ન દશામાં હતા તેથી તે તેમના કોષ એક નૂતન શિષ્ય પાસે બેઠો અને પરીક્ષા કરવા એક ગૂઢ અને અદ્ભુત પ્રશ્ન પૂછ્યો. પણ સિંહના શિષ્ય છુપા રહે ? નૂતન શિષ્યે તેનો એવો સરસ જવાબ આપ્યો કે ધનપાળ જેવો કવીશ્વર પણ દિગ્મુઢ બની ગયો. પછી ગુરુને પ્રણામ કરી, સ્વહેતુ જણાવી માલવદેશ તરફ પધારવાની પ્રાર્થના કરી. સંધની અનુભૂતિ લઈ ગુરુએ અવંતી દેશ તરફ વિદાર કર્યો. ગુરુનું આગમન સાંભળી ભોજરાજ પાંચ કોશ સામે આવ્યો.

આ સમયમાં વાદવિવાદનું અતિથય મહત્વ હતું. વાદ જીતે તે સમર્થ ગણાતો. ભોજ રાજાને પોતાની વિદ્વાન સભા માટે અભિમાન હતું તેથી તેણે ગુરુમહારાજને જણાવ્યું કે-“ મારા એક એક વાદીને જીતશો તો એક એક લક્ષ દ્રવ્ય આપીશ. ” ગુરુએ તે વાત સ્વીકારી ને અદ્ય સમયમાં ચોરાશી વાદીઓને જીતી લીધા. રાજા વિચારમુઢ બની ગયો. તેને કોષ રીતે શાંતિસૂરિને પરાસ્ત કરવા હતા તેથી તેણે તે પછી ચોરાશી લક્ષ દ્રવ્ય આપીને “ સિદ્ધસારસ્વત ” નામના કવિને બોલાવ્યો. તે પણ પરાજિત થઈ ગયો એટલે રાજાએ અતિ હળે પામી શાંતિસૂરિને ‘વાદીવેતાલ’ (વાદીઓના પણ વેતાલ) એવું બિરુદ આપ્યું.

આવી રીતે પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધારી તેઓ પુનઃ પાટણ પધાયો. સાં જિનદેવ શેઠનો પદ્મ નામનો પુત્ર સર્પદંસથી મૃત્યુ પામ્યો જણાતો હતો તેને સ્વશિષ્યના કથનથી સંચેત કર્યો.

એકદા શાંતિસૂરિ પોતાના બીજી શિષ્યોને પ્રમાણસાથે જણાવવા લાગ્યા તેવામાં શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિ ચૈત્રપરિપાટી કરવાની ઈચ્છાથી નકુલપુર(નાડોલ)થી પાટણ આવ્યા. આત્માર્થને પ્રણામ કરી, દશ દિવસ સુધી ત્યાં રહી વાચના શ્રવણ કરી. પ્રમંથોપાત એક દુર્ઘટ પ્રમેય સમજાવતા છતાં સ્વશિષ્યો સમજી શક્યા નહિ તેથી ગુરુ કંઈક ખેદ પામ્યા અને નિઃશ્વાસ નાખી બોલ્યા કે-“ આ તો ભરમમાં લી નાખવા જેવું થયું. ” ગુરુના આ કથનથી મુનિચંદ્રસૂરિ ચમક્યા. ગમે તેવા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છતાં રતનનું તેજ છુપાય નહીં. મુનિચંદ્રસૂરિ મહાતાકિંક હતા. શાંતિસૂરિ સાથે પ્રથમ પરિચય હોઈને તેઓ શાંત ચિત્ત બધું શ્રવણ કરતા હતા પણ પ્રસંગ આવ્યો એટલે મુનિચંદ્રસૂરિએ બધા દિવસનું યથાક્રમે વ્યાખ્યાન કરી બતાવ્યું. તે સાંભળી તેમની પ્રજા માટે શાંતિસૂરિ ચમત્કાર પામ્યા અને તેમને પ્રમાણસાથેના આગળ અભ્યાસ કરાવ્યો.

ધનપાળે ભોજ રાજાની સભામાં ધર્મ નામના વાદીને જીતતાં તેણે ધનપાળની અતિ પ્રશંસા કરવા માંડી ત્યારે ધનપાળે જણાવ્યું કે-“ હું તે શું માત્ર છું ? ખરા વાદી તો પાટણમાં બિરાજતા શાંતિસૂરિ છે. ”

એટલે તેમને મળવાની આર્કાક્ષાથી તે પાટણ આવ્યો. ઉપાશ્રયે જઈ જોયું તો ગુરુ, ખસ થઈ હોવાથી, આ પ્રસંગે જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરી ઔપધ ચોપડતા હતા. તેમનો એવો પહેરવેશ જોતાં ધર્મનો છૂપો રહેલો ગર્વ ઉછળી આવ્યો અને વાદ કરવાની વૃત્તિ જાગી. તેની દૃષ્ટિમાં શાન્તિસૂરિ સામાન્ય વાદી જણાયા. તેને રાહ જોવા જોટલી પણ ધીરજ ન રહી ને કુંચી લગાડવાના છિદ્રમાંથી પ્રશ્ન કર્યો કે-તું કાણ છે ?

ગુરુ—દેવ.

વાદી—દેવ કાણ ?

ગુરુ—હું.

વાદી—હું કાણ ?

ગુરુ—તું જ્ઞાન.

વાદી—જ્ઞાન કાણ ?

ગુરુ—તું.

વાદી—તું કાણ ?

ગુરુ—દેવ,

ગુરુએ પ્રથમ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. એ પ્રમાણે અનંતાનંતની જેમ પ્રશ્નપરંપરાનું ચક્ર ચાલ્યું. અંતે “ ધર્મ ” થાકી ગયો અને જેને સામાન્ય વ્યક્તિ માનતો હતો તેના અગાધ જ્ઞાન માટે માન ઉપજ્યું. એટલે દ્વાર ઉઘડતાં જ તે ગુરુચરણમાં આજોટી પડ્યો. ગુરુએ એવી જ રીતે દ્રાવીડ દેશના વાદીને પણ જીતી લીધો.

ગુરુ ત્યાંથી વિહાર કરી ધારાપ્રદપુરમાં આવ્યા. ત્યાં વ્યાખ્યાન અવસરે નાગિણી દેવી વૃત્ય કરવા આવી. ગુરુએ ખેસી જવા માટે તેણીના પદ પર વાસક્ષેપ નાખ્યો. દેવી હંમેશા આવવા લાગીને એમ નિરંતર થવા લાગ્યું એવામાં વિચિત્રતાથી એક દિવસ વાસક્ષેપ નાખવો ગુરુ જૂલો ગયા તેમ આસન પણ ન મોકલ્યું તેથી તે દેવી અદ્ધર જ રહી. પછી રાત્રે ગુરુ ધ્યાનમાં બેઠા ત્યારે ઉપાલંબ દેવા માટે તે દેવી ત્યાં આવી ને જણાવ્યું કે- ‘ આપના વાસક્ષેપના અભાવે જિંચા રહેતા મારા પગે હવે પીકા થાય છે. આવા શ્રુતજ્ઞાની છતાં આપને વિસ્મરણ થયું માટે આપનું છ મહિના જેટલું આયુષ્ય શેષ જણાય છે તેથી ગચ્છની વ્યવસ્થા કરી પરલોક સાધન કરો. ’ એમ કહી દેવી અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

પછી ગુરુ યશ નામના શ્રાવકના સોઠ નામના પુત્રની સાથે રૈવતાચલ તરફ ચાલ્યા ને ત્યાં નેમિનાથ પ્રભુનું ધ્યાન લગાવી, અનશન સ્તીકારી ૧૦૯૬ ના જેઠ શુદ્ધિ નવમીએ સ્વર્ગપ્રયાણ કર્યું. તેમણે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર ટીકા રચી છે, જેની સહાયથી વાદીદેવસૂરિએ દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને વાદમાં પરાસ્ત કર્યો હતો. આ ટીકાને ‘ પાંચ ટીકા ’ કહેવામાં આવે છે, કારણ કે તેમાં પ્રાકૃત અતિ વિશેષ છે.

આ ઉપરાંત ધનપાળની તિલકમંજરી કથા ઉપર એક સુંદર ટિપ્પણ લખ્યું છે જે પાટણના ભંડારમાં આજે પણ વિદ્યમાન છે. ધર્મશાસ્ત્ર, જીવવિચાર પ્રકરણ ને ચૈત્યવન્દન મહાભાષ્ય નામના ત્રણે આ જ શાન્તિસૂરિની કૃતિ હોય તેમ મનાય છે. કેટલાકા મોટી શાન્તિના રચયિતા તરીકે આ જ વાદીવેતાલ શાન્તિસૂરિને સ્વીકારે છે.

૩૭ શ્રી દેવસૂરિ ને ૩૮ શ્રી સર્વદેવસૂરિ (ખીળ)

શ્રી સર્વદેવસૂરિની પાઠે દેવસૂરિ આઘ્યા. તેમણે હાલારના રાજા કુર્ણુસિંહને પ્રતિબોધ પમાડ્યો હતો અને તે રાજાએ તેમને “ રૂપશ્રી ” એવું ગિરુદ આપ્યું હતું. તેમના ઉપદેશથી ગોપ નામના શ્રાવકે નવ જિનમંદિર કરાવ્યા. તેમનું વિહારક્ષેત્ર વિસ્તૃત હતું. માળવામાં જઈ પૌરુ ગૃહસ્થાને પ્રતિબોધી તેમને પોરવાડ જૈન બનાવ્યા હતા.

શ્રી સર્વદેવસૂરિના સંબંધમાં વિશેષ વૃત્તાંત મળેલ નથી. તેમણે યશોભદ્ર, નેમિચંદ્ર વિગેરે આઠ શિષ્યોને સૂરિપદ આપ્યું હતું.

एगुणचालीसइमो, जसभदो नेमिचंदगुरुबंधू ३९ ।

‘ચાલીસો મુણિચંદો ૪૦, एगुआलीसो अजिअदेवो ४१ ॥ १३ ॥

तत्पट्टे श्रीयशोभद्रसूरि—श्रीनेमिचंद्रसूरी ।

तत्पट्टे श्रीमुनिचंद्रसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीअजितदेवसूरिः ।

ગાથાર્થ:—શ્રી સર્વદેવસૂરિ(ખીળ)ની પાઠે ઓગણચાલીશમા શ્રી યશોભદ્રસૂરિ તેમજ શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિ, ચાલીશમા શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ અને એકતાલીશમા શ્રી અજિતદેવસૂરિ પદ્ધર થયા, ૧૩.

व्याख्या—३९ एगुणत्ति—श्रीसर्वदेवसूरिपट्टे एकोनचत्वारिंशत्तमौ श्रीयशोभद्र—नेमिचंद्रौ द्वौ सूरी गुरुव्रातरी । वि० पंचत्रिंशदधिकैकादशशत ११३५ वर्षे, केचित् एकोनचत्वारिंशदधिकैकादशशत ११३९ वर्षे नवांगवृत्तिकृतश्रीअमषदेवसूरिः स्वर्गमाक् । तथा कूर्चपुरगच्छीय चैत्यवासी जिनेश्वरसूरिशिष्यो जिनवच्छमश्चित्रकूटे पट्कल्याणकप्ररूपणया निजमतं प्ररूपितवान् ।

૪૦ ચાલીસોત્તિ—શ્રીયશોભદ્રસૂરિ—શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિપટ્ટે ચત્વારિંશત્તમઃ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિઃ । સ મગવાન્ યાવજીવમેકસૌવીરપાયી, પ્રત્યાખ્યાતસર્વવિકૃત્તિકઃ । શ્રીહરિમદ્રસૂરિક્તાડનેકાંતપતા-કાઘનેકાગ્રંથપક્ષિકોપદેશપદ્વૃત્યાદિવિધાનેન તાર્કિકશિરોમણિતયા રવ્યાતિમાક્ । યદુક્તધ્—

સૌવીરપાયીતિ તદેકવારિ—પાનાદ્ધિજ્ઞો વિરુદ્ધં વમાર ।

જિનાગમાંમોનિધિઘૌતવુદ્ધિયઃ શુદ્ધચારિત્રિપુ લઙ્ગરેસઃ ॥ ૧ ॥

સંવિજ્ઞમૌર્લિવિકૃતીશ્ર સર્વા—સ્તત્યાજ દેહેડ્યમમઃ સદા યઃ ।

વિદ્ધદિનેયામિવૃતઃ પ્રભાવ—પ્રમાણુર્ગૌર્ધઃ કિલ ગૌતમામઃ ॥ ૨ ॥

हरिभद्रसूरिरचिताः, श्रीमदनेकांतजयपताकाद्याः ।

ग्रंथनगा विबुधानामप्यधुना दुर्गमा येऽत्र ॥ ३ ॥

सत्पञ्जिकादिपद्या—विरचना या भगवता कृता येन ।

मंदधियामपि सुगमास्ते सर्वे विश्वहितबुध्या ॥ ४ ॥

अष्टहयेश (११७८) मिताब्दे विक्रमकालाद्विवं गतो भगवान् ।

श्रीमुनिचंद्रमुनीन्द्रो, ददातु भद्राणि संघाय ॥ ५ ॥

अनेन चानंदसूरिप्रभृतयोऽनेके निजवांधवाः प्रव्राज्य सूरीकृताः ।

अयं च श्रीमुनिचंद्रसूरिः श्रीनेमिचंद्रसूरिगुरुभ्रातृश्रीविनयचंद्रोपाध्यायस्य शिष्यः श्रीनेमि-
चंद्रसूरिभिरेव गणनायकतया स्थापितः । यदुक्तं—

गुरुबंधुविनयचंद्राध्यापकशिष्यं स नेमिचंद्रगुरुः ।

यं गणनाथमकार्षीत्, स जयति मुनिचंद्रसूरिरिति ॥ १ ॥

अत्र च एकोनषष्ठ्यधिकैकादशशत ११९९ वर्षे पौर्णिमीयकमतोत्पत्तिः, तत्प्रतिबोधाय
च मुनिचंद्रसूरिभिः पाक्षिकसप्ततिका कृतेति ।

तथा श्रीमुनिचंद्रसूरिशिष्याः श्रीअजितदेवसूरि—वादिश्रीदेवसूरिप्रभृतयः । तत्र वादिश्री-
देवसूरिभिः श्रीमदणहिल्लपुरपत्तने जयसिंहदेवराजस्याऽनेकविद्वज्जनकलितायां सभायां चतुरशीति-
वादलब्धजययशसं दिगंबरचक्रवर्तिनं वादलिप्सुं कुमुदचंद्राचार्यं वादे निर्जित्य श्रीपत्तने दिगंबर-
प्रवेशो निवारितोऽद्यापि प्रतीतः । तथा वि० चतुरधिकद्वादशशत १२०४ वर्षे फलवर्धिग्रामे चैत्य-
विंवयोः प्रतिष्ठा कृता । तत्तीर्थं तु संप्रत्यपि प्रसिद्धं । तथा आरासणे च नेमिनाथप्रतिष्ठा कृता ।
चतुरशीतिसहस्र ८४००० प्रमाणः स्याद्वादरत्नाकरनामा प्रमाणग्रंथः कृतः । येम्यश्च यन्नाम्नैव
ख्यातिमत् चतुर्विंशतिसूरिशिष्या बभूव । एषां च वि० चतुस्त्रिंशदधिके एकादशशत ११३४ वर्षे
जन्म, द्विपंचाशदधिके ११९२ दीक्षा, चतुःसप्तत्यधिके ११७४ सूरिपदं, षड्विंशत्यधिकद्वादशशत
१२२६ वर्षे श्रावणवदिसप्तम्यां ७ गुरौ स्वर्गः ।

तत्समये श्रीदेवचंद्रसूरिशिष्यस्त्रिकोटिग्रंथकर्ता कलिकालसर्वज्ञख्यातिमान् श्रीहेमचंद्रसूरिः,
तस्य वि० पंचचत्वारिंशदधिके एकादशशत ११४५ वर्षे कार्तिकशुदिपूर्णिमायां १९ जन्म,
पंचाशदधिके ११५० व्रतं, षट्षष्ठ्यधिके ११६६ सूरिपदं, एकोनत्रिंशदधिकद्वादशशत १२२९
वर्षे स्वर्गः ॥

૪૧ ઇગ્ગાલીસોત્તિ-શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિપદે એકત્ત્વારિંશતમઃ શ્રીઅજિતદેવસૂરિઃ । તત્સમયે વિ० ચતુરધિકદ્વાદશશત ૧૨૦૪ વર્ષે સુરતરોત્પત્તિઃ । તથા વિ० ત્રયોદશાધિકે દ્વાદશશત ૧૨૧૩ વર્ષે આંચલિકમતોત્પત્તિઃ । વિ० પટ્ટત્રિંશદધિકે ૧૨૩૬ વર્ષે સાર્ધપૌર્ણિમીયકોત્પત્તિઃ । વિ० પંચાશદધિકે ૧૨૫૦ આગમિકમતોત્પત્તિઃ । શ્રીવીરાત્ દિનવત્યધિકગોડશશત ૧૬૯૨ વર્ષે ઘાહ્લોદ્ધારઃ ॥ છ ॥ ૧૩ ॥

૦ચાખ્યાર્થઃ—શ્રી સર્વદેવસૂરિની પાટે ઐગણ્યાલીશમા પદ્ધર તરીકે શ્રી યશોભદ્રસૂરિ ને નેમિચંદ્રસૂરિ નામના બે ગુરુભાઈ આવ્યા. વિક્રમ સંવત ૧૧૩૫ ને ઠેક-લાકના મતે વિ. સં. ૧૧૩૯ વર્ષે નવાંગવૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા. તેમજ દુર્ગપુર ગચ્છના ચૈત્યવાસી જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય શ્રી જિનવલ્લભસૂરિએ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) માં છ કલ્યાણકની પ્રપણાવાળો પોતાનો મત પ્રચલિત કર્યો.

શ્રીયશોભદ્ર તેમજ નેમિચંદ્રસૂરિની પાટે આલીશમા પદ્ધર શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ થયા, તેમણે જિંદગી પર્યંત ફક્ત કાંઈ જ પીવાનું રાખી સર્વ વિગયોનો ત્યાગ કર્યો હતો. શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ રચેલ અનેકાંતજ્યપતાકા આદિ અનેક ગ્રંથો પર પંજિકા અને ઉપદેશપદ પર વૃત્તિ રચીને “ તાર્કિકશિરોમણિ ” તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેમના માટે કહેવાય છે કે—

જિનાગમરૂપી સસુદ્રથી નિર્મળ બુદ્ધિવાળા ને શુદ્ધ સંયમી જનોમાં પણ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરનાર તેમજ વિધિને જાણનારા તેમણે (મુનિચંદ્રસૂરિએ) ફક્ત કાંઈ માત્રના પાનથી “ સૌવીરપાત્રી ” એવું જિરૂદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ૧.

સાધુ પુરુષમાં શિરોમણિ, વિદ્વાન્ શિષ્યોથી વીંટાયેલા, પ્રભાવ તેમજ ક્રાંતિના સમૂહવડે કરીને ખરેખર ગૌતમસ્વામી સરખા ને સ્વશરીરાદિને વિષે પણ નિર્મોહી તે શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિએ સર્વ વિગયોનો ત્યાગ કર્યો હતો. ૨.

હરિભદ્રસૂરિ મહારાજવડે અનેકાંતજ્યપતાકા આદિ ગૂઢ ગ્રંથો રચાયા કે જે અઘાપિ વિદ્વદ્સમૂહને દુર્બોધ્ય છે, તેવા દુર્ગમ્ય ગ્રંથો પર વિશ્વકલ્યાણની લાવનાથી પંજિકા વિગેરે રચના પૂજ્ય શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિએ કરી દે જ્યો તે સર્વ ગ્રંથો સમજવા સહેલ બન્યા છે. ૩-૪.

વિ० સં. ૧૧૭૮ માં મુનિચંદ્ર મુનીશ્વર કાળધર્મ પામ્યા તે મુનિચંદ્ર મુનિશ્રેષ્ઠ શ્રી સંધનું કલ્યાણ કરે । ૫.

આ જ મુનિયંદ્રસૂરિએ આનંદસૂરિ આદિ પોતાના બાંધવોને પ્રતિબોધી, દીક્ષા આપીને આચાર્ય બનાવ્યા હતા.

નેમિયંદ્રસૂરિના ગુરુભાઈ શ્રી વિનયચંદ્ર ઉપાધ્યાયના મુનિયંદ્રસૂરિ શિષ્ય હતા. તેમને નેમિયંદ્રસૂરિએ પોતે જ પોતાના પદ્ધતિ તરીકે સ્થાપન કર્યા. કહ્યું છે કે— નેમિયંદ્રસૂરિએ પોતાના ગુરુભાઈ વિનયચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્યને ગણાધીશ-પદ્ધતિ બનાવ્યા તે શ્રી મુનિયંદ્રસૂરિ જયવંત વર્તો.

વિ. સં. ૧૧૫૯ વર્ષે પુનમીઆ ગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ અને તેના પ્રતિબોધને માટે શ્રી મુનિયંદ્રસૂરિએ પાક્ષિક સમ્પત્તિકાની રચના કરી.

આ મુનિયંદ્રસૂરિને અજિતદેવસૂરિ, વાદી દેવસૂરિ વિગેરે અનેક શિષ્યો હતા. તેમાં વાદી શ્રી દેવસૂરિએ અણહીલપુર પાટણમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહની અનેક વિદ્વાન પુરુષોથી શોભતી સભામાં ચોરાશી વાદ છતીને જણે શ્રીતિ મેળવી હતી તેવા અને વાદ કરવાની જિજ્ઞાસાવાળા દિગંબરચક્રવર્તી કુમુદચંદ્રાચાર્યને વાદમાં હરાવીને પાટણ નગરમાં દિગંબરોનો પ્રવેશ બંધ કરાવ્યો હતો તે હકીકત અદ્યાપિ પ્રસિદ્ધ છે. વળી વિ. સં. ૧૨૦૪માં ફલવર્ધિ (ફલોધી)માં જિનાલય તેમજ પ્રતિમા બંનેની પ્રતિષ્ઠા કરી, તે તીર્થ અદ્યાપિ પ્રસિદ્ધ જ છે. તેમજ આરાસણ નગરમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમણે ૮૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સ્યાદ્વાદરત્નાકર નામનો પ્રમાણભૂત ગ્રંથ બનાવ્યો. તેમનાથી પોતપોતાના નામથી પ્રસિદ્ધ ચોવીસ સૂરિઓની શાખા શરૂ થઈ. આ વાદી દેવસૂરિનો ૧૧૩૪ વર્ષે જન્મ, ૧૧૫૨ માં દીક્ષા, ૧૧૭૪ માં આચાર્ય પદ અને ૧૨૨૬ માં વર્ષમાં શ્રાવણ વદિ સાતમના સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

આ સમયે દેવચંદ્રસૂરિના શિષ્ય ત્રણ કરોડ ગ્રંથ (શ્લોકના) રચયિતા કલિકાલ-સર્વજ્ઞ એવા બિરુદથી પ્રસિદ્ધ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય થયા. તેઓનો ૧૧૪૫ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૫ ના રોજ જન્મ, ૧૧૫૦ માં દીક્ષા, ૧૧૬૬ માં આચાર્ય પદ ને ૧૨૨૬ માં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

શ્રી મુનિયંદ્રસૂરિની પાટે એકતાલીશમા અજિતદેવસૂરિ પદ્ધતિ થયા. વિ. સં. ૧૨૦૪ માં ખરતર મતની તથા ૧૨૧૩ વર્ષે આંચલિક મતની, ૧૨૩૬ વર્ષમાં સાધર્મ-પુનમીઆ અને ૧૨૫૦ વર્ષે આગમિક મતની ઉત્પત્તિ થઈ. વીર સં. ૧૬૬૨ માં* (વિ. સં. ૧૨૨૨) બાહુડે શંત્રુજયનો ઉદ્ધાર કર્યો.

* પ્રગંધ ચિંતામણિમાં ૧૬૮૧ વર્ષ જણાવેલ છે જ્યારે પં. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે પોતાની પૂજામાં ૧૬૮૩ વર્ષનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૩૯ શ્રી યશોભદ્ર તથા નેમિચંદ્રસૂરિ

સર્વદેવસૂરિએ પોતાના આઠ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું હતું, પરંતુ તેમાં યશોભદ્ર તેમજ નેમિચંદ્રને શક્તિશાળી શિષ્ય સમજી જને ગુરુભાઈઓને પોતાના પદે સ્થાપ્યા. તેમના જીવનને લગતો વૃતાંત મળતો નથી તેમ તેમની કોઈ કૃતિ જાણવામાં આવી નથી. એક એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે નેમિચંદ્રસૂરિએ, વીરગણીવિરચિત ૭૬૭૧ શ્લોક-પ્રમાણ પિંડનિયુક્તિ પરની વૃત્તિ શોધી આપી હતી. નેમિચંદ્રસૂરિએ પોતાના ગુરુભાઈ શ્રી વિનયચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય સુનિચંદ્રસૂરિને યોગ્ય તેમજ ગમ્મને બાર ઉપાડવામાં સમર્થ જાણી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા.

નવાંગી દીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ

ધારા નગરીમાં મહીધર નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધનદેવી નામની સ્ત્રીથી અભયકુમાર નામનો પુત્ર થયો. એકદા જિનેશ્વરસૂરિ વિહાર કરતાં કરતાં ત્યાં પધાયા. શ્રેષ્ઠી સ્વપુત્ર સાથે ગુરુવંદન કરવા ગયો. ગુરુએ સંસારની અસારતા જણાવનાર ચતુર્વિધ ધર્મ કહી સંભળાવ્યો, જેને પરિણામે અભયકુમારને વૈરાગ્ય ઉપજવાથી પિતાની સંમતિપૂર્વક સંયમ સ્વીકાર્યું. તેમનું અભયદેવ સુનિ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં વિ.સં. ૧૦૮૮માં માત્ર સોળ વર્ષની વયે તેમને આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું.

સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ ને તેના પરિશીલનથી તેઓ ભારકર સમાન પ્રકાશવા લાગ્યા. તેઓને આચાર્ય પદવી આપવામાં આવ્યા બાદ વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ પ્રત્યષ્ઠદ નગરે આવ્યા. તેવામાં દુર્ભિક્ષનો ઉપદ્રવ થતાં દેશની અત્યંત દુર્દશા યર્ષ. દુર્ભિક્ષના કારણે પઠન-પાઠનાદિ કમ થવા લાગ્યું અને શાસ્ત્રજ્ઞાનની વિરચિત વધવા લાગી. સિદ્ધાંત તથા તેની વૃત્તિનો પણ ઉચ્છેદ થવા લાગ્યો. જે કંઈ સૂત્રો રહ્યા તેનો શબ્દાર્થ પણ દુર્ભોધ થવા લાગ્યો. દુર્ભિક્ષના કુર્મ-પંજથી શાસનનું શું થશે ? શાસ્ત્રજ્ઞાનનું શું થશે ? એવી ચિંતા કરતાં અભયદેવસૂરિ રાત્રિ વીતાવે છે તેવામાં મધ્યરાત્રિએ શાસન-દેવીએ પ્રત્યક્ષ યજ્ઞ અભયદેવસૂરિને જણાવ્યું કે-“પૂર્વે શ્રીલાંકાચાર્ય નામના આચાર્યે અગિયાર અંગની વૃત્તિ જાનાવી હતી તેમાંથી કાળદોષને કારણે પ્રથમના બે અંગની વૃત્તિ સિવાયની સર્વ વૃત્તિઓ વિચ્છેદ પામી છે, માટે તમે નવી વૃત્તિ રચવાનો ઉદ્દેશ કરો.” દેવીવચન સંભળી અભયદેવસૂરિએ કહ્યું કે:-“હે માતા ! અદ્યપરિત્તું જન્મ જોવા છું. સુધર્મસ્વામીએ રચેલ સૂત્રો જોવાની પણ મારામાં પ્રદા નથી તો તે પર વૃત્તિ કેમ રચાય ? વળી ઉત્પત્ત્યર્થપણા યજ્ઞ જામ તો પાપનો ભાગી બનું. વળી તમારો આદેશ પણ અલંબનીય છે માટે હવે તમે જ આ બાળતમાં સદુપાય જતાવો.”

એટલે દેવીએ કહ્યું કે-“હે સુર ! તું ચિંતા કર નહિ. તારામાં યોગ્યતા જાણીને જ હું કરમાન કરું છું. તું ઉદ્દેશ કર છતાં વૃત્તિમાં કંઈ સંશય જોઈ રહેશે તો તેનો ખુલાસો હું સીમંધરસ્વામીને પૂછી આવીશ. વળી રમરણુમાત્રથી જ હું તમારા સમક્ષ હાજર થઈશ.” દેવીની આગાધી અભયદેવસૂરિએ

* આ બાળતમાં એવો પણ મત પ્રચલિત છે કે-અભયદેવસૂરિને ચરીરે બાધિ યજ્ઞ આવી ને તેને સમતાપૂર્વક સદન કરતાં તેઓ સમય વીતાવે છે તેવામાં એક રાત્રિએ સ્વપ્નામાં શાસનદેવીને જોયા ને પોતાને મુવરના નવ

દુષ્કર કાર્યનો આરંભ કર્યો અને તે કાર્ય સંપૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી હંમેશ આયંજિત કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. મહાપ્રયત્ને અને અથાગ પરિશ્રમે તે કાર્ય પરિપૂર્ણ તો થયું પણ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે રાત્રિનાં જાગરણ અને આયંજિલાદિને કારણે આચાર્યશ્રીને દુષ્ટ રક્તદોષ લાગુ પડ્યો. કેટલાક ઇર્ષ્યાળુ લોકો કહેવા લાગ્યા કે- ‘ઉત્સવ કથનનાં દોષથી ગુરુને દુષ્ટ રક્તદોષ (કોટ) થયો છે.’ આ પ્રમાણે જન-પ્રલાપ સંભળતાં ગુરુ શોકથી વ્યાકુળ થઇ ગયા તે પરલોક સાધવાની ઈચ્છાથી રાત્રે તેમણે ધરણેદ્રનું ધ્યાન ધર્યું. સ્વપ્નમાં તેમણે ધરણેદ્રને સ્વદેહ આટતા જોયા એટલે પોતાનું આયુષ્ય ક્ષીણ-સમગ્ર અણુશણુ સ્વીકારવાનું યોગ્ય ધાર્યું. તેવામાં તો ધરણેદ્રે પ્રત્યક્ષ આવી જણાવ્યું કે- ‘તમારો દેહ નિરોગી થશે, માટે ચિંતા ન કરો. શ્રીકાંતા નગરીના ધનેશ, શ્રાવકના વહાણ સ્થંભી જવાથી તેના પ્રતિકારરૂપે તેણે ભગવંતની ત્રણ પ્રતિમા દેવાજાથી તે જૂમિમાંથી બહાર કઢાવી હતી. તેમાંથી એક ચારૂ ગામમાં અને બીજી પાટણમાં સ્થાપન કરવામાં આવી છે જ્યારે ત્રીજી સ્તંભન ગામની સેટિકા(સેદી) નદીના તટ પર વૃક્ષવટાની અંદર જૂમિમાં જ સ્થાપન કરેલ છે. તે શ્રી પાર્શ્વનાથની અત્યંત ચમત્કારિક પ્રતિમાને પ્રગટ કરો. તેના ન્હવણથી તમારો રોગ નાશ પામશે. ક્ષેત્રપાળની જેમ શ્વેત સ્વરૂપી દેવી તમને મોર્ગ બતાવતી રહેશે.’ આચાર્યશ્રીએ સવારે શ્રી સંધને રાત્રિનો અદ્ભૂત વ્યતિકર કહી સંભળાવ્યો, જોયો શ્રી સંધે નવશે ગાંડા જોડી પ્રયાણ શરૂ કર્યું. સેટિકા નદીના કિનારે આવતાં અચાનક મોર્ગ બતાવતા અશ્વો અદસ્ય થઇ ગયા એટલે શ્રીસંધ ત્યાંથી અટકી ગયો અને આચાર્યશ્રી સંકેતાનુસાર આગળ ચાલ્યા. પછી જે સ્થળે પ્રતિમા હતી તે સ્થાને ધ્યાનાસને બેસી શ્રી પાર્શ્વનાથનું જયં તિહુઝળ નામનું બીજી ગાથાનું અદ્ભૂત સ્તોત્ર રચ્યું. ૧૭ મી ગાથા બોલતાં તેના પ્રલાવથી પાર્શ્વનાથનું બિંચ પ્રગટ થયું અને તેના ન્હવણ જળથી સૂરિજીનો સમસ્ત રોગ નાશ પામ્યો. શ્રી સંધે અતિ હર્ષપૂર્વક વંદન કર્યું. પછી કુશળ કારીગરને બોલાવી ત્યાં જ વિશાળ ચૈત્ય કરાવ્યું અને શુંલ મુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાત્રે ધરણેદ્રે આવી ગુરુ મહારાજને જણાવ્યું કે- ‘જય તિહુઝળ સ્તોત્રમાંથી બે ગાથાં ગોપવી હો, કારણ કે તેના પ્રલાવથી પુણ્યહીન જનોને પણ મારે પ્રત્યક્ષ દર્શન દેવું પડશે.’ ઇંદ્રની વિજ્ઞપ્તિથી આચાર્યશ્રીએ બે ગાથા ગોપવી દીધી, જેને પરિણામે હાલમાં ત્રીશ ગાથાનું સ્તોત્ર ઉપલબ્ધ છે.

અભયદેવસૂરિ એક પ્રાવચનિક પુરુષ હતા. એમણે નવાંગ વૃત્તિ ઉપરાંત શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના પંચાશક આદિ અનેક પ્રકરણો પર વિવરણો લખ્યાં છે, તેમજ આગમ અષ્ટોત્તરી આદિ પ્રકરણોની નૂતન રચના કરી છે. આરોધના કુલક પણ તેમની સ્વતંત્ર કૃતિ છે. તેઓનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૩૫ અને કેટલાકના મત પ્રમાણે સં. ૧૧૩૬ માં કપડવંજમાં થયો હોય.

“અભયદેવ” એવા નામના ધણી પ્રલાવિક આચાર્યો થયા છે તેથી કેટલીક વખત હકીકતમાં ગુચવાડો જાઓ થવા પામે છે. તેઓ જુદા જુદા ગચ્છની આમ્નાયમાં હતા અને કેટલાકોએ પોતાની સ્વતંત્ર કૃતિઓ પણ રચી છે. સિંહસેન દિવાકરના સન્મતિતર્ક પર ‘તત્ત્વબોધવિધાયિની’ ટીકા કરનાર અભયદેવસૂરિ તેમજ સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજ્યઅમલે થયેલ મમધારી અભયદેવસૂરિથી નવાંગી ટીકાકાર અભયદેવસૂરિ અન્ય સમજવા.

કાળકા આપતાં મોલૂમ પડ્યા: પછી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઇ નવ અંગની વૃત્તિ રચવા કહ્યું ત્યારે ગુરુએ પોતાની આધિ- ની વાંત કહી અશક્તિ દર્શાવી; એટલે દેવીએ સ્થંભન પાર્શ્વનાથની પ્રભાવશાળી પ્રતિમા પ્રગટ કરી, તેના ન્હવણ જળનો શરીર પર છંટકાવ કરવા કહ્યું. તે પ્રમાણે કરતાં તરત જ સૂરિનું શરીર સ્વસ્થ થઇ ગયું અને પછી તેમણે નવાંગ વૃત્તિ રચી.

છ કલ્યાણક પ્રરૂપક શ્રી જિનવલ્લભસૂરિ

ભોજરાગની ધારા નગરીમાં લક્ષ્મીપતિ નામે ઝેઠી રહેતો હતો. તે અતિથિસત્કાર કરવામાં એકો હતો. એકદા શ્રીધર ને શ્રીપતિ નામના એ બ્રાહ્મણો તેને ઘેર આવી ચઢ્યા. તેને સંતોષપૂર્વક ભિક્ષા આપી. પછી તો તે હમેશાં ભિક્ષાર્થે ત્યાં જ આવવા લાગ્યા. તે ઝેઠીના ઘરની સન્મુખ ભીત પર વીચ લાખ ટકા ખચાને લેખ લખાતો હતો તે બન્ને દિને હમેશાં વાંચતા અને પ્રસાદપ્રકૃષ્ટતાથી તે તેમને યાદ રહી જતું. 'દિવંચોગે તે નગરીમાં અગ્નિપ્રકાંપ થયો એટલે બીજાની સાથે સાથે લક્ષ્મીપતિ શ્રેષ્ઠીનું ગૃહ પણ બળી ગયું. શેઠને પોતાનું ઘર બળી ગયાને જોટલો સંતાપ થતો હતો તે કરતાં વિશેષ સંતાપ તે લેખ બળી જવાથી થતો હતો તેથી શેઠને ચિંતાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં જોઈને તે દિને એ 'તેનું કારણ પૂછ્યું, એટલે શેઠે પોતાનું મનદુઃખ કહી સંભળાવ્યું. તે દિને એ શેઠને આત્માસન આપ્યું અને તે આખો લેખ સ્વલુદ્ધિબળથી કહી બતાવ્યો. આથી શેઠને અંતિવ હર્ષ થયો ને તેનો જહુમાન-પૂર્વક 'વિશેષ સત્કાર કર્યો. શેઠે 'મનમાં વિચાર્યું' કે 'જો આ બંને દિને એની દીક્ષા સ્વીકારે તો શાસનની જરૂર ઉત્પતિ થાય.

એવામાં શ્રી વર્ધમાનસૂરિ વિહાર કરતાં કરતાં ત્યાં આવી ચઢ્યા. તે બંને બ્રાહ્મણો યુક્ત લક્ષ્મીપતિ શેઠ તેમને વંદન કરવા ગયો. વંદન બાદ થોડા સ્થાને બેઠા પછી શુરુએ તે બંને દિને જીવે આકૃતિ એક જણાવ્યું કે- 'આ બંને ઋષિ લક્ષ્મણવાળા છે તેથી સ્વપરને કિતકારી થશે.' બાળ્યાનુયોગે તે બંનેને પણ દીક્ષા લેવાનો અભિલાષ થયો. શુરુએ દીક્ષા આપી તેમને 'ચાત્રાભ્યયન શરૂ કરાવ્યું. ચાત્રમાં સારી રીતે ત્રિયક્ષણીનો પ્રાપ્ત કર્યો પછી તેમને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો અને શ્રીધરનું જિનેશ્વરસૂરિ ને શ્રીપતિનું બુદ્ધિસાગરસૂરિ નામ રાખ્યું. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્વરે 'બુદ્ધિસાગર' નામનું આક હળર શ્લોકપ્રમાણુ નવું બનાવડું રચ્યું છે.

જિનેશ્વરસૂરિને જિનવલ્લભ નામના શિષ્ય હતા. જિનેશ્વરસૂરિ ચૈત્યવાસી થયા. એક દિવસ શુરુની પાસે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનું અભ્યયન કરતાં સાધુઓનો યથારિયત આવ્યાર જણવામાં આવ્યો. તેથી તેમણે શુરુને તેમના સિયિલાચાર માટે પૂછ્યું ત્યારે શુરુએ પોતાનો કમોદય જણાવ્યો. જિનવલ્લભસૂરિને સત્ય વસ્તુ જણવાની ભૂખ જાગી એટલે પછી સ્વશુરુની રજા લઈ શ્રી અભય-દેવસૂરિ પાસે ગયા અને ચાત્રનું વિશેષ અભ્યયન શરૂ કર્યું. ધીમે ધીમે સકલ ચાત્રનો અભ્યાસ કરી તેઓ ગીતાર્થ થયા.

પ્રભાવક ચરિતકાર કૃત્યપુરઝઘીય જિનેશ્વરસૂરિને ચૈત્યવાસી નહિ પણ ચૈત્યવાસી મતને પરાસ્ત કરનાર માને છે. વીરવંશાવળીકાર પણ તેમજ માને છે. વિશેષમાં તે જણાવે છે કે- 'દુર્લભારાગની સભામાં ચૈત્યવાસી ને તેમની વચ્ચે વાદ થતાં તેમણે પ્રતિપક્ષીઓને પરાજય પમાડ્યો એટલે 'દુર્લભ-રાગે' કહ્યું કે- 'આ આચાર્ય' 'અરુ' 'જોવા' ત્યારથી જિનેશ્વરસૂરિ 'ખરતર' કહેવાયા. તેમની પરંપરા ખરતર ઝઘીય કહેવાયી. જો આ ઘટના સત્ય હોય તો ખરતર ઝઘ ૧૨૪૪ માં મદિ. પણ તેથી પહેલા શરૂ થયો હોવો જોઈએ, ને તેના આધારવાપક શ્રી જિનવલ્લભસૂરિ નહિ. ખજ્રી શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ જ માની શકાય. નવાંગી દીક્ષાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ પણ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિના જ શિષ્ય હતા અને તેથી તેમને પણ 'ખરતર' ગણી શકાય છતાં તેમના કાંઈ પણ મંચની પ્રચસ્તિમાં તેમણે તેવો ઉલ્લેખ કર્યો નહિ જણવામાં નથી. પદ્યવલી-૨ વિશેષમાં ૧૨૦૪માં શ્રી જિનવલ્લભસૂરિશ્વરે 'ખરતર' બંધી

ઉત્પત્તિ જણાવી છે, એટલે આ વસ્તુ વિચારણીય છે. અભયદેવસૂરિના કહેવાથી દેવભદ્રાચાર્યે શ્રી જિન-વક્ષભસૂરિને આચાર્ય પદવી આપી હતી તેથી તેઓ શ્રી અભયદેવસૂરિની પાટે આવ્યા.

આ સમયે મેદપાટાદિમાં પ્રાયઃ ચૈત્યવાસનું વિશેષ જોર હતું તેથી તેમણે તે વિભાગમાં વિહાર શરૂ કર્યો અને અનેક ભવ્યોને ઉપદેશી સત્ત્વ માર્ગે લાવ્યા.

જિનવક્ષભસૂરિએ ચિતોડ નગરની ચંડિકાદેવીને પ્રતિભોધી જીવહિંસા છોડાવી હતી તેમજ અનેક વાદી-ઓને જીત્યા હતા. તીર્થ કરોના પાંચ કલ્યાણુક હોય છે તે મુજબ મહાવીરસ્વામીના પાંચ (અવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન ને મોક્ષ) કલ્યાણુક પ્રચલિત હતા તેને બદલે જિનવક્ષભસૂરિએ મહાવીર પ્રભુના ગર્ભાપ-હરણને છઠું કલ્યાણુક પ્રચલ્યું અને પોતાની માન્યતાના પ્રચાર માટે બનવું કર્યું. દશ હજાર વાગડી કોશિકોને તેમજ ચિતોડના અન્ય રહેવાસીઓને પોતાના રાગી તેમજ ભક્ત બનાવ્યા. તેઓ ચૈત્યવાસના કટ્ટર વિરોધી હતા અને પોતે જે જે ચૈત્યો બંધાવ્યા તેને ‘વિધિચૈત્ય’ નામ આપી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કાર્યો કરવાનો નિષેધ કર્યો. નાગપુર (નાગર)માં નેમિજિનાલય ને નરવરપુરમાં વિધિચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તેમણે સૂક્ષ્માર્થસિદ્ધાન્તવિચારસાર, પિંડવિશુદ્ધિ પ્રકરણ, સંઘપદ્ધત્ત, ધર્મશિક્ષા, પ્રશ્નોત્તર-શતક, શૃંગારશતક, આગમિક વસ્તુ વિચારસાર, પૌષધવિધિ પ્રકરણ, પ્રતિક્રમણ સામાચારી, સ્વપ્નાષ્ટક વિચાર વિગેરે ગ્રંથો રચ્યાં છે અને શ્રી જિનચંદ્રસૂરિકૃત સંવેગરંગશાલા પોતે શોધી આપી હતી. તેઓ સં. ૧૧૬૭માં સ્વર્ગવાસી થયા. શ્રી જિનવક્ષભસૂરિની પાટે શ્રી જિનદત્તસૂરિ થયા, જે ધણી પ્રભાવક હતા. તે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં “દાદા ગુરુ” ના નામે પૂજ્ય છે.

૪૦ શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ

મુનિચંદ્રસૂરિ વિનયચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હતા. નેમિચંદ્રસૂરિને તેમનામાં ગચ્છ સંભાળવા માટે પૂરતી યોગ્યતા જણાણી તેથી પોતાના ગુરુબ્રાતાના તે શિષ્યને પોતાના પદ પર સ્થાપન કર્યો. તેઓએ બાળપણે સંયમ સ્વીકારી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હતું. તેઓની પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ અતિ તીવ્ર હતી અને કઠિન તેમજ દુર્બોધ અથો તેઓ સહેલાઈથી સમજી શકતા હતા. તેઓ “તાઙ્કિકશિરોમણિ” કહેવાતા અને તેની જાણે સાક્ષી ન આપતા હોય તેમ તેમણે અનેક ગ્રંથો પર વૃત્તિ-ટીકા રચી છે.

વાલીવેતાલ શાંતિસૂરિ તેમની સ્મરણશક્તિથી અતિ આશ્ચર્ય પામ્યા હતા અને પછી તો તેમણે તેમને પોતાની પાસે રાખી વિશેષ શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવ્યું હતું. નડુલ-પુરથી વિહાર કરી અત્યપરિપાટી કરવાની ઇચ્છાથી શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ અણહીદલપુર પાટણ આવી પહોંચ્યા. ઉપાશ્રયે આવી આચાર્ય શ્રી શાંતિસૂરિને વંદન કરી તેમની નજીક બેઠા. આચાર્યશ્રી આ સમયે પોતાના બત્રીશ શિષ્યોને પ્રમાણશાસ્ત્ર બધાવી રહ્યા હતા. મુનિચંદ્રસૂરિએ થોડા દિવસની સ્થિરતા કરી અને હંમેશ એકાગ્ર ધ્યાન રાખી વાચના શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

પ્રમાણશાસ્ત્રનો વિષય સુગમ ને સરલ ન હતો. હુઈંટ પ્રમેય ગુરુએ વારંવાર

સમજાવ્યા છતાં શિષ્યો તે અવધારી શક્યા નહિ એટલે શુરુ ગ્લાનિ પામ્યા ને બોલ્યા કે—‘આ તો ભસ્મમાં ઘી નાખવા જેવું થયું.’ એટલે પ્રસંગ જોઈ મુનિચંદ્રસૂરિએ પૂછ્યું કે—‘મહારાજ ! જે કોઈ પુસ્તક લઈને આપની આગળ બેસે છે તે જ જવાબ આપી શકે કે સર્વથા અલક્ષિત ને બહારથી આવેલ હોય તે પણ જવાબ આપી શકે.’ શુરુને આ પ્રશ્ન સાંભળી વિસ્મય થયો અને જવાબ માટે રજા આપી. એટલે મુનિચંદ્રસૂરિએ બધા દિવસોનું અનુક્રમવાર વ્યાખ્યાન કહી સંભળાવ્યું. તેમની આવી સ્મરણ-શક્તિથી રંજિત થઈ શાંતિસૂરિએ તેમને પ્રમાણુશાસ્ત્રોનો વિશેષ અભ્યાસ કરાવ્યો.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે રચેલા ગ્રંથો પૈકી વિદ્વાનોને પણ સમજવા મુશ્કેલ પડે તેવા અનેકાંતજયપતાકા, ઉપદેશપદ વિગેરે ગ્રંથો પર મુનિચંદ્રસૂરિએ વૃત્તિ રચીને તેને સુગમ ને સમજી શકાય તેવા બનાવ્યા. તેઓ પોતાના દેહપરત્વે તદ્દન નિર્મોહી હતા ને આજીવન ફક્ત “સૌવીરપાથી” (કાંઈ માત્રની છૂટ) રહ્યા હતા. તેમની આજ્ઞામાં પાંચસો જેટલા શ્રમણો અને અનેક સાધ્વીયો હતી. તેમણે શુજરાત, લાટ દેશ, નાગપુર આદિ તરફ વિહાર કયો હતો, પરંતુ પાટણમાં વિશેષ રહ્યા હશે તેમ જણાય છે.

આ મુનિચંદ્રસૂરિના શુરુભાઈ અંદ્રપ્રભે સં. ૧૧૪૯માં ‘પૂર્ણિમા મત’ની ઉત્પત્તિ કરી એટલે કે પુત્રમને દિવસે પાખી કરવાનું પ્રચલિત થયું, જે મત અત્યારે તો નષ્ટપ્રાય થઈ ગયો છે. આ અંદ્રપ્રભસૂરિએ કર્શનશુદ્ધિ તથા પ્રમેયરત્નકોશની રચના કરી હતી. આ મતના અનુયાયીને પ્રતિબોધવા માટે શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિએ “પાક્ષિક સપ્તતિકા”ની રચના કરી છે.

તેમણે આનંદસૂરિ વિગેરે પોતાના ભાઈઓને પ્રતિબોધી દીક્ષા આપી હતી. વાઢી દેવસૂરિ તેમજ અજિતદેવસૂરિ આદિ તેમના ઘણા પ્રભાવક શિષ્યો હતા. તેઓ વિ. સં. ૧૧૭૮ માં સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

તેમણે (૧) ચિરંતનાચાર્યવિરચિત દેવેન્દ્ર નરકેન્દ્ર પ્રકરણ પર વૃત્તિ, (૨) સૂક્ષ્માર્થ સાધંશતક પર ચૂર્ણી, (૩) હરિભદ્રસૂરિવિરચિત અનેકાંતજયપતાકા પર વૃત્તિ (૪) હારિભદ્રીય ઉપદેશપદ પર વૃત્તિ (૫) લલિત વિસ્તરા પર પંજિકા (૬) ધર્મખંડ પર વૃત્તિ અને (૭) કર્મપ્રકૃતિ પર ટિપ્પન-આમ સાત ટીકાઓ રચી છે. આ ઉપરાંત નૈપધકાવ્ય પર ૧૨૦૦ સ્તોત્રપ્રમાણુ ટીકા રચ્યાનો ઉલ્લેખ સાંપડે છે.

તેમના વીરા સ્વતંત્ર પણ ટૂંકા ટૂંકા ગ્રંથોની યાદી નીચે સુજળ છે.

૧-અંશુલ સમ્પતિ

૨-આવશ્યક પાક્ષિક સમ્પતિ

૩-વનસ્પતિ સપ્તતિકા

૪-ગાથા કોષ

૫-અનુશાસનાંકુશકુલક
૮-ઉપદેશપંચાશિકા
૧૧-પ્રાભાતિક સ્તુતિ (સંસ્કૃત)
૧૩-રત્નત્રય કુલક
૧૫-સમ્યક્ત્વોત્પાદ વિધિ
૧૭-હિતોપદેશ કુલક
૧૮-મંડળવિચાર કુલક

૬-૭ ઉપદેશામૃત કુલક પહેલું તથા બીજું
૯-૧૦-ધર્મોપદેશ કુલક પહેલું તથા બીજું
૧૨-મોક્ષોપદેશ પંચાશિકા
૧૪-શોકહર ઉપદેશક કુલક
૧૬-સામાન્ય ગુણોપદેશ કુલક
૧૮-કાલશતક
૨૦-દ્વાદશ વર્ગ

વાદી શ્રી દેવસૂરિ

મહાહતઃ નગરમાં પ્રાગ્વાટ વંશીય વીરનાગ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેમને જિનદેવી નામે ગુણુશાળી પત્ની હતી. તેણીએ એકદા રાત્રે સ્વપ્નામાં ચંદ્રમાને સ્વમુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો એટલે પ્રભાતે તેનું કુળ શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિને પૂછ્યું ત્યારે ગુરુએ જણાવ્યું કે-‘ જગતને પ્રકાશ આપનાર ભાગ્યશાળી જીવ તારા ગર્ભમાં દાખલ થયો છે. ’ વિ. સં. ૧૧૪૩માં યોગ્ય અવસરે પુત્રજન્મ થતાં તેનું પૂર્ણચંદ્ર એવું નામ રાખવામાં આવ્યું.

એકદા તે નગરમાં મહામારીનો ઉપદ્રવ થયો તેથી બધા લોકો ત્રાસી ઊઠ્યા. આજીવિકાના પોષણ માટે વિચાર કરીને વીરનાગ પણ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાંથી નીકળીને બૃગુચ્છ નગરે આવ્યો. મુનિચંદ્રસૂરિ પણ વિહાર કરતાં કરતાં તે જ નગરમાં આવી ચઢ્યા. ગુરુના કહેવાથી અન્ય શ્રાવકોએ વીરનાગને આશ્રય આપ્યો. પૂર્ણચંદ્ર આઠ વર્ષનો થયો હતો અને માતૃપિતાના પરિપાલન માટે મસાલાની ફેરી કરવા લાગ્યો. એકદા એક શ્રેષ્ઠીના મકાનમાં પ્રવેશ કરી જોયું તો તે ગૃહપતિ દ્રવ્યને અંગારા ને કાંકરાંરૂપ માનીને ત્યજ દેતો હતો. દુર્ભાગ્યને કારણે તે ગૃહસ્થ દ્રવ્યને યથાર્થ રૂપે જોઈ શકતો ન હતો. આ વિચિત્રતા જોઈ પૂર્ણચંદ્રે કહ્યું કે-‘ અરે ! અરે !! મનુષ્યને સંજીવિની ઔષધિ સમાન આ દ્રવ્ય-સમૂહ તમે શા માટે ફેંકી દી છો ? ’ પૂર્ણચંદ્રના આ પ્રમાણે બોલવાથી તે ગૃહસ્થને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે-‘ આ બાળક પુણ્યશાળી લાગે છે. ’ તેના પ્રભાવથી જરૂર મને દ્રવ્ય સત્ય રૂપમાં પ્રાપ્ત થશે. એટલે તેણે કહ્યું કે-‘ તારા હાથનો સ્પર્શ કરીને તું આ દ્રવ્ય મને પાછું આપ. ’ તેણે તેમ કરતાં તેના સ્પર્શથી તે બધું દ્રવ્ય યથાસ્થિત રૂપે તે ગૃહસ્થના જોવામાં આવ્યું, એટલે તેણે તે બધું દ્રવ્ય ઘરમાં દાટી દીધું અને પૂર્ણચંદ્રને એક સોનામહોર બક્ષીસ આપી. ધરે આવી પૂર્ણચંદ્રે પિતાને બધી હકીકત જણાવી. પિતાએ તે વૃતાંત ગુરુને નિવેદન કર્યો. ગુરુ ધડીભર તો વિચારમગ્ન બની ગયા. વિચારણાને અંતે તેને પૂર્ણચંદ્ર પુરુષોત્તમ જણાયો. તેની પ્રભા ગુરુના મનને આકર્ષવા લાગી. પ્રસંગ જોઈ તેમણે વીરનાગ પાસે તેની માગણી કરી. વીરનાગે પોતાની આજીવિકાનો આધારસ્થાન જતાં પોતાની કેવી મુશ્કેલીભરી સ્થિતિ થશે તે વાત જણાવી, એટલે ગુરુએ તેને તે બાબત નિશ્ચિત રહેવા જણાવ્યું. તેની માતાની પણ રજા લઈને ગુરુએ પૂર્ણચંદ્રને દીક્ષા આપી અને તેનું રામચંદ્ર નામ રાખ્યું.

પોતાનો સહોદર હોય તેમ સરસ્વતી પણ પ્રેમપૂર્વક આવીને તેની જિહ્વાએ વસવા લાગી. અદ્ય

સમયમાં તક, લક્ષણ, પ્રમાણ ને સાહિત્યવિદ્યામાં તે પારગામી થઈ ગયો. બલભલા વિદ્વાનો અને વાદીઓ પણ તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. જેમ જેમ તેમની ખ્યાતિ પ્રસરતી ગઈ તેમ તેમ તેમને જીતવા માટે વાદીઓ પણ હોડ બંધવા લાગ્યા. તેને પરિણામે ધવલકપુર, કાશ્મીર, સત્યપુર, ચિત્રકૂટ, ગોપગિરિ, ધારા અને હનુમેન્દ્રમાં જુદા જુદા વાદીઓને પરાસ્ત કર્યો. રામચંદ્રની આવી અદ્ભુત શક્તિથી સંતોષ પામી ગુરુએ તેમને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો અને દેવસૂરિ નામ રચાવ્યું.

પછી ગુરુએ સાંથી ધવલકપુર પ્રતિ વિહાર કર્યો. તે નગરમાં ઉદય નામના શ્રાવકે શ્રી સીમંધર સ્વામીનું બિંબ ભરાવ્યું હતું. તેની કોઈ સંદેશુર પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનો નિર્ણય કરી, ત્રણ ઉપવાસ કરી શાસનદેવીની આરાધના કરી. શાસનદેવીએ દેવસૂરિના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનું કહ્યું અને ઉદયની પ્રાર્થનાથી ચુરિજીએ નિર્વિઘ્નપણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સાંથી નામપુર (નાગોર) તરફ વિહાર કરવાની ભાવનાથી આખું પર્વત પાસે આવ્યા અને શિખો તથા શ્રાવકોના આગ્રહથી ગિરિ પર ચઢવા લાગ્યા. સાથે અંબાદેવીના પ્રાસાદનો મંત્રી પણ ચઢતો હતો તેને અચાનક સર્પ-ડંચ થયો. ઝેર ચડવાથી મૂઝાં આવી ગઈ. ગુરુએ પોતાના પાદોદક- (પગધોવણ)નો છંટકાવ કરાવતાં તરત જ ઝેર જિતરી ગયું. પછી યાત્રા કરી. અંબાદેવીની સ્તુતિ કરી, તેથી સંતુષ્ટ થયેલી દેવીએ જણાવ્યું કે-“ તમારા ગુરુનું આયુષ્ય માત્ર આઠ મહિના બાકી છે. તમે પાછા અણહીલ્લપુર-પાટણ જાઓ.” દેવસૂરિ સાંથી પાછા ગુરુ પાસે આવ્યા ને દેવીકથિત હકીકત કહી સંભળાવી.

એવામાં ધણા વાદીઓને જીતવાથી મત થયેલો દેવભોધિ નામનો વાદી અણહીલ્લપુર-પાટણમાં આવી ચઢ્યો. તે પોતાની યશોભરી કરી શકે તેવા કોઈ વાદી જોતો ન હતો. તેણે આવતાની સાથે જ રાજદ્વાર પર એક નીચેનો ડુબોધ શ્લોક લટકાવ્યો.

एकद्वित्रिचतुःपञ्च-पण्मेनकमनेनकाः । देवबोधे मयि क्षुब्धे, पण्मेनकमनेनकाः ॥

શ્લોકનો અર્થ ધણો દુર્ધંટ હતો. વિચક્ષણ વિદ્વાન વિના કોઈ તેનો હેતુ સમજાવી શકે એમ ન હતું. કોઈ શ્લોકાર્થ ન કહી બતાવે તો વિદ્વાન વર્ગની સાથેસાથ રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા પણ ચાલી જાય, તેથી કોઈ પણ ઉપાય સૂચવવા માટે રાજ્યે અંબાદેવીની આરાધના કરી. દેવીએ દેવસૂરિનું નામ સૂચવ્યું. રાજ્યે આમંત્રણ આપ્યું અને શ્લોકાર્થ કરવા વિનંતિ કરી. ગિરિનદીનો પ્રવાહ જેમ પથરને ભેદી નાખે તેમ દેવસૂરિએ તેનો નીચે પ્રમાણે અર્થ કહી બતાવ્યો.

એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને માનનારા ચાર્વાક.

પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન-એ બે પ્રમાણ માનનારા બૌદ્ધ અને વૈશેષિક.

પ્રત્યક્ષ, આગમ અને અનુમાન-એ ત્રણ પ્રમાણને માનનારા સાંખ્યો.

પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ અને ઉપમાન-એ ચાર પ્રમાણને માનનારા નૈયાયિકો.

પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, ઉપમાન અને અર્થોપત્તિ-એ પાંચ પ્રમાણને માનનારા પ્રભાકર.

પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, ઉપમાન, અર્થોપત્તિ અને અભાવ-એ છ પ્રમાણ માનનારા મીમાંસક.

એ છએ પ્રમાણવાદીઓને ઈન્દ્રિયનાર દ્વં દેવભોધિ કોષાયમાન થતાં વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સૂર્ય પણ

મંગા બેસી રહે છે તો ખીજનું શું ગળું? આવો દુર્ગમ શ્લોકાર્થ પણ દેવસૂરિએ ધડીના વિલંબ વિના કહી બતાવવાથી દેવબોધિ પોતાની હાર કબૂલીને વિદાય થઇ ગયો.

પછી બાહ્ય મંત્રીને પ્રતિબોધી વર્ધમાનસ્વામીનું ઉત્તુંગ વિશાળ ચૈત્ય બનાવરાવ્યું અને તેમની પોતાના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરી.

બાદ તેઓ વિહાર કરતાં કરતાં નાગપુરે (નાગર) પધાર્યા. ત્યાંના રાજા આહ્વાદને મહોત્સવ-પૂર્વક પ્રવેશ કરાવ્યો. દેવબોધિએ પણ આવીને ગુરુગુણની સ્તુતિ કરી. એવામાં સિદ્ધરાજે નાગપુરને ઘેરો ઘાલ્યો, પણ દેવસૂરિ અહીં બિરાજે છે એમ સાંભળી ઘેરો ઉઠાવી પાછો ચાલ્યો ગયો. પછી ગુરુને આમંત્રણ આપી પાટણ બોલાવ્યા અને ચાતુર્માસમાં ત્યાં રાખી, આહ્વાદન ઉપર ફરી ચઢાઈ કરી તેને જીતી લીધો. ત્યારબાદ ગુરુ કર્ણાવતીના સંધના આગ્રહથી ત્યાં પધાર્યા.

ગુણી ગુણિષ્ટ મત્સરી । એ પ્રમાણે દક્ષિણ દેશમાં રહેનારા કર્ણાટકીય દિગંબરી કુમુદચંદ્રને દેવસૂરિની પ્રતિષ્ઠા પરત્વે ધ્રુવ્યાં ઉપજી. તેણે તેમને ક્રોધિત કરવા અને વાદ માટે ઉત્કેરવા સૂચના આપી ભાટ-ચારણોને મોકલ્યા. તેઓએ આવી શ્વેતાંબરોની નિંદા અને ચોરાશી વાદ જીતનાર દિગંબર કુમુદચંદ્રની પ્રશંસા કરવા માંડી એટલે દેવસૂરિના માણિક્યવિજય નામના શિષ્યે તેનો પ્રતિકાર કર્યો. દેવસૂરિએ સ્વશિષ્યને તેમ કરતાં અટકાવ્યા. આ અરસામાં તો કુમુદચંદ્ર પણ પાટણ આવી પહોંચ્યો. જ્યારે અભિમાન મગજનો કળજો લે છે ત્યારે માનવીને સારાસાર કે હિતાહિતનું ભાન રહેતું નથી. કુમુદચંદ્રને ૮૪ વાદો જીતવાથી વિજયનો નશો ચડ્યો હતો અને હવે તે દેવસૂરિને જીતી પોતાના બધા વિજયો પર કલગી ચઢાવવા માગતો હતો, પણ ગુરુ સમજતા હતા કે બહુ ગાળે તે વરસે નહિ. તેણે અપાર શાંતિ ધારી, પણ કુમુદચંદ્રને એક ધડી પણ વરસ જેવડી જણાવા લાગી. ક્રોધ ને ક્રોધ ઉપાયે તે દેવસૂરિને વાદમાં ઉતારવા માગતો હતો. પછી તો કુમુદચંદ્રે માઝા મૂકવા માંડી. શ્વેતાંબર સાધુઓને પજવવાનો જ તેણે મુખ્ય વ્યવસાય આદર્યો. રસ્તે જતાં એક વૃદ્ધ સાધવીને પણ ઉપદ્રવ કર્યો એટલે તે સાધવી ગુરુ સમક્ષ આવી ફરિયાદ કરવા લાગી. ગુરુએ શાંત આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું કે-‘તે પાપી તેના કર્મોને લીધે જરૂર પતિત થશે.’ ઉપદ્રવને કારણે વૃદ્ધ સાધવીને રહેજ ક્રોધ ચઢ્યો હતો તેથી ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તે બોલી ગયા કે-‘તે પાપી પતિત થશે કે નહીં પરંતુ તમારા પર આધાર રાખી બેઠેલ સંધ તો જરૂર પતિત થશે જ.’

આચાર્યશ્રીને આ વચનથી જરા ચમક ચઢી. પોતાના પદ્મનું તથા જવાબદારીનું ભાન થયું. તેમણે તરતજ પાટણના શ્રી સંધને વાદ કરાવવા કહેવરાવ્યું. કુમુદચંદ્ર તૈયાર જ હતો. દિવસ નક્કી થયો અને ગુરુએ શુભ શકુને પ્રયાણ કર્યું.

આ વાદવિવાદની સભામાં શ્રીપાલ કવિએ એક અગ્રગણ્ય વ્યક્તિ તરીકે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. તે શ્વેતાંબર આમ્નાયના પક્ષપાતી હતા અને વાદી શ્રી દેવસૂરિને તેણે ઘણું જ ઓત્સાહન આપ્યું હતું. કલિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પણ પોતાની ૩૬ વર્ષની ઉંમરે આ વિવાદ-સભામાં ભાગ લીધો હતો અને દેવસૂરિના સહાયક તરીકે સારી મદદ કરી હતી.

પરસ્પર વાદ ચાલતાં દેવસૂરિએ વાદીવેતાલ શાંતિસૂરિની રચેલ ઉત્તરાધ્યયનની ટીકાના આધારે સ્ત્રી-નિર્વાણની ચર્ચા શરૂ કરી અને વાદને અંતે કુમુદચંદ્રને નિરુત્તર કરી જય મેળવ્યો. રાજાની સભામાં

દિગંબરનો પક્ષ કરનારા વિશેષ હતા. ચરતમાં પણ પક્ષપાત રાખવામાં આવ્યો હતો, છતાં ચુરને પોતાના વિજય માટે દૃઢ અઢા હોવાથી તે કબૂલ રાખી હતી. ચરતમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે—‘ દિગંબર હારે તો તેમને ચોરની માફક પકડી નગર બહાર કાઢી મૂકવા, નગરપ્રવેશ ન કરવા દેવો અને જો શ્વેતાંબર હારે તો શ્વેતાંબર મતનું ઉચ્છેદન કરી દિગંબર મતનું સ્થાપન કરવું.’ છતાં ચુરકૃપાથી દેવસૂરિએ વાદમાં વિજય મેળવ્યો.

વાદમાં વિજય મળવાથી રાજાએ પ્રસન્ન થઈ તુષ્ટિ-દાન તરીકે લાખ સોનામહોર આપવા માંડી પણ ચુરને તેની જરૂરત ન હતી. તેમણે પોતાની જોનાચાર્ય તરીકેની ફરજ સમજાવી નિઃસ્પૃહભાવ બતાવ્યો, એટલે પછી મહામાત્યની પ્રેરણા અને સંમતિથી સિદ્ધરાજે તે દ્રવ્યથી એક વિશાળ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

વાદમાં વિજય મળવાથી હર્ષોન્નિત સાધુઓ તે રાત્રે સૂતા નહિ, પરંતુ સવારે જુએ છે તો ઉપધિના ઉદરોએ કટકે કટકા કરી નાખેલા. ચુરને આ હકીકત જણાવતાં કુમુદચંદ્રનું આ કાર્ય જણાયું. પછી ચુરએ એક કાંછથી બરેલ કુંભ મગાવ્યો અને તેનું મુખ લોટના પિંચી બાંધીને બંદર મુકાવ્યો. પછી તેને મંત્રીને સ્વશિષ્યોને જણાવ્યું કે—‘ તમે કંઈ ખેદ ધરશો નહિ. કોતુહલ થાય તે શાન્તિથી જોવા કરજો.’ થોડા સમય વીત્યો ત્યાં તો દિગંબર આવકો ચુર પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે—‘ મહારાજ ! અમારા પર હથા લાવીને એને છોડી મૂકો.’ એટલે ચુર બોલ્યા કે—‘ મારા બંધુને (કુમુદચંદ્રને) શી પીકા થાય છે ? તે અમે સમજી શકતા નથી.’ ત્યાં તો થોડી વારે કુમુદચંદ્ર પોતે જ ત્યાં આવ્યો અને ચરણમાં પડી, માથી માગી પોતાનો છૂટકારો કરવા પ્રાર્થના કરી. પછી પરાભવથી લન્નિજત થયેલો કુમુદચંદ્ર અન્યત્ર ચાલ્યો ગયો. આ જીતને કારણે શ્વેતાંબરો વિશેષ ખ્યાતિ પામ્યા ને દિગંબરોનો પાટણ-પ્રવેશ બંધ થયો.

સંવત્ ૧૨૦૪ માં ફલવર્ષિ આમમાં સ્વહરતે જ ચૈત્ય તેમજ બિંબ જાનેની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા આરાસણમાં શ્રી નેમિજિનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ ઉપરાંત બીજા પણ ચમત્કાર બતાવી તેમણે સં. ૧૨૨૬ માં સ્વર્ગગમન કર્યું. ૧૧૪૩ માં તેમનો જન્મ, ૧૧૫૨ માં દીક્ષા, ૧૧૭૪ માં આવ્યાઈ પદ અને ૧૨૨૬ માં સ્વર્ગગમન. ગ્યાસી વર્ષનું તેમનું આયુષ્ય હતું.

કલિકાલસર્વંય હેમચંદ્રાચાર્ય પણ દેવસૂરિની સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે—‘ જો દેવસૂરિ પૂર્વે કુમુદચંદ્રને ન જાણે હોત તો જગતમાં કયો શ્વેતાંબર કટિ (કેડ) પર વસ્ત્ર ધારણ કરી શકત ? ’ આ ઉપરથી જણાશે કે કુમુદચંદ્ર જેવા સમર્થ દિગંબરી વાદીને જીતવા દેવસૂરિને કેટલું વીર્ય ફોરવડું પડ્યું હશે અને તેમની ચાન-મર્થોદા પણ કેટલી ઉત્કૃષ્ટ હશે. જો કુમુદચંદ્રની જીત થઈ હોત તો ઇતિહાસના પાનામાં જુદી જ હકીકત આજેખાત.

તેમની સ્વતંત્ર કૃતિ તરીકે ૭૭૪ સૂત્ર અને આઠ પરિચ્છેદમાં ગુણયોક્તો “પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકાર” નામનો ગ્રંથ છે અને તે જ ગ્રંથ પર પોતે જ સ્વોપનૃ વૃત્તિ કરી ૮૪૦૦૦ શ્લોકમંથાલુ સ્થાપાદાદરનાકર એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. બીજા ગ્રંથો વિશે કશી માહિતી મળી નથી. સ્થાપાદરનાકર ગ્રંથ બનાવવામાં તેમના શિષ્યો ભદ્રેશ્વરસૂરિ ને રત્નપ્રભસૂરિએ સારી સહાય કરી હતી.

* લગભગ આને મળતી હકીકત ઇંતાલીશમા પટ્ટધર શ્રી ધર્મચોપસૂરિના જ્ઞાંતમાંથી ઉપલબ્ધ થાય છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્ય

ધંધુકાના વાસી મોહનાતીય ચાચીગ શ્રેષ્ઠીને પાહિણી* નામે પત્ની હતી. યોગ્ય સ્વપ્નથી સૂચિત તે પાહિણીએ વિ. સં. ૧૧૪૫ ના કાર્તિક શુદ્ધ પુનમે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. ચાંગદેવ તેનું નામ રાખવામાં આવ્યું. ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામતો ચાંગદેવ પાંચ વર્ષની ઉંમરનો થયો ત્યારે એકદા તે માતા સાથે ગુરુવંદન કરવા ગયો. આ. શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ ત્યાં ગિરાજતા હતા. પાહિણી ગુરુને પ્રદક્ષિણા દઈને વંદન કરવા લાગી તેવામાં તો ચાંગદેવ ગુરુના આસન પર બેસી ગયો. ગુરુએ આ નાના બાળકમાં જોઈને શાસનને પ્રભાવિત કરવાની પ્રયત્ન શકિત જોઈ, અને તેની સાથે જ અવસર જોઈ ગુરુએ સામુદ્રિક શાસ્ત્રના આધારે તેના લક્ષણો નીરખી લીધા. પછી શ્રી સંધને બોલાવી, સાથે લઈ, પાહિણીને ગૃહે જઈ ચાંગદેવની માગણી કરી. પાહિણીએ પહેલા તો તેના પિતાને—જે તે સમયે બહાર મુસાફરીએ ગયા હતા તેને—પૂછવાનું કહ્યું, પરંતુ પાહિણી વિચાર કરી, ગુરુ આજ્ઞા અલંબનીય માની ચાંગદેવને અર્પણ કર્યો. તેણીએ ત્રિચાતુર્ય કે શ્રી સંધ અને ગુરુ પોતે મારે આંગણે આવે અને નિરાશ પાછા જાય તે ઠીક નહિ. વળી તેમાં ય આ માગણી તો શાસનની ઉત્તતિ અર્થેની હતી તેથી તેણે મન મુજબ કરી ગુરુને ચાંગદેવ સોંપ્યો. પછી ગુરુ ચાંગદેવને સાથે લઈ, વિહાર કરી સ્તંભન તીર્થે આવ્યા અને યોગ્ય મુદ્દર્તમાં દીક્ષા આપી સોમચંદ્ર* નામ રાખ્યું. બહારગામથી આવ્યા બાદ ચાચીગ શ્રેષ્ઠીને આ વાતની ખબર પ્રડતાં તે ક્રોધભરી સ્થિતિમાં ખંભાત આવ્યો ને ગુરુને ઠડકા વચન કહેવા સાથે ઉપાલંબ આપવા લાગ્યો. છેવટે ઉદયન મંત્રીએ તેને મધુર વચનથી સમજાવી શાંત કર્યો.

વિશ્વજ્યોતિ પ્રસરાવનાર પુરુષને કુદરતી રીતે જ પ્રજ્ઞા ને પ્રતિભા વરેલી હોય છે. સોમચંદ્રે હવે શાસ્ત્રાધ્યયન શરૂ કર્યું. તર્કશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ અને સાહિત્યના અંગોનો અભ્યાસ કરી લીધા બાદ એમને પૂર્વના જ્ઞાનની મહત્તા વિચારતાં પોતાની અલ્પ બુદ્ધિ માટે સંતાપ ઉપજ્યો. તેમણે કારમીર જઈ સરસ્વતીદેવીનું આરાધન કરવાનો મક્કમ નિર્ણય કર્યો. તે સંબંધે ગુરુમહારાજને વિનંતિ કરતાં તેમણે આજ્ઞા આપી. સોમચંદ્રે ગીતાર્થ સાધુઓ સાથે વિહાર કર્યો. રૈવતાવતાર (ખંભાત પાસેનું તીર્થ) તીર્થે આવતાં તેમણે ત્યાં એકાગ્ર ધ્યાન ધર્યું અને અર્ધ રાત્રિ વ્યતીત થતાં સરસ્વતી પ્રત્યક્ષ થઈ અને ઇચ્છિત વર આપી વિદાય થઈ.

ગુરુમહારાજે એકદા સિદ્ધચક્રનો પ્રભાવિક મંત્ર બતાવ્યો જેથી તેની સાધના માટે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ, મલયગિરિજા અને દેવેન્દ્રસૂરિ ત્રણે સાધુપુરુષો તત્પર થયા; પરંતુ તે કાર્ય એમને એમ સિદ્ધ થાય તેમ ન હતું. પદ્મિની સ્ત્રીની સહાયતાની તેમાં જરૂર હતી, તેથી ત્રણે જણા તેની શોધમાં નીકળ્યા. કુમારગ્રામે આવતાં એક ધોળી વસ્ત્ર ધોતો હતો અને તેણે કોઈ વસ્ત્ર સુકવ્યું હતું તેની આસપાસ ભરમા શું ભરવ કરી રહ્યા હતા જેથી તેઓ સર્વેએ જાણ્યું કે આ ગામમાં પદ્મિની સ્ત્રી હશે. તપાસ કરી તેઓ તેને ઘરે ગયા અને તેના સ્વામીને ઉપદેશ આપ્યો. તેના સ્વામીએ આવાગમનનું કારણ પૂછતાં કહ્યું કે—‘અમારે વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે તારી પદ્મિની સ્ત્રીની સહાયતાની જરૂર છે, પણ એ ક્રિયા એટલી લજ્જાસ્પદ છે કે કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી.’ આ સાંભળી પદ્મિની—પતિએ કહ્યું કે—‘નિઃસંકોચપણે કહો.’ ત્યારે ગુરુએ જણાવ્યું કે—‘એકાંતમાં વિદ્યા સાધવા અમે વસ્ત્ર તણને બેસીએ અને એ સમયે તારી સ્ત્રી પણ નિર્વસ્ત્ર થઈ

* કેટલાકો પાહિણી એવું નામ પણ જણાવે છે.

x કેટલાકો નવ વર્ષે દીક્ષા આપ્યાનું સૂચન કરે છે.

અમારી સામે બિભી રહે. તે વખતે તમારે પણ હાથમાં ખુલ્લી તરવાર લઇ બિભા રહેવું અને અમારા ત્રણ પૈકી કોઇનું મન જરા પણ ચલાયમાન થાય તો અમારું મસ્તક ધડથી જુદું કરવું.' પંદ્રિની-પતિએ તે હકીકત સ્વીકારી ને સહાયક થવા કબૂલ્યું. પછી તે પ્રભાણે વિદ્યા સાધનાં તેઓ જરા પણ ચલાયમાન ન થયા ત્યારે વિમળેશ્વર દેવ પ્રત્યક્ષ થયા ને વરદાન માગવા કહ્યું, એટલે દેવેન્દ્રસૂરિએ કાંતિપુરીનો નિનપ્રાસાદ સેરીસે લાવવાનું કહ્યું, મહાવિગિરિએ સિદ્ધાંતો પર સુલભ વૃત્તિ રચવાની શક્તિ માગી અને હેમચંદ્રે રાજ્ય રીઝવવાની શક્તિ માગી.

હેમચંદ્રાચાર્યે રાજ્યને રીઝવવાની જ શક્તિ શા માટે માગી હશે ? એવો આપણા મનમાં સંશય થાય. પણ તે સમયમાં સધળી મહત્તાનું મૂળ રાજસત્તા જ હતી. જેને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તેમણે રાજદ્વારે શોભવું જ જોઇએ, જેને માનની સ્પૃહા હોય તેમણે તે રાજ્ય પાસેથી મેળવવું જોઇએ, જેને આધિપત્ય કે વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય તેમણે રાજ્યને હાથમાં રમાડવો જોઇએ, જેને પોતાના ધર્મને વિજય કરવો હોય તેમણે રાજ્ય પાસે સ્વધર્મ સ્વીકારાવવો જોઇએ. આ કારણથી જ હેમચંદ્રે રાજ્ય રીઝવવાની શક્તિ માગી હોય તો આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

સોમચંદ્રને સમર્થ જાણી દેવચંદ્રસૂરિને તેમને ગચ્છના નાયકપદે સ્થાપવાની હેતુકાંક્ષા જાગી: શ્રી સંધને બોલાવી તેમની અનુમતિપૂર્વક સોમચંદ્રને નાગપુર(નાગોર)માં વિ.સં.૧૧૬૨માં આચાર્ય પદ આપી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ એવું નામ આપ્યું. પોતાના પુત્રને શ્રેષ્ઠ પદવી મળી તેના હર્ષવેશથી પાંદિણીએ પણ જેની દીક્ષા અંગીકાર કરી. હેમચંદ્રે પણ ગુરુને આગ્રહ કરી તે જ સમયે માતાને પ્રવર્તિની પદ અપાવ્યું.

હેમચંદ્રની ખ્યાતિ ધીમે ધીમે દિશાઓના છેડા સુધી પહોંચી ગઇ હતી. તેમની વિદ્વત્તાના વખાણ મહારાજ-સિદ્ધરાજ જયસિંહની સભામાં પણ થવા લાગ્યા.એકલા ગુરુએ અણુલીલપુરપાટણ તરફ વિહાર કયો. રચવાડીએ નીકળેલો સિદ્ધરાજ સામે મળ્યો.ગુરુને જોતાં હસતી બિભો રાખી રાજ્યએ પૂછ્યું કે- 'આપને કંઈ કહેવાનું છે ? ' એટલે ગુરુમહારાજે પ્રસંગોચિત જણાવ્યું કે- ' હે સિદ્ધરાજ ! શંકા વગર ગાજ-રાજને આગળ ચલાવ. દિગ્ગજને બલે ત્રાસ પામે, પણ તેથી શું ? કારણ કે પૃથ્વીને તો તે જ ધારણ કરી છે.' આવા પ્રથંસાત્મક શ્લોકથી સિદ્ધરાજ અતિવ હર્ષિત થયા અને હમેશાં બપોરે ધર્મકથા માટે પધારવા સૂરિજને આમંત્રણ આપ્યું.

સિદ્ધરાજે માલવ દેશ ઉપર ચઢાઇ કરી. વર્ષોના અંતે ૧૧૬૨માં તેના પર જીત મેળવી સ્વરાજ્ય-ધાનીમાં પાછો ફર્યો ત્યારે જખા દર્શનના ધર્મીઓએ રાજ્યને આશીર્વાદ આપી; પણ હેમચંદ્રાચાર્યના આશીર્વાદથી તો રાજ્ય ચિત્તામાં ચમત્કાર પામ્યો. હેમચંદ્રાચાર્યે કહ્યું કે-

ભૂમિ કામગચ્છિ ! સ્વગોમયરસે રાશિ ચ રત્નાકરા !,
મુક્તાસ્વસ્તિકમાતનુષ્યમુદુપ ! ત્વં તૂર્ણકુમ્ભોમવ ।
ધૃત્વા કલ્પતરોર્દલાનિ સરલૈર્દિગ્ધારણાસ્તોરણા,
ન્યાયત્ત સ્વકરૈર્ધિજિત્ય જગતો નન્વેતિ સિદ્ધાધિપઃ ॥

' હે કામધેનુ ! તું તારા ગોમયથી શૂગિ લીંપી કાઢ, હે રત્નાકર ! તું મોતીઓથી સ્વસ્તિક પૂરી દે, હે ચંદ્રમા ! તું પૂર્ણકુંભા બની જા, હે દિગ્ગજ ! તમે સુંદ સીધી કરી કલ્પવૃક્ષના પત્રો લઇને તોરણો બનાવો, કારણ કે સિદ્ધરાજ મહારાજ પૃથ્વી જીતીને આવે છે.' પછી તો રાજ્યને સૂરિજ પ્રત્યે ગાઢ પ્રેમ બંધાયો.

સિદ્ધરાજે માળવા છત્યું તો ખરું પરંતુ તેની સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યમાં તે પરાછત થઇને આવ્યો હોય તેમ તેને જણાયું. ઉત્તરજનના ગ્રંથભંડાર અને વિપુલ સાહિત્યસામગ્રી આગળ તેને સોલંકીનું પાટનગર શુષ્ક અને દરિદ્ર જેવું જણાયું. તેને માળવા કરતાં પણ સર્વોપરિતા પ્રાપ્ત કરવાની જિજ્ઞાસા જાગી.

એકદા અવંતી (માળવા) દેશમાંથી લાવેલા પુસ્તકો જોતાં લક્ષણશાસ્ત્ર (વ્યાકરણ) રાજના જોવામાં આવ્યું. એટલે તે ગુરુને બતાવી રાજાએ પૂછ્યું કે-‘આ શું છે ?’ એટલે ગુરુએ તે જોવડું વ્યાકરણ છે એમ જણાવી જોજના અન્ય અલંકાર, નિમિત્ત, તર્ક વિગેરે શાસ્ત્રોની હકીકત જણાવી. સિદ્ધરાજે કહ્યું કે-‘આપણા ભંડારમાં શું આવા શાસ્ત્રો નથી ?’ ગુરુએ જવાબમાં નકાર જણાવતાં સિદ્ધરાજે પોતાના પંડિતવર્ગ સામે જોયું પણ કોઇ નૂતન વ્યાકરણ રચવાની હિંમત કરી શક્યું નહિ. છેવટે સિદ્ધરાજે આચાર્ય મહારાજને આગ્રહ કરી નવું વ્યાકરણ રચવાની વિનંતિ કરી. રાજ-પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરી હેમચંદ્રસૂરિએ કહ્યું કે-‘વ્યાકરણને સાંગોપાંગ શુદ્ધ બનાવવા માટે શ્રી ભારતીદેવીના ભંડારમાં આઠ પુસ્તકો છે તે મંગાવવા પડશે.’ રાજાએ પોતાના પ્રધાન પુરુષોને કાશ્મીર મોકલ્યા. ત્યાં ભારતીદેવીની સ્તુતિ કરી પોતાની માગણી મૂકી, એટલે દેવીએ પ્રસન્ન થઈ પોતાના સેવકને તે પુસ્તકો આપવાની આજ્ઞા કરી. રાજપુરુષો તે પુસ્તકો લઇને આવ્યા અને સરસ્વતીની ગુરુમહારાજને કેટલી સહાય છે તે વાત રાજાને જણાવી.

હેમચંદ્રાચાર્યે તે આઠ વ્યાકરણોનું જીઠું અવલોકન કરી શ્રી સિદ્ધહૈમ નામનું નવું આઠ અધ્યાયવાળું અદ્ભુત વ્યાકરણ બનાવ્યું. રાજાએ તેને હાથી પર મૂકી, શહેરમાં સર્વત્ર ફેરવી મહોત્સવ કર્યો. પ્રથમના વ્યાકરણ અતિ વિસ્તીર્ણ હતા, જે આયુષ્યભરમાં પણ બણાતા નહીં તેમજ કેટલાક સંક્ષિપ્ત હતા જે દુર્બોધ તેમજ દુર્ધર્ટ હતા. આ નવીન વ્યાકરણથી સર્વને સંતોષ થયો અને તેને વિક્ષાનેત્રે પ્રમાણભૂત ગણી તેની લહીઆઓ પાસે સેંકડો નકલો કરાવી અને અંગ, બંગ, કલિંગ, કર્ણાટક વિગેરે દેશોમાં મોકલી ત્યાં પણ તેનો પ્રચાર કર્યો.

જેમ જેમ સિદ્ધરાજ સમક્ષ હેમચંદ્રાચાર્યનું સન્માન વધતું ગયું તેમ તેમ અન્ય દર્શનોની ધર્તરાશી વધતી ગઈ. તેઓ પ્રસંગ શોધી રાજના કાન ભંભેરવા લાગ્યા પરંતુ સાચને કદી આંચ આવે ?

પોતાને સંતાન ન હોવાથી ખેદ પામેલ સિદ્ધરાજ બિધાડે પગે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યો. હેમચંદ્રસૂરિને પણ આગ્રહપૂર્વક સાથે લીધા. ગુરુ ધર્યાસમિતિપૂર્વક ચાલતા હતા એટલે રાજાએ તેમને વાહન પર બેસવા કહ્યું. ગુરુએ ‘એવો સાધુ આચાર નથી’ એમ કહી તેનો નિષેધ કર્યો એટલે રાજાએ કંઈક દુભાઈને કહ્યું કે-‘તમે તો જડ છો.’ ગુરુએ તેનો જવાબ આપ્યો કે-‘અમે નિનડ છીએ.’

ત્રણ દિવસ સુધી સૂરિશ રાજાને મળ્યા નહિ એટલે રાજા અધીરો થયો અને ગુરુના તંબુમાં આવ્યો. આચાર્યશ્રી તે વખતે આયંબિલ કરતા હતા. ગુરુને શુષ્ક જોજન કરતા જોઈ તેમના છતેન્દ્રિય-પણા માટે સિદ્ધરાજને માન હિપજ્યું. પછી પોતાના કંકેશ વચન માટે માફી માગી.

શત્રૂન્ય ગિરિરાજની યાત્રા કરી સિદ્ધરાજ ઘણો જ સંતોષ પામ્યો અને તેની પૂલદિ નિમિત્તે બાર ગામ આપી તે રૈવતાચલ આવ્યો. ત્યાં નેમિજિનનો ધવલ પ્રાસાદ નિરખી તેનું મન અત્યંત પ્રકુલ્લિત થયું અને હર્ષાવેશમાં જ બોલી બોલ્યો કે-‘ધન્ય છે આ પ્રાસાદ બનાવનારના માતૃપિતાને !’

એટલે પાસે ઊભેલા સન્નમ મંત્રીએ કહ્યું કે- 'યાદવચના મુકુટમણિ શ્રી નેમિનાથ જિનનો આ પ્રાસાદ આપનો જ બનાવેલ છે. તેથી આપના માનવિતાને ધન્ય છે. ' આ સાંભળી રાજના આશ્રયનો પાર રહ્યો નહિ. પોતે તો કંઈ જાણતો નથી એમ જણાવતાં સન્નમ મંત્રીએ કહ્યું કે- ' હે રાજન ! નવ વર્ષ પૂર્વે તમે મને આ દેશનો અધિકારી બનાવ્યો હતો. તે નવ વર્ષની આવક આ હજુ થયેલા જિનાલયમાં ખર્ચી નાખી છે. હવે આપને તે કબૂલ હોય તો હીક, નહિ તો આપની આવકના આવેલા સત્તાવીશ લાખ દ્રમ રવીકારો. ' સન્નમ મંત્રીના આવા વચનો સાંભળી સિદ્ધરાજ વિશેષ હર્ષિત થયો. પોતાના દંડનાયક માટે પૂરેપૂરી લાગણી ઉપજી ને તેને ધન્યવાદ આપ્યો. પછી શુરુ સાથે તે અંગિકા દેવીથી અધિકૃત કોટી (કોટીનાર) નગરમાં આવ્યો. ત્યાં હેમચંદ્રસૂરિએ દેવીનું ખ્યાન ધરી રાજની સંતતિ માટે પૃચ્છા કરી ત્યારે દેવીએ જણાવ્યું કે- 'રાજના ભાગ્યમાં સંતતિ નથી. રાજનો ભગીનો કુમારપાળ તેની પાછળ રાજ થશે. '

દેવી-વચન મિથ્યા થનાર નથી એમ સમજ્યા છતાં પણ સિદ્ધરાજે કુમારપાળનો વધ કરવાના અનેક કાવત્રા રચ્યા. કુમારપાળને આ વસ્તુની જાણ થવાથી તે તાપસનો વેશ લઈ પોતાનું રક્ષણ કરવા લાગ્યો. અચાનક રાજપુરમાં ખબર પડી કે કુમારપાળ તાપસવેશ રહે છે તેથી તેઓએ સિદ્ધરાજને તે હકીકત જણાવી એટલે સિદ્ધરાજે દરેક તાપસોને જમણ માટે આમંત્ર્ય આપ્યું. પાદ-પ્રક્ષાલનમાં કુમારપાળનો વારો આવતાં સેવકોએ સંગ્રહ કરી જેથી સિદ્ધરાજ સમજી ગયો. સાથોસાથ કુમારપાળ પણ ચેતી ગયો ને ત્યાંથી કાંઈક બહાનું કાઢી નાસી છૂટ્યો. ત્યાંથી સીધો તે હેમચંદ્રાચાર્યના ઉપાશ્રયે આવ્યો અને મદદ માટે માગણી કરી. શુરુમહારાજે તેમને તાડપત્રોના દગલામાં સંતાવ્યો. રાજસેવકોએ આવી ધણી તપાસ કરી પરંતુ પત્તો ન લાગ્યો. પછી શુરુએ તાડપત્રોના દગલામાંથી બહાર કાઢી આવાસન આપ્યું. એટલે કુમારપાળ શુરુનો આભાર માની દેશાંતર ચાલ્યો ગયો. સિદ્ધરાજે સ્વમરણ પામી કુમારપાળને કનડવામાં બાંધી ન રાખી, છતાં મ જાગ્યેએ કુમારપાળ જીવંત રહી શક્યો. કુમારપાળ ફરતા ફરતા પાછા રતંભતીથે આવ્યા. હેમાચાર્ય તે વખતે ત્યાં આગ્રમીસ રહ્યા હતા. કુમારપાળ તેમની પાસે ગયા અને શુરુએ પુનઃ આવાસન આપી જણાવ્યું કે- ' આજથી સાતમે વર્ષે તું રાજ ધરશ. ' પછી થોડા સદાયતા અપાવી. કુમારપાળના કોટાકટીના સમયમાં હેમચંદ્રાચાર્યે તેને સદાય કરી હતી. સિદ્ધરાજના પ્રીતિપાત્ર રહી તેમણે કુમારપાળને જ્યાવવા અથાગ પરિશ્રમ પણ લીધો હતો.

સિદ્ધરાજને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સંબંધી કેટલાક પ્રસંગો પૈકી એક મદદરવો પ્રસંગ ટાંકવો ઉચિત ગણ્યો. સિદ્ધરાજ મોક્ષપ્રાપ્તિનો સાચો માર્ગ શોધતો હતો અને તેટલા ખાતર તેણે સર્વ સંપ્રદાયના ધર્મશુરુઓને તે વિષે પૃચ્છા કરી. સર્વે પોતપોતાના મતની પ્રશંસા કરવા સિવાય કંઈ પણ નવીન ક્ષી શકતા નહિ. સિદ્ધરાજને આથી અસંતોષ થયો. છેવટે તેણે હેમચંદ્રાચાર્યનો અભિપ્રાય પૂછ્યો એટલે તેમણે યુક્તિપૂર્ણ વાતો કહી સંભળાવી રાજના મનને સંતોષવા સાથે આનંદ પમાડ્યું.

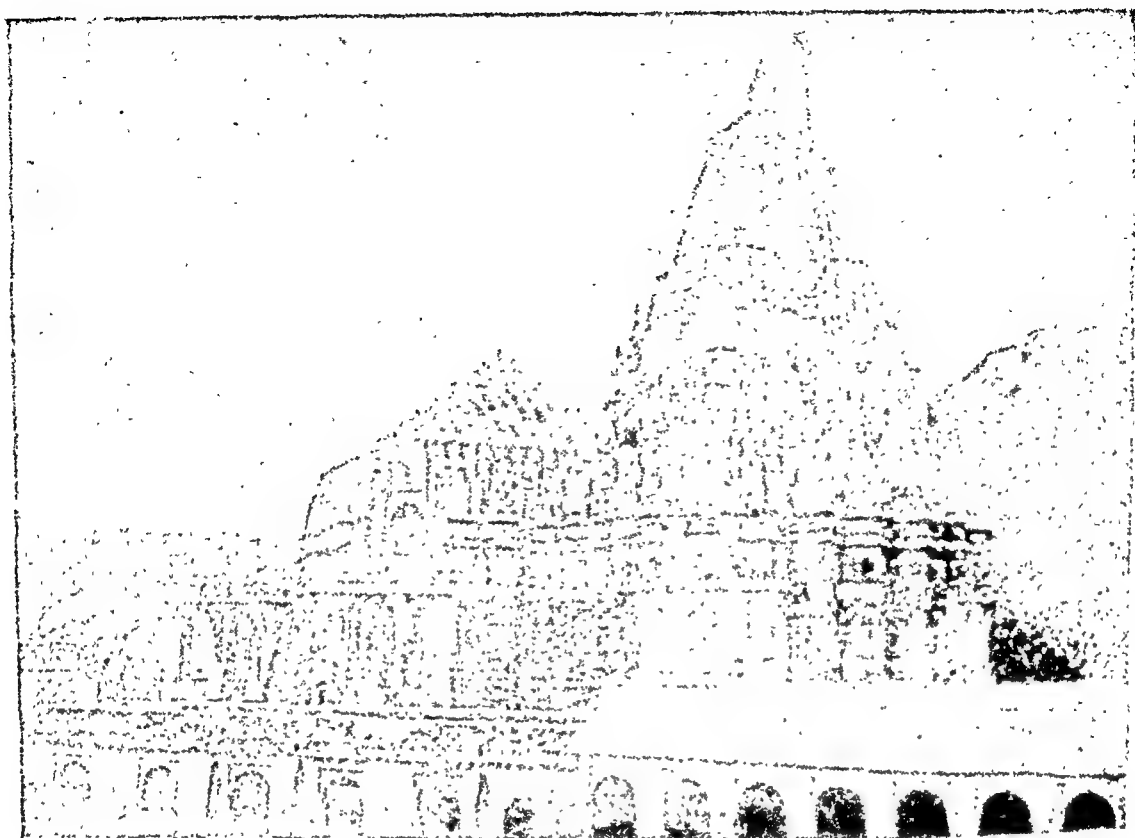
શુરુએ જણાવ્યું કે- એક વ્યાપારી હતો. પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી તેણે પોતાની બંધી મીઠકત એક ગુણિ-કને આપી દીધી. આથી તે સ્ત્રીએ પોતાના ધણીને પુનઃ પ્રેમ સંપાદન કરવા પ્રયત્નો આદર્યો, અને પોતાનો હેતુ પાર પાડવા માટે જડીબુટ્ટીની શોધ કરવા માંડી. તેવામાં તેને એક ગોડ મળી ગયો. તેણે એક દવા આપીને કહ્યું કે- 'આ દવાના લક્ષણથી તારો પતિ લગામથી બંધાઈ જશે. ' સ્ત્રીએ છૂપી રીતે તે દવા ધણીના મોજનમાં મેળવી દીધી અને તેનું લક્ષણ કરતાં જ તે તરતજ બેલ (બળદ) બની ગયો. આનું પરિણામ જોઈ પીરજનો તે બાળને કપડો દેવા લાગ્યા, પણ અણધારેલા પરિણામને ફેરવવા તે

બાપ પાસે શક્તિ ન હતી. તે હમેશાં બળદને જંગલમાં ચરાવવા લઈ જતી અને તેને છૂટો મૂકી પોતે આક્રંદ કરવા લાગતી. એવામાં એક દિવસ શિવ ને પાર્વતી ત્યાંથી આકાશમાર્ગે નીકળ્યા ને આ સ્ત્રીને રોતી જોઈ પાર્વતીએ શંકરને તે સ્ત્રીના હુઃખનું કારણ પૂછ્યું. શિવે આખી હકીકત કહી સંભળાવી અને વધુમાં ઉમેર્યું કે-‘અમુક ઝાડની પાસે અમુક ઔષધી ઊગેલી છે તે જો ખવરાવવામાં આવે તો તે બળદ પોતાનું મૂળ રૂપ પામે.’ ઔષધી સંબંધી કંઈ સમજણ આપવામાં આવી ન હતી પણ તે સ્ત્રીએ તે ઝાડની નીચે જે બધી વનસ્પતિ ઊગેલી હતી તે ચૂંટી કાઢી, તેની નીરણુ કરી બળદને ખવરાવી. બળદ તે ખાતાં જ પાછો પુરુષરૂપ થઈ ગયો.

આ વાત જણાવી હેમચંદ્રાચાર્યે સિદ્ધરાજને સમજાવ્યું કે-અજ્ઞાત ઔષધીમાં વ્યાધિ હરવાનો ગુણ જણાયો હતો તે પ્રમાણે સર્વ ધર્મો તરફ માન રાખવાથી મોક્ષ મળે છે અને કદાચ પ્રાણીને એમ ન ખબર પડે કે એમાંથી કયા ધર્મે મોક્ષ આપ્યું અને તેમાંના કયો ધર્મ આ સ્થાનને યોગ્ય છે તો પણ પરિણામ (મોક્ષપ્રાપ્તિ) તો સારું જ છે. બાદ રાજા સર્વ ધર્મ તરફ સમાનભાવથી જોવા લાગ્યો.

વિ.સં. ૧૧૯૯ માં સિદ્ધરાજ મૃત્યુ પામતાં કુમારપાળ રાજા બન્યો. ઉદયનનો પુત્ર વાગ્બટ (બાહડ) તેનો મંત્રી બન્યો. કુમારપાળે મહોન્મત્ત અણોરાજ પર ચઢાઈ કરી પણ અગિયાર વખત પાછા ફરવું પડ્યું, કારણ કે હિનાળાના અંત સુધીમાં કિલ્લો પડતો નહિ અને ચોમાસામાં પાછું ફરવું પડતું જેથી કુમારપાળ ખિન્ન થયો. એટલે વાગ્બટે જૈન શાસનમાં અને જિનેશ્વરોમાં ભક્તિભાવ અને શ્રદ્ધા રાખી બારમી વખત ચઢાઈ કરવા કહ્યું અને પરિણામે ક્ષતેહ મળી જેથી કુમારપાળને વિશેષ પ્રીતિભાવ ઉપજ્યો. બાદ પોતાના આશ્રયદાતા ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્ય સ્મૃતિપટમાં આવતા રાજાએ વાગ્બટને તેમને બહુમાનથી રાજભવનમાં બોલાવી લાવવા જણાવ્યું. આચાર્યશ્રી આવતાં રાજા બહુમાનપૂર્વક ઊભો થયો અને ગુરુએ યોગ્ય આસને બેસી જીવદયા વિષે વિવેચન કર્યું. તેની પુષ્ટિ માટે મનુસ્મૃતિ વિગેરેના પણ પ્રમાણભૂત દાખલાઓ ટાંકી બતાવ્યા. જેથી રાજાએ અમુક નિયમો ગ્રહણ કર્યા. જૈનદર્શન વિષે તેની સાચી ને સચોટ પ્રતીતિ બંધાઈ અને કેટલીક આવશ્યક ક્રિયા તેણે શીખી લીધી. એકદા પોતાના પૂર્વ જીવનમાં કરેલ માંસભક્ષણ માટે પશ્ચાત્તાપ જાહેર કરતાં કુમારપાળે પોતાના બીજા દાંત પાડી નાખવાનું નક્કી કર્યું. એટલે ગુરુએ તેને તેમ કરતો નિવારી બીજા દાંતના બદલામાં બીજા જિનમંદિરો બંધાવવાનું સૂચવ્યું. પછી પ્રસંગે સમ વ્યસનની વાત સમજાવી એટલે રાજાએ તેનો પણ નિયમ કર્યો અને સમસ્ત દેશમાં તેનો નિષેધ કરાવ્યો. આ ઉપરાંત ગુરુના ઉપદેશથી અપુત્રીયાનું ધન ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કર્યો.

ધીમે ધીમે રાજા જૈન ધર્મથી રંગાતો જતો હતો તેથી કેટલાક બાતમીદારોએ કલ્યાણકટકના રાજાને જણાવ્યું કે-‘કુમારપાળ બળ ને સૈન્ય બનેથી હીન થઈ ગયો છે. વળી અહિંસાપરાયણ હોઈ સામર્થ્ય ફેરવી શકશે નહિ માટે વિગ્રહ કરો તો વિનાપરિશ્રમે જીત મળી શકશે.’ કલ્યાણકટકના રાજાએ લડાઈ માટે તૈયારી કર્યાના સમાચાર કુમારપાળને મળતાં તેણે ગુરુમહારાજને વાત જણાવી કહ્યું કે- ‘જો મારો પરાભવ થશે તો જૈન શાસનની ભારે લઘુતા થશે.’ ગુરુએ તેને શાંતિ રાખવા સૂચવ્યું ને જણાવ્યું કે-‘તેનું પરિણામ આજથી સાતમે દિવસે આવશે.’ પછી તેમણે સૂરિમંત્રનો બપ ક્યો અને અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રગટ થયો. દેવને સદાય કરવાનું કહેતાં દેવે જણાવ્યું કે-‘શત્રુ રાજા આજથી સાતમે દિવસે મૃત્યુ પામશે.’ બરાબર સાતમે દિવસે ચરપુરોએ સમાચાર આપ્યા કે શત્રુરાજાનું મરણ નીપજ્યું છે.

પરમાર્હત મહારાજ કુમારપાળે તારંગાજી પર બંધાવેલ
શ્રી અનિતનાથ જિતેશ્વરનું ગગનચુંબી ભવ્ય જિનાલય

પછી કુમારપાળને ઉપદેશ આપી શ્રી તારંગાણ ઉપર ચોવીસ હસ્ત (ગજ) પ્રમાણ મહાન ચૈત્ય કરાવ્યું. અને તેમાં એકસો એક અંગુલપ્રમાણ શ્રી અન્નિતાનાથજીનું તેજસ્વી બિંબ રચાવ્યું જે અઘાપિ પર્વત વિઘ્નમાન છે.

અંગત ભરૂચના મુનિસુવ્રતસ્વામીનું મંદિર સમરાવતો હતો પણ પાસે ચોગિનીઓનું સ્થાન હોવાથી તે અંગતને ઉપડવ કરવા લાગી, અનેક ઉપાયોને અતિ પણ તે સફળ ન થયો. સારે તેણે હેમચંદ્રાચાર્યની સહાય માગી અને ભરૂચ પધારવા પ્રાર્થના કરી. ગુરુએ ત્યાં જઈ તેને વિઘ્ન રહિત ક્યો અને મંદિરનો છાંયોદ્ધાર કરાવવામાં સારી સહાય આપી.

એકદા ગુરુવંદન માટે આદર્શ કુમારપાળે સુરિજના મસ્તક પર ખાદીનો નડો કટકો ઓઢેશે નેચો તેથી કહ્યું કે- આપને મારા જેવો શ્રાવક ભક્ત હોવા છતાં આ માટે આપને ખાદીનો કટકો વાપરવો પડે? આથી મને ધણી સરમ થાય છે. જવાબમાં ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે- આજે ચોગરીએ જતાં એક સાધારણ શ્રાવકે અતિ ભક્તિભાવથી આ કટકો અને વહોવરાવેલ છે. તેના ભાવની વિશેષતા નેહનું કું આ કટકો જ વાપરું છું. આ હકીકતથી આડકતરી રીતે ગુરુએ રાગને સીધાતા સ્વામી-ભાઈની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરાવ્યો અને તેની દરજ્જા માટે સ્પષ્ટ સંપદામાં ભાન કરાવ્યું.

હંમેશના ગુરુપરિચયથી અને ધર્મશ્રવણથી રાગએ સમકિત પ્રાપ્ત ક્યું અને પોતાના પૂર્વનાં વચનો માફ લાવીને ગુરુને રાજ ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું. ગુરુએ જણાવ્યું કે- અમારે નિઃસંગી અને નિઃસ્પૃહીને રાજ્યનું શું પ્રયોજન છે? વસેલા ભોમને કેમ સ્વીકારીએ? આથી રાગને જૈન ધર્મના સાધુઓ પ્રત્યે અતિવ સન્માન ઉપજ્યું અને નિયમ ગ્રહણ કર્યો કે જિનદર્શનમાં મને તેવો સાધુ હોય તો પણ તેને મારે નમસ્કાર કરવો. એકદા હસ્તી પર ચઢી રાજમાર્ગે જતાં રાગએ માથે મુંડન કરાવેલ, ઉત્તરીય વસ્ત્રથી આવૃત્ત, પગે પાડુકા પહેરેલ, હાથમાં પાનનું બીડું ધારણ કરેલ અને વેરવાના ખભા પર પોતાની જુગલે લટકાવેલ એવા જૈન મુનિને તેણે જોયા. એટલે રાગએ તેને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કર્યો. ગુરુને કોષ્ટએ આ હકીકત જણાવી એટલે ધર્મકથા કરતાં કરતાં ગુરુએ જણાવ્યું કે- પાસત્યાદિકને વંદન કરતાં છીર્ષિ કે નિર્જરા થતી નથી પણ કાષ્ઠભેદ જ થાય છે. રાગએ વિચાર્યું કે મારો જ્ઞાતાં કોષ્ટએ ગુરુને કહી જણાવ્યું છે અને ત્યારથી તેમણે તેની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થવા નક્કી કર્યું.

આ બાજુ બન્યું એવું કે જે પાસત્યા મુનિને રાગએ નમન કર્યું હતું તે મુનિને રાગના નમસ્કારથી મારે શરમ ઉપજી. તેને પોતાના પદ્મ ભાન થયું અને પુનઃ પંચ મહાવ્રત સ્વીકારી અણુશણુ સ્વીકાર્યું. તેમની અણુશણુ સ્વીકારવાની વાત આખા નગરમાં પ્રસરી ગઈ. રાગને કાને વાત આવતાં તે પણ વંદન માટે ઉપાશ્રયે આવ્યો અને જેવામાં વંદન કરવા નામ છે તેવામાં તે મુનિએ તેમનો હાથ પકડી કહ્યું કે- મહારાજ! તમે મારા ગુરુ છો. તમે જ મારો આ ભવસાગરમાંથી નિસ્તાર કર્યો છે. જો તમે મને વંદન ન કર્યું હોત તો હું એતત નહિ, છતાં રાગએ અતિવ આગ્રહથી તેમને વંદન કર્યું.

રાગ હવે ધર્મના રંગથી પૂરો રંગાઇ ગયો હતો. સાતે ક્ષેત્રોમાં વિપુલ પ્રમાણમાં દ્રવ્યવ્યય કરવા લાગ્યો. સંપ્રતિ મહારાજની આદેશ જુગલે ૧૪૪૦ જિનચૈત્યોથી મંડિત કરી દીધી, અને સર્વત્ર અમારી પડક વગડાવ્યો.

રાજના અમારી પડહનો અમલ ઘણી સખત રીતે થતો. રાજજાનો ભંગ ન થાય તેટલા ખાતર ખાસ અધિકારીઓ નીમવામાં આવ્યા હતા. એવામાં એક મૂર્ખ વ્યાપારીએ જૂ(લીખ)ને ઘસીને મારી નાખી. પ્રાણી-સંરક્ષણના અધિકારીઓને આ વાતની જાણ થતાં જ તેઓ તે વ્યાપારીને રાજ સમક્ષ લઇ ગયા. રાજએ ગુન્હાની શિક્ષામાં તેની સર્વ મિલકતોનો બચ કરી “ ચૂકાવિહાર ” નામનું બધું જિનમંદિર બનાવવાનું ફરમાવ્યું. અમારી ઉપરાંત માંસભક્ષણ તથા મદિરાપાનનો પણ નિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ઉપદેશની મુખ્ય અને સ્થાયી અસર એ થઇ કે માંસાહાર નિમિત્તે તેમજ યજ્ઞ-યાગાદિમાં નિરર્થક રીતે હોમાતાં નિર્દોષ પશુઓનો સંહાર બંધ થયો. તેમની એ સુવૃત્તિના ફળ તરીકે આજે પણ ગુજરાતમાં દુર્વ્યસનોનો અતિથય અદ્ય પ્રચાર છે. નિર્વંશીયાનું ધન પડાવી દેવાનો રિવાજ જોવામાં આવતો નથી; તેમજ ધાર્મિકતાનું વાતાવરણ પણ સારી રીતે જળવાયેલું છે.

કુમારપાળે ઘણા મંદિરોથી પૃથ્વીને મંડિત કરી હતી. તેમાં કુમારવિહાર, મૂપકવિહાર, કર્બાવિહાર, દીક્ષાવિહાર અને હેમચંદ્રાચાર્યના જન્મસ્થાન પર ઓલિકાવિહાર વિગેરે મુખ્ય અને લવ્યતમ મંદિરો હતા. કુમારપાળને એટલી બધી ધર્મ પર આસ્થા બંધાઇ હતી કે હમેશાં યોગશાસ્ત્રના ૧૨ પ્રકાશ અને વીતરાગ તથા મહાદેવ સ્તોત્રના ૨૦ પ્રકાશ-કુલ ૩૨ પ્રકાશનો પાઠ કર્યા પછી જ અન્નપાણી લેતો. મોટી ઉમરે રાજ્યપ્રાપ્તિ થવા છતાં તેણે ગુરુ પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તેના પરિપાકરૂપે કુમારપાળે પોતે જ “ આત્મનિર્દાદાત્રિશિક્ષા ” રચી હતી જે અદ્યાપિ ઉપલબ્ધ છે.

પછી રાજની જ્ઞાન-વૃદ્ધિ માટે તેમજ ધર્મમાં વધુ દૃઢ કરવા માટે ગુરુએ ત્રિપષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર સંભળાવ્યું, તેમાં શત્રુજય ને રૈવતાચલની સ્તુતિ ને માહાત્મ્ય સાંભળતાં રાજને તીર્થયાત્રા માટે ભાવના થઇ. એટલે ગુરુ સાથે મહાન સંઘ કાઢી તે શત્રુજય તથા રૈવતાચલની યાત્રાએ ગયો. રસ્તામાં દીન-દુઃખી પ્રાણીઓને સારી સહાય આપી અને અપૂર્વ રીતે તીર્થભક્તિ કરી, તે સ્વનગરે પાછા ફર્યા બાદ તેણે જિનયાત્રાનો અદ્ભુત રીતે મહોત્સવ કર્યો.

કુમારપાળ ને હેમચંદ્રાચાર્ય વચ્ચેના અનેક પ્રસંગો છે, યોગવિદ્યાને અંગે ચમત્કારોની પણ કેટલીક હકીકતો છે; પરંતુ વિસ્તારના ભયથી તે બધી જતી કરવી પડે છે. કેટલીક નોંધપાત્ર વીગતો નીચે મુજબ છે.

જેમ જેમ કુમારપાળ શુદ્ધયાત્રેમી થતો જતો હતો તેમ તેમ બ્રાહ્મણ પૂજારીઓ રાજના પ્રતોનો ભંગ કરાવવા મથી રહ્યા હતા. આસો માસનું અન્નવાળિયું આવ્યું, એટલે કંઈશ્વરી અને ખીજ દેવીઓના પૂજારીઓએ રાજ પાસે આવી વિનંતિ કરી કે-“ મહારાજ ! પૂર્વપુરુષોની પ્રણાલિકા પ્રમાણે સાતમને દિવસે સાતસો બકરાં અને સાત બેંસા (પાડા), આઠમને દિવસે આઠસો બકરાં અને આઠ બેંસા તેમજ નવમીને દિવસે નવસો બકરા અને નવ બેંસા દેવીને ચઢાવવા જોઇએ. ” રાજએ વાત સાંભળી તેમને વિદાય કર્યા અને શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય પાસે જઇ, સઘળી હકીકત જણાવી તેનો ઉપાય પૂછ્યો. ગુરુએ કાનમાં કંઈક કહ્યું અને રાજ ઊભો થયો. રાત્રે દેવીઓનાં મંદિરમાં જનાવરોને લઇ જવામાં આવ્યા અને મંદિરના દરવાજા મજબૂત રીતે બંધ કરવાનો હુકમ આપી વિશ્વાસુ રાજપુરુષોને ચોક્કીયાત તરીકે બેસાડ્યા. ખીજે દિવસે સવારે રાજ પોતે જ મંદિર પાસે આવ્યા અને દ્વાર બંધ-ડાળ્યાં. સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે મંદિરના મધ્ય ભાગમાં સર્વે જનાવરો ચરતાં હતાં અને પવનથી

સુરક્ષિત રહેવાને કારણે જિલ્લા તાજમાજ જણાતા હતા. પછી પૂનરીએને બોલાવી રાજ્યે કહ્યું કે—
 “મેં તો આ બધા પશુઓને દેવી—ચરણે ધરી દીધાં હતા, પણ દેવીની ઇચ્છા ભોગની નથી, નહિ”
 તો તેણે બધા પ્રાણીઓને મૃત્યુ પમાડ્યા હોત. આ ઉપરથી તમે જ રક્તપિપાસુ જણાઓ છો,
 માટે ફરી વાર આવી અયોગ્ય માગણી કદાપિ કરશો નહિ.” આ સંબંધમાં એમ પણ કહેવાય
 છે કે કંટેશ્વરી ચૌલુક્ય વંશની કુળદેવી હતી અને પોતાનો હવન—યાગ વિગેરે બંધ થવાથી તેણે
 રાજ્યને દર્શન દઈ તેના પર ત્રિશળનો ધા કર્યો. પરિણામે રાજ્યને કુષ્ટ (કાઠ)નો રોગ થયો. રાજ્યે
 ઉદ્ધવન મંત્રી દ્વારા આ વાત શુરને કહેવરાવતાં શુરએ મંત્રેલા પ્રાણીવડે તેનો રોગ દૂર કર્યો હતો.

x

x

x

x

જેન ધર્મની અસરમાંથી રાજ્યને પાછા વાળવા માટે બ્રાહ્મણોએ પોતાના સમર્થ આચાર્ય દેવભોધિને
 બોલાવ્યો હતો. દેવભોધિએ પ્રથમ તો હેમચંદ્રાચાર્ય સાથે વાદ કર્યો ને તેમાં હારી ગયો. પછી રાજ્યને સ્વશક્તિ-
 બળે હરિ, હર, બ્રહ્મા વિગેરે બતાવ્યા અને તે દેવોદ્ધારા રાજ્યને કહેવરાવ્યું કે—“રાજન્ ! શિવ ધર્મ જ
 શ્રેષ્ઠ છે, માટે તે અંગીકાર કરજે.” પછી તેની સાત પેઢીના પૂર્વપુરુષો પણ દેખાયા અને તેઓ મારફત પણ
 તેનું જ કહેવરાવ્યું. આથી રાજ્ય ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો અને વિચારમાં પડી ગયો. તેણે તે વાત મંત્રીને
 કહી. મંત્રીએ કહ્યું—“આપ શા માટે મુંઝાઓ છો ? હેમસૂરિને પૂછી ખાત્રી કરશું.” પછી મંત્રીએ
 તે સર્વ વૃત્તાંત હેમસૂરિને કહી એટલે શુરમહારાજે કુમારપાળનો મતિવિબ્રમ દૂર કરવા માટે એક
 યુક્તિ ગોઠવી. વ્યાખ્યાનસમયે શુરએ સાત પાટો ગોઠવાવી અને તે પર બેસી પોતે વ્યાખ્યાન આપવા
 લાગ્યા. પછી કુમારપાળ આવ્યા બાદ એક એક પાટ કાઢી નખાવી, તદ્દન અદર રહીને જ ઉપદેશ
 દેવા લાગ્યા. આ જોઈ રાજ્ય આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી સભા વિસર્જન થતાં શુરએ ચોવીશ તીર્થકરો અને
 રાજ્યની એકવીશ પેઢીઓ બતાવી. કુમારપાળે તેનું કારણ જણાવવા માગ્યું એટલે શુરએ જણાવ્યું કે—
 ‘યોગની શક્તિથી આ બધું થઈ શકે છે માટે દેવભોધિએ બતાવેલા દ્રવ્યથી તારે બ્રમમાં પડવાની
 જરૂર નથી.’ આથી રાજ્યનો પોતાનો જૈન ધર્મ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ સંપૂર્ણ દૃઢ થયો.

x

x

x

x

એકલા હેમચંદ્રાચાર્ય ને દેવભોધિ સાથે બેઠા હતા. રાજ્ય શુર પાસે શાસ્ત્રરહસ્ય સમજી રહ્યા હતા
 તેવામાં શુર અચાનક બોલતાં બંધ થઈ ગયા અને જોડેથી કુખનો નિઃસાસો લાગ્યો. તરતજ દેવ-
 ભોધિએ પોતાના હાથ મસળ્યા અને બોલ્યા: “કંઈ નહિ.” પછી શુરએ પાઠ આપવાનું શરૂ કર્યું પણ
 રાજ્યે શી હકીકત બની તે પૂછ્યું. હેમચંદ્રાચાર્યે જવાબમાં જણાવ્યું કે—“રાજન્ ! દેવપદ્મના અંક-
 પ્રભસવામીના મંદિરમાં એક જાદર દીવાની બળતી વાટ લાઇ જતો હતો અને તેથી આગનો બડકો
 જાડ્યો હતો. દેવભોધિએ પોતાના હાથ મસળીને તેને ઝાલવી નાખ્યો.” રાજ્યે ખાસ ખેપીયા દ્વારા
 તપાસ કરાવી તો શુરએ કહેલું સર્વ ચકાસિયત લઈ.

x

x

x

x

યોગાસાની મોસમમાં પોતાની રાજધાની ન હોવાનો કુમારપાળે નિર્ણય કર્યો હતો. એના ગુપ્ત-
 ચરોએ એક વખત જણાવ્યું કે—“ગીઝનીના મુસલમાન બાદશાહે યોગાસાના સમયમાં જ ગુજરાત પર
 ચઢાઈ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.” કુમારપાળને માથે બારે ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. પોતાના

મતને વળગી રહે તો દેશનું રક્ષણ ન કરી શકે અને પોતાની ફરજ યજ્ઞવવા ઉદ્ધુક્ત થાય તો પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી ચલાયમાન થવાય. ધણી વિચારણાને અંતે પણ તે ગૂંચનો ઊકેલ ન કરી શક્યા તેથી હેમચંદ્રાચાર્ય પાસે આવ્યા. ગુરુએ તેને કશી ચિંતા ન કરવા કહ્યું.

રાજના ગયા પછી ગુરુએ કમળાસને ખેસી ઊંડી સમાધિ ચઢાવી. થોડી વારે આકાશમાંથી એક પાલખી નીચે ઉતરતી જણાઈ. એ પાલખીમાં એક માણસ ઊંઘતો હતો. તે જ ગીઝનીનો શાહ હતો. પોતાની યોગવિદ્યાને બળે તેને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યો હતો. ગુજરાતના પાટનગરમાં પોતાને જોતાં બાદશાહ આશ્ચર્યચકિત થયો. પોતાને બંધનદશામાં જોતાં તે તેથી પણ વધારે વિસ્મય પામ્યો. પછી બધી સ્થિતિ જણાતાં તેણે ગુજરાત સાથે સુલેહ જળવી. રાખવાનું અને છ માસ સુધી પોતાના રાજ્યમાં પણ જીવતાં પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાનું વચન આપ્યું ત્યારે જ ગુરુએ તેને મુક્ત કર્યો.

x

x

x

x

એકદા ‘આજે પૂર્ણિમા છે કે અમાસ’ તે મુદ્દા પર દેવબોધિ અને હેમચંદ્રાચાર્ય વચ્ચે ધણી રકઝક ચાલી. અમાસ છતાં હેમચંદ્રાચાર્યે અજાણતાં પૂનમ કહી હતી. આવી અજ્ઞાનતાથી દેવબોધિએ ગુરુની સારી રીતે મજાક પણ કરી, તેમ છતાં પણ હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાની હાર ન કબૂલતાં માત્ર એટલું જ જણાવ્યું કે—‘સાંજે આ વાતનો નિર્ણય થઈ જશે.’ સૂર્યાસ્ત થતાં કુમારપાળ દેવબોધિ સાથે મહેલની અગાશીએ ચઢ્યો અને ઉતાવળી ચાલે ચાલનારા ઊંટોની એક ટુકડીને પૂર્વ દિશા તરફ રવાના કરવામાં આવી. વસ્તુતઃ અમાસની રાત્રે પૂર્ણ ચંદ્રનો ઉદય થયો અને આખી રાત રહ્યો. પાછા ફરેલા ઊંટસ્વારો પણ ચંદ્રોદયની હકીકત જણાવી સ્વસ્થાને ગયા. કુમારપાળ ને દેવબોધિ બંને ગુરુના આ ચમત્કારથી આશ્ચર્ય પામ્યા.

x

x

x

x

સિદ્ધરાજ ને કુમારપાળના સમયમાં બ્રાહ્મણોનું અતિશય જોર હતું. તેઓની વચ્ચે ભગીરથ કાર્ય કરી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે ઉભય રાજ્યોને જોઈ ધર્મોવલંબી બનાવ્યા હતા. બ્રાહ્મણોને તેઓ એવા યુક્તિપૂર્ણ જવાબ આપતા કે તેઓ ચૂપ થઈ જતાં. કુમારપાળને તો હેમચંદ્રાચાર્ય પર અનન્ય શ્રદ્ધા હતી, કારણ કે તે પોતાને આશ્રય અને જીવિતદાન આપનાર હોવા સાથે સાચા ધર્મનું દિગ્દર્શન કરાવનાર હતા. તેઓ પરમતસહિષ્ણુ પણ હતા અને કુમારપાળને સમજાવી સોમેશ્વર મહાદેવનું લાકડાનું મંદિર સમરાવ્યું હતું—જીર્ણોધ્ધાર કરાવ્યો હતો.

x

x

x

x

સમર્થ જૈનાચાર્ય હોવા છતાં તેઓની પરમતસહિષ્ણુતા અને દ્રેષી પ્રત્યેનો પણ પ્રેમભાવ-ઉદારભાવ નોંધપાત્ર છે. દેવપદ્મણમાંના કુમારવિહારને અંગે સમર્થ શૈવ પૂજારી બૃહસ્પતિએ ક્રોધ પ્રકારની ખદ્ગી વહોરી લીધી અને તેને કારણે હેમાચાર્યની પણ તેની પર અવકૃપા થઈ. પરિણામે તે પોતાનો હોદ્દો ખોઈ બેઠો. તેને પોતાની ભૂલ સમજઈ અને તે અણહીલપાટણ આવ્યો અને ગુરુની સેવા આદરી માફી માગી એટલે ગુરુએ કૃપા આણી પુનઃ તેને તેહું સ્થાન અપાવ્યું.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં વામદેવ અથવા વામર્ષિ નામનો હેમચંદ્રાચાર્યનો દુશ્મન હતો. બ્યારે ગુરુને રાજસભામાં ઉચ્ચ સ્થાન મળ્યું ત્યારે તેણે હાસ્ય કરનારી એક કવિતાવડે ગુરુની મશ્કરી કરી. રાજ્યે ગુરુસે થઈ તેની આજીવિકા બંધ કરી. વામદેવ ભિક્ષા માગી ગુજરાન કરવા લાગ્યો અને

સલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને પરમાર્હત મહારાજ કુમારપાલ

ધણી વખત ઉપાશ્રય પાસે આવી ભિભો રહેતો. એકદા રાજકુમારો યોગશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતાં હતાં તે સમયે આ વાતર્ષિએ “ ખરેખરી લાગણી ”થી તે અંચની અપૂર્વ સ્તુતિ કરી જેથી હેમચંદ્રાચાર્ય સાથે પુનઃ મેળાપ થયો અને રાજાને કહી તેમની અસલ કરતાં જમણી આજીવિકા કરાવી આપી.

x

x

x

x

એકદા કુમારપાળે હેમચંદ્રાચાર્યને પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી વૃત્તાંત પૂછ્યો. હેમચંદ્ર પોતે તે કહી શકવા સમર્થ ન હતા તેથી તેમણે વિલાદેવીઓને બોલાવી પૂછ્યું અને પછી તે હકીકત રાજાને કહી સંભળાવી. સાથોસાથ જ્યૈસિંહ સિદ્ધરાજ સાથે આટલી બધી દુસ્મનાવટ કેમ થઇ તેવું કારણ પણ જણાવ્યું. રાજાએ પોતાના પૂર્વજન્મને લગતી હકીકતની તપાસ કરાવી તો બધો વૃત્તાંત મળતો આવ્યો. આથી રાજાના આશ્ચર્યની પરિસ્થિતિ માનવીની ન રહી અને એક મહાન સભા ભરી “ કલિકાલ-સર્વજ્ઞ ” તું માનવતું બિરુદ આપ્યું. પૂર્વજ્ઞાન વિચ્છેદ થયા પાદ આ કલિકાલમાં શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય નેટલું અધ્યાગ જ્ઞાન કોઈતું ન હતું તેથી આ બિરુદ તેમને બરાબર બંધબેસતું જ કહી શકાય. પાશ્વિમાત્મ વિદ્વાનો હેમચંદ્રાચાર્યને “ Ocean of the knowledge ” કહે છે.

x

x

x

x

વિ. સં. ૧૨૨૬માં ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્ય કાળધર્મ પામ્યા. સાહિત્યસૃષ્ટિમાં તેમનું સ્થાન કોહીવર હીરા જેવું છે. પ્રબંધકારો આ શ્રુત્ય સંબંધમાં કરી વિગત રજૂ કરતાં નથી, પણ લોકાકિત પ્રમાણે તેમનો શ્રુત્યસમય ખેદકારક હતો. ગુરુના ભરતકર્મા “ કૌસ્તુભ ” મણિ હતું અને તેને માટે એક યોગી તલસતો હતો. સંહેલાઈથી તે પ્રાપ્ત થાય તેમ ન હતું તેથી તેણે ગુરુના શિષ્ય પૈકી કોઈને (ધણું કરીને બાલચંદ્રને) ફાડ્યો અને જ્યારે તે ગોચરી લઇને જતો હતો ત્યારે ઝાળીમાં હાથ નાખી તીવ્ર વિપ (ઝેર) ભેળવી દીધું. ગુરુને ગોચરી કરતાં તરતજ વસ્તુસ્થિતિ સમજાઇ પણ હવે તો તેની અસર થઈ ચૂકી હતી. પછી રાજા તથા પોતાના શિષ્યોને બોલાવી ગુરુએ કહ્યું કે— મારો અગ્નિસંસ્કાર ઉપાશ્રયમાં જ કરાવે અને તે સમયે મારા ભરતકની બાજુ પર એક દૂધભરેલો ખાદો રાખજો. તેમાં કૌસ્તુભ મણિ પડશે તે તમારે લઈ લેવો. પછી અંતસમયની આરાધના કરી, ચાર ચરણ સ્વીકારી તેઓ શાંતિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

ગુરુ પરની ભક્તિને કારણે કુમારપાળે ગુરુના દેહની રક્ષા લઇ પોતાના લલારે લગાડી. આથી સર્વ પરિવારે તેમ કયું અને તેને કારણે ત્યાં એક મોટો ખાડો પડી ગયો જેને “ હેમખાડ ” કહેવામાં આવે છે.

ગુરુના અવસાનથી કુમારપાળનો શોક અતિશય વધી ગયો. ગુરુએ ભવિષ્ય વાણી તરીકે અગાઉ તેને જણાવ્યું હતું કે પોતાના શ્રુત્ય પછી છ માસમાં જ તેવું શ્રુત્ય થશે અને પુત્રપ્રાપ્તિ થશે નહિ. બરાબર ગુરુના જણાવ્યા મુજબ છ માસે તેને અન્યપાળે (કુમારપાળનો ભત્રીજો) ઝેર આપ્યું. રાજાને ઝેરની જાણ થતાં જ કોશાગારમાંથી વિપદન શંખ મંગાવ્યો પણ તે અન્યપાળે દૂર કરાવી દીધો હતો. પછી જૈન વિધિ પ્રમાણે ચાર ચરણ સ્વીકારી કુમારપાળ પણ શ્રુત્યચરણ થયા.

આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસરિના પૂજકો તથા પ્રશંસકો પુષ્કળ હતા તેમ તેમના વિરોધીઓની સંખ્યા પણ નાનીસૂતી ન હતી. આમ છતાં શુદ્ધ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યથી અને સર્વતોમુખી પ્રતિભાથી તેઓ તે સર્વનો અડગપણે સામનો કરી શક્યા. એમના આખા જીવન દરમ્યાન એવો એક પણ પ્રસંગ શોધ્યો જડતો નથી કે જ્યારે તેઓ કોઈથી પણ પરાજિત થયા હોય. માનવી બધું કરી શકે છે પણ સાધુ-

જીવનમાં અસંખ્ય કાવાદાવાથી ભરપૂર રાજસભામાં લેશ માત્ર કીર્તિની ક્ષતિ વિના ટકી રહેવું અને અસાધારણ કાબૂ કેળવવો તે તો કોઈ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવી વિરલ વ્યક્તિતા નસીએ જ લખાયેલું હોય છે.

આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રે એ દિશામાં કાર્ય કર્યું હતું: એક બાજુ રાજને પ્રતિબોધી જૈન ધર્મ અને જૈન સિધ્ધાન્તોનો દેશ-દેશમાં પ્રચાર કરાવ્યો અને બીજી બાજુ સાડાત્રણ કરોડ જેટલા નૂતન શ્લોકો રચી સાહિત્યની સૃષ્ટિમાં પણ અજોડ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

ભારતના પ્રાચીન વિદ્વાનોની ગણનામાં પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું સ્થાન અનેક અને અતિગૌરવ-ભર્યું છે. વિક્રમના દરબારમાં કલિદાસનું અને હર્ષની રાજસભામાં જે સ્થાન બાણ કવિનું હતું તેવું જ અતિમૂલું સ્થાન સિદ્ધરાજ તેમજ કુમારપાળની રાજસભામાં શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું હતું. કોઈ તેમને ગુજરાતના પાણિની કહે છે, કોઈ તેમને ગુજરાતના મન્મથ જણાવે છે, કોઈ તેમને ગુજરાતના પિંગલાચાર્ય તરીકે ઓળખાવે છે તો કોઈ કોઈ તેમને ગુજરાતના અમરસિંહ (કાપકાર) તરીકે સંબોધે છે. તેમનું શિષ્યમંડળ પણ ખૂબ હતું. શ્રી રામચન્દ્રસૂરિ, શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ, શ્રી ગુણચન્દ્રસૂરિ, શ્રી વર્ધમાનગણિ, શ્રી દેવચન્દ્ર, શ્રી યશસ્વીન્દ્ર, શ્રી હૃદયચન્દ્ર, શ્રી બાલચન્દ્ર વિગેરે વિગેરે તેમના ગણનાપાત્ર શિષ્ય હતા.

હેમચંદ્રાચાર્યના ઉત્તર જીવનમાં તેમના શિષ્યો શિષ્યો વચ્ચે કલક વધી પડ્યો હતો. મુખ્ય શિષ્યોમાંના બાલચન્દ્ર, રામચન્દ્ર તથા ગુણચન્દ્ર પૈકી છેલ્લા એ ગુરુને વધાદાર રહ્યા હતા જ્યારે બાલચન્દ્ર અન્યપાળનો પક્ષ કરતો હતો. કહેવાય છે કે અંજનશલાકાના સમયે મુદ્દર્ત ચૂકાવનાર પણ બાલચન્દ્ર હતો.

રામચન્દ્રસૂરિ પણ સમર્થ હતા અને તેમણે પણ નાટકો-ગ્રંથો સારી સંખ્યામાં લખ્યા છે.

હેમચંદ્રાચાર્યના અવસાન બાદ પાટ પર કોને સ્થાપવા તેને માટે તકરાર ચાલી. અન્યપાળને બાલચન્દ્રે મદદ કરી હતી તેથી તેણે રામચન્દ્રને બાલચન્દ્રને પાટ સોંપવા કહ્યું પણ ગુરુએ પોતાને પાટ સોંપેલી હોવાથી રામચન્દ્રે ના પાડી. આથી રાજ અન્યપાળ ગુરુએ થયો અને તેમને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. ધગધગતી શિલા પર સૂઈ જવાનું ફરમાન કાઢ્યું. રામચન્દ્રસૂરિ વિનાસકાંચે શિલા પર સૂઈ, અનશન સ્વીકારી સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

બાલચન્દ્ર મરીને યજ્ઞ થયો ને સંઘને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. સંઘે તેને વિનંતિ કરતા જણાવ્યું કે- 'મારી રચેલી સ્તુતિ બોલવાની પ્રથા દાખલ કરો તો જ ઉપદ્રવ દૂર કરું.' પછી તેની રચેલી સ્નાતસ્થાળની સ્તુતિ પાક્ષિકાદિ પ્રતિક્રમણમાં દાખલ કરી જે અદ્વાપિ પર્યંત ચાલુ છે.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, ન્યાય, અલંકાર, સ્તુતિ, યોગ અને રાજનીતિ વિગેરે અંગોને સ્પર્શતાં ગ્રંથો રચ્યા છે. મહત્વના દરેક વિષયોનું તેમણે સારું નિરૂપણ કર્યું છે.

હેમચંદ્રાચાર્યે રચેલા ગ્રંથો પૈકી કેટલાક તો સર્વમાન્ય છે અને અત્યારે પણ તેમનો છૂટથી ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. ઇતરધર્મીઓ પણ હવે હેમચંદ્રાચાર્યનું મૂલ્ય આંકતા શીખ્યા છે અને તેમને ગુજરાતના સર્વશ્રેષ્ઠ જ્યોતિર્ધર માને છે.

તેમણે રચેલ વિપુલ ગ્રંથરાશિમાંથી કેટલાકના નામ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ વ્યાકરણ વિષય

	શ્લોકસંખ્યા		શ્લોકસંખ્યા
સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન લઘુવૃત્તિ	૬૦૦૦	ધાતુપાઠ અને વૃત્તિ	...
" બૃહદ્વૃત્તિ	૧૮૦૦૦	ધાતુપારાયણ અને વૃત્તિ	૫૬૦૦
" બૃહદ્ન્યાસ (અપૂર્ણ)	૮૪૦૦૦	લિંગાનુશાસન વૃત્તિ અને વિવરણ	૩૬૮૪
" પ્રાકૃત વ્યાકરણ વૃત્તિ	૨૨૦૦	ઊષાદિ સૂત્ર વૃત્તિ	...
બાલભાષા વ્યાકરણ સૂત્રવૃત્તિ (અપ્રકાશિત)			

૨ કાવ્ય ગ્રંથો

ત્રિપદિથલાકા પુરુષ ચરિત્ર (પર્વ ૧૦) ૩૨૦૦૦	પરિશિષ્ટ પર્વ	૩૫૦૦
હૈમવિભ્રમસૂત્ર વૃત્તિ ચુક્ત	...	સંસ્કૃત દ્રવ્યાશ્રય મહાકાવ્ય
પ્રાકૃત દ્રવ્યાશ્રય મહાકાવ્ય	૧૫૦૦	સપ્તસંધાન મહાકાવ્ય (અપ્રાપ્ય)

૩ કોષ

નિઘંટુ કોષ અને શેષ	૩૬૬	એકાર્થ કોશ (અભિધાનચિંતામણિ)	
શેષ નામમાળા	...	સ્વોપજ્ઞ ટીકા	૧૦૦૦૦
અનેકાર્થ કોશ (અનેકાર્થ સંગ્રહ)	૧૮૨૮	દેશ્યકોશ (દેશીનામમાલા)	
		સ્વોપજ્ઞ ટીકા	૩૫૦૦

૪ ન્યાય ગ્રંથો

પ્રમાણમીમાંસા સ્વોપજ્ઞ (અપૂર્ણ)	૨૫૦૦	દ્વિજવદન ચપેટા	...
અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાનિશિકા	૩૨	હેમવાદાનુશાસન	...
અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાનિશિકા	૩૨		

૫ યોગ ગ્રંથ

યોગશાસ્ત્ર, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત	૧૨૫૭૦
--------------------------------	-------

૬ રાજનીતિ

અર્હંતીતિ

...

૭ અલંકાર ગ્રંથ

કાવ્યાનુશાસન સ્વોપજ્ઞ અલંકાર સૂક્ષ્મણિ વૃત્તિ અને વિવેકસહિત	૬૮૦૦
---	------

૮ સ્તુતિ ગ્રંથ

વીતરંગ સ્તોત્ર	૧૨૮	અર્હંતસહજનામસમુચ્ચય	...
મહાદેવ સ્તોત્ર	૪૪૧		

ઉપદેશમાળા	...	છન્દઃશાસ્ત્ર ટીકા સહિત	૩૦૦૦
બલાબલ સૂત્ર વૃત્તિ	...	હેમન્યાયાર્થ મંજૂષા	...
જાતિવ્યાવૃત્તિ ન્યાય	...	પાંડવચરિત્ર	...
ગણપાઠ	...		[વગેરે વિગેરે]

દ્વાયાશ્રય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં છે અને પ્રાકૃતમાં કુમારપાલ ચરિત છે. પણ જાનેમાં બે-બે હેતુ એક સાથે પાર પાડ્યા છે. પહેલામાં મૂળરાજથી માંડી ચૌલુક્ય વંશનું વર્ણન છે અને સાથે સાથે “સિદ્ધહેમ” ના સૂત્રો પ્રતિપાદિત કરનાર ઉદાહરણો છે. કુમારપાળ ચરિતમાં પણ એવી કાવ્યચમત્કૃતિ પ્રાકૃત વ્યાકરણને લગતી છે.

આમાંનાં પાંડવચરિત્ર, ઉપદેશમાળા, જાતિવ્યાવૃત્તિ ન્યાય, અન્ય દર્શનવાદવિવાદ, અર્હતીતિ, ગણપાઠ વિગેરે કેટલાક ગ્રંથો તેમના કરેલા મનાય છે; પણ તે નિશ્ચિતપણે કહી શકાય તેમ નથી. ઉપર જણાવેલા ગ્રંથોમાંથી પણ કોઈ કોઈ અનુપલબ્ધ પણ સંભવે છે.

ઉપર જણાવેલ ગ્રંથોની યાદી જોતાં જણાશે કે તેઓશ્રીએ વિવિધ વિષયો, તેને લગતો ઊદાપોહ અને વિવરણ તેમજ ગ્રીણવટભરી ચર્ચાથી સાહિત્યના પ્રત્યેક અંગને પૂરતો ન્યાય આપ્યો છે. તેમના વાંચન, મનન અને પરિશીલનના નવનીતરૂપે તેમણે જે સાહિત્ય આપણી સમક્ષ પીરસ્યું છે તે જોતાં વિચારતા તેમના વિસ્તૃત અવગાહન અને વાંચન તેમજ શક્તિ માટે ખરેખર આશ્ચર્ય ઉદ્ભવવા સાથે તેમની સમર્થ પ્રતિભાની અને સૂક્ષ્મદર્શિપણાની કાંઈક કાંઈ થાય છે. સિદ્ધહેમ, દ્વાયાશ્રય, અભિધાન કોશો કે કાવ્યાનુશાસનાદિ મહાગ્રંથોને બાજુએ મૂકી ફક્ત અન્યથોગવ્યવચ્છેદ્ધાત્રિંશિકા જેવી ફક્ત બેઝીશ કાવ્યની સ્તુતિનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં પણ સ્યાદાદ, નય, પ્રમાણ અને સમ્મતંગી જેવા અકાટ્ય સિદ્ધાન્તોની પ્રરૂપણા કરી છે.

એમનામાં શંકરાચાર્ય સદૃશ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ હતી, ઓરિસ્ટોટલથી પણ વધારે સર્વગ્રાહિણી બુદ્ધિ હતી, મહર્ષિ બુદ્ધની સુકુમાર અહિંસા કરતાં તીવ્ર અહિંસાની ધૂન હતી, અને તેને બ્રહ્માંડમાં વ્યાપક બનાવવાનો એમનો દિવ્ય મનોરથ હતો. ખરેખર તેઓ મહાત્મા હતા, પૂર્ણ યોગી હતા, અદ્ભુત જિતેન્દ્રિય હતા, અત્યંત કરુણાળુ હતા, પૂરા નિઃસ્વૃહી પણ હતા, અને સત્યના સાચા ઉપાસક હતા.

આચાર્યશ્રીના સમગ્ર જીવનનો વિચાર કરવા બેસીએ છીએ ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ નતમસ્તક બની જવાય છે. રાજા, રાજના અનુયાયી, મિત્રો, વિરોધીઓ, જ્ઞેનો, જ્ઞેનેતરોને ધર્મોપદેશ આપવા ઉપરાંત નવસાહિત્ય સર્જન અને સાથોસાથ નિર્ગ્રંથ જીવનની અપૂર્વ સાધના; આ દરેકને તેમણે સંપૂર્ણ ન્યાય આપ્યો છે. આ ઉપરથી સમજાય છે કે તેમણે જીવનને કેટલું નિયમિત બનાવ્યું હશે અને પળેપળને કેટલી મહત્વભરી માની હશે.

૪૧ શ્રી અજિતદેવસૂરિ

શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિની પાઠે એકતાલીશમા પદ્ધતિ શ્રી અજિતદેવસૂરિ થયા. મુનિચંદ્રસૂરિના ઘણા શિષ્યો પૈકી આ અજિતદેવસૂરિ ને વાદી શ્રી દેવસૂરિ સમર્થ શિષ્યો હતા.

પ્રભાવિક આચાર્યશ્રી જિનદત્તસૂરીશ્વરજી

સિદ્ધરાજજયસિંહ પણ અજિતદેવસૂરિને માનનીય ગણતો ને તેમની સાથે ધર્મચર્યા કરી નવું જ્ઞાન મેળવતો. તેમણે જિરાઉલી તીર્થની સ્થાપના કરી કહેવાય છે. તેમના સમયની આસપાસ બુદ્ધા બુદ્ધા ગચ્છો-મતોની ઉત્પત્તિ વિશેષ પ્રમાણમાં થવા પામી હતી.

અરતર મતોત્પત્તિ

અરતર ગચ્છની ઉત્પત્તિ શ્રી જિનદત્તસૂરિથી માનવામાં આવે છે. ધંધુકાના મંત્રોશ્વર વાહિગ શ્રેણીને ત્યાં તેમનો વિ. સં. ૧૧૩૨ માં જન્મ થયો હતો. માતાનું નામ વાહક દેવી હતું. તેમનું સંસારાવસ્થાનું નામ સૌમચંદ્ર હતું. બાલ્યકાળથી તેમની પ્રજ્ઞા ઘણી જ તીવ્ર હતી અને તેથી અલ્પ સમયમાં તેમણે સારી વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી હતી. શુરુ-સંસાર વધતાં તેમને સંસાર પ્રત્યે નિર્વેદ ઉપજ્યો અને માતૃપિતાને સમજાવી નવ વર્ષની ઉંમરે વિ.સં. ૧૧૪૧ માં દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેમના દીક્ષા-શુરુ વાયક દેવભદ્ર ગણિ હતા અને તેમનું “સૌમચંદ્ર” બુદ્ધિ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું હતું.

પછી વિશેષ વિદ્યાભ્યાસ માટે તેમને અન્ય શુરુની નિત્રામાં સોંપવામાં આવ્યા અને કાલક્રમે શાસ્ત્રમાં પારંગત થતા અનુક્રમે એક એક પદવી-પ્રદાન થતાં તેમને ૧૧૬૯ માં આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું અને “જિનદત્તસૂરિ” એવું નામાભિધાન રાખવામાં આવ્યું. તેમણે ચિંતોડમાં શ્રી સિદ્ધસેન દોવાકરે જે પુસ્તક વાંચી વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી હતી તે જ પુસ્તક તે જ સ્થાનમાંથી કાઢી, વાંચી, વિદ્યા અવધારી પાછું મૂકી દીધું હતું. તેવી જ રીતે ઉગ્ગૈર્ભમાં પણ મહાકાળીના મંદિરમાં શ્રી સિદ્ધસેન દોવાકરેના જ રચેલ અપર્વ ગ્રંથ મેળવી, વાંચી, વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી હતી. સાઝાતણુ કરોડ વાર “માયાબીજ”નો જાપ કરવાથી તેમને દેવસહાય પ્રાપ્ત થઈ હતી. એમ કહેવાય છે કે આ જાપમાં વિદ્યન ઊભું કરવા માટે ચોસઠ યોગિણીએ અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં સફળતા મળી ન હતી અને પરિણામે શુરુએ સ્વશક્તિબળે તેમને પરામવ પમાડીને પોતાને વશ કરી લીધી હતી.

તેમણે તેમના જીવન દરમિયાન ઘણા ચમત્કારો કરી જતાવ્યાનું કહેવાય છે.

શ્રી જિનદત્તસૂરિ વિદ્યાર કરતાં કરતાં વડનગર આવ્યા. દેવી બ્રાહ્મણોએ એક મરેલી ગાયને જિન-મંદિર આગળ મૂકીને આજ્ઞા ફેલાવી કે જોનો હિંસક છે. આ બનાવથી આવકવર્ગ વ્યાકુળ થઈ ગયો અને આ અપવાદ દૂર કરવા માટે શુરુને પ્રાર્થના કરી. શુરુએ આશ્વાસન આપી મંત્ર-જાપ કરી બંધારને ખોલાવ્યો ને આજ્ઞા આપી કે—“આ મૃત ગાયના શરીરમાં પ્રવેશ કરી, તેને જીવંત સ્વરૂપ બનાવી શિવમંદિર સુધી લઈ જાઓ અને પછી ત્યાં મૃત કબરને પડખું રહેવા દઈ આત્મા જાઓ.” સોડાના ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે મરેલી ગાય ઊભી થઈ ચાલવા લાગી અને શિવમંદિર પાસે જઈ પુનઃ મરણુદ્ધાને પામી થઈ. આથી બ્રાહ્મણવર્ગ અતિશય ગભરાયો અને શુરુના મહાત્મ્યથી ભય પામી, શુરુ પાસે આવી પોતાના અકૃત્યની માફી માગી.

આવી જ રીતે દેવસહાયથી ભરત્ય નગરમાં મોગલ બાદશાહના મરેલા પુત્રને સજીવન કર્યો હતો.

તેઓના દીક્ષાશુરુ તો દેવભદ્ર વાયક હતા, પણ શ્રીમાન અભયદેવસૂરિના પદધર શ્રી જિન-વલ્લભસૂરિના અવસાન બાદ જિનદત્તસૂરિ સમાન કોઈ સમર્થ પુરુષ નબંદે નહિ આવવાથી તેમને જિનવલ્લભસૂરિના પદધર તરીકે સ્થાપ્યા હતા.

જિનદત્તસૂરિ જરા મગર સ્વભાવના હતા અને તેમને પૂછવામાં આવતા પ્રશ્નોનો જવાબ ઘણી મુદ્દમ રીતે આપતા તેથી સોડોમાં “અરતર” એવા નામથી પ્રસિધ્ધિ પામ્યા. કેટલાકો જિને-

શ્વરસૂરિ કે જિનવલ્લભસૂરિને ખરતર મતના આઘ પ્રરૂપક કહે છે પણ પદાવલીમાં દર્શાવેલ ખરતર મતોત્પત્તિના ૧૨૦૪ ના સંવત સાથે તેમનો મેળ ખાતો નથી. તેમજ જિનેશ્વરસૂરિ કે નવગાંધી દીક્ષાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિએ પોતાના ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં “ખરતર ગચ્છ” નું નામ આપ્યું જણાવ્યું નથી. જિનદત્તસૂરિ પ્રભાવિક અને ચગત્કારિક હતા. તેમણે એક લાખ ત્રીશ હજાર રાજપુતોને પ્રતિબોધી જૈન ધર્મમાં રિયર કર્યા હતા.

તેમણે ૫૦૦ સાધુ તેમજ ૭૦૦ સાધ્વીઓને દીક્ષા આપી હતી. વિ. સં. ૧૨૧૧ માં અનમેર નગરમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેમણે પોતાની પાટે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિને રથાર્થ દતા. તેઓ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ગણેજ માનનીય પુરુષ મનાય છે અને “દાદાજી” ના નામે પ્રસિધ્ધ છે. તેમની પાદુકા ઠેકાણે ઠેકાણે છે અને તેનું પૂજન કરવામાં આવે છે. તેમણે સાદિત્યના દોષમાં પણ સારો ઉપકાર કર્યો છે. તેમણે રચેલા ગ્રંથો પૈકી કેટલાકની યાદી નીચે પ્રમાણે છે.

સંદેહદોહાવલી

ઉત્સૂત્ર પટોદ્ધટન કુલક

ઉપદેશ કુલક

અવસ્થા કુલક

ચૈત્યવંદન કુલક

ગણધર સાર્ધશતક

ચર્યારી પ્રકરણ

પ્રત્યોદોદય ગ્રંથ

પદસ્થાન વિધિ

કાલસ્વરૂપ દ્વાત્રિંશિકા

પાર્થનાથ સ્તોત્ર

શુરુપારતંત્ર સ્તોત્ર

તંજય સ્તોત્ર

સ્તંધમવહરઉ સ્તોત્ર

મહરહિય સ્તોત્ર

યદંધ્રો સ્તુતિ

શુક્ત શાસ્ત્ર

અધ્યાત્મ દીપિકા

વિગેરે વિગેરે

અંચલગચ્છની ઉત્પત્તિ

વિક્રમના તેરમા સૈકામાં સાધુઓ વધુ પ્રમાણમાં શિથિલાચારી થવા લાગ્યા અને પોતપોતાની સ્વેચ્છાએ અવનવી ક્રિયા સ્વીકારી સ્વમતનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. આ જ સૈકામાં ખરતર, અંચળ, સાર્ધપૌર્ણિમિય અને આગમિક મતની ઉત્પત્તિ થવા પામી તે જ આ વાતનું સમર્થન કરે છે. જય-સિંહસૂરિની પાસે દંત્રાણાના રહીશ દ્રોણ વ્યવહારીઆના પુત્ર ગોહુએ દીક્ષા સ્વીકારી. તેમની જુદી તીવ્ર હોવાથી ધીમે ધીમે આગભાવ્યાસમાં પ્રવીણ થવા લાગ્યા. એકદા દશવૈકલિકના સાતમા અધ્યયનની છટ્ટી ગાથા ભણતાં તેને વિચાર ઉદ્ભવ્યો. તે ગાથા નીચે પ્રમાણે હતી—

સીઓદગં ન સેવિજ્ઞા, સિલાવુદ્ધિ હિમાણિય ।

ઉસણોદગં તહ ફાસુયં, પડિગાહિજ્ઞ સંજણ ॥

આનો અર્થ એવો થાય છે કે—સચિત પાણી ન સેવવું, હિમનો પણ ઉપયોગ ન કરવો, ઉતું તેમજ કાસુ પાણી લેવું. આનો અર્થ વિચારતાં, ઉપાશ્રયમાં સચિત પાણીના માટલા ભરેલા દેખી શુરુ પાસે આવી પૂછ્યું—‘હે ભગવન્! આપણે શું કહીએ છીએ અને શું કરીએ છીએ? આપણા કથનાનુસાર આપણું વર્તન જણાવું નથી.’ એમ કહી ઉપલી ગાથા કહી સંભળાવી. એટલે શુરુએ કહ્યું કે—‘એ બધી ચોથા આરાની વાત છે; પાંચમા આરામાં તે પળે નહિ.’ એટલે તેમણે કહ્યું કે—‘તે પ્રમાણે પળે તો લાભ કે નુકશાન?’ શુરુએ લાભની વાત જણાવતાં તેમણે તે શુદ્ધ માર્ગ આદ્યો

અને શુદ્ધ ક્રિયા કરતાં તેમને 'શુરુએ ઉપાધ્યાય પદ આવી વિજયયંત્ર એવું' નામ આપ્યું.

પછી શુરુની આગા લઇ ત્રણ શિષ્યો સાથે ક્રિયાદ્વાર કરવા માટે વિહાર શરૂ કર્યો. સિદ્ધાંતાનુસાર ભોક્ષાને સાથ ઉપદેશ દેવા લાગ્યા અને બેતાલીય દોષ રહિત આહાર મળે તો જ સ્વીકારવા લાગ્યા. એક વખત કપાંચ શુદ્ધ આહાર ન મળ્યો અને વિના આહારે ત્રીશ દિવસ નીકળી ગયા, તો પછી શુદ્ધ ભાગ્યથી તેઓ ચળાયમાન થયા નહિ. પાવાગઢ તીરે આવી, તીર પ્રસ્થનાં દર્શન કરી, જિનાલયની બહાર નિર્જીવ શિલા પર સામારિક અણુશણુ આદ્યું.

આ સમયે ચક્રેશ્વરી અને પદ્માવતી નામની બે દેવીઓથી સીમંધરસ્વામીને વાંદવા નિમિત્તે મહાવિરોહ ક્ષેત્રમાં ગઇ હતી તેમણે પ્રસ્થના મુખથી શુદ્ધ ક્રિયાધારી તરીકે વિજયયંત્ર ઉપાધ્યાયનું નામ સંભળી તેમના દર્શન નિમિત્તે પાવાગઢ પર આવી. વાંદોને ઉપાધ્યાયને કહ્યું કે- 'શ્રી સીમંધરસ્વામીએ જેવા ક્રિયાધારી કલા છે તેવા જ તમે છો, તો હે પૂજ્ય! વિધિપક્ષ ગચ્છ એવું નામ સ્થાપી શુદ્ધ ભાગ્યનું સ્થાપન કરો અને ઉત્પત્ત્યપ્રપણને જડચૂળથી ફેંકી દો. તમે અહીંથી ભાસેજ નગરે જાઓ. ત્યાં તમને શુદ્ધ આહાર મળશે.' દેવીવચનથી વિજયયંત્ર ઉપાધ્યાય પાવાગઢથી નીચે જતી ત્યાં ગયા ને શુદ્ધ આહાર સ્વીકારી પારણું કર્યું. ત્યાંના શ્રીમંત્ર આવક યશોધનને પ્રતિભોધી પોતાનો ભક્ત બનાવ્યો. ત્યાંથી વિજયયંત્ર ઉપાધ્યાય બેણુપ નગરે ગયા. ત્યાંના કોટિ નામના વ્યવહારીઆને પછુ પ્રતિભોધી સ્વઅનુયાયી બનાવ્યો.

એકદા તે કોટિ નામનો વ્યવહારીઓ પાટણ ગયો અને ત્યાં પડકિમણું કરતાં વાંદણા વખતે મુઠપતિને બદલે વચ્ચના છેડાવડે વાંદણા લીધા. એટલે કુમારપાળ જૂપાળે તેનું કારણ પૂછતાં શુરુએ વિધિપક્ષની વાત કહી ત્યારે કુમારપાળે વચ્ચના અંચલા (છેડા) વડે વાંદણા લીધા હોવાથી વિધિપક્ષને બદલે આંચલિક એવું નામ આપ્યું અને ત્યારથી તેનું આંચળ ગચ્છ એવું નામ પ્રચલિત થયું. પછી વિજયયંત્રને આચાર્યપદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું તેમ જ તેનું આચરણિતસૂત્રિ એવું નામ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. આ ગચ્છની ઉત્પત્તિ વિ. સં. ૧૨૧૭ માં થઇ. આ ગચ્છમાં ઉત્તરોત્તર ધણા પ્રભાવિક આચાર્યો થયા છે.*

સાધ્વૈષ્ણીમીય મત

આ ગચ્છની વિ. સં. ૧૨૩૬ વર્ષે ઉત્પત્તિ થઇ. કુમારપાળ જૂપાળે એકદા શ્રીમદ્ દેમચંદ્રાચાર્યને પૂછ્યું કે- 'પુનર્મીઆ ગચ્છવાળા જોનાગમે પ્રભાણે ચાલે છે કે નહિ તેની ખાતર તપાસ કરવી છે, માટે તેમના ગચ્છાચાર્યને અહીં બોલાવો.' શુરુએ તે ગચ્છના આચાર્યને બોલાવ્યા અને કુમારપાળે પ્રશ્નો પૂછતાં આઠાઅવળા જવાબો આપવા માંડ્યાં, તેથી કુમારપાળે પુનર્મીઆ ગચ્છના સાધુઓને પોતાના દેશમાંથી દૂર આદ્યા જવા કહ્યું. કુમારપાળના અવસાન બાદ પુનર્મીઆ ગચ્છના સુમતિસિંહ નામના આચાર્ય

* એક એવો પણ ઉલ્લેખ છે કે નરસિંહ નામના આચાર્ય બહુના નામના ગામમાં રહ્યા હતા. નાંથી નામની અંધ ધનાઢ્ય શ્રાવિક તેમની અનુયાયી હતી. એકદા વંદન નિમિત્તે આવતાં તે મુઠપતિ વિસરી ગઈ. એટલે શુરુએ કહ્યું કે- 'કાંઈ નહિ, વચ્ચના છેડાથી વાંદો.' તેણે તેવી રીતે વંદન કર્યું અને નાંથીએ કરેલ ધનસહાયથી નવા આંચલિક અતની સ્થાપના કરી ને પોતે નામ બદલીને આચરણિતસૂત્રિ એવું નામ પારણું કર્યું. (ગચ્છમત પ્રબંધ પૃ. ૩૧)

પાટણ આવ્યા. કોણેએ તેમનો ગરુડ પૂછતાં તેમણે જણાવ્યું કે- ‘અમે સાર્વપુનમીઆ ગરુડના છીએ.’ આ મતવાળા જિનમૂર્તિની કળથી પૂજ કરતા નથી.

આગમિક ગરુડ.

પુનમીયા ગરુડના શ્રી શીલગુણસૂરિ અને દેવભદ્રસૂરિ નામના બે આચાર્યો તે મતનો ત્યાગ કરી અંચળ ગરુડમાં દાખલ થયા, પરંતુ પાછળથી તેનો પણ ત્યાગ કરી પોતાનો સ્વતંત્ર પંથ ચલાવ્યો. ક્ષેત્રદેવતાની સ્તુતિ કરવી નહિ ઇત્યાદિ નૂતન પ્રરૂપણા કરી તેઓએ પોતાના નૂતન મતનું આગમિક ગરુડ એવું નામ સ્થાપ્યું. આ મતની ઉત્પત્તિ વિ. સં. ૧૨૫૦માં થઈ. આ ગરુડમાં પણ ઘણા શક્તિશાળી આચાર્યો થયા છે અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં તેમજ શાસનોત્તરિમાં સારી અભિવૃદ્ધિ કરી છે.

બાહુડોદ્ધાર (ચૌદમો ઉદ્ધાર)

સોરઠ દેશનો સમરરાજ* કુમારપાળની આણુ માનતો ન હતો. તેની ઉદ્ધતાઈને માટે તેને શિક્ષા કરવા રાજ્યએ ઉદ્યન મંત્રીને સૈન્ય સહિત મોકલ્યો. મંત્રી પ્રયાણ કરતાં કરતાં પાલીતાણા નગરે આવી પહોંચ્યા. પરમોદ્ધાસથી પરમ પવિત્ર તીર્થોધિરાજ શ્રી શત્રુંજયની યાત્રા નિમિત્તે ગિરિવર પર ચઢ્યા અને પરમોપગારી જગદીશ્વરની સેવા-ભક્તિ કરી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા. તે સમય મુખ્ય મંદિર કાષ્ઠનું હતું અને ઘણું જીર્ણ થઈ ગયું હતું. મંત્રીશ્વર કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા હતા તેવામાં એક ઉંદરે સળગતા દીવાની વાટ ઉપાડી અને પોતાના દરમાં પેસવા લાગ્યો. પૂજારીનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાતા તેણે તરત જ તે સળગતી વાટ ઝુટવી લીધી. આ દૃશ્ય જોતાં મંત્રીશ્વર કાઉસગ્ગ પારી જાંડા વિચારમાં પડી ગયા. તે મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે- ‘જો આ સમયે પૂજારીએ સમયસૂચકતા વાપરી વાટ ન લઈ લીધી હોત તો મંદિરને મોટું નુકશાન થવા પામત. મંદિરની આવી જીર્ણ રિથિતિ હોય ને મારા જેવો મંત્રીશ્વર મળેલી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય ન કરે તો મળેલી લક્ષ્મી શા કામની ?’ પછી ત્યાં ને ત્યાં જ પ્રભુસાક્ષીએ જ્યાં સુધી જીર્ણોદ્ધાર ન કરાવું ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, એકલકત કરવું, ભૂમિ-શયન કરવું અને તાંબૂલત્યાગ કરવો એ ચાર બાબતનો નિયમ કર્યો.

એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી, આદીશ્વર ભગવાનને લાવપૂર્વક લેટી મંત્રીરાજ સોરઠરાજ સમર સામે ગયા અને સુલેહના કહેણનો જવાબ સમાધાનાત્મક ન આવવાથી પરસ્પર ભીષણ સંગ્રામ થયો. આખરે સમરરાયની હાર થઈ અને તેના પુત્રને ગાદી પર બેસારી મંત્રી ઉદ્યને તેના દેશ પર કુમારપાળની આણુ ફેલાવી.

પણ શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર સ્વહસ્તે કરવાનું ભાગ્યદેવીએ ઉદ્યન માટે નિરધાર્યું નહોતું. લડાઈમાં જીત તો મેળવી પણ રણમેદાનમાં સ્વશરીર પર શસ્ત્રાદિકના ઘણા ધા પડ્યા હોવાથી પાછા વળતાં તેમને રસ્તામાં જ વસમી વેદના થવા લાગી. વ્યાધિ વધતાં મૂર્છા પણ આવી ગઈ અને કેટલાક શીતોપચાર પછી મૂર્છા વળતાં મંત્રી પોતાની પ્રતિજ્ઞા સંભારી શોકાચ્છાદિત ચિત્તે જાંડો નિઃશ્વાસ મૂકવા લાગ્યા. સાથે રહેલા સુભટોને આ દેખાવથી અતિ આશ્ચર્ય થયું. રણભૂમિમાં વીરની માફક ગાજતો અને મૃત્યુને હાથમાં રાખીને ફરતો મંત્રીશ્વર આવી વ્યાધિથી શામાટે ડરતો હશે? તેની કદપના પણ તેઓ ન કરી શક્યા. મૃત્યુને સામે મ્હોંએ આમંત્રણ આપનાર બહાદુર ઉદ્યન મૃત્યુથી

* પ્રસાવક ચરિત્રમાં નવઘણ એવું નામ જણાવ્યું છે.

શા માટે આટલો બધો કંપે છે તેની કલ્પના સરખી પણ તેઓ કરી શક્યા નહિ. છેવટે એકત્ર થઇ તેઓ મંત્રીશ્વરને તેમના નિઃશ્વાસનું કારણ પૂછતા લાગ્યા ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે—“ હે સુભટ ! મને મરણનો શેષ માત્ર બધ નથી, પરંતુ મારી નિઃદગીમાં નિરધારેલા ચાર કાચો ડું કરી શક્યો નથી તે બાબત મને શલ્યની માફક ખૂંચે છે. અંતસમય સુધી તેની પૂર્ણતા ન થવાથી મારું હૃદય કમકમી ભેડે છે.” સુભટાએ વિશેષ હકીકત પૂછતાં તેમણે નીચેની ચાર બાબતો જણાવી.

(૧) યતુંજય તીર્થ પર મુખ્ય જીર્ણોદ્ધારને રથાને નૂતન પાપાણનું મંદિર કરાવવું.

(૨) શ્રી ગિરનાર પર પાજ બંધાવવી.

(૩) મારા પુત્ર અંબડને દંડનાયક નીમવો.

(૪) અંતસમયે ગુરુ સમીપે નિઃશ્વાસ કરવી.

અંતસમયે પણ ઉદયનની ગુરુ પરતેની આવી ઉત્કટ ભાવના જોઇ સુભટા વિચારમાં પડી ગયા. તેઓ માહોમાંહે વિચાર કરવા લાગ્યા કે આવા ગાઢ જંગલમાં જૈન સાધુને લાવવા ક્યાંથી ? પછી પરસ્પર વિચારણા કરતાં એક જણે યુક્તિ બતાવી અને તેઓએ ઉદયનના મનની શાંતિ માટે કહ્યું કે—“ મુનિવર સમક્ષ નિઃશ્વાસ કરવાની આપની ઇચ્છાપૂર્તિ માટે તપાસ કરાવી મુનિવરને શોધી લાવીએ છીએ અને બાકીની ત્રણ પ્રતિજ્ઞાઓ આપના પુત્ર બાહોડાદ્વાર પૂર્ણ કરાવશું.” પછી કોઇ એક વંદ પુરુષને ગોત્રી લાવી, તેને જૈનમુનિના આચાર્યની વાકેફ કરી, સાધુના ઠપકાં પહેરાવી મંત્રી સમક્ષ લાવ્યા. સાધુને જોઇ અંતસમયે અમૃત મળ્યા જેટલો મંત્રીશ્વરને આનંદ થયો. ધણ જ હર્ષથી તેમને પ્રણામ કરી, ચોરાશી લાખ જીવાયોનિને ખમાવી, ચાર ચરણ સ્વીકારી, મંત્રીશ્વર શાંતિપૂર્વક રવર્ગે સીધાવ્યા.

કુમારપાળ મહારાજને ઉદયન મંત્રીના અવસાનની હકીકત જણાવી સુભટા તેમના પુત્ર બાહોડ અને અંબડ પાસે આવ્યા ને પિતાની મનકામનાઓથી વાકેફ થયા. બાહોડે બધી વાત ધણ જ પ્રેમપૂર્વક સ્વીકારી લીધી અને મહારાજ કુમારપાળની રજા લઇ તરત જ શ્રી સિદ્ધાચળ આવ્યા. શુભ મુહૂર્તે શ્રી જિનસુવન માટે પાથો નખાવ્યા. આ વાત સાંભળી દેશ-દેશના અન્ય ધનાઢ્ય શ્રાવકો પણ મંત્રી સમક્ષ આવ્યા ને વિનંતિ કરી કહેવા લાગ્યા કે—“ આ ઉત્તમોત્તમ તીર્થના ઉદ્ધારના કાર્યથી આપ અપૂર્વ પ્રુષ્ઠ હાંસલ કરી રહ્યા છો, પરંતુ કૃપા કરીને અમને પણ થોડો લાભ મળે તે હેતુથી અમારું થોડુંક ધન્ય સ્વીકારો તો અમે પણ પ્રુષ્ઠકાર્યથી પાવન થઇએ.” સ્વધર્મીઓની આવી આકાંક્ષા જાણીને મંત્રીશ્વરે દીપ શરૂ કરી. આ સમયે દીમાણા ગામને ‘લીમો’ કુલીયો પણ યતુંજય તીર્થની યાત્રાર્થે આવ્યો હતો. સકળ સંધને એકત્રિત થયેલ જોઇ શું કાર્ય આણે છે તે જાણવાની જિજ્ઞાસાથી તે પણ ત્યાં આવ્યો પરંતુ બીડને કારણે તે અંદર દાખલ થઇ શક્યો નહિ. તેની અંદર આવવાની ઇચ્છા દૂરથી પણ મંત્રીશ્વર બાહોડે જાણી લીધી, જેથી માણસ મોકલી તેને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો. દીપની શરૂઆત થતાં જ બીમાને પણ ભાવના જાગૃત થઇ પણ ન્યાં મોટી મોટી રકમ નોંધાતી હોય ત્યાં પોતાની અદ્ય રકમ શા હિસાબમાં ? એમ વિચારી તે મનમાં ને મનમાં જ અચકાવા લાગ્યો. મંત્રીશ્વરે તેનો મનોભાવ કળા લીધો ને કહ્યું કે—“ તમારે જે ભરાવવું હોય તે સુખેથી ભરાવો.” મંત્રીશ્વરના આવા કહેણથી તો તે વધુ ચરમોદિ બન્યો અને પોતાની જીવનકથા ટલી બતાવી—“ હું દીમાણા ગામનો વાસી છું. ઘીની કુડલી લઇ દેરી કરું છું. તેથી કુડલીયો કહેવાઈ છું. મારું ઘર જીર્ણ હોવાથી ફળિયામાં પશ્ચો રહું છું. મહેનત-મજૂરી કરી પેટ ભરું છું

પણ આપ સહુનું અહીં આવાગમન સાંભળી જેમ તેમ કરી અહીં આવી ચઢ્યો છું. મારી પાસે છ દ્રામની મૂડી છે અને ફેરી કરતાં એક દ્રામ ને એક રૂપિયો પ્રાપ્ત થયો છે તેમાંથી રૂપિયાના ફૂલ લઈ પ્રભુપૂજા પ્રેમપૂર્વક કરી છે અને જાણી રહેલા સાતે દ્રામો ટીપમાં લખવા કૃપા કરો.” આ વાત સાંભળી મંત્રીશ્વરે ટીપને મથાળે સૌથી પહેલું નામ ભીમા કુડલીયાનું લખાવ્યું. આમ થવાથી હજારોની રકમ ભરનારા કોષ્ટકે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે મંત્રીશ્વરે જણાવ્યું કે-“તમોએ ઉલટથી જે જે રકમો લખાવી છે તે તો તમારી મૂડીના પ્રમાણમાં અલ્પ છે પણ ભીમાએ તો પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી દીધું છે, માટે તેનું નામ સૌથી મુખ્ય હોવું જોઈએ.” પછી તો સર્વે ભીમા કુડલીયાના કાર્યની અનુમોદના કરવા લાગ્યા.

પછી હર્ષિત થયેલો ભીમો ઘરે જવા નીકળ્યો, પણ વિચાર કરે છે કે-“સ્ત્રી માથાભારે છે અને તેની કળ્યાણોર પ્રકૃતિ છે, માટે મૂડી વગર ઘરે જઈશ તો નકામો કસલ વધશે.” પણ પરમાત્માનું નામ સ્મરણ કરતો કરતો ઘરે પહોંચ્યો. ઘરે જતાં જ સ્ત્રીએ ‘ક્યાં ગયા હતા ? મોડા કેમ આવ્યા ? શું રહ્યા ?’ વિગેરે પૂછવા માંડ્યું. જવાબમાં ભીમાએ શત્રુંજયની બધી હકીકત શાંતિ-પૂર્વક કહી સંભળાવી. ભીમાના મનમાં ભય હતો કે હમણાં ચક્રમક ઝરશે પણ પુન્ય પાધરા હોય ત્યારે સર્વ પાધરું થાય છે એ ન્યાયે વઢકણી સ્ત્રી પણ સાનુકૂળ થઈ ગઈ.

એવામાં ગાય બાંધવાનો ખીસો ઢીસો અને બહાર નીકળી પડવા જેવો નજરે પડતાં ભીમો તેને ઊંડો ખેસાડવા માટે જમીન ખોદવા લાગ્યો. જેવામાં જરા ઊંડું ખોદે છે તેવામાં તો ભાગ્યેયે ભૂમિમાંથી લક્ષ્મી નીકળી પડી. ચાર હજાર સોનૈયાથી ભરેલો એક કળશ નીકળ્યો. પણ ભીમાની ભક્તિ અને ધૈર્યતા જુઓ ! પોતાની સ્થિતિ તદ્દન નિર્ધનીયા જેવી છે, વળી રહીસહી મૂડી પણ સિધ્ધાચળની ટીપમાં ભરી દીધી છે છતાં ભીમાને આ સોનાનો કળશ લલચાવી શકતો નથી. તેણે તરત જ શત્રુંજય તીર્થે આવી, તે કળશ આહડ મંત્રી સમક્ષ રજૂ કરી, સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો.

આહડ મંત્રીએ વાત સાંભળી ભીમાને તેના પુન્ય પ્રભાવથી પ્રગટ થયેલો તે સુવર્ણકળશ પાછો લઈ જવા ધણું સમજાવ્યું પણ ભીમો માનતો નથી ને તે સુવર્ણ સ્વીકારતો નથી. છેવટે કવડ યક્ષે પ્રગટ થઈ કળશ લઈ જવા કહ્યું ત્યારે ભીમો તે કળશ લઈ સ્વગામ આવ્યો ને ધર્મક્રિયામાં તત્પર રહી, તપ-જપ કરી સુખી થયો.

આ જાણુ આહડે જિનાલય તૈયાર કરાવવાનું કાર્ય ઉદ્ધાસપૂર્વક આદર્યું ને તેને માટે કાર્યકરોની યોગ્ય ગોઠવણ કરી પોતે પાટણ પાછો આવ્યો. બરાબર બે વર્ષે જિનમંદિર પૂરું થયું. સારા કામની વધામણી ખાવાનું કેને મન ન થાય ? તરત જ એક સેવકપુરુષ પાટણ પહોંચી ગયો ને સમાચાર આપ્યા. મંત્રીશ્વરે રાજ થઈ સુવર્ણની બત્રીશ જીલો બક્ષીસ આપી. આ વધામણીનો હર્ષ હજી પૂરો થયો ન થયો તેવામાં ખીજે જ દિવસે ખીજે સેવક આવી પહોંચ્યો ને જિનાલયમાં ફાટ પડી ગયાની વાત ખિન્ન વદને કહી સંભળાવી. પણ આ ખેદકારક બનાવથી આહડને ઊલટો અતિવ હર્ષ થયો ને તે સેવકને પહેલાના કરતાં બમણી એટલે ચોસઠ જીલો આપી.

આ પ્રસંગથી પાસે ખેઠેલ સ્નેહીવર્ગ ને સેવકપુરુષ તો વિચારમાં પડી ગયા. સેવકપુરુષ ભેટ સ્વીકારતાં પણ અચકાવા લાગ્યો એટલે મંત્રીશ્વરે કહ્યું કે-“મારી હયાતીમાં જિનમંદિરમાં ફાટ પડી ગયાની વાત સાંભળી મને ખીલકુલ ખેદ થતો નથી, પણ ઊલટો હર્ષ થાય છે; કારણ કે હું ફરી વાર મજબૂત રીતે પાકું મંદિર બંધાવી શકીશ અને તેથી જ આ સેવકને હું ચોસઠ જીલો આપું છું.” પછી

મંત્રીશ્વર તરત જ શુભંજયગિરિ પર આવ્યા ને સલામોને એકઠા કરી મંદિરમાં ફાટ પડી જવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે મુખ્ય સલાટે જણાવ્યું કે—‘હે મંત્રીશ્વર ! આ મંદિરમાં પવન ભરાઇ રહે છે તે બહાર નીકળી શકતો નથી એટલે અંદરની ભભતી વગરનું મંદિર કરવામાં આવે તો પવનને દરકત થાય નહિ’ અને મંદિર અવિચળ ટકી રહે. પણ સાચાસાચ આપને જણાવવું જોઇએ કે—શિષ્યશાસ્ત્રનો એવો નિયમ છે કે ભભતી વગરનું મંદિર કરાવનારની વંશવૃદ્ધિ થતી નથી.’

પરંતુ બાહોડને વિશેષ વિચારવાપણું હતું જ નહિ. પોતાની વંશવૃદ્ધિ કરતાં પણ મંદિરનું અવિચળ સ્થાન તેમને વિશેષ વહાણું હતું. વળી પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું હતું એટલે કારીગરોને ભભતી વગરનું મંદિર બાંધવાનો આદેશ આપી દીધો. કારીગરો એક દિલથી કામ કરવા મંડી પડ્યા અને બે કોઠ અને સત્તાણુ લાખ રૂપિઆના ખર્ચે નૂતન જિનમંદિર તૈયાર થયું. પછી બાહોડે દક્ષિણાલક્ષ્મીશ્રીમદ્દેવમયદ્રાયાયૈ સદિત સઘળ સંધને આમંત્રી, વિ. સં. ૧૨૧૩માં મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી.

એક કામ પૂર્ણ થતા ગિરનારની પાજ બંધાવવા માટે ગિરનાર પર્વતે આવ્યા પણ શું કરવું અને ક્યાંથી પાજ બંધાવવી તે નિશ્ચિત ન થવાથી અકુમળી તપસ્યા કરી, અંધિકા દેવીની આરાધના કરી. દેવીએ આવી જણાવ્યું કે—‘ત્યાં હું અક્ષત વેરું તે રસ્તે પાજ બાંધવી.’ પછી ત્રેસઠ લાખ રૂપિઆના ખર્ચે તે કામ પણ પૂર્ણ કરાવ્યું. પોતાની શેષ જિંદગીમાં વિશેષ ધર્મોપાસન કરીને બાહોડ મૃત્યુ પામ્યો. કુમારપાળ પણ બાહોડ તરફ અતિવ માનની નજરે જોતો.

વાયાલુ વિજયસીંહો ૪૨, તેઆલા હંતિ ઇગશુરુમાયા ।

સોમપ્પહ-મળિરયણા ૪૩, ચડઆલોસો અ જગચંદો ૪૪ ॥ ૧૪ ॥

તત્પદ્દે શ્રીવિજયસિંહસૂરિઃ ।

તત્પદ્દે શ્રીસોમપ્રભસૂરિઃ શ્રીમળિરત્નસૂરિશ્ચ ।

તત્પદ્દે શ્રીજગદ્ગન્ધસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—જેતાલીશમા શ્રી વિજયસિંહસૂરિ, તેની પાટે તેતાલીશમા શ્રીસોમપ્રભસૂરિ ને મળિરત્નસૂરિ થયા. તેમની પાટે ચુમાંલીશમા પદ્ધર શ્રીજગદ્ગન્ધસૂરિ થયા. ૧૪.

વ્યાખ્યા—૪૨ વાયાલુત્તિ—શ્રીઅગ્નિતદેવસૂરિપદ્દે દ્વિચત્વારિશત્તમઃ શ્રીવિજયસિંહસૂરિઃ, શિવેકામંજરીશુદ્ધિસ્ત્ ।

યસ્ય પ્રથમઃ શિષ્યઃ, શતાર્થિતયા વિશ્યાતઃ ।

શ્રીસોમપ્રભસૂરિઃ દ્વિતીયસ્તુ મળિરત્નસૂરિઃ ॥ ૧ ॥

૪૩ તેઆલત્તિ—શ્રીવિજયસિંહસૂરિપદ્દે ત્રયશ્રત્વારિશત્તમી શ્રીસોમપ્રભસૂરિ—શ્રીમળિરત્નસૂરિ ॥

૪૪ ચડાલીસોત્તિ—શ્રીસોમપ્રભ—શ્રીમણિરત્નસૂરિપદ્મે ચતુશ્રત્વારિંશત્તમઃ શ્રીજગચ્છંદ્રસૂરિઃ॥

યઃ ક્રિયાશિથિલુનિસમુદાયં જ્ઞાત્વા ગુર્વાજ્ઞયા વૈરાગ્યરસૈકસમુદ્રં ચૈત્રગચ્છીયશ્રીદેવમદ્રો-
પાધ્યાયં સહાયમાદાય ક્રિયાયામૌગ્ર્યાત્ હીરલાજગચ્છંદ્રસૂરિરિતિલ્યાતિમાક્ વમૂવ । કેચિત્તુ
આઘાટપુરે દ્વાત્રિંશતા દિગંબરાચાર્યૈઃ સહ વિવાદં કુર્વન્ હીરકવદમેધો જાત ઇતિ રાજ્ઞા હીરલા-
જગચ્છંદ્રસૂરિરિતિ મણિત ઇત્યાહુઃ ॥ તથા યાવજ્જીવમાચામ્લતપોઽભિગ્રહીતદ્વાદશવર્ષેસ્તપાબિરુદમ્
આપ્તવાન્ ॥ તતઃ ષષ્ઠં નામ વિ૦ પંચાશીત્યધિકદ્વાદશશત ૧૨૮૫ વર્ષે તપા ઇતિ પ્રસિદ્ધં ॥

તથા ચ ૧ નિર્ગ્રંથ, ૨ કૌટિક, ૩ ચન્દ્ર, ૪ વનવાસિ, ૫ વટગચ્છેત્યપરનામક. વૃહદ્-
ગચ્છ, ૬ તપા ઇતિ ષણ્ણાં નામ્નાં પ્રવૃત્તિહેતવ આચાર્યોઃ ક્રમેણ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામિ, ૨ શ્રીસુ-
સ્થિત, ૩ શ્રીચંદ્ર, ૪ શ્રીસામંતભદ્ર, ૫ શ્રીસર્વદેવ, ૬ શ્રીજગચ્છંદ્રનામાનઃ ષટ્ સૂરયઃ ॥છા॥૧૪॥

વ્યાખ્યાર્થઃ—શ્રી અજિતદેવસૂરિની પાટે જેતાલીશમા પદ્ધર તરીકે વિવેક-
મંજરીની શુદ્ધિ કરનારા શ્રી વિજયસિંહસૂરિ થયા, જેમના સો—સો અર્થ કરવાવડે
કરીને પ્રસિદ્ધિ પામેલા પ્રથમ શિષ્ય શ્રીસોમપ્રભસૂરિ અને બીજા શ્રી મણિરત્નસૂરિ થયા.

શ્રી વિજયસિંહસૂરિની પાટે બંને ગુરુભાઈ શ્રી સોમપ્રભસૂરિ ને મણિરત્નસૂરિ
જેતાલીશમા પદ્ધર બન્યા.

તેઓ બંનેની પાટે ચુમાલીશમા પદ્ધર શ્રી જગચ્છંદ્રસૂરિ થયા, જેઓએ મુનિ-
સમુદાયને શિથિલાયારી બહીને ગુરુમહારાજની આજ્ઞા—સંમતિપૂર્વક વૈરાગ્યરસથી
ભરપૂર ચૈત્રગચ્છના શ્રી દેવભદ્ર ઉપાધ્યાયની મદદ મેળવીને, શુદ્ધ ક્રિયા માટે કડક પદ્ધતિ
અખત્યાર કરીને હીરલા જગચ્છંદ્રસૂરિ એવું બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. કટલાકા એમ
પણ કહે છે કે આઘાટપુર નગરમાં બત્રીશ દિગંબરાચાર્યો સાથે વાદ—વિવાદ કરવા છતાં
પણ “હીરા” ની પેઠે અલેધ (ન ભાંગી—જીતી શકાય તેવા) બનવાથી રાજાએ હીરલા
જગચ્છંદ્રસૂરિ એવું બિરુદ આપ્યું હતું. આ ઉપરાંત જિંદગી પર્યંત આયંબિલ
તપ કરવાના અભિગ્રહને કારણે બારમા વર્ષે “તપા” એવું એક વધુ બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું
અને તે કારણે વિ. સં. ૧૨૮૫ વર્ષે નિર્ગ્રંથ ગચ્છતું છર્ફું નામ “તપાગચ્છ”
પડ્યું—પ્રચલિત થયું.

શ્રી સુધર્માસ્વામીથી (૧) નિર્ગ્રંથ ગચ્છ, શ્રી સુસ્થિતાચાર્યથી (૨) કૌટિક ગચ્છ,
શ્રી ચંદ્રસૂરિથી (૩) ચંદ્ર ગચ્છ, શ્રી સામંતભદ્રસૂરિથી (૪) વનવાસી ગચ્છ, શ્રી
સર્વદેવસૂરિથી (૫) વટ ગચ્છ અને શ્રી જગચ્છંદ્રસૂરિથી (૬) તપા ગચ્છ એમ અનુક્રમે
છ ગચ્છના પ્રવર્તક છ આચાર્યો થયા. ૧૪.

૪૨ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ

શ્રી અન્નિતદેવસૂરિની પાટે શ્રી વિજયસિંહસૂરિ જેતાલીશમા પદ્મધર થયા તેમણે શ્રાવક કવિ આસડરચિત “વિવેકમંજરી” ઉપર વિવેકમંજરી વૃત્તિ કરનાર બાલચંદ્રને તેનો ગ્રંથ શોધી આપ્યો હતો. આ આસડ કવિને પોતાના “શબ્ડ” નામના પુત્રના બાળવયમાં જ થયેલ અવસાનથી અતિશય ખેદ થયો હતો અને શ્રી “કલિકાલગૌતમ” અભયદેવસૂરિએ તેમને શાંતવન અર્થે બોધ આપી ધર્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત કર્યો હતો. તેમના એ બોધવાક્યોને અનુસરીને તેણે “વિવેકમંજરી” ની રચના કરી હતી. આસડને “કવિસભાશૃંગાર” એવું બિરુદ પ્રાપ્ત થયું હતું.

વિજયસિંહસૂરિના શિષ્યો પૈકી શ્રી સોમપ્રભસૂરિ તથા મહિરત્નસૂરિ સમર્થ હતા તેથી તે બંને શુરુભાઈઓને પોતાને પદે સ્થાપન કર્યા. તેમાં સોમપ્રભસૂરિ વિશેષ વિચક્ષણ હતા અને તેઓએ “શતાથી” નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે જેમાં એક મ્હોઠાનો સો અર્થ કરેલા છે.

વિજયસિંહસૂરિને લગતો વિશેષ વૃત્તાંત મળતો નથી.

૪૩ શ્રી સોમપ્રભસૂરિ ને મહિરત્નસૂરિ

શ્રી વિજયસિંહસૂરિએ પોતાની પાટે બંને શુરુભાઈઓને સ્થાપ્યા હતા. શ્રી સોમપ્રભસૂરિ પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) જાતિના વૈશ્ય હતા. તેમના પિતાનું નામ સર્વદેવ ને પિતામહનું નામ જિનદેવ હતું. જિનદેવે ઠોઠક રાજના મંત્રી તરીકે કાર્ય બજાવ્યું હતું અને સારી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હતી. શ્રી વિજયસિંહસૂરિનો યોગ થતાં સોમપ્રભે કુમાર-વસ્થામાં જ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તેમની શુદ્ધિ ઘણી તીવ્ર હતી એટલે સમગ્ર શાસ્ત્રનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી તેમણે આચાર્ય પદની પ્રાપ્ત કરી. તેઓમાં તર્કશાસ્ત્રની પટુતા, કાવ્યની વિચક્ષણતા અને વ્યાખ્યાનશૈલી અદ્ભુત હતી.

તેઓએ (૧) સુમતિ ચરિત્ર (૨) સૂક્તિમુકતાવલી-સિંહુર પ્રકર (સોમશતક પછી કહેવાય છે) (૩) શતાથી અને (૪) કુમારપાળપ્રતિબોધ-આ નામની ચાર કૃતિઓ રચેલી છે. શતાથી કાવ્ય માત્ર વસંતતિલકા છંદ રૂપે છે. તેના જુદા જુદા સો અર્થો કરવામાં આવ્યા છે અને પોતે જ તેના પર ટીકા રચી છે. કુમારપાળપ્રતિબોધ ગ્રંથ શ્રીપાળ કવિના પુત્ર સિદ્ધપાળની વસંતીમાં રહીને વિ. સં. ૧૨૪૧માં પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓ શ્રીમાલ નગરમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

મહિરત્નસૂરિને ઠોઠ મુનિરત્નસૂરિના નામથી પણ ઓળખાવે છે. તેમણે ઠોઠ ગ્રંથ રચ્યો સંભવતો નથી, પણ નવતરવ પ્રકરણના કતો તરીકેનું માન તેઓને મળે છે. તેઓ ચિરાપદ્ર નગરમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

* ઠેટલાકા એમ માને છે કે “વિવેકમંજરી”ના શુદ્ધિત-સંપાદક આ વિજયસિંહસૂરિ નથી પરંતુ નાગેશ્વરગુપ્તા શ્રી વિજયસેનસૂરિ છે. જુઓ પિટર્સન ડને રિપોર્ટ, પૃ. ૧૦૩

૪૪ શ્રી જગન્ન્યાંદ્રસૂરિ

શ્રી સોમપ્રભસૂરિ ને શ્રી મણિરત્નસૂરિની પાઠે શ્રી જગન્ન્યાંદ્રસૂરિ આવ્યા. તેમણે સ્વગચ્છની ક્રિયા-શિથિલતા દેખી શુરની આજ્ઞાનુસાર ચૈત્રગચ્છીય શ્રી દેવભદ્ર ઉપાધ્યાયની સહાયથી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. આ કાર્ય માટે તેમણે અસાધારણ ત્યાગવૃત્તિ ને આગમોક્ત શુદ્ધ ક્રિયા સ્વીકારી. કેટલાકો એમ પણ જણાવે છે કે-દિગંબરોનો વારંવાર પરાજય થવા છતાં તેઓની વાદ કરવાની ઇચ્છા જીવંત હતી અને તેથી આઘાટપુર- (ઉદયપુર પાસેનું) હાલનું આહાડ)માં ળત્રીશ દિગંબર આચાર્યોની સાથે વાદ કર્યો અને જીત મેળવી તેથી મેવાડના રાજા જૈત્રસિંહે તેમને હીરલા જગન્ન્યાંદ્રસૂરિ એવું બિરુદ આપ્યું હતું. શાસ્ત્રના અગાધ જ્ઞાન સાથે તેઓ ઉત્કૃષ્ટ તપસ્વી પણ હતા. તેમણે જીવજીવ આયંબિલની તપશ્ચર્યા શરૂ કરી અને તે તપ કરતાં કરતાં બાર વર્ષ વ્યતીત થયા ત્યારે તે જ રાજાએ તેમને “તપા” (ખરેખરા તપસ્વી) એવું બીજું બિરુદ આપ્યું અને ત્યારથી એટલે વિ. સં.૧૨૮૫થી નિર્ગ્રંથ ગચ્છનું છઠું નામ “ તપા ગચ્છ ” પડ્યું જે અદ્યાપિ પૂર્ણત આજુ જ છે. તપાગચ્છે જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરવામાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે તે તે ગચ્છમાં થનારા પ્રતાપી પદ્મધરોને આભારી છે. જગન્ન્યાંદ્રસૂરિ વિહાર કરી જ્યારે ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યારે વસ્તુપાળે તેમને અતિવ સન્માન આપ્યું અને સાથે સાથે સારી સહાયતા પણ કરી જેને પરિણામે ગુજરાતમાં અત્યારે પણ તપગચ્છનો પ્રભાવ સૌથી વિશેષ છે. તેમના જ શિષ્ય શ્રી વિજયચંદ્ર જેઓ સંસારાવસ્થામાં વસ્તુપાળ મંત્રીના ગૃહના હિસાબી (મહેતા) હતા તેમનાથી “વૃદ્ધપૌશાલિક તપગચ્છ” ને દેવેન્દ્રસૂરિથી “લઘુપૌશાલિક તપગચ્છ”ની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. વિજયચંદ્રસૂરિ પાછળથી શિથિલાચારી બન્યા હતા જ્યારે દેવેન્દ્રસૂરિએ શુદ્ધ ક્રિયાના પાલનપૂર્વક પદ્મધર બનીને જૈન શાસનનો સારો ઉદ્યોત કર્યો હતો. ઉગ્ર તપશ્ચર્યા, નિર્મળ બુદ્ધિ, અસાધારણ વિદ્વત્તા અને વિશુદ્ધ ચારિત્રથી વિભૂષિત શ્રી જગન્ન્યાંદ્રસૂરિ અદ્ભુત વ્યક્તિ હતા.

દેવિંદો પળ્યાલો ૪૬, છાયાલીસો અ ધમ્મઘોસગુરુ ૪૬ ।

સોમપ્પહ સગચ્છો ૪૭, અહચ્છો સોમતિલગગુરુ ૪૮ ॥ ૧૬ ॥

તત્પદ્દે શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિઃ ।

તત્પદ્દે શ્રીધર્મઘોષસૂરિઃ ।

તત્પદ્દે શ્રીસોમપ્રભસૂરિઃ ।

તત્પદ્દે શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—પીસતાલીસમા પદ્મધર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ, છેંતાલીસમા શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ, સુડતાલીસમા શ્રી સોમપ્રભસૂરિ (બીજા) અને અડતાલીસમા પદ્મધર તરીકે શ્રી સોમતિલકસૂરિ થયા. ૧૫.

व्याख्या—४५ देविदोत्ति—श्रीनगचंद्रसूरिपट्टे पंचचत्वारिंशतमः श्रीदेवेन्द्रसूरिः । स च मालवके उज्जयिन्यां जिनभद्रनाम्नो महेश्वरस्य वीरधवलनाम्नस्तत्सुतस्य पाणिग्रहणनिमित्तं महोत्सवे जायमाने वीरधवलकुमारं प्रतिबोध्य, वि० द्रुत्तरत्रयोदशशत १३०२ वर्षे प्रात्रानयत् ॥ तदनु तदभ्रातरमपि प्रव्राज्य चिरकालं मालवके एव विहृतवान् । ततो गुर्जरधरित्र्यां श्रीदेवेन्द्रसूरयः श्रोस्तंभतीर्थे समायाताः ॥

तत्र पूर्वे श्रीविजयचन्द्रसूरयः १—गीतार्थानां पृथक् पृथक् वस्त्रपुटलिकादानं, २—नित्य-
विकृत्यनुज्ञा, ३—चीवरक्षालानुज्ञा, ४—फलशाकग्रहणं, ५—साधु—साध्वीनां निर्विकृतिकप्रत्याख्याने
निर्विकृतिकग्रहणं, ६—आर्यिकासमानीताऽशनादिभोगानुज्ञा, ७—प्रत्यहं द्विविधप्रत्याख्यानं, ८—गृह-
स्थावर्जननिमित्तं प्रतिक्रमणकरणानुज्ञा, ९—संविभागदिने तद्गृहे गीतार्थेन गंतव्यं, १०—लेपसंनि-
ध्यभावः, ११—तत्कालेनोष्णोदकग्रहणं इत्यादिना क्रियाशैथिल्यरुचीन् कतिचिन् मुनीन् स्वायत्ती-
कृत्य सद्योपत्वात् श्रीनगचंद्रसूरिभिः परित्यक्तायामपि विशालायां पौषधशालायां लोकाग्रहात्
द्वादशवर्षाणि स्थितवंतः । प्रव्रज्यादिककृत्यम् गुर्वाज्ञामंतरेणैव कृतवंतश्च ।

श्रीविजयचंद्रसूरिव्यतिकरस्त्वेवं—

मंत्रिवस्तुपालगृहे विजयचंद्राख्यो लेख्यकर्मकृत् मंत्र्याऽऽसीत् । कचनाऽपराधे कारागारे
प्रक्षिप्तः । श्रीदेवभद्रोपाध्यायेः प्रव्रज्याग्रहणप्रतिज्ञया विमोच्य प्रवाजितः । स च समज्ञो
बहुश्रुतीभूतो मंत्रिवस्तुपालेन नाऽयं साभिमानो स्वरिपदयोग्य इत्येवं वार्यमाणैरपि श्रीनगचंद्रसूरिभिः
श्रीदेवभद्रोपाध्यायानुरोधतः श्रीदेवेन्द्रसूरीणां सहायो भविष्यतीति विचिंत्य च सूरीकृतः । बहुकालं
च श्रीदेवेन्द्रसूरिषु विनयवानेवासीत् ।

मालवदेशात्समागतानां श्रीदेवेन्द्रसूरीणां तत्रा वंदनार्थमपि नाऽऽयातः गुरुभिर्ज्ञापितं कथ-
मेकस्यां वसन्ती द्वादशवर्षाणि स्थितिमिति श्रुत्वा “ निर्मम—निरहंकारा ” इत्यादि प्रत्युत्तरं
प्रेषितवान् ॥ संविज्ञास्तु न तं प्रत्याश्रिताः । श्रीदेवेन्द्रसूरयस्तु पूर्वमनेकसंविज्ञसाधुपरिकरिता
“ उपाश्रय ” एव स्थितवंतः ॥ लोकांश्च वृद्धशालायां स्थितत्वात् श्रीविजयचंद्रसमुदायस्य “ वृद्धशा-
लिक ” इत्युक्तं । तदवशात् श्रीदेवेन्द्रसूरिनिश्रितसमुदायस्य “ लघुशालिक ” इति ख्यातिः ।

स्तंभतीर्थे च चतुष्पथस्थितकुमारपालविहारे धर्मेदेशनायामष्टादशशत १८०० मुखवस्त्रि-
काभिर्मंत्रिवस्तुपालः चतुर्वेदादिनिर्णयदानृत्वेन स्वसमयपरसमयविदां श्रीदेवेन्द्रसूरीणां वन्दनकदा-
नेन बहुमानं चकार । श्रीगुरुवस्तु विजयचंद्रमुपेक्ष्य विहरमाणाः क्रमेण पाल्हेणपुरे समायाताः ।

तत्र चानेकजनतान्विताः शीकरीयुक्तसुखासनगामिनश्चतुरशीतिरिभ्या धर्मश्रोतारः । प्रल्हादनविहारे प्रत्यहं मूढकप्रमाणा अक्षताः, क्रयविक्रयादौ नियतांशग्रहणात्, षोडशमणप्रमाणानि पूगीफलानि चायान्ति । प्रत्यहं पंचशतीवीशलप्रियाणां भोगः । एवं व्यक्तिकरे सति श्रीसंघेन विज्ञप्ता गुरवः यदत्र गणाधिपतिस्थापनेन पूर्यतामस्मन्मनोरथः । गुरुभिस्तु तथाविधमौचित्यं विचार्य प्रल्हादन-विहारे वि० त्रयोविंशत्यधिके त्रयोदशशते १३२३ वर्षे, क्वचिच्चतुरधिके १३०४ श्रीविद्यानंद-सूरिनाम्ना वीरधवलस्य सूरिपददानं । तदनुनस्य च भीमसिंहस्य धर्मकीर्तिनाम्नोपाध्यायपदमपि तदानीमेव संभाव्यते ॥ सूरिपददानावसरे सौवर्णकपिशीर्षके प्रल्हादनविहारे मंडपात् कुंकुमवृष्टिः । सर्वोऽपि जनो महाविस्मयं प्राप्तः, श्राद्धैश्च महानुत्सवश्चक्रे । तैश्च श्रीविद्यानंदसूरिभिर्विद्यानंदा-भिर्धं व्याकरणं कृतं । यदुक्तम्—

विद्यानंदभिर्धं येन, कृतं व्याकरणं नवम् ।

भाति सर्वोत्तमं स्वल्प-सूत्रं बह्वर्थसंग्रहं ॥

पश्चात् श्रीविद्यानंदसूरीन् धरित्र्यामाऽऽज्ञाप्य, पुनरपि श्रीगुरवो मालवके विहृतवंतः । तत्कृताश्च ग्रंथास्त्वेते—

२-श्राद्धदिनकृत्यसूत्र-वृत्ति, २-नव्यकर्मग्रंथपंचकसूत्र-वृत्ति, २-सिद्धपंचाशिकासूत्र-वृत्ति, १-धर्मरत्नवृत्तिः, १-(१) सुदर्शनचरित्रं, ३ त्रीणि भाष्यानि, “ सिरिउसहवद्धमाण ” प्रभृतिस्तत्रादयश्च । केचित्तु श्रावकदिनकृत्यसूत्रमित्याहुः ॥ विक्रमात् सप्तविंशत्यधिकत्रयोदशशत-१३२७ वर्षे मालवक एव देवेन्द्रसूरयः स्वर्गं जग्मुः ॥

दैवयोगात् विद्यापुरे श्रीविद्यानंदसूरयोऽपि त्रयोदशदिनांतरिताः स्वर्गभाजः । अतः षड्भि-र्मसैः सगोत्रसूरिणा श्रीविद्यानंदसूरिबांधवानां श्रीधर्मकीर्त्युपाध्यायानां श्रीधर्मघोषसूरिरितिनाम्ना सूरिपदं दत्तं ॥

श्रीगुरुभ्यो विजयचंद्रसूरिपृथग्भवने कं गुरुं सेवेऽहमिति संशयानस्य सौवर्णिकसंग्रामपूर्वजस्य निशि स्वप्ने देवतया श्रीदेवेन्द्रसूरीणामन्वयो भव्यो भविष्यतीति तमेव सेवस्वेति ज्ञापितं ॥

श्रीगुरूणां स्वर्गगमनं श्रुत्वा संघाधिपतिना भीमेन द्वादशवर्षाणि धान्यं त्यक्तं ॥छ॥

४६ छायालीसोत्ति-श्रीदेवेन्द्रसूरिपट्टे षट्चत्वारिंशत्तमः श्रीधर्मघोषसूरिः । येन मंडपा-चले सा० पृथ्वीधरः पंचमव्रते लक्षप्रमाणं परिग्रहं नियमयन् ज्ञानातिशयात्तदभंगमवगम्य प्रति-षेधितः । स च मंडपाचलाधिपस्य सर्वलोकाभिमतं प्राधान्यं प्राप्तः, ततो धनेन धनदोषमः जातः । पश्चात्तेन चतुरशीति(८४)जिनप्रासादाः सप्त च ज्ञानकोशाः कारिताः । श्रीशत्रुंजये च एक-

विंशतिघटीप्रमाणसुवर्णव्ययेन रम्यः श्रीरूपमदेवमासादः कारितः । केचिच्च तत्र पट-
पंचाशत्सुवर्णघटीव्ययेनेद्रमालायां (लां यो) परिहितवानिति वदन्ति ।

तथा धरित्र्यां केनचित्साधर्मिकेण ब्रह्मचारिवेषदानावसरे महर्षिकत्वात् पृथ्वीधरस्यापि
तद्वेषः प्राभूतीकृतः, स च तमेव वेषमादाय ततःप्रभृति द्वात्रिंशद्वर्षीयोऽपि ३२ ब्रह्मचार्यभूत् ॥

तस्य च पुत्र सा० झांझगनाम्ना एक एवासीत् । येन श्रीशत्रुंमयोऽजयनगिर्योः शिखरे
द्वादशयोजनप्रमाणः सुवर्णरुक्मय एक एव ध्वजः समारोपितः । कर्पूरकृते रानासारंगदेवः
करयोजनं कारितः ।

येन च मंडपाचले जीर्णतंकानां द्विसप्तत्या क्वचित् पट्त्रिंशता सहस्रैर्गुरुणां
प्रवेशोत्सवश्चक्रे ।

देवपत्नये च शिष्याभ्यर्चनया मंत्रमयस्तुतिविधानतो येषां रत्नाकरस्तरंगै रत्नदौकनं चकार ।
तथा तत्रैव ये स्वध्यानप्रभावात्प्रत्यक्षीभूतनवीनोत्पन्नरूपदिव्यश्रेण वज्रस्वामिमाहात्म्याच्छत्रुंजया-
न्निष्काशितं जीर्णरूपदिराजं मिथ्यात्वमुत्सर्पयन्तं प्रतिबोध्य श्रीजैनबिंबाधिष्ठायकं व्यधुरिति । एकदा
कामिश्रिद्ध दुष्टस्त्रीभिः साधूनां विहारिता कामगोपेता बटका भूषीठे यैस्त्याजिताः संतः प्रभाते
पापाणां अमवन् । तदनु कामिमंत्र्याऽर्पितपट्टकासनास्ताः स्तंभिताः सत्यः कृपया मुष्ठा इति । तथा
विद्यापुरे पक्षांतरीयतथाविधस्त्रीभिर्गुरुणां व्याख्यानरसे मात्सर्यात् स्वरभंगाय कण्ठे केशगुच्छकै
भूते यैर्विज्ञातस्वरूपास्ताः प्राग्वत् स्तंभिताः संत्योऽतःपरं भवद्गणे न वयमुपद्रोष्याम इति
वाग्दानपुरःसरं संघाग्रहान्मुक्ता इति ।

उज्जयिन्यां च योगिभयात् साध्वस्थिते गुरव आगता योगिना साधवः श्लोकाः “अत्रागतैः
स्विरैः स्येयं ? ” साधुमिरुक् “ स्थिताः स्मः किं करिष्यसि ? ” तेन साधूनां दन्ता दक्षिताः,
साधुमिस्तु कफोनिर्देशिता । साधुभिर्गत्वा गुरुणां विज्ञप्तं । तेन शालायामुन्दरवृन्दं
विकुर्वितं । साधवो मीता गुरुभिर्घटमुखं वस्त्रेणाऽऽच्छाद्य तथा मत्सं यथा राटि कुर्वन् स योगी आगत्य
पादयोर्लेग्नः ॥

कचनपुरे निश्यभिर्मंत्रितद्वारदानं, एकदा अनभिर्मंत्रितद्वारदाने शाकिनीभिः पट्टिरुत्पा-
टिता स्तंभितास्ता वाग्दाने च मुक्ताः ।

येरेकदा सर्पदंशे रात्रौ विपेणांतरांतरामूर्छामुपगतैरुपायविधुरं संधं प्रत्यूचे “ प्राचीनप्रतोल्यां
कस्यचित्पुंसो मस्तके काटभारिकामध्ये विषापहारिणी लता समेष्यति, सा च घृष्य दंशे देया ”

इत्येवं प्रोक्ते संघेन च तथा विहिते तथा प्रगुणीभूय ततःप्रभृति यावज्जीवं पडपि विकृतयस्त्यक्ता,
आहारस्तु तेषां सदा युगंधर्या एव ।

तत्कृता ग्रंथास्त्वेवं—संघाचारभाष्यवृत्तिः, सुअधम्मेतिस्तवः, कायस्थितिभवस्थितिस्तवौ,
चतुर्विंशतिजिनस्तवाः, सस्ताशमेत्यादिस्तोत्रं, देवेंद्रेनिशं ० इति श्लेषस्तोत्रं, यूयं यूवां त्वमिति
श्लेषस्तुतयः, जय वृषभेत्यादिस्तुत्याद्याः ।

तत्र जय वृषभेत्यादिस्तुतिकरणव्यतिकरस्त्वेवं—एकेन मंत्रिणाऽष्टयमकं काव्यमुक्त्वा
प्रोचे—‘इदृगूकाव्यमधुना केनाऽपि कर्तुं न शक्यं ।’ गुरुभिरुचेऽनास्तिर्नास्ति । तेनोक्तं तं कविं
दर्शयत । तेरुक्तं ज्ञास्यते । ततो जय वृषभस्तुतयो अष्टयमका एकया निशा निष्पाद्य
भित्तिलिखिता दर्शिताः । स च चमत्कृतः प्रतिबोधितश्च । ते च वि० सप्तपंचाशदधिकत्रयोदशशत-
१३९७ वर्षे दिवं गताः ।

४७ सोमप्पहत्ति—श्रीधर्मघोषसूरिपट्टे सप्तचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमप्रभसूरिः । ‘नमिऊण
भणइ’ एवमित्याद्याराधनासूत्रकृत् । तस्य च वि० दशाधिकत्रयोदशशत १३१० वर्षे जन्म,
एकविंशत्यधिके १३२१ व्रतं, द्वात्रिंशदधिके १३३२ सूरिपदं, कण्ठगतैकादशांगसूत्रार्थो
गुरुभिर्दीयमानायां मंत्रपुस्तिकायां यच्छ्रुतचारित्रं मंत्रपुस्तिकां वेत्सुक्त्वा न मंत्रपुस्तिकां
गृहीतवान् । अपरस्य योग्यस्याऽभावात् सा जलसात्कृता ।

येन श्रीसोमप्रभसूरिणा जलकुंकुणदेशेऽपकायविराधनाभयात् मरौ शुद्धजलदौर्लभ्यात् साधूनां
विहारः प्रतिषिद्धः ॥

तथा भीमपत्न्यां कार्तिके द्वये प्रथम एव कार्तिके एकादशाऽन्यपक्षीयाऽऽचार्याऽविज्ञातं
भाविनं भंगं विज्ञाय चतुर्मासीं प्रतिक्रम्य विहृतवन्तः, पश्चात्तद्भंगोऽभवत् । ते चाऽऽचार्या
अकृतगुरुवचना भंगमध्येऽपतन्निति ।

तत्कृता ग्रंथास्तु—सविस्तरयतिजीतकल्पसूत्रं, यत्राखिलेत्यादिस्तुतयः, जिनेन येनेति-
स्तुतयः, श्रीमद्भर्मेत्यादयश्च ॥

तच्छिष्याः—१ श्रीविमलप्रभसूरि २ श्रीपरमानंदसूरि ३ श्रीपद्मतिलकसूरि ४
श्रीसोमतिलकसूरय इति ।

यस्मिन् वर्षे श्रीधर्मघोषसूरयो दिवं गताः तस्मिन्नेव वर्षे १३९७ श्रीसोमप्रभसूरिभिः
श्रीविमलप्रभसूरिणां पदं ददे । ते च स्तोत्रं जीविता । ततः स्वायुर्ज्ञात्वा त्रिसप्तत्यधिकत्रयो-
दशशत १३७३ वर्षे श्रीपरमानंदसूरि—श्रीसोमतिलकसूरीणां सूरिपदं दत्त्वा, मासत्रयेण वि०

त्रिसप्तत्यधिकत्रयोदशशत १३७३ वर्षे श्रीसोमप्रभसूरयो दिवं गताः । तदानीं च स्तंभतीर्थे तेषामाऽऽ-
लिगवसतिस्थत्वेन तत्रस्थाः प्रत्यासन्ना लोका आकाशोद्योताद्यालोकयोक्तवन्तो यदेतेषां गुरुणां स्वर्गाद-
विमानमागादिति । अन्यत्र च कापि पुरे तद्दिने यात्रावतीर्णदेवतयेत्युक्तं ” यत्पाचार्या सौधमेन्द्र-
सामानिकत्वेन समुत्पन्ना ” इति प्रवादोऽधुना मया मेरौ देवमुखात् श्रुत इति ।

‘श्रीपरमानन्दसूरिरपि वर्षचतुष्टयं जीवितः ॥ छ ॥

४८—अडचत्तोति—श्रीसोमप्रभसूरिपट्टेऽष्टचवारिंशत्तमः श्रीसोमतिलकसूरिः । तस्य वि०
पंचपंचाशदधिके त्रयोदशशत १३५५ वर्षे माघे जन्म, एकोनसप्तत्यधिके १३६९ दीक्षा,
त्रिसप्तत्यधिके १३७३ सूरिपदं, चतुर्विंशत्यधिकचतुर्दशशते १४२४ वर्षे स्वर्गः, सर्वोयुरेकोनस-
प्तति ६९ वर्षाणां ॥

तत्कृता ग्रंथाः—बृहन्नव्यश्वेत्रसमाससूत्रं, सत्तरिसयठाणं, यत्रालिल० जय वृषभ०
सस्ताशर्म० प्रमुखस्तववृत्तयः श्रीतीर्थराजः० चतुर्थस्तुतिस्तद्वृत्तिः, शुभभावानव० श्रीमद्वीरं स्तुवे
इत्यादि कमलवन्धस्तवः शिवशिरसि० श्रीनाभिसंभव० श्रीशैवैय० इत्यादिनि बहूनि स्तवनानि च॥

श्रीसोमतिलकसूरिभिस्तु क्रमेण १ श्रीपद्मतिलकसूरि २ श्रीचंद्रशेखरसूरि ३ श्रीजयानन्द-
सूरि ४ श्री देवसुन्दरसूरीणां सूरिपदं दत्तं ॥

तेषु श्रीपद्मतिलकसूरयः श्रीसोमतिलकसूरिभ्यः पर्यायज्येष्ठा एकं वर्षं जीविताः, परं
समिध्यादिषु परमयतनापरायणाः ॥

श्रीचंद्रशेखरसूरैः वि० त्रिसप्तत्यधिके त्रयोदशशत १३७३ वर्षे जन्म, पंचाशीत्याधिके
१३८५ व्रतं, त्रिनवत्यधिके १३९३ सूरिपदं, त्रयोविंशत्यधिकचतुर्दशशत १४२३ वर्षे स्वर्गः ।
तत्कृतानि—उपितभोजनकथा, यवराजर्षिकथा, श्रीमदस्तंभनकहाराबंधस्तवनानि । यदभिमेत्रिनरनसा-
प्युपद्रवं कुर्वाणा गृहहरिकादुर्द्धरमृगराजश्च नेशुरिति ।

श्रीजयानन्दसूरैः वि० अशीत्यधिके त्रयोदशशत १३८० वर्षे जन्म, द्विनवत्यधिके
१३९२ आपादशुक्लसप्तमी ७ शुके धरायां व्रतं, साजणाख्यो बृद्धप्राता प्रत्रय्याऽऽदेशदानाऽ-
नभिमुखो देवतया प्रतिबोधितो दीक्षादेशमनुमेने, विंशत्यधिके चतुर्दशशत १४२० वर्षे चै० शु०
दशम्यां १० अणहिल्लपतने सूरिपदं, एकचवारिंशदधिके १४४१ स्वर्गः । तत्कृतग्रंथाः—श्रीस्थूल-
भद्रचरितं, देवाः प्रभोज्यं प्रमृतिस्तवनानि ॥ १५ ॥

०या०या०ार्थः—श्री जगन्नाथसूरिनी पाटे पीस्तालीशभा पट्टधर श्री देवेन्द्रसूरि
थया. तेभ्ये भालवदेशभां उज्जयिनी नगरीभां जिनभद्र नामना श्रेष्ठीना वीरधवल नामना

પુત્રને તેના લગ્નસમયના મહોત્સવ સમયે જ પ્રતિજ્ઞા પમાડીને વિ. સં. ૧૩૦૨ માં દીક્ષા આપી હતી. ત્યારબાદ તેના (વીરધવલના) નાના ભાઈને પણ પ્રતિજ્ઞા પમાડીને માલવ દેશમાં લાંબો વખત વિચર્યા હતા. ત્યારબાદ તેઓ ગુર્જર દેશમાં શ્રી ખંભાત નગરે પધાર્યા.

(૧) ગીતાર્થો પૃથક્-પૃથક્ (બુદ્ધી બુદ્ધી) વસ્ત્રની પોટલી રાખી શકે (૨) નિરંતર-હમેશાં વિગય ખાવાની છૂટ (૩) હમેશાં વસ્ત્ર ધોવાની આજ્ઞા (૪) ગોચરીમાં કૂળ ને શાક લેવાની અનુજ્ઞા (૫) નીવીના પ્રત્યાખ્યાનમાં સાધુ-સાધ્વીઓને વિગય-ધૂતની છૂટ (૬) આર્યો-સાધ્વીઓ આણેલ અશન વિગેરેનો ઉપલોગ કરવાની સાધુને છૂટ (૭) પ્રતિ-દિન બે પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન (૮) ગૃહસ્થોની સાથે પ્રતિક્રમણ કરવાની અનુમતિ (૯) સંવિભાગને દિવસે ગીતાર્થોએ ગૃહસ્થને ઘેર જવું (૧૦) લેપની સંનિધિ રાખવી-પાસે રાખવો અને (૧૧) તત્કાળનું ઉષ્ણોદક (ગરમ પાણી) સ્વીકારવું-ગ્રહણ કરવું. આવા પ્રકારની છૂટને કારણે ક્રિયામાં શિથિલ થયેલા કેટલાક મુનિઓને પોતાને સ્વાધીન બનાવવાથી દોષભાગી બનવા છતાં અને શ્રી જગન્ન્યામ્રસૂરિવડે ત્યાગ-બહિષ્કૃત કરાયેલા હોવા છતાં પણ શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિ નામના આચાર્ય લોહોના આગ્રહને કારણે વિશાળ (મોટી) પૌષ્પશાળા(ઉપાશ્રય)માં બાર વર્ષ સુધી રહ્યા. વળી ગુરુમહારાજની અનુમતિ-આજ્ઞા વિના પણ તેમણે દીક્ષા-પ્રદાન આદિ કાર્યો કર્યા.

તે શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે:—

મંત્રી વસ્તુપાળના આવાંસ-ગૃહમાં વિજયચંદ્ર નામના હિસાબી (નામુંઠામું રાખનાર દક્તરી) હતા. કોઈ એક અપરાધને કારણે તેને કારાગૃહ-કેદખાનામાં પૂરવામાં આવ્યા. પછી શ્રી દેવભદ્ર નામના ઉપાધ્યાયે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના નિયમપૂર્વક તેમને કેદખાનામાંથી છોડાવી દીક્ષા આપી.

તેઓ વિચક્ષણ અને શાસ્ત્રના પારગામી થવા છતાં અભિમાની હોવાને કારણે મંત્રીશ્રી વસ્તુપાળે સૂરિપદ આપવાની ના પાડ્યા છતાં પણ દેવભદ્ર ઉપાધ્યાયના આગ્રહથી ‘દેવેન્દ્રસૂરિના સહાયક થશે’ એમ વિચારીને જગન્ન્યામ્રસૂરિએ તેમને આચાર્ય પદ આપ્યું. તેઓ દીર્ઘ સમય પર્યંત શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ પ્રત્યે વિનયશીલ રહ્યા.

પરંતુ જ્યારે દેવેન્દ્રસૂરિ માલવ દેશથી પાછા ફર્યા ત્યારે તેઓ તેમને વંદન કરવા આવ્યા તહિ એટલે દેવેન્દ્રસૂરિએ કહેવરાવ્યું કે—એક જ વસતિ-ઉપાશ્રયમાં બાર વર્ષ સુધી તમે કેમ સ્થિરતા કરી? ત્યારે તેના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે—“મમતા વગરના ને

નિરભિમાની” અમને કંઈ પણ દોષ નથી. સંવિત્ સાધુઓએ તેમનો (શ્રી વિજયચંદ્રનો) નવીન માર્ગ સ્વીકાર્યો નહિ. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ તો અનેક સંવિગ્ન સાધુઓથી પરિવરેલા ઉપાશ્રયમાં જ રહ્યા એટલે લોકોએ મોટી શાળા—ઉપાશ્રયમાં રહેનાર શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિના સમુદાયને “વૃદ્ધ પૌશાલિક” અને શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજના સમુદાયને, લઘુશાળામાં રહેનાર હોવાથી, “લઘુ પૌશાલિક” એવું ઉપનામ આપ્યું અથવા તેમના સમુદાયની તેવા નામથી પ્રસિદ્ધિ થઈ.

સ્તંભતીર્થ—ખંભાતના ચૌટામાં રહેલ શ્રી “કુમારપાળવિહાર” નામના જિનમંદિરમાં ચાર વેદાનો નિર્ણય કરવામાં ચતુર અને સ્વસમય ને પરસમય (સાસ્ત્ર) બંધુવામાં વિચક્ષણ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિને ૧૮૦૦ મુખવચ્ચિકાવાળા (લકત આવકા) થી પરિવરેલા મંત્રી શ્રી વસ્તુપાલે નમન કરીને બહુમાન આપ્યું. બાદ વિજયચંદ્રની ઉપેક્ષા કરીને દેવેન્દ્રસૂરિ વિહાર કરતાં કરતાં પાલણપુર નગરે આવ્યા. ત્યાં અનેક મનુષ્યોથી પરિવરેલા અને મોરપીંછના છત્રચુક્ત સુખાસનમાં બેસનારા ચોરાશી શ્રેષ્ઠીઓ તેમની વ્યાખ્યાનસભાના સાંભળનારા—શ્રોતા હતા—વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતા હતા. તે નગરના “પ્રદહાદન વિહાર” નામના જિનમંદિરમાં હંમેશની યોદ્ધીના ચકાવાના એક મૂટક (મુંદો) પ્રમાણે અક્ષત—ચોખ્ખા અને સોળ ભણ સોપારી આવતા હતા. તેમજ હંમેશાં વિશળદેવ મહારાજની પાંચસો સ્ત્રીઓ નૈવેદ્ય ધરતી. આ પ્રમાણે જૈન શાસનની ઉન્નતિ હોવાથી સર્વે શુરુમહારાજને વિનંતિ કરી કે— ‘કાઈ (સિંધ) ને પણ આચાર્ય પદવી આપવાવડે કરીને અમારા મનોરથ પૂર્ણ કરો.’ એટલે શુરુએ પણ યોગ્ય સમય બણીને પ્રદહાદન વિહારમાં જ વિ. સં. ૧૩૨૩ માં, કોઈકના મતે ૧૩૦૪ માં, વીરધવલ મુનિને વિદ્યાનંદસૂરિ એવા નામથી આચાર્ય પદવી આપી. તેના નાના બંધુ ભીમસિંહને પણ તે જ સમયે ‘ધર્મપ્રીતિ’ એવા નામથી ઉપાધ્યાય પદવી આપવામાં આવી હોય તેમ પણ સંભવે છે. આ સૂરિપદ આપવાના સમયે સુવર્ણમય કાંગરાવાળા પ્રદહાદનવિહારમાં મંડપમાંથી કંકુની વૃદ્ધિ થઈ હતી. આથી બધા લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા અને આવકાએ મહોત્સવ કર્યો. તે શ્રી વિદ્યાનંદસૂરિએ પોતાના નામનું વિદ્યાનંદ નામનું વ્યાકરણ રચ્યું. જે માટે કહેવાય છે કે—

જનાથી થોડા મનોવાશું અને અતિ અર્થસંગ્રહવાળું “વિદ્યાનંદ” નામનું નવું વ્યાકરણ રચાયું તે (શ્રી વિદ્યાનંદસૂરિ) સૌથી શ્રેષ્ઠ લાગે છે—શોભે છે.

બાદ શ્રી વિધાનંદસૂરિને પૃથ્વી પર વિચરવાની આજ્ઞા આપીને શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ ફરીથી પાછા માલવદેશમાં વિચરવા લાગ્યા. તેમના કરેલા ગ્રંથોની યાદી નીચે મુજબ છે.

શ્રાદ્ધદિનકૃત્યસૂત્ર ને વૃત્તિ પાંચ નવ્ય કર્મગ્રંથ સૂત્ર ને વૃત્તિ
શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા સૂત્ર ને વૃત્તિ ધર્મરત્ન વૃત્તિ
સુદર્શન ચરિત્ર ત્રણ ભાષ્ય

સિરિસહસ્રદ્વમાળ પ્રમુખ સ્તવો

કેટલાકે શ્રાવકદિનકૃત્ય સૂત્રને પણ તેમની કૃતિ માને છે. વિ. સં. ૧૩૨૭ માં માલવ દેશમાં જ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

ભાગ્યવશાત્ શ્રી વિદ્યાપુર(વીજપુર)માં શ્રી વિધાનંદસૂરિ પણ (દેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગગમન બાદ) તેર દિવસના આંતરે સ્વર્ગે સીધાવ્યા. આથી છ માસ વીત્યા પછી સ્વર્ગચ્છીય સૂરિવરોએ શ્રી વિધાનંદસૂરિના બંધુ ધર્મગ્રીર્તિ ઉપાધ્યાયને “શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ” એવા નામથી આચાર્યપદવી અર્પણ કરી.

ગુરુમહારાજથી શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિના બુદ્ધિ પડવા પછી “હવે હું કયા ગુરુની ઉપાસના કરું?” એવી રીતે શંકાશીલ થયેલા શ્રી સંગ્રામ સોનીના પૂર્વજને રાત્રે સ્વપ્નમાં આવીને દેવીએ કહ્યું કે—“શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિની પરંપરા ભવિષ્યમાં ઉન્નતિશીલ થશે માટે તેની જ તું સેવા કરજે.”

દેવેન્દ્રસૂરિનું સ્વર્ગગમન સાંભળીને (તામ્રાવતી નગરીના) સંઘના અગ્રણી ભીમ નામના શ્રાવકે બાર વર્ષ સુધી ધાન્યનો ત્યાગ કર્યો હતો.

શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે છેંતાલીશમા પદ્ધતિ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ થયા કે જમણે મંડ-પાયલ(માંડવગઢ)માં પાંચમા વ્રત(પરિગ્રહ પરિમણ)ને અંગે લક્ષદ્રવ્યનો નિયમ સ્વીકારતા શાહ પૃથ્વીધર (પેથડમંત્રી)ને પોતાના જ્ઞાનથી વ્રતનો ભંગ જાણીને નિષેધ કર્યો હતો. તે પૃથ્વીધર માંડવગઢના રાજાનો લોકપ્રિય મંત્રી થયો અને ધન-સંપત્તિમાં કુબેર સમાન સમૃદ્ધિશાળી થયો હતો. પછી તે પેથડમંત્રીએ ચોરાશી જિનમંદિરો કરાવ્યા અને સાત જ્ઞાન-ભંડારો કર્યા. શ્રી શત્રુંજય પર્વત પર એકવીશ ઘટ્ટી પ્રમાણ સોનાનો ખર્ચ કરીને રૂપામય શ્રી ઋષભજિન પ્રાસાદ બનાવરાવ્યો. આ બાબતમાં કેટલાકે એમ પણ કહે છે કે છપ્પન ઘટ્ટી પ્રમાણ સુવર્ણનો વ્યય કરીને ઇંદ્રમાળ-તીર્થમાળ પહેરી હતી.

આ ઉપરાંત બ્રહ્મચારીઓ(ચતુર્થ વ્રતધારી)ને વેષ આપવાના અવસરે દોઢ એક સાધર્મી બંધુએ મહાધનાઘ્ય બાણીને પૃથ્વીધરને પણ તે વેષ ભેટ, મોકલાવ્યો. તેણે તે સ્વીકારીને ત્યારથી એટલે કે પોતાની બત્રીસ વર્ષની યુવાનવયે જ બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું.

તેને ઝાંઝણુ નામનો એક જ પુત્ર હતો, જેણે શ્રી શત્રુંજયના શિખરથી ગિરનાર પર્વતના શિખર સુધી બાર યોજન પ્રમાણ સોના તથા રૂપાની એક ધ્વજ ચઢાવી હતી. આ ઉપરાંત તેણે રાજ સારંગદેવ પાસે કાંતૂર નિમિત્તે તેના બંને હાથ બેઠાવ્યા હતા—મેળા કરાવ્યા હતા.

તેણે મંડપાયણમાં બોંતેર હબર, દોઢકના મતે છત્રીશ હબર, રૂપિયા ખર્ચાને ગુરુ(શ્રી ધર્મધોષસૂરિ)નો પ્રવેશોત્સવ કર્યો હતો.

ધર્મધોષસૂરિએ પોતાના શિષ્યની પ્રાર્થનાથી દેવપુર(પ્રભાસપાટણ)માં મંત્ર-ગર્ભિત સ્તુતિની રચના કરીને સમુદ્રના તરંગો—મોજાઓ મારફત રત્નો (ગિનમંદિરમાં) ભેટ કરાવ્યા હતા. તેમજ તે દેવપત્તનમાં જ પોતાના ધ્યાનના પ્રભાવથી પ્રગટ થયેલા નવીન કપડીં ચણદ્વારા વજ્રસ્વામીના માહાત્મ્યથી શત્રુંજય પર્વત પરથી દૂર કરાયેલા અને મિથ્યાત્વને વધારતા ખૂના કપડીં પક્ષને પ્રતિબોધ પમાડીને—સમજાવીને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના ખિંબનો અધિષ્ઠાયક બનાવ્યો હતો. વળી દોઢ એક વખતે ઠેઠલીક સ્ત્રીઓએ સાધુઓને ગોચરીમાં કામણ કરેલા વડા વહોરાવ્યા તેની ખબર પડવાથી ગુરુ-આજ્ઞાથી જૂમિ પર પરકવતાં પ્રભાતે પથ્થર જેવા બની ગયા. ત્યારબાદ (ગુરુદ્વારા) મંત્રીને અપાયેલા આસન પર બેઠેલી તેઓ (સ્ત્રીઓ) ત્યાં ને ત્યાં જ સ્તંભિત થઈ ગઈ. પછી દયા લાવીને ગુરુએ તેઓને છોડી મૂકી. તેવી જ રીતે વિદ્યાપુરમાં પણ અન્ય મતવાળી ઠેઠલીક સ્ત્રીઓએ ઈર્ષ્યાને લીધે વ્યાખ્યાનરસમાં સ્વરનો ભંગ થાય તેટલા માટે પોતાની મંત્ર-શક્તિદ્વારા ગુરુના ગળામાં વાળનો ગુચ્છો ઉત્પન્ન કર્યો, જે બાણીને ગુરુએ તેને પહેલાની સ્ત્રીઓની માફક સ્તંભિત કરી દીધી એટલે “હવે પછી આપના ગચ્છને કદી પણ ઉપદ્રવ નહોં કરીએ” એવી કબૂલાત આપ્યા બાદ શ્રી સંઘના આગ્રહથી તેઓને મુક્ત કરી.

ઉજ્જૈની નગરીમાં એક યોગીના જયને કારણે સાધુઓ સ્થિરતા કરી શકતા નહિ, છતાં પણ ધર્મધોષસૂરિ પોતાના શિષ્યો સાથે ત્યાં ગયા એટલે તે યોગીએ સાધુઓને પૂછ્યું કે— “અહીં આવેલા તમારે શું સ્થિરતા કરવી છે ?” સાધુઓએ કહ્યું કે—“સ્થિરતા કરવી છે. તું શું કરીશ ?” તેથી તે યોગીએ સાધુઓને પોતાના હાંત દેખાડ્યા એટલે સાધુઓએ તેને પોતાની ઠાણી દેખાડી. ત્યારપછી સાધુઓએ જઈને તે સર્વ વાત ગુરુ-

મેહારાજને જણાવી. પછી યોગીએ ઉપાશ્રયમાં ઇંદરોનો સમૂહ વિકુચ્યો. આ દેખાવથી સાધુઓ ભયભીત થવા લાગ્યા ત્યારે ગુરુએ એક ઘડાના મુખને વચ્ચે ઢાંકીને એવો મંત્રજાપ જપવા માંડ્યો કે તરત જ પોદાર પાડતો તે યોગી ત્યાં આવીને ગુરુચરણમાં આજોટી પડ્યો.

ઢાઈએક નગરમાં રાત્રિએ ઉપાશ્રયના દરવાજા મંત્રીને બંધ કરવાનો રિવાજ હતો. ઢાઈ એક વખત તે દરવાજા મંત્રીના વિના દઈ દેવાથી શાકિનીઓએ આવીને ગુરુની પાટ ઉપાડી એટલે ગુરુએ તેઓને ત્યાં ને ત્યાં જ સ્તંભિત કરી દીધી અને કદી આવું નહીં કરવાની કખૂલાત પછી જ મુક્ત કરી.

એકદા રાત્રિમાં ગુરુને સર્પદંશ થવાથી ઝેરની અસરથી વચ્ચે-વચ્ચે મૂચ્છા પામતા તેમને ઉપાય કરવામાં નિષ્ફળ નીવડેલા શ્રી સંઘે ઉપાય પૂછ્યો એટલે તેમણે કહ્યું કે—“(નગરના) જૂના દરવાજા ઢાઈએક પુરુષના મસ્તક પર રહેલ લાકડાની ભારીના મધ્યમાં વિષને દૂર કરનારી વેલ મળી આવશે, તે લઈ આવી ઘસીને સર્પદંશ ઉપર ચોપડવાથી ઉપદ્રવ શાંત થશે.” શ્રી સંઘે તેમ કરવાથી ઝેર ઉતરી ગયું, પણ ત્યારથી માંડીને જંગલી પર્યંત ગુરુએ છએ વિગયનો ત્યાગ કર્યો, અને હમેશાં આહારમાં માત્ર જુવાર (નો રોટલો) જ લેવાનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો.

તેમના રચેલા ગ્રંથો નીચે પ્રમાણે છે:—

સંધ્યાચારભાષ્યવૃત્તિ

સુયધમ્મ-સ્તવ

કાયસ્થિતિ-ભવસ્થિતિ-પ્રકરણ

ચતુર્વિંશતિજિન સ્તવનો

સસ્તાશર્મેત્યાદિ સ્તોત્ર

દેવેન્દ્રૈરનિશ્ચિંત્યે સ્તોત્ર

ય્યં ય્યં ત્વમિતિ શ્લોક સ્તુતિઓ

જય વૃષમેત્યાદિ સ્તુતિઓ વિગેરે

જય વૃષમં સ્તુતિ ખનાવવાની હકીકત આ પ્રમાણે છે:—

એકદા ઢાઈ એક મંત્રીએ અષ્ટ યમકવાણું કાવ્ય બોલીને ગુરુને કહ્યું કે—“હમણાં આવી જતનું કાવ્ય કરવાને ઢાઈ શક્તિમાન નથી.” ગુરુમેહારાજ જણાવ્યું કે—“નથી એમ નહિ.” ત્યારે તે મંત્રીએ કહ્યું કે—“તેવા કવિને ખતાવો.” એટલે તેમણે જણાવ્યું કે—“ખતાવીશ.” ત્યારબાદ અષ્ટ યમકવાણી જય વૃષમં નામની સ્તુતિ પોતે જ એક રાત્રિમાં ખનાવીને ભીંત પર લખેલી મંત્રીને ખતાવી. આથી તે મંત્રી આશ્ચર્ય પામ્યો તે પ્રતિબોધિત થયો. તે શ્રી ધર્મધોષસૂરિ વિ. સં. ૧૩૫૭ માં સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

શ્રી ધર્મધોપસૂરિની પાટે સુડતાલીશમા શ્રી સોમપ્રભસૂરિ થયા. તેમણે નમિઝળ મળદ એવા પાદથી શરૂ થતું આરાધના સૂત્ર બનાવ્યું. તેઓનો વિ.સં. ૧૩૧૦ માં જન્મ થયો હતો તેમજ ૧૩૨૧ માં લીક્ષા ને ૧૩૩૨ માં આચાર્યપદ પ્રદાન થયું હતું. જ્યારે ગુરુએ તેમને મંત્રપુસ્તિકા અર્પણ કરવા માંડી ત્યારે અગ્યાર અંગના બાળુ તેમણે “ શુદ્ધ ચારિત્ર એજ મંત્રપુસ્તિકા છે ” એમ જણાવીને, તે મંત્રપુસ્તિકા સ્વીકારી નહિ એટલે બીજા દાઢ થોડા પાત્રના અભાવથી તે મંત્રપુસ્તિકાને જલસરણુ કરવામાં આવી.

શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ અપૂકાયની વિરાધના થવાના કારણે જલકુંકણ દેશમાં અને શુદ્ધ પાણીના દુર્લભપણાથી મરુદેશમાં સાધુઓનો વિહાર બંધ કરાવ્યો હતો.

દાઢએક વર્ષે બે કાર્તિક માસ હતા ત્યારે પહેલા કાર્તિક માસમાં થનારા અને અન્ય ગચ્છીય અગ્યાર આચાર્યોને નહીં જણાયેલ ભાવીકાળમાં થનારા ભીમપદ્મીના ભંગ- (ઉપદ્રવ)ને સ્વજ્ઞાનશક્તિથી જાણીને, પહેલા કાર્તિક માસની જ ચૌદશે ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ કરીને ત્યાંથી વિહાર કર્યો. પાછળથી તે પદ્મીના ભંગ-નાશ થયો. જ આચાર્યો ગુરુવચન નહીં માનીને ત્યાં રહ્યા હતા તેઓ દુઃખી થયા.

તેમના રચેલા ગ્રંથો નીચે પ્રમાણે છે.—

યતિજિતકલ્પસૂત્ર

યત્રાશિલેત્યાદિ સ્તુતિઓ

જિનેન વૈનેતિ સ્તુતિઓ

શ્રીમદ્દર્મેત્યાદિ સ્તુતિઓ

તેમના (૧) શ્રી વિમળપ્રભસૂરિ, (૨) શ્રી પરમાણંદસૂરિ, (૩) શ્રી પદ્મતિલકસૂરિ ને (૪) શ્રી સોમતિલકસૂરિ એ નામના ચાર શિષ્યો હતા.

જ વર્ષે શ્રી ધર્મધોપસૂરિના સ્વર્ગવાસ થયો તે જ વર્ષે એટલે કે સં. ૧૩૫૭ માં શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ શ્રી વિમળપ્રભને આચાર્ય પદ આપ્યું, પરંતુ તેઓ અદ્વૈતશ્રી નીવડયા. ત્યારબાદ પોતાનું આયુષ્ય નજીકમાં જાણીને વિ. સં. ૧૩૭૩ માં શ્રી પરમાણંદસૂરિ અને સોમતિલકસૂરિ બંનેને આચાર્ય બનાવ્યા અને ત્રણ માસને આંતરે વિ. સં. ૧૩૭૩ માં જ સોમપ્રભસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા. તે વખતે સ્તંભતીર્થમાં તેઓના બુદ્ધ વસતિસ્થાનને કારણે ત્યાં નજીકમાં રહેલા લોકોએ આકાશને ઝગહગાયમાન બોધને કહ્યું કે—“આ લોકો(જેનો)ના ગુરુને માટે સ્વર્ગમાંથી ત્રિમાન આવ્યું.” તે જ દિવસે દાઢએક નગરમાં, તીર્થ-યાત્રાને માટે નીકળેલા-ગયેલા દાઢએક દેવે જણાવ્યું કે—“ તપાચાર્ય સાધર્મ ઇંદ્રના સામાનિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા છે ” એવી હરીકત મેરુપર્વત પર હમણાં જ મેં દેવમુખથી સાંભળી છે.

શ્રી પરમાનંદસૂરિ પણ આચાર્ય તરીકે ચાર વર્ષ જીવ્યા.

શ્રી સોમપ્રભસૂરિની પાટે અડતાલીશમા પદ્ધર શ્રી સોમતિલકસૂરિ થયા. તેઓનો વિ. સં. ૧૩૫૫ ના માહ માસમાં જન્મ, ૧૩૬૬ માં દીક્ષા અને ૧૩૭૩ માં આચાર્ય પદવી થઇ હતી. વિ. સં. ૧૪૨૪ માં વર્ષે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા, એટલે તેમનું કુલ આયુષ્ય ૬૯ વર્ષનું હતું.

તેમના રચેલા ગ્રંથો નીચે પ્રમાણે છે.

બૃહન્નવ્ય ક્ષેત્રસમાસ સૂત્ર

સત્તરિસયઠાણ પ્રકરણ

યત્રાલિલ્લં જય વૃષભં સ્વસ્તાશર્મં પ્રમુખ સ્તવનોની વૃત્તિ

શ્રી તીર્થરાજઃ, ચતુર્થા સ્તુતિ ને વૃત્તિ શુભમાવાનવં શ્રીમદ્ધીરં સ્તુત્વે કમલબંધસ્તવ

શિવશિરસિં શ્રીનામિસંભવં શ્રીશૈવેયં વિગેરે ધણા સ્તવનો

શ્રી સોમતિલકસૂરિએ (૧) શ્રી પદ્મતિલકસૂરિ (૨) શ્રી ચંદ્રશેખરસૂરિ (૩) શ્રી જયનાંદસૂરિ અને (૪) શ્રી દેવસુન્દરસૂરિને અનુક્રમે આચાર્ય પદવી આપી હતી.

શ્રી પદ્મતિલકસૂરિ શ્રી સોમતિલકસૂરિથી ચારિત્રપર્યાયમાં મોટા હતા તેમજ એક વર્ષ આચાર્ય તરીકે જીવંત રહ્યા, પરંતુ તેઓ સમિતિ-ગુપ્ત આદિ અષ્ટ પ્રવચનમાતા પાળવામાં વિશેષ પરાયણ રહેતા.

શ્રી ચંદ્રશેખરસૂરિનો વિ. સં. ૧૩૭૩ માં જન્મ, ૧૩૮૫ માં દીક્ષા, ૧૩૯૩ માં સૂરિપદ અને ૧૪૨૩ માં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમના રચેલા ગ્રંથોની યાદી આ પ્રમાણે:—
ઉષિતભોજન કથા, ચવરાજર્ણિ કથા, શ્રીમદ્ધસ્તંભનકહારબંધ વિ. સ્તવનો, જ સ્તવનો દ્વારા માંત્રત ધૂળથી પણ ઉપદ્રવ કરતા ગરોળીથી લઈને મહાભયંકર સિંહ વિગેરે નાશ પામ્યા હતા.

શ્રી જયનાંદસૂરિનો વિ. સં. ૧૩૮૦ માં જન્મ થયો હતો ને ૧૩૯૨ માં આષાઠ શુદ્ધિ સાતમને શુક્રવારે ધારાનગરીમાં દીક્ષા લીધી હતી. તેમના વૃદ્ધ વડીલ ભાઈ સાજણ જયનાંદસૂરિને દીક્ષા લેવાનો આદેશ આપતા ન હતા ત્યારે દેવોએ સાજણને સમજાવ્યા બાદ તેમણે અનુમતિ આપી. વિ. સં. ૧૪૨૦ માં અણહીલપુર પાટણમાં ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૦ ને દિવસે તેમને આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી હતી અને ૧૪૪૧ માં તેઓ સ્વર્ગે ગયા હતા. શ્રી સ્થૂલભદ્રચરિત્ર અને દેવ પ્રમોજ્યં વિગેરે સ્તવનો તેમના રચેલા છે.

૪૫ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ

શ્રી જગન્ન્યાસૂરિની પાટે શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ આઠ્યા, તેઓનો જન્મ કયા દેશમાં અને કઈ સ્થાનમાં થયો હતો તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળતો નથી, પરંતુ તેઓનો વિહાર મોટે ભાગે માળવા અને ગુજરાત દેશમાં જ થયો છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે તે ખંભે દેશો પૈકી કોઈ એક દેશમાં તેઓનો જન્મ થયો હોય. તેમણે માળવા દેશમાં આવેલ ઉજ્જયિની નગરીમાં જિનભદ્ર શ્રેષ્ઠીના વિવાહને માટે તૈયાર થયેલ પુત્ર વીરધવલને લગ્નને અંગે મહોત્સવાદિના આરંભો થયેલા છતાં પ્રતિજ્ઞાથી વિ. સં. ૧૩૦૨ માં દીક્ષા આપી હતી, જે પાછળથી વિદ્યાનંદસૂરિના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા અને “વિદ્યાનંદ” એવા નામનું નવીન શ્રેષ્ઠ વ્યાકરણ રચ્યું. બાદ તે વીરધવળના નાના ભાઈ ભીમ-સિંહને પણ પ્રતિજ્ઞા પમાડી દીક્ષા આપી હતી, જેઓ પાછળથી “ધર્મકીર્તિ” ઉપાધ્યાય તરીકે અને આચાર્ય પદપ્રદાન પછી “શ્રી ધર્મધોષસૂરિ” એવા નામથી જાણખાયા હતા. કહેવાય છે કે જ્યારે વિ. સં. ૧૩૨૩માં ને કોઈકેના મતે વિ. સં. ૧૩૦૪ માં વિદ્યાનંદને સૂરિ પદવી અને ધર્મકીર્તિને ઉપાધ્યાય પદવી આપવામાં આવી હતી ત્યારે પ્રહલાદનપુર(પાલણપુર)ના મંદિરમાં મંડપમાંથી કંકુની વૃદ્ધિ થઈ હતી.

ક્રિયાઉદ્ધાર કરનાર જગન્ન્યાસૂરિએ દેવેન્દ્રસૂરિને અતિશય પ્રતિભાવંત ને શક્તિ-શાળી જાણીને આચાર્ય પદ આપ્યું હતું અને પોતાના પદે સ્થાપન કર્યા હતા, કારણ કે તાજેતરના ક્રિયાઉદ્ધાર પછી ગરબનો બોલો ઉપાડવો સહેલો નહોતો. તેમના સહાયક તરીકે દેવભદ્રગણિના આગ્રહથી શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિને પણ આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી પરંતુ પાછળથી તેઓ શિયિલાચારી એવા અન્ય સાધુઓની શહેમાં તથા અને તેમના પોતાના આચાર્યમાં શિયિલતા પ્રવેશી. સાધ્વાચાર માટે તેમણે દેટલીક જાતની છૂટછાટો મૂકી. તેમને અનુસરનારા ભાવકો મોટા ઉપાશ્રયમાં રહેતા હોવાથી “લઘુપોશાલિક” (વડીપોશાલ) અને દેવેન્દ્રસૂરિને અનુસરનારા “લઘુપોશાલિક” (લઘુપોશાલ) એવા નામથી જાણખાવા લાગ્યા. વિજયચંદ્રસૂરિ વિદ્યાનં તેમજ વિચક્ષણ હતા અને તેમણે દેવેન્દ્રસૂરિચિત કૃતિઓમાં સારી સહાય કરી હતી, પરંતુ પાછળથી તેઓ દેવેન્દ્રસૂરિથી જુદા પડ્યા અને શિયિલાચારને ઉત્તેજન આપ્યું.

દેવેન્દ્રસૂરિ માત્ર વિદ્યાનં જ હતા એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓનું ચારિત્રનું પાલન પણ ઉત્કૃષ્ટ હતું તે આપણે તેમણે વિજયચંદ્રસૂરિના શિયિલાચારને નકાવી ન લીધો તે પરથી જાણી શકીએ છીએ. તેઓની વ્યાખ્યાનશક્તિ અદ્વૈત હતી મંત્રી વસ્તુપાળ જેવા શક્તિશાળી વિદ્યાનં પણ તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતા. તેમની સમજાવવાની અને રસ જમાવવાની શક્તિ પણ અલોચિત હતી. ખંભાત શહેરમાં તેમની વ્યાખ્યાનસભામાં ૧૮૦૦ આવકો તો સામાયિક લાગે જ બેસતા હતા. તે વખતે જૈન ધર્મની સારી

જાહોજલાલી હતી. એકલા પ્રહલાદનપુરના જિનમંદિરમાં એક મુંઠા પ્રમાણ ચોખા અને સોળ મણ સોપારીની હંમેશની આવક થતી હતી. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિની શિષ્યસંતતિ પણ પ્રભાવિક ને ભવ્ય હતી. જ્યારે દેવેન્દ્રસૂરિથી વિજયચંદ્રસૂરિના અનુયાયી બુદ્ધા પથ્યા અને જાને પોતપોતાના મતનું સમર્થન કરવા માંડ્યા ત્યારે સંગ્રામ સોનીના પૂર્વજ, જેમને જૈનધર્મ પર અતિશય પ્રીતિ હતી, તેમને સંશય પેદા થયો કે-‘આ સાચું કે તે સાચું?’ તેને કયા ગચ્છની સેવા-ઉપાસના કરવી તેવી વિમાસણ થઈ ત્યારે રાત્રે દેવીએ આવી જણાવ્યું કે-“તમારે દેવેન્દ્રસૂરિના પરિવારની સેવા કરવી, કારણ કે ભવિષ્યમાં તે ગચ્છની સારી ઉન્નતિ થવાની છે.”

દેવેન્દ્રસૂરિનું વિહારક્ષેત્ર બહુધા માળવા દેશ હતો અને તેમણે તે પ્રદેશમાં ઘણું ઉપયોગી કાર્ય કર્યું હતું. મેવાડનરેશ સમરસિંહ અને તેની માતા જયતલ્લાદેવી પર પણ તેની સારી પ્રભા હતી અને તેઓ જાને આચાર્યશ્રીના ભક્ત હતા. સૂરિજીના જ ઉપદેશથી સમરસિંહની માતા જયતલ્લાએ ચિતોડના કિલ્લામાં શામળીયા પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. એ ઉપરાંત સૂરિના પ્રતિબોધ અને પ્રેરણાથી સમરસિંહે સ્વરાજ્યમાં અમારી પળાવી હતી. આ ઉપરાંત મેવાડના રાણા પર પણ તેમનો કેટલો પ્રભાવ હતો તેના પુરાવા માટે એક જ ફરમાન ઉતારવું બસ થશે.

“સ્થસ્તિ શ્રી વકલિંગજી પરસાદાતુ મહારાજાધિરાજ મહારાણાજી શ્રી કુંભાજી આદેસાદ મેદપાટરા ઉમરાવ ધાવોદાર કામદાર સમસ્ત મહાજન પંચાકસ્ય અગ્રં આપણે અઠે શ્રીપૂજ તપગચ્છ કા તો દેવેન્દ્રસૂરિજી કા પંથ કા, તથા પુનમ્યાગચ્છ કા હેમાચારજી કો પર-મોદ હૈ। ધર્મજ્ઞાન વતાયો સો અઠે આણાંકો પંથકો હોવેગા જાણીને માનાગા, પૂજાગા। પરયમ (પ્રથમ) તો આગેસુ હી આપણે ગઢકોટ મેં નૌંવદે જદ પહોલા શ્રીરિપમદેવજીરા દેવરાકી નૌંવ દૈવાહે હૈ, પૂજા કરે હે અપે અજુ હી માનેગા। સિસોદા પગકા હોવેગા ને સરેપાન (સુરા-પાન) પીવેગા નહિ ઔર ધરમ મુરજાદ મેં જીવ રાખણો યા મુરજાદા લોયગા જાણીને મહાસત્રા (મહાસતિયો) કી આજ હૈ, ઔર ફેલ કરેગા જાણીને તલાક હૈ।

શુરુના સ્વર્ગગમનથી તામ્રાવતીના ભીમ નામના શ્રાવકે બાર વર્ષ સુધી અન્નત્યાગ કર્યો હતો. (અન્ન સિવાય બીજી વસ્તુ જ ખોરાક તરીકે લીધી હતી) શ્રીમાન દેવેન્દ્રસૂરિ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષાના પણ તેટલા જ પારંગત હતા તે તેમના તદ્દત્ત વિષયક રચેલા ગ્રંથો જોતા જણાઈ આવે છે. દર્શનશાસ્ત્ર અને કર્મના સિદ્ધાંતોનું પણ તેમને સારું જ્ઞાન હતું અને તેથી તેમણે પાંચ નવ્ય * કર્મગ્રંથ સંપાદિત કર્યા. ટીકા મનોરંજક છે ને તેમાં કેઈ વિષય પડતો મૂક્યો નથી. તેમની ગ્રંથ રચના નીચે પ્રમાણે જણાય છે :—

* નવ્ય એટલા માટે કહેવાય છે કે જૂના કર્મગ્રંથ તો હતા તેને જ નવા સ્વરૂપમાં સુધારાવધારા સાથે ઉદ્ધર્યાં. નામ પણ તેના તે જ એટલે (૧) કર્મવિખ્યાક, (૨) કર્મસ્તવ, (૩) અધસ્વામિત્વ, (૪) પડશીતિ અને (૫) શતક એ પ્રમાણે રાખ્યાં છે. જૂના કર્મગ્રંથોની રચના શિવશ-

આદ્વિનકૃત્ય સૂત્ર ને વૃત્તિ	સદીક પાંચ નવ્ય કર્મચંદ્ર
સિદ્ધપંચાશિકા સૂત્ર ને વૃત્તિ	ધર્મરત્ન પ્રકરણ બૃહદ્વૃત્તિ
સુદર્શન ચરિત્ર	ચૈત્યવંદનાદિ ભાષ્યત્રય
સિરિહસલવદ્ધમાણુ પ્રમુખ સ્તવ	(દેવવંદન, ગુરુવંદન ને પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય)
સિદ્ધદંડિકા	વંદારવૃત્તિ (વંદિતા સૂત્રટીકા)

ચત્તારિ અઠ્ઠ દશ-ગાથા વિવરણ વિગેરે

આ ઉપરાંત તેમની વિશેષ પ્રવૃત્તિ અંગેને તાડપત્ર પર લખાવવાની હતી. તેમણે તેમજ તેના ગુરુબંધુ શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિએ શ્રીમંત શ્રાવકોને ઉપદેશી “વાગ્દેવતા ભાંડા-ગાર” માટે તાડપત્રીય પ્રતો લખાવી હતી. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ વિ. સં. ૧૩૨૭ માં માળવા દેશમાં જ કાળધર્મ પામ્યા.

શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિ

સંસારવરચામાં તેઓ મંત્રી શ્રી વસ્તુપાળના મૃહના દ્વિસાળી-દશતરી હતા. પ્રસંગવશાત્ તેઓ મંત્રીના ગુન્દામાં આવ્યા અને તેમને કેદખાનામાં પૂરવામાં આવ્યા. દેવભદ્ર ઉપાધ્યાયને તેમના પ્રત્યે ક્રુણા ઉપજી અને તેમણે કહ્યું કે-“જે દુર્ દીક્ષા લેવાતું કબૂલ કરે તો હું તને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કરાવું.” તેમણે દીક્ષા મહણ કરવાનું કબૂલતાં દેવભદ્રોપાધ્યાયે વસ્તુપાળને કહીને, કેદખાનામાંથી છોડાવી દીક્ષા આપી. તેમનામાં શક્તિ હતી પણ સાથોસાથ અભિમાની વૃત્તિ પણ હતી. અભિમાન માણુસને આગળ વધવા દેતું નથી. અભિમાનની જગ્યા કક્ષાએ પહોંચેલા માનવને નીચી ગતિમાં ગણાવ્યા છે.

તેઓ ધીમેધીમે શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કરતા ગયા અને આગળ વધ્યા છતાં અભિમાન તો એમનું એમ જ રહ્યું. દેવભદ્ર ઉપાધ્યાયની ધ્રુષ્ટા તેમને આચાર્યપદ આપવાની હતી તેથી તેમણે જગદ્ગચંદ્રસૂરિને તે માટે આગ્રહ કર્યો. મંત્રી વસ્તુપાળે વિજયચંદ્રની ખુમારીભરી લાગણી અને રહેણીકરણી તેમજ વર્તન જોતાં તેમ કરવાનો નિષેધ કર્યો છતાં દેવભદ્રોપાધ્યાયના આગ્રહને વશ થઈ તેમ જ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના સદાયક યશો તેમ વિચારી જગદ્ગચંદ્રસૂરિએ તેમને સૂરિપદવી આપી ત્યારબાદ કેટલાક વખત સુધી તો તેઓ દેવેન્દ્રસૂરિ પ્રત્યે વિનયપાળા રહ્યા; પરંતુ તેમની ચંચળ વૃત્તિ કામાડોળ થવા લાગી.

આ સમયે શિથિલાચારનો વેગ વધતો જતો હતો. વિજયચંદ્રસૂરિ તે તરફ વળ્યા. સારાસારનો વિચાર ક્યો વિના જ તેઓ શિથિલાચારી અન્ય સાધુ સમુદાયમાં ભળ્યા અને પોતે તેનું ઉપરીપણુ લીધું. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિને આ વાતની જાણ થઈ અને માળનામાંથી વિદાર કરી તેઓ ખંભાત નગરે આવ્યા. વિજયચંદ્રસૂરિ તેમને વાંદવા નિમિત્તે પણ ન ગયા. દેવેન્દ્રસૂરિએ કહેરાવ્યું કે “જાર વાર સુધી

મંરવામી અને ચંદ્રાઈ મદતર વિગેરે જુદા જુદા આચાર્યોએ કરી હતી. હજા દર્મચંદ્રમાં ૭૦ ગાથા હતી તેથી તે “સસંતિકા” કહેવાતા તેમાં પણ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મદાગને ૧૯ ગાથા નવી ઉમેરી કુલ ૮૯ ગાથા કરી છે.

તમે એક જ રથાને એક જ ઉપાશ્રયમાં કેમ રહ્યા છો ?” ત્યારે જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું કે-“ અમે તો નિર્ભંભી અને નિરહંકારી છીએ.” વિજયચંદ્રસૂરિએ લાગલાગટ બાર વર્ષ સુધી ખંભાતમાં વડી પોશાલ(ઉપાશ્રય)માં વાસ કર્યો એટલે માલવદેશ તરફથી આવેલા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિને લઘુ પોશાલમાં ઊતરવું પડ્યું. ત્યારથી વિજયચંદ્રસૂરિના સંપ્રદાયને “વૃદ્ધપોશાલિક” અને શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિની શિષ્યસંતાનને “લઘુપોશાલિક” એવા નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે. શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિએ જે છૂટછાટો આપી હતી તે નીચે મુજબ હતી.

- (૧) સાધુએ વસ્ત્રની પોટલીઓ રાખવી
- (૨) હંમેશા વિગય વાપરવાની છૂટ
- (૩) વસ્ત્ર ધોવાની છૂટ
- (૪) ગોચરીમાં ફળ-શાક ગ્રહણ કરવાની છૂટ
- (૫) સાધુ સાધ્વીઓને નીવીના પચ્ચખખાણમાં ઘૂત વાપરવાની છૂટ
- (૬) સાધ્વીએ વહોરી લાવેલ આહાર સાધુને સ્વીકારવાની છૂટ
- (૭) હંમેશા જે પ્રકારના પચ્ચખખાણની છૂટ
- (૮) ગૃહસ્થોને રાજી રાખવા તેમની સાથે પ્રતિક્રમણ કરવાની છૂટ
- (૯) સંવિભાગને દિવસે તેને ઘેર વહોરવા જવાની છૂટ
- (૧૦) લેપની સંનિધિ રાખવાની છૂટ
- (૧૧) તરતનું જ ઊંતું પાણી વહોરવાની છૂટ વિગેરે વિગેરે

આવી જાતના વર્તનથી તેમની શક્તિઓ પ્રકાશમાં આવવાને બદલે અવરાધ ગઈ. તેમની કોઈ સ્વતંત્ર કૃતિ જાણમાં નથી પણ તેમણે શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિને સંશોધન આદિમાં તેમજ સુદર્શન ચરિત્રની રચનામાં સારી સહાય કરી હતી. આ ઉપરાંત તાડપત્ર પર પ્રતો લખાવવા માટે ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમના વજ્રસેન, પદ્મચંદ્ર ને ક્ષેમકીર્તિ નામના શિષ્યો હતા. ક્ષેમકીર્તિએ ભદ્રાહારવામીરચિત બૃહત્-કદપસૂત્ર પર વિશેષ વિવરણ કરવા માટે વિવૃત્તિ-વૃત્તિ રચી હતી.

શ્રી વિદ્યાનંદસૂરિ

તેઓ માળવામાં આવેલ ઉગ્ગૈન શહેરમાં રહેતા હતા. તેઓના પિતાનું નામ જિનભદ્ર હતું, અને તેમનું પોતાનું નામ વીરધવલ હતું. વીરધવલ શાંત પ્રકૃતિનો અને ઉમદા સ્વભાવનો હતો. યોગ્ય વય થતાં પિતાએ વિવાહ માટે પાણિગ્રહણ મહોત્સવ શરૂ કર્યો. દૈવયોગે આ જ સમયે શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ સાથે તેનો સંગમ-મેળાપ થયો અને તેની અદ્ભુત ગ્યાખ્યાનશૈલીએ વીરધવળના મન પર અજળ અસર કરી. પારસમણિનો સંગ કેને પ્રતિભા નથી અપાવતો ? ગુરુઉપદેશના પ્રભાવે તેમણે લગ્ન નહીં કરતાં વિ. સં. ૧૩૦૨ માં સંયમ સ્વીકાર્યું. આ કંઈ જોવું તેવું કામ નહોતું. પોતાની જીવનનીકાને તદ્દન ઊલટી જ રીતે વાળી હતી. સંસારસાગરમાં ડૂબવા કરતાં નિસ્તાર પામવાનું તેમણે પસંદ કર્યું હતું. પણ સમર્થ આત્માને શું શક્ય નથી ? ધીમે ધીમે તેમણે અધ્યયન શરૂ કર્યું અને વિશારદપણ પ્રાપ્ત કર્યું. દેવેન્દ્રસૂરિ સાથે વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ પ્રલ્હાદનપુર આવ્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રેષ્ઠીઓએ દેવેન્દ્રસૂરિને કોઈ પણ ઉત્તમ શિષ્યને આચાર્ય પદવી આપવાની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે ગુરુએ વીરધવલને

સમર્થ ને પ્રભાવક જાણી, પોતાની પાટે સ્થાપી “ વિદ્યાનંદસૂરિ ” એ નામથી વિ. સં. ૧૩૨૩ (૧૩૦૪ ?)માં સૂરિપદ આપ્યું. તેમના નાના ભાઈ ધર્મકીર્તિ (પાછળથી ૪૬ માં પટ્ટપર શ્રી ધર્મ-ઘોષસૂરિ) ને ઉપાધ્યાય પદ અર્પણ કર્યું. વિદ્યાનંદસૂરિની ચારિત્રશીલતા અત્યંત અને ક્રિયાપરાયણ હતી અને તેથી જ્યારે તેમને આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું ત્યારે પ્રહ્લાદન વિહારના મંડપમાં અંતરીક્ષમાંથી કુંકુમની વૃષ્ટિ થઈ હતી.

તેમણે પોતાના શુરુ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિને મંથરચનામાં તેમજ સંશોધન આદિમાં સંપૂર્ણ સહાય કરી હતી. આ ઉપરાંત તેમણે પોતે ‘ વિદ્યાનંદ ’ એ નામનું નવીન જ વ્યાકરણ બનાવ્યું કે જે સર્વોત્તમ પૂરવાર થયું હતું. તેમાં સૂત્રો થોડા સમાવ્યા હતા જ્યારે અર્થની અતિવ જાહેરતા હતી. તેઓશ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગવાસ બાદ તેમને દિવસે જ વિદ્યાપુરમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

દેવેન્દ્રસૂરિએ પોતાને પાટે તેઓને સ્થાપ્યા હતા અને તેમણે દેવેન્દ્રસૂરિને કર્મમંથની સ્થાપન દીકા સ્વચાર્યા તેમજ તેના સંશોધનમાં સારી સહાય કરી હતી, પરંતુ તેઓના તાત્કાલિક સ્વર્ગવાસ-થી તેમના લઘુ બંધુ ધર્મકીર્તિ ઉપાધ્યાયને શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ એવું નામ આપી આચાર્યપદે સ્થાપન કરવામાં આવ્યા.

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ

તેઓશ્રી સંસારી પક્ષે વિદ્યાનંદસૂરિના લઘુ ભ્રાતા હતા. તેમનું સંસારીપણાનું નામ **લીમકુમાર** હતું. પોતાના લગ્નમહોત્સવનો ત્યાગ કરી વિદ્યાનંદે દીક્ષા લીધા બાદ તપાગમ્ધીય શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ ‘ લીમકુમાર ’ ને પણ પ્રતિબોધી દીક્ષા આપી હતી. ભાઈની સાથે જ અધ્યયન કરતાં તેઓ પણ સિદ્ધાંતના પારગામી થયા. જ્યારે વિદ્યાનંદસૂરિને પ્રહ્લાદનપુરમાં આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી તે જ અવસરે ‘ લીમકુમાર ’ ને ધર્મકીર્તિ એવું નામ આપી ઉપાધ્યાય પદ પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. બાદ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી તેર દિવસને આંતરે જ શ્રી વિદ્યાનંદસૂરિ સ્વર્ગવાસી બનતાં, છ માસ વીત્યા બાદ તે જ ધર્મકીર્તિ ઉપાધ્યાયને “ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ ” એવા નામથી આચાર્યપદવી આપી દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે સ્થાપવામાં આવ્યા.

તેમનામાં સચોટ વ્યાખ્યાનશૈલી ઉપરાંત ચમત્કારિક શક્તિ પણ હતી. આ ઉપરાંત નૈમિત્તિક જ્ઞાન પણ સારું હતું. પેથક મંત્રીએ જ્યારે પરિચ્છેદપરિમાણુ ત્રત સ્વીકારવાની આકાંક્ષા જણાવી ત્યારે પોતાના જ્યોતિષજ્ઞાનના બળે લવિષ્યમાં તે અતિવ ઋદ્ધિસંપન્ન થનાર છે એમ જાણીને તે વખતે તેને તે ત્રત સ્વીકારતાં અટકાવ્યો હતો. બાદ ધીમે ધીમે શુરુના કથન મુજબ પેથકને અત્યંત સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. શુરુના ઉપદેશથી તેણે ચોરાશી જિન-મંદિરો કરાવ્યા અને સાત જ્ઞાનભંડારો બનાવરાવ્યા. આ ઉપરાંત તેના દ્વારા બીજા પણ ધાર્મિક કાર્યો કરાવ્યા હતા. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશની પેથક પર એટલી સરસ અસર થઈ હતી કે બત્રીસ વર્ષની યુવાનવયે તેણે બ્રહ્મચર્ય ત્રત (ચતુર્થ ત્રત) અંગીકાર કર્યું હતું.

દેવપત્તનમાં પોતાના કોઈ શિષ્યની પ્રાર્થનાથી મંત્રગર્ભિત સ્તુતિ બનાવીને સમુદ્ર મારફત(જિનમંદિરમાં) રત્નાર્પણ (ભેટણું) કરાવ્યું હતું. આ ઉપરાંત વજ્રસ્વામીના પ્રભાવથી દૂર કરાયેલા અને મિથ્યાત્વી બનેલા શ્રી કપદી ચક્ષુને ફરી પ્રતિબોધી તેને શ્રી જિનજિંબનો અધિષ્ઠાયક બનાવ્યો હતો.

આ સમયે મંત્ર-તંત્રનું જોર કંઈક વિશેષ પ્રમાણમાં હતું. પોતાની શક્તિ બતાવવા કોઈ ને કોઈ કારણ ગોતી કઢાતું. એકઠા કોઈ એક દુષ્ટ સ્ત્રીએ સાધુઓને કામણ કરેલાં વડાં ગોચરીમાં વહોરાવ્યા. ગુરુમહારાજને આ વાતની ખબર પડતાં તેનો ત્યાગ કરાવ્યો અને બીજે દિવસે પ્રભાતે જોયું તો તે વડાઓ ગુરુના મંત્ર-જાપના પ્રભાવે પથ્થરના કટકા બની ગયા હતા. ગુરુમહારાજ વિહાર કરતાં કરતાં વિદ્યાપુર ગયેલા. ગુરુની વ્યાખ્યાનશૈલી તથા કંઠમાધુર્ય એટલાં સરસ હતાં કે હજારો લોકો વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા આવતાં. અન્ય સંપ્રદાયી કેટલીક સ્ત્રીઓએ ગુરુમહારાજને પરાભવ પમાડવાની ઇચ્છા અને ઇર્ષ્યાથી ગુરુમહારાજના કંઠ મધ્યે સ્વશક્તિથી વાળનો ગુચ્છો ઉત્પન્ન કર્યો, કે જેથી સારો સૂર-અવાજ નીકળી શકે નહિ અને કંઠ કર્કશ બનતાં વ્યાખ્યાન-રસમાં ક્ષતિ પહોંચે. ગુરુએ તે સ્ત્રીઓની આ ચેષ્ટા જાણી એટલે સ્વશક્તિથી તે કેશગુચ્છ દૂર કરી તેઓ સર્વેને ત્યાં ને ત્યાં જ પાષાણસ્થાનની જેમ સ્થિર કરી દીધી, એટલે પરાભવ પમાડવાને બદલે પોતે જ પરાજિત થવાથી તે સ્ત્રીઓ શરમાઈ ગઈ અને પોતાનો છૂટકારો કરવા પ્રાર્થના કરી. પછી શ્રી સંઘના અતિવ આગ્રહથી “અમે તમારા ગચ્છને કદી પણ ઉપદ્રવ નહીં કરીએ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરાવીને તેઓને મુક્ત કરી.

વળી આ સમયે ધીમે ધીમે ચતિઓનું જોર પણ વધતું જતું હતું. અમુક સ્થાનો તો તેમણે પોતાની ગાદી જેવા બનાવ્યા હતા. ઉજ્જયિનીમાં પણ એક યોગીનું અતિશય જોર હતું. કહો કે તેનું જ સામ્રાજ્ય હતું. તેની આજ્ઞા-રજા સિવાય કોઈ સાધુ ત્યાં સ્થિરતા કરી શકતા નહી. પદ્મધર શ્રી ધર્મઘોષસૂરિને આ ન રુચ્યું. તેમણે સંવેગી સાધુઓનો વિહાર નિરાબાધિત કરવો હતો. તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ઉજ્જયિની આવી પહોંચ્યા. એક મ્યાનમાં બે તરવાર ન સમાઈ શકે એ ન્યાય પ્રમાણે યોગી અતિશય ક્રોધિત બન્યો અને ગુરુને કોઈ પણ પ્રકારે હેરાન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ગોચરી માટે જતા સાધુઓને તે યોગી સામે મળ્યો અને કટાક્ષપૂર્વક પૂછ્યું: “કેમ તમારે અહીં રહેવું છે? કેટલું રહેવું છે?” સાધુઓએ જવાબ આપ્યો: “અમે અહીં સ્થિરતા કરવાના છીએ. તું શું કરીશ?” એટલે તે યોગીએ સાધુઓને પોતાના દાંત દેખાડ્યા ત્યારે જવાબમાં સાધુઓએ પણ પોતપોતાની કોણી દેખાડી. પછી યોગી આલ્થો ગયો અને સાધુઓએ ઉપાશ્રયે આવી ગુરુને બધો વ્યતિકર કહી સંભળાવ્યો.

યોગીએ સ્વસ્થાને જઈને પોતાની મંત્રશક્તિદ્વારા જૈન ઉપાશ્રયમાં જિંદગીનો મોટો સમૂહ

વિકુળો. આ દેખાવથી અન્ય સાધુઓ ભયભીત થઈ આમતેમ દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. શુરુ તો રાહ જ ભેઈ રહ્યા હતા. તેમને આવા પ્રસંગની જરૂર હતી. આવેલ સમયનો સદુપયોગ કરવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો. શુરુએ સ્વશિષ્યોને ભયરહિત બનાવવા માટે એક ઘડો મગાવી, ઘડાને વચ્ચેવડે ઢાંકી દઈ મંત્રજાપ કરવા માંડ્યો. જેમ જેમ જાપનું પ્રમાણ વધતું ગયું તેમ તેમ સ્વસ્થાને રહેલા યોગીને કદ વધવા લાગ્યું અને પછી તો છેવટે અતિશય વેદના સહન ન થવાથી તે તરત જ શુરુના ચરણમાં આવી આળોટી પડ્યો ને પોતાના મદ-મત્સર માટે વિનયભાવે માપી માગી.

કોઈ એક નગરમાં શાકિનીઓના ભયથી રાત્રિએ ઉપાશ્રયના દરવાજા મંત્રીને ગંધ કરવામાં આવતા હતાં, જેથી શાકિની પ્રમુખનો ઉપદ્રવ ન થાય. એક વખત શુરુ દરવાજા મંત્રવા ભૂલી ગયા એવામાં શાકિનીઓએ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરી શુરુની જ પાટ ઉપાડી, એટલે જાગૃત થયેલા શુરુએ તેઓને પાટ સહિત ત્યાં ને ત્યાં જ સ્તંભિત કરી દીધી. પછી “કદી આતુ” નહિ કરીએ” એવી કબૂલાત આપ્યા પછી જ શાકિનીઓને મુક્ત કરી.

દેવયોગે એકઠા શુરુને સર્પદંશ થયો. જેમ જેમ ઝેર ચડતું ગયું તેમ તેમ શુરુને વચ્ચે વચ્ચે મૂરછાં આવી જવા લાગી. સકળ સંઘ એકઠો થઈ ગયો ને ઉપાયની વિચારણા કરવા લાગ્યા. ગમે તેટલા ઔષધોપચાર કરતાં પણ ઝેર ઊતર્યું નહીં ત્યારે અતિ ગ્લાન બનેલા શ્રી સંઘે વિનયપૂર્વક શુરુને જ તેના પ્રતિકારનો ઉપાય પૂછ્યો. શુરુ તો પોતાના દેહપરત્યે નિમોહી હતા. તેમને ઔષધની પણ દરકાર નહીં હતી, છતાં શ્રી સંઘના અતિ આગ્રહ પછી શુરુએ જણાવ્યું કે—“નગરના જૂના દરવાજા તરફથી કોઈ એક પુરુષ કાઢનો ભારો લઈને આવ્યો આવશે. તેના ભારાની મધ્યમાં વિષાપહારિણી એટલે ઝેરને દૂર કરનારી વેલ મળી આવશે. તે લાવી ઘસીને સર્પદંશના સ્થાન પર લગાડવાથી ઝેર ઉતરી જશે.” શુરુના ફરમાન મુજબ શ્રી સંઘે તપાસ કરાવી તો કદા પ્રમાણે જ વેલ મળી આવી. પછી સૂચના મુજબ ક્રિયા કરી અને ઝેર પણ ઉતર્યું. પરંતુ એક વેલ માત્રનો ઉપયોગ કરાવવાથી શુરુએ તેના પ્રતિકાર રૂપે છએ વિગયનો હંમેશને માટે તે સમયથી જ ત્યાગ કર્યો અને જિંદગી પર્યંત ક્રૂર “ભુવાર”નો જ આહાર લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. તેમનું હૃદય દયાથી કેટલું દ્રવીભૂત હતું તેનો આ સચોટ અને અનુપમ દાખલો છે. પોતાના નિમિત્તે અસાધારણ સંયોગોમાં પણ વનસ્પતિનો ઉપયોગ થતાં તેમણે છ વિગયનો ત્યાગ કરી માત્ર તદ્દન સાદું જીવન સ્વીકાર્યું. જૈન ધર્મની અહિંસા કેટલી અત્યુત્તમ છે તેનો પણ આ ઉત્કૃષ્ટ-અસાધારણ દાખલો છે. શુરુમાં ક્રૂર એકલી મંત્રશક્તિ હતી એટલું જ નહિ પણ સાથોસાથ સાહિત્યનો પણ સારામાં સારો બોધ હતો તે તેમણે કરેલી અંધરચનાથી જાણી શકાય તેમ છે. વળી તેઓ સારાં કાવ્યો અને સ્તુતિઓ પણ રચી શકતા.

કોઈ એક મંત્રીએ શુરુદેવ સમક્ષ આવી, અભિમાનપૂર્વક અષ્ટ યમકવાળું કાવ્ય બોલી શુરુને જણાવ્યું કે “અત્યારે આતુ” કાવ્ય બનાવનાર કોઈ નથી.” એટલે શુરુએ શાંતિથી કહ્યું

કે “કોઈ નથી એમ નહિ.” ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘હોય તો બતાવો.’ શુરુએ જણાવ્યું કે “અવસરે મળી આવશે.”

ત્યારબાદ તે જ રાત્રિએ અષ્ટ યમકવાળી જય વૃષભં નામની સ્તુતિ બનાવી, ભીંત પર લખી સવારે તે મંત્રીને બતાવી. તે મંત્રી શુરુની આવી અસાધારણ શક્તિ જોઈ ઘણો જ વિસ્મિત થયો અને પ્રતિજ્ઞા પામી તેમનો ઉપાસક બન્યો.

તપાગચ્છમાં જૈન સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ અને કળામાં જે શિથિલતા પ્રવેશ પામી હતી તેને દૂર કરવા માટે શ્રી જગચંદ્રસૂરિ પછી તેમણે સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેઓ માંત્રિક વિદ્યાના સવિશેષ જાણુ હતા છતાં, તેમણે પોતાના આરિત્રમાં કદી પણ રખલતા આવવા દીધી નથી. એક વખત પૂરતાં વનસ્પતિના ઉપયોગ માત્રથી તેમણે કેવો કઠણ નિયમ સ્વીકાર્યો હતો તે જ તેમના વિશુદ્ધ આરિત્રપાલનની પ્રતીતિરૂપ છે.

શાસનોત્તતિ માટે અતુલ પ્રયાસ કરી તેઓ વિ. સં. ૧૩૫૭ માં સ્વર્ગવાસી થયા. તેઓ પ્રખર મંત્રશાસ્ત્રી હતા. ઉપદેશ શૈલીદ્વારા અનેક પ્રભાવનાના કાર્યો કરવા ઉપરાંત તેમણે નૂતન સાહિત્યરચનાની દિશામાં પણ કામ કર્યું છે. તેમણે રચેલા ગ્રંથોની યાદી નીચે મુજબ છે.

સંઘાચાર ભાષ્ય

કાયસ્થિતિ ભવસ્થિતિસ્તવૈ

સસ્તાશર્મં સ્તોત્ર

યૂયં યૂવાં ત્વમ્ ૦ શ્લેષ સ્તુતિ

સુજઘમ્ સ્તવ.

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવા:

દેવદ્વૈરનિશં ૦ શ્લેષ સ્તોત્ર

જય વૃષભં અષ્ટયમક સ્તુતિ વિગેરે

મંત્રીશ્વર પૃથ્વીધર (પેથડ)

અવન્તિ પ્રદેશના નમ્યાર નામના દેશમાં નાન્દુરી નામની નગરીમાં બ્રહ્મ વંશનો દેદ નામનો દરિદ્ર વણિક વસતો હતો. તેને વિમલશ્રી નામની પત્ની હતી. દૈવયોગે દેદને કોઈ યોગીનો મેળાપ થતાં સુવર્ણરસની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. પછી તો તેના ધરની રહેણીકરણી ને રીતભાત ફરી ગઈ. દરિદ્રતાને સ્થાને વૈભવ અને વિલાસે સ્થાન લીધું. જેને યાચના કરવા જવું પડતું હતું તેના જ ધરેથી કોઈપણ યાચક ખાલી હાથે જવા ન લાગ્યો. આ બધી વસ્તુસ્થિતિ જોઈ દેદના કોઈ દ્વેષીએ રાજ પાસે આડી ખાધી. રાજએ દેદને બોલાવી સાચી હકીકત જણાવવા કહ્યું. દેદ રાજની નિષ્ઠા વિષે જાણુતો હતો. એટલે જણાવ્યું કે—“ મહારાજ ! મારી પાસે કાંઈપણ નથી. મને નિધાન કે એવું કશું પ્રાપ્ત થયું નથી.” રાજએ આ વાત માની નહિ ને તેને તે જ સમયે કેદમાં પૂરવાનો હુકમ કર્યો. બરાબર આ જ વખતે દેદનો ચાકર તેને બોજન માટે બોલાવવાં રાજસભામાં આવ્યો. ચતુર ચાકર બધી વસ્તુસ્થિતિ પામી ગયો. દેદે પણ યુક્તિપૂર્વક વચનદ્વારા નોકર મારફત એવું કંઈક કહેવરાવ્યું કે જેથી તેની શાણી સર્વ સમજી શકે. દેદે કહેવરાવેલ વચનનો ભાવાર્થ રાજ સમજી શક્યો નહિ. ચાકરે આવી શેઠાણીને હકીકત કહી એટલે તે વિચક્ષણ વનિતા બધી સાર-સાર વસ્તુ લઈને ત્યાંથી નાશી ગઈ. રાજએ પોતાના સેવકોને દેદના ગૃહની તપાસ કરવા હુકમ આપ્યો; પણ સેવકો વીણે મોઢે પાછા ફર્યા; કારણ કે ધરમાં ચાર ખૂણા સિવાય કંઈપણ જોવામાં આવ્યું નહિ. આ બાબત કેદમાં પડેલા દેદે

શ્રી રત્નભન પાર્શ્વનાથની પ્રાર્થના કરી કે-“ જો હું અહીંથી સહીસલામત નીકળું તો તમને સર્વોગે આભૂષણ કરાવું. ” દેવયોગથી તે ત્યાંથી છૂટ્યો અને પોતાની સ્ત્રીને આવી મળ્યો. પછી તેઓ ત્યાંથી વિદ્યાપુર નગર ગયા, ત્યાંથી રત્નભનપૂર જઈ પોતાની ધારણા પ્રમાણે દેદીખમાન આભૂષણોના સમૂહવડે શ્રી રત્નભન પાર્શ્વનાથની મૂર્તિને અર્ચકૃત કરી.

ત્યાંથી તે દેવગિરિ ગયો. તે સમયે ઉપાશ્રય બંધાવવા માટે ભાંજગડ ચાલતી હતી. ધર્મરચાન બંધાવવામાં તે રથે યતી ધર્મક્રિયામાં પોતાને પણ પુણ્યનો હિસ્સો મળે છે એવી ધારણાથી દેદે આગ્રહપૂર્વક ઉપાશ્રય બંધાવવાનું પોતાને માથે લીધું અને સારો ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. પછી તેને શુભ સ્વપ્ને સૂચિત એક પુત્ર થયો, જેનું નામ પેથડ રાખવામાં આવ્યું. ચોગ્યવયે તેને અભ્યાસરથે મૂકવામાં આવ્યો. યૌવન પામતાં તેને પ્રથમણી નામની સ્ત્રી સાથે મહોત્સવપૂર્વક પરણાવવામાં આવ્યો, જેનાથી તેને જાંઝણ નામનો સુંદર ને સુહિમાન પુત્ર થયો.

લક્ષ્મીને ચપળા જણી દેદે શ્રાવક તેનો છૂટથી દાનાદિકમાં ઉપયોગ કરવા લાગ્યો. તેવામાં ભાગ્યયોગે તેની પત્ની “ચિમળાચી” મૃત્યુ પામી અને તે જણે સંકેત ન કરતી ગઈ હોય તેમ થોડા જ સમયમાં દેદે શ્રેષ્ઠી પણ મૃત્યુને આધીન થયો. મરણસમયે દેદે પાસે વિશેષ દ્રવ્ય ન હતું પરંતુ મરતાં મરતાં તેણે પોતાના પુત્ર પેથડને બોલાવી “ સુવર્ણસિદ્ધિ ”નો આમ્નાય કરી બતાવ્યો-શીખવ્યો.

પિતાના મૃત્યુ બાદ પેથડે આમ્નાય પ્રમાણે જપ-ક્રિયા કરવા માંડી પણ તે તેને સફળ થઈ નહિ; કારણ કે કામધટ, ચિંતામણિ, દક્ષિણાવર્ત શંખ અને કલ્પલતાદિ સર્વે દિવ્ય પદાર્થો કર્મની અનુકૂળતાએ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળતાએ પ્રતિકૂળ થાય છે. પિતાના મૃત્યુબાદ ધીમે ધીમે દારિદ્ર્ય પેથડ સામે ગ્રેમ બાંધવા લાગ્યું.

આ સમયે શ્રી ધર્મધોષ નામના સૂરિ તે નગરમાં આવ્યા. તેની દેશના સાંભળી સૌ કોઈ જુદાજુદા વ્રત-નિયમો ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. પેથડ પણ પોતાને ભાગ્યહીન સમજી ગુરુ સમક્ષ આવ્યો ને પોતાને પણ પરિગ્રહનું પરિમાણ કરાવવા કહ્યું. પેથડે અમુક રૂપિયા સુધીનું પરિમાણ રાખવા જણાવ્યું, પરંતુ ગુરુએ તેની હસ્તાદિ રેખા અને લક્ષાટની વિશાળતા જોઈ, બલિષ્ઠમાં પ્રનાપી ને ઉત્તતિશીલ પુરુષ થશે એમ જણી તે વખતે પરિગ્રહપરિમાણ કરતાં અટકાવ્યો અને ધર્મક્રિયામાં વિશેષ તત્પર રહેવા સમજાવ્યો.

પુરુષના નશીળ આડું પાંદડું હોય છે એ ન્યાયે દેશાંતર ફરતાં તેને કંઈક દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઈ, પણ હવે તેની ભાગ્યદિશા બદલાવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. તેને મંડપદુર્ગ તરફ જવાનું મન થયું અને તે તરફ તેણે પરિવાર સહિત પ્રયાણ કર્યું. શહેરના દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં તેણે ડાબી બાજુએ એક સર્પની ફણા પર શબ્દ કરતી અને તૃપ્તિપ્રીત કરતી દુર્ગા (જોળરી) જોઈ. આ દ્રશ્ય જોઈ પેથડે વિચાર્યું કે-“ પ્રવેશ કરતી વખતે દુર્ગા ડાબી બાજુએ હોય તે સારું નથી તો આ સર્પને માથે નાચતી તો ક્યાંથી કલ્યાણકારક હોય ? ” એટલે તે અપશુકન નિવારણાર્થે ત્યાં જ બેઠો રહી પ્રભાવિક નવકાર મંત્રનું રમરમ કરવા લાગ્યો, તેટલામાં કોઈ એક જ્યોતિષી ત્યાં આવી ચડ્યો અને પેથડને ત્યાં બેઠેલો-સહ જોતો જોઈ તેનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે પેથડે તેને પોતાના મનની શંકાની વાત કહી સંભળાવી એટલે જોશીએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે-“તમારી સમજણ વિચાર વગરની છે. આ શ્રેષ્ઠ શુકન છે. જો તમે તે સમયે જ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો હોત તો આ મુમુક્ષ માલવ દેશના હનધારી રાજા થાત, પણ તમે તે શુકનનું અપમાન કરવાથી રાજા તો નહિ, પણ ધનવાન, પ્રતિભાશાળી અને પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન તો જરૂર થશે જ. ”

શહેરમાં પ્રવેશ કરી યોગ્ય સમયે પેથડે રાજમહેલ પાસે જ એક દુકાન કરી. તેમાં અનાજ તથા જુદી જુદી જાતના કારિયાણા રાખી વેપાર કરવા લાગ્યો. એકદા એક આભીરી (બરવાડણ) ધીનો ઘડો લઈ તેની દુકાને વેચવા આવી અને ઇંદોણી સહિત ઘડો નીચે મૂક્યો. જેમ જેમ પેથડ ઘડામાંથી ઘી કાઢવા લાગ્યો તેમ તેમ તે અખૂટ જણાવા લાગ્યું. પેથડને આશ્ચર્ય થયું. દશ શેરના ઘડામાંથી દશ શેર જેટલું ઘી તો નીકળી ચૂક્યું હતું છતાં ઘડો તો ભરેલો જ હતો. તેણે વિચાર્યું કે-ઈંદોણીમાં ચિત્રવેલી હોવી જોઈએ. તેણે આરીકાઈથી જોઈ તેના ખાત્રી કરી લીધી. વાણીયાને વધુ શીખવવાતું ન હોય. તેણે મનમાં વિચાર કરી વાળ્યો ને આભીરીને મોં-માગ્યા પૈસા આપી ઇંદોણી સહિત ઘડો લઈ લીધો. “ચિત્રવેલી”ના પ્રભાવથી ઘી અખૂટ થયું અને તેથી પેથડને પૈસાની પ્રાપ્તિ પણ સારી થઈ.

તે શહેરનો રાજ જયસિંહદેવ જ્યારે જમવા બેસતો ત્યારે તેની દાસી એક વાટકી લઈને ઘી લેવા આવતી અને પેથડ તેને ઘી જોખી આપતો. પેથડના પુત્ર ઝાંઝણુને આ જનાવ ગમતો નહિ.

એકદા પેથડ ઝાંઝણુને બેસારીને ભોજન કરવા ગયો તેમાં પેલી દાસી ઘી લેવા આવી. ઝાંઝણુને લાગ્યું કે રાજ હમેશાં વેચાતું લઈને ઘી ખાય તે ઠીક નહિ તેથી શિખામણ દેવાની યુક્તિ શોધી કાઢી. તેણે દાસીને ઘી આપવાની ના પાડી. દાસીએ રાજને વાત કહી એટલે રાજએ ક્રોધે ભરાઈ પેથડને બોલાવ્યો. પેથડે જવાબમાં જણાવ્યું કે-“હું દુકાને હાજર નહોતો. મારા પુત્રને ખબર હશે.” રાજએ ઝાંઝણુને બોલી મંગાવ્યો. ઝાંઝણુને તો જનાવની ખાત્રી જ હતી એટલે તે નિર્ભય રીતે ત્યાં ગયો અને યુક્તિપૂર્ણ જવાબ આપી રાજને ઊલટો વિશેષ પ્રીતિવાળો કર્યો. વધુમાં તેણે જણાવ્યું કે-“હું જાણું છું કે ઘી દેવા ગયો, તેમાં ઈંક આવી તેથી મને શંકા ઉદ્ભવી કે ઘીમાં ગરલ વિગેરે કંઈ પડ્યું હશે. વળી આપ તો અવંતીના ધણી છો અને હમેશાં ઘી વેચાતું લઈને ખાવ છો એવી અપકીર્તિ થાય તે પણ મને ઠીક લાગતું નથી. અમારા જેવાના ઘરે પણ પાંચ-પંદર દિવસ સુધી ચાલે તેટલું ઘી હોય છે ત્યારે આપ જેવા દેશાધિપતિને માટે આ યોગ્ય ન કહેવાય. શત્રુ વિગેરેએ આવીને કિલ્લો રુંધ્યો હોય ત્યારે ઘી આદિ ન હોવાના કારણે “આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવા” જેવું થાય.” ઝાંઝણુના આવાં યુક્તિપૂર્ણ વચન સાંભળી રાજએ પેથડ તથા ઝાંઝણુને વિશેષ સન્માન આપ્યું ને આવા બુદ્ધિશાળી તેમજ રાજ્યની ચીવટવાળા વણિક પોતાના પ્રધાનપદે હોય તો કેવું સારું એમ વિચારી પેથડને પોતાના પ્રધાનપદે સ્થાપ્યો. પેથડે ઝાંઝણુને ઢીલ્લી ગામના ભીમ શ્રેષ્ઠીની સૌભાગ્યદેવી નામની કન્યા સાથે મહોત્સવપૂર્વક પરણાવ્યો.

જયસિંહદેવનું પરાક્રમ વિખ્યાત હતું તેથી કાન્યકુબ્જના રાજાની કન્યા પરણાવવા માટે મંત્રીઓ તે કન્યાને લઈને માળવા આવ્યા. રાજને પોતાના આગમનનો હેતુ કહી સંભળાવી તેમના આપેલા ઊતારમાં રહ્યા. એક વખત માળવાધિપતિ સ્નાન કરવા બેઠો અને શરીરે અભ્યંગ થતું હતું તેમાંથી એક તેલનું બિંદુ પૃથ્વી પર પડ્યું તેને આંગળીવડે લઈને રાજએ પોતાના અંગ પર લગાડ્યું. આ જોઈને કાન્યકુબ્જના મંત્રીઓ રાજાની કૃપણતા માટે મનમાં ખેદ પામવા લાગ્યા. પોતાના રાજાએ આવા કંજુસ નૃપને જમાઈ તરીકે પસંદ કેમ કર્યો હશે એમ વિચારી કંઈક ગ્લાન પણ થયા, રાજાએ તેઓના સુખભાવ પરથી વસ્તુ જાણી તેના પ્રતિકારનો ઉપાય ગોઠવ્યો. મંત્રી પેથડને બોલાવી કહ્યું કે-“ મને આજે એક સ્વપ્ન આવ્યું છે અને તે સ્વપ્નાનુસાર એક મોટો કુંડ કરાવી, તેને ઘીથી સંપૂર્ણ ભરાવી અશ્વોને સ્નાન કરાવો.” પેથડે ઘેર જઈ ચિત્રલતાની ઇંદોણી પર રહેલા ઘડામાંથી નીકળારા ઘી લઈ જઈને કુંડ સંપૂર્ણ ભરાવી દીધો અને રાજકુલ પ્રમાણે અશ્વશાળાના અશ્વોને તેમાં

સ્નાન કરાવી તે બધું ઘી બ્રાહ્મણોને આપી દીધું. આ જોઇ કાન્નકુન્જના મંત્રીઓ વિરમય પામ્યા એટલે રાજાએ પ્રસંગને અનુસરીને કહ્યું કે—“અને એક તેલનું ગિદ્દુ પણું નકામું જવા દેતા નથી અને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે સેંકડો મણુ ઘીનો વ્યય કરતાં પણુ પાછી પાની કરતા નથી.” આ પ્રમાણે રાજાનું આત્મર્થ જોઇ તેઓ સંતોષ પામ્યા અને પોતાના રાજાની પુત્રી પરણાવી વિદાય થયા.

રાજાએ નગરજનો પાસેથી ઘી મંગાવવાની સૂચના કરી હતી છતાં પેથડે પોતાના ઘરનું જ બધું ઘી વાપર્યું છે એમ જ્યારે જણ્યું ત્યારે તે ધણો જ ખુશી થયો. ભરસામાં તેની ધણી પ્રથંસા કરી, પણુ ધુવડ કદી સૂર્યના તેજને સહન કરી શકે નહિ તેમ શાકંભરીનો ગોગાદે નામનો માંડલિક રાજા પેથડની પ્રથંસા સાંભળી શક્યો નહિ. તે પેથડને પ્રતિસ્પર્ધી હતો અને તેની રાજા પર વધતી જતી લાગવગ તે જોઇ શક્યો નહિ. તેને તેની ઇર્ષ્યા ઉપશ્ચ અને તેને હેરાન કરવા રાજાના કાન બંભેયી—“રાજા! પેથડના ઘરમાં કૃષ્ણ ચિત્રલતા છે અને તેના પ્રભાવથી જ તેણે ઘીનો કુંડ પૂરી દીધો હતો. આવી ઉત્તમ વસ્તુ તો રાજાગૃહે જ શોભે.” રાજાએ ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કર્યો વિના જ પેથડને બોલાવી તે કૃષ્ણ ચિત્રવેલીની માગણી કરી. રાજાને કેમ ના પડાય એમ વિચારી પેથડે રાજાને તે સુપ્રત કરી. એટલે તેની પરીક્ષા કરવા માટે રાજા નદીએ ગયો. ચિત્રવેલીના તંત્રમાં પણુ એવો ગુણુ હોય છે કે તે નદીના પ્રવાહમાં સામે પૂર ચાલે છે. રાજાએ તંત્ર જળમાં મૂકતાં જ તે સર્પરૂપ થઇ ગઇ અને કોઈતેને પકડવા સમર્થ થઇ શક્યું નહીં અને આ રીતે રાજાએ ચિત્રલતા ગુમાવી દીધી.

હજી પેથડનું ભાગ્ય જોર કરતું હતું. પિતાની આપેલી સુવર્ણસિદ્ધિની વિદ્યા હજી તેના મગજમાં જ હતી. આખું પર્વત પર જઇ સુવર્ણસિદ્ધિ કરતી હતી. રાજાની આજ્ઞા લઇ તે ત્યાં ગયો અને તેના પુણ્યપ્રભાવથી તેને તરત જ સુવર્ણસિદ્ધિ કરવાની ઔષધિ પ્રાપ્ત થઇ. તેના પ્રભાવથી તેણે બધા સોહતું સોતું કયું. તેને હવે દ્રવ્ય પ્રત્યેના અસંતોષ રહ્યો નહિ પરંતુ ધર્મધોષધરિએ પૂર્વે સંચિલા ધાર્મિક સંસ્કારોએ તેને આ સમયે સાવચેત-જાગૃત કર્યો.

સુવર્ણપ્રાપ્તિની ક્રિયામાં છાપના જીવોની કરેલી વિરાધના માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેને પરિણામે હવે પછી જિંદગી પર્યંત તેવો પ્રયોગ ન કરવાની મન સાથે ગાંઠ લાગી. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યસમૃદ્ધથી તેણે જિનમંદિરો કરાવવા માંડ્યા. માંડવગદમાં જ અદાર લાખ ખર્ચાને સુવર્ણના કળશ અને પ્લમ્બડ સહિત શત્રુજયાવતાર નામનું મહાન જિનમંદિર કરાવ્યું. આ ઉપરાંત જુદા જુદા સ્થળોમાં ચોરાશી જિનપ્રાસાદો કરાવ્યા. આ બધા સ્થળોમાં દેવગિરિમાં મંદિર બંધાવવા માટે તેમણે જુદા જ રાહ અખત્યાર કર્યો હતો.

દેવગિરિમાં શ્રીરામ નામનો રાજા હતો અને તેને હેમાદિ નામનો કૃપણ પ્રધાન હતો. દેવગિરિમાં બ્રાહ્મણોનું અતિથય જોર હતું અને તેઓ દેવગિરિમાં જોનોનું એક પણુ મંદિર થવા દેતા ન હતા. રાજા પાસે પણુ તેની લાગવગ સારી હતી. પેથડે વિચાર કર્યો કે—“જો હેમાદિને સાધવામાં આવે તો કાર્ય સરજ થાય.” તેણે એકારનમરમાં એક દાનશાળા ચાલુ કરી અને તેના ખર્ચ આપનાર તરીકે હેમાદિનું નામ જાહેર કર્યું. લોકો સર્વ પ્રકારના સાધન-સામગ્રીવાળા તે દાનશાળાનો લાભ લઇ તેની અતિવ પ્રથંસા કરતા અને તેમાં જ દાનશાળાના પ્રયોજક તરીકે હેમાદિનું નામ સાંભળીને તો તેઓ આશ્ચર્યમાં જ ગરકાવ થઈ જતા; કારણ કે હેમાદિની કૃપણતા જગજાહેર હતી અને તે આવી રીતે દાનશાળા કરે તે તો લોકોને મન આશ્ચર્યની અવધિ જ ગણાતી. ધીમે ધીમે હેમાદિની પાસે આ વાત આવી. સાંભળીને તે તો વિચારમાં જ નિમગ્ન થઇ ગયો. તેણે વિચાર્યું સ્વર્ગીનીની લાલસાથી તો ધણુ દાનશાળા

બંધાવે છે પણ પારકાને યશ-કીર્તિ અપાવવા માટે આવી રીતે મારા નામથી દાનશાળા કોણ ચલાવે છે ? તેને તપાસ કરવાની ઇચ્છા થઈ અને તે ત્યાં આવ્યો. તપાસ કરતાં મંત્રી પેથડનું બધું કાર્ય જણાયું એટલે તે બહુ પ્રમોદ પામ્યો અને પેથડને કંઈક માગણી કરવા કહ્યું.

પેથડને પોતાના સુખ-સંપત્તિ માટે કંઈ માગણી કરવાની ન હતી. તેને તો શાસનની પ્રભાવના કરવા દેવગિરિ નગરીના મધ્યમાં જિનચૈત્ય માટે પૃથ્વીની માગણી કરી. બ્રાહ્મણોનું જોર અને જોનો પ્રત્યેના તેના દ્વેષથી આ કામ મુશ્કેલ છે એમ હેમાદિ જાણતો હતો છતાં પેથડને હા પાડી અને બંને દેવગિરિ આવ્યા.

હેમાદિ શ્રીરામને પ્રસન્ન કરી તેની પાસેથી “વરદાન” મેળવવા યોગ્ય સમયની રાહ જોઈ રહ્યો હતો કારણ કે અવસર વિના કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. એવામાં તે નગરમાં અશ્વો વેચાવા આવ્યા. રાજાએ મંત્રીની સલાહથી એક જાતિવંત અશ્વ ખરીદ્યો અને તેની પરિક્ષા નિમિત્તે તેના પર આરૂઢ થઈને ખીખ અશ્વો સાથે તે નગર બહાર જવા નીકળ્યો. માર્ગમાં નદીનો મલિન પાણીવાળો પ્રવાહ આવ્યો એટલે તે જાતિવંત અશ્વ અટકી ગયો. રાજાએ ઘણી મહેનત કરી છતાં તે અશ્વ એક ડગલું પણ ચાલ્યો નહિ એટલે રાજાએ હેમાદિને તેનું કારણ પૂછ્યું. હેમાદિએ કહ્યું કે—“રાજા! તેનું પૂછકું પેટ સાથે બાંધે તો તે ચાલશે.” રાજાએ તેમ કરતાં તે અશ્વ આખો નદી-પ્રવાહ ઓળંગીને સામે કાંઠે ગયો; જ્યારે ખીખ અશ્વ પાણીમાં થઈને ચાલ્યા ને સામે કિનારે પહોંચ્યા. પાછા વળતાં પણ તે જ પ્રમાણે જાતિવંત અશ્વ જીડીને પહેલાની માફક પ્રવાહ ઓળંગી ગયો. રાજાએ આમ કરવાનું કારણ મંત્રીને પૂછ્યું એટલે હેમાદિએ જણાવ્યું કે—“રાજા! આ અશ્વે એમ વિચાર્યું કે—મારું પૂછકું લાંબું છે અને તે પાણી સાથે અથડાવાથી તે પૂછકાથી ઉછળેલા મેલા પાણીના બિંદુઓ મારા સ્વામીના વેષન દ્વિપિત કરે તેથી તે પહેલાં ચાલ્યો નહિ. પછી પૂછકું બાંધી લેતા છાંટા ઊડવાને ભય દૂર થયો અને પવન માફક જીડીને પ્રવાહ ઓળંગી ગયો.” રાજા મંત્રીની આવી અશ્વપરીક્ષાથી ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને વરદાન માગવા કહ્યું.

પ્રસંગ જોઈ હેમાદિએ પોતાની વાત કહી સંભળાવી મનોહર ચૈત્ય બંધાવવા માટે જમીન માગી. રાજાએ વિના સંકોચે તે વાત સ્વીકારી લીધી. મંત્રી પેથડે પણ મનગમતી ભૂમિ જોઈ ત્યાં પાંચો ખોદાવવા માંડ્યો. એક વાંસ જીંડો પાંચો ખોદાયો તો અત્યંત સ્વાદિષ્ટ જળ નીકળ્યું. આવું સ્વાદિષ્ટ જળ દેવગિરિના કોઈ કૂવા કે વાવોમાં ન હોતું. બ્રાહ્મણો તો લાગ જોઈ રહ્યા જ હતા, પણ રાજા તેમજ મંત્રીની બંનેની સહાય હોવાથી તે પેથડને ઉપદ્રવ કરી શક્યા ન હતા, પણ તેના છિદ્રો જોઈ રહ્યા હતા. તેમાં વળી આ નિમિત્ત મળ્યું. તેઓ રાજા પાસે જઈ હકીકત જણાવી આવ્યા અને વધુમાં સાથેસાથ જણાવ્યું કે—“ત્યાં આપ મોટી વાવ કરાવો, તેથી અઢારે વર્ષ પાણી પીશે અને આપને એમનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે.” રાજાએ સવારે ખાત્રી કરીશ એમ જણાવી તેઓને વિદાય કર્યાં. મંત્રી પેથડને આ વાતની ખચર પડી એટલે રાત્રિમાં ને રાત્રિમાં જ મીઠાની સેંકડો ગુણો મગાવી, તે જળમાં નાખી, હલાવી પાણીને ખારું બનાવી દીધું. સવારે રાજા આવી પાણી પીવે છે તેટલામાં તો ખારું લાગવાથી થૂ થૂ કર્યું અને ઇર્ષ્યા કરવા માટે જીલટો બ્રાહ્મણોને સપ્ત ટપકો આપ્યો. પછી પેથડે ત્યાં ઉન્નત પ્રાસાદ કરાવી શ્રી વીરજિનની ત્રાશી (૮૩) આંગળપ્રમાણની ભવ્ય મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી.

અઢળક સંપત્તિ, સારી સત્તા, અને સર્વ વાતે સુખી છતાં મંત્રીની ધર્મપ્રત્યેની આસ્થા દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિગત થતી જતી હતી. યથાશક્તિ વ્રત-તપ-જપ પણ કરવાનું તે ચૂકતો નહિ.

બત્રીસ વર્ષની બરચુવાન વયમાં તેણે ચતુર્થ વ્રત (બ્રહ્મચર્ય વ્રત) સ્વીકાર્યું હતું. સર્વ પ્રકારના વિલાસના સાધનો હોવા છતાં ધર્મિયવાસનાઓને જીતવી તે સુકર કાર્ય નથી. તે ચતુર્થ વ્રત કેવા સંયોગમાં અને કેટલી આસ્થાપૂર્વક સ્વીકાર્યું હતું તેનું વૃતાંત જણવા જેવું છે.

તામ્રાવતીના લીમ નામના શ્રાવકે, જેણે દેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગવાસથી ખેદ પામી બાર વર્ષ સુધી અન્નનો ત્યાગ કર્યો હતો (અન્ન સિવાય બીજી વસ્તુ વાપરીને નિર્વોહ ચલાવ્યો હતો), ચતુર્થવ્રતધારી સ્વધર્મી બાધાઓને પહેરામણી તરીકે પાંચ પાંચ વસ્ત્ર સહિત એક મઠી મોકલી હતી. કુલ સાત સો મઠી મોકલાણી તેમાં એક મઠી પેથડ મંત્રીને પણ ભેટ તરીકે મોકલી. મંત્રીએ ચતુર્થ વ્રત ગ્રહણ કર્યું ન હોતું એટલે મઠી પહેર્યા વિના જ તેને દેવગૃહમાં રાખી તે તેની યોગ્ય અર્ચના કરતો. પેથડની પેતી પ્રથમથી વિચક્ષણ હતી. પોતાનો પતિ હમેશાં તે મઠીની અર્ચા-પૂજાદિ કરતો તે તે જોતી. પહેલાં તો તેને આ વાતનું રહસ્ય સમજાયું નહિ પરંતુ તે માટે પ્રયત્ન કરતાં તેને વસ્તુસ્થિતિ સમજાણી. પોતાના સમર્થ અને પ્રતાપી પતિની સુવાસમાં વિશેષ શ્રદ્ધિ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા જાગી. પતિને સાતરૂંથ થવામાં પોતાનો આત્મભોગ અર્પવાનો પણ તેણે મન સાથે મક્કમ નિર્ણય કરી વાળ્યો. સાધર્મી બંધુએ મોકલેલ મઠી ન પહેરાય તે કીક નહિ એવા આશયથી એકદા પ્રસંગ સાધી તેણે પતિને તે ન પહેરવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે પેથડે બુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે- “આ કંઈ વસ્તુ છે તેનો તે કદાપિ વિચાર કર્યો છે? આ પરમ પવિત્ર વસ્તુ છે અને તેનો ઉપભોગ કરવા માટે આત્મભોગની, તેમજ દૈનિક નિશ્ચયની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. એ બધું વિચારી પછી જ હું આવું આચરણ કરી રહી છું. આ મઠી ચતુર્થવ્રતધારીને માટે પહેરામણીની વસ્તુ છે. હું બ્રહ્મચર્યવ્રતધારી નથી તેથી તે પહેરી શકતો નથી.” તેની બી આ વચન સાંભળવાને તૈયાર જ હતી. તેણે કહ્યું કે- “હે સ્વામી ! તમે તે વ્રત ગ્રહણ કરીને પણ આ મઠી પહેરો તેમ હું છત્થું છું.” આ સાંભળી પેથડને ધણે જ આનંદ પ્રગલ્ભો અને બંનેએ સાથે યુવાન વયે ચતુર્થ વ્રત સ્વીકાર્યું.

શિયલના પ્રભાવથી કોણ અજાણ્યું છે? શીલના માહાત્મ્યથી જિનદાસ શ્રેષ્ઠી, સુદર્શન શ્રેષ્ઠી, બીજમ પિતામહ, શ્રી રચૂલમહ, ચરમ કેવળી શ્રી જંજીરવામી અને વિજયશૈલ તેમજ વિજયારોડાણી પ્રમુખ અનેક નરરત્નો તથા મહિલા-મણિઓ પોતાની અમર નામના મૂકી ગયા છે. બધા પ્રતોમાં શિયલ વ્રત પાળતું અતિ દુષ્કર છે. શીલના માહાત્મ્યથી અગ્નિ પણ પાણી સદૃશ થઈ જાય છે અને તેને માટે સતી સીતાનો કાખસો મોજીદ છે. શીલના જ પ્રભાવથી કલાવતીને પોતાના કપાયેલા કાંડા પાછા મળ્યા હતા. શીલના આવા ઉત્કૃષ્ટ પ્રભાવથી પેથડ પણ વંચિત કેમ રહે? બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવથી મંત્રીનો દેહ વિશેષ કાંતિમય બન્યો અને તેનું વસ્ત્ર મંત્રીને એક વખત અંગે લગાડવાથી રાણીનો દુષ્ટ ભર પણ શાંત થઈ ગયો હતો. આ ઉપરાંત રાજના ગાંડા થયેલ હરિતને વચ કરવા માટે પણ પેથડના અંગવચની સહાય લેવી પડી હતી.

પછી પેથડે શ્રી ધર્મધોષસૂરિ સહિત યતુજયની દળદળાવારી રીતે યાત્રા કરી અને ત્યાં પત્રીચ ધરી સુવર્ણની બોળોવડે મુખ્ય જિનાલયને મંડિત કર્યું. તેના સંઘમાં સાત લાખ પાત્રિક ગણ, બાવન જિનમંદિરો, તેમજ અસંખ્ય નોકર સાકરો હતા. તેની આ સંઘયાત્રામાં અમાર લાખ

*એક ખતનું પીતાંબરી જેવું હત્યમ વસ્ત્ર.

†વિશેષ હળીમત જણવા માટે “સુદૃઢસાગર અને માંડવગઢના મંત્રીશ્રી” જુઓ.

શ્રિયાનો વ્યય થયો હતો. ત્યારપછી તે રૈવતાચળ (ગિરનાર) ગયા. ત્યાં અલાહદીન બાદશાહનો માનીતો દિગંબર મતનો પૂર્ણ નામનો ધનિક શ્રેષ્ઠ યાત્રાર્થે આવ્યો હતો. પહેલાં તો પેથડ અને પૂર્ણ વચ્ચે તીર્થ ટાવું છે તે બાબત વાદ ચાલ્યો અને સંઘપતિ થવાની પોતપોતાની ભાવના તેઓ બંનેએ જાહેર કરી. છેવટે વિવાદ અને લાંબી રકઝક પછી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે જે વધુ સુવર્ણ આપે તે ઈદ્રમાળ-તીર્થમાળ પહેરે અને તીર્થ તેવું કરે. બંને વચ્ચે બોલી બોલાતા પેથડે હાથન ધરી સુવર્ણના વ્યયથી ઈદ્રમાળ પહેરી શ્વેતાંબર મતનો જય જયકાર વર્તીવ્યો.

એકદા શુરુમહારાજને વંદન કરવા જતાં, વારંવાર “ ગૌતમ ” એવા નામવાળું શાસ્ત્ર પેથડના સાંભળવામાં આવતાં શુરુમહારાજને તેવું નામ પૂછ્યું. શુરુમહારાજે તેવું “ ભગવતી સૂત્ર ” એવું નામ જણાવી તેવું મહાત્મ્ય સમજાવ્યું. એટલે તેની તે સાંભળવાની ઇચ્છા થઈ. પછી “ ગૌતમ ” એવું નામ બોલાતાં એક એક સોનામહોર મૂકીને તે સૂત્ર સાંભળવા લાગ્યો. તે સૂત્ર સાંભળતાં જતીશ હજાર સોનામહોરનો વ્યય થયો. તે દ્રવ્યથી તેણે ભૂગુચ્છ, દેવગિરિ, માંડવગઢ, આખું વિગેરે મોટાં નગરોમાં સાત જ્ઞાનમંડિરો કરાવ્યા.

પેથડનો પુત્ર ઝાંઝણ પણ પ્રભાવશાળી ને વિચક્ષણ હતો. તેણે પિતાની મંત્રીપદવી સારી રીતે સાચવી અને રાજાનો પ્રેમ પણ પ્રાપ્ત કર્યો. પછી તે પણ સ્વશુર શ્રી ધર્મધોપશુર સહિત શત્રુંજયની યાત્રાર્થે નીકળ્યો અને મહોત્સવપૂર્વક યાત્રા કરી. તેના સંઘમાં સપરિવાર એકવીશ આચાર્યો, બાર જિનમંદિરો, અઢી લાખ યાત્રિકસમુદાય, બાર સંઘપતિઓ, બાર હજાર ગાડાંઓ, ૫૦ હજાર પોઠીઆઓ, સામાન વહન કરનાર બારસો ખચ્ચરો, બારસો ઊંટ, બે હજાર ઘોડેસ્વારો, એક હજાર પાયદળ, તેમજ સેંકડો મશાલચી વિગેરે નોકર-ચાકરો હતા. શાસનની પ્રભાવના નિમિત્તે શ્રી શત્રુંજયના મુખ્ય જિનાલયથી આરંભીને રૈવતગિરિના શ્રી નેમિનાથ જિનપ્રાસાદ મુઘી બાર થોજન લાંબી સુવર્ણમય ધ્વજ કરાવી. માર્ગમાં એક એક થોજન છેટે પહેરગીરો મૂકી ત્રીજા દિવસે તે ધ્વજ જિનાલયના શિખર પર ચઢાવી હતી. આ ધ્વજ કરાવવામાં તેને ચોપન ધરી સુવર્ણનો વ્યય થયો હતો.

કણીવતીના રાજા સારંગદેવને ખુશી કરી હન્ટુ રાજાઓને કેદખાનામાંથી મુક્ત કરાવ્યા હતા અને કપૂરને માટે તેના બંને હાથ ભેગા કરાવ્યા હતા. રાજાને એવો નિયમ હતો કે જમણા હાથ લાંબો કરવો નહિ. જ્યારે સારંગદેવ રાજા યાત્રાર્થે નીકળેલા ઝાંઝણના સંઘ-પડાવમાં આવ્યો ત્યારે ઝાંઝણે તેનો અતિવ સત્કાર કર્યો. પછી સન્માનાર્થે તાંબૂલ આપતાં રાજાએ એકદમ ઝૂંટવી ડાબે હાથે લઈ લીધું. ઝાંઝણને રાજાના આવા વર્તનથી કંઈક આશ્ચર્ય થયું એટલે રાજાસેવક પાસેથી તેવું કારણ જાણી લીધું. કોઈ પણ રીતે રાજાનું અભિમાન ઊતારવા તેણે મનમાં નિશ્ચય કરી એક યુક્તિ ગોઠવી. પછી પોતે અંદર જઈ ઘણું કપૂર લઈ આવ્યો અને તેની રાજાના હાથમાં ધાર કરી. રાજાનો ડાબો હાથ તો ભરાઈ ગયો અને કપૂર નીચે પડવા લાગ્યું એટલે રાજા સારંગદેવને નિરુપાયે જમણો હાથ લાંબો કરી ડાબા હાથની નીચે પડતું કપૂર ઝીલવા માટે રાખવો પડ્યો.

ઉપરોક્ત પિતા-પુત્ર સામાન્ય સ્થિતિમાંથી શ્રેષ્ઠ પદે પહોંચી, ધર્મ પર અતિવ આસ્થા રાખી અનેક સદ્કાર્યો કર્યા હતાં. પોતાના પ્રધાનપદના અવસરે રાજાએ પ્રજા પાસેથી ઘી લેવાનો આદેશ કર્યો હતો છતાં પણ પેથડે ન્યાયાન્યાયની વિચારણા કરી તે બાબતે પોતાના જ શિરે વહોરી લીધો હતો તે તેની પ્રજાવાત્સલ્યતા સૂચવે છે. શાસનની ઉત્તમ પ્રભાવના કરી તથા સારી સુવાસ ફેલાવી પેથડ સ્વર્ગે સીધાવ્યો.

૪૭ શ્રી સોમપ્રભસૂરિ (ખીજ)

જન્મ વિ. સં. ૧૩૧૦ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૩૨૧ : આચાર્યપદ

વિ. સં. ૧૩૩૨ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૩૭૩ : સર્વાયુ ૬૩ વર્ષ :

શ્રી ધર્મધોષસૂરિની પાટે સુઝતાલીથમા પટ્ટધર શ્રી સોમપ્રભસૂરિ ધયા. તેઓ મહા-
જ્ઞાની ને શાસ્ત્રપારગામી હતા. તેમને અગ્યારે અંગો-સાર્થ કંઠાથે હતા. તેઓ ચારિત્ર-
ખાલનમાં અતિ વિશુદ્ધિપરાયણ હતા. સ્વચરુ ધર્મધોષે તેમને શક્તિશાળી સમજીને જ્યારે
મંત્રગભિંત પુસ્તિકા આપવા માંડી ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે-“શ્રુતજ્ઞાન એ જ
મંત્ર પુસ્તિકા છે, મારે ખીજ કોઈ મંત્ર પુસ્તિકાની જરૂર નથી” એમ જણાવી તેમણે
તે પુસ્તિકા સ્વીકારી નહિ એટલે ખીજ યોગ્ય પાત્રના અભાવમાં તે પુસ્તિકાને જળ-
શરણ કરવામાં આવી.

તેઓ શુદ્ધ ક્રિયાપરાયણ પણ હતા અને તે કારણથી જળકુંકણ દેશમાં અપૂકાયની
વિરાધના થવાના ભયથી તેમજ મરુધર દેશમાં શુદ્ધ-નિર્દોષ પાણીના અભાવને કારણે
સાધુઓના વિહારનો નિષેધ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત તેઓ જ્યોતિષશાસ્ત્રનું પણ આરુ જ્ઞાન ધરાવતા હતા. તેઓ ભીમપહી-
(હાલનું) ડીસા કેમ્પથી આઠ કોસ દૂર આવેલ લીલડી ગામ) માં ચાતુર્માસ
રહ્યા ત્યારે જ્ઞાનગળથી જણાવ્યું કે નજીકના વખતમાં આ પહીનો નાશ થવાનો છે. તે વર્ષે
જે કાર્તિક માસ હતા ને ચાતુર્માસ પૂર્ણ થાય તે અગાઉ પહેલા કાર્તિક વદિમાં
આ પહીમાં ઉપદ્રવ થશે-ભંગ થશે એમ જાણી તેઓ પ્રથમ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને ત્યાંથી
વિહાર કરી ગયા. શાસ્ત્ર-નિયમાનુસાર ખીજ કાર્તિક માસની ચોદશે ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ
કર્યા પછી વિહાર કરવો જોઈએ પણ આ ઉપદ્રવથી બચવા તેમણે એ માગે સ્વીકાર્યો હતો.
અન્ય ગરબીય આચાર્યો સાથે હતા. તેમને આ વાત જણાવી સમજાવવામાં આવ્યા છતાં
કેટલા ન માન્યા અને ત્યાં જ રહ્યા જેને પરિણામે તેઓ દુઃખી થયા. તે પહી ગળીને
સશ્મ ઘઈ ગઈ. તેમણે ચિંતોડમાં પ્રાદ્યલોની ત્રણમાં જઈ મેળવ્યો હતો.

તેઓને શ્રી વિમળપ્રભસૂરિ, શ્રી પરમાણ્વંદસૂરિ, શ્રી પદ્મતિલકસૂરિ અને શ્રી
સોમતિલકસૂરિ એ નામના ચાર શિષ્યો હતા. જે વર્ષે શ્રી ધર્મધોષસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા
તે જ વર્ષમાં એટલે કે વિ. સં. ૧૩૭૩ માં શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ શ્રી પરમાણ્વંદસૂરિ તેમજ
શ્રી સોમતિલકસૂરિને આચાર્ય પદ આપ્યું અને ત્રણ માસ પછી પોતે સ્વર્ગવાસી થયા.

એમ કહેવાય છે કે તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા તે સમયે ખંભાતનગરમાં તેમના
ઉપાધ્યક્ષ નજીક સ્વર્ગથી વિમાન આવ્યું હતું, અને તેઓ કાળધર્મ પામીને સૌધર્મ
રેવલોકમાં ઉદ્ગના આમાનિક દેવ તરીકે ઉપન્યા હતા. તેમણે આરાધના પચન્નો,
છતકદ્વયમૂત્ર, યજ્ઞાન્તિકં સ્તુતિ, નિનેન ચેન વિજેરે અદાવીશ યમક સ્તુતિઓ રચી હતી.

૪૮ શ્રી સોમતિલકસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૩૫૫ માહે માસ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૩૬૯ : આચાર્ય
પદ વિ. સં. ૧૩૭૩ : સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૪૨૪ : સર્વાયુ ૬૯ વર્ષ :

શ્રી સોમપ્રભસૂરિ(ખીજા)ની પાટે શ્રી સોમતિલકસૂરિ આવ્યા. સોમપ્રભસૂરિએ પહેલા પોતાના વિમળપ્રભસૂરિ નામના શિષ્યને આચાર્યપદ આપી પદ્ધતિ નીમ્યા હતા, પરંતુ તેઓ અદ્યપણે નીવડવાથી શ્રી સોમતિલકસૂરિ અને પરમાનંદસૂરિ બંનેને સાથે આચાર્ય પદવી આપી પદ્ધતિ નીમ્યા. તેમાં પણ પરમાનંદસૂરિનો સ્વર્ગવાસ વહેલો થવાથી શ્રી સોમતિલકસૂરિ પદ્ધતિ તરીકે ચાલુ રહ્યા.

તેમના જીવનને લગતો વિશેષ વૃત્તાંત ક્યાં ચ ઉપલબ્ધ થતો નથી, પણ સહિષ્ણુતા અને પોતાના વિશાળ વિચારોને કારણે તેઓ તેમના સમયમાં શ્રેષ્ઠ આચાર્યપણાની ખ્યાતિ પામ્યા હતા. તેઓ ગચ્છ-મમત્વથી પણ પર હતા અને તેને કારણે જ ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ પોતાના શિષ્યો માટે રચેલ ૭૦૦ નવીન સ્તોત્રો શ્રી સોમતિલકસૂરિને સમર્પણ કર્યા હતાં.

તેમને (૧) શ્રી પદ્મતિલકસૂરિ (૨) શ્રી ચંદ્રશેખરસૂરિ, (૩) શ્રી જયાનંદસૂરિ ને (૪) શ્રી દેવમુન્દરસૂરિ નામના પ્રખર પ્રતાપી શિષ્યો હતા અને તેમને અનુક્રમે આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું હતું.

વિશાળ વિચારો અને ઉન્નત લાવના હોવા સાથે તેઓની સાહિત્યસેવા પણ ઓછી ન હતી. તેમણે ૩૮૭ ગાથાનો ખૂહનન્યક્ષેત્રસમાસ, સપ્તતિશતસ્થાનક આદિ ગ્રંથો અને પોતાના શુરુએ રચેલ અઠાવીશ યમક સ્તુતિઓ પર વૃત્તિ રચી છે. આ ઉપરાંત કેટલાક નૂતન સ્તોત્રોની રચના પણ કરી છે. તેઓ વિ. સં. ૧૪૨૪માં સ્વર્ગવાસી થયા.

તેમના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રશેખરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૭૩માં થયો હતો અને બાર વર્ષની ઉંમરે વિ. સં. ૧૩૮૫માં દીક્ષા લીધી હતી. વિ. સં. ૧૩૯૩માં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું અને પચાસ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને વિ. સં. ૧૪૨૩માં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા. તેમણે ઉપિતલોજન કથા, યવરાજર્ષિ કથા, વગેરે કથાઓ અને સ્તંભનકંહાર-ખંધ ઇત્યાદિ સ્તવનો રચેલા છે.

ખીજા શિષ્ય શ્રી જયાનંદસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૮૦માં થયો હતો અને તેમણે પણ બાર વર્ષની વયે એટલે કે ૧૩૯૨માં અષાઠ શુદ્ધિ સાતમના રોજ દીક્ષા સ્વીકારી હતી. વિ. સં. ૧૪૨૦માં અણહીલપુર પાટણમાં ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૦ના રોજ તેમને સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું અને વિ. સં. ૧૪૪૧માં તેઓ સ્વર્ગવાસી બન્યા. તેમણે શ્રી સ્થૂલ-

બદ્ધચરિત્ર તેમજ દેવાઃ પ્રયોજ્યં વિગેરે સ્તવનોની રચના કરી છે. તેમના ઉપદેશથી મંત્રી પેથડે અંથલેખન, સંબલક્ષિત વિગેરે ધાર્મિક કાચી કાચી હતાં.

एगुणवण्णो सिरिदेव-सुंदरो ४९ सोमसुंदरो पण्णो ५० ।

• मुनिसुंदरेगवण्णो ५१, धावण्णो रयणसेहरओ ५२ ॥ १६ ॥

तत्पट्टे श्रीदेवसुंदरसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीसोमसुंदरसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीमुनिसुंदरसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीरत्नशेखरसूरिः ।

ગાથાર્થઃ—એગણુપચાસમા શ્રી દેવસુંદરસૂરિ, પચાસમા શ્રી સોમ-
સુંદરસૂરિ, એકાવનમા શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ અને ધાવનમા પટ્ટધર તરીકે
શ્રી રત્નશેખરસૂરિ થયા. ૧૬

व्याख्या—४९ एगुणवण्णोति—श्रीसोमतिलकसूरिपट्टे एकोनपंचाशत्तमः श्रीदेवसु-
न्दरसूरिः । तस्य वि० पण्णवत्यधिके त्रयोदशशत १३९६ वर्षे जन्म, चतुर्वर्षाधिके चतुर्दशशत
१४०४ वर्षे व्रतं महेश्वरग्रामे, विशत्यधिके १४२० अणहिल्लपत्तने सूरिपदं । ये पत्तने
गुंगडीसरःकृतस्थितिः प्रधानतरयोगिद्यतत्रयपरिवृतो मंत्रतंत्रादिसमृद्धिमंदिरं स्थावरजंगमविपापहारी
जलानलव्यालहरिमयमेता अतीतानागतादिवस्तुवेत्ता राजमंत्रिप्रमुखबहुजनबहुमानभूषितः उदयीपा
योगी प्रज्ञासमक्षं स्तुतिं कुर्वाणः प्रकटितपरममक्तिर्दंबरः साडंबरं बंदितवान् । तदनु च संघाधि-
पनरिजार्थैर्देनकारणं पृष्ठः स योगी उवाच—“ यस्माऽक्षदंडपरिकरचिह्नैरुपलक्ष्युगोत्तमगुरवस्त्वया
वेदनीया ” इति दिव्यज्ञानशक्तिमतः कण्ठरीपाऽभिधानस्वगुरोर्वचसा बंदित ” इति ।

શ્રીદેવસુન્દરસૂરીનાં ચ શ્રીજ્ઞાનસાગરસૂરયઃ, શ્રીકુલમંડનસૂરયઃ, શ્રીગુણરત્નસૂરયઃ, શ્રીસોમ-
સુન્દરસૂરયઃ, શ્રીસાધુરત્નસૂરયશ્રેતિ પંચશિપ્યાસ્તત્ર શ્રીજ્ઞાનસાગરસૂરીનાં વિ० પંચાધિકે ચતુર્દશશત
૧૪૦૫ વર્ષે જન્મ, સપ્તદશાધિકે ૧૪૧૭ વીક્ષા, એકચત્વારિંશદધિકે ૧૪૪૧ સૂરિપદં, પષ્ટચ-
ધિકે ૧૪૬૦ સ્વર્ગઃ । સ ચ ચતુર્થઃ । તદુક્તં ગુર્વાવલ્યાં (શ્લો० ૩૩૮, ૩૩૯)

खरतरपक्षश्राद्धो, मंत्रिवरो गोवलः सकलरात्रिम् ।

अनशनसिद्धौ भक्त्या—ऽगुरुकपूर्वादिवोगकरः ॥ १ ॥

ईपन्निद्रामाप्याऽपश्यत्स्वप्ने सुविव्यरूपपरान् ।

तानिति वदतस्तुर्थे, कल्पे स्मः शक्तसमविमवाः ॥ २ ॥ युग्ममिति ॥

तत्कृता ग्रंथाश्च—श्रीआवश्यकौघनिर्युक्त्याद्यनेकग्रंथावचूर्णयः, श्रीमुनिसुव्रतस्तव-
घनौघनवखण्डपार्श्वनाथस्तवादि च ॥

श्रीकुलमण्डनसूरीणां च वि० नवाधिके चतुर्दशशते १४०९ जन्म, सप्तदशाधिके
१४१७ व्रतं, द्विचत्वारिंशदधिके १४४२ सूरिपदं, पंचपंचाशदधिके १४५५ स्वर्गः ॥ सिद्धा-
न्तालापकोद्धारः विश्वश्रीधरेत्यादिअष्टादशारचक्रबंधस्तव—गरीयो० हारबंधस्तवादयश्च तत्कृतग्रन्थाः ।

श्रीगुणरत्नसूरीणां चासाधारणो नियमः । तदुक्तम् (गु० श्लो० ३८१)

जगदुत्तरो हि तेषां, नियमोऽवष्टंभरोपविकथानां ।

आसन्नां मुक्तिरमां, वरति चरित्रादिनैर्मल्यात् ॥ १ ॥ इति

तत्कृताश्च ग्रंथाः—क्रियारत्नसमुच्चयः, पङ्कदर्शनसमुच्चयवृहद्वृत्त्यादयः ॥

श्रीसाधुरत्नसूरीणां कतिर्यतिजीतकल्पवृत्त्यादिकेति ॥ छ ॥

१० पण्णोत्ति—श्रीदेवसुंदरसूरिपट्टे पंचाशत्तमः श्रीसोमसुन्दरसूरिः । तस्य वि० त्रिंशद-
धिके चतुर्दशशते १४३० वर्षे मा० व० चतुर्दश्याम् शुके जन्म, सप्तत्रिंशदधिके १४३७ व्रतं,
पञ्चाशदधिके १४५० वाचकपदं, सप्तपञ्चाशदधिके १४५७ सूरिपदं ॥ यमष्टादशशत १८००
सांक्षुपरिकरितं सत्क्रियापरायणं महामहिमालयं गुरुं दृष्ट्वा रुष्टैर्द्रव्यलिगिभिरेकः पंचशतद्रविणदानेन
सशस्त्रः पुमांस्तद्वधायोदीरितः । स च दुर्धिया वसतौ प्रविष्टो यावदनुचितकरणाय यतते
तावच्चन्द्रोद्योते जाते सति निद्रालुभिरपि श्रीगुरुमी रजोहरणेन प्रमृज्य पार्श्वं परावर्तितं तद्
दृष्ट्वाऽहो निद्रायामपि क्षुद्रप्राणिकृपापरमेनमपराध्य “ कस्यां गतौ मे गति ”रिति विचारणया
परलोकभीतो गुरुपादयोर्निपत्य “ क्षमध्वं मेऽपराध ”मिति वचसा गुरुं प्रबोध्य निजव्यतिकरं
कथितवान् । सोऽपि गुरुभिर्मधुरवाचा तथोदीरितो यथा प्रव्रजित इति वृद्धवचः ॥

तथा यस्य ज्ञानवैराग्यनिधेर्गुणगणप्रतीतिः परपक्षेऽपि प्रतीता । तदुक्तं गुरुगुणरत्नाकरे
(सर्गे २, श्लोक ६२)—

आकर्ण्य यद्गुणगणं गृहिणः प्रदृष्ट्वा, लेखेन दुष्कृतततीरतिदूरदेशात् ।

विज्ञप्य केऽपि कृतिनः परपक्षभाजोऽप्याऽऽलोचनां जगृहुरास्यकजेन येषां ॥ १ ॥ इति

तत्कृतिश्च—योगशास्त्रोपदेशमालाषडावश्यकनवतत्त्वादिवालावबोधभाष्यावचूर्णि—कल्याण-
कस्तोत्रादिनीतिः ।

तच्छिष्यास्तु—१ श्रीमुनिसुन्दरसूरिः, २ कृष्णसरस्वतीविस्वधारक—श्रीजयसुन्दरसूरिः,
३ महाविद्याविडंबनटिप्पनकारक—श्रीभुवनसुन्दरसूरिः, ४ कण्ठगतैकादशांगीसूत्रधारकदीपावलि-
कल्पादिकारक—श्रीजिनसुन्दरश्चेति चत्वारः । तैः परिकरितो राणपुरे श्रीधरणचतुर्मुखविहारे
ऋषभायनेकशतविंशप्रतिष्ठाकृत् ॥ अनेकभव्यप्रतिबोधनादिना प्रवचनमुद्रभाव्य वि० नवनवत्यधिक-
चतुर्दशशत १४९९ वर्षे स्वर्गमाकृ ।

९१ मुनिसुन्दरेगवणोत्ति—श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टे एकपंचाशत्तमः श्रीमुनिसुन्दरसूरिः ।
येनानेकप्रासादपद्मचक्रपट्टकारकक्रियागुप्तकाऽर्धभ्रमसर्वतोमद्रमुरजसिंहासनाऽशोकमेरीसमवसरणसरो-
वराऽष्टमहाप्रातिहार्यादिनव्यत्रिशतीवंधतर्कप्रयोगाद्यनेकचित्राक्षरद्वयक्षरपंचवर्गपरिहाराद्यनेकस्तवमय-
“त्रिदशतरंगिणी” नामधेयाष्टोत्तरशतहस्तमितो लेखः श्रीगुरुणां प्रेषितः ॥ चातुर्वैद्यवैशारद्य-
निधिरूपदेशरत्नाकरममुलग्रन्थकारकः ॥ स्तंभतीर्थे दफरखानेन “वादिगोकुलसंघ” इति
मणितः दक्षिणस्यां “कालीसरस्वती”ति प्राप्तविरुद्धः, अष्टवर्षगणनायकत्वानंतरं वर्षत्रिकं
“युगप्रधानपदव्युदयी” ति जनेरुक्तः, अष्टोत्तरशत १०८ वर्तुलिकानादौपलक्षकः, बाल्येऽपि
सहस्राभिधानधारकः, संतिकरमिति समहिमस्तवनकरणेन योगिनीकृतमार्गपुत्रवनिवारकः चतुर्विंश-
तिवार २४ विधिना सूरिमंत्राराधकः ॥ तेनपि चतुर्दशवारं यदुपदेशतः स्वस्वदेशेऽपि चंपकराजदेवा-
धारादिराजभिरमारिः प्रवर्तिता । सीरोहीदिशि सहस्रमछराजेनाऽप्यमारिप्रवर्तने कृते येन तिडुको-
पत्रवो निवारितः ।

श्रीमुनिसुन्दरसूरैर्वि० पट्टत्रिंशदधिके चतुर्दशशत १४३६ वर्षे जन्म, त्रिचत्वारिंशदधिके
१४४३ व्रतं, पट्टपष्ठ्यधिके १४६६ वाचकपदं, अष्टसप्तत्यधिके १४७८ द्वात्रिंशत्सहस्र
३२००० टंकव्ययेन वृद्धनागरीयसं० देवराजेन सूरिपदं कारितं, त्र्युत्तरपंचदशशत १५०३ वर्षे
का० शु० प्रतिपत् १ दिने स्वर्गमाकृ ॥

९२ बावणोत्ति—श्रीमुनिसुन्दरसूरिपट्टे द्विपंचाशत्तमः श्रीरत्नशेखरसूरिः । तस्य वि०
सप्तपंचाशदधिके चतुर्दशशत १४९७ वर्षे क्वचिद्वा द्विपंचाशदधिके १४९२ जन्म, त्रिपष्ठ्यधिके
१४६३ व्रतं, त्र्यशीत्यधिके १४८३ पण्डितपदं, त्रिनवत्यधिके १४९३ वाचकपदं, द्युत्तरे
पंचदशशते १५०२ वर्षे सूरिपदं, सप्तदशाधिके १५१७ पोषादिपटीदिने ६ स्वर्गः । स्तंभ-
तीर्थे बांवीनाम्ना मष्टेन “बालसरस्वती”ति नाम दत्तं ॥

तत्कृता ग्रंथाः—१ श्राद्धप्रतिक्रमणश्रुतिः, २ श्राद्धविधिस्तृश्रुतिः, ३ आचारप्रदीपश्चेति ।

तदानीं च लुंकात्याल्लेखकात् वि० अष्टाधिकपंचदशशत १५०८ वर्षे जिनप्रतिमोत्थानपरं

હુંકામતં પ્રવૃત્તં ॥ તન્મતે વેષધરાસ્તુ વિ० ત્રયસ્ત્રિંશદધિકપંચદશશત ૧૬૩૩ વર્ષે જાતાઃ ।
તત્ર પ્રથમો વેષધારી માળાશ્વ્યોઽમૃદિતિ ॥ ૧૬ ॥

વ્યાખ્યાયાર્થઃ—શ્રી સોમતિલકસૂરિની પાટે ઓગણપચાસમા પટધર શ્રી
દેવસુંદરસૂરિ થયા. તેમનો વિ. સં. ૧૩૯૬ માં જન્મ થયો હતો. મહેશ્વર ગામમાં
વિ. સં. ૧૪૦૪માં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને વિ. સં. ૧૪૨૦ માં આણહીજીપુરપાટણમાં
આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું હતું. તે જ આણહીજીપુરપાટણમાં ગુંગડી નામના
સરોવર પર રહેનાર, ત્રણ સો ઉત્તમ યોગીથી પરવરેલ, મંત્ર-તંત્રાદિ સમૃદ્ધિના સ્થાનરૂપ,
સ્થાવર તેમજ જંગમ વિષને દૂર કરનાર, પાણી, અગ્નિ, સર્પ, સિંહ આદિના લયને
લેદનાર, ભૂતકાળ તેમજ ભવિષ્યકાળની વસ્તુઓનો જ્ઞાતા, રાજા, મંત્રીશ્વર પ્રમુખ ઘણા
મનુષ્યોથી સન્માનિત અને પરમ ભક્તિભાવવાળા ઉદ્યોગીના નામના યોગીએ
પ્રજા સમક્ષ સ્તુતિ કરીને દેવસુંદરસૂરિને શ્રી આડંબરપૂર્વક વાંઘા હતા. ત્યારબાદ સંઘના
અગ્રેસર નરી વિગેરે શ્રેષ્ઠીઓએ તેમને વંદન કરવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તે યોગી બોલ્યો
કે—“દિવ્ય શક્તિવાળા મારા કણચરીપા નામના ગુરુએ કહ્યું હતું કે—“તારે પદ્મ, અક્ષ,
દંડ વિગેરે ચિહ્નોથી યુક્ત યુગશ્રેષ્ઠ-યુગપ્રધાનરૂપ ગુરુઓને વંદન કરવું.” એટલે
દેવસુંદરસૂરિને તે બધા લક્ષણોથી યુક્ત જાણીને મેં નમસ્કાર કર્યો છે.

શ્રી દેવસુંદરસૂરિને (૧) શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, (૨) શ્રી કુલમંડનસૂરિ, (૩) શ્રી ગુણ-
રત્નસૂરિ, (૪) શ્રી સોમસુંદરસૂરિ અને (૫) શ્રી સાધુરત્નસૂરિ, એ નામના પાંચ શિષ્યો
હતા. તેમાં શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિનો વિ. સં. ૧૪૦૫ માં જન્મ, ૧૪૧૭ માં દીક્ષા,
વિ. સં. ૧૪૪૧ માં આચાર્ય પદ અને વિ. સં. ૧૪૬૦ માં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.
તેઓ કાળધર્મ પામીને ચોથે સ્વર્ગે ગયા એવો ગુર્વાવલીમાં ઉલ્લેખ સાંપડે છે. (શ્લો०
૩૩૮ અને ૩૩૯)

જ્યારે ગુરુમહારાજે આણશણ આદ્યું ત્યારે ભક્તિથી આખી રાત્રિ અગર અને
કપૂર વિગેરે ધૂપને ઉવેખતો અતરંગચીય શ્રાવક ગોવલ નામના શ્રેષ્ઠ મંત્રીએ તે
સમયે કંઈક નિદ્રા આવવાને લીધે સ્વપ્નમાં દિવ્યરૂપ ધારી ગુરુમહારાજને “અમે ચોથા
દેવલોકમાં ઈંદ્રસામાનિક દેવ થયા છીએ ” એમ કહેતા સાંભળ્યા હતા.

તેમના રચેલા ગ્રંથો નીચે પ્રમાણે છે:—

આવશ્યકસૂત્ર, ઔઘનિર્યુક્ત્યાદિ અનેક ગ્રંથની અવચૂરી, શ્રી મુનિસુવ્રત-
સ્વામી સ્તવન અને ઘનૌઘનવલ્લખણદર્શનાથસ્તવ વિગેરે.

બીજા શ્રી કુળમંડનસૂરિનો વિ. સં. ૧૪૦૯માં જન્મ, વિ. સં. ૧૪૧૭માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૪૨ માં સૂરિપદ અને વિ. સં. ૧૪૫૫ માં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમણે સિદ્ધાંતાલાપકોદ્ધાર, વિશ્વશ્રીધર૦ ઈત્યાદિ અઢાર ચક્રબંધ સ્તવ તેમજ ગરીય અને હારબંધ સ્તવાદિ રચ્યા હતા.

ત્રીજા શ્રી ગુણરત્નસૂરિનો ઉત્કૃષ્ટ નિયમ (વિષયકપાયાદિતુ' દમન) હતો (ગુર્વાવલી શ્લોક ૩૮૧). તે માટે કહ્યું છે કે—અહંકાર, રોષ, વિક્રધા વિગેરે ઉપરનો તેમનો સંયમ ઉત્કૃષ્ટ હતો અને તેમની ચારિત્રની એટલી બધી વિશુદ્ધિ હતી કે લોકો તેમને આસન્નભવી કહેતા હતા. મોક્ષરૂપી લક્ષ્મી તેમની પાસે દાસી જેવી જણાતી હતી.

તેમના કરેલા ત્રયોમાં કિયારત્નસમુચ્ચય, પદ્મદર્શનસમુચ્ચય જૃહદ્વૃત્તિ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ચોથા શ્રી સાધુરત્નસૂરિની કૃતિ યતિછતકલ્પવૃત્તિ છે.

શ્રી દેવસુંદરસૂરિની પાટે પચાસમા પદધર શ્રી સોમસુંદરસૂરિ થયા. તેમનો વિ. સં. ૧૪૩૦ ના માહ વદિ ૧૪ ને શુક્રવારે જન્મ, વિ. સં. ૧૪૩૭ માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૫૦ માં વાયકપદ અને વિ. સં. ૧૪૫૭ માં આચાર્ય પદ પ્રદાન થયું હતું. તેમને અઢારસો સાધુથી પરિવરેલ અને સત્ક્રિયાપરાયણ તેમજ અતિવ મહિમાવાળા જાણીને દ્વાપિત થયેલા યતિવર્ગે પાંચ સો દ્રવ્ય આપનાવડે કરીને ઠાઠ એક સસત્ર (હથિયારબંધ) પુરુષને શીખવીને ગુરુના વધને માટે મોકલ્યો. તે દુષ્ટ પુરુષ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશીને જવામાં તે દુષ્ટ કાર્ય કરવા ઉદ્યુક્ત થાય છે તેવામાં ચંદ્રના પ્રકાશમાં, બાંધમાં પણ પડયું ફેરવતાં ગુરુને રજેહરણવડે પ્રમાજન કરતા જોયા એટલે “બાંધમાં પણ સૂક્ષ્મ જતુંઓ પ્રત્યે ગુરુદેવેલા જીવદયાતત્પર છે એમ વિચારી આમનો અપરાધ કરીને મારી કઈ ગતિ થશે ? ” એમ વિચારતાં પરલોકથી ભય પામેલા તે પુરુષે ગુરુના ચરણમાં પડી “ મારો અપરાધ માફ કરો ” એમ કહી માફી માગી. પછી ગુરુને પોતાનો બધો વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો. ગુરુએ પણ તેને મીઠી વાણીથી એવો સમજાવ્યો કે તેણે પાછળથી દીક્ષા લીધી એવી લોકોક્તિ છે.

જ્ઞાન તેમજ વૈરાગ્યના સમુદ્ર સરખા તેમના ગુણોની પ્રતિતી (પ્રતિષ્ઠા) અન્ય ગમ્મમાં પણ જમી હતી. ગુરુગુણરત્નાકરમાં કહ્યું છે કે—

જેમના ગુણસમૂહને સાંભળીને હર્ષ પામેલા એના અન્ય ગમ્મીય વિવેકી ગૃહસ્થોએ

દૂરદેશાવરથી પણ પોતાના પાપકાર્યો-નિંદા કર્યોને પત્રદ્વારા જાણાવીને તેમના મુખકમળથી દૂરમાવાઝેલી આલોચના (પ્રાયશ્ચિત્ત) સ્વીકારી હતી.

યોગશાસ્ત્ર, ઉપદેશમાળા, ષડાવશ્યક, નવતત્ત્વ બાલાવબોધ, ભાષ્યા-વચૂર્ણી તેમજ કલ્યાણ સ્તોત્ર વિગેરે તેમની કૃતિઓ છે.

તેમના (૧) શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ, (૨) “ કૃષ્ણસરસ્વતી ” બિરુદને ધારણ કરનાર શ્રી જયસુંદરસૂરિ, (૩) મહાવિદ્યાવિડંબનટિપ્પન રચનાર શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિ તેમજ (૪) અગ્યાર અંગોના જ્ઞાતા અને દીવાલીકલ્પના રચનાર શ્રી જિનસુંદરસૂરિ વિગેરે શિષ્યો હતા. તે શિષ્યોથી પરિવરણા શ્રી સોમસુંદરસૂરિએ રાણકપુરમાં ધન (ધરણ)શ્રેષ્ઠીકૃત ચૌમુખવિહારમાં ઋષભજિનેશ્વર આદિ અનેક બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડીને અને શાસનનો ઉદ્યોત કરીને તેઓ વિ. સં. ૧૪૯૯ માં સ્વર્ગવાસી થયા.

શ્રી સોમસુંદરસૂરિની પાટે એકાવનમા પદ્ધતિ શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ થયા. તેમણે અનેક પ્રાસાદો, કમળ, ચક્ર, પટ્ટકારક, ક્રિયાગુપ્તક, અર્ધભ્રમ, સર્વતોલદ્ર, મુરજ, સિંહાસન, અશોક, ભેરી, સમવસરણ, સરોવર, આઠ મહાપ્રાતિહાર્યાદિ નવીન ત્રણસો રચનાવાળા અને તર્ક-પ્રયોગાદિ અનેક ચિત્રાક્ષર, દ્વયક્ષર, પાંચ વર્ગનો પરિહાર વિગેરે અનેક સ્તવમય શ્રી “ ત્રિદશતરંગિણી ” નામની એક સો આઠ હાથ (૧૦૮) લાંબી પત્રિકા લખીને ગુરુને મોકલી હતી. ચાર પ્રકારની વિદ્યામાં વિચક્ષણ તેમણે ઉપદેશરત્નાકર પ્રમુખ ગ્રંથોની રચના કરી હતી. દક્ષતરખાને તેમને શ્રી સંભતીથે “ વાદિગોકુલપંઠ ” એવું બિરુદ આપ્યું હતું, તેમજ દક્ષિણ દેશમાં તેમણે “ કાલીસરસ્વતી ” નામનું બિરુદ મેળવ્યું હતું. તેઓ આઠ વર્ષ ગણનાયક અને પછીના ત્રણ વર્ષ યુગપ્રધાન તરીકે કહેવાયા હતા. તેઓ પોતાની આસપાસ થનારા ૧૦૮ અવાજને પૃથક્ પૃથક્ જાણનારા હતા. બાળવયથી જ હંજર અવધાન કરનાર હતા. યોગિનીએ કરેલા મરછીના ઉપદ્રવની શાન્તિ માટે મહિમાયુક્ત સંતિકરં સ્તવની તેમણે રચના કરી; તેમજ વિધિપૂર્વક ચોવીશ વાર સૂરિમંત્રની આરાધના કરી. તેમાં ચ પણ ચૌદ વાર ચંપકરાજ વિગેરે રાજાઓએ પોતપોતાના દેશમાં ગુરુના ઉપદેશથી અમારી પ્રવર્તાવી હતી. આ ઉપરાંત શીરોહી દેશના રાજા સહસ્રમદ્ભે પણ અમારી પ્રવર્તાવી અને તેથી ગુરુએ તેના દેશમાં તીડનો ઉપદ્રવ શાન્ત કર્યો હતો.

શ્રી મુનિસુંદરસૂરિનો ૧૪૩૬ માં જન્મ, વિ. સં. ૧૪૪૩ માં દીક્ષા, વિ. સં.

૧૪૬૬ માં વાચકપદ મળ્યું હતું. જ્યારે વિ. સં. ૧૪૭૮ માં આચાર્ય પદ પ્રદાન થયું ત્યારે વડનગરના વાસી શા દેવરાજે ૩૨૦૦૦ ટંક (એક જાતનું નાણું) નો વ્યય કરીને મહોત્સવ કર્યો હતો. તેઓ વિ. સં. ૧૫૦૩ માં કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે સ્વર્ગવાસી થયા.

શ્રી સુનિસુંદરસૂરિની પાઠે ખાવનમા પદ્ધતિ તરીકે શ્રી રત્નશેખરસૂરિ થયા. તેઓનો વિ. સં. ૧૪૫૭ અને ફેટલાકના મતે વિ. સં. ૧૪૫૨ માં જન્મ થયો હતો. વિ. સં. ૧૪૬૩ માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૮૩ માં પંડિત પદ, વિ. સં. ૧૪૯૩ માં વાચક પદ, વિ. સં. ૧૫૦૨ આચાર્ય પદ અને વિ. સં. ૧૫૧૭ માં પોપ વદિ છઠ્ઠે સ્વર્ગવાસ થયો હતો. “બાંબી” નામના પંડિતે ખંભાતમાં તેમને “ખાલસરસ્વતી” એવું બિરુદ આપ્યું હતું.

શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણવૃત્તિ, શ્રાદ્ધવિધિસૂત્ર વૃત્તિ, આચારપ્રદીપ વિગેરે ગ્રંથોની તેમણે રચના કરી હતી.

આ સમયે વિ. સં. ૧૫૦૮ માં હુંકા નામના વેપકથી (લહીયાથી) જિન-પ્રતિમાનું ઉત્થાપન કરનાર હુંકા મત પ્રચલિત થયો.

તેમનામાં વેપધારી સાધુઓ તો ૧૧ સં. ૧૫૩૩ માં થયા અને તેમાં “ભાણા” નામનો સૌથી પ્રથમ વેપધારી થયો હતો.

૪૯. શ્રી દેવસુંદરસૂરિ.

જન્મ વિ. સં. ૧૩૯૬: દીક્ષા વિ. સં. ૧૪૦૪: સૂરિપદ વિ. સં. ૧૪૨૦:

શ્રી દેવસુંદરસૂરિ શ્રી સોમતિલકસૂરિની પાઠે આવ્યા. તેમનો કયા ગામમાં જન્મ થયો હતો અને તેમની કૌટુંબિક હંકીકત કેવી હતી તેને લગતી વિગત મળી શકતી નથી, પરંતુ તેમણે વિ. સં. ૧૪૦૪માં મહેશ્વર ગામમાં દીક્ષા લીધી હતી અને તેમને વિ. સં. ૧૪૨૦માં અણહીઠપુર પાટણમાં મહોત્સવપૂર્વક આચાર્ય પદની આપવામાં આવી હતી.

તેમના શરીર પરના ચિહ્નો તથા લક્ષણો ઉત્તમ પ્રકારના હતા અને તેથી તેમની પ્રતિભા સર્વત્ર પડતી. એકદા ત્રણસો યોગીના પરિવારવાળા ઉદયીપા નામના યોગીએ પ્રગટપણે શ્રી દેવસુંદરસૂરિની જાદુમાનયુક્ત સ્તુતિ કરી હતી. કોઈ બક્ષો તેનું કારણ પૂછતાં ઉદયીપા યોગીએ જણાવ્યું હતું કે—“મારા શુરુ કણુચરીપાએ મને જણાવ્યું હતું કે ‘પદ્મ, અક્ષ, હંડ, પરિકર વિગેરે લક્ષણોથી જે યુક્ત હોય તેને તારે વંદન કરવું’ એ વચનાનુસાર તે તે સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત આ સૂરિવરને જોઈને મેં વંદન કર્યું છે.” આટલો પ્રભાવ સૂરિજીને તર સમાજમાં પણ વિસ્તારી શક્યા હતા. તેમનો શિષ્યસમુદાય

સારો અને સંગઠિત હતો. તેમના મુખ્ય શિષ્યો (૧) શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, (૨) શ્રી કુલમંડનસૂરિ, (૩) શ્રી ગુણુરત્નસૂરિ, (૪) શ્રી સોમસુંદરસૂરિ અને (૫) શ્રી સાધુરત્નસૂરિ હતા. તેઓ સર્વ વિગ્રહાણુ અને શક્તિશાળી હતા. તેઓએ પણ સાહિત્યની સમૃદ્ધિ કરવામાં પોતપોતાનો ફાળો આપેલો નજરે પડે છે.

દેવસુંદરસૂરિજીની પ્રભાવિક તરીકેની પ્રખ્યાતિ ઉપરાંત બીજી કારકીર્દી પુસ્તકલેખન સંબંધની છે. પહેલાં પુસ્તકો ઘણું કરીને તાડપત્રો પર જ લખવાની પ્રથા હતી, પરંતુ આ. શ્રી દેવસુંદરસૂરિજીના સમયમાં આ પ્રથામાં નળવાલોગ ફેરફાર થયો. તાડપત્રોની પ્રાપ્તિ ક્યાં તો દુર્લભ થઈ પડી હશે અગર તો કાગળની પ્રવૃત્તિ વધી ગઈ હશે—ગમે તે હો પરંતુ આ સૈકામાં તાડપત્રોનું સ્થાન કાગળોએ લીધું અને તાડપત્ર પર લખાયેલાં જે જૂનાં ગ્રંથો હતા તે સર્વની નકલ કાગળ પર કરવામાં આવી. ગુજરાત અને રાજપુતાનાના ભંડારોનો જીર્ણોદ્ધાર એ સમયમાં એક સાથે થયો. આમાં ગુજરાતના ખંભાત તેમજ પાટણના ભંડારના ગ્રંથોનું કાગળ પરનું સંસ્કરણ શ્રી દેવસુંદરસૂરિ અને તેમના પદ્મશિષ્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિએ ઉપાડી લઈ સંપૂર્ણ કર્યું, જ્યારે જેસલમેરના શાસનોએ ઉદ્ધાર ખરતરગચ્છીય શ્રી જિનભદ્રસૂરિ અને તેમની મંડળીએ કર્યું.

શાંતિપૂર્વક શાસનની પ્રભાવના કરી તેઓશ્રી સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ

તેમનો વિ. સં. ૧૪૦૫ માં જન્મ, વિ. સં. ૧૪૧૭ માં બાર વર્ષની વયે દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૪૧ માં આચાર્યપદ અને વિ. સં. ૧૪૬૦ માં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમના જીવનને લગતો વિશેષ વૃતાંત ઉપલબ્ધ થતો નથી. ગુર્વાવલીમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ કાળધર્મ પામીને ચોથા દેવલોકમાં દેવપણે ઉપજ્યા હતા.

તેમણે વિ. સં. ૧૪૪૦ માં આવશ્યક સૂત્ર પર અવચૂરિ, ૧૪૪૧ માં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર અવચૂરિ તેમજ ઓઘનિર્ચુકિત પર અવચૂરિ રચી હતી. આ ઉપરાંત શ્રી મુનિસુમતસ્તવ અને ધનૌ(ગોધા)મંડન શ્રીનવખંડપાર્શ્વનાથ સ્તવ રચ્યાં હતાં.

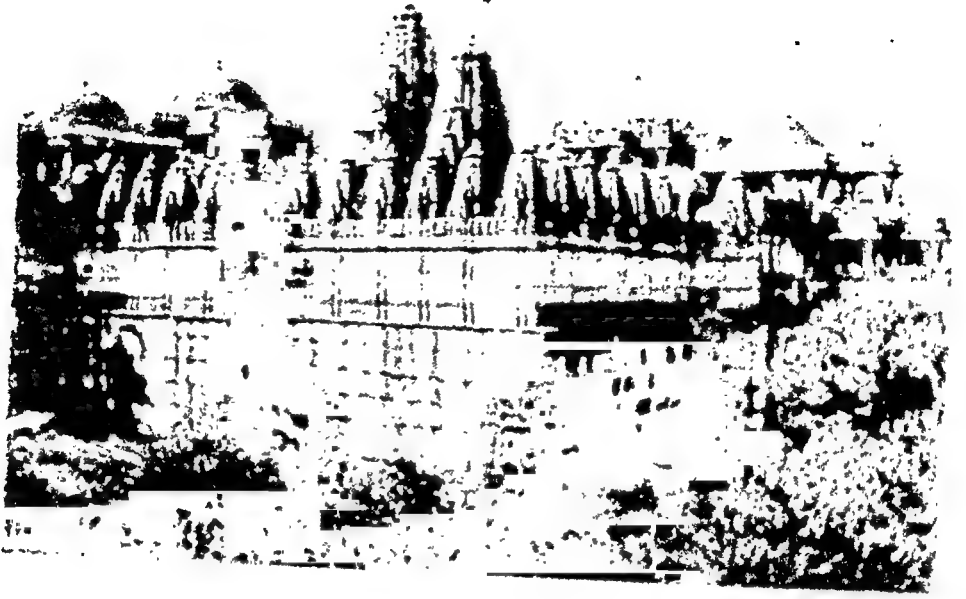
શ્રી કુળમંડનસૂરિ

તેમનો વિ. સં. ૧૪૦૬ માં જન્મ, આઠ વર્ષની ઉંમરે ૧૪૧૭ માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૪૨ માં આચાર્ય પદ અને વિ. સં. ૧૪૫૫ માં સ્વર્ગગમન થયું હતું. તેમનું કુલ આયુષ્ય છેતાલીશ વર્ષનું હતું. તેમના જીવનને લગતો વૃતાંત મળી શકતો નથી પણ તેમની સાહિત્ય કૃતિઓની યાદી નીચે મુજબ છે—

વિચારામૃત સંગ્રહ, રપ અધિકારવાળા આલાપકવાળું સિદ્ધાન્તાલાપકોદ્ધાર, પ્રજાપના સૂત્ર તેમજ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર પર અવચૂરિ તથા વિશ્વશ્રીધરં અને ગરિયોં હારખંધ સ્તવ

શ્રી ગુણુરત્નસૂરિ.

ગુણુરત્નસૂરિનું ચારિત્ર અતિ નિર્મળ હતું અને તેથી તેમના સંબંધમાં કહેવાતું કે તેમણે મોક્ષ-

श्रीकेशो ने चृमादीश स्तंभयाणुं राजपुत्रजनुं
 “त्रैलोक्यदीपक” भाव्य जिनालय

લક્ષ્મીને દાસી સમાન જનાવી હતી. તેમણે અભિમાન, રોષ, વિક્રધા આદિ ગુણગ્રેણીથી નીચે પાડનારા હોયો. પરંતુ જ કાળ જમાવ્યો હતો. દર્શન તથા તર્કના પ્રદેશમાં સ્વર્ગવિહાર કરનારા અમુક ગણ્યાગાંધ્યા વિદ્વાનોમાં તેમની ગણતરી કરી શકાય તેમ છે. તેમણે ગંથો સારા પ્રમાણમાં રચ્યા છે. જેમાંનાં બે ગ્રંથો મહાન છે: એક વ્યાકરણના વિષયને લગતો છે બ્યારે બીજો દર્શન સંબંધે છે ક્રિયારત્નસમુચ્ચય એ વ્યાકરણને લગતો છે અને તેમાં સિદ્ધહૈમવ્યાકરણમાંથી ઘણા જ અગત્યના ધાતુઓ સર્પ તેના દૃષ્ટ ગણના ગણનાર રૂપો આપ્યા છે. તેની રચના સં. ૧૪૬૬ માં કરી હતી બીજો ગંથ હરિભદ્રસૂરિદ્વૃત્ત પદ્ધત્યનસમુચ્ચય પર તર્કરહસ્ય દ્વીપિકા નામની ટીકા છે. આ બે ગંથો ઉપરાંત કલ્પાન્તર્વાચ્ય, સમતિકા પર અવચૂરિ, કર્મગ્રંથો પર અવચૂરિ, (૧) આતુર પ્રત્યાખ્યાન (૨) ચતુ:શરણુ (૩) સંસ્તારક અને (૪) ભક્તપરિણા એ નામના ચારે પચાસ પર અવચૂરિ, ક્ષેત્રસમાસ પર અવચૂરિ નવતરવ પર અવચૂરિ, વિગેરે ગ્રંથોની તેમણે રચના કરી હતી.

૫૦. શ્રી સોમસુંદરસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૪૩૦ : વિ. સં. ૧૪૩૭ દીક્ષા : ૧૪૫૦ વાચક પદ :

૧૪૫૭ સૂરિપદ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૪૯૬ : સર્વાયુ ૬૯ વર્ષ :

પાલનપુરમાં સલ્લજન નામે શ્રેષ્ઠીને માલહણ દેવી નામની ભાર્યાથી સોમ (ચંદ્ર) સ્વપ્નથી સૂચિત વિ. સં. ૧૪૩૦ માં સોમ નામનો પુત્ર થયો હતો. જન્મથી જ તેનામાં સારા લક્ષણો હતા અને માત્ર સાત વર્ષની ઉંમરે જ માતાપિતાની સંમતિપૂર્વક દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેમનું સોમસુંદર નામ રાખવામાં આવ્યું. તેમના દીક્ષાશુરુ ધીમાન જ્યાનંદસૂરિ હતા. બાળવયમાં જ તેમણે શાસ્ત્રાધ્યયન શરૂ કર્યું અને વધુ અભ્યાસ માટે તેમને જ્ઞાનસાગરસૂરિની સાનિધ્યમાં સોંપ્યા. ધીમે ધીમે તેઓ એટલા પારંગત થયા કે વિ. સં. ૧૪૫૦ માં તેમને ઉપાધ્યાય પદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું. બાદ વિ. સં. ૧૪૫૭ માં માત્ર સત્તાવીસ વર્ષની વયે નરસિંહ શેઠે કરેલા અદ્વલુત મહોત્સવપૂર્વક શ્રી દેવસુંદરસૂરિએ તેમને આશ્ચર્ય પદ આપ્યું.

આ સમયે પદ-પ્રદાનનો મોટો મહોત્સવ પ્રવર્તતો અને શ્રાવકો પણ એટલા ભક્તિવાળા અને પ્રભાવનાશીલ હતા કે આવા મહોત્સવોમાં છૂટે હાથે દ્રવ્યવ્યય કરતા. આ. શ્રી. સોમસુંદરસૂરિના ઘણા શિષ્યોને માટે જુદા જુદા પદપ્રદાન સમયે આવા મહોત્સવો કરવામાં આવ્યા હતા. સોમસુંદરસૂરિના આધિપત્યમાં તીર્થયાત્રાઓ પણ ઘણી કરવામાં આવી હતી અને તેમના હાથે ઘણે સ્થળે પ્રતિષ્ઠા પણ થઈ હતી ધરણા(ધના)શાહે બંધાવેલ પ્રખ્યાત ને અતિ વિશાળ રાણકપુરના પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા આ જ સોમસુંદરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૯૬ માં કરી હતી.

ઇરરાત્યના માન્ય ગોર્વાદ નામના શ્રાવકે સંઘપતિ ઘઘને સોમસુંદરસૂરિના આધિપત્ય નીચે શત્રુંજય, ગિરનાર તથા સોપારક તીર્થની યાત્રા કરી હતી. પછી તાર-

ગાળ તીર્થ પર આવી શ્રી અન્વિતનાથ જિનેશ્વરનું મોટું ણિંગ આરાસણની ખાણના ખાસ શ્રેષ્ઠ આરસમાંથી કોતરાવી સોમસુંદરના હાથે સં. ૧૪૭૯ માં પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હતું.

દેવકુલપાટક(દેલવાડા, ઉદેપુરથી ૧૭ માઈલ દૂર)માં આચાર્યશ્રી જે ત્રણ વખત પધાર્યા હતા અને દરેક વખતે ભવ્ય સ્વાગત થવા ઉપરાંત પદ-પ્રદાન મહોત્સવો થયા હતા. તેઓનું વિહારક્ષેત્ર ઘણું વિસ્તૃત હતું અને તીર્થયાત્રાઓ પણ સારા પ્રમાણમાં કરી હતી. તેમના ઉપદેશથી જુદા જુદા ગૃહસ્થોએ જુદે જુદે સ્થળે પ્રતિષ્ઠા, છાણોદ્ધારાદિ શુભ કાર્યો કર્યાં હતાં. શિલ્પકલા પર પણ તેમણે પૂરતું ધ્યાન આપ્યું હતું.

આ સમયે દિગંબરોનો મત પ્રચારમાં વૃદ્ધિ પામ્યો હતો અને એમ કહેવાય છે કે આ શ્રી સોમસુંદરસૂરિના સમયમાં ઇડર નગરમાં દિગંબરીય ભટ્ટારકોની ગાદી સ્થપાઈ હતી. આ સમયે મુસલમાનોનું જોર પણ વધતું જતું હતું અને સમયસૂચકતા વાપરી જૈનોએ દીલ્હીથી આવતા સૂળા સાથે મંત્રી સાધી લીધી હતી. સોમસુંદરસૂરિના સમયમાં ગ્રંથો તાડપત્રીય પાના પરથી કાગળ પર લખાવવામાં આવ્યા અને તે માટે તેમણે સ્વશુર દેવસુન્દરસૂરિને સારી સહાય કરી હતી. તે ઉપરાંત પોતાના શાસનકાળમાં પણ આગ-મોને કાગળ પર લખાવ્યા હતા.

શ્રી સોમસુંદરસૂરિ પદ્ધતિ બન્યા પછી તેઓએ ગરબની સારસંભાળ કરવા માંડી. કુશળ સેનાનાયકની જેમ તેમણે વેપારી અને અસમર્થ સાધુઓને માટે તાત્કાલિક ઇલાજો લીધા. ચૈત્યવાસનું જોર વધતું જતું હતું તે માટે તેમજ ગરબમાં અનેક રીતે અનિષ્ટો વધતાં જતાં હતાં તે દૂર કરવા માટે તેમણે દીર્ઘ વિચાર કરી નીચેના નિયમો (સાધુમર્યાદાપદ્ધતિ) સંવિનિ સાધુઓ માટે તૈયાર કર્યા અને તે પ્રમાણે અનુસરવાની આજ્ઞા આપી.

નિયમો

૧. જ્ઞાન આરાધન હોતે મારે હમેશાં પાંચ ગાથા મોઢે કરવી અને કમવાર પાંચ ગાથાનો અર્થ શુર સમીપે ગ્રહણ કરવો.

૨. ખીજાને ભણવા માટે હમેશાં પાંચ ગાથા મારે લખવી અને ભણનારાઓને કમવાર પાંચ પાંચ ગાથા મારે ભણાવવી.

૩. વર્ષા ઋતુમાં મારે પાંચસો ગાથાનું, શિશિર ઋતુમાં આઠસો ગાથાનું અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ત્રણસો ગાથાનું સજ્જાચધ્યાન કરવું.

૪. નવપદ નવકારમંત્રનું એક સો વાર સદા રટણ કરું.

૫. પાંચ શકેસ્તવવડે હમેશાં એક વખત દેવવંદન કરું અથવા બે વખત, ત્રણ વખત કે પહોરે પહોરે યથાશક્તિ આગસ રહિત દેવવંદન કરું.

૬. દરેક અષ્ટમી ચતુર્દશીને દિવસે સઘળાં દેરાસરો જુહારવા, તેમજ સઘળા મુનિ-જનોને વાંદવા. ખાકીના દિવસે એક દેરાસરે તો અવશ્ય જવું.

૭. હમેશાં વડીલ સાધુને નિશ્ચયે ત્રિકાળ વંદન કરું અને બીજા જ્ઞાન તેમ જ વૃધ્ધાદિક મુનિજનોનું વૈયાવચ્ચ યથાશક્તિ કરું.

૮. ધર્યાસમિતિ પાળવા માટે સ્થંડિલ માત્રું કરવા જતાં અથવા આહારપાણી વહેરવા જતાં રસ્તામાં વાર્તાલાપ વિગેરે કરવાનું છોડી દઉં.

૯. યથાકાળ પુન્યા-પ્રમાન્યા વગર આલ્યા જવાય તો, અંગપડિલેહણા પ્રમુખ સંઠાસા પડિલેહ્યા વગર બેસી જવાય તો અને કટાસણા (કાંજળી) વગર બેસી જવાય તો પાંચ ખમાસમણ હેવા અથવા પાંચ નવકારમંત્રનો લાપ કરવો.

૧૦. ભાષાસમિતિ પાળવા માટે ઉઘાટે મુખે બોલું જ નહિ, તેમ છતાં ગફલતથી જેટલી વાર ઉઘાટે મુખે બોલી જાઉં તેટલી વાર ધરિયાવહિપૂર્વક એક લોગસનો કાઉ-સ્સગ કરું.

૧૧. આહારપાણી કરતાં તેમ જ પ્રતિક્રમણ કરતાં અને ઉપધિની પડિલેહણા કરતાં કોઈ મહત્વના કાર્ય વગર કોઈને કદાપિ કોઈ કહું નહિ. (બોલું નહીં)

૧૨. એષણાસમિતિ પાળવા માટે નિર્દોષ પ્રાસુક જળ મળતું હોય ત્યાં સુધી પોતાને ખપ છતાં ધોવણવાળું જળ, અણુગળ (અચિત) જળ અને જરવાણી (જરેહું પાણી) લઉં નહિ.

૧૩. આદાનનિશ્લેષણાસમિતિ પાળવા માટે પોતાની ઉપધિ પ્રમુખ પુ'જ-પ્રમાણને ભૂમિ પર સ્થાપન કરું તેમજ ભૂમિ ઉપરથી લઉં. પુ'જવા-પ્રમાજવામાં ગફલત થાય તો ત્યાં જ નવકાર ગણું.

૧૪. દાંડો પ્રમુખ પોતાની ઉપધિ જ્યાં ત્યાં મૂકી દેવાય તો તે બદલ એક આયંબિલ કરું અથવા જોલા જોલા કાઉસ્સગ મુદ્રાએ રહી એક સો ગાથાનું સંજ્ઞાયધ્યાન કરું.

૧૫. પારિકાવણીયાસમિતિ પાળવા માટે સ્થંડિલ, માત્રું કે ખેલાદિક (શ્લેષ્માદિક)નું ભાજન પરઠવતાં કોઈ જીવનો વિનાશ થાય તો નિવિ કરું અને સદોષ આહારપાણી પ્રમુખ વહેરીને પરઠવતાં આયંબિલ કરું.

૧૬. સ્થંડિલ, માત્રું વિગેરે કરવાના કે પરઠવવાના સ્થાને " અણુમણુહ જસ્તુગાહો " પ્રથમ કહું અને પરઠવ્યા પછી ત્રણ વાર " વોસિરે " કહું.

૧૭. મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ પાળવા માટે મન અને વચન રાગાકુળ થાય તો હું એકેક નિવિ કરું અને કાયકુચેષ્ટા થાય તો ઉપવાસ કે આયંબિલ કરું.

૧૮. અહિંસા ઋતે પ્રમાદાચરણથી માતાથી ભેદદ્રવ્ય પ્રમુખ જીવની વિરાધના થઈ જાય તો તેની ઈંદ્રિયો જેટલી નિવિ કરું. સત્ય ઋતે કોષ, લોભ, ભય અને હાસ્યાદિકને વશ થઈ જુહું બોલી જાઉં તો આયંબિલ કરું.

૧૯. અસ્તેય ઋતે પહેલી ભિક્ષામાં આવેલા જે ધૃતાદિક પદાર્થો સુરૂપકારાજને દેખાડ્યા વિનાના હોય તે વાપરું નહીં અને દાંડો, તરપણી વિગેરે બીજાની રત્ન વગર લઉં કે વાપરું નહીં અને લઉં કે વાપરું તો આયંબિલ કરું.

૨૦. પ્રહાનતે એકલી સ્ત્રી સાથે વાર્તાલાપ ન કરે અને સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર ભણાવું નહીં. પરિગ્રહવિરમણવ્રતે એક વરસ ચાલે એટલી ઉપધિ રાખું, પણ તેથી વધારે રાખું નહિ. પાત્રા કાચલાં પ્રમુખ પંદર ઉપરાંત ન જ રાખું. રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમનો લેશમાત્ર સંનિધિ રોગાદિક કારણે પણ કરે નહિ.

૨૧. મહાન રોગ થયો હોય તો પણ ક્વાથનો ઉકાળો ન પીઉં તેમજ રાત્રે પાણી પીઉં નહિ. સાંજે છેલ્લી બે ઘડીમાં જળપાન ન કરે.

૨૨. સૂર્ય નિશ્ચયે દેખાતે છતે જ ઉગ્રિત અવસરે સદા જળપાન કરી લઉં અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ સર્વ આહારનાં પરચરખાણુ કરી લઉં અને ચાણાહારી આપધનો સંનિધિ પણ ઉપાશ્રયમાં રાખું રખાવું નહિ.

૨૩. તપાચાર યથાશક્તિ પાળું એટલે છઠ્ઠાદિક તપ કર્યો હોય તેમ જ યોગ વહન કરતો હોઉં તે વિના અવગ્રહિત ભિક્ષા લઉં નહિ.

૨૪. લાગલાગાં બે આયળિલ કે ત્રણ નિવિ કર્યા વગર હું વિગય (દૂધ દહીં ઘી પ્રમુખ) વાપરું નહિ અને વિગય વાપરું તે દિવસે ખાંડ પ્રમુખ સાથે મેળવીને નહીં ખાવાનો નિયમ જાવજીવ પાળું.

૨૫. ત્રણ નિવિ લાગોલાગ થાય તે દરમિયાન તેમજ વિગય વાપરવાના દિવસે નિવિયાતાં ગ્રહણુ ન કરે; તેમ જ બે દિવસ લાગટ કોઈ તેવા પુષ્ટ કારણ વિના વિગય વાપરું નહિ.

૨૬. દરેક આઠમ ઔદશને દહાડે શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરે, નહીં તો તે બદલ બે આયળિલ કે ત્રણ નિવિ કરી આપું.

૨૭. દરરોજ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવગત અભિગ્રહ ધારણુ કરે, કેમકે તેમ ન કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ શુભકલ્પમાં કહ્યું છે.

૨૮. વીર્યાચાર યથાશક્તિ પાળું એટલે હુમેશાં પાંચ ગાથાદિકના અર્થ ગ્રહણુ કરી મનન કરે.

૨૯. આખા દિવસમાં સંયમમાર્ગમાં પ્રમાદ કરનારાઓને હું પાંચ વાર હિતશિક્ષા આપું અને સર્વ સાધુઓને એક માત્રક પરઠવી આપું.

૩૦. દરરોજ કર્મક્ષય અર્થે ચોવીશ કે વીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ કરે અથવા તેટલા પ્રમાણનું સજ્જાધ્યાન કાઉસ્સગમાં રહી સ્થિરતાથી કરે.

૩૧. નિદ્રાદિક પ્રમાદવડે મંડળીમાં બરાબર વખતે હાજર ન થઈ શકાય તો એક આયળિલ કરે ને સર્વ સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરે.

૩૨. સંઘાડાદિકનો કશો સંબંધ ન હોય તો પણ બાળ કે ગ્દાન સાધુપ્રમુખનું પડિલેહણુ કરી આપું; તેમજ તેમના બેલ પ્રમુખ મળની કુંડી પરઠવવા વિગેરે કામ પણ યથાશક્તિ કરી આપું.

૩૩. ઉપાશ્રયમાં પેસતાં નિસ્સિદ્ધિ અને નીકળતાં આવસસિદ્ધિ કહેવી ભૂલી નહિં તો તેમ જ ગામમાં પેસતાં નિસરતાં પણ પુજવા વિસરી નહિં તો યાદ આવે તે જ સ્થળે નવકાર મંત્ર ગણું.

૩૪-૩૫. કાર્યપ્રસંગે વૃષ્ઠ સાધુઓને ‘હે ભગવન ! પસાય કરી’ અને લઘુ સાધુને ‘ધૃષ્ટિકાર’ એટલે તેમની ધૃષ્ટાનુસારે કરવાનું કહેવું ભૂલી નહિં તો તેમજ સર્વત્ર જ્યારે જ્યારે ભૂલ પડે ત્યારે ત્યારે ‘મિચ્છામિ દુષ્કરં’ એમ કહેવું બોધ્યે તે વિસરી નહિં તો જ્યારે સાંભરી આવે અથવા કોઈ હિતસ્વી સંભારી આપે ત્યારે તત્કાળ નવકાર મંત્ર ગણું.

૩૬. વડીલને પૂછ્યા વગર વિશેષ વસ્તુ લઈ-દઈ નહિ અને વડીલને પૂછીને જ સર્વ કાર્ય કરું પણ પૂછ્યા વગર કરું નહિ. વિગેરે વિગેરે.

સોમમુન્દરસૂરિને ઘણા સમય શિષ્યો હતા તે પૈકી (૧) શ્રી મુનિમુન્દરસૂરિ (૨) “કૃષ્ણસરસ્વતી” ગિરુદધારક શ્રી જયમુન્દર (જયચંદ્ર) સૂરિ (૩) “મહાવિદ્યા” પર વિવૃત્તિ અને તે પર ટિપ્પન રચનાર શ્રી ભુવનમુન્દરસૂરિ અને (૪) જિનમુન્દર-સૂરિ મુખ્ય હતા. શ્રી સોમમુન્દરસૂરિએ યોગશાસ્ત્ર બાલાવબોધ, ઉપદેશભાણા બાલાવબોધ, પડાવશ્યક બાલાવબોધ, નવતરત્વ બાલાવબોધ, ચૈત્યવંદન સાધ્યાવચૂરિ, કલ્યાણ સ્તવ, નેમિનાથ નવરસફાગ, આરાધનાપતાકા બાલાવબોધ, પદ્ધિશતક બાલાવબોધ રચેલ છે.

ઉપરના મુખ્ય શિષ્યો ઉપરાંત તેમને જિનમંડન, જિનકીર્તિ, સોમદેવ, સોમજય, વિશાળરાજ, ઉદયનંદી, શુભરત્ન વિગેરે વિગેરે અન્ય વિદ્વાન શિષ્ય-પ્રશિષ્યો પણ હતા.

તેઓ વિ. સં. ૧૪૯૯ માં સ્વર્ગે સ્વીધાવ્યાં.*

કૃષ્ણસરસ્વતી શ્રી જયમુન્દરસૂરિ (જયચંદ્રસૂરિ)

હરવાસી શ્રીવત્સના બાપ ગોવિંદે કોઈ યોગ્ય શિષ્યને આચાર્યપદ-પ્રદાન માટે સોમમુન્દરસૂરિને વિનંતિ કરી ત્યારે તેણે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક શ્રી જયમુન્દર વાચકને આચાર્ય પદની આપવામાં આવી હતી. તેમની અધ્યયનશક્તિ સારી હતી તેથી શુરુએ નૂતન શિષ્યોને અભ્યાસ કરાવવા માટેનું કાર્ય તેમને સોંપ્યું હતું. “કાવ્યપ્રકાશ” અને “સુશ્રુતિતત્ક” જેવા ગ્રંથોની વાચના તેઓ આપતા. તેમણે વિ. સં. ૧૫૦૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૫ ના દિવસે દેશવાસમાં શ્રી અભિનંદનરવામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, જે પ્રતિમા હાલમાં આધાર(આહડ)ના જિનમંદિરમાં છે. કેટલાકો એમ પણ જણાવે છે કે જયમુન્દરસૂરિને બદલે જયચંદ્રસૂરિ નામ વધારે ઠીક છે. તેમની વિદ્વાને કારણે તેમને કૃષ્ણસરસ્વતી-કૃષ્ણ વાગદેવતા એવું ગિરુદ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેમણે પ્રત્યાખ્યાન સ્થાન વિવરણ અને

* શ્રી સોમમુન્દરસૂરિનું વિગતવાર સંપૂર્ણ જીવન જાણનારે તેમના શિષ્ય પ્રતિષ્ઠાસોમે રચેલું ‘સોમસોસાગ્ય કાવ્ય બોધ’.

સમ્યક્ત્વ કૌમુદી, પ્રતિક્રમણ વિધિ આદિ ગ્રંથો રચ્યાં છે. એમના જ ઉપદેશથી અણહીલપુર પાટણના શ્રીમાલી પર્વત નામના શ્રેષ્ઠીએ એક લક્ષ પ્રમાણ ગ્રંથો લખાવ્યા હતા જેમાંથી પિંડનિર્ધુક્તિ વૃત્તિની પ્રત વીરમગામના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

શ્રી ભુવનસુન્દરસૂરિ

જ્યારે આચાર્ય શ્રી સોમસુન્દરસૂરિ બીજી વાર દેલવાડા આવ્યા ત્યારે નીંખ નામના શ્રાવણી અત્યાગ્રહભરી વિનતિથી ભુવનસુન્દર વાચકને આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું હતું. કૃતાર્ક નામના યોગાચાર્યે શબ્દતું અશાશ્વતપણું બતાવવા સોળ અનુમાનો પર “ મહાવિદ્યા ” નામની એક દશ શ્લોકી ગ્રંથની રચના કરેલ તેના પર ચિરંતન નામના ટીકાકારે વૃત્તિ રચી હતી. ભુવનસુન્દરસૂરિએ તેના પર વિવૃત્તિ રચી અને તે વિવૃત્તિ પર “ મહાવિદ્યાવિરંખન ” ટિપ્પણ-વિવરણ રચ્યું છે. “ પરબ્રહ્મોત્થાપન ” નામનો વાદનો ગ્રંથ અને વ્યાખ્યાનદીપિકા પણ તેમના રચેલા ગ્રંથો છે.

શ્રી જિનસુન્દરસૂરિ

તેમને મહુવામાં ગુણરાજ નામના શ્રેષ્ઠીના આગ્રહથી આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી હતી. તેમણે વિ. સંવત ૧૪૮૩ માં “ દ્વીપાલિકા કલ્પ ” ની રચના કરી હતી. તેમના શિષ્ય શ્રી ચારિત્રરત્ન ગણિએ “ દાનપ્રદીપ ” નામનો ગ્રંથ વિ. સં. ૧૪૯૯ માં ચિતોડમાં પૂર્ણ કર્યો હતો.

૫૧. શ્રી મુનિસુન્દરસૂરિ

જન્મ. વિ. સં. ૧૪૩૬ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૪૪૩ : વાચક પદ વિ. સં. ૧૪૬૬ :
સૂરિપદ વિ. સં. ૧૪૭૮ : સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૫૦૩ : સર્વાયુ ૬૭ વર્ષ :

વિ. સં. ૧૪૩૬ માં તેમનો જન્મ થયો હતો અને માત્ર સાત વર્ષની ઉંમરે તેમણે દીક્ષા લીધી હતી. કયા નગરમાં કયા માળાપને પેટે તેમનો જન્મ થયો હતો તેને લગતી વિગત મળી શકતી નથી પણ તેઓ અદ્ભુત શક્તિશાળી અને અપૂર્વ સ્મરણશક્તિવાળા હતા. તેઓ એક સાથે જુદી જુદી એક હજાર બાબતો પર ધ્યાન આપી શકતા અને તેને કારણે તેઓ “ સહસ્રાવધાની ” તરીકે પ્રખ્યાતિ પામ્યા હતા. આ ઉપરાંત તેઓનું આગમોનું જ્ઞાન પણ અગાધ હતું અને તેથી રંજિત થઈને દક્ષિણ દેશના કવિઓએ તેમને “ કાલીસરસ્વતી ”* એવું બિરુદ આપ્યું હતું. વળી ખંભાતના સુબા દફરખાને તેમને “ વાદીગોકુળપંડ ” એવી પદવી એનાયત કરી હતી. તેનો અર્થ એ થાય છે કે વાદીઓરૂપી ગોકુલમાં તેઓ પતિ-સ્વામી જેવા હતા.

વિ. સં. ૧૪૭૮ માં મુનિસુન્દરસૂરિના આચાર્ય પદ-પ્રદાન સમયે દેવરાજ નામના

* સરસ્વતી દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મુનિસુન્દરસૂરિનો વર્ણ શ્યામ હશે તેથી સરસ્વતી શ્યામ વર્ણ ધરીને આવી હશે એવી કલ્પના કરીને આલું બિરુદ આપવામાં આવ્યું હોય તેમ સમજાય છે.

શ્રેષ્ઠીએ ૩૨૦૦૦ ટંકનો વ્યય કરીને મહોત્સવ કર્યો હતો. બાર વર્ષની ઉમ્મરે તેમણે ન્યાય, વ્યાકરણ અને કાવ્ય એ ત્રણે વિષયોનો પરિચય આપતો “ત્રૈવેદ્ય ગોષ્ઠી” નામનો ગ્રંથ રચ્યો હતો જે તેમની અગાધ જ્ઞાનશક્તિનો સમજાવ અને સચોટ પુરાવા છે.

તેમણે સૂરિમંત્રણ ચોવીશ વખત સ્મરણ કર્યું હતું અને છઠ્ઠા તેમજ અઠ્ઠમ આદિ તપસ્યાને કારણે પદ્માવલી આદિ દેવીઓ પ્રત્યક્ષ થતી તેમજ સહાય કરતી હતી. દેલવાડામાં થયેલ મરણીનો ઉપદ્રવ શાન્ત કરવા તેમણે મહિમાપૂર્ણ “સંકતિરં” સ્તવની રચના કરી હતી અને શીરોહી દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ તીકના ઉપદ્રવને શાન્ત કર્યો હતો જેને લીધે ત્યાંના સહસ્રમહલ નામના રાજાએ પોતાના દેશમાં ‘અમારી’ પ્રવર્તાવી હતી. આ ઉપરાંત અન્ય રાજાઓને ઉપદેશ આપી પોતપોતાના નગરોમાં અમારીની ઉદ્દ્યોધણ કરાવી હતી.

તેમણે મુંદરમાં મુંદર કાય “ત્રિદશતરંગિણી” નામનો વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર છે. આ વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર તેમણે સ્વચ્છ દેવમુંદરસૂરિ પર મોકલ્યો હતો. તે એટલો વિસ્તૃત અને સુંદર હતો કે જગતભરના વિજ્ઞપ્તિ-પત્રના સાહિત્યમાં તેનું સ્થાન અનૈક છે. તે લગભગ એક સો આઠ (૧૦૮) હાથ લાંબો હતો. તેમાં એક એકથી ચઢે તેવા પ્રાસાદો, ચક્ર, પદ્મ, સિંહાસન, અશ્વોઠ, લેરી, પ્રાતિહાર્યાદિ અનેક ચિત્રામય સ્લોકો હતા અને જુદી જુદી જાતના વૃત્તો લખવામાં આવ્યા હતા. તે “ત્રિદશતરંગિણી” માં ત્રણ સ્તોત્ર અને એકસઠ તરંગો હતા. તે આજે વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર હાલમાં ઉપલબ્ધ થતો નથી પણ ત્રીજા સ્તોત્રનો “ગુર્વાવલી” નામનો પાંચસો પદનો એક વિભાગ માત્ર મળે છે, જેમાં ચરમ જિનપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામીથી તેમના સમય સુધીના તપગચ્છના આચાર્યોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન છે. ત્રીજા સ્તોત્રનો આ એક વિભાગ આટલો બધો વિસ્તૃત છે તો ત્રણે સ્તોત્ર સાથેનો તે વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર કેટલો વિશાળ હશે તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવી શકશે. તેમાં અર્થગંભીર પણ અતિવ હતું. આવો પ્રોઠ અને મોટો વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર કોઈએ લખ્યાનું હજી સુધી જાણવામાં આવ્યું નથી. આ ઉપરાંત તેમણે નીચેના ગ્રંથોની રચના કરી હતી.

અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ

ઉપદેશરતનાકર સ્વોપજાવૃત્તિ સહિત

જવાનંદ ચરિત્ર*

મિત્ર ચતુષ્ક કથા

પાશ્વિક સત્તરી

શાંતરસ ભાવના

જિનસ્તોત્ર રત્નકોપ

સંતિકર સ્તોત્ર

સીમંધર સ્તુતિ

અંગુલ સત્તરી*

વનસ્પતિ સત્તરી

તપાગચ્છ પદ્યાવલી

યોગશાસ્ત્ર (ચતુર્થ પ્રકાશનો બાળાવબોધ)

(શુર્વાવલી ઉપરાંત)

ત્રૈવેદ્યગોષ્ઠી

આ પ્રમાણે સાહિત્યસૃષ્ટિમાં સારું વાવેતર કરી તેઓશ્રી શાસનની પ્રભાવના કરવાપૂર્વક વિ. સં. ૧૫૦૩ માં સ્વર્ગવાસી બન્યા.

પર. શ્રી રત્નશેખરસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૪૫૭ (૧૪૫૨) : દીક્ષા વિ. સં. ૧૪૬૩ : પંડિત
પદ વિ. સં. ૧૪૮૩ : વાચકપદ વિ. સં. ૧૪૯૩ : આચાર્યપદ વિ.
સં. ૧૫૦૨ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૫૧૭ : સર્વાયુ : ૬૦ વર્ષ :

મુનિસુન્દરસૂરિની માટે શ્રી રત્નશેખરસૂરિ આવ્યા. તેઓ વિદ્વાન હતા એટલું જ નહિ, પરંતુ પ્રખર અભ્યાસી ને સાથોસાથ વાદી પણ હતા. યૌવન વયે તેમણે દક્ષિણના વાદીઓને વાદમાં પરાસ્ત કર્યા હતા. આ ઉપરાંત તેમની વાદ કરવાની શક્તિથી રંજિત થઈ ખંભાતના બાંબી નામના વિદ્વાને તેમને “બાલસરસ્વતી”નું બિરુદ આપ્યું હતું.

દેવગિરિના (હાલનું દોલતાબાદ) રહીશ મહાદેવ શ્રેષ્ઠીની વિનતિથી મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેમના વાચકપદનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. ચોપન વર્ષ લગભગના પોતાના દીક્ષાપચાયમાં તેમણે વિસ્તૃત વિહાર કરી શાસનની સારી શોભા વધારી હતી. આ ઉપરાંત સાહિત્યની દિશામાં તેમણે શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્ર પર “અર્થદીપિકા” નામની ટીકા, શ્રાદ્ધવિધિ સૂત્ર પર “વિધિકૌમુદી” નામની ટીકા તેમજ પડાવશ્યકવૃત્તિ રચી છે. આ ઉપરાંત “આચાર્યપદીપ” નામનો ૪૦૬૫ શ્લોકપ્રમાણનો સ્વતંત્ર ગ્રંથ રચ્યો છે, તેમજ પ્રબોધચંદ્રોદય વૃત્તિ અને હૈમવ્યાકરણ પર અવચૂરિ તેમણે રચી હોવાનો ઉલ્લેખ સાંપડે છે.

તેમના શિષ્યો પૈકી સોમદેવે વિ. સં. ૧૫૦૪ માં “કથામહોદધિ” નામનો કથાગ્રંથ ગદ્ય-પદ્યમાં રચ્યો છે તેમાં હરિષેણકૃત કપૂરપ્રકરમાં સૂચિત ૧૫૭ કથાઓ છે. આ ઉપરાંત સોમદેવગણિકૃત જિનપ્રભસૂરિના “સિદ્ધાંતસ્તવ” પરની ટીકા લખ્ય છે. રત્નશેખરસૂરિએ રાણકપુરમાં ધરણ સંઘપતિએ કરેલા મહોત્સવપૂર્વક તેમને આચાર્ય પદ આપ્યું હતું.

લુંકા મતોત્પત્તિ

ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં “લુંકા” નામનો દશાશ્રીમાળી લહીયો રહેતો હતો. “જ્ઞાનજી” નામના યતિના ઉપાશ્રયમાં પુરતંકા લખી તે પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હતો. લખતાં લખતાં કાંઈ

એક પુસ્તકના સાત પાના લખવા મૂકી દીધા તેથી પુસ્તક લખાવનારાએ તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે " હુંકાએ " જાહેરાત કલહ કર્યો. પરંપર બોલાયાલી વધી જતાં લોકોએ તેનું તાડન કરી ઉપાશ્રયમાંથી કાઢી મૂક્યો.

પછી " હુંકા " એ લખમશી નામના કારભારીની સહાય માગી અને તેની નિશામાં રહી પોતાનો નવીન પંથ વિ. સં. ૧૫૦૮ માં શરૂ કર્યો.

તેણે ચાલુ પરંપરામાં પણ કેટલોક વિરોધ દાખવ્યો. જિનપ્રતિમાનો નિષેધ કર્યો અને સાધોસાધ પૌષ્પ, પ્રતિકંભણ, પ્રત્યાખ્યાનાદિ આવશ્યક ક્રિયાઓ કરવામાં તેમજ દાનાદિકમાં માન્યતા ન રાખી. દયા એ ધર્મ છે અને હિંસામાં અધર્મ છે એવું મંતવ્ય પ્રચલિત કરી જે જે ક્રિયામાં અંશ માત્ર પણ હિંસા થાય તે તે ક્રિયાઓને અસ્વીકાર્ય જણાવી. લગભગ આ જ અવસરે પાદશાહનો પીરોજખાન નામનો માનીતો સૂબો મંદિરો અને ઉપાશ્રયો તોડી નાખી જૈનમતની કદરના કરતા હતા તે સંયોગનો સવિશેષ લાભ લઈ લોકાશાહે પોતાના મતની સારી રીતે પ્રપચ્છા કરી.

રાજકીય અંધાધુધી અને રાજ્ય ખટપટને કારણે કેટલાક પ્રતિભાં વિહાર અટકી પડ્યો હતો. સાધુઓમાં શિથિલતા પ્રવેશી હતી. નાના-મોટાની મર્યાદાઓ પ્રાયઃ ઓછી થવા લાગી હતી. સાધુઓ શુદ્ધરથોનો વધુ પરિચય કરવા લાગ્યા અને તેને કારણે " અતિપરિચયાદવજ્ઞા " એ નિયમ પ્રમાણે આદરભાવ ઓછો થવા લાગ્યો. પુસ્તકો અને વસ્ત્રોના સંગ્રહથી આગળ વધી કોષકોષ સ્થળે દ્રવ્ય રાખવા સુધીની વ્યવસ્થિતિ આગળ વધી હતી. સાધુઓની આવી જાતની ક્રિયાઓથી આવક વર્ગમાં મોટો ખગલળાટ ઉત્પન્ન થયો તેથી આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ, સાધુઓની શિથિલતા તેમજ કલેશોને આગળ કરી હુંકાએ પોતાના નવીન મતનો જોરશોરથી પ્રચાર કર્યો. જે દેશોમાં સાધુઓ જઈ શકતા નહિં ત્યાં જઈને તેણે હજારો લોકોને મૂર્તિપૂજાથી વિમુખ બનાવ્યા.

બાદ હુંકાએ પોતાની માન્યતાને અનુકૂળ એકત્રીય સૂત્રો માન્યા અને તે એકત્રીય સૂત્રોમાં પણ ન્યાં ન્યાં જિનપ્રતિમાનો અધિકાર આવતો હતો ત્યાં ત્યાં પોતાના મનઃકલ્પિત અર્થ કર્યો. આવશ્યક-સૂત્રને તો તેણે કપોલકલ્પિત નવું જ બનાવ્યું. આમ પોતાના મતના પ્રચાર માટે તેણે પચીસ વર્ષ સુધી વિશેષ મહેનત કરી પરંતુ તેના પંથમાં કોઈ ભળ્યું નહિ. છેવટે વિ. સં. ૧૫૩૩ માં શીરોહી પાસેના અર-ધદપાટકનો રહેવાસી પ્રાગ્વાટ શાંતિનો ભાષ્ટાનામનો શખ્સ તેને મળ્યો અને ચુરુના આખા વિના સ્વપ્ન સાધુનો વેપ પહેરી લીધો. હુંદક નામ ધરાવી મૂઠ લોકોને જૈન ધર્મથી અજ કરવા માંડ્યા અને જિન-પ્રતિમાનું ઉત્થાપન શરૂ કર્યું. વિ. સં. ૧૫૬૮ માં તેનો શિષ્ય રૂપણ થયો. ત્યારબાદ વિ. સં. ૧૫૭૮ જવાણ અને ૧૫૮૭ માં વૃદ્ધ વરસિંહ શિષ્ય થયા.

લોકાશાહે પોતે દીક્ષા લીધી નહિ, પરંતુ તેના ઉપદેશથી બીજાઓ દીક્ષા લઈ " ઋષિ " કહેવાણા.

૧૫૭૦ માં " બીજા " નામના વેપધરે પોતાના નામથી " બીજા " નામનો મત પ્રચલિત કર્યો.

આ જ લોકામતમાંથી સંવત ૧૭૦૬ માં સરતનિવાસી વેરા વીરજીની કુલાંબાઈએ બોળે લીધેલ " લવણ " એ " હુંદીયા " પંથની વિશેષ શરૂઆત કરી.*

तेवण्णो पुण लच्छी-सायर सूरिसरो सुणेअव्वो ५३ ।

चउवण्णु सुमइ साहू ५४, पणवण्णो हेमविमलगुरू ५५ ॥ १७ ।

तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः ।

तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः ।

गाथार्थः—त्रेपनमा श्री लक्ष्मीसागरसूरि, चोपनमा श्री सुमतिसाधु-
सूरि अने पंथावनमा पट्टधर तरीके श्री हेमविमलसूरि थया. १७

व्याख्या—५३ तेवण्णोत्ति—श्रीरत्नशेखरसूरिपट्टे त्रिपंचाशत्तमः श्रीलक्ष्मी-
सागरसूरिः ।

तस्य वि० चतुष्षष्ट्यधिके चतुर्दशशत १४६४ वर्षे भाद्र०वदि द्वितीयादिने जन्म,
सप्तत्यधिके १४७७ दीक्षा, षण्णवत्यधिके १४९६ पंन्यासपदं, एकाधिके पंचदशशत १५०१
वर्षे वाचकपदं, अष्टाधिके १५०८ सूरिपदं, सप्तदशाधिके १५१७ गच्छनायकपदं ॥

५४ चउवण्णुत्ति—श्रीलक्ष्मीसागरसूरिपट्टे चतुष्पंचाशत्तमः श्रीसुमतिसाधुसूरिः ।

५५ पणवण्णोत्ति—श्रीसुमतिसाधुसूरिपट्टे पंचपंचाशत्तमः श्रीहेमविमलसूरिः ।

यः क्रियाशिथिलसाधुसमुदाये वर्तमानोऽपि साध्वाचाराननतिक्रान्तः । यतो ब्रह्मचर्येण
निष्परिग्रहतया च सर्व्वजनविख्यातो महायशस्वी संविग्नसाधुसान्निध्यकारी । यद्दीक्षिता यन्निश्चि-
ताश्च बहवः साधवः क्रियापरायणा आसन् । एतच्चिह्नं समुदायानुरोधेन क्षमाश्रमणादिविहृतं
पक्वान्नादिकं नात्मना भुक्तवान् ।

क०हाना—क० श्रीपति—क० गणपतिप्रमुखा लुङ्कामतमपास्य श्रीहेमविमलसूरिपार्श्वे
प्रव्रज्य तन्निश्रया चारित्रभाजो बभूवांसः ।

सद्युम्नं कंचिद् व्रतिनं ज्ञात्वा गणान्निष्काशयामास ।

न च तेषां क्रियाशिथिलसाधुसमुदायावस्थाने चारित्रं न संभवतीति शङ्कनीयं, एवं सत्यपि
गणाधिपतेश्चारित्रसंभवात् ।

यदागमः—साले नाम एगे एरण्डपरिवारेत्ति ।

तदानीं वि० द्वाषष्ट्यधिकपंचदशशते १५६२ वर्षे “संप्रति साधवो न दृग्पथमायाती—”
त्यादिप्ररूपणापरकटुकनाम्नो गृहस्थात् त्रिस्तुतिकमतवासितोत्कटुकनाम्ना मतोत्पत्तिः । तथा

વિ० સપ્તત્યધિકપંચદશશત ૧૬૭૦ વર્ષે હુડ્કામતાન્નિર્ગત્ય વીજાસ્યવેષધરેણ “વીજામતી” નામના મતં પ્રવર્તિતં ॥ તથા વિ० દ્વિસપ્તત્યધિકપંચદશશત ૧૬૭૨ વર્ષે નાગપુરીયતપાગણાન્નિર્ગત્ય ઉપાધ્યાયપાર્શ્વચંદ્રેણ સ્વનામ્ના મતં પ્રાદુષ્કૃતમિતિ ॥ ૧૭ ॥

વ્યાખ્યાયાર્થઃ—શ્રી રત્નશેખરસૂરિની પાટે ત્રપનમા શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ થયા.

તેમનો વિ. સં. ૧૪૬૪ માં ભાદરવા વદિ બીજી જન્મ, વિ. સં. ૧૪૭૭ માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૪૯૬ માં પંચાસપદ, વિ. સં. ૧૫૦૧માં વાયકપદ, વિ. સં. ૧૫૦૮માં વ્યાચાર્યપદ અને વિ. સં. ૧૫૧૭માં ગચ્છનાયકની પદવી પ્રાપ્ત થઈ હતી.

શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિની પાટે ચોપનમા શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ થયા.

શ્રી સુમતિસાધુસૂરિની પાટે પંચાવનમા પદ્ધર શ્રી હેમવિમલસૂરિ થયા.

તેઓ શિથિલાચારી સાધુ—સમુદાયની વચ્ચે રહેવા છતાં પણ સાધ્વાચારનું ઉત્સાહન કરનાર ન હતા જેથી બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવથી તેમજ નિષ્પરિગ્રહપણાથી તેઓ મહાચરાશ્વી, સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ અને અનેક સંવિજ્ઞ સાધુઓના પરિવારવાળા થયા. તેમના દીક્ષિત થયેલ અને તેમને આશ્રયીને રહેલા ઘણા સાધુઓ ક્રિયાપરાયણ બન્યા, અને તેની સાબિતી તરીકે સમુદાયનો આગ્રહ હોવા છતાં પણ અન્ય સાધુઓદ્વારા લવાયેલ પદ્ધવાનાદિ પોતાની બંધે વાપરતા નહિ.

ઋષિ હાના, ઋષિ શ્રીપતિ અને ઋષિ ગણપતિ પ્રમુખ ઘણા ઋષિઓએ હુંકા મતનો ત્યાગ કરીને શ્રી હેમવિમલસૂરિજી પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું હતું.

ઘાઈ એક સાધુને કંચન(દ્રવ્ય)યુક્ત બણીને તેને ગચ્છ બહાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ક્રિયા—શિથિલ મુનિઓની સાથે રહેવા છતાં પણ હેમવિમલસૂરિના ચારિત્ર સંબંધી શંકા કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે ગણનાયક હોવાથી તેઓ શુદ્ધ ચારિત્રધારી હતા. વળી સિંધ્યાતમાં કહ્યું પણ છે કે—

એરંડાથી વીંટળાયેલ એક શાલવૃક્ષ પણ પ્રયંસાપાત્ર છે.

“હાલમાં સાધુઓ જણાતા નથી” એવી પ્રરૂપણા કરનાર કેટકે નામના ગૃહસ્થે વિ. સં. ૧૫૬૨ માં ત્રણ થોયની વાસનાયુક્ત કડવો મત (કડવામતી) પ્રચલિત કર્યો. ત્યારબાદ વિ. સં. ૧૫૭૦ માં બીજા નામના વેષધરે હુંકા મતનો ત્યાગ કરીને પોતાનો “બીજામતી” નામનો મત પ્રચલિત કર્યો. તેમજ વિ. સં. ૧૫૭૨ માં નાગપુરીય તપગચ્છમાંથી નીકળીને ઉપાધ્યાય પાર્શ્વચંદ્રે પોતાના નામનો નવીન મત (પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છ) શરૂ કર્યો.

૫૩. શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૪૬૪ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૪૭૭ (૧૪૭૦?) પંન્યાસપદ
વિ. સં. ૧૪૮૬ : વાચકપદ વિ. સં. ૧૫૦૧ : આચાર્યપદ વિ. સં. ૧૫૦૮ :
પદ્ધતિ વિ. સં. ૧૫૧૭ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૫૪૭ : સર્વાયુ ૮૩ વર્ષ :

ઉમાપુરમાં તેમણે શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સોમચારિત્રગણિએ “ ગુરુગુણરત્નાકર ” કાવ્યમાં શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિનું જીવનચરિત્ર આપ્યું છે તેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે-“ તેમણે વિ. સં. ૧૪૭૦ માં એટલે કે માત્ર છ વર્ષની વયે જ દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી; જ્યારે પટ્ટાવલીમાં ૧૩ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાલ્યવય છતાં તેમણે એકાગ્ર ચિત્તે શાસ્ત્રાધ્યયન શરૂ કર્યું અને સિદ્ધાંત-ચર્યાની બાબતમાં વાઢીઓને પણ પરાસ્ત કરી ચક્રિત કર્યાં. આ ઉપરાંત બાળવયમાં જ જીર્ણ-દુર્ગમાં મહીપાળ રાજાને રંજિત કર્યો હતો. વિવાહપ્રસન્નિના યોગવહનથી ગણિપદ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ વિ. સં. ૧૪૮૬ માં સોમસુંદરસૂરિએ દેવગિરિથી આવેલા શાહ મહાદેવે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક તેમને પંન્યાસપદ અર્પણ કર્યું હતું. બાદ વિ. સં. ૧૫૦૧ માં મુંડસ્થળમાં મુનિસુંદરસૂરિએ વાચક પદ-પ્રદાન કર્યું હતું અને તે સમયે સંઘપતિ ભીમે મોટો મહોત્સવ કર્યો હતો.

બાદ ધીમે ધીમે તેમની શક્તિ ખીલતી ગઈ. તેમની વૃત્તિ હમેશાં શાંતપરાયણ હતી. નકામા-નિરર્થક ઝઘડા તેમને પસંદ પડતા નહિ, તેમજ કોઈ જાતનો તેમનો હઠાગ્રહ પણ નહોતો. વિ. સં. ૧૫૧૭ માં ગચ્છનાયક થયા પછી ખંભાત નગરમાં શ્રી રત્નમંડપ અને સોમદેવસૂરિજી સાથે ગચ્છમેળ કર્યો, એટલે જુદા જુદા પક્ષ બંધાઈ ગયા હતા તેને એકમેક કરવા માટે સારો પ્રયત્ન કર્યો.

તેમનું વિહારક્ષેત્ર ગુજરાત ઉપરાંત મરુદેશ તથા માળવ દેશ પણ હતો. તેને પરિણામે ઘણા શ્રીમંત શ્રાવકો તેમના લક્ષ્મી હતા અને તેમના દ્વારા પ્રતિષ્ઠાદિ શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતાં. ગિરિપુર(ડુંગરપુર)ના ઉકેશ જ્ઞાતિના શાહ સાદહે ૧૨૦ મણુ પીત્તળની જિનમૂર્તિ કરાવી તેની અન્ય જિનખિંઓ સાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. દક્ષિણમાં આવેલ દેવગિરિના શાહ મહાદેવે શત્રુંજયની યાત્રા કર્યા બાદ લાટપલ્લિ વિગેરે સ્થાનોમાં વાચક, મહત્તરા પદનો પુષ્કળ દ્રવ્યના વ્યયપૂર્વક મહોત્સવ કર્યો હતો. માંડવગઢવાસી સંઘપતિ અંદ્રસાધુ (આંદાશાહે) ૭૨ કાષ્ઠમય જિનાલયો અને ધાતુના ૨૪ જિનના પટ્ટો કરાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા ગુરુમહારાજદ્વારા કરાવી હતી. આ ઉપરાંત વિ. સં. ૧૫૩૩માં અકમી(પુર)ના ઉકેશવંશીય સોની ઈશ્વર અને પત્ની એ નામના બંને ભાઈઓએ ઇંડરના ભાણુ રાજાએ. દુર્ગ પર કરાવેલ જિનમંદિર કરતાં પણ ઉત્તંગ જિનપ્રાસાદ કરાવી શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના ખિંબ સાથે અનેક પ્રતિમાઓની શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિદ્વારા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

તેમણે વિ. સં. ૧૫૨૨ માં ગચ્છપરિધાપનિકા મહોત્સવ કરી ઘણા સાધુઓને આચાર્યપદ, વાચકપદ, પંડિતપદ વિગેરે પદો અર્પણ કર્યા હતાં. * ગુરુગુણરતનાકર કાવ્યમાં જણાવ્યું છે કે-શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિની નિશ્રામાં નીચે પ્રમાણે આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો તેમજ હજારો મુનિવરો હતા, જે ઉપરથી સમજાશે કે ગચ્છનાયકને કેટલી જોખમદારી અને જવાબદારી સોગવવી પડતી હશે.

આચાર્ય	શિષ્યસંખ્યા	ઉપાધ્યાય	શિષ્યસંખ્યા	સાધુઓ
(૧) શ્રી મુધાનંદસૂરિ	(૨૯)	(૧) મહોપાધ્યાયશ્રી મહીસમુદ્ર	(૨૯)	(૧) રાજતિલક
(૨) શ્રી શુભરત્નસૂરિ (૧૪) [૧૮૧]		(૨) ઉપા. શ્રી લઙ્ગિસમુદ્ર	(૩૧)	(૨) શુભતિલક
(૩) શ્રી સોમજયસૂરિ	(૨૫)	(૩) ,, શ્રી અમરનન્દી	(૨૭)	(૩) અભયતિલક
(૪) શ્રી જિનસોમસૂરિ	(૧૫)	(૪) ,, શ્રી જિનમાણિકચ	(૩૧)	(૪) સિધ્ધાન્તવિવેક
(૫) શ્રી જિનહંસસૂરિ	(૩૯)	(૫) ,, શ્રી ધર્મહંસ	(૧૨)	(૫) ભુવનવિવેક
(૬) શ્રી મુમતિમુદરસૂરિ	(૫૩)	(૬) ,, શ્રી આગમમંડન	(૧૨)	(૬) જયરુચિ
(૭) શ્રી મુમતિસાધુસૂરિ	(૫૭)	(૭) ,, શ્રી ઇન્દ્રહંસ	(૧૦)	(૭) સિધ્ધાન્તરુચિ
(૮) શ્રી રાજપ્રિયસૂરિ	(૧૨)	(૮) ,, શ્રી ગુણસોમ	(૧૧)	(૮) પ્રભારાજ
(૯) શ્રી ઇન્દ્રનન્દીસૂરિ	(૧૧)	(૯) ,, શ્રી અનંતહંસ	(૧૨)	(૯) મેરુરાજ
		(૧૦) ,, શ્રી સંઘસાધુ	(૧૪)	(૧૦) મુધાભૂપણ
		(૧૧ થી ૧૫) બીજા પાંચ ઉપાધ્યાયો		(૧૧) દેવભૂપણ
		એમ પંદર ઉપાધ્યાયોના ૨૮૪ શિષ્યો		(૧૨) પ્રતિષ્ઠાકલ્યાણ
				(૧૩) જયકલ્યાણ
				(૧૪) મુમતિશ્રુત
				(૧૫) મુનિકીર્તિ

વિગેરે વિગેરે

આ ઉપરાંત પોતપોતાના નામને છેડે મૂર્તિ, આનંદ, પ્રમોદ, નંદી, રત્ન, મંડન, નંદન, વર્ધન, લાભ, ધર્મ, સોમ, હેમ, ક્ષેમ, ઉદય, માણિકચ, જય, વિજય, સુંદર, ચારિત્ર, સમુદ્ર, શેખર વિગેરે નિશાનીવાળા હજારો સાધુઓ તેમની આજ્ઞામાં હતા.

વળી લાવણ્યસમય, જે જોકે સારા જીન ઠવિ થઈ ગયા છે અને જેમનો વિ. સં. ૧૫૨૧ માં અમદાવાદમાં જન્મ થયો હતો તેમણે વિ. સં. ૧૫૨૬ માં પાટણમાં શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી.

* શ્રી સોમદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી ચારિત્રહંસના શિષ્ય શ્રી સોમચારિત્રે આ કાવ્ય વિ. સં. ૧૫૪૧ માં રચ્યું છે, જેમાં શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિના જીવનને લગતો વૃત્તાંત છે. વિસ્તારથી વાંચનાના ઇચ્છક તે કાવ્ય જોવું.

શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પોતે કોઈ પણ નૂતન ગ્રંથની રચના કરી હોય એવું જણાતું નથી. કેટલાકે જણાવે છે કે તેમણે “ વસ્તુપાળ રાસ ” રચ્યો છે. શાસનની શોભા વધારી તેમ જ ગચ્છ-લેદ મીટાવવા અથાગ પરિશ્રમ સેવી તેઓ વિ. સં. ૧૫૪૭ માં સ્વર્ગવાસી થયા.

૫૪. શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ

શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિની પાઠે ચોપનમા પદ્ધતર તરીકે શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ આવ્યા. તેમના જીવનને લગતો વિશેષ વૃત્તાંત ઉપલબ્ધ થઈ શકતો નથી. ઇડરના રાજા ભાણુના મંત્રી કોઠારી શ્રીપાલે તેમના આચાર્યપદ-પ્રદાન સમયે મહોત્સવ કર્યો હતો. તેઓ ૧૫૪૫ થી ૧૫૫૧ સુધી ગચ્છનાયકપદે રહ્યા હોય તેમ જણાય છે. આ સમયે સાધુઓમાં શિથિલાચારે કંઈક વધુ પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો હતો છતાં પણ પોતે જિહ્વીપર્ચિત પાંચે પર્વમાં-તિથિમાં આચંખિલ કરતા. વટવલિલ નગરમાં શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથની સમીપે ત્રણ મહિના પર્ચિત વિધિપૂર્વક સૂરિમંત્રની આરાધના કરી હતી; અને કોઈ પણ એક સદેહ વસ્તુના ભોજનદ્વારા આચંખિલ તપ કરવાથી અધિષ્ઠાયક દેવ તેમને પ્રત્યક્ષ થયા હતા.

પછી પોતે મંડપદુર્ગમાં પધાર્યા અને શા જાઉંજાએ અનર્ગળ દ્રવ્યના વ્યયપૂર્વક શુરુનો પુર-પ્રવેશ કરાવ્યો. બાદ તે જ જાઉંજાને પ્રતિબોધ પમાડીને અગ્યાર શેર વજનની સુવર્ણની પ્રતિમા અને બાવીશ શેર વજનની રૂપાની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

તેઓનો શિષ્યસમુદાય ઘણો વિસ્તૃત હતો. તેઓએ પોતાના પદ પર શ્રી હેમવિમળસૂરિને સ્થાપ્યા કે જેમનાથી વિમળગચ્છની શાખા શરૂ થઈ.

૫૫. શ્રી હેમવિમળસૂરિ

તેમના જીવનને લગતી વિશેષ હકીકત પણ ઉપલબ્ધ થતી નથી. એમના સમયમાં સાધુઓનો શિથિલાચાર અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યો હતો, છતાં પણ નિઃસ્પૃહપણાથી તેમજ બ્રહ્મચર્યના અખંડ પાલનથી તેઓશ્રી પોતાની પ્રતિષ્ઠા સાચવી શક્યા હતા અને તેમની ખ્યાતિ પણ સંઘમાં સારી હતી. તેમના પરિવારમાં અગર તો તેમની આજ્ઞામાં ઘણા સંવેગી સાધુઓ ક્રિયાપરાયણ હતા, પરંતુ જે કેટલાકે શાસ્ત્રમર્યાદાથી ચ્યૂત થયા હતા તેઓને તેઓએ ગચ્છ-બહિષ્કૃત કર્યા હતાં. તેઓનો ગચ્છનાયક થયાનો સંવત ૧૫૫૨ છે અને તેમના શિષ્ય શ્રી આનંદવિમળસૂરિએ પાટ સંભાળી લીધી તે દરમિયાનના વચગાળાના લાંબા સમય સુધી તેઓને ગચ્છની સારસંભાળ કરવી પડતી. તેમનામાં વ્યાખ્યાન-શક્તિ તેમજ શાસ્ત્રનું રહસ્ય સચોટપણે સમજાવવાની શક્તિ સારી હતી અને તેને જ પરિણામે હુંકામતવાળા ઋષિ હાના, ઋષિ શ્રીપતિ તેમજ ઋષિ ગણપતિએ પોતાના મતનો ત્યાગ કરીને શ્રી હેમવિમળસૂરિ પાસે શુદ્ધ સંવેગી માર્ગ સ્વીકાર્યો હતો. હેમ-

વિમળસૂરિથી વિમળ શાખાની શરૂઆત થઈ. તેઓ સુવિખ્યાત ઉપદેષ્ટા ઉપરાંત સારા કવિ પણ હતા તેમણે મૃગાયુવની સંસ્કૃતિય રચેલી છે. સાહિત્યની દિશામાં સૂચગાંગસૂત્ર પર તેમની દીપિકા હોવાનો ઉદ્દેશ સાંપડે છે. તેમણે પોતાની પાટ પર શ્રી આણંદ વિમળસૂરિને સમર્થ જાણી સ્થાપ્યા અને વિ. સં. ૧૫૮૪ માં સ્વર્ગવાસી થયા. તેમના પ્રશિષ્ય હંસધીરે “ હેમવિમળસૂરિ કાવ્ય ” રચ્યો છે.

કઠવામતી

નારહાદમાં નાગર શાંતિનો કંઠવો નામનો વ્યક્તિ હતો. પાછળથી તે જૈન થયો. બાદ કાર્ય-પ્રસંગે અમદાવાદ આવતાં વિ. સં. ૧૫૧૪ માં તેને આગમિક ગચ્છના પંચાસ શ્રી દરિશર્પિત સાથે સંસર્ગ થયો. દરિશર્પિત એકલા જ ક્રિયાપૂર્વક રહેતા હતા. તેમની પાસે સાત્ત્વાધ્યયન કરી દીક્ષા લેવાનું કઠવાને મન થયું એટલે દરિશર્પિતએ “ સાત્ત્વા નિર્દિષ્ટ કરેલા શુદ્ધ ચુરુ આ કાળમાં દેખાતા નથી અને તેથી શાસ્ત્રોક્ત દીક્ષા મળશે નહિ ” એમ કહ્યું ત્યારે શ્રાવકના જ વેગે છતાં સાધુધર્મપરાયણ રીતે તેણે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં વિદ્યાર કરવો શરૂ કર્યો અને લોકોને પ્રતિબોધી પોતાના પક્ષમાં લીધા અને સ્વમતની પુષ્ટિ કરી. આ મતની મુખ્ય માન્યતા એ છે કે- ‘ વર્તમાનકાળે શુદ્ધ સાધુઓ નગરે પડના નથી. ’ આ ઉપરાંત નવું ચોઈની માન્યતા શરૂ કરી. મૂર્તિપૂજનો તેઓ નિરોધ કરતા નથી. આ મતની ઉત્પત્તિ વિ. સં. ૧૫૬૨ માં થઈ અને વિ. સં. ૧૫૧૪ માં કઠવાનું મૃત્યુ તીવ્રનું. આ મતને માનનારા લોકો વીસનગર, ઘરાદ અને અમદાવાદ બાદ નગરોમાં દાઘ પણ વિદ્યમાન છે.

બીજમતી (વીજમતી)

વિ. સં ૧૫૭૦ માં હુંકામતમાંથી નીકળીને વીજ (બીજ) નામના વેવધારીએ પોતાનો સ્વતંત્ર મત ચલાવ્યો. સ્વેતાગર મૂર્તિપૂજક પક્ષમાંથી હુંકા અને બીજમતી નીકળ્યા પછી પરસ્પર સારું ધર્મજ્ઞ થતા લાગ્યું. ખરતર અને તપગચ્છ તરફે પણ વૈમનરથ વધી ગયું અને એક બીજને ખોટા કરાવતા માટે પુરતકાની પણ ખોટી રચના થતી. ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરે તપગચ્છ સિવાયના બીજ બધા મનો ખોટા છે તે સાબિત કરવા માટે નવીન પુરતક રચી હિમ કાપામાં બધા પ્રદારો કર્યા. છેવટે તપગચ્છના નાપક શ્રી વિશ્વદાનમુરિએ વધી પડેલ કલેષ-કુસંપના અગ્નિને શાંત પાડવા તેમના રચેલા “ કુમતિગતકુદાસ ” નામના મંથને જાળદરખ કરાવ્યો.

પાયચંદ ગચ્છ

વિ. મં ૧૫૭૨ માં પાયચંદ્રે નાગોરી તપગચ્છના શ્રી સાધુચલમુરિ પાસે દીક્ષા લીધા બાદ કેટલીક જુદી સામાયારી પ્રશ્નો અને પોતાના પક્ષના સમર્થન માટે સારો પ્રચાર કર્યો. તેમને માનનારા પાયચંદ ગચ્છીય કહેવાયા. તેઓ પણ મૂર્તિપૂજમાં માનનારા છે.

સુવિદિઅમુણિચૂદામણિ, કુમ્પયતમોમદ્વણમિહિરસમમદ્વિમો ।

આણંદવિમલસૂરી-સૂરી અ છાવળ્લદ્વરો ॥ ૧૮ ॥

તત્પદં શ્રી આણંદવિમલસૂરિઃ ।

ગાથાર્થ:—શ્રી હેમવિમળસૂરિની પાટે સુવિહિત સુનિઓમાં ચૂડામણિ (સુગટ) સમાન અને કુમત-મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન પ્રકાશવાળા છપ્પનમા પટ્ટધર શ્રી આણંદવિમળસૂરિ થયા. ૧૮

વ્યાખ્યા—૧૬ સુવિહિત્તિ—શ્રીહેમવિમલસૂરિપદે ષટ્પંચાશત્તમપટ્ટધર: સુવિહિત—સુનિચૂડામણિ—કુમતતમોમથનસૂર્યસમમહિમા શ્રીઆણંદવિમલસૂરિ: ।

તસ્ય ચ વિ૦ સપ્તચત્વારિંશદધિકે પંચદશશત ૧૫૪૭ વર્ષે દ્વિપંચાશદધિકે ૧૫૫૨ વ્રતં, સપ્તત્યધિકે ૧૫૭૦ સૂરિપદં ॥

તથા યો ભગવાન્ ક્રિયાશિથિલબ્ધયતિજનપરિકરિતોઽપિ સંવેગરંગભાવિતાત્મા જિનપ્રતિમા-પ્રતિષેધ—સાધુજનાભાવપ્રમુખોત્સૂત્રપ્રરૂપણપ્રવલજલપ્લાવ્યમાનં જનનિકરમવલોક્ય કરુણા-રસાવલિપ્તચેતો ગુર્વાજ્ઞયા કતિચિત્ સંવિગ્નસાધુસહાયો વિ૦ દ્વચ્ચશીત્યધિકપંચદશશત ૧૫૮૨ વર્ષે શિથિલાચારપરિહારરૂપક્રિયોદ્ધરણયાનપાત્રેણ તમુદ્ઘૃતવાન્, અનેકાનિ ચેમ્યાનામિમ્યપુત્રાણાં ચ શતાનિ કુટુંબધનાદિમોહં સંત્યાજ્ય પ્રવ્રાજિતાનિ ॥

“ યો વાદે જયો સ નગરાદૌ સ્થાસ્યતિ નાઽન્ય ” ઇતિ સુરાષ્ટ્રાધિપતિનામાંઽકિતલેખ-માદાય સુરાષ્ટ્રે સાધુવિહારનિમિત્તં યદીયશ્રાવક: સુરત્રાણદત્તપર્યસ્તિકાવાહન: પાતસાહિપ્રદત્ત-“ મલિકશ્રીનગદલ ” વિરુદ્ધ: સા૦ તૂળસિંહાચાર્ય: શ્રીગુરુણાં વિજ્ઞપ્તિં કૃત્વા સંપ્રતિભૂપતિરિવ પંન્યાસજગર્ષિપ્રમુખસાધુવિહારં કારિતવાન્ ।

તથા જેસલમેર્વાદિમરૂમૌ જલદૌર્લભ્યાદ્દુષ્કરોઽયમિતિ ધિયા શ્રીસોમપ્રભસૂરિભિયો વિહાર: પ્રતિષિદ્ધ આસીત્ સોઽપિ વ્યવહાર: કુમતવ્યાપ્તિમિયા તત્રત્યજનાનુકંપયા ચ ભૂયો લાભહેતવે પુનરપ્યનુજ્ઞાત: । તત્રાપિ પ્રથમં લઘુવયા અપિ શીલેન શ્રીસ્થૂલભદ્રકલ્પો વૈરાગ્યનિધિર્નિ:સ્પૃહા-વધિર્યાવજ્ઞીવં જઘન્યતોઽપિ ષષ્ટતપોઽભિગ્રહી પારણકેઽપ્યાઽઽચામ્લાદિતપોવિધાયી મહોપાધ્યાયશ્રી-વિદ્યાસાગરગણિર્વિહૃતવાન્ । તેન ચ જેસલમેર્વાદૌ સ્વરતરાન્, મેવાતદેશે ચ વીજામતીપ્રભૃતીન્, મૌર-વ્યાદૌ (મૌખ્યાદૌ) લુહ્કાદીન્ પ્રતિવોદ્ય સમ્યક્ત્વવીજમુપ્તં . સદનેકધાવૃદ્ધિમુપાગત-મદ્યાઽપિ પ્રતીતં ॥

તથા પાર્શ્વચન્દ્રવ્યુદગ્રાહિતે વીરમગ્રામે પાર્શ્વચન્દ્રમેવ વાદે નિરુત્તરીકૃત્ય ભૂયાન્ જનો જૈન-ધર્મ પ્રાપિત: । એવં માલવકેઽપ્યુજ્જયિનીપ્રભૃતિષુ । કિં બહુના ? સંવિગ્નત્વાદિગુણેયત્કીર્તિપતાકા પુનરદ્યાપિ સજ્જનવચોવાતેનેતસ્તત્ત ઉદ્ઘૂયમાના પ્રવચનપ્રાસાદશિસ્વરે સમુછસતિ ।

ક્રિયોદ્ધારકરણાનન્તરં ચ શ્રીઆણંદવિમલસૂર્યશ્રતુર્દશ ૧૪ વર્ષાણિ જગન્મતોડપિ નિયત્તત્પોવિશેષં વિહાય ષટ્તત્પોડમિગ્રહિણઃ ચતુર્થપદામ્યાં વિંશતિસ્થાનકારાધનાથનેકવિકૃષ્ટતપઃ-
કારિણશ્ર વિ૦ ષળવત્યધિકૃપંચદશશત ૧૬૯૬ વર્ષે ચૈત્રસિત્તસપ્તમ્યામાનન્માતિચારાઘાલોચ્યા-
ડનશનં વિધાય ચ નવમિરૂપવાસેરહમ્મદાવાદનગરે સ્વર્ગે વિમૂષયામાસુઃ ॥ ૧૮ ॥

વ્યાખ્યાન્યાર્થઃ—શ્રી હેમવિમળસૂરિની પાટે ગીતાર્થ મુનિઓમાં મુગટ સમાન અને મિથ્યાત્વરૂપી અધકારતું મથન કરવામાં (નાશ કરવામાં) સૂર્ય સમાન તેજસ્વી શ્રી આણંદવિમળસૂરીશ્વરજી હાપ્પનમા પદ્ધર થયા.

તેઓનો વિ. સં. ૧૫૪૭ માં ઈલાદુર્ગમાં જન્મ થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૫૫૨ માં ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું હતું અને વિ. સં. ૧૫૭૦ માં તેમને આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું હતું.

જિતમૂર્તિનો નિષેધ, સાધુ પ્રત્યે અશયિ વિગેરે ઉત્સવ-પ્રદીપણાદિ જળ-રાશિમાં દૂષતા જનસમૂહને ભેદને પોતે ક્રિયાશિથિલ ધણા યતિઓથી પરિવરેલ હોવા છતાં વૈરાગ્ય રંગથી ભરપૂર દ્વદશવાળા અને કરુણારસ(દયા)થી યુક્ત ચિત્ત-વાળા તેમણે શુરની આજ્ઞાથી કેટલાક સંવિગ્ન સાધુઓની સહાયદ્વારા વિ. સં. ૧૫૮૨ માં શિથિલાચારના ત્યાગરૂપ ક્રિયાદ્ધાર સમાન વહાણ-નોકાદ્વારા ઉદ્ધાર કર્યો અને અનેક શ્રેષ્ઠીઓ તેમજ શ્રેષ્ઠીપુત્રોને કુટુંબપરિવાર, ધન વિગેરે પરનો મોહ દૂર કરાવીને દીક્ષા આપી.

“ જ કાઠ વાદમાં જીત મેળવે તે જ (મારા) નગર વિગેરે સ્થાનોમાં રહી શકે; બીજા નહીં. ” એવો સૌરાષ્ટ્રાધિપતિનો લેખ લઇને, સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં સંવિગ્ન સાધુઓનો વિહાર કરાવવાને માટે, સુલતાને બંને બેસવાને માટે પાલખીતું વાહન આપેલું હતું એવા તથા પાદશાહે બંને “ મલિકશ્રીનગદલ ” નામનું પિરુદ અર્પણ કર્યું છે તેવા ચા “ તૂણસિંહ ” નામના ભક્ત શ્રાવકે શુરમહારાજ-ને પ્રાર્થના કરીને સંપ્રતિ મહારાજની માફક પંન્યાસ જગર્ધિ વિગેરે સાધુ-મુનિરાજોનો સૌરઠદેશમાં વિહાર કરાવ્યો હતો.

તેમજ જસલમેર વિગેરે મરુભૂમિમાં પાણીના ફલંબપણાને કારણે સાધુ-વિહાર દુષ્કર બહીને શ્રી સોમપ્રભસૂરિ(૪૭ મા પદ્ધર)એ તે તે દેશોમાં વિહાર કરવાનો જ નિષેધ કર્યો હતો તેને અંગે તે તે દેશોમાં મિથ્યાત્વ વધી જવાના ભયથી, ત્યાં રહેતા લોકો પરની અનુકંપા-દયાથી તેમજ અતિવ લાભ થવાના કારણથી શ્રી આણંદ-

વિમળસૂરિએ તે પ્રદેશમાં વિહાર કરવાની છૂટ આપી એટલે નાની ઉમ્મર હોવા છતાં શીલથી શ્રી સ્થૂલભદ્ર સરખા, વૈરાગ્યના ભંડાર, અત્યંત નિઃસ્પૃહી, જિંદગી પર્યંત જઘન્ય તપ તરીકે છઠ્ઠ તપના અભિગ્રહવાળા, અને પારણે પણ આયંબિલ કરનાર મહોપાધ્યાય શ્રી વિદ્યાસાગર ગણિએ સૌથી પ્રથમ તે પ્રદેશમાં વિહાર કર્યો. તેમણે જસલમેર વિગેરે પ્રદેશોમાં ખરતરેને, મેવાત (મેવાડ) દેશમાં બીજામતીવાળાઓને તેમજ મોરબી આદિ સ્થળોમાં લુંકામતવાળાઓને પ્રતિબોધ પમાડીને સમકિતરૂપી બીજાનું વાવેતર કર્યું, જે અનેક પ્રકારે વૃદ્ધિ પામેલું અત્યારે પણ પ્રતીત થાય છે.

પાર્શ્વચંદ્ર નામના મુનિએ વીરમગામવાસીઓને પોતાના પક્ષમાં આકર્ષ્યા ત્યારે શ્રી આણંદવિમળસૂરિવરે પાર્શ્વચંદ્રને જ વાદમાં પરાજિત કરીને ઘણા લોકોને શુદ્ધ જૈન માર્ગ ગ્રહણ કરાવ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે માલવ દેશમાં ઉજ્જયિની પ્રમુખ શહેરોમાં ઉત્સૂત્રભાપીઓને વાદમાં પરાજિત કરીને લોકોને શુદ્ધ માર્ગ બતાવ્યો હતો. વધારે શું કહેવું? શુદ્ધ સંવેગીપણું વિગેરે ગુણોને કારણે જ શ્રીતિરૂપ ક્વજ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી તે સંતપુરુષના વચનરૂપી પવનવડે આમતેમ હલાવાતી-ધૂળવાતી શાસનરૂપી મહેલના શિખરે અદ્યાપિ પર્યંત ફરફરે છે.

ક્રિયોદ્ધાર કર્યા બાદ આણંદવિમળસૂરિ ચૌદ વર્ષ સુધી જઘન્યથી અમુક નિર્ણીત તપ વિશેષ નહીં કરતાં માત્ર છઠ્ઠ તપના અભિગ્રહધારી રહ્યા હતા, અર્થાત્ ચૌદ વર્ષ સુધી છઠ્ઠની તપશ્ચર્યા કરી હતી. બાદ ચોથ અને છઠ્ઠભક્તદ્વારા વિંશતિ(વીશ)સ્થાનક પદની આરાધના વિગેરે અનેક પ્રકારનો ઉત્કૃષ્ટ તપ કરીને વિક્રમ સંવત્ ૧૫૮૬ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૭ ના દિવસે જન્મથી પ્રારંભીને દરેક અતિચારોની આલોચના કરી નવ દિવસના ઉપવાસ-પૂર્વક અનશણ કરીને અહમદાવાદ નગરને વિષે સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

૫૬. શ્રી આણંદવિમળસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૫૪૭ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૫૫૨ : ઉપાધ્યાયપદ વિ. સં. ૧૫૬૮ : આચાર્યપદ વિ. સં. ૧૫૭૦ : ક્રિયોદ્ધાર વિ. સં. ૧૫૮૨ : ગચ્છનાયક વિ. સં. ૧૫૮૩ : સ્વર્ગાગમન વિ. સં. ૧૫૮૬ : સર્વાયુ ૪૯ વર્ષ :

શ્રી હેમવિમળસૂરિની પાટે છપ્પનમા પટ્ટધર તરીકે તેઓશ્રી આવ્યા. તેમનો વિ. સં. ૧૫૪૭ માં ઇલાહુર્ગ-ઈકર નગરમાં જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ મેઘાજી અને માતાનું નામ માણેકદેવી હતું. તેમનું સંસારીપણાનું નામ વાઘજીકુંવર પાડવામાં

આન્ધુ' હતું અને કિશોર વયમાં ઉચિત અભ્યાસ માટે તેમને અધ્યાપકને સોંપવામાં આવ્યા હતા. આમાનુષામ વિહાર કરતાં શ્રીમદ્ હેમવિમળસૂરીશ્વર ઇંડર પધાર્યા અને તેમના ઉપદેશા-મૃતના પાનથી વાઘછત્રુંવરને આત્મા તૃપ્તિ પામવા સાથે હર્ષાન્વિત બન્યો. તે સમયે તો હેમવિમળસૂરિ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા અને અસુક સમય પછી પાછા ઇંડર પધાર્યા. આ સમયે સો કરતાં વાઘછત્રુંવરને સવિશેષ આનંદ થયો. પૂર્વ સંસ્કારના યોગે તેમની મનોવૃત્તિ ધાર્મિક સંસ્કાર તરફ ઢળતી ગઈ હતી તેમાં શુરુના ઉપદેશામૃતથી પુષ્ટિ મળી.

પ્રસંગ મળતાં તેમણે માતાપિતાને પોતાની દીક્ષાની ભાવના બહાર કરી. લાડમાં ઉછરેલા પુત્રની આ વાત ઘડીભર તો પુત્રવત્સલ માતાએ સાચી માની નહીં, પરંતુ પુત્રનો અત્યાગ્રહ અને મક્કમ મન જોયા પછી માતાપિતાએ તેમને સમજાવવા માટે અનેક ઉપાયો યોજ્યા. સંયમની કઠિનતા અને શરીરની સુકુમારતા દર્શાવી ગૃહસ્થ ધર્મ પાળવા સૂચવ્યું. વળી લઘુ વય છે માટે મોટો થયા પછી વાત એમ જણાવી વાત ઉઘાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ જેને અમૃતરસના પાનની ઇચ્છા થઈ હોય તે સસુદ્રના ખારા જળપાનથી કદાપિ રીંછે ! છેવટે માતાપિતાએ રત્ન આપી અને વિ. સં. ૧૫૫૨ માં માત્ર પાંચ વર્ષની વયે જ તેમણે હેમવિમળસૂરીશ્વર પાસે સંયમ સ્વીકાર્યું. તેમનું અમૃતમેરુએ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. અરેખર તેમના નામ પ્રમાણે તેમની છાંદુવામાં-વાણીમાં અમૃતના આસ્વાદ જેવો ભાસ થતો.

શુરુની નિદ્રામાં ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરતાં તેમણે વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય વિગેરેમાં અને છત્રે દર્શનના શાસ્ત્રોમાં પારંગતપણું પ્રાપ્ત કર્યું. તેમનું જ્ઞાનધ્યાન તેમજ શક્તિ જોઈ શુરુમહારાજે સં. ૧૫૬૮ માં લાલપુર નગરમાં તેમને ઉપાધ્યાયપદથી વિભૂષિત કર્યો. આ મહોત્સવ સમયે સંઘની ધીરાણ નામના શેઠે સારો ખર્ચ કર્યો હતો.

હવે તેઓ સ્વતંત્ર રીતે આમાનુષામ વિહાર કરવા લાગ્યા. તેઓની શક્તિ સર્વ પ્રકારે ખીલી ઊઠી હતી. તેમની શાસ્ત્ર-તત્ત્વ સમજાવવાની ચંલી જ અનેખી હતી. એ પ્રમાણે ભવ્ય શ્રવે પર ઉપકાર કરતાં અને શાસનશોભા વધારતાં તેઓથી રથભન તીર્થે આવ્યા. શુરુમહારાજ વયોવૃદ્ધ થઈ જવાથી અહીં જ બિરાજતા હતા. આ સમયે સંઘની વિનિતિથી તેમને વિ. સં. ૧૫૭૦માં આચાર્યપદથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા અને આનંદ-વિમળસૂરિ એવું નામ ધારણ કર્યું. આ આચાર્યપદ-પ્રદાન સમયના મહોત્સવનો ખર્ચ છવરાજ સોનીએ કર્યો હતો.

વિ. સં. ૧૨૦૦ માં તપગચ્છના ઉધ્ધાર પછી ત્રણ સો વર્ષના ગાળા દરમિયાન સાપુસંસ્થામાં શિથિલતાએ સારા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને કેટલાકે સ્વ-સ્વ મંતવ્યની પુષ્ટિ અર્થે જુદા જુદા મતો-અવલોકન કરીને નિર્દેશ જેવા બની ગયા હતા. અગાઉના વૃત્તાંતથી આપણે જાણીએ છીએ કે આ સોળમા જ શતકમાં હુંકા,

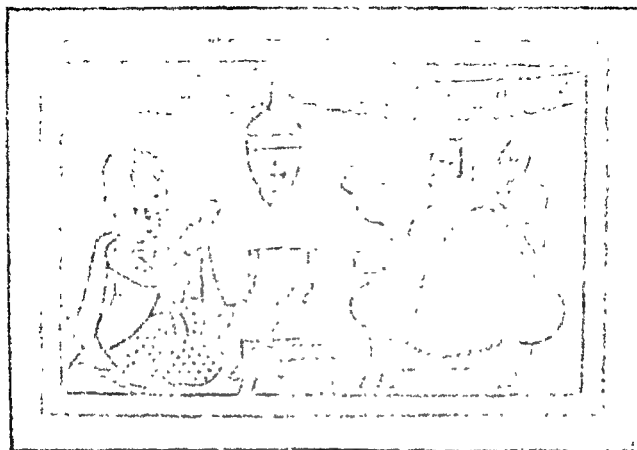
ખીલમતી, કડવામતિ, પાર્શ્વચંદ્ર વિગેરે અનેક ગચ્છો અસ્તિત્વમાં આવ્યા હતા અને પોતપોતાની મનકાવતી રીતે સૌ કોઈ સ્વતંત્ર રીતે વર્તતા હતા. આવી જ પ્રવૃત્તિ આમ ને આમ ચાલુ રહે તો સમાજ છિન્નભિન્ન થઈ જાય અને કચું સાચું અને કચું ખોટું તેની વિચારણા પણ મુશ્કેલીવાળી બને.

એકદા એકાંતમાં શાસનની ચિંતા કરતાં ગુરુમહારાજને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે આત્મીય કર્તવ્યથી વ્યૂત થઈ લોકોને અન્યગચ્છીઓ વિભ્રમમાં નાખે છે, ભગવાન મહાવીરે પ્રજાપેલા શુદ્ધ-નિષ્કલંક ધર્મને પોતાના સુખ-સગવડની ખાતર વિપરીત રૂપે જણાવવામાં આવે છે, ત્યાગના ઝોઠા નીચે સમાજને આ લોકો છેતરી રહ્યા છે તે છતી શક્તિએ સહન તો ન જ કરવું જોઈએ. આચાર્યપદની જોખમદારી સવિશેષ છે. ગચ્છની અખંડિતતા જાળવી રાખવી એ મારું કર્તવ્ય છે અને એટલા ખાતર મારે લોકોને ઉન્માર્ગેથી પાછા વાળવા જ જોઈએ. પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે નિર્ણય કરી તેમણે તે હકીકત ગુરુમહારાજને જણાવી. તેઓશ્રી આ હકીકત સાંભળી અત્યંત હર્ષિત થયા અને તેમની શક્તિ માટે વિશ્વાસ હોવાથી તેમને ક્રિયોદ્ધાર કરવા માટે રજા આપી.

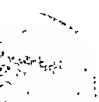
પછી પોતાની સાથે દૈવ વિચારવાળા ૫૦૦ સાધુઓને લઈને વિ. સં. ૧૫૮૨ માં આણંદમા પાસે આવેલ વડાવળી ગામમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને તેને કારણે પોતે વયોવૃદ્ધ થયા હોવાથી ગુરુમહારાજે આણંદવિમળસૂરિને વિ. સં. ૧૫૮૩ માં ગચ્છનાયકપદે-પદ્મધરપદે સ્થાપ્યા.

માણિભદ્રની ઉત્પત્તિ

વિ. સં. ૧૫૮૪ માં હેમવિમળસૂરિના કાળધર્મ બાદ તેઓશ્રી વિહાર કરતાં કરતાં માળવામાં પધાર્યા, અને ઉજ્જયિની નગરી પાસેની ક્ષીપ્રા નદીના “ગંધર્વસ્મશાન” માં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. આ સમયે તેમની અચળતા અને પરિપક્વ સહન કરવાની શક્તિ વિષે એક જાણવાજોગ પ્રસંગ બન્યો. તે નગરીમાં માણેકચંદ નામનો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. પહેલાં તો તે જૈનધર્મપરાયણ હતો પણ યતિવર્ગની શિથિલતા અને નિષ્ક્રિયતા જોયા પછી તેની શ્રદ્ધા ધર્મ પરથી ભીડી ગઈ અને સાધુસમાજને તે ઘૃણાની નજરે જોવા લાગ્યો. આમ છતાં માણેકચંદની માતા પ્રભુ મહાવીરના શાસન પ્રત્યે અચળ ભક્તિલાવવાળી હતી. ગુરુમહારાજે આ અવસરે એક માસની તપશ્ચર્યાનો આરંભ કર્યો એટલે તેની માતાએ માણેકચંદને આજ્ઞા કરી કે—‘ પારણાના અવસરે ગુરુને આપણે ઘેર તેડી લાવજે.’ માણેકચંદને માતા પ્રત્યે એટલો પૂજ્યભાવ હતો કે તે તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી શકતો નહિ. પારણાને દિવસે તે ગુરુને તેડી લાવવા ગયો તો ખરે પણ તેની કુતુહલ અને ઘૃણાસ્પદ ભુદ્ધિએ એક ટીખળ કચું. ગુરુની પરીક્ષા કરવા માટે તેણે સ્મશાનમાં અગ્નિ સળગાવીને સૂરિ-

કિર્તિલાલ આનાયંત્રી આન વિમળમૂર્તીચરણ મહારાજ

છની દાઢી પાસે ધરી એટલે દાઢી સળગતાં ગુરુદેવનું મુખ દાઝ્યું છતાં પણ પવનથી પવતો ક'પે નહિ તેમ ગુરુના મુખ પર રંચ માત્ર પણ દેરફાર ન થયો. માણેકચંદથી આ કાર્ય થતાં તો યથ ગચ્છું પણ પછી તેના પસ્તાવાનો પાર ન રહ્યો. આલું કાર્ય કરવા છતાં ગુરુને તેના પર ક્રુષ્ણભાવ જ ઉપજ્યો; કારણ કે તેઓ મોહની વિલક્ષણતા અને કપાયોની કુટિલતા સમજતા હતા. ગુરુના આવા વાતસલ્યથી ઊલટો તે વધુ શરમીંદો બન્યો. આપણામાં કહેવત છે કે-રેરીને વશ કરવા માટે પ્રેમ એ જ સર્વોત્તમ વશીકરણ છે, પછી માણેકચંદ ગુરુનો ભક્ત બન્યો અને પોતાના અપરાધ બદલ માફી માગી.

માણેકચંદ વ્યાપારચે પાલી રહેતો હતો તેથી તે ગુરુને આશ્નહ કરી પાલી તેડી ગયો. ત્યાંના આતુર્માંસ હરમિયાન શત્રુજય માહાત્મ્ય સાંભળવામાં આવતાં તે તીર્થની યાત્રા કરવાની તેની ભાવના જાગૃત થઈ અને ઉત્કૃષ્ટ લાવનાના યોગમાં ને યોગમાં તાત્કાલિક પ્રતિજ્ઞા પણ લઈ લીધી કે જ્યાંસુધી ગિરિરાજના દર્શન ન થાય ત્યાંસુધી અન્ન-પાણી કંઈ પણ લેવું નહિ. સંઘયાત્રા માટે તરત જ પ્રયાણ શરૂ કર્યું પણ તે સમયે રેલ્વે જેવા ઝડપી સાધનો ન હતા. દિવસો બ્યતીત થવા લાગ્યા અને માણેકચંદને ઉપવાસો ઉપર ઉપવાસો થવા લાગ્યા. ઉપવાસનો સાતમો દિવસ થવા આવ્યો છતાં તેઓ માત્ર સિદ્ધપુર નજીક મગરવાડામાં પહોંચ્યા. આ સમયે ત્યાં આગળ વસતી ન હતી. ઝાડીની ગાઢ ઘટાથી ભયંકર જંગલ જેવું હતું. ત્યાં બિલ્લ લોકોએ સંઘ પર હુમલો કર્યો અને તેમાં માણેકચંદ ચેહને પ્રાણધાતક પ્રહાર લાગવાથી શુભ ભાવપૂર્વક શત્રુજયના ધ્યાનમાં જ મૃત્યુ પામીને તે વ્યંતર નિકાયમાં આશ્વિભદ્ર નામના દેવ થયા.

દિવસે દિવસે ગચ્છ-મમત્વ વધતું જતું હતું. ખરતર તેમ જ તપાગચ્છના સાધુઓ વચ્ચે કદામહ વધી પડ્યો હતો અને યેન કેન પ્રકારેણ એક બીજા અન્ય ગચ્છીય સાધુઓનો પરાક્લવ કરવામાં રક્ત રહેતા. કહેવાય છે કે આ મમત્વે એવું જોર પકડ્યું કે તેના મદમાં કાર્યોકાર્યનું પણ ભાન ન રહ્યું. ખરતરગચ્છીય સાધુઓએ ભૈરવની આરાધના કરી તેના દ્વારા તપાગચ્છીય લગભગ ૫૦૦ સાધુઓના સંહાર કરાવ્યો. આ નિદંધ સમાચાર સાંભળતાં જ આણંદવિમળસૂરિનું મન ખિન્ન બન્યું. તપગચ્છની સારસંભાળનો બોલે પોતાને શિર હોવાથી આવા કૃત્યોની ઉપેક્ષા કરી શકાય તેમ ન હતું. પોતે પોતાનો પાલણપુર તરફ વિહાર લંબાવી મગરવાડાની ઝાડીમાં વાસ કર્યો. રાત્રિએ ધ્યાનસ્થ અવસ્થા સમયે માણિભદ્ર દેવ તેમની સમક્ષ પ્રગટ થયો અને આજ્ઞા કરમાવવા જણાવ્યું. ગુરુમહારાજે ખરતરગચ્છીય યતિઓના જીવમોની વાત ઠહી બતાવી તેવા સીતમોનું નિવારણ કરવાનું કહ્યું. માણિભદ્રે શાસનભક્તિને અંગે તે કથન સ્વીકાર્યું પણ સાથોસાથ માગણી કરી કે તપગચ્છના રેસરેસે તેમ જ ઉપાશ્રયમાં મારી મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવે.

શુરુએ તેનું વચન સ્વીકાર્યું ને તે વાતની સાક્ષીરૂપે અત્યારે પણ કેટલાક સ્થળોએ માણિ-લક્ષ્મીની મૂર્તિની સ્થાપના જોવામાં આવે છે.

આનંદવિમળસૂરીશ્વરજીને માટે ક્રિયોદ્ધાર કરવા માત્રથી સંતોષ પડી શાન્ત રહેવાનું સર્નાયું નહોતું. અન્ય કેટલાક યતિ વિગેરેના સ્વચ્છંદાચારને કારણે જૈનેતર વિદ્વાનો જૈન શાસન પર આક્ષેપ કરતા અને કોઈ કોઈ વાર તો વાદ પણ શરૂ થતા. પરંતુ એક શક્તિ-શાળી પદ્ધતર તરીકે આચાર્યશ્રી આણંદવિમળસૂરીશ્વરજી તે બધાને પહોંચી વળતા. આ ઉપરાંત નીચેનું એક બીજું મહત્ત્વનું કાર્ય તેમણે તેમના જીવન દરમિયાન કર્યું.

મુડતાલીશમા પદ્ધતર શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ પોતાના શાસનકાળ દરમિયાન મારવાડ આદિ પ્રદેશોમાં શુદ્ધ જળના અભાવથી સાધુઓનો વિહાર બંધ કરાવ્યો હતો. આનો લાભ લઈ કેટલાક કુમતવાદીઓએ ત્યાં પોતાનું પરિણા જમાવ્યું હતું. આણંદવિમળ-સૂરીશ્વરજીને આ ન રચ્યું, કારણ કે જો આવી ને આવી પ્રથા પ્રચલિત રહે તો ભવિષ્યમાં તે તે ક્ષેત્રોમાં તપાગચ્છીય શુદ્ધ માર્ગ લયમાં આવી પડે અને કુમતવાદીઓનું અતિ-શય જોર વધી જાય. લોકો તો ગતાનુગતિક આચરણવાળા હોય છે. તેઓ કયો માર્ગ સાચો છે તેની જાંડી ગવેષણા-ચોકસાઈ કરવા તરફ પ્રાયે બેદરકાર હોય છે, એમ વિચારી તેમણે અનેક કષ્ટોનો સામનો કરી મારવાડમાં વિહાર શરૂ કરાવ્યો. સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં જેમ બજીઓ ઝાંખો પડી જાય તેમ શુદ્ધ ક્રિયામાર્ગનો તેમ જ સત્ય ઉપદેશનો પ્રચાર થતાં મિથ્યાત્વીઓની ખીછાવેલી જાળ ધીમે ધીમે નાશ પામવા લાગી અને લોકોએ પુનઃ શુદ્ધ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. આણંદવિમળસૂરિએ જેસલમેર તરફ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય વિદ્યાસાગરને મોકલ્યા જ્યાં તેમણે ખરતરગચ્છના સાધુઓ સાથે વાદ કરી તેમને પરાજિત કર્યા. આ વિદ્યાસાગર ઉપાધ્યાય ઉત્કૃષ્ટ શીલવાન ગણાતા હતા. જિંદગી પયંત ઓછામાં ઓછા તપ તરીકે તેમને છઠ્ઠો અભિગ્રહ હતો અને પારણાના દિવસે પણ આયંબિલ જ કરતા. જેસલમેર ઉપરાંત મેવાડ દેશમાં વીજમતીઓને, અને મોરબી વિગેરે ગામોમાં લુંકામતવાળાઓનો તેમણે વાદમાં પરાજય કર્યો હતો.

શ્રી આણંદવિમળસૂરીશ્વરજી આવી રીતે શાસનશૈલા વધારી રહ્યા હતા છતાં શાસનના મુખ્ય અંગભૂત જિનપ્રતિમા વિષે તેમનું હૃદય નહોતું. ક્રમે ક્રમે તેમણે લક્ષ્મીશ્રાવકોને પ્રતિબોધી અજયમેરુ, સાંગાનયર, જેસલમેર, મંડોવર, નાગોર, નાડલાઈ, સાદડી, શીરોહી, પાલીતાણા, જુનાગઢ, પાટણ, રાધનપુર, અમદાવાદ, મહેસાણા, કાવી, ગંધાર, કપડવંજ, ઇડર, ખંભાત આદિ અનેક સ્થળોએ પ્રતિષ્ઠા તેમ જ અંજનશલાકાઓ કરાવી હતી. સાધુવિહારના અભાવે જેસલમેરમાં ૬૪ જિનપ્રાસાદો બંધ થઈ ગયા હતા અને કુમતવાદીઓએ ત્યાં કાંટા નખાવ્યા હતા તે બધા જિનમંદિરોને પોતે સ્વપ્રયાસથી ઉઘડાવ્યા ને લોકોને જિનપૂજપરાયણ બનાવ્યા.

સૌરાષ્ટ્રના અધિપતિ સૂરત્રાણે એવો આદેશ ફરમાવ્યો હતો કે જે વાદમાં જીત મેળવી શકે તેઓએ જ મારી હકુમતના પ્રદેશમાં વિચરવું. આ ઉપરથી પાદશાહના માનીતા વૃણુસિંહ નામના આણંદવિમળસૂરિના ભક્ત શ્રાવકે ગુરુને સમર્થ બાણી લખ્ય લોકોના ઉપકારને માટે સૌરાષ્ટ્રમાં વિચરવા તેમને વિજ્ઞાપિ કરી. પરિણામે ગુરુએ પોતાના પં. જગદિષ પ્રમુખ શિષ્યોને સૌરાષ્ટ્રમાં વિહાર કરવા માટે આજ્ઞા કરી. પં-ચાસ જગદિષે છ-વિગયનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેમણે સૌરાષ્ટ્રમાં આવી સૂરત્રાણ પર સારો પ્રભાવ પાડ્યો અને જૈન શાસનની બહોજલાલો વધારી.

વિહાર કરતાં કરતાં સૂરિજી શ્રી શત્રુજય તીથે પધાર્યો. ત્યાંના જીવું પ્રાસાદોને જોઈ તેના ઉદ્ધાર માટે તેમને ભાવના જાગૃત થઈ. આ સમયે ચિતોડગઢના રહેવાસી ઓશ-વાળ ફરમાશા ત્યાં આવ્યા હતા. તેઓ ગુરુના પરમ ભક્ત હતા. ગુરુએ તેમને પોતાની ઈચ્છા કહી સંભળાવી અને જીવોદ્ધારનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. પરિણામે ગુરુના ઉપદેશથી કર્મશાએ વિ. સં. ૧૫૮૭ માં ગિરિરાજ શ્રી શત્રુજયનો સોળસો ઉદ્ધાર કર્યો.

તેમની શાસનધગશ અને ઉપદેશશૈલી પ્રભાવિક હતી. જુદા જુદા શ્રેષ્ઠીપુત્રો, રાજકુમારો તેમ જ અન્ય જનસમૂહને પ્રતિબોધી તેમણે ૫૦૦ લખ્ય જીવોને પ્રત્યક્ષ અંગીકાર કરાવી હતી. તે સમયે તેમની આજ્ઞામાં ૧૮૦૦ સાધુઓ વિચરતા હતા.

આ સિવાય તેમની ત્યાગપરાયણ વૃત્તિ પણ જોઈ ન હતી. દીક્ષા લીધા પછી અનેક નિમિત્તે મિત્ર મિત્ર પ્રકારનો તપ કર્યો હતો, પરંતુ ક્રિયોદ્ધાર કર્યા બાદ ચોદ વર્ષ સુધી તો છટું તપની તપસ્યા કરી હતી.

વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ રાજનગર (અમદાવાદ) આવી પહોંચ્યા. સૂરિજીનું શરીર ધીમે ધીમે અશક્ત બનતું જતું હતું. તેમને જણાયું કે પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય છે. શરીરમાં વ્યાધિએ જોર જમાવ્યું. રાજનગરના સંઘે અનેક ઉપચારો કરાવ્યા પણ કારી ન ફાળી. છેવટે ગુરુશ્રીએ અણશણુ સ્વીકાર્યું અને નવમે ઉપવાસે નિન્નમપુરામાં વિ.સં. ૧૫૬૬ ના ચૈત્ર શુદ્ધિના પ્રાતઃકાળમાં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા. તેઓ મહાતપસ્વી, ક્રિયોદ્ધારક અને સુવિહિતશિરોમણિ હતા. તેમના શિષ્યો-પ્રશિષ્યો પણ પ્રભાવક ને સમર્થ થયા હતા. તેમના શિષ્ય વાનરઝપિએ (વિજયવિમળે) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં ગંગાચાર પયત્રા પર ટીકા લખી હતી. આ સિવાય બીજા શિષ્યોએ પણ સારી સાહિત્યપ્રવૃત્તિ કરી હતી.

ક્રિયોદ્ધાર કર્યો બાદ વિ. સં. ૧૫૮૩માં પાટણમાં રહીને તેમણે સાધુઓ માટે પાંત્રીસ યોદ્ધોનો નિયમ બંધાર પાડ્યો જે અનુસાર સાધુઓએ પોતાના આચાર-વિચાર પાળવાના હતા. તે જોલોની-નિયોની યાદી નીચે મુજબ છે:—

૧ ગુરુની આજ્ઞાપૂર્વક વિહાર કરવો.

૨ વલિક સિવાય બીજાને દીક્ષા દેવી નહી.

૩ ગીતાર્થની નિશાએ મહાસતીને (સાધ્વીને) દીક્ષા દેવી.

૪ ગુરુમહારાજ દૂર હોય અને અન્ય ગીતાર્થ પાસે હોય દીક્ષા લેવા

- આવે તો તેની પરીક્ષા કરી વેધ પદટાવવો પણ શુરુ પાસે વિધિપૂર્વક દીક્ષા દેવરાવીને યોગ વહેવરાવવા.
- ૫ પાટણમાં ગીતાર્થનો સંઘાટો (સમૂહ) રહે, ચોમાસામાં ખીજે નગરે છ છ ઠાણા અને ગામડામાં ત્રણ ત્રણ ઠાણા ચોમાસુ રહે.
- ૬ શુરુમહારાજ દૂર હોય તો કાગળથી આજ્ઞા મગાવવી.
- ૭ મહાત્માએ પણ એકલા વિહાર ન કરવો.
- ૮ કોઈ સાધુ એકલો વિહાર કરતો આવે તો માંડલે કોઈને ન બેસારવો.
- ૯ ખીજ, પાંચમ, આઠમ, એકાદશી, ચૌદશ, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા એમ એક મહિનામાં ખાર દિવસ વિગય ન વહોરવી. અને ઉપવાસ, આયંબિલ, નીવી યથાશક્તિ તપ કરવો.
- ૧૦ તિથિ વધે (બે હોય) ત્યારે એક દિવસ વિગય ન વહોરવી.
- ૧૧ પાત્રાને રોગાન ન દેવો.
- ૧૨ પાત્રા કાળાં-કાટુળાં કરવાં. (શીલીતા ન કરવા)
- ૧૩ યોગ વહ્યા વિના સિદ્ધાંત ન પાંચવા.
- ૧૪ એક સામાચારીના સાધુ કોઈ વાર ખીજે ઉપાશ્રયે રહ્યા હોય તો ગીતાર્થ પાસે આવી, વાંદણા ક્ષ્મ, શય્યાતર ગૃહ પૂછી વહોરવા જ
- ૧૫ દિવસમાં આઠ થોયવાળાં દેવ એક વાર વાંદવા.
- ૧૬ દિવસ મધ્યે ૨૫૦૦) સનજાયધ્યાન કરવું જોઈએ. પણ ન બને તો જઘન્ય ૧૦૦) સનજાયધ્યાન તો જરૂર કરવું.
- ૧૭ વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંબલ, વિગેરે ઉપગરણો પોતે ઉપાડવાં, ગૃહસ્થ પાસે ઉપડાવવા નહીં.
- ૧૮ વરસ મધ્યે ધોણી એક કરવી; ખીજ ધોણી ન કરવી (વસ્ત્ર બે વાર ન ધોવાં)
- ૧૯ પોસાલમાંકે કોઈએ જવું નહિ.
- ૨૦ પોસાલે ભણવા પણ ન જવું.
- ૨૧ એક સહસ્ત્ર શ્લોક કરતાં વધુ લહીઆ પાસે ન લખાવવું.
- ૨૨ દ્રવ્ય અપાવી કોઈએ ભટ્ટ (પ્રાદ્યણ) પાસે ન ભણવું.
- ૨૩ જે ગામે ચોમાસુ રહ્યા હોય ત્યાં ચોમાસાના પારણે (ચોમાસુ ઉતર્યે) વસ્ત્ર વહોરવું ન કહે.
- ૨૪ અકાળ સનજાયે આયંબિલ કરવું.
- ૨૫ એકાસણું સદૈવ કરવું.
- ૨૬ છક્રાદિકને પારણે શુરુ કહે તેવો તપ કરવો.
- ૨૭ પારિહાવણીયાગારણું ન કરવું.
- ૨૮ આઠમ, ચૌદશ, અંજવાળી પાંચમ-એમ પાંચ તિથિએ ઉપવાસ કરવા.
- ૨૯ આઠમ ચૌદશે વિહાર ન કરવો.
- ૩૦ નીવીમાં એક નિવિયાતાંથી વધારે ન લેવું.
- ૩૧ ચોરાશી ગચ્છમાંકેલા કોઈપણ મહાત્માને શુરુના કહ્યા વિના ન રાખવો.
- ૩૨ શુરુને પૂછ્યા વિના નવી પ્રરૂપણા-નવી સામાચારી ન શરૂ કરવી.
- ૩૩ નવો નિવાસસ્થાન ન ધારવો.
- ૩૪ કોઈ લુગડું ન વાપરવું.
- ૩૫ કોરામાંકે ગોડીઆ ભરવા, અટ્ટાણ સાલુ ગીતા રહાયલી ન વાપરવા.

સિરિવિજયદાણસૂરી, પદે સગવળણ ૫૭ અ અઢવળે ।

સિરિદ્દીરવિજયસૂરી ૫૮, સંપદ તવગણદિણિદસમા ॥ ૧૯ ॥

તત્પદે શ્રીવિજયદાનસૂરિઃ ।

તત્પદે શ્રીદ્દીરવિજયસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ—શ્રીઆણંદવિભળસૂરિની પાટે સત્તાવનમા પદ્ધર શ્રી વિજયદાનસૂરિ થયા અને તેમની પાટે તપગચ્છપી ગગનમાં સૂર્યસમાન શ્રી દ્દીરવિજયસૂરિ અઠાવનમા પદ્ધર થયા. ૧૯

વ્યાખ્યા—૫૭ સિરિવિજયન્તિ—શ્રીઆનન્દવિમલસૂરિપદે સપ્તપંચાશત્તમઃ શ્રીવિજય-દાનસૂરિઃ । યેન ભગવતા સ્તંભતીર્થાઽ—હમ્મદાવાદ—પત્તન—મહીશાનક—ગન્ધારવંદિરાદિપુ મહામહો-ત્સવપુરસ્સરમનેકજિનવિવશતાનિ પ્રતિષ્ઠિતાનિ ॥

યદુપદેશમવાપ્ય સૂરત્રાણમહિમૂદમાન્યેન મંત્રિગલરાજાઽપરનામકમલિકશ્રીનગદલેનાઽશ્રુત-પૂર્વા પાળમાર્સો શત્રુંજયમુક્તિ કારયિત્વા સર્વત્ર કુંકુમપત્રિકાપ્રેવણપુરસ્સરસમ્મોલિતાઽનેકદેશ—નગર—ગ્રામાદિસંઘસમેતેન શ્રીશત્રુંજયયાત્રા, મુક્તાફલાદિના શ્રીશત્રુંજયવર્ષાપનં શ્રીમરતચક્રિવચ્ચક્રે ।

તથા યદુપદેશપરાયણેર્ગોષારીય સાં રામની, અહમ્મદાવાદસત્ક સંઃ કુંઝરજીપ્રમૃતિભિઃ શત્રુંજયે ચતુર્મુલાઽષ્ટાપદાદિપ્રાસાદા દેવકુલિકાશ્ચ કારિતાઃ । ઝઞ્ચયન્તગિરૌ જીર્ણપ્રાસાદોદ્ધારશ્ચ ॥

તથા સૂર્યસ્યેવ યસ્યોદયે તારકા ઇવોક્તવાદિનોઽદૃશ્યતાં પ્રાપુઃ ।

યો ભગવાન્ સિદ્ધાંતપારગામી અલ્પિદિવસપ્રતાપાજ્ઞોઽપ્રમત્તયા રૂપશ્રિયા ચ શ્રીગૌતમ-પ્રતિમો ગૂર્જર—માલવ—મરુસ્થલી—કુંકુણાદિદેશેષ્વશેષેષ્વપ્રતિવદ્ધવિહારી પષ્ટાઽષ્ટમાદિતપઃ કુર્વન્નપિ યાવન્નીવં ઘૃતાઽતિરિત્તિવિરુત્તિપંચકપરિહારી માદૃશામપિ શિષ્યાણાં શ્રુતાદિદાને વૈશ્ર-મણાઽનુકારી અનેકવારેકાદશાંગપુસ્તકશુદ્ધિકારી । કિં બહુના ? તીર્થંકર ઇવ હિતોપદેશાદિના પરોપકારી સર્વજનપ્રતીતઃ ॥

તસ્ય વિં ત્રિપંચાશદધિકે પંચદશશત ૧૧૧૩ વર્ષે જામલાસ્થાને જન્મ, દ્વાપત્યધિકે ૧૧૬૨ દીક્ષા, સપ્તાશીત્યધિકે ૧૧૮૭ સૂરિપદં, દ્વાવિંશત્યધિકપોઢશશત ૧૬૨૨ વર્ષે વટ-પલ્યામનશનાદિના સમ્યગારાધનપુરસ્સરં સ્વર્ગઃ ॥

૧૮ અઢવળેન્તિ—શ્રીવિજયદાનસૂરિપદેઽષ્ટપદ્માશનમાઃ શ્રીદ્દીરવિજયસૂરયઃ । કિં વિશિષ્ટાઃ ? સંપ્રતિ તપાગચ્છે આદિત્યસદૃશાસ્તદુયોતકત્વાત્ । તેષાં વિક્રમતઃ ત્ર્યશીત્ય-ધિકે પદ્મદશશતવર્ષે ૧૧૮૩ માર્ગશીર્ષશુક્લનવમીદિને પ્રહ્લાદનપુરવાસ્તવ્ય ઝકેશ્વરાતીય

सा० कुराभार्यानाथीगृहे जन्म, षण्णवत्यधिके १९९६ कार्तिकवहुलद्वितीयायां २ पत्तन-
नगरे दीक्षा, सप्ताऽधिके षोडशशतवर्षे १६०७ नारदपुर्यां श्रीऋषभदेवप्रासादे पण्डितपदम् ।
अष्टाधिके १६०८ माघशुक्लपञ्चमीदिने नारदपुर्यां श्रीवरकाणकपार्श्वनाथसनाथे श्रीनेमिनाथ-
प्रासादे वाचकपदम् । दशाधिके १६१० सीरोहीनगरे सूरिपदम् ॥

तथा येषां सौभाग्यवैराग्यनिःस्पृहतादिगुणश्रेणेरैकमपि गुणं वचोगोचरीकर्तुं वाचस्पति-
रप्यचतुरः । तथा स्तम्भतीर्थे येषु स्थितेषु तत्रत्य श्रद्धालुभिः टङ्ककानामेका कोटिः प्रभावनादि-
भिर्व्ययीकृता । येषां चरणविन्यासे प्रतिपदं सुवर्णटङ्करूप्यनाणकमोचनं पुरतश्च मुक्ताफलादिभिः
स्वस्तिकरचनं प्रायस्तदुपरि च रौप्यकनाणकमोचनं चेत्यादि संप्रत्यपि प्रत्यक्षसिद्धम् ॥

यैश्च सीरोह्यां श्रीकुन्धुनाथबिम्बानां प्रतिष्ठा कृता । तथा नारदपुर्यामनेकानि जिन-
बिम्बानि प्रतिष्ठानि । तथा स्तम्भतीर्थाऽहम्मदावादपत्तननगरादौ अनेकटङ्कलक्षव्ययप्रकृष्टा-
भिरनेकाभिः प्रतिष्ठाभिः सहस्रशो बिम्बानि प्रतिष्ठितानि । येषां च विहारादौ युगप्रधान-
समानाऽतिशयाः प्रत्यक्षसिद्धा एव ॥

तथाऽहम्मदावादनगरे लङ्कामताऽधिपतिः ऋषिमेघजीनामा स्वकीयमताऽऽधिपत्यं
“ दुर्गतिहेतु ”रिति मत्वा रज इव परित्यज्य पञ्चविंशतिमुनिभिः सह सकलराजाधिराजपाति-
साहि-श्रीअकब्बरराजाज्ञापूर्वकं तदीयाऽऽतोद्यवादनादिना महामहपुरस्सरं प्रव्रज्य यदीय-
पादाम्भोजसेवापरायणो जातः । एतादृशं च न कस्याऽप्याऽऽचार्यस्य श्रुतपूर्वम् ।

किञ्च । येषामशेषसंविग्नसूरिशेखराणामुपदेशात् सहस्रशो गजानां लक्षशो वाजिनां
गूर्जर-मालव-विहार-अयोध्या-प्रयाग-फतेहपुर-दिल्ली-लाहुर-मुलतान-क्याबिल-अजमेर-
बङ्गालाद्यभिधानानामनेकदेशसमुदायात्मकानां द्वादशसूवानां चाऽधीश्वरो महाराजाधिराजशिरः-
शेखरः पातिसाहिश्रीअकब्बरनरपतिः स्वकीयाखिलदेशेषु पाण्मासिकाऽमारिप्रवर्तनं, जीजयाऽ-
भिधानकरमोचनं च विधाय सकललोकेषु जाग्रत्प्रभावभवनं श्रीमज्जिनशासनं जनितवान् । तद्
व्यतिकरो विस्तरतः श्रीहीरसौभाग्यकाव्यादिभ्योऽवसेयः । समासतस्त्वेवम् ।

एकदा कदाचित् प्रधानपुरुषाणां मुखवार्त्तया श्रीमद्गुरूणां निरुपमशमदमसंवेगवैराग्यादि-
गुणगणश्रवणतश्चमत्कृतचेतसा पातिसाहि-श्रीअकब्बरेण स्वनामाङ्कितं फुरमानं प्रेष्याऽतिबहु-
मानपुरस्सरं गन्धारवंदिरात् दिल्लीदेशे आगराख्यनगरासन्नश्रीफतेपुरनगरे दर्शनकृते समा-
कारिताः सन्तोऽनेकमव्यजनक्षेत्रेषु बोधिवीजं वपन्तः श्रीगुरवः क्रमेण विहारं कुर्वाणाः विक्रमत
एकोनचत्वारिंशदधिकषोडशशतवर्षे १६३९ ज्येष्ठवहुलत्रयोदशीदिने तत्र संप्राप्ताः । तदानीमेव

च तदोय प्रधानशिरोमणि—शेष(स्व)श्रीअवलफजलाख्यद्वारा उपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिप्रभृत्यनेक-
मुनिनिकरपरिकरिताः श्रीसाहिना समं मिलिताः । तदवसरे च श्रीमत्साहिना सादरं स्वागतादि
पृष्ट्वा स्वकीयास्थानमण्डपे समुपवेश्य च परमेश्वरस्वरूपं, धर्मस्वरूपं च कीदृशं च कथं च परमेश्वरः
प्राप्यत इत्यादि धर्मगोचरो विचारः प्रष्टुमारेभे । तदनु श्रीगुरुभिरमृतमधुरया गिराऽष्टादशदोष-
विधुरपरमेश्वरपञ्चमहाव्रतस्वरूपनिरूपणादिना तथा धर्मोपदेशो ददे यथा आगराद्रङ्गतोऽजमेर-
नगरं यावदध्वनि प्रतिक्रोशं कूपिकोपेतमनारान्विधाय स्वकीयाखेटककलाकुशलताप्रकटनकृते
प्रतिमनारं शतशो हरिणविषाणारोपणविधानादिना प्राग् हिसादिकरणरतिरपि स भूपतिर्दयादान-
यतिसङ्गतिकरणादिप्रवणमतिः सञ्जातः ।

ततोऽतीवसन्तुष्टमनसा श्रीसाहिना प्रोक्तम्—यत् पुत्रकलत्रधनस्वजनवेहादिषु निरीहेभ्यः
श्रीमद्रूम्यो हिरण्यादिदानं न युक्तिमत् । अतो यस्मदीयमन्दिरे पुरातनं जैनसिद्धान्तादिपुस्तकं समस्ति,
तच्छात्वाऽस्माकमनुग्रहो विधेयः । पश्चात् पुनः पुनराग्रहवशात् तत्समादाय श्रीगुरुभिः आगरा-
ख्यनगरे चित्कोशतयाऽमोचि । तत्र साधिकप्रहरं यावद्धर्मगोष्ठीं विधाय श्रीमत्साहिना समनुज्ञाताः
श्रीगुरवो महताऽम्बरेण उपाश्रये समाजमुः । ततः सकलेऽपि लोके प्रवचनोन्नतिः स्फोतिमती सञ्जाता ।

तस्मिन् वर्षे आगराख्यनगरे चतुर्मासिककरणान्तरं सुरीपुरे श्रीनेमिजिनयात्राकृते समागतेः
श्रीगुरुभिः पुरातनयोः श्रीऋषभदेव—नेमिनाथसम्बन्धिन्योर्महत्तोः प्रतिमयोस्तदानीमेव निर्मित-
श्रीनेमिजिनपादुकायाश्च प्रतिष्ठा कृता । तदनु आगराख्यनगरे सा० मानसिंह कल्याणमल्लकारितश्री-
चिन्तामणिपार्श्वनाथादिविम्बानां प्रतिष्ठा शतशः सुवर्णटङ्कव्यायादिना महामहेन निर्मिता ।
तत्तीर्थं च प्रथितप्रभावं सञ्जातमस्ति ।

ततः श्रीगुरवः पुनरपि फतेपुरनगरे समागत्य श्रीसाहिना साकं मिलिताः । तदवसरे
च प्रहरं यावद्धर्मप्रवृत्तिकरणानन्तरं श्रीसाहिरवदत् यत् श्रीमन्तो मया दर्शनेत्कण्ठितेन दूरदेशादा-
कारिताः । अस्मदीयं च न किमपि गृह्यते । तेनाऽस्मत्सकाशात् श्रीमद्भिः सचित्तं याचनीयं येन
वयं कृतार्था भवामः । तत् सम्यग् विचार्य श्रीगुरुभिस्तदीयाऽखिलदेशेषु पर्युपणापर्वसत्काऽष्टाहिका-
याममारिप्रवर्तनं बन्दिजनमोचनं चाज्याचि, ततो निर्लेभताशान्तताद्यतिशयितिगुणगणातिचमत्कृत-
चेतसा श्रीसाहिना स्वस्मदीयान्यपि चत्वारि दिनानि समधिकानि भवन्त्विति कथयित्वा स्ववशीकृत-
देशेषु श्रावणत्रहुलदशमीतः प्रारभ्य भाद्रपदशुक्लपक्षे यावदमारिप्रवर्तनाय द्वादशदिनामारिसत्कानि
काञ्चनरचनाञ्चितानि स्वनामाङ्कितानि षट् फुरमानानि त्वरितमेव श्रीगुरुणां समर्पितानि । तेषां
व्यक्तिः—प्रथमं गूर्जरदेशीयं, द्वितीयं मालवदेशसत्कं, तृतीयं अजमेरदेशीयं, चतुर्थं दिछीफतेपुरदेश-
सम्बन्धि, पञ्चमं लाहुरमुखतानमण्डलसत्कम्, श्रीगुरुणां पार्श्वे रक्षणाय षष्ठं देशपञ्चक-

सम्बन्धि साधारणं चेति । तेषां तु तत्तद्देशेषु प्रेषणेनाऽमारिपटहोद्घोषणवारिणा सिक्ता सती पुराऽज्ञायमाननामाऽपि कृपावल्ली सर्वत्राऽऽर्याऽनार्यकुलमण्डपेषु विस्तारवती बभूव ।

तथा बन्दिजनमोचनस्याऽप्यङ्गीकारपुरस्सरं श्रीसाहिना श्रीगुरूणां पार्श्वदुत्थाय तदैवाऽनेकगव्यू तमिते डाबरनाम्नि महासरसि गत्वा साधुसमक्षं स्वहस्तेन नानाजातीयानां देशान्तरीयजनप्राभृतीकृतानां पक्षिणां मोचनं चक्रे । तथा प्रभाते कारागारस्थबहुजनानां बन्धनभञ्जनमप्यकारि । एवमनेकशः श्रीमत् साहेर्मिलनेन श्रीगुरूणां धरित्रीमरुमण्डलादिषु श्रीजिनप्रासादोपाश्रयाणामुपद्रवनिवारणायानेकफुरमानविधापनादिना प्रवचनप्रभावनादिप्रभावो यो लभोऽभवत् स केन वर्णयितुम् शक्यते ? ।

तदवसरे च संजातगुरुतरगुरुभक्तिरागेण मेडतीय सा० सदारंगेण मार्गणगणेश्यो भूर्तिमद्गजदानद्विपशदऽश्वदानलक्षप्रासादविधानादिना, दिल्लीदेशे श्राद्धानां प्रतिगृहं सेरद्वयप्रमाणखण्डलम्भनिकानिर्माणादिना च श्रीजिनशासनोन्नतिश्चक्रे । तथैका प्रतिष्ठा सा० थानसिंघकारिता । अपरा च सा० दूजणमल्लकारिता श्रीफतेपुरनगरेऽनेकटङ्कलक्षव्ययादिना महामहोत्सवोपेता विहिता । किञ्च—

प्रथमचातुर्मासमागराख्यद्रङ्गे, द्वितीयं फतेपुरे, तृतीयमभिरामावादे, चतुर्थं पुनरप्यागराख्ये चेति चतुर्मासीचतुष्टयं तत्र देशे कृत्वा गूर्जरदेशस्थश्रीविजयसेनप्रभृतिसंघस्याऽऽग्रहवशात् श्रीगुरुचरणा धरित्रीपवित्रीकरणप्रवणान्तःकरणाः श्रीशेषूजी—श्रीपादूजो—श्रीदानीआराऽभिधपुत्रादिप्रवरपरिकराणां श्रीमत्साहिपुरन्दराणां पार्श्वे फुरमानादिकार्यकरणतत्परानुपाध्यायश्रीशान्तिचंद्रगणिवरान् मुक्त्वा, मेडतादिमार्गे विहारं कुर्वाणा नागपुरे चतुर्मासीं विधाय क्रमेण सीरोहीनगरे समागताः । तत्रापि नवीनचतुर्मुखप्रासादे श्रीआदिनाथादिविम्बानाम्, श्रीअजितजिनप्रासादे श्रीअजितजिनादिविम्बानां च क्रमेण प्रतिष्ठाद्वयं विधाय अर्बुदाचले यात्रार्थं प्रस्थिताः, तत्र विधिना यात्रां विधाय यावद्धरित्रीदिशि पादावधारणं विदधति तावत् महारायश्रीसुलतानजीकेन सीरोहीदेशे पुरा कराऽतिपीडितस्य लोकस्य अथ पीडां न विधास्यामि, मारिनिवारणं च करिष्यामीत्यादिविज्ञप्तिं स्वप्रधानपुरुषमुखेन विधाय श्रीगुरवः सीरोह्यां चतुर्मासीकरणायाऽत्याग्रहात् समाकारिताः । पश्चात् तद्राजोपरोधेन, तद्देशीयलोकानुकम्पया च तत्र चतुर्मासीं विधाय क्रमेण रोहसरोतरामार्गे विहारं कुर्वन्तः श्रीपत्तननगरं पावितवन्तः । अथ पुरा श्रीसूरिराजैः श्रीसाहिहृदयाऽऽलवारोपिता कृपालतोपाध्यायश्रीशान्तिचंद्रगणिभिः स्वोपज्ञकृपारसकोशाख्यश्रावणजलेन सिक्ता सती वृद्धिमती बभूव । तदभिज्ञानं च श्रीमत्साहिजन्मसम्बन्धी मासः, श्रीपर्युषणापर्वसत्कानि द्वादशदिनानि, सर्वेऽपि रविवाराः, सर्वसंक्रान्तितिथयः, नवरोजसत्को मासः, सर्वे

ઈંદીવાસરાઃ, સર્વે મિહરવાસરાઃ, સોષીઆનક્રવાસરાશ્ચેતિ પાખ્યાસિકામારિસત્કં પુરમાનં, જીજી-
આમિધાનકરમોચનસત્કાનિ પુરમાનાનિ ચ શ્રીમત્સાહિપાર્શ્વાત્ સમાનીય ધરિત્રીદેશે શ્રીગુરૂણાં
પ્રામૃતીકૃતાનીતિ । એતચ્ચ સર્વજનપ્રતીતમેવ । તત્ર નવરોગાદિવાસરાણાં વ્યક્તિસ્તત્પુરમાનતોઽવ-
સેયા । કિંચ, અસ્મિન્ દિહીદેશવિહારે શ્રોમદ્ગુરૂણાં શ્રીમત્સાહિપ્રદત્તવહુમાનતઃ નિષ્પ્રતિમરૂ-
પાદિગુણગણાનાં શ્રવણવીક્ષણતશ્રાનેક્મલેચ્છાદિજાતીયા અપિ સવો મધર્મામાશનનીર્વાહિસનાદિરતિ
પરિત્યજ્ય સદ્ધર્મકર્માસક્તમતયઃ, તથા કેચન પ્રવચનપ્રત્યનીકા અપિ નિર્મરમકિરતયઃ અન્યપક્ષીયા
અપિ કક્ષીકૃત્તસદ્મૂતોદ્મૂતગુણતતયશ્ચાઽઽસન્ । इत्याद्यनेकेऽवदाताः पद्ददर्शनप्रतोता एव ।

તથા શ્રીપત્તનનગરે ચતુર્માસકરણાદનુ વિક્રમતઃ પદ્મત્વારિશદધિકપોઢશશત ૧૬૪૬
વર્ષે સ્તમ્પર્તીર્થે સા૦ તેજપાલકારિતા સહસ્રશો રુપ્યકવ્યયાદિનાઝ્ઞીવશ્રેષ્ઠાં પ્રતિષ્ઠાં વિધાય શ્રી-
જિનશાસનોન્નતિં તન્વાનાઃ શ્રીસૂરિરાજો વિજયન્તે ॥ ૧૯ ॥

વ્યાખ્યાયર્થઃ—શ્રી આણંદવિમળસૂરિની પાટે સત્તાવનમા પદ્ધર તરીકે શ્રી
વિજયદાનસૂરિજી તથા હતા કે જેમણે ખંભાત, અમદાવાદ, પાટણ, મહેસાણા, ગંધાર
ખંદર વિગેરે શહેરોમાં મહોત્સવપૂર્વક અનેક જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વળી જેમના ઉપદેશથી સુલતાન મહમદના માનીતા ગલરાજ અથવા મલિક શ્રી
નગદલ નામના મંત્રીદ્વારા કદી નહીં સાંભળેલી એવી ચતુર્જય તીર્થની છ મહિના સુધી
કરચુકિત કરાવીને સર્વ સ્થળે કુંકુમપત્રિકા મોકલવાથી એકત્રયયેલ અનેક દેશ તથા નગરના
શ્રી સંઘ સહિત ચુકાકુળ (મોતી) વિગેરે દ્વારા શ્રી ચતુર્જયને વધાવીને ભરતચઢીની
માફક યાત્રા કરી હતી.

તેમજ તેમના ઉપદેશથી ગંધાર ખંદરના રહીશ થા રામજીએ તથા અમદાવાદના શા
કુંવરજી વિગેરે શ્રેષ્ઠીઓએ ચતુર્જય તીર્થ પર ચોખ્ખજી, અથાપદ વિગેરે જિનાલયો તેમજ
દેરીઓ કરી હતી. આ ઉપરાંત ગિરનાર પર્વત પર જીર્ણુ જિનાલયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

આ ઉપરાંત, સૂર્યોદય થતાં જેમ તારાઓ વિદ્યુપ્ત થઈ જાય તેમ તેમના સમયમાં
પ્રખર વાદીઓ પણ અદશ્ય થઈ ગયા હતા.

તેઓ સિદ્ધાંતના જ્ઞાતા, અખંડિત આજ્ઞાવાળા, અત્યંત તેજસ્વી શરીરાકૃતિને કારણે
ગોતમસ્વામી સરખા, શુન્દરાત, માળવા, મારવાડ, કુંકણ વિગેરે દેશોમાં અસ્ખલિતપણે વિચર-
નારા, છક તેમજ અહમ વિગેરે તપશ્ચર્યા કરવા છતાં પણ ધી સિવાયની બાણીની પાંચ

વિગયોનો જિંદગી પર્યંત ત્યાગ કરનારા, મારી જવા (શ્રી ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય) શિષ્યોને આગમોધ્યયન કરાવવામાં કુળેર સરખા, અનેક વાર અગિયાર અંગની શુદ્ધિ કરનારા, વધારે તો શું કહીએ ? તીર્થંકર પરમાત્માની પેઠે હિતવચનનો ઉપદેશ આપવાવડે કરીને પરોપકારપરાયણ તેઓશ્રી સર્વ સ્થળે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા.

તેઓનો વિ. સં. ૧૫૫૩ માં જન્મલામાં જન્મ થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૫૬૨ માં દીક્ષા લીધી હતી, જ્યારે વિ. સં. ૧૫૮૭ માં તેમને આચાર્યપદ-પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હતું. વિ. સં. ૧૬૨૨માં વટપટી(વડાવટી)માં આણંદ સ્વીકારીને સમ્યગ્ આરાધનપૂર્વક તેઓશ્રી સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

શ્રી વિજયદાનસૂરિની પાટે અઘાવનમા પદ્ધતર તરીકે શ્રી હીરવિજયસૂરિ થયા. તેઓ જેવા પ્રભાવશાલી હતા ? તેઓ આધુનિક કાળે (શ્રી ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના સમયે) તપગચ્છમાં સંયમરૂપી પ્રકાશને કારણે સૂર્ય સરખા તેજસ્વી છે. તેમનો પ્રહ્લાદનપુરનિવાસી જિદ્દશ જ્ઞાતીય શા કુરાની નાથી નામની સ્ત્રીની કૂખે વિ. સં. ૧૫૮૩ માં માગશર માસની શુદ્ધિ નવમીને દિવસે જન્મ થયો હતો. વિ. સં. ૧૫૯૬ માં કાર્તિક વદિ બીજને દિવસે પાટણ શહેરમાં તેમણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી. વિ. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી(નાડોલ)માં શ્રી ઋષભ-જિનપ્રાસાદમાં પંડિત પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. અને વિ. સં. ૧૬૦૮ ના માહ શુદ્ધિ પાંચમને દિવસે નારદપુરીમાં શ્રીવરકાળા પાર્શ્વનાથના તીર્થસ્થાનની નજીકમાં શ્રી નેમિનાથજિનાલયમાં વાચકપદ આપવામાં આવ્યું હતું. આદિ વિ. સં. ૧૬૧૦ માં શીરોહી નગરમાં આચાર્યપદ-પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હતું.

તેમના ભાગ્ય, વૈરાગ્ય તેમજ નિઃસ્પૃહતા આદિ ગુણશ્રેણીમાંથી એક પણ ગુણનું વર્ણન કરવાને બૃહસ્પતિ પણ શક્તિમાન થઈ શકે તેમ નથી. તેઓ જ્યારે ખંભાત નગર-માં રહ્યા ત્યારે તે સમયે શ્રદ્ધાળુ ભકતોએ પ્રભાવના વિગેરે કાર્યોમાં એક કરોડ ટંકનો ખર્ચ કર્યો હતો, વળી જે સ્થળે તેમના પગલા કરાવવામાં આવતાં તે સ્થળે તેમના દરેક પગલે પગલે સોનાનો ટંક અથવા રૂપાનાણું મૂકવામાં આવતું, તેમના સમક્ષ મુક્તાફલ (મોતી) વિગેરેનો સાથીઓ કરવામાં આવતો અને તે સાથીયા પર રૂપાનાણું મૂકવામાં આવતું, જે રિવાજ અઘાપિ પર્યંત પ્રચલિત રહ્યો છે.

તેમણે શીરોહીમાં શ્રીકૃંચુનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, નારદપુરમાં અનેક જિનખિંઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તેમજ ખંભાત, અમદાવાદ, પાટણ વિગેરે નગરોમાં

લાખો ટંકના વ્યયપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો કરાવીને હજારો જિનપ્રતિમાઓની સ્થાપના કરી હતી. તેઓના વિહારમાં યુગપ્રધાનની માફક અનેક પ્રકારના અતિશયો-અમત્કારો પણ થતા હતા.

આ ઉપરાંત અમદાવાદ નગરમાં હુંકામતના સ્વામી મેઘજી નામના ઋષિ પોતાના મતને દુર્ગતિના કારણરૂપ માનીને, તે મતનો ધૂળની માફક ત્યાગ કરીને સમ્રાટ અકબરની આજ્ઞાપૂર્વક તેમણે આપેલા બેંડવાજ વિગેરે વાજીંત્રોદ્વારા મહોત્સવપૂર્વક પચીસ મુનિઓ સાથે શુદ્ધ સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારીને શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરના ચરણકમળની સેવા કરનાર-ઉપાસક બન્યા હતા. આવી પ્રભાવશાલી હકીકત ઠાઠપણુ આચાર્યના સંબંધમાં સાંભળવામાં આવી નથી.

વળી સમસ્ત સંવેગી સાધુઓના મુકુટ સમાન તે શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી હજારો હાથી અને લાખો અથોના આધપતિ, ગુર્જર, માળવા, ખિહાર, અયોધ્યા, પ્રયાગ, ક્ષેત્રેષુર, દીલ્હી, લાહોર, મુલતાન, કાબૂલ, અજમેર અને બંગાળ વિગેરે અનેક દેશોના બાર સૂબાઓના પણ સ્વામી મહારાજધિરાજ પાદશાહ શ્રીઅકબરે પોતાના સમગ્ર પ્રદેશમાં છ મહિના સુધી ‘અમારી’ પ્રવર્તાવીને તેમજ ‘જીજ્યાવેરો’ નામનો કર માફ કરીને સમસ્ત વિશ્વભરમાં પ્રગટપ્રભાવિક શ્રીજૈન શાસનનો પ્રભાવ વિસ્તાર્યો હતો. આને લગતો વિસ્તૃત હેવાલ હીરસૌભાગ્યકાવ્ય વિગેરે ત્રંચોથી બહુ લેવો. સંક્ષેપથી ટૂંક હેવાલ નીચે પ્રમાણે છે:-

ઠાઠજોક વખતે પોતાના પ્રધાન પુરુષોના મુખથી શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરના અદ્ભુત શમ, દમ, સંવેગ, વેશગ્ય વિગેરે શુણે સાંભળવાથી અમત્કાર પામેલા અકબર ખાદશાહે રાજમુદ્રાવાળું ફરમાન મોકલીને દિલ્હી દેશમાં આગ્રાની નજીક આવેલ ક્ષેત્રેષુર શહેરમાં દર્શન કરવાના નિર્મિતે ગંધાર ખંદરથી મહોત્સવપૂર્વક બોલાવ્યા. એટલે રસ્તામાં અનેક ભવ્યજીવોરૂપી ક્ષેત્રમાં સમક્રિતરૂપ બીજનું આરોપણ કરતાં શ્રી હીરવિજયસૂરિ અનુક્રમે વિહાર કરતાં કરતાં વિ. સં. ૧૬૩૯ના જેઠ માસની વદિ તેરશે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પછી તે જ દિવસે ઉપાધ્યાય શ્રી વિમળહર્ષ ગણિ આદિ અનેક મુનિસમૂહથી પરિવરેલા શુરશ્રી, ખાદશાહના મંત્રીવર અણુલકજ્જલ શેખદ્વારા ખાદશાહ અકબરને મળ્યા, એટલે તે સમયે સમ્રાટ અકબરે તેમની મુખસાતા પૂછીને, પોતાના સભામંડપમાં બેસારીને પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ, ધર્મનું સ્વરૂપ કેવું હોય તેમજ પરમાત્મા-પદની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે વિગેરે ધર્મ સંબંધી વિચારો પૂછવા લાગ્યા. એટલે શુરમહારાજ અમૃતમય વાણીથી

અઠાર દોષથી રહિત પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ તેમજ પંચમહાવ્રત આદિનું સ્વરૂપ સમજાવવા-
પૂર્વક એવો ધર્મબોધ કર્યો કે આગરા શહેરથી પ્રારંભીને અજમેર સુધીના માર્ગમાં દરેક
એક-એક ગાઉએ ફવા-વાવ સહિત મીનારાઓ ખનાવીને પોતાની શીકાર સંબંધીની
કુશળતા ખતાવવાની ખાતર દરેક મિનારે પોતે હણેલા સેંકડો હરણીયાઓના શીંગડાઓને
લટકાવીને હિંસાદિ ક્રિયામાં પહેલા ને આસક્ત હતો તે બાદશાહ અકબર દયાવાળો,
દાનપરાયણ અને સાધુજનની સોખતવાળો બન્યો.

બાદ અતિવ સંતોષ પામેલા બાદશાહે કહ્યું કે—‘પુત્ર, સ્ત્રી, ધન અને કુટુંબીજનો
વિગેરેમાં આસક્તિ રહિત આપને સુવર્ણ વિગેરેનું દાન દેવું યોગ્ય નથી, તેથી અમારા
મહેલમાં ને જૈન સિદ્ધાંતના પ્રાચીન પુસ્તકો છે તે સ્વીકારીને અમારા ઉપર મહેરબાની
કરો.’ એવી રીતે વારંવાર આગ્રહ કર્યો ત્યારે ગુરુમહારાજે તે પુસ્તકો આગ્રા નગરના
જ્ઞાનભંડારમાં મૂક્યા. પછી એક પ્રહારથી વધુ સમય પર્યન્ત ધર્મચર્યા કરીને
બાદશાહે રજા આપેલા ગુરુશ્રી મહોત્સવપૂર્વક ઉપાશ્રયે પધાર્યા. ત્યારબાદ સમગ્ર વિશ્વમાં
જિનશાસનની ઉન્નતિ અતિશય ઉજ્જવળ બની.

તે વર્ષે આગ્રા શહેરમાં ચાતુર્માસ કર્યા પછી શૌરીપુરનગરમાં શ્રી નેમિનાથ ભગ-
વંતની યાત્રા માટે આવેલા સૂરીશ્વરે શ્રી ઋષભજિન તેમજ શ્રી નેમિનાથ ભગવંતની
પ્રાચીન મોટી પ્રતિમાઓની તેમજ તે જ સમયે ખતાવાયેલ શ્રી નેમિજિનની પાદુકા-
પગલાંની પ્રતિષ્ઠા કરી. ત્યારબાદ આગ્રા નગરમાં શા. માનસિંહ કદયાણુમલ્લે કરાવેલ
શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ વિગેરે જિનબિંબોની સેંકડો સુવર્ણ ટંકના અર્ચપૂર્વક મહો-
ત્સવ કરીને પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે તીર્થ ત્યારથી પ્રગટ પ્રભાવવાળું બન્યું છે.

ત્યારબાદ ગુરુમહારાજ ફરી વાર કૃતેપુર નગરે આવીને બાદશાહને મળ્યા. તે સમયે
એક પ્રહાર સુધી ધર્મગોષ્ઠી કર્યા બાદ બાદશાહ બોલ્યો કે—“આપના દર્શનના અભિલાષી
મેં આપને દૂર દેશથી અત્રે બોલાવ્યા છે, પરંતુ આપ તો અમારું કંઈ પણ આતિથ્ય સ્વીકાર-
તા નથી, છતાં પણ આપને પસંદ પડે તેવી માગણી આપે કરવી જોઈએ કે જ્યાં અમે
કૃતકૃત્ય થઈએ.” એટલે યોગ્ય અવસર વિચારીને ગુરુમહારાજે સમસ્ત દેશમાં પર્યુષણ-
પર્વની અઠ્ઠાઈમાં અહિંસાની ઉદ્ઘોષણ કરવાનું તેમજ કદીઓનો છૂટકારો કરવાનું કહ્યું
ત્યારે સૂરિના આવા નિર્દોષીપણાથી તેમજ સરલ સ્વભાવ વિગેરે ગુણસમૂહથી ચિત્તમાં ચમ-
ત્કાર પામેલા બાદશાહે “અમારા તરફથી પણ ચાર દિવસ વધારે થાઓ ” એમ બોલીને
પોતાને આધીન સમગ્ર દેશોમાં શ્રાવણ વદિ દશમથી પ્રારંભીને ભાદરવા શુદ્ધ છઠ્ઠ સુધી

એટલે બાર દિવસ પર્વત 'અમારી' પળાવવા માટે પોતાના નામની સુવર્ણ મુદ્રાવાળા (છપવાળા) છ દ્રુમોનો પાદશાહે તરતજ ગુરુમહારાજને સમર્પણ કર્યા. તે છ દ્રુમોનો આ પ્રમાણે—

પહેલું ગુજરાત દેશનું, બીજું માલવા દેશનું, ત્રીજું અજમેર પ્રાંતનું, ચોથું દિલ્હી તેમજ ક્તેપુર નગરનું, પાંચમું લાહોર તેમજ મુલતાનાદિ શહેરોનું અને છઠ્ઠું પાંચ દેશ સંબંધી ગુરુની પાસે રાખવાનું—એમ છ દ્રુમોનો સૂચિત્તે સુપ્રત કર્યાં. આ પ્રમાણે તે તે દેશોમાં દ્રુમોનો મોકલવાથી અમારી-પડહની ઉદ્દેશ્યપણાં પાણીથી સીંચાયેલી અને પહેલાં નહિં જણાયેલી કૃપાવહી (કૃપાં પી વેલ) આર્થ અને અનાર્થ કુળાં પી મંડયો (દેશો) માં વિસ્તારવતી બની અર્થાત્ વિકસિત થઈ એટલે કે તે દ્રુમોનોને કારણે આર્થ અને અનાર્થ દેશોમાં પણ અમારી પાળવામાં આવી.

આ ઉપરાંત બંદીબાને પડેલા લોકોનો પણ છૂટકારો કરવાનું વચન સ્વીકારીને પાદશાહ ગુરુ પાસેથી જીવો થયો અને તે જ સમયે અનેક ગાઉના વિસ્તારવાળા ડાબર નામના મહાસરોવરે જઈને, દેશાવરોના લોકોએ ભેટણાં તરીકે અર્પણ કરેલા જુદી જુદી જાતના પક્ષીઓનો સાધુ-મુનિરાજે સમક્ષ પોતાના હાથે જ છૂટકારો કર્યો. તેમજ પ્રાતઃકાળે દેદખાનામાં પડેલા ઘણા બંદીઓને મુક્ત કર્યાં. આ પ્રકારે પાદશાહ સાથે મેળાપ કરવાથી પૃથ્વીપીઠ ઉપર શ્રી જિનમંદિર, ઉપાશ્રય વિગેરે સ્થળોના ઉપસર્ગને દૂર કરવા માટે દ્રુમોનો મેળવવાપૂર્વક શ્રી જૈનશાસનની અનેક પ્રકારે પ્રભાવનારૂપ જે લાભ થયો તેનું વર્ણન કરવાને કાણુ શક્તિમાન થઈ શકે ?

વળી ગુરુના ગુણમાહાત્મ્યથી ભકિતભાવવાળા મેડતાનગરના વાસી શા સદારંગે ચાચકસમૂહને હાથી, ઘોડા અને લાખો રૂપિયાના દાન દેવાવડે તેમજ દિલ્હી દેશમાં દરેક શ્રાવકબંધુને ઘરે બશેર-બશેર મીઠાઈ આપીને શ્રી જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરી હતી. શ્રી ક્તેપુરનગરમાં લાખો ટંકના વ્યયપૂર્વક મહોત્સવાદિ કરીને શા થાનાસંઘે એક અને શા દુર્જયમલ્લે બીજી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આગ્રામાં પહેલું, ક્તેપુરમાં બીજું, અલિરામાબાદમાં ત્રીજું અને ચોથું દ્રુમી વાર આગ્રામાં-એ રીતે ચાર ચાતુર્માસ તે દેશમાં કરીને ગુર્જર દેશમાં રહેલા શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વર વિગેરે સંઘના આચર્યથી પોતાના ચરણકમળથી પૃથ્વીને પાવન કરતા તેઓ શ્રી શ્રીશેષુજી, શ્રીપાદુજી, શ્રીદાનીઆર વિગેરે નામવાળા પુત્ર-પરિવારવાળા પાદશાહની પાસે દ્રુમોનો વિગેરે કાર્ય કરાવવામાં તત્પર શ્રી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયને મૂંચીને, મેડતા વિગેરે શહેરોના માર્ગદ્વારા વિદાર કરતાં કરતાં નાગપાદે રાત્રીમાં જ કરીને ચાલુ કરી કોઈકે કોઈકે આવી પડેલા.

ત્યાં અનુક્રમે નવીન બનેલ ચૈમુખ પ્રાસાદમાં શ્રી આદિજિન વિગેરે બિંબોની તેમજ શ્રી અજિતનાથ જિનાલયમાં શ્રી અજિતનાથ આદિ પ્રતિમાઓની એમ બે પ્રતિષ્ઠા કરીને યાત્રા નિમિત્તે આબૂતીર્થે ગયા. ત્યાં વિધિપુરસ્સર યાત્રા કરીને જવામાં વિહાર માટે તૈયારી કરે છે તેવામાં “ શીરોહો દેશમાં અગાઉ કરથી કંઠાળી ગયેલા લોકોનો કર લઇશ નહિ તેમજ હિંસા બંધ કરાવીશ ” એ પ્રમાણે મહારાજ સુલતાનજીએ પોતાના પ્રધાન પુરુષોદ્વારા વિજ્ઞપ્તિપૂર્વક કહેવરાવીને શીરોહી નગરમાં જ ચાતુર્માસ કરવાને માટે અત્યંત આગ્રહપૂર્વક ગુરુને બોલાવ્યા એટલે તે રાજના અતિવ આગ્રહથી તેમજ તે નગરમાં રહેનારા લોકો પરની કરુણાને કારણે ત્યાં આગળ ચાતુર્માસ કર્યા બાદ રોહસરોતરાના માર્ગે વિહાર કરતાં કરતાં તેઓશ્રીએ અનુક્રમે પાટણ આવી પહોંચ્યા.

આ બાબુ ગુરુમહારાજ પાદશાહના હૃદયરૂપી ક્યારામાં રોપેલી કૃપારૂપી વેલડીને પાદશાહની પાસે રહેલા શ્રી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે પોતાના જ રચેલા કૃપારસકોશ નામના ગ્રંથના સંભળાવવારૂપી જલથી અતિ પદ્ધતિ કરી અથવા પાદશાહના હૃદયને ધર્મરંગથી અતિવ વાસિત કર્યું. એને પરિણામે પાદશાહનો જન્મ થયેલો તે મહિનો, શ્રી પર્યુષણ પર્વના બારે દિવસો, બધા રવિવારો, બધી સંક્રાંતિ તિથિઓ, નવરોજ માસ, બધા છંદના દિવસો, બધા મિહર દિવસો અને સોફીઆન દિવસો—આ પ્રમાણે છ માસ લગભગ અમારી પાળવા માટે ફરમાન, તેમજ “ જીજ્યાવેરો ” નામનો કર માફ કરતું ફરમાન પાદશાહ પાસેથી પ્રાપ્ત કરીને ભેટણ તરીકે તેમણે ગુરુમહારાજને પાલનપુર નગર મોકલાવ્યું. અર્થાત્ સ્વશક્તિથી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે છ માસ સુધી અમારી પળાવવાના તેમજ “ જીજ્યાવેરો ” માફ કરાવવાના ફરમાનો મેળવ્યાં. આ બધી હકીકત લોકપ્રસિદ્ધ છે. નવરોજ વિગેરે દિવસોનું સ્પષ્ટીકરણ તે ફરમાનદ્વારા બાણી લેવું.

દિલ્હી દેશમાં પાદશાહે આપેલા બહુમાનને કારણે અપ્રતિમ રૂપ વિગેરે ગુણ-સમૂહના ધારક શ્રી ગુરુમહારાજનો ઉપદેશ સાંભળવાથી, તેમજ સૂરિજીના દર્શનથી ભલેજી વિગેરે જાતિના લોકોએ મધ્યમાંસલક્ષણ તથા જીવહિંસાદિ કાર્યનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ માર્ગનું અવલંબન લીધું. તેમજ કટલા શાસનના શત્રુઓ હતા તેઓ પણ સંપૂર્ણ ભક્તિભાવવાળા બન્યા અને અન્યપક્ષીય (ગચ્છીય) લોકો પણ તેમના પ્રત્યે ગુણાનુરાગી બન્યા.

પછી પાટણનગરમાં ચાતુર્માસ કર્યા બાદ વિ. સ. ૧૬૪૬માં ખંભાત તીર્થમાં શા તેજપાલે કહેલા હજારો રૂપિયાના વ્યયપૂર્વક અતિ ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા કરીને શ્રી જૈન શાસનની પ્રભાવના કરતા તે શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વર વિજયવંત વર્તે છે.

પાઠ. શ્રી વિજયદાનસૂર

જન્મ વિ. સં. ૧૫૫૩ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૫૬૨ : સુરિપદ વિ.

સં. ૧૫૮૭ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૬૨૨ : સર્વાશુ ૬૯ વર્ષ:

તેઓનો જન્મભા નામના ગામમાં જન્મ થયો હતો. વિ. સં. ૧૫૬૨ માં માત્ર નવ વર્ષની ઉંમરે તેમણે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી. સંવેગી સાધુઓ માટે આ સમય કટોકટીનો હતો. જુદા જુદા ગચ્છ, મત અને વાકાને કારણે ઠેકઠેકાણે શિથિલતા વધતી જતી હતી. આ. શ્રી. આનંદવિમળસૂરિએ આવા કટોકટીના સમયમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો પણ આ મહાન કાર્યમાં તેમને જોઈએ તેટલો સાથ ન મળ્યો; છતાં પણ પુરુષાર્થથી અને સ્વશિષ્યોની સામર્થ્યતાથી ઘણા સુધારો કરી નાખ્યો. પોતાના શિષ્યો પૈકી દાનસૂરિને સમર્થ અને શક્તિશાળી જાણી તેમણે તેમને પોતાની ખાતે સ્થાપ્યા.

શુરના અવસાન બાદ પણ વિજયદાનસૂરિએ તેમણે વાવેલા ખીજને સિંચન કયું અને સંયમ-સુધારણાથી વૃક્ષને વિશેષ નવપલ્લવિત બનાવ્યું. આ ઉપરાંત તેમણે ખીજનું મહત્ત્વનું કામ એ કયું કે એકખીજ ગચ્છો વચ્ચે વૈમનસ્વ દ્વર કરવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યો અને સૌ કોઈની શાન્તિ જળવાઈ રહે તેટલા માટે સ્વશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરચિત “કુમતિમતકુદાલ” જેવા અંથને જળશરણ કરાવ્યો તેમજ “સાત ખોલ” ની આજ્ઞા કાઢી. એક ખીજ મતવાળાને પરસ્પર અથડામણમાં ઉતરતાં કે વાદવિવાદ કરતાં અટકાવ્યા અને “જેમ ચાલે છે તેમ ચાલવા” કેવા માટેની જાહેરાત કરી.

જેમ સાધુ-સમાજમાં પણ અવ્યવસ્થા અને ચૈથિહ્ય જામ્યું હતું તેવી જ રીતે તેમનો સમય પણ રાજકીય અધાધીનો હતો. હિંદુ રાજાઓ પરસ્પર ઇર્ષ્યાભાવ કેળવી સંગઠન-શક્તિને છિન્નભિન્ન કરી રહ્યા હતા. આ અમોલી તકનો લાભ લઈ મોગલો ધીમે ધીમે પગપેસારો કરતાં કરતાં સમસ્ત ભારતને હાથ કરવા માગતા હતા. મોગલો પોતાની સત્તા જમાવવા, નિર્દયતા પણ વાપરતા અને દેવળો-મંદિરો સુદ્ધાંનો નાશ કરતા. શ્રી વિજયદાનસૂરિને શાસનના પટ્ટધર તરીકે આ બાબુ પણ લક્ષ આપવું પડતું અને જ્ઞાન-ભંડારો કે જ્ઞાનપ્રતિભાઓના રક્ષણ માટે પૂરતી કાળજી રાખવી પડતી. વિજયદાનસૂરિની દીક્ષા બાદ કેટલાક સમય પછી મોગલોએ ધીમે ધીમે પોતાની જડ મજબૂત કરી અને રાજકીય આંધીનો જમાનો પણ જોષો થવા લાગ્યો.

તેઓથી જગદ્ગુરુ વિજયહીરસૂરિ જેવા શિષ્યને કેળવનાર વ્યક્તિ હતા. તેમની શાસન-દાઝ અપૂર્વ હતી અને એકલ માટેની તેમની ઝંખના અહોનિશ જગૃત જ રહેતી. શાસનને ઉત્તમ સ્થિતિએ મૂકી વિ. સં. ૧૬૨૨ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૨ ના દિવસે પટાવલી (પાટણથી પંદર માઈલ દૂર) ગામે તેઓથી સ્વર્ગવાસી થયા. તેમણે કોઈ પણ અંધની નૂતન રચના કરી હોય તેવું જાણવામાં આવ્યું નથી.

૫૮. શ્રી હીરવિજયસૂરિ.

જન્મ વિ. સં. ૧૫૮૩ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૫૮૬ : પંડિત પદ વિ.
સં. ૧૬૦૭ : વાચક પદ વિ. સં. ૧૬૦૮ : આચાર્ય પદ વિ.
સં. ૧૬૧૦ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૬૫૨ : સર્વાયુ ૬૮ વર્ષ:

શ્રી સોમસુંદરસૂરિ જેવા પ્રભાવક પુરુષની જન્મભૂમિ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેલ પાલનપુરમાં વિ. સં. ૧૫૮૩ ના માગશર શુદ્ધિ નવમીના દિવસે ખીમસરા ગોત્રીય અને ઝોશવાળ વંશીય કુંરાશાહને ત્યાં તેમનો જન્મ થયો હતો. માતાનું નામ નાથીબાઈ હતું અને તેમનું “હીરજી” એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. હીરજીના જન્મ પહેલાં નાથીબાઈએ સંઘજી, સુરજી અને શ્રીપાલ નામના ત્રણ પુત્રો તેમ જ રંભા, રાણી અને વિમલા નામની ત્રણ પુત્રીઓ એમ છ સંતાનોને જન્મ આપ્યો હતો. હીરજી જેવા પુણ્યવંત પુત્રના જન્મથી કુંરાશાહની લાગ્યદેવીએ કંઈક ભેર કયું, અને “પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી જણાય” એ કહેવત અનુસાર હીરજી બાલ્યાવસ્થાથી જ તેજસ્વી, લક્ષણવાન અને સ્નેહાળ સ્વભાવનો બન્યો.

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતાં પાંચ વર્ષની વયે કુંરાશાહે હીરજીને વ્યવહારિક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ માટે શાળાએ મૂક્યો, અને ધાર્મિક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ માટે સાધુ-સંસર્ગ કરાવવા માંડ્યો. તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ, એકાગ્ર મન અને જ્ઞાન-પિપાસાને કારણે માત્ર બાર વર્ષની ઉમ્મરે જ હીરજી ધાર્મિક જીવનપરાયણ બન્યો. તેના ધાર્મિક આચાર-વિચાર અને રહેણીકરણી ઉપરથી કુટુંબી જનોને જણાયું કે—હીરજી તેજસ્વી ને વિદ્વાન સંત થશે.

કુદરતને પણ કંઈક એવું જ ગમતું હશે. લાગ્યયોગે થોડો સમય વીત્યો તેવામાં હીરજીના માતાપિતા સ્વર્ગવાસી થયા. સજ્જન પુરુષો ગમેતેવા પ્રસંગમાંથી પણ બોધ દ્યે છે તેમ હીરજીને આ બનાવથી સંસારની અસારતા તેમજ અનિત્યતાનું ભાન થયું. તેનો વિરક્તભાવ વૃદ્ધિ પામ્યો. બાદ હીરજીની બે બહેનો વિમળા અને રાણી જે પાટણ રહેતી હતી તે પાલણપુર આવીને હીરજીને પાટણ તેડી ગઈ.

પાટણમાં આ વખતે ક્રિયોદ્ધારક આનંદવિમળસૂરિજીના પદ્ધર શ્રી વિજયદાનસૂરિ ખિરાજતા હતા. હીરજી હમેશાં વંદન કરવા અને વ્યાખ્યાન-શ્રવણ નિમિત્તે ઉપાશ્રયે જવા લાગ્યો. વિજયદાનસૂરિના ઉપદેશે તેના કોમળ હૃદય-પટ પર અસર કરી અને હીરજીએ દીક્ષા લેવાનો મનમાં જ નિર્ધાર કરી વાળ્યો. પ્રસંગ સાધી બહેનને પણ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. બહેન સમજી અને શાણી હતી. પ્રાણી માત્રના કલ્યાણની ઊંચી હદ એ દીક્ષા છે એમ તે જાણતી હતી તેથી તેણે દીક્ષા લેવાનો નિષેધ પણ ન કર્યો તેમ જ ખુદ્દા શબ્દોમાં અનુમતિ પણ ન આપી; પરંતુ છેવટે બહેનને સમજાવી વિ. સં. ૧૫૯૬ ના કાર્તિક વદ ૨ ને સોમવારના દિવસે હીરજીએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી

અને તેમનું “ હીરહર્ષ ” એવું નામ રાખવામાં આવ્યું. હીરજીની સાથે બીજા આઠ જણાએ દીક્ષા લીધી. ધીમે ધીમે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતાં તેઓ સંયમ ધર્મમાં પ્રવીણ બન્યા.

હવે શુરુને તેમને ન્યાયશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ કરવાની લાવના થઈ. આધુનિક સમયમાં જેમ ન્યાયશાસ્ત્ર માટે ખંજાળ અને વ્યાકરણ માટે કાશીને કેન્દ્રસ્થાન માનવામાં આવે છે તેવી રીતે તે સમયે દક્ષિણમાં ન્યાયશાસ્ત્રના વિચક્ષણ વિદ્વાનો રહેતા હતા. શુરુ-આજ્ઞાથી ધર્મસાગર અને રાજવિમળને સાથે લઈને હીરહર્ષ સુનિ દેવગિરિ (દોલતાબાદ) ગયા. ત્યાં કેટલાક કાળ રહી “ ચિંતામણિ ” વિગેરે ન્યાયશાસ્ત્રના કઠિનમાં કઠિન ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસ કરી આવ્યા બાદ તેમની શક્તિ તેમજ ચોગ્યતા જોઈ વિ. સં. ૧૬૦૭ માં નાડલાઈ(મારવાડ)માં પંડિતપદ અને વિ. સં. ૧૬૦૮ માં તે જ નગરમાં વાયક-ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. બાદ વિ. સં. ૧૬૧૦ માં શીરાહીમાં ચાંગા મહેતાએ કરાવેલ મહોત્સવપૂર્વક આચાર્ય પદ-પ્રદાન કરવામાં આવ્યું અને તેમનું શ્રી હીર-વિજયસૂરિ એવું નામ સ્થાપવામાં આવ્યું.

આચાર્ય પદથી થઈ ગયા પછી તેઓ વિહાર કરી પાટણ આવ્યા અને ત્યાં તેમનો પાટમહોત્સવ કરવામાં આવ્યો, જે પ્રસંગે સૂબા શેરખાનના મંત્રી બજાશાહી સમરથે અતુલ દ્રવ્ય વાપર્યું. વિ. સં. ૧૬૨૨ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૨ ના રોજ વડાવહી- (પાટણથી પંદર માઈલ દૂર)માં શુરુમહારાજ વિજયદાનસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમના શિર પર ગચ્છની સારસંભાળનો ભાર આવી પડ્યો.

વિક્રમની સોળમી શતાબ્દિમાં ભારતમાં અને ખાસ કરીને શુજરાત પ્રાંતમાં અરાજકતાનું સામ્રાજ્ય જાગ્યું હતું. સૂબાઓ લગભગ સ્વતંત્ર જેવા બની ગયા હતા અને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રબળ હોરાન કરવી એ જ તેઓનો મનસૂબો રહેતો. આવી અસર સત્તરમા સદ્કામાં પણ ચાલુ હતી. કાયા કાનને કારણે સૂબાઓ વગરવિચારે હુકમો કરતા. પ્રબળ સાથોસાથ સંત-સંન્યાસ પુરુષને પણ હોરાન કરવામાં તેઓ પાછું વાળી જોતા નહિ. શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરિજીને પણ આવા કેટલાંક કષ્ટદાયક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું.

એક વખત સૂરિજી વિહાર કરતાં કરતાં ખંભાત પધાયો. ત્યાં રત્નપાલ ડોશી નામના ગૃહસ્થનો રામજી નામનો ત્રણ વર્ષનો પુત્ર વ્યાધિની વ્યથાથી પીડિત થતો હતો. રત્નપાળ શુરુના પ્રભાવથી વાકેફ હતો. તેણે શુરુજીને વિનંતિ કરી કે-“ હે મહારાજ ! આ મારા પુત્રને જો આપ નિરોગી બનાવશો તો હું તે તમને સુપ્રત કરી દઈશ. ” બાદ શુરુજી ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા અને બાગ્યાનુયોગે રામજી દિવસે દિવસે નિરોગી બનવા લાગ્યો. પછી તો તેને તદ્દન આરામ થઈ ગયો. બધારે રામજી આઠ વર્ષની ઉંમરનો થયો ત્યારે આચાર્યશ્રી પુનઃ ખંભાત પધાયો અને રત્ન-

પાલ પાસે તેના કહેવા મુજબ રામજીની માંગણી કરી. કાર્ય સરી જવાથી રત્નપાલની વૃત્તિ ફરી ગઈ હતી તેથી ઊલટો તે ગુરુ સાથે કલેશ કરવા લાગ્યો. તલમાં તેલ ન હોવાથી ગુરુએ તે વાત પડતી મૂકી, પણ રત્નપાલ હજુ નિશ્ચિંત થયો ન હતો. લાગવળ પહોંચ્યાડી ખંભાતના સૂળા શીતાખખાનને તેણે જણાવ્યું કે—‘હીરવિજયસૂરિ આઠ વર્ષના બાળકને સાધુ બનાવવા ચાહે છે.’ કાચા કાનના સૂળાએ હીરવિજયસૂરિ અને બીજા સાધુઓને પકડી લાવવા વોરંટ કાઢ્યું. આ ઉપદ્રવમાંથી બચવા સૂરિજીને તેવીશ દિવસ સુધી ગુપ્તપણે સંતાઈ રહેવું પડ્યું હતું.

x

x

x

વિ. સં. ૧૬૩૦ માં જ્યારે સૂરિજી બોરસદમાં હતા ત્યારે કુણું ઋષિના ચેલા જગમાલ ઋષિએ આવી તેમની પાસે ફરિયાદ કરી કે—‘મને મારા ગુરુ પોથી આપતા નથી તો તમે તે અપાવો.’ ગુરુએ જણાવ્યું કે—‘તારા ગુરુ તારામાં લાયકાત નહીં જોતા હોય તેથી નહીં આપતા હોય, તેમાં તકરાર કરવાની જરૂર નથી.’ તેને વિશેષ સમજાવવામાં આવ્યો. છતાં તે સમજ્યો નહિ ત્યારે તેને “ગચ્છખહાર” કર્યો. આથી જગમાલ ઊલટો સૂરિજી પ્રત્યે વિશેષ વિદ્વેષી બન્યો અને ત્યાંથી પેટલાદ જઈ ત્યાંના હાકેમને હીરવિજયસૂરિ સંબંધી કેટલીક બનાવટી વાતો કહી. હાકેમ ચીડાયો અને સૂરિજીને પકડવા માટે સીપાઈઓ મોકલ્યા. સીપાઈઓ બોરસદ આવ્યા પણ કાર્ય સિદ્ધ થયું નહિ એટલે ફરી વાર ઘોડેસ્વાર લઈને આવ્યા, છતાં પણ નિષ્ફળતા જ મળી. શ્રાવકોએ ઘોડેસ્વારોને “દામનીતિ” થી સમજાવી લીધા એટલે તે ઊલટા જગમાલની વિરુદ્ધ થઈ ગયા. પણ જગમાલ આટલેથી અટકે તેમ ન હતો. તે સમ્રાટ અકબર સુધી પહોંચ્યો અને તેને જેમ તેમ સમજાવી સૂળા સાહિબખાન ઉપર ફરમાન લખાવી લાવ્યો, પરંતુ માનુ કહ્યાણુ અને માનસિંઘને આ હકીકતની જાણ થતાં જ તેમણે અકબરને સાચી સમજ પાડી અને જગમાલની વિરુદ્ધ ફરમાન લખાવી લીધું અને ત્વરાથી તે ફરમાન જગમાલ ગુજરાત પહોંચ્યા અગાઉ ગંધાર મોકલી આપ્યું. પરિણામે જગમાલ સૂરિજીને કંઈ નુકશાન કરી શક્યો નહિ અને જ્યારે સૂરિજીને અકબર પાસે જવાનું થયું ત્યારે તેની પ્રાર્થના પરથી તેને પુનઃ ગચ્છમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો.

x

x

x

સૂરિજી વિહાર કરી કુણુગેર (પાટણથી ત્રણ ગાઉ દૂર) આવ્યા અને ત્યાં જ ચોમાસું કર્યું. આ વખતે “સોમસુંદર” નામના એક આચાર્ય પણ ત્યાં જ ચોમાસું રહ્યા હતા. પર્યુષણ વીત્યા પછી ત્યાં ઉદયપ્રભસૂરિx આવી ચઢ્યા અને

* પ્રસાસમા પદ્ધતિ શ્રી સોમસુંદર સમજાવા નહિ. આ સોમસુંદર કોઈ બીજા જ જણાય છે.

x આ ઉદયપ્રભસૂરિ શિયિલાચારી હોવાનું અનુમાન થાય છે, કારણ કે ચોમાસાની અંદર એક ગાસધી બીજે ગામ વિહાર કરી શકાય નહીં.

હીરવિજયસૂરિને કહેવરાવ્યું કે—“ તમે સોમચુંદરસૂરિને ખામણાં કરો તો અમે પણ તમને ખામણાં કરીએ.” સૂરિજીએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે—“ અમારા ગુરુજીએ નથી કયાં તો મારાથી કેમ થઈ શકે ? ” સૂરિજીના આવા જવાબથી તે સાધુઓ તેમની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા અને ઉપદ્રવ કરવાના બહાનાથી પાટણના સૂળા કલાખાનને મળી જણાવ્યું કે—“ હીરવિજયસૂરિએ વરસાદ અટકાવ્યો છે. ’ જુદિવાળો માનવી તે સાચું માની શકે નહિ પણ પાટણનું આધિપત્ય લોગવનાર કલાખાને તે સાચું માન્યું અને ગુરુને પકડી લાવવા માટે સો ઘોડેસ્વારો રવાના કર્યો. ઘોડેસ્વારો કુણ્ગેરની ચારે તરફ ફરી વળ્યા. સૂરિજી રાતોરાત ત્યાંથી નીકળી ગયા અને વડાવલીના રહીશ તોલા ધામીની સહાયથી વડાવલી પહોંચ્યા. ઘોડેસ્વારો કુણ્ગેરમાં તપાસ કરી સૂરિજીના પગલે-પગલે વડાવલી આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પંજુ ખૂબ તપાસ કરી છતાંય ગુરુનો પત્તો લાગ્યો નહીં એટલે સ્વારો પાટણ પાછા ચાલ્યા ગયા. આ ઉપદ્રવમાંથી બચવા ગુરુને ત્રણ માસ પર્યંત લોંબરામાં ગુપ્તપણે રહેવું પડ્યું હતું.”

x

x

x

વિ. સં. ૧૬૩૬ માં તેઓશ્રી અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાંના હાટેમ શિહાબખાનને કાંઈએ બંધેથી કે—“ હીરસૂરિએ વરસાદ રોકી રાખ્યો છે. ’ શિહાબખાને તરત જ હીર-વિજયસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે—“ અમે વરસાદને શા માટે બાંધી લઈએ ? વરસાદના અભાવમાં લોકોને શાન્તિ મળે નહીં અને લોકોને શાન્તિ ન હોય તો અમને કયાંથી શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય ? ” આ પ્રમાણે વાતચીત ચાલતી હતી તેવામાં અમદાવાદના જૈન ગૃહસ્થ કુંવરજી ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને સૂળાને જૈન સાધુઓનાં પવિત્ર આચાર-વિચાર તેમજ સંયમ-પાલનની હકીકતથી વાકેફ થયો. શ્રેષ્ઠીની સમજાવટથી સૂળાએ સૂરિજીને ઉપાશ્રયે જવાની છૂટ આપી. આ હર્ષદાયક પ્રસંગે લોકોને દાન આપવામાં આવ્યું. દાન આપતાં આપતાં એક તુરકી શખસ સાથે કુંવરજી શેઠને બોલાવ્યાલી થઈ. તુરકી સીપાઈએ સૂરિજીને પુનઃ ફાસાવવાના ઇરાદાથી આઠ દિવસ બાફ કાટવાલ પાસે જઈ દાન બંધેયો. કાટવાલે શિહાબખાનને વાત કરી. ખાને ગુસ્સે થઈ સૂરિજીને પકડવા સિપાઈઓ મોકલ્યા. સીપાઈઓએ ઝવેરીવાડામાં આવી સૂરિજીને પકડ્યા. સીપાઈઓ સૂરિજીને બપોરે લઈ જવા લાગ્યા ત્યારે રાઘવ નામનો ગંધવ અને શ્રી સોમસાગર વચ્ચે પડ્યા. છેવટે હીરવિજયસૂરિને છોડાવ્યા અને સૂરિજી ઉઘાટે શરીરે ત્યાંથી નારી છૂટ્યા. આ સમયે દેવજી નામના લોકોએ તેમને આશ્રય આપ્યો હતો. ટેટલાક દિવસો બાફ આ ધમાલ શાન્ત પડી અને સૂરિજી પુનઃ પ્રકટપણે વિહાર કરવા લાગ્યા. વિ. સં. ૧૬૩૬ નો છેલ્લો ઉપદ્રવ પતી ગયા પછી તેઓ ૧૬૩૭ નું આતુમોસ બોર-સદમાં રહ્યા. બાદ તેઓ ખંભાત પધાયો અને વિ. સં. ૧૬૩૮ ના મહા શુદ્ધિ ૧૩ ના રોજ સૂરિના હસ્તે સંઘવી ઉદયકરણે ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી તેણે આખું-

ચિત્તોડની યાત્રા માટે સંઘ કાઢ્યો અને આ સંઘયાત્રા પછી ગુરુજી ગંધાર પધાયા.

હવે સમ્રાટ અકબર સાથે હીરવિજયસૂરિનો સંબંધ કેવી રીતે થયો તે પરત્વે કંઈક દૃષ્ટિપાત કરી લઈએ.

એક વખત બાદશાહ અકબર મહેલના અડ્ડે બેસી નગરચર્ચા બેઠ રહ્યો હતો તેવામાં તેના કાને વાજિંત્રનો અવાજ પડ્યો, તેથી તેણે પાસે ભિલેલા નોકરને પૂછ્યું કે-“ આ શેનો અવાજ થાય છે ? ” જવાબમાં નોકરે જણાવ્યું કે-“ ચાંપા નામની એક શ્રાવિકાએ છ મહિનાના ઉપવાસો કર્યા છે તેના બહુમાન ખાતર આ વાજિંત્રો વાગી રહ્યા છે. જોનોના તે ઉપવાસો એવા હોય છે કે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે માત્ર દિવસે જ ગરમ પાણી સિવાય કોઈ પણ પદાર્થ મુખમાં નાખી ન શકાય. ” અકબર આ સાંભળી આશ્ચર્યમુગ્ધ બની ગયો. “ છ મહિનાના ઉપવાસ ” સંબંધી તેના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ. તેણે વિચાર્યું કે મુસલમાનો એક મહિનાના રોજ કરે છે તેમાં ચ પણ રાત્રે તો પેટ ભરીને ખાય છે તો આ માત્ર પાણી વાપરીને જ છ મહિનાના ઉપવાસ કેમ થઈ શકે ? સત્ય વસ્તુની સાબિતી ખાતર તેણે મંગલ ચોધરી અને કમરૂખાનને ચાંપા શ્રાવિકાને ત્યાં તપાસાર્થે મોકલ્યા.

તેઓ બંનેએ ત્યાં જઈને ચાંપાને પૂછપરછ કરી અને સાચી વસ્તુ નજરોનજર નીહાળી તેઓ બંને બાદશાહ પાસે પાછા આવ્યા. ચાંપાને લગતી હકીકત કહી સંભળાવી તેઓએ ઉમેર્યું કે-“ આ બધો પ્રતાપ તેમના ગુરુ હીરવિજયસૂરિનો છે એમ ચાંપા શ્રાવિકા કહે છે. ” અકબરને આવા પ્રતાપી ગુરુજીના દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા બગી.

કેટલાક દિવસો બાદ એક મોટો વરઘોડો અકબરની દૃષ્ટિએ પડ્યો એટલે ટોડર-મલ્લને તેણે પૂછ્યું કે-“ આ શું છે ? ” ટોડરમલ્લે જણાવ્યું કે-“ ચાંપા નામની શ્રાવિકાએ કરેલ છ મહિનાની તપશ્ચર્યા આજે પૂર્ણ થઈ છે અને તે હર્ષદાયક પ્રસંગ નિમિત્તે શ્રાવિકાએ આ વરઘોડો ચઢાવેલ છે. ” ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું કે ‘ શું ’ તે બાદ પણ આ વરઘોડામાં સામેલ છે ? ’ ટોડરમલ્લે હા કહી અને તેવામાં વરઘોડો પણ રાજમહેલ સમક્ષ આવી પહોંચ્યો. બાદશાહે વિવેકી માણસોને મોકલી ચાંપાને આદરપૂર્વક પોતાના મહેલમાં બોલાવી અને તપશ્ચર્યાને લગતી હકીકત પૂછી. ચાંપાએ ફક્ત પોતાના ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિનો પ્રભાવ કહી બતાવ્યો. આ વાત સાંભળી અકબરની ગુરુ-દર્શનની ઉત્કંઠા વધુ બળવત્તર બની અને તરત જ માનુ કહ્યાણુ અને થાનસિંધ રામજી નામના બે જૈન ગૃહસ્થોને બોલાવી કહ્યું કે-“ તમે હીરવિજયસૂરિને અહીં પધારવા માટે વિનંતિપત્ર લખો, હું પણ એક જુદો પત્ર લખું છું. ”

શ્રાવિકાએ સૂરિજી પર પત્ર લખ્યો અને અકબરે ગુજરાતના સૂબા શિહાબખાન

ઉપર પત્ર રવાના કર્યો, અને તેમાં બારે આગતાસ્વાગતાપૂર્વક સૂરિજીને મોકલવા કરમાન કયું.

બાદશાહ અકબરનો આ પત્ર જોઈ શિકાબખાન તો સ્તબ્ધ જ બની ગયો. પૂર્વે પોતે કરેલ ઉપદ્રવ તેને યાદ આવ્યો. પોતે કરેલ ભૂલ માટે તેને પસ્તાવો થવા લાગ્યો. પણ ગત્તું ન જોત્તું એમ સમજી બાદશાહના હુકમનો કેવી રીતે અમલ કરવો તે જ તે વિચારવા લાગ્યો. પછી અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થોને બોલાવીને આગ્રાના શ્રાવ-કોનો તેમજ બાદશાહનો ખરીતો વાંચી સંભળાવ્યો. જવાબમાં શ્રાવકોએ જણાવ્યું કે ‘સૂરિજી હાલમાં ગંધારમાં બિરાજે છે, માટે ગંધાર જઈ અમે વિનંતિ કરી આવીએ.’

અમદાવાદના ગૃહસ્થોની સૂચનાથી ખંભાતના કેટલાક ગૃહસ્થો સીધા ગંધાર પહોંચ્યા. અમદાવાદ અને ખંભાતના આગેવાન શ્રાવકોના આગમનથી સૂરિજીને આનંદ તો થયો પણ તેગના અચાનક આગમનનું શું કારણ હશે ? એવી શંકાએ પણ સાથે સાથે હૃદયમાં સ્થાન લીધું. બપોરના આહાર-પાણી કર્યા બાદ કેટલાક આગેવાનો તેમજ સૂરિજી એકાંતમાં વિચાર કરવા બેઠા. શુરુલ પર વીતેલી વીતક-કથાઓથી સૌ કોઈ વાંકેડું હતા અને અકબર બાદશાહના આ અચાનક આમંત્રણથી પણ સૌ કોઈ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ પણ થઈ ગયા હતા. સર્વે પોતપોતાના મનમાં આવે તેવો અભિપ્રાય જણાવવા લાગ્યા. આ ચર્ચા દરમિયાનના બધા સમય સુધી સૂરિજી શાન્ત રહ્યા અને થતી ચર્ચા એકચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા. ચર્ચાના અંતમાં છેવટે તેમણે જણાવ્યું કે—“ પૂર્વાચાર્યોએ કેવળ શાસનની સેવા માટે માન-અપમાનની દરકાર કર્યો વગર જ રાજદરબારમાં પગ-પેસારો કરી રાજાઓને પ્રતિબોધ્યા હતા એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ દ્વારા શાસન-હિતનાં અનેક કાર્યો કરાવ્યા હતા. લાગે મનુષ્યોને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ રહેલો છે તેના કરતાં પણ અધિક લાભ એક સમ્રાટને પ્રતિબોધવામાં છે, માટે બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કરવો ત્યજી દઈ સમ્રાટ અકબર પાસે જવા માટે મારી સાથે સૌ સમ્મત થાઓ.” સૂરિજીના ગંભીરશયની અને અપૂર્વ હિંમતની શ્રાવકો પર શીઘ્ર અસર થઈ અને સૌ સૂરિજીના અભિપ્રાયને સમ્મત થયા.

માગશર વદિ ૭ ના દિવસે સૂરિજીએ વિકાર શરૂ કર્યો અને પહેલું મુકામ ચાંચો-લમાં કયું. ત્યાંથી જાંબુસર થઈ ધુઆરજીના આરે મહી નદી પાર કરી વટાદરે ખાવ્યા બધાં પંજળને સંઘ વાંદવા આવ્યો હતો આ ગામમાં રાત્રિના સમયે એક અજાણીબીથો બનાવ બન્યો. જ્યારે રાત્રિના સમયે શુરુલ કંઈક ન્તગૃત અને કઈક નિદ્રિત અવસ્થામાં હતા તેવામાં એક દિવ્યાકૃતિવાળી સ્ત્રી આવીને બોલી કે—‘અકબર આપને ધણે જ ચાહે છે માટે કોઈ પણ નિતની શંકા રાખ્યા સિવાય ત્યાં પધારો અને વીરશાસનની શોભા વધારો.’ સૂરિજી વધુ ગ્રંથે તે પહેલાં તો તે દિવ્ય સ્ત્રી અંતર્ધાન

થઈ ગઈ, પણ આ બનાવથી સૂરિજીનો ઉત્સાહ અતિવ વૃદ્ધિ પામ્યો. આગળ વિહાર લંબાવી સોજીતરા, માતર અને ખારેજી આદિ સ્થળોએ થઈ તેઓ અમદાવાદ આવ્યા.

અમદાવાદના સંઘે અત્યંત આડંબરપૂર્વક પ્રવેશ-મહોત્સવ કર્યો. અહીંના સૂખા શિક્ષણખાનને સૂરિજીને મળવું અકારું થઈ પડ્યું, તેનો પગ ભારે થઈ ગયો; પરંતુ ગમે તેમ તો ય સમ્રાટનો હુકમ માન્યા સિવાય ચાલે તેમ ન હતું. સૂરિજીને તેણે પોતાના દરબારમાં પધરાવ્યા અને મણિ, રત્ન, સુવર્ણ વિગેરેની લેટ ધરી તે સ્વીકારવા પ્રાર્થના કરી. ગુરુજીએ પોતાનો નિઃસ્પૃહ ભાવ બતાવી જૈન સાધુના આચારવિચાર અને કંચન-કામિનીના ત્યાગની હકીકત સમજાવી. સૂરિજીના આ નિઃસ્પૃહભાવે તેમ જ ઉપદેશે શિક્ષણખાનના હૃદય પર સચોટ અસર કરી અને પોતાના પૂર્વકૃત કૃત્ય બદલ વિનીતભાવે માફી માગી. પછી તેણે અકબર પર એક લાંબો પત્ર લખ્યો જેમાં તેણે હીરવિજયસૂરિના ચારિત્રની તેમ જ સદ્ગુણોની ભારોભાર પ્રશંસા કરી હતી.

અમદાવાદમાં કેટલીક સ્થિરતા કર્યોબાદ તેઓશ્રી વિહાર કરતાં કરતાં પાટણ પધાર્યા. અહીંથી વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય વગેરે પાંત્રીશ સાધુઓએ સૂરિજીથી અલગ પડી આગળ વિહાર શરૂ કર્યો, અને સૂરિજી વિહાર કરતાં કરતાં જેટલા સમયે સાંગાનેર પધાર્યા તેટલા સમય દરમિયાનમાં તો તેઓ ફતેહપુર સીકરી પહોંચી પહોંચી ગયા. અકબર પાસે પહેલાં પહોંચી જવામાં તેઓનો ઉદ્દેશ અકબરની હીરવિજયસૂરિ પ્રત્યેની નેમ જાણી લેવાની હતી એટલે ફતેહપુરમાં આવીને તરત જ તેમણે થાનસિંગ તથા માનુ કલ્યાણ પાસે જઈ અકબરને મળવા માટેની પોતાની જિજ્ઞાસા દર્શાવી. બાદ તેઓ અબુલ ફઝલને મળ્યા અને તેના દ્વારા રાજાનો હેતુ જાણી લીધો. પછી બાદશાહને મળ્યા અને બાદશાહે હીરવિજયસૂરિના આ શિષ્યો પ્રત્યે અતિવ પ્રેમભાવ બતાવ્યો અને સિંહાસનથી ઊભા થઈ ગાલીચા બહાર જ્યાં ઉપાધ્યાયજી ઊભા હતા ત્યાં સામે ગયો. ઉપાધ્યાયે “ધર્મલાલ” રૂપ આશીર્વાદ આપ્યો અને અકબરે સૂરિજીના આગમનની પૃચ્છા કરી. ઉપાધ્યાયજીએ જણાવ્યું કે-‘તેઓ ચાલુ વિહારમાં છે અને જેમ બને તેમ જલદી અત્રે આવી પહોંચશે.’

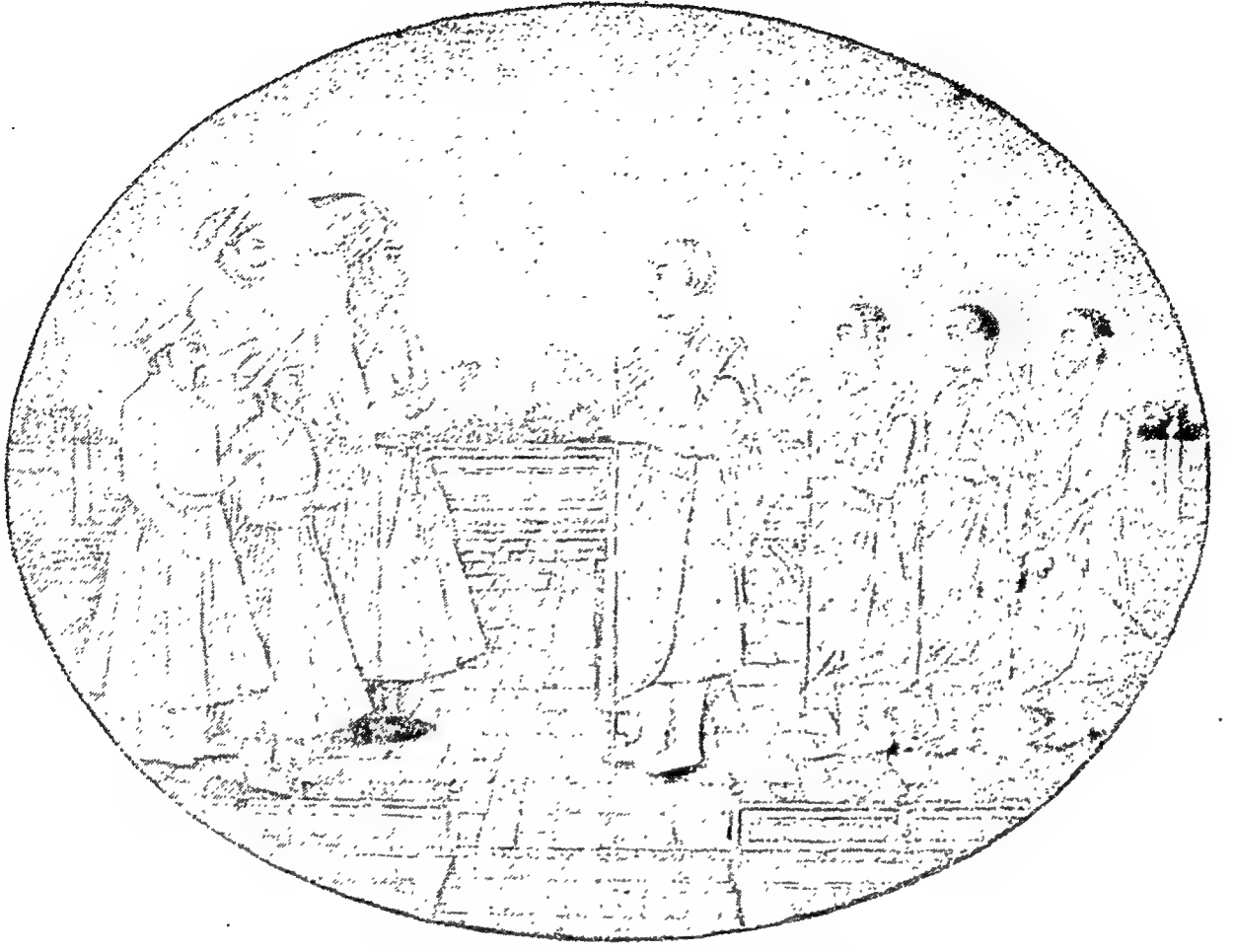
સાંગાનેરથી વિહાર કરતાં કરતાં સૂરિજી ફતેહપુર સીકરીથી છ ગાઉ દૂર અભિરા-માબાદ આવી પહોંચ્યા. થાનસિંગ અને માનુ કલ્યાણે સૂરિજીના અપૂર્વ સ્વાગત માટે બાદશાહી રિયાસતનો બંદોબસ્ત કરી વાળ્યો અને વિ. સંવત ૧૬૩૯ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ના દિવસે સૂરિજીએ ધામધૂમપૂર્વક ફતેહપુરમાં પ્રવેશ કર્યો.

જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૩ને દિવસે બાદશાહ સાથે સૂરિજીની પહેલવહેલી મુલાકાત થઈ અને તે સમયે તેમની સાથે પંડિત અને વિચક્ષણ તેર સાધુઓ હતા. સૂરિમંડળને આવતું જોઈ બાદશાહ પોતાના મિત્રમંડળ સાથે ઊભો થઈ ગયો અને વિનયપૂર્વક કુશળ-મંગળના

1

1

1

સમ્રાટ અકબરે જગદ્ગુરુ વિજયહીરસૂરીશ્વરના
કરેલ અપૂર્વ આદરસહાર

સમાચાર પૂછ્યા. પછી વિશેષ ધર્મચર્ચા કરવા માટે ચિત્રશાળાના એક કમરામાં પધારવા સમ્રાટે સૂરિજીને વિનંતિ કરી એટલે તેઓ ચિત્રશાળા તરફ આહ્વા, પણ પ્રવેશદ્વાર આગળ આવતાં સુંદર બીજાવેલો ગાલીચો ભેગો અને તરત જ ચોભાઈ ગયા. સૂરિજીને અટકી ગયેલા ભેંઠ બાદશાહે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે શુરુએ જણાવ્યું કે-‘ગાલીચા પર પગ મૂકીને ચાલવાનો અમારો અધિકાર નથી.’ બાદશાહને આવી વાતથી વિશેષ આશ્ચર્ય થયું અને કહ્યું કે-‘ગાલીચો તદ્દન સ્વચ્છ છે. કોઈ પણ જાતના પગ પર નથી તો આપને આ ગાલીચા પર ચાલવામાં શી હેતુ છે?’ સૂરિજીએ કહ્યું કે-‘અમારો સાધુઓનો એવો આચાર છે કે દૃષ્ટિપૂર્વક ન્યસેત્ પાદમ્બર્યથાં ન્યાં ચાલવું અગર બેસવું હોય ત્યાં દૃષ્ટિથી જમીનને ભેંઠ લેવી ભેંઠજી.’ સૂરિજીના આ કથનથી બાદશાહને મનમાં કંઈક હાસ્ય આવ્યું. આવા મનોહર સ્વચ્છ ગાલીચામાં જંતુઓ આવીને ક્યાંથી પેચી જતા હશે? એવો વિચાર કરતાં કરતાં જેવો તેણે ગાલીચાનો એક છેડો જાણી કયો કે તેની નીચે કીડીઓનો ઢગલો ભેગો. બાદશાહ તો આ દૃશ્ય નીહાળી દંગ જ થઈ ગયો. શુરુ પ્રત્યેના ભક્તિભાવમાં ઘણું જ વધારો થયો અને તે તેમને સાચા ક્ષીર માનવ લાગ્યો. પછી યોગ્ય આસન પર બેસીને શુરુએ સામાન્ય ઉપદેશ આપ્યો અને પાછળથી દંકમાં શુદ્ધ દેવ, શુરુ અને ધર્મજી સ્વરૂપ સમજાવ્યું. ધર્મોપદેશને અંતે અકબરને જણાવ્યું કે-આચાર્યશ્રી એક પ્રતાપી અને પંડિત પુરુષ છે. પછી તેણે પોતા પાસે આવેલ પુસ્તકનો ભંડાર મંગાવ્યો અને સૂરિજીને તે સ્વીકારવા આગ્રહ કર્યો. શુરુજીએ જણાવ્યું કે-‘અમે અમારાથી ઉઠાવાય તેટલાં જ પુસ્તકો સાથે રાખીએ છીએ. વળી ન્યાં જઈએ ત્યાં અમને પુસ્તક મળી રહે છે. વળી પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવાથી મમત્વભાવ બંધાઈ જાય છે માટે અમે તે સ્વીકારી શકશું નહિ.’ બાદશાહને સૂરિજીની નિઃસ્પૃહતા માટે માન ઉપજ્યું પણ છેવટે અત્યંત આગ્રહથી સૂરિજીને તે સમર્પણ કર્યું ત્યારે સૂરિજીએ જણાવ્યું કે-‘આટલાં બધાં પુસ્તકો સાથે ફેરવવા તે કીઠ નહિ તેથી જો એને માટે એક ભંડાર બનાવવામાં આવે તો સારું.’ બાદશાહ આ વાતથી અત્યંત રંજિત થયો અને યાનસિંબને તાત્કાલિક જ્ઞાનભંડાર બનાવવા માટે કહેવામાં આવ્યું. છેવટે આગ્રામાં અકબરના નામથી જ એક જ્ઞાનભંડાર બનાવવામાં આવ્યો અને ત્યાં ઉપરોક્ત પુસ્તકો સંગ્રહવામાં આવ્યા.

ફતેહપુર સીકરીમાં થોડીક સ્થિરતા કરી સૂરિજી આગ્રા પધાર્યા અને આતુમીસ પણ ત્યાં જ થયું. જ્યારે પર્યુષણના પવિત્ર દિવસો પાસે આવ્યા ત્યારે આગ્રાના શ્રાવકોએ વિચાર કર્યો કે સૂરિજીને બાદશાહ અત્યંત માન આપે છે તો પર્યુષણના આ દિવસ “અમારી” પાળવામાં આવે તો સારું. પછી પરસ્પર વિચાર કરી શ્રાવકો

* શ્રી હીરવિજયસૂરિ સમ્રાટ અકબરને મળ્યા તે અઢાઈ નાગપુરીય તપશ્ચળા પદમુંદરગણિ નામના યતિ બાદશાહને મળ્યા હતા. તેઓ વાઢી હતા. વાઢમાં તેણે રાત્રસમા મળે એક વાઢીને પરાસ્ત કર્યો હતો. તેણે સમ્રાટને પોતાના પુસ્તકો અર્પણ કર્યાં હતાં, તે જ પુસ્તકો સમ્રાટે સૂરિજીને અર્પણ કર્યાં.

સિંધુનદીને કિનારે બાદશાહ પાસે પહોંચ્યા અને વાત કરી. બાદશાહે તરત જ આઠ દિવસનું ફરમાન પત્ર લખી આપ્યું અને આગ્રામાં આઠ દિવસ સુધી ડોઢ પણ માણસ ડોઢ પણ છવની હિંસા ન કરે એવો હુકમ ફેરવવામાં આવ્યો.*

ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી સૂરિજી શૌરીપુરની યાત્રાએ ગયા. ત્યાંથી પાછા આવે આવ્યા. પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો કરી પુનઃ ક્ષેત્રપુર સીકરી પધાર્યા. આ પ્રસંગે ગુરુજીને બાદશાહ સાથે વધારે સમાગમ કરવાનો સમય મળ્યો હતો. બાદશાહના ખાસ માનીતા અખુલ ફજલ સાથે સૂરિજીને ગાઢ મિત્રતા જામી હતી અને જાને વિદ્વાન હોઈ જ્ઞાન-ગોળીમાં ઉભયને આનંદ ઉપજતો.

એકદા અખુલફજલ અને હીરવિજયસૂરિ જ્ઞાન-ગોળી કરી રહ્યા હતા તેવામાં અખુલ ફજલના મહેલે બાદશાહ અચાનક આવી ચઢ્યો. પ્રસંગ સાધી અખુલ ફજલે હીર-વિજયસૂરિના અદ્ભુત જ્ઞાનની અત્યંત પ્રશંસા કરી. બાદશાહ પણ અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને જણાવ્યું કે-“આપ આપના સમયનો ભોગ આપી અમારી ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યા છો તો મારા લાયક કામ બતાવી મારું કલ્યાણ કરશો તો હું આપનો વધુ ઉપકાર માનીશ.” ‘અલયદાન’ જેવું એકે પુણ્ય નથી એમ સૂરિજી સારી રીતે સમજતા હતા તેથી તેમણે સમગ્ર પક્ષીઓને પાંજરામાંથી મુક્ત કરવા માટે માગણી મૂકી. રાજાએ અત્યંત હર્ષપૂર્વક તે માગણી સ્વીકારી અને પાંજરામાંથી સર્વ પશુ-પક્ષીઓને મુક્ત કર્યા.

બાદશાહને પણ આ સમયે અવકાશ હતો એટલે ધર્મચર્યા આગળ ચાલી અને પ્રસંગે પ્રસંગે વાતચીતમાં સૂરિજી અલયદાનનું મહત્ત્વ સમજાવતા ગયા. છેવટે પર્યુષણના આઠ દિવસમાં અકબરના સમગ્ર રાજ્યમાં “અમારી” પળાવવા માટે ઉપદેશ આપ્યો ત્યારે બાદશાહે પોતાના તરફથી ચાર દિવસ વધારી કુલ બાર દિવસ [શ્રાવણ વદિ ૧૦ થી ભાદરવા શુદ્ધિ ૬ સુધી]નું ફરમાન પત્ર લખી આપ્યું. તે ફરમાનની છ નકલો કરવામાં આવી જેમાંની (૧) ગુજરાત ને સૌરાષ્ટ્ર, (૨) દિલ્હી, ક્ષેત્રપુર વગેરેમાં (૩) અજમેર, નાગપુર વિગેરેમાં, (૪) માળવા અને દક્ષિણ દેશમાં (૫) લાહોર તથા મુલતાનમાં મોકલવામાં આવી અને છઠ્ઠી નકલ સૂરિજીને સોંપવામાં આવી.

સૂરિજી ક્ષેત્રપુર સીકરીમાં રહ્યા ત્યાં સુધીમાં બાદશાહ સાથે અનેક વખત મુલાકાત થઈ અને તે દરમિયાન જુદા-જુદા વિષયોને અંગે બાદશાહ સાથે ચર્ચા કરી તેને સત્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું. બાદશાહ આથી અતિ રંજિત થયો અને તેના બદલા તરીકે એક મોટી સલા ભરી સૂરિજીને “જગદ્ગુરુ” ના બિરુદથી વિભૂષિત કર્યા. આ પદ-પ્રદાનની ખુશાલીમાં રાજાએ અનેક જનોને અલયદાન પણ આપ્યું.

* હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય અને જગદ્ગુરુકાવ્યમાં આ સંબંધી હકીકત આપવામાં આવી નથી બધારે “હીરવિજયસૂરિ રાસ” માં ઋષભદાસ કવિ પાંચ દિવસની અમારી પળાવ્યાનું જણાવે છે.

એક દિવસે ખીરબલને સૂરિજીની જ્ઞાન-શક્તિ માખવાની ઇચ્છા થઈ. બાદશાહની રાજ માગી ખીરબલે ગુરુજીને પ્રશ્ન કર્યો કે-

ખીરબલ-મહારાજ ! શું શંકર સગુણ હોઈ શકે ?

સૂરિજી-હા, શંકર સગુણ છે.

ખીરબલ-હું તો માત્ર છું કે શંકર નિર્ગુણ જ છે.

સૂરિજી-તા, એમ ન હોઈ શકે. તમે શંકરને ઇશ્વર માનો છો ?

ખીરબલ-હા.

સૂરિજી-ઇશ્વર જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ?

ખીરબલ-ઇશ્વર જ્ઞાની છે.

સૂરિજી-જ્ઞાની એટલે ?

ખીરબલ-જ્ઞાનવાળો.

સૂરિજી-ઠીક, જ્ઞાન ગુણ છે કે નહિ ?

ખીરબલ-હાજી, જ્ઞાન ગુણ છે,

સૂરિજી-જો તમે જ્ઞાનને ગુણ માનતા હો તો ઇશ્વર-શંકર “સગુણ” છે, એમ તમારે માનવું જ જોઈએ અને તે તમારા પોતાના શબ્દોથી જ સિદ્ધ થાય છે.

ખીરબલ-મહારાજ ! ખરેખર મને પ્રતીત થઈ કે ઇશ્વર-શંકર સગુણ છે.

બાદ બાદશાહ સાથેની એક વધુ મુલાકાત દરમિયાન સૂરિજીના શાંત ઉપદેશ-મૃતથી બાદશાહના અંતરમાં કોમળતાનો સંચાર થયો અને સૂરિજીને કંઈક માગણી કરવા અત્યંત આગ્રહપૂર્વક કહ્યું ત્યારે સૂરિજીએ લોકો પાસેથી લેવાતો જીજીયાવેરો અને તીર્થસ્થાનોમાં લેવાતું મૂંડેકું લેવાતું ખંધ કરવા કહ્યું. બાદશાહે તે બંને વાત સ્વીકારી.

આવી રીતે કલ્પનામાં ન હોય તેવી ફલ-પ્રાપ્તિ થઈ, પણ ગુજરાતમાંથી શ્રી વિજય-સેનસૂરિના પત્રો ઉપર પત્રો આવવા લાગ્યા કે-“આપ હવે ગુજરાતમાં પધારો.” સૂરિજીએ પણ વિચાર્યું કે એક સ્થળમાં વધું વખત રહેવું ઇચ્છ નહિ. પછી પ્રસંગ જોઈ બાદશાહને પોતાની વિહારની ઇચ્છા જણાવી ત્યારે બાદશાહે તેમને ત્યાં જ રોકવા અત્યંત આગ્રહ કર્યો પણ સૂરિજીએ વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી અને વિજયસેનસૂરિને તેમની પાસે ચોક-લવા કળુલાત આપી. બાદશાહે વિજયસેનસૂરિ આવી પહોંચે તે દરમિયાનના સમય માટે કોઈ એક ત્રારા વિદ્વાન શિષ્યને મૂકી જવા પ્રાર્થના કરી એટલે સૂરિજીએ શાંતિચંદ્ર-જીને ત્યાં જ રાખ્યા.

શાંતિચંદ્રણ પણ કંઈ કમ ન હતા. તેઓ મહાવિદ્વાન અને ધારી અસર કરે તેવા હતા. તેમનામાં એક સો આઠ અવધાન કરવાની શક્તિ હતી. બાદશાહ અકબર સાથે સંસર્ગ સધાયા પહેલાં પણ તેમણે ઘણા રાજા-મહારાજાઓને પોતાની વિદ્વત્તાથી અકિત કર્યા હતા. તેમણે ધર્મચર્યા દરમિયાન બાદશાહને અત્યંત રંજિત કર્યો અને પરિણામે બાદશાહનો જે માસમાં જન્મ થયો હતો તે આખો મહિનો, રવિવારના દિવસો, સંક્રાંતિના દિવસો, નવરોજના દિવસો—વિગેરે દિવસોમાં કોઈએ પણ જીવહિંસા ન કરવી એવા હુકમો બાદશાહદ્વારા કઠાવ્યા. તેમણે કૃપારસકોશ નામનું ૧૨૮ શ્લોકનું નૂતન કાવ્ય બનાવ્યું જેમાં બાદશાહે કરેલાં દયાળુ કાર્યોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ન્યારે સૂરિજીએ શુજરાત તરફ વિહાર કર્યો ત્યારે હિન્દુસૂર્ય મહારાણા પ્રતાપે સૂરિજીને મેવાડમાં પધારવા અને ધર્મોપદેશ આપવાની અરજ કરતો એક પત્ર લખ્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે. તે પત્ર જૂની મેવાડી ભાષામાં છે અને જૈન ઇતિહાસના અન્વેષણમાં નવું અજવાળું પાડે તેમ છે.

“સ્વસ્તશ્રી મંગલુદાનત્ર મહાસુભસ્થાનૈ સર્વ શ્રૌપમાલાંક મહારકજિ મહારાજશ્રી હીરવજેસૂરજિ ચરણકુમલા અણે સ્વસ્તશ્રી વજ્રેકટક ચાંચડરા હેરા સુયાને મહારાજાધિરાજ શ્રીરાણા પ્રતાપસિંઘજી લી. પગે લાગળો વંચસી । અઠારા સમાચાર મલા હૈ આપરા સદા મલા હૈજે । આપ વડા હૈ, પૂજનીક હૈ, સદા કરપા રાખે જીસુ સસહ (શ્રેષ્ઠ) રખાવેગા અપ્રં આપરો પત્ર અજા દનામ્હે આયા નહીં સો કરપા કર લપાવેગા । શ્રીવડા હજુરરી વગત પદારવો હુવો જીમેં અઠાસું પાઠ્યા પદારતા પાતસા અકવ્રજીને જોનાવાદમ્હે પ્રાનરા પ્રતિવોદ દીદો જીરો ચમત્કાર મોંટો વતાયા જીવહસા (હિંસા) છરફલી (ચિડિયા) તથા નામપેહ (પક્ષી) વેતી સો માફ કરાઈ જોરો મોંટો ઉપગાર કિદો સો શ્રી જૈનરા ધ્રમમેં આપ અસા-હીજ અદોતકારી અવાર કીસે (સમય) દેખતા આપજુ ફેર વે નહીં આવી પૂરવ હીદુસસ્થાન અવ્રવેદ ગુજરાત સુદા ચાર હસા મ્હે ધરમરો વડો અદોતકાર દેખાળો, જઠા પછે આપરો પદારણો હુવો નહીં સો કારણ કહી વેગા પદારસી આગે સુ પટાપ્રવાના કારણરા દસ્તુર માફક આપ્રે હે જી માફક તોલ મુરજાદ સામો આવાં સા વતરેગા શ્રી વડાહજુરરી વપત આપ્રો મુર-જાદ સામો આવારી કસર પડી સુળી સો કામ કારણ લેખે ભૂલ રહાં વેગા જીરો અદેસો નહીં જાણેગા । આગેસુ શ્રીદેમાઆચારજીને શ્રી રાજમ્હે માન્યા હે જીરો પટો કરદેવાળો જિ માફક અરો પગરા મટારપગાદોપ્ર આવેગા તો પટા માફક માન્યા જાવેગા । શ્રીદેમાઆચારજી પેલાં શ્રી વડગચ્છરા મટારપજીને વડા કારણસું શ્રીરાજમ્હે માન્યા જિ માફક આપને આપરા પગરા ગાદી પ્રપાટહવી તપગચ્છરાને માન્યા જાવેગારી સુવાયે દેસમ્હે આપ્રે ગચ્છરો દેવરો તથા ટપાસરો વેગા જીરો મુરજાદ શ્રીરાજસુ ધા ટુજા ગચ્છરા મટારપ આવેગા સો રાખેગા શ્રીસમ-રણખ્યાન દેવ જાત્રા જઠે સાદ કરાવસી ભૂલસી નહીં ને વેગા પદારસી । પ્રવાનગી પંચોલી ગોરો સમત ૧૬૩૫ રા વર્ષ આસોજ સુદ ૫ ગુરુવાર ।

શાંતિચંદ્રજીના બાદશાહ પાસેથી વિદાય થવા પછી જગત્ચંદ્રજી તથા સિદ્ધિ-ચંદ્રજીએ એ સ્થાન સંભાળી લીધું અને બાદશાહને ધર્મમાં અતિવ દૃઢ કર્યો. પ્રસંગો-પાત બંને મુનિવરોએ વિજયસેનસૂરિની પ્રશંસા કરી અને પરિણામે બાદશાહને હીરવિજય-સૂરિએ આપેલી કબુલાતનું પુનઃ સ્મરણ થઈ આવ્યું. તેણે વિજયસેનસૂરિને મોકલવા માટે સૂરિજી પર વિનંતિ-પત્ર લખ્યો અને તેના પરિણામે વિ. સં. ૧૬૪૬ ના માગશર શુદ્ધિ ૩ ના દિવસે વિજયસેનસૂરિએ બાદશાહને મળવા માટે પ્રયાણ કર્યું. અનેક ગ્રામ-નગરોમાં વિહાર કરતાં કરતાં તેઓએ સં. ૧૬૪૬ ના જેઠ શુદ્ધિ ૧૨ ને દિવસે લાહોરમાં પ્રવેશ કર્યો.

થોડા જ સમયમાં વિજયસેનસૂરિએ બાદશાહ પર સારી છાપ પાડી, પરંતુ જૈન ધર્મના દ્રેષી બ્રાહ્મણોથી આ સહુ જતું ન હતું. તેમણે સૂરજીની પ્રતિષ્ઠા અને પ્રતિભા હલકી પાડવા યુક્તિઓ રચવા માંડી. “ જૈનો ઇશ્વરને માનતા જ નથી ” એવી જાતનું બાદશાહના કાનમાં જેર રેડવામાં આવ્યું. પરિણામે બંને પક્ષો વચ્ચે વિવાદસભા ગોઠવવામાં આવી અને વિજયસેનસૂરિની અકાટ્ય યુક્તિઓ, દલીલો અને શાસ્ત્રપ્રમાણો પાસે પ્રતિપક્ષી પક્ષ ઝંખવાણો પડી ગયો. આ પ્રમાણે શ્રી વિજયસેનસૂરિની અદ્ભુત વિક્રાંતિ અને શક્તિથી રંજિત થઈ બાદશાહે તેમને “ સૂરિસવાઈ ” નું ણિરૂદ આપ્યું.

હીરવિજયસૂરિની માફક વિજયસેનસૂરિએ પણ અહિંસા માટે ઘણું કર્યું. ગાય, હેંસ, બળદ અને પાડા વિગેરે મૂક પ્રાણીઓની હિંસાનો તેમજ અપુત્રીયાનું ધન શ્રદ્ધા કરવાનો નિષેધ કરાવ્યો.

હીરવિજયસૂરિએ સમ્રાટના સૂબાઓ મહારાવ મુરતાન, સુલતાન હબીબુલ્લાહ, આઝમખાન, કાસિમખાન, સુલતાન મુરાદ વિગેરે પર સારો પ્રભાવ પાડ્યો અને તેમાંના કેટલાકોએ તો સૂરિજી સાથે અમુક અમુક ધાર્મિક વિષયને અંગે ચર્ચા પણ કરી. સૂરિજીએ તેમને સત્ય વસ્તુસ્થિતિ ક્ષપ્ટ રીતે સમજાવી અને જીવદયા વિગેરેના કેટલાંક ધાર્મિક કાર્યો તેમના દ્વારા કરાવ્યાં.

હીરવિજયસૂરિએ સમ્રાટ અકબરને પ્રતિબોધી જે શાસન-પ્રભાવના કરી હતી તેની સાથેસાથ શાસનનું સુખ્ય અંગ સાધુ-સમુદાય માટે પણ પ્રયત્નશીલ રહ્યા હતા. તેઓ ગચ્છનાયક હોવાથી તેમને શિરે મહાન્ જવાબદારી હતી. તેમણે પ્રયત્નપૂર્વક મૂર્તિ-પૂજાની સિદ્ધિ કરી બતાવી અને તેથી લોકો નામના ગૃહસ્થે ઘડેલા મતના સાધુઓ તે મતની દીક્ષા ત્યજી દઈ પુનઃ સંવેગી બની મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયમાં ભળ્યા. લોકો મતના મેઘજી ઋષિએ ત્રીશ સાધુઓની સાથે તપાગચ્છની આગ્નાય વિ. સં. ૧૬૨૮માં સ્વીકારી અને આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને અમદાવાદમાં મહાન્ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. મેઘજી ઋષિનું નામ બદલીને ઉદ્યોતવિજય રાખવામાં

આવ્યું. આ ઉપરાંત ખાનદાન કુટુંબના ઘણા નખીરા તેમજ ગૃહસ્થોએ સૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી. બાદશાહ અકબર પાસે જેતાશાહ નામનો નાગોરી ગૃહસ્થ રહેતો હતો તેણે પણ સૂરિજી પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. આ પ્રસંગને અંગે તેા સૂરિજીનો મહિમા વધુ વિસ્તૃત બન્યો. તેમનું નામ જિતવિજયજી રાખવામાં આવ્યું અને તેઓ “બાદશાહી યતિ” એવા નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. સૂરિજીએ સ્વહસ્તે એકસો સાઠ શિષ્યોને દીક્ષા આપી અને પોતાની જિંદગી પયંત એકસો સાઠ વ્યક્તિઓને પંડિત પદ તેમજ સાતને ઉપાધ્યાય પદ અર્પણ કર્યું. તેઓશ્રી લગભગ બે હજાર સાધુઓ અને ૩૦૦૦ સાધ્વીઓના નાયક હતા. આ શિષ્યસમૂહ પેટ્રી શ્રી વિજયસેનસૂરિ, શાંનિચંદ્ર ઉપાધ્યાય, ભાનચંદ્ર ઉપાધ્યાય, પદ્મસાગર, કલ્યાણવિજય વાચક, સિદ્ધિચંદ્ર, સોમવિજય વિગેરે મુખ્ય શિષ્યો હતા.

સૂરિજીનાં ભક્ત શ્રાવકો પણ મહાન સમૃદ્ધિશાળી અને રાજ્યમાં સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવનાર ગૃહસ્થો હતા. ગુરુના એક જ બોલે તેઓ લાખો રૂપિયાનો વ્યય કરતાં અચકાતાં નહિ. સૂરિજીના ઉપદેશથી ફેટલાક સ્થાનોએ જિનમંદિરો કરાવવામાં આવ્યા અને ખીજ નૂતન ધર્મોપયોગી સ્થળો થયા. તેમણે શીરોહી, શૌરીપુર, આથા, ખંભાત, પાટણ, ઊના, દેલવાડા, શ્રી સિદ્ધાચળજી, અમદાવાદ આદિ સ્થળોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી તેમજ અનેક સ્થળે જિનમંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સુસલમાનોના અગાઉના બુદ્ધમને કારણે ઘણાંખરાં સ્થાનોનાં જિનમંદિરો નાશ પામ્યા હતા તેને દુરસ્ત કરાવી નૂતન બનાવવાની દિશામાં પણ તેમણે સારી રીતે પ્રવૃત્તિ કરી હતી.

અનેક બુદ્ધા બુદ્ધા ગ્રામ-નગરોમાં વિહાર તેમજ ચાતુર્માસાદિ કરી તેઓશ્રી પાટણ પધાર્યા અને શ્રી સિદ્ધાચલની યાત્રા માટે સંઘ કઢાવ્યો. સ્થળે સ્થળે સંઘનો ભવ્ય સત્કાર થયો અને જ્યારે સંઘે પાલીતાણામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થળોએથી બે લાખ માનવમેદની એકત્ર થયેલ. આ સંઘમાં એક હજાર સાધુઓ સામેલ થયા હતા.

સિદ્ધાચળની યાત્રા કરી સૂરિજી દીવ ગયા અને વિ. સં. ૧૬૫૧ નું ચાતુર્માસ ઊનામાં કર્યું. અહીં તેમની તબીયત લથડી અને ઊનાના સંઘે વિહાર ન કરવા દીધો. વ્યાધિ વધતો ગયો અને પગે સોજા સુદ્ધાં ચડી આવ્યા. શ્રાવકોએ ઔષધોપચાર માટે અતીવ આગ્રહ કર્યો પણ સૂરિજીએ સ્પષ્ટ ના જ પાડી. આ સમયે વિજયસેનસૂરિ બાદશાહની પાસે લાહોર હતા. તેમને બોલાવી લાવવા માટે ધનવિજયજીએ વિહાર કર્યો, પણ પંથ કાંઈ થોડો ન હતો. ઊના અને લાહોર વચ્ચેનું અંતર અતિશય હતું. વિજયસેનસૂરિનો ગુરુમહારાજની સાથે મેળાપ થાય તે અસંભવિત જેવું મનાતું હતું. પરંતુ પર્વ પર્વ પણ આવી પહોંચ્યા. આ સ્થિતિમાં પણ સૂરિજીએ કલ્પસૂત્રનું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું, પરંતુ તેના પરિશ્રમથી શરીર વધારે શિથિલ થયું અને પરિણામે તેઓશ્રી વિ. સં. ૧૬૫૨ ના ભાદરવા શુદ્ધિ ૧૧ ને દિવસે સમાધિપૂર્વક ઊનામાં જ સ્વર્ગવાસી થયા.

દીવ તથા ઊનાના શ્રી સંઘે દળાદળાપૂર્વક માંડવી તયાર કરી અને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અવસાદાસ કવિ આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને જણાવે છે કે—જે દિવસે હીરવિજયસૂરિનું સ્વર્ગગમન થયું તે જ રાત્રે અગ્નિસંસ્કારવાળા સ્થાનમાં અનેક પ્રકારના નાટારંભ થતાં પાસેના ખેતરમાં સૂતેલી વ્યક્તિઓએ સાંભળ્યા હતા. વળી જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર કર્યો તે વાડીના તમામ આંખાઓ પર અકાળે કેરીઓ આવેલી જેવામાં આવી. ભાદરવા મહિનામાં કેરી ક્યાંથી હોય ? શ્રાવણે તે કેરીઓ ઉતારી લીધી અને જુદા જુદા શહેરોના અમગવય શ્રાવણે તેમજ અણુલક્ષ્મણ અને સમ્રાટ અકબર પાસે તે મોકલવામાં આવી.

વિવિધ દિશામાં કાર્ય કરવાનું હોવા છતાં તેમજ ગચ્છનાયક પદની મહત્ત્વની જવાબદારી છતાં તેઓ સાધુધર્મમાં અત્યંત દૃઢ અને સ્થિર રહ્યા હતા. તેઓના સંબંધમાં તેવા બે-ચાર દાખલા આલેખ્યું તો તે અનુચિત નહિં જ ગણાય.

સૂરિજી અમદાવાદના કાળુપુરના ઉપાશ્રયમાં આવ્યા અને શ્રાવણે ઉપદેશ દેવા બેસવાને માટે તૈયાર કરાવેલ નવા ગોખમાં બેસવા માટે શ્રાવણેની આજ્ઞા માગી. આવા પ્રકારની રત્ન માટેની આજ્ઞા સાંભળી શ્રાવણે અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા અને જણાવ્યું કે : ‘ મહારાજ સાહેબ ! અમને પૂછવાની કંઈ જરૂર નથી એ ગોખ તો આપને બેસવા માટે જ તૈયાર જ કર્યો છે. ’ પ્રત્યુત્તરમાં શુભેશ્વરીએ જણાવ્યું કે : ‘ ત્યારે તો તે અમને કદ્યે જ નહિ, કારણ કે અમારા નિમિત્તે તૈયાર કરેલ કોઈ પણ વસ્તુ અમારા ઉપયોગમાં લઈ શકાય જ નહિ. ’ પછી તેઓશ્રીએ ત્યાં રાખેલ લાકડાની પાટ પર બેસી શ્રાવણેને ધર્મોપદેશ આપ્યો.

x

x

x

એક ગૃહસ્થે એકદા સાધુઓને ગોચરીમાં ખીચડી વહોરાવી. સાધુઓએ આણેલી ખીચડી ક્ષણ એકલા સૂરિજીએ જ ખાધી. બીજા સાધુઓ આહાર-પાણી વાપરી હજી નિવૃત્ત થયા નહિ તેવામાં તો જે ગૃહસ્થે ખીચડી વહોરાવી હતી તે ઉપાશ્રયમાં એકદમ આવી પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે : ‘ આજે મારાથી મોટો અનર્થ થઈ ગયો છે. મારા ઘરેથી જે ખીચડી આપ વહોરી લાવ્યા છો તે એકદમ ખારી છે, માટે મને માફ કરો. ’ સાધુઓ તો આ સાંભળી સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા, કારણ કે તે ખીચડી તો સૂરિજીએ જ વાપરી હતી છતાં તેઓએ તેના ખારાપણા માટે લેશમાત્ર ઉચ્ચાર પણ કર્યો ન હતો. સૂરિજીએ જિહ્વાઈદ્રિય પર ટેટલો કાપ્યું મેળવ્યો હતો તેનું આ જ્વલંત દૃષ્ટાંત છે. બીજી બાબતો પર પ્રમથાવ રાખવાવાળા-દેખવાવાળા હબરો મનુષ્યો મળી આવે છે પરંતુ રસોદ્રિયવિત્ત તો વિરલ જ હોય છે.

x

x

x

ત્યારે સૂરિજી ઊનામાં હતા ત્યારે તેમની કબરમાં એક શુભડું થયું. વેદના

ઘણી થતી હતી છતાં સમભાવપૂર્વક શાંતિથી તે સહન કરતા હતા. તેઓ સમજતા હતા કે કોઈ પણ વ્યાધિ એ પાપપ્રકૃતિનું જ પરિણામ છે માટે “ હાય વોય ” કરવાથી કંઈ વેદના શાંત થતી નથી. ઉલટું તે “ હાય વોય ” જ નવાં કર્યો ઉપાજન કરાવે છે. એવામાં બન્યું એવું કે એક ભક્તિવાન શ્રાવક, સૂરિજીએ સંથારો કર્યો ત્યારે ભક્તિ કરવા આવ્યો. તેણે હાથમાં સોનાનો વેઢ પહેર્યો હતો તેની અણી પેલા શુભડાની અંદર પેસી ગઈ. આથી તો ગુરુજીને ક્ષત ઉપર ક્ષાર જેવું દુઃખ થયું. લોહી પણ નીકળ્યું અને વેદનામાં વધારો થયો છતાં સૂરિજીએ અરેકારો પણ કર્યો નહીં કે તે શ્રાવકને કંઈ કહ્યું પણ નહિ. પ્રાતઃકાળમાં સોમવિજયજીએ ગુરુના કપડાં લોહીલુહાણ થયેલા જોઈને વસ્તુસ્થિતિ પારખી, ને પેલા ગૃહસ્થ પાસે ખેદ પ્રદર્શિત કર્યો, ત્યારે સૂરિજીએ શાંત વાણીમાં કહ્યું કે: ‘ પૂર્વોચાર્યોએ સહન કરેલા પરિતાપો પાસે આ કષ્ટ-દર્દ કંઈ ગણતરીમાં છે ? ’

x

x

x

સૂરિજીનો ગુરુભક્તિનો ગુણ પણ પ્રશંસનીય હતો. ગુરુઆજ્ઞાને તેઓ સર્વસ્વ માનતા. એકદા વિજયદાનસૂરિએ તેમના પર પત્ર લખી જલદી પોતાની પાસે આવવા જણાવ્યું. પત્ર મળતાં જ સૂરિજીએ પ્રયાણ કર્યું. તે દિવસે તેમને છઠ્ઠું પારણું હતું છતાં તે કર્યા વિના જ વિહાર કર્યો. શ્રાવકોએ પારણું કરવા માટે એકાદ કલાક રોકાવાની પ્રાર્થના કરી પણ સૂરિજીએ જણાવ્યું કે: “ ગુરુદેવની આજ્ઞા જલદી આવવાની છે, માટે મારાથી એક ઘડી પણ રોકાઈ શકાય નહી. ” ગુરુ પાસે પહોંચતા વિજયદાનસૂરિએ પૂછ્યું કે: ‘ આટલા જલદી કેમ આવ્યા ? ’ સૂરિજીએ જણાવ્યું કે: ‘ આપની આજ્ઞા જલદી આવવાની હતી તેથી મારાથી ઘડીનો પણ વિલંબ કરી શકાય જ નહી. ’ ત્યારબાદ જ્યારે ગુરુજીએ જાણ્યું કે છઠ્ઠું પારણું કર્યા વિના જ હીરવિજયસૂરિ અત્રે આવવા રવાના થયા હતા ત્યારે તેમની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો.

x

x

x

સૂરિજીમાં રહેલા અનેક ગુણો પૈકી ગુણાનુરાગતાનો ગુણ સૌથી વિશેષ વર્ણનીય અને મહત્ત્વતાભર્યો છે. લાખો જૈનોનું તેઓ આધિપત્ય લોગવતા હતા, બેથી અઢી હજાર સાધુઓ તેમની નીશ્રામાં હતા, રાજ-મહારાજઓને પ્રતિબોધવાની શક્તિ ધરાવતા હતા અને સમ્રાટ અકબર જેવા પણ જેમને માનની નજરે જોતા હતા તેવી ઊંચી હદે પહોંચેલા હોવા છતાં તેઓ કોઈ પણ મનુષ્યમાં રહેલા ગુણની પ્રશંસા કે મહત્તા પ્રકાશ્યા વિના રહેતા નહિ.

સૂરિજીના શિષ્ય સમુદાયમાં અમરવિજયજી નામના એક સાધુ હતા. તેઓ ત્યાગી, વૈરાગી અને મહાનૂતપસ્વી ઉપરાંત નિર્દોષ આહાર લેવા પ્રત્યે અત્યંત લક્ષ્યવાળા હતા. એવું બનતું કે ત્રણ-ચાર ઉપવાસ કર્યા હોય છતાં પણ જો શુદ્ધ આહારની પ્રાપ્તિ ન થાય

તો ઉપરાઉપરી ઉપવાસ જ કરતાં. હીરવિજયસૂરિ તેમની આવી ત્યાગવૃત્તિ ઉપર મુગ્ધ બન્યા. એક વખત બધા સાધુઓ આહાર-પાણી કરવા બેઠા હતા તે સમયે સૂરિજીએ અમરવિજયજીને કહ્યું કે: ‘ મહારાજ ! આજ તો આપ આપના હસ્તથી જ મને આહાર આપો. ’ કેટલી બધી લઘુતા ! શુભી પ્રત્યે કેટલો બધો અનુરાગ !

હીરવિજયસૂરિના જીવનની સાર્થકતા સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું બોધું છે. બધું વૃત્તાંત આલેખતા એક મોટો ગ્રંથ જ કરવો પડે. શુદ્ધ ચારિત્ર-પાલન, ઉપદેશક વૃત્તિ અને ગજછસંભાળની અદ્ભુત શક્તિ હોવા છતાં તેમનામાં ત્યાગવૃત્તિ પણ કંઈ કમ ન હતી. તેઓ હમેશાં ગણત્રીની જ વસ્તુઓ વાપરતા. તેમણે પોતાની જિંદગી હરગ્યાન નીચે પ્રમાણે તપસ્યા કરી હતી.

એકારી અઠ્ઠમ, સવાળસો છઠ્ઠ, છત્રીસો ઉપવાસ, બે હજાર આયંબિલ, બે હજાર નીવી. આ ઉપરાન્ત વીશ સ્થાનકની વીશ વાર આરાધના કરી, જેમાં ચારસો આયંબિલ અને ચારસો ચોથ ભક્ત કર્યો. સૂરિમંત્રનું ધ્યાન-આરાધન કરવા માટે ત્રણ મહિના ધ્યાનમાં રહ્યા અને તે ત્રણ મહિના ઉપવાસ, આયંબિલ અને નીવી તેમ જ એકાસણા આદિમાં જ વ્યતીત કર્યો. જ્ઞાનની આરાધના કરવા માટે પણ તેમણે બાવીશ મહિના તપશ્ચર્યા કરી હતી. શુરભક્તિતપમાં પણ તેમણે તેર મહિના પદ્મ-ત છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ, ઉપવાસ, આયંબિલ અને નીવી આદિ કર્યો હતો.

આ બધા વિવેચન પછી સૂરિજીની વિદ્વતાના સંબંધમાં પણ કંઈક નોંધવું આવશ્યક થઈ પડ્યો. તેમના બનાવેલા ગ્રંથો—શાન્તિનાથ રાસ, દ્વાદશજિન વિચાર, મૃગાવતી ચરિત્ર, જન્મદીપ પ્રશ્નિ ટીકા, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ સ્તવ વિગેરે પૈકી હાલમાં ચોટાંક જ ઉપલબ્ધ થાય છે, પરંતુ તેમણે કરેલા કાંચો તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં તેમની વિદ્વતાના સંબંધમાં વિશેષ લાભવાની જરૂર રહેતી નથી.

હીરવિજયસૂરિ એક જગજગત પ્રભાવક થયા. સમગ્ર સત્તરમા શતક પર તેમનો તેમજ તેમના સમર્થ શિષ્યોનો સારો પ્રભાવ પડ્યો હતો. હીરવિજયસૂરિ માટે તેમના સમયમાં અનેક સંસ્કૃત અને શુભશતી કાવ્યો રચાયાં છે. ખરેખર શ્રી હીરવિજયસૂરિએ જૈન ધર્મનો ઉત્તતિ કરો ધર્મરૂપી મહેલ ઉપર કીર્તિનો કળશ ચઢાવ્યો હતો.†

†સૂરિજીના જીવનના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ નીચેના ગ્રંથો—

સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ,
હીરવિજયસૂરિ રાસ,
લાભોદય રાસ
કર્મચંદ્ર ચોપાઈ
કૃપારસ ટોચ

ખંભાતની તીર્થમાળા
હીરવિજયસૂરિ કથા પ્રગંધ
હીરસોભાગ્ય કાવ્ય
જગદ્ગુરુ કાવ્ય
જૈન રાસમાળા ભાગ ૧ લો

વિજય પ્રશસ્તિ કાવ્ય

સિરિવિજયસેનસૂરિ-પ્રમુહેહિં અણેગસાઢવગ્ગેહિં ।

પરિકલિઆ પુહવિઅલે, વિહરન્તા દિંતુ મે મહં ॥ ૨૦ ॥

૫૯ તત્પદ્મે શ્રી વિજયસેનસૂરિઃ ।

ગાથાર્થઃ-શ્રી વિજયસેનસૂરિ પ્રમુખ અનેક સાધુવર્યોથી પરિવરેલ, અને પૃથ્વીતળ પર વિચરતા શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી અને કલ્યાણ આયો-માનં કલ્યાણ કરે. ૨૦.

વ્યાખ્યા-સિરિત્તિ-તે ચ શ્રીહીરવિજયસૂરયઃ સંપ્રતિ ૫૯ વિજયસેનસૂરિપ્રભૃત્યનેકસાધુભિઃ પરિકલિતાઃ પૃથ્વીતલે વિહારં કુર્વાણા મે મમ મદ્રં પ્રયચ્છન્તુ ॥ ૨૦ ॥

इति महोपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिविरचिता

श्रीतपागच्छपट्टावलीसूत्रवृत्तिः समाप्ता ॥ छ ॥

તથા ચેયં શ્રીહીરવિજયસૂરીણાં નિર્દેશાત્ ઉપાધ્યાય શ્રીવિમલહર્ષગણિ-ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયગણિ-ઉપાધ્યાય શ્રીસોમવિજયગણિ-પં૦ લલિધસાગરગણિપ્રમુખગીતાર્થેઃ સંભૂય સંવત્ ૧૬૪૮ વર્ષે ચૈત્રવહુલષ્ઠી શુક્રે અહમ્મદાબાદનગરે શ્રીમુનિસુંદરસૂરિકૃતગુર્વાવલો-જીર્ણપટ્ટાવલી-દુષ્પમાસંઘસ્તોત્રયંત્રાચનુસારેણ સંશોધિતા । તથાપિ યત્કિંચિત્ શોધનાર્હં ભવતિ તત્મધ્યસ્થગીતાર્થેઃ સંશોધ્યં ॥

किंचाऽस्याः पट्टावल्याः शोधनात्प्रागू बहव आदर्शाः संजाताः सन्ति ते चास्योपरि संशोध्य वाचनीया न त्वन्यथेति श्रीमत्परमगुरूणामनुशिष्टिरिति ॥

वाचकशिरोवतंसश्रीकल्याणविजयगणि

तत् शिष्य महोपाध्याय गणि

तत् शिष्य गणि ज्ञानविजयेन लिपीकृता ।

પટ્ટપરંપરણં વાયગસિરિધમ્મસાયરગુરુહિં ।

પરિસંખાયા સિરિમંતસૂરિણો દિન્તુ સિદ્ધિસુહં ॥ ૨૧ ॥

इयं गाथा शिष्यकृता । छः ॥ छः ॥

વ્યાખ્યાર્થઃ-ઓગણસાઢમા પટ્ટધર શ્રી વિજયસેનસૂરિ પ્રમુખ અનેક સાધુવ-ર્યોથી પરિવરેલ અને પૃથ્વી પર વિહાર કરતા શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ માનં કલ્યાણ કરે. ૨૦.

મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરગણિરચિત

શ્રીતપાગચ્છપટ્ટાવલી સૂત્રવૃત્તિ સંપૂર્ણ

આચાર્ય શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજીના આદેશથી ઉપાધ્યાય શ્રી વિમળહર્ષ ગણિ, ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયગણિ, ઉપાધ્યાય શ્રી સોમવિજયગણિ, તથા પંન્યાસ લખિધસાગરગણિ વિગેરે ગીતાર્યોએ વિ. સંવત્ ૧૬૪૮ના ચૈત્ર વદિ છઠ્ઠે ને શુક્ર-વારના દિને શ્રી અમદાવાદનગરમાં એકત્ર થઇને આ તપાગચ્છ પટ્ટાવલી શ્રી મુનિસુ-દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી, જીર્ણ પટ્ટાવલી તેમજ દુષ્પ્રમાસંધરોત્રયત્ર વિગેરેને અનુસારે તપાસેલ છે; છતાં પણ કઈ તપાસના-શોધના યોગ્ય વસ્તુ હોય તો તટસ્થ-પક્ષપાત વિનાના-ગીતાર્યોએ તે તપાસવું.

આ પટ્ટાવલીના સંશોધન પૂર્વે ધણી પટ્ટાવલીઓ લખાએલ છે તે બધી આ પટ્ટાવલીને લક્ષમાં રાખીને વાંચવી, આ પટ્ટાવલીથી અલગ પાડવી નહિ એવો શ્રીમાન ગુરુમહારાજનો આદેશ છે.

વાચકશિરોમણિ શ્રીમાન કલ્યાણવિજયગણિના પ્રશિષ્ય શ્રી જ્ઞાનવિજય ગણિએ ખરાબર વિચારીને આ પ્રત લખી છે.

વાચક શ્રી ધર્મસાગર ગુરુવડે પટ્ટધરોની પરંપરાના ક્રમથી ગણતરી કરાયેલા શ્રીમાન સૂરિવર્યો મને સિદ્ધિસુખ-મોક્ષસુખ આપો. આ છેલ્લી ગાથા ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરના ઢાઇ શિષ્યે રચેલી જણાય છે. ૨૧.

પદ. શ્રી વિજયસેનસૂરિ

જન્મ વિ. સં. ૧૬૦૪ : દીક્ષા વિ. સં. ૧૬૧૩ : પંડિતપદ વિ. સં. ૧૬૨૬ : આચાર્ય પદ વિ. સં. ૧૬૨૮ : સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૬૭૧ : સર્વાયુ ૬૭ વર્ષ :

તેઓ મારવાડના નાહલાઈ ગામના રહેવાસી હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ કૃર્મા-શાહ અને માતુશ્રીનું નામ કોડિમહે હતું. તેમનું પોતાનું સંસારાવસ્થાનું અભિધાન જોસિંધ હતું અને તેઓ રાજા દેવહની પાંત્રીશમી પેઢીએ ચયેલ મનાય છે. વિ. સં. ૧૬૦૪ના કાગણુ શુદ્ધિ પુનમના રોજ તેમનો જન્મ થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૬૧૩ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૧ના રોજ પોતાની માતા સાથે સૂરત શહેરમાં શ્રી વિજયદાનસૂરિ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી અને પછી તુરત જ શ્રી વિજયદાનસૂરિએ તેમને હીરવિજયસૂરિને તેમના શિષ્ય તરીકે સોંપ્યા હતા.

ક્રમશઃ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતાં કરતાં તેઓ પ્રખર પંડિત બન્યા અને વિ. સં. ૧૬૨૬માં ખંભાતમાં તેમને પંડિતપદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું. બાદ વિ. સં. ૧૬૨૮માં આચાર્ય પદ-પ્રદાન કર્યું ત્યારે મૂળા શેઠ અને વીપા પારેજે સારો મહોત્સવ કર્યો હતો. તેમના સમર્થ ગુરુ વિજયહીરસૂરીશ્વરજીના ઘણા ગુણો તેમનામાં ઊતર્યા હતા. લગભગ તેઓ સ્વગુરુ જેવા જ સમર્થ અને પ્રતાપી હતા. જ્યારે હીરવિજયસૂરીશ્વરજી સમ્રાટ અકબર પાસે ફતેપુર સીક્રી ગયા અને ત્યારબાદ પણ આસપાસના શહેરોમાં ચાતુર્માસ રહ્યા તે બધા સમય દરમિયાન તેમણે ગચ્છની જવાબદારી સંભાળી લીધી હતી, અને ગુજરાતમાં રહી સારી રીતે શાસનોત્તતિ કરી હતી. જ્યારે હીરવિજયસૂરિ ગુજરાત તરફ આવવા નીકળ્યા ત્યારે તેમણે બાદશાહને જણાવેલું કે-‘તમને ઉપદેશ આપવા માટે-તમારી સાથે ધર્મગ્રંથો કરવા માટે-મારા પદ શિષ્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિને મોકલીશ.’

સમ્રાટ અકબર પાસે જવાની ગુરુત્રીની આજ્ઞા થતાં જ વિહાર કરતાં તેઓશ્રી પાટણ વિગેરે નગરોમાં થઈને, આખૂ તીર્થની યાત્રા કરીને શીરોહી આવી પહોંચ્યા. શીરોહીના સુરત્રાણે પણ તેમનો અતીવ આદરસત્કાર કર્યો. ત્યારબાદ રાણકપુર, વરકાણા તીર્થની યાત્રા કરી, સ્વજન્મભૂમિ નાડોલ થઈને વિહાર કરતાં તેઓ હુધીયાણા આવ્યા. ત્યાં સમ્રાટ અકબરને પણ માન્ય શેષ અબુલફઝલનો ભાઈ ફૈઝી સૂરિજીને મળ્યો. હુધીયાણામાં સૂરિજીએ આઠ અવધાનો કરી બતાવ્યા તે જોઈ ફૈઝી અતીવ આશ્ચર્ય પામ્યો અને લાહોર બાદશાહ પાસે જઈને તેણે વિજયસેનસૂરિના ઘણાં વખાણ કર્યાં. અને જ્યારે તેઓશ્રીએ લાહોરમાં સં. ૧૬૪૬ના જેઠ શુદ્ધ બારશે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે સમ્રાટ અકબરે બાદશાહી સરંજામથી તેમનો અતીવ આદરસત્કાર કર્યો. તેમણે સમ્રાટ પાસે સ્વગુરુની ઊણપ જણાવા દીધી નહિ. અકબર તેમની વિક્રતાથી અતીવ રંજિત થયો અને તેમના ઉપદેશથી જીવદયાના કેટલાક વધુ ફરમાનો કાઢ્યા.

એકદા પ્રસંગ જોઈ સૂરિજીએ સમ્રાટને છ વસ્તુનો નિષેધ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો અને તેને પરિણામે સમ્રાટે તે હકીકત સાનંદ કબૂલ રાખી તેના ફરમાનો દેશભરમાં મોકલી આપ્યા. તે ફરમાનમાં નીચે મુજબ જણાવેલ હતું. (૧-૪) ગાય, બળદ, પાકા ને ભેંસની હિંસા ન કરવી, (૫) અપુત્રીયાનું દ્રવ્ય ન લેવું અને (૬) બંદીવાનોને ન પકડવા.

તેઓ વિક્રાન્ત હોવા સાથે સમર્થ વાદી પણ હતા. વિજયસેનસૂરિના સમ્રાટ પર વધતા જતાં પ્રાબલ્યને બ્રાહ્મણો સહન કરી શક્યા નહિ. તેઓ તેમને કોઈ પણ પ્રકારે પરાજિત કરવા માગતા હતા. પ્રસંગ જોઈ બ્રાહ્મણોએ અકબર પાસે વાત કાઢી કે જૈનો ઈશ્વરને માનતા જ નથી, સૂર્યનો દેવ તરીકે સ્વીકાર કરતા નથી અને ગંગાની પણ અવગણના કરે છે.

અકબરે વિજયસેનસરિને આ બાબતમાં પૂછતાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે- ‘રાજસભામાં સર્વજન સમક્ષ આ વસ્તુની ચર્ચા કરશું.’ બાદ નિર્ણય દિવસે તે વસ્તુ પરત્વે વાદ ચાલતાં વિજયસેનસરિએ સૌને નિરુત્તર કર્યો હતા.

વાદવિવાદ પ્રસંગે ઇશ્વરજી સ્વરૂપ સાંભળી બાદશાહ પોતે પણ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. સૂરિજીએ એક જ શ્લોકદ્વારા તેમના જ શાસ્ત્રોને શસ્ત્રરૂપે બનાવીને પ્રાદક્ષિણે નિરુત્તર કર્યા હતા. તે શ્લોક નીચે પ્રમાણે હતો.

યં જૈવાઃ સમુપાસતે જિવ્વેતિ વ્રજેતિ વેદાન્તિનો
 ધૌહ્વા હુહ્વા ઇતિ પ્રમાણપટ્ટયઃ કર્મેતિ મીમાંસકાઃ ।
 અર્હન્નિવયથ જૈનશાસનરક્તાઃ કર્મેતિ નૈવાયિકાઃ,
 સોડર્યં વો વિદધાતુ ષાન્નિદ્ધતફલં જૈલોક્ષ્યનાયો હરિઃ ॥

સૂર્યદેવતા સ્વીકાર બાબત એવો જડબાતોડ શ્લોક કહ્યો કે જે સાંભળી પ્રાદક્ષિણવર્ગને મૌનનો આશરો લીધા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ ન રહ્યો. તે શ્લોક નીચે પ્રમાણે હતો.

જઘામધામધામેર્ધં વયમેવ સ્વચેતસિ ।
 યસ્યાસ્તવ્યસને પ્રાપ્તે, શ્યજામો મોક્ષનોદકે ॥

અને ગંગાની અવગણના બાબતનું નિરસન કરતાં સૂરિશ્રીએ જણાવ્યું કે ગંગાજળ વિના અમારાં પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યો અપૂર્ણ જ રહે છે અર્થાત્ જિનપ્રતિમા-પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યોમાં અમે ગંગાજળનો ઉપયોગ કરીએ છીએ.

વાદવિવાદની તેમજ સામા પક્ષને યુક્તિપૂર્વક નિરુત્તર કરવાની તેમની આવી શક્તિથી અતીવ હર્ષિત થઈ સમ્રાટ અકબરે તેમને “સૂરિસવાઈ”નું ગિરુદ અર્પણ કર્યું હતું. આ ઉપરાંત તેમણે સૂરતમાં ભૂપણ નામના દિગંબરાચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં નિરુત્તર કરી પરાજિત કર્યો હતો. વાદવિવાદ કરવાની શક્તિ ઉપરાંત નૂતન રચના માટેની અદ્ભુત કૌશલ્યતા માટે એક જ ઉદાહરણ બસ છે કે તેમણે યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ જ શ્લોકના પાંચ સો અથવા તો સાત સો જેટલા અર્થો કરેલા છે.

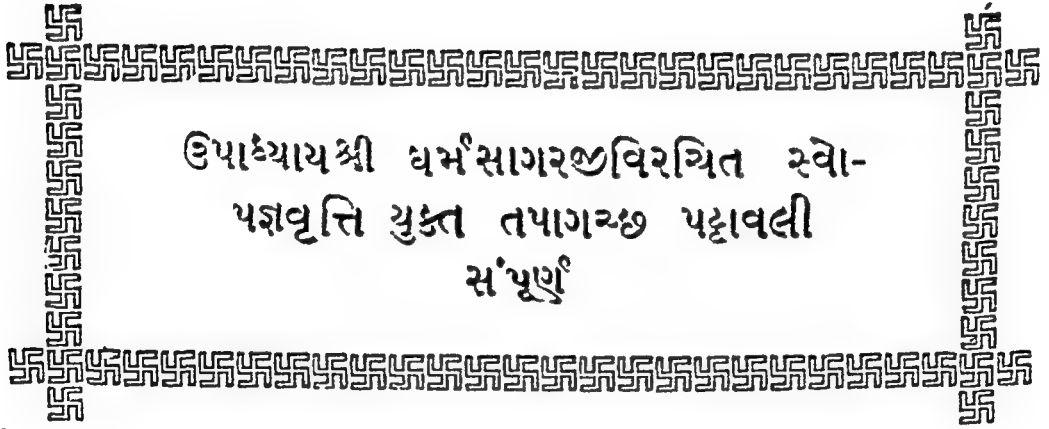
તેમની ત્યાગવૃત્તિ અને નિઃસ્પૃહતા પણ તેવી જ પ્રશંસનીય હતી. ગુરુભક્તિ પણ અન્નેક હતી. ગુરુની વ્યાધિની વાત સાંભળી સ્વગુરુના અંતિમ સમયે તેમની પાસે પહોંચી જવા શ્રમ કે યુગ-યુગવડની પરવા કર્યા વિના તેમણે લાંબાં-લાંબાં વિહાર કર્યા; પરંતુ બાગ્યાનુયોગે તેઓ તેમને મળી શક્યા નહતા.

તેમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન શાસનપ્રભાવના નિમિત્તે જ ગાળ્યું છે. તેમને વિશેષ ખ્યાલિતો મોહ ન હતો. તેમણે કાવી, ગંધાર, ચાંપાનેર, અમદાવાદ, ખંભાત અને પાટણ આદિ અનેક પુર-નગરોમાં લગભગ ચાર લાખ જિનગિંઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ ઉપરાંત તારંગાણ, શંખેશ્વર, સિદ્ધાચળ, પંચાસર, રાણકપુર, આરાસણ આદિ તીર્થ-સ્થાનોના જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેમણે સુમિત્ર રામ અને સૂક્તાવલી ગ્રંથ રચ્યાનો ઉલ્લેખ સાંપડે છે.

સડસઠ વર્ષનું આયુ ભોગવી તેઓશ્રી વિ. સં. ૧૬૭૧ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૧ના રોજ ખંભાતની પાસે આવેલા અકળરપુરમાં સ્વર્ગવાસી થયા. તેમની અગ્નિસંસ્કારવાળી ભૂમિ પર ખંભાતના સોમજી શાહે સ્તૂપ કરાવ્યો હતો. બાદશાહ જહાંગીરે તેમના સ્તૂપને માટે દસ વીઘા જમીન અર્પણ કરી હતી.*

* વિજયસેનસૂરિજીના જીવનને લગતું વિસ્તૃત વિવેચન વિજયપ્રશસ્તિકાવ્યમાંથી જોઈ લેવું.

આ ગ્રંથની સાલવારી

મ. નિવૌણ સંવત્ ૧	જંબૂસ્વામી દીક્ષા
" "	૧૩ સુધર્માસ્વામી કેવળગાન
" "	૨૦ સુધર્માસ્વામી મોક્ષગમન
" "	૨૦ જંબૂસ્વામી યુગપ્રધાન
" "	૩૬ શયંભવસૂરિનો જન્મ
" "	૬૨ યશોભદ્રસૂરિનો જન્મ
" "	૬૪ જંબૂસ્વામી મોક્ષગમન
" "	૬૪ પ્રભવસ્વામી યુગપ્રધાન
" "	૬૪ શયંભવસૂરિ દીક્ષા
" "	૬૬ સંભૂતિવિજયનો જન્મ
" "	૭૫ પ્રભવસ્વામી સ્વર્ગગમન
" "	૭૫ શયંભવસૂરિ યુગપ્રધાન
" "	૮૪ યશોભદ્રસૂરિ દીક્ષા
" "	૯૪ ભદ્રબાહુસ્વામીનો જન્મ
" "	૯૮ શયંભવસૂરિ સ્વર્ગગમન
" "	૯૮ યશોભદ્રસૂરિ યુગપ્રધાન
" "	૧૦૮ સંભૂતિવિજય દીક્ષા
" "	૧૧૬ રથૂલભદ્રનો જન્મ
" "	૧૩૯ ભદ્રબાહુસ્વામી દીક્ષા
" "	૧૪૫ આર્યમહાગિરિનો જન્મ
" "	૧૪૬ રથૂલભદ્ર દીક્ષા
" "	૧૪૮ યશોભદ્રસૂરિ સ્વર્ગગમન
" "	૧૪૮ સંભૂતિવિજય યુગપ્રધાન
" "	૧૫૬ સંભૂતિવિજય સ્વર્ગગમન
" "	૧૫૬ ભદ્રબાહુસ્વામી યુગપ્રધાન
" "	૧૬૦ પાટલીપુત્રની વાયના
" "	૧૭૦ ભદ્રબાહુસ્વામી સ્વર્ગગમન
" "	૧૭૦ રથૂલભદ્ર યુગપ્રધાન
" "	૧૭૫ આર્યમહાગિરિ દીક્ષા
" "	૧૯૧ આર્યસુહરિતસૂરિ જન્મ
" "	૨૧૪ અવ્યક્ત નામનો નિહત થયો
" "	૨૧૫ રથૂલભદ્ર સ્વર્ગગમન

મ. નિવૌણ સંવત્ ૨૧૫	આર્યમહાગિરિ યુગપ્રધાન
" "	૨૨૦ સામુદ્દેદિક નામનો નિહત થયો
" "	૨૨૧ આર્યસુહરિતસૂરિ દીક્ષા
" "	૨૨૮ મંગ નામનો નિહત થયો
" "	૨૪૩ સુરિયતસૂરિ જન્મ
" "	૨૪૫ આર્યમહાગિરિ સ્વર્ગગમન
" "	૨૪૫ આર્યસુહરિતસૂરિ યુગપ્રધાન
" "	૨૭૪ સુરિયતસૂરિ દીક્ષા
" "	૨૯૧ આર્યસુહરિતસૂરિ સ્વર્ગગમન
" "	૨૯૧ સુરિયતસૂરિ યુગપ્રધાન
" "	૩૪૯ સુરિયતસૂરિ સ્વર્ગગમન
" "	૩૭૬ આર્યશ્યામાચાર્ય સ્વર્ગગમન
" "	૪૫૩ કાલકાચાર્યનો જન્મ
" "	૪૫૩ આર્ય અપુટાચાર્યનો જન્મ (પ્રભાવક ચરિત્રના મતે ૪૮૪)
" "	૪૬૭ આર્ય મંગુનો જન્મ
" "	૪૭૦ વિક્રમ સંવત્ ૨૩
* વિક્રમ સંવત્ ૨૨	વજ્રસેનસૂરિ જન્મ
" "	૨૬ વજ્રસ્વામી જન્મ
" "	૩૧ વજ્રસેન દીક્ષા
" "	૩૪ વજ્રસ્વામી દીક્ષા
" "	૫૫ શત્રુંજય યાત્રાવિગ્રહે
" "	૬૩ ભદ્રગુપ્તાચાર્ય સ્વર્ગગમન
" "	૭૮ વજ્રસ્વામી યુગપ્રધાન
" "	૭૮ ગુપ્તસૂરિ સ્વર્ગગમન
" "	૧૦૦ જાવડાદાર (મતાંતરે ૧૦૮)
" "	૧૦૬ ચંદ્રસૂરિનો જન્મ
" "	૧૧૪ વજ્રસ્વામીનો સ્વર્ગવાસ

* મદાવીર નિર્વાણ પછી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમનો સંવત્સર પ્રવર્ત્યો એટલે વિક્રમસંવત્ની સંખ્યામાં ૪૭૦ વર્ષ ઉમેરતાં મદાવીર નિર્વાણ સંવત્ થયો.

વિક્રમ સંવત	૧૨૭	આર્યરક્ષિતસૂરિ સ્વર્ગગમન
"	"	૧૩૯ દિગંબરોત્પત્તિ
"	"	૧૪૩ ચંદ્રસૂરિ દીક્ષા
"	"	૧૪૭ વજ્રસેનસૂરિ યુગપ્રધાન
"	"	૧૫૦ વજ્રસેનસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૧૫૦ ચંદ્રસૂરિ યુગપ્રધાન
"	"	૧૭૩ ચંદ્રસૂરિ સ્વર્ગગમન
"	"	૨૦૦ જનજગસૂરિએ સત્યપુરમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૨૨૫ વૃદ્ધદેવસૂરિએ કોરંટક નગરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૩૦૦ વીરસૂરિએ નાગપુરમાં શ્રી નમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૨૭૫ વલ્લભી ભંગ
"	"	૪૧૨ ચૈત્યસ્થિતિ
"	"	૪૧૬ બ્રહ્મદ્રીપિકા શાખા શરૂ થઇ
"	"	૪૨૯ નાગાણુન સ્વર્ગવાસ
"	"	૫૨૪ પંચમીને બદલે ચોથની સંવ- ત્સરી થઇ
"	"	૫૮૫ હરિભદ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૬૪૫ શ્રી જિનભદ્રગણિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૭૦૦ રવિપ્રભસૂરિએ નાડોલમાં શ્રી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૭૨૦ હિમાસ્વાતી થયા
"	"	૮૦૦ બાપભદ્રસૂરિનો જન્મ
"	"	૮૦૨ અણુહીલપુર પાટણની સ્થાપના
"	"	૮૯૫ બાપભદ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૯૯૪ સર્વદેવસૂરિ યુગપ્રધાન
"	"	૧૦૧૦ સર્વદેવસૂરિએ રામસૈન્યપુરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૧૦૨૯ ધનપાળે દેશીનામમાળાની રચના કરી
"	"	૧૦૭૨ અભયદેવસૂરિનો જન્મ

વિક્રમ સંવત	૧૦૮૮	અભયદેવસૂરિ આચાર્યપદ
"	"	૧૦૯૬ વાદીવેતાલ શાંતિસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૧૧૩૨ શ્રી જિનદત્તસૂરિનો જન્મ
"	"	૧૧૩૪ વાદી દેવસૂરિનો જન્મ
"	"	૧૧૩૫ અભયદેવસૂરિ સ્વર્ગવાસ (મતાંતર ૧૧૩૯)
"	"	૧૧૪૧ જિનદત્તસૂરિ દીક્ષા
"	"	૧૧૪૩ વાદી દેવસૂરિનો જન્મ
"	"	૧૧૪૫ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્ર સૂરિનો જન્મ
"	"	૧૧૪૯ પૂર્ણિમા મતોત્પત્તિ
"	"	૧૧૫૦ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ દીક્ષા
"	"	૧૧૫૨ વાદી દેવસૂરિ દીક્ષા
"	"	૧૧૬૬ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિ આચાર્યપદ
"	"	૧૧૬૭ શ્રી જિનવદ્ધભસૂરિનો સ્વર્ગ- વાસ
"	"	૧૧૬૯ જિનદત્તસૂરિ આચાર્ય પદ
"	"	૧૧૭૪ વાદી દેવસૂરિ આચાર્ય પદ
"	"	૧૧૭૮ સુનિચંદ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૧૧૯૨ સિદ્ધરાજે માળવા પર જીત મેળવી
"	"	૧૧૯૯ સિદ્ધરાજનું મૃત્યુ
"	"	૧૨૦૪ વાદી દેવસૂરિએ ક્ષોધીમાં પ્રતિષ્ઠા કરી
"	"	૧૨૦૪ ખરતર ગચ્છોત્પત્તિ
"	"	૧૨૧૧ જિનદત્તસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૧૨૧૩ આંચલિક મતોત્પત્તિ
"	"	૧૨૨૨ બાહો કરાવેલ શત્રુંબ્યોદ્ધાર
"	"	૧૨૨૬ વાદી દેવસૂરિ સ્વર્ગવાસ
"	"	૧૨૨૯ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ સ્વર્ગવાસ

વિક્રમ સંવત ૧૨૩૬	સાધુપુત્રીયા ગચ્છોત્પતિ
" "	૧૨૪૧ સોમપ્રભસૂરિએ કુમારપાળ- પ્રતિબોધ ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યો
" "	૧૨૫૦ આગમિક ગચ્છોત્પતિ
" "	૧૨૮૫ તપાગચ્છની ઉત્પત્તિ
" "	૧૩૨૨ વિદ્યાર્નદસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૩૧૦ સોમપ્રભસૂરિ(ખીમ)નો જન્મ
" "	૧૩૨૧ સોમપ્રભસૂરિ(ખીમ)ની દીક્ષા
" "	૧૩૨૩ વિદ્યાર્નદસૂરિ આચાર્ય પદ
" "	૧૩૨૭ દેવેન્દ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૩૩૨ સોમપ્રભસૂરિ(ખીમ)આચાર્ય
" "	૧૩૫૫ સેમતિલકસૂરિનો જન્મ
" "	૧૩૫૭ ધર્મધોપસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૩૬૯ સેમતિલકસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૩૭૩ સેમતિલકસૂરિ આચાર્ય
" "	૧૩૭૩ સોમપ્રભસૂરિ(ખીમ) સ્વર્ગવાસ
" "	૧૩૭૩ ચંદ્રશેખરસૂરિનો જન્મ
" "	૧૩૮૦ જયાર્નદસૂરિનો જન્મ
" "	૧૩૮૫ ચંદ્રશેખરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૩૯૨ જયાર્નદસૂરિની દીક્ષા
" "	૧૩૯૩ ચંદ્રશેખરસૂરિ આચાર્યપદ
" "	૧૩૯૬ દેવસુંદરસૂરિનો જન્મ
" "	૧૪૦૪ દેવસુંદરસૂરિની દીક્ષા
" "	૧૪૦૫ જ્ઞાનસાગરસૂરિ જન્મ
" "	૧૪૦૯ કુળમંડનસૂરિ જન્મ
" "	૧૪૧૭ જ્ઞાનસાગરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૧૭ કુળમંડનસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૨૦ જયાર્નદસૂરિ આચાર્યપદ
" "	૧૪૨૦ દેવસુંદરસૂરિ આચાર્યપદ
" "	૧૪૨૩ ચંદ્રશેખરસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૪૨૪ સેમતિલકસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૪૩૦ સોમસુંદરસૂરિ જન્મ

વિક્રમ સંવત ૧૪૩૬	મુનિસુંદરસૂરિ જન્મ
" "	૧૪૩૭ સોમસુંદરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૪૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિએ આવરચક સત્તી અવચૂરી રચી
" "	૧૪૪૧ જયાર્નદસૂરિનો સ્વર્ગવાસ
" "	૧૪૪૧ જ્ઞાનસાગરસૂરિ આચાર્ય
" "	૧૪૪૧ જ્ઞાનસાગરસૂરિએ ઉત્તર- ધ્યયન લેખ જ્યોત્સ્નિયુક્તિ પર અવચૂરી રચી.
" "	૧૪૪૨ કુળમંડનસૂરિ આચાર્યપદ
" "	૧૪૪૩ મુનિસુંદરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૫૦ સોમસુંદરસૂરિને વાયકપદ
" "	૧૪૫૫ કુળમંડનસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૪૫૭ સોમસુંદરસૂરિ આચાર્ય
" "	૧૪૫૭ રત્નશેખરસૂરિ જન્મ
" "	૧૪૬૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ સ્વર્ગવાસ
" "	૧૪૬૩ રત્નશેખરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૬૪ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ જન્મ
" "	૧૪૬૬ મુનિસુંદરસૂરિ વાયકપદ
" "	૧૪૬૬ ગુણરત્નસૂરિએ કિયારત્ન- સમુચ્ચય નામનો ગ્રંથ રચ્યો
" "	૧૪૭૭ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ દીક્ષા
" "	૧૪૭૮ મુનિસુંદરસૂરિ આચાર્યપદ
" "	૧૪૭૯ સોમસુંદરસૂરિએ તારંગાણ પર શ્રી આજતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી
" "	૧૪૮૩ શ્રી જ્ઞાનસુંદરસૂરિએ દીવાળી- હવ્વની રચના કરી
" "	૧૪૮૩ રત્નશેખરસૂરિને પંડિતપદ
" "	૧૪૮૩ રત્નશેખરસૂરિને વાયકપદ
" "	૧૪૮૬ સોમસુંદરસૂરિએ રાણકપુરગ્ઝની પ્રતિષ્ઠા કરી
" "	૧૪૮૬ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ પંચાસપદ
" "	૧૪૮૯ ચારિત્રરત્ન ગણિએ દાન પદીપ ગ્રંથ રચ્યો

વિક્રમ સંવત ૧૫૦૧ લક્ષ્મીસાગરસૂરિને વાચકપદ
 ,, ,, ૧૫૦૨ રત્નશેખરસૂરિ આચાર્ય
 ,, ,, ૧૫૦૩ મુનિચંદ્રસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૫૦૪ સોમદેવે કથામહોદધિ નામનો
 ગ્રંથ રચ્યો
 ,, ,, ૧૫૦૫ જયચંદ્ર (જયચંદ્ર) સૂરિએ
 દેલવાડામાં શ્રી અભિનંદન
 સ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી.
 ,, ,, ૧૫૦૮ લુંકા મતોત્પત્તિ
 ,, ,, ૧૫૦૮ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ આચાર્ય
 ,, ,, ૧૫૧૭ રત્નશેખરસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૫૧૭ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ ગચ્છનાયક
 ,, ,, ૧૫૨૧ લાવણ્યસમયનો જન્મ
 ,, ,, ૧૫૨૨ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ ગચ્છ-
 પરિધાપનિકા મહોત્સવ કર્યો.
 ,, ,, ૧૫૨૯ લાવણ્યસમયની દીક્ષા
 ,, ,, ૧૫૩૩ ભાણ્યા નામનો વેપધારી થયો
 ,, ,, ૧૫૪૧ સોમચારિત્રે ગુરુગુણુરતના
 કર નામનું કાવ્ય રચ્યું.
 ,, ,, ૧૫૪૭ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૫૪૭ આણંદવિમળસૂરિનો જન્મ
 ,, ,, ૧૫૫૨ આણંદવિમળસૂરિ દીક્ષા
 ,, ,, ૧૫૫૩ વિજયદાનસૂરિ જન્મ
 ,, ,, ૧૫૬૨ વિજયદાનસૂરિ દીક્ષા
 ,, ,, ૧૫૬૨ દડવા મતોત્પત્તિ
 ,, ,, ૧૫૬૪ દડવાનું મૃત્યુ
 ,, ,, ૧૫૬૮ આણંદવિમળસૂરિને ઉપાધ્યાય
 પદ
 ,, ,, ૧૫૭૦ ખીજા મતોત્પત્તિ
 ,, ,, ૧૫૭૦ આણંદવિમળસૂરિ આચાર્ય
 પદ
 ,, ,, ૧૫૭૨ પાર્શ્વચંદ્ર(પાયચંદ્ર)ગચ્છોત્પત્તિ
 ,, ,, ૧૫૮૨ આણંદવિમળસૂરિએ ક્રિયોદાન
 કર્યો
 ,, ,, ૧૫૮૩ આણંદવિમળસૂરિએ પાંત્રીશ
 ખોલનો નિયમ બહાર પાડ્યો

વિક્રમ સંવત ૧૫૮૩ હીરવિજયસૂરિનો જન્મ
 ,, ,, ૧૫૮૪ હેમવિમળસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૫૮૭ વિજયદાનસૂરિ આચાર્ય પદ
 ,, ,, ૧૫૯૩ હીરવિજયસૂરિ દીક્ષા
 ,, ,, ૧૫૯૬ આણંદવિમળસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૬૦૪ વિજયસેનસૂરિનો જન્મ
 ,, ,, ૧૬૦૭ હીરવિજયસૂરિ પંડિતપદ
 ,, ,, ૧૬૦૮ હીરવિજયસૂરિ વાચકપદ
 ,, ,, ૧૬૧૦ હીરવિજયસૂરિ આચાર્ય પદ
 ,, ,, ૧૬૧૩ વિજયસેનસૂરિ દીક્ષા
 ,, ,, ૧૬૨૨ વિજયદાનસૂરિ સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૬૨૬ વિજયસેનસૂરિને પંડિતપદ
 ,, ,, ૧૬૨૮ વિજયસેનસૂરિ આચાર્ય પદ
 ,, ,, ૧૬૨૮ લોકામતના મેધજી ઋષિ
 લોકા ગચ્છનો ત્યાગ કરી
 તપાગચ્છમાં સામેજ થયા
 ,, ,, ૧૬૩૦ હીરવિજયસૂરિને યોરસદમાં
 ઉપસર્ગ
 ,, ,, ૧૬૩૬ હીરવિજયસૂરિને અમદાવાદમાં
 ઉપસર્ગ
 ,, ,, ૧૬૩૯ હીરવિજયસૂરિની સત્રાટ
 અકબર સાથે મુલાકાત
 ,, ,, ૧૬૪૬ હીરવિજયસૂરિએ ખંભાતમાં
 પ્રતિષ્ઠા કરી
 ,, ,, ૧૬૪૮ તપાગચ્છ પટ્ટાવલી(આ પુસ્તક)
 નું સંશોધન થયું.
 ,, ,, ૧૬૪૯ વિજયસેનસૂરિનો બાદશાહ
 સાથે મેળાપ
 ,, ,, ૧૬૫૧ હીરવિજયસૂરિનું જિનામાં
 ચાતુર્માસ
 ,, ,, ૧૬૫૨ હીરવિજયસૂરિનો સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૬૫૩ ઉપા. ધર્મસાગરનો સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૬૭૧ વિજયસેનસૂરિનો સ્વર્ગવાસ
 ,, ,, ૧૭૦૯ લવજી શાહ દ્વારા હુંઢક
 મતની સ્થાપના

महोपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिरचितं श्रीतिपागच्छपद्मावली सूत्रम्

[श्योपनयना श्रुत्या समलंकृतम्]

सिरिमंतो सुहृद्, गुरुपरिवाडीह आगओ संतो ।
पज्जोसवणाकप्पो, वाइज्जइ तेण तं बुच्छं ॥ १ ॥

व्याख्या—सिरिमंतोति, यत्तदोर्नित्याभिसंबंधात् येन कारणेन श्रीमान् सश्रीकः श्रियां मंत्रो वा पर्युपणाकल्पो गुरुपरिपाट्या समागतः सन् वाच्यते । उपलक्षणात् श्रूयते च । किं लक्षणः ? शुभहेतुः स्वर्गपविर्गकारणं । तेन कारणेनाहं तां गुरुपरिपाटीं वक्ष्ये इत्यन्वयः । श्रीमानिति विशेषणं तीर्थंकरचरित्रस्थविरावलीनामकीर्तनपुरस्सरं साध्वाचारप्रतिपादनेन सर्वेष्वपि मंगलभूतेषु श्रुतेषु सश्रीकत्वमस्यैवेति ख्यापनपरमिति । गुरुपरिपाट्यागत इति च विशेषणं । गुरुपरिपाट्यागतयोगाद्यनुष्ठानविधिर्नैव वाच्यमानः । ‘एगग्गचित्ता जिणसासणम्मि, पभावणापूअपरायणा जे ।’ इत्यादि विधिना च श्रूयमाणः, शुभहेतुर्भोक्षफलहेतुर्नान्यथेति ज्ञापनपरमिति गायार्थः ॥ १ ॥

गुरुपरिवाडीभूतं, तित्थयरो वद्धमाणनामेणं ।
तप्पट्ठोदयपढमो, सुहम्मनामेण (१) गणसामी ॥ २ ॥

—श्री वर्धमानतीर्थंकरः । १ तत्तट्टे श्रीसुधर्मास्वामी ।

व्याख्या—गुरुपरिवाडिति, गुरुपरिपाट्या मूलमाद्यं कारणं वर्धमाननाम्ना तीर्थंकरः । तीर्थंरुतो हि आचार्यपरिपाट्या उत्पत्तिहेतवो भवन्ति न पुनस्तदंतर्गताः । तेषां स्वयमेव तीर्थ-प्रवर्तनेन कस्यापि पट्टधरत्वाभावात् ॥

१-तस्मात् श्रीमहावीरस्य पट्टे उदये च प्रथमः श्रीसुधर्मास्वामी पंचमो गणधरः । स च किं लक्षणो ? गणस्वामी यत् एकादशानामपि गणधरपदस्थापनावसरे श्रीवीरेण श्रीसुधर्मास्वामिनं पुरस्कृत्य गणोऽनुज्ञातः दुष्प्रसभं यावत् श्रीसुधर्मास्वाम्यपत्यानामेव प्रवर्तनात् ॥ तत्पट्टोदये-
त्यत्रोदयपदं प्रथमोदयस्यापि प्रथमाचार्यः श्रीसुधर्मेति सूचकं ॥ स च पंचाशद् वर्षाणि (५०) गृहस्थपर्याये, त्रिंशद् वर्षाणि (३०) वीरसेवायां, वीरे निर्वृते वा द्वादशवर्षाणि (१२) छात्रस्थे, अष्टौ (८) वर्षाणि केवलपर्याये चेति सर्वायुः शतमेकं (१००) परिपाल्य श्रीवीराद् विंशत्या (२०) वर्षैः सिद्धिं गतः ॥ श्रीवीरज्ञानोत्पत्तेश्चतुर्दश (१४) वर्षे जमालिनामा प्रथमो निहवः । षोडश (१६) वर्षे तिष्यगुप्तनामा द्वितीयो निहवः ॥ २ ॥

वीओ जंवू (२) तईओ, पभवो (३) सिज्जंभवो (४) चउत्थो अ ।

पंचमओ जसभदो (५), छटो संभूय-भद्गुरू (६) ॥ ३ ॥

२-तत्पट्टे श्रीजंवूस्वामी । ३-तत्पट्टे श्रीप्रभवस्वामी । ४-तत्पट्टे श्रीअयंभव-
स्वामी । ५-तत्पट्टे श्रीयज्ञोभद्रस्वामी । ६-तत्पट्टे श्रीसंभ्रतिविजयश्रीभद्रबाहुस्वामिनो ।

व्याख्या—२-वीओ जंवूत्ति, श्रीसुधर्मास्वामिपट्टे द्वितीयः श्रीजंवूस्वामी । स च नव-
नवतिकोटिसंयुक्ता अष्टौ कन्यकाः परित्यज्य श्रीसुधर्मस्वाम्यंतिके प्रव्रजितः । स च षोडश (१६)
वर्षाणि गृहस्थपर्याये, विंशति (२०) वर्षाणि व्रतपर्याये, चतुश्चत्वारिंशद्वर्षाणि (४४) युगप्रधान-
पर्याये चेति सर्वायुरशीति (८०) वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरात् चतुःषाष्ट (६४) वर्षैः सिद्धः ।

अत्र कविः—

मत्कृते जंबुना त्यक्ता, नवौढा नवकन्यकाः ।

तन्मन्ये मुक्तिवध्वाऽन्यो, न वृतो भारतो नरः ॥ १ ॥

चित्तं त नीतं वनिताविकारै-र्वित्तं न नीतं चतुरैश्च चौरैः ।

यद्देहगोहे द्वितयं निशीथे, जंबूकुमाराय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २ ॥

मण १ परमोहि २ पुलाए ३, आहार ४ खवग ५ उवसमे ६ कप्पे ।

संजमतिग ८ केवल ९ सि-ज्झाणा य १० जंबुम्मि बुच्छिण्णा ॥ ३ ॥

३-तईओत्ति, श्रीजंवूस्वामिपट्टे तृतीयः श्रीप्रभवस्वामी । स च त्रिंशद् (३०) वर्षाणि
गृहस्थपर्याये, चतुश्चत्वारिंशत् (४४) वर्षाणि व्रतपर्याये, एकादश (११) वर्षाणि युगप्रधानपर्याये
चेति सर्वायुः पंचाशीति (८५) वर्षाणि परिपाल्य, श्रीवीरात् पंचसप्तति (७५) वर्षातिक्रमे
स्वर्गभागिति ॥ छ ॥

४-सिञ्चंमवोत्ति, श्रीप्रभवस्वामिप्रहितसाधुमुखात् “ अहो कष्टमहो कष्टं, तत्त्वं न ज्ञायते परम् ” इत्यादि वचसा यज्ञस्तंभादयः श्रीशान्तिनाथविचक्षणादवाप्तधर्मा प्रव्रज्य, क्रमेण मनकनाम्नः स्वसुतस्य निमित्तं दशवैकालिकं कृतवान् ।

यतः—कृतं विकालवेलायां, दशाध्ययनगर्भितम् ।

दशवैकालिकमिति—नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ १ ॥

अतः परं भविष्यति, प्राणिनो ह्यल्पमेघसः ।

कृतार्थास्ते मनकवत्, भवन्तु त्वत्प्रसादतः ॥ २ ॥

श्रुतांभोजस्य किञ्चलं, दशवैकालिकं ह्यदः ।

आचम्याचम्य मोदन्ता—मनगारमधुव्रताः ॥ ३ ॥

इति संघोपरोधेन, श्रीशर्यमवसूरिभिः ।

दशवैकालिको ग्रंथो, न संवरे महात्मभिः ॥ ४ ॥

स चाऽष्टाविंशति (२८) वर्षाणि गृहस्थपर्याये, एकादश (११) व्रते, त्रयोविंशति (२३) युग० चेति सर्वयुद्धांषि (६२) वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरादष्टनवति (९८) वर्षातिक्रमे स्वर्गमाक् ॥ छ ॥

५-पंचमवोत्ति, श्रीशर्यमवस्वामिपट्टे पंचमं श्रीयशोभद्रस्वामी । स च द्वाविंशति (२२) वर्षाणि गृहे, चतुर्दश (१४) व्रते, पञ्चाशत् (५०) वर्षाणि युग० सर्वायुः पडशीति (८६) वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरादष्टचत्वारिंशदधिके शते (१४८) ऽतिक्रांते स्वर्गमाक् ॥ छ ॥

६-छट्टो संमूयति, श्रीयशोभद्रस्वामिपट्टे षट्ठीं पदैर्द्वेदेशे पदसमुदायोपचारात् संभूतेति श्रीसंभूतिविजयः, भद्वति श्रीभद्रबाहुस्वामीत्युभावपि षष्ठपदधरावित्यर्थः । तत्र श्रीसंभूतिविजयो द्विचत्वारिंशत् (४२) व० गृहे, चत्वारिंशत् (४०) व्रते, अष्टौ (८) युग० चेति सर्वयुर्नवति (९०) वर्षाणि परिपाल्य स्वर्गमाक् ॥

श्रीभद्रबाहुस्वामी तु श्रीआनन्द्यकादिनिर्गुक्तिविधाता । व्यंतरीभूतवराहमिहिरकृतसंघोपद्रव-निवारकोपसर्गहरस्तवनेन प्रवचनस्य महोपकारं कृत्वा पञ्चचत्वारिंशत् (४५) गृहे, सप्तदश (१७) व्रते, चतुर्दश (१४) युग० चेति सर्वयुः षट्सप्तति (७६) परिपाल्य श्रीवीरात् सप्तत्यधिकशत (१७०) वर्षे स्वर्गमाक् ॥ छ ॥ ३ ॥

सिरिधूलभद्र सत्तम ७, अष्टमगा महागिरी—सुहृत् ८ अ ।

सुद्विभ—सुष्पद्विषद्व, कोटिकाकादिगा नवमा ९ ॥ ४ ॥

७-तत्पट्टे श्रीस्थूलभद्रस्वामी । ८-तत्पट्टे श्रीआर्यमहागिरि-श्रीआर्यसुहस्तिनौ ।
९-श्रीआर्यसुहस्तिपट्टे श्रीसुस्थितसुप्रतिवद्धौ ।

व्याख्या-७ सिरिथूलभद्वत्ति, श्रीसंमृतिविजय-भद्रबाहुस्वामिनोः सप्तमपट्टः श्रीस्थूल-
भद्रस्वामी कोशाप्रतिबोधजनितयशोधवलीकृताखिलजगत् सर्वजनप्रसिद्धः । चतुर्देशपूर्वविदां
पश्चिमः । क्वचिच्चत्वार्यन्त्यानि पूर्वाणि सूत्रतोऽधीतवानित्यपि । स च त्रिंशत् ० ३० गृहे,
चतुर्विंशति २४ व्रते, पंचचत्वारिंशत् ४५ युगप्रधाने, सर्वायुर्नवनवति ९९ वर्षाणि परिपाल्य
श्रीवीरात् पंचदशाधिकशतद्वय २१५ वर्षे स्वर्गभाक् । अत्र कविः—

श्रीनेमितोऽपि शकटालसुतं विचार्य, मन्यामहे वयममुं भट्टमेकमेव ।

देवोऽद्रिदुर्गमधिरुह्य जिघाय मोहं, यन्मोहनाल्यमयं तु वशी प्रविश्य ॥ १ ॥

श्रीवीरनिर्वाणात् चतुर्देशाधिकवर्षशतद्वये २१४ आपाढाऽऽचार्यात् अव्यक्तनामा
तृतीयो निहवः ॥ छ ॥

८-अट्टमगति, श्रीस्थूलभद्रपट्टेऽष्टमौ पट्टधरौ श्रीआर्यमहागिरिः श्रीसुहस्ती चेत्युभावपि
गुरुभ्रातरौ । तत्र श्रीआर्यमहागिरिर्जिनकल्पिकतुलनामारूढो, जिनकल्पिककल्पः । त्रिंशत् ३०
गृहे, चत्वारिंशत् ४० व्रते, त्रिंशत् ३० युग० सर्वायुः शत १०० वर्षं परिपाल्य स्वर्गभाक् ॥

द्वितीयेनाऽऽर्यसुहस्तिना पूर्वमेव द्रमकोभूतोऽपि संप्रतिजीवः प्रब्राज्य त्रिखंडाधिपतित्वं
प्रापितः । येन संप्रतिना त्रिखंडमितापि मही जिनप्रासादमंडिता विहिता, साधुवेषधारिनिजवंध-
पुरुषप्रेषणेनाऽनार्यदेशेऽपि साधुविहारः कारितः ॥ स च आर्यसुहस्ती त्रिंशत् ३० गृहे, चतुर्विंशति
२४ व्रते, षट्चत्वारिंशत् ४६ युग० सर्वायुः शतमेकं १०० परिपाल्य श्रीवीरात् एकनवत्य-
धिकशतद्वये २९१ स्वर्गभाक् ।

यद्यपि श्रीस्थूलभद्रस्य पंचदशाधिकशतद्वय २१५ वर्षे स्वर्गो गुर्वावलयनुसारेणोक्तः ।
श्रीमहागिरि-सुहस्तिनौ तु त्रिंशत् ३० वर्षाणि गृहस्थपर्यायावपि शत १०० वर्षजीविनौ दुषमा-
संघस्तोत्रयंत्रकानुसारेणोक्तौ ॥ तथा च सति श्रीआर्यसुहस्तिः श्रीस्थूलभद्रदीक्षितो न संपद्येत,
तथापि गृहस्थपर्यायवर्षाणि न्यूनानि व्रतवर्षाणि चाधिकानीति विभाव्य घटनीयमिति ॥

तथा श्रीसुहस्तिदीक्षिताऽवंतिसुकुमालमृतिस्थाने तत्सुतेन देवकुलं कारितं तस्य च
“ महाकाल ” इति नाम संजातं ।

श्रीवीरनिर्वाणात् विंशत्यधिकवर्षशतद्वये २२० अश्वमित्रात् सामुच्छेदिकनामा चतुर्थो
निहवः । तथा अष्टविंशत्यधिकशतद्वये २२८ गंगनामा द्विक्रियः पंचमो निहवः ॥ छ ॥

९—सुद्विजति, श्रीसुहस्तिनः पट्टे नवमौ श्रीसुस्थित-सुप्रतिबद्धौ, कोटिक-काकंदिकौ । कोटिशः सूरिमंत्रजापात् कोट्यंशसूरिमंत्रधारित्वाद्वा । ताम्यां कौटिकनाम्ना गच्छोऽभूत्, अयं भावः—श्रीसुधर्मस्वामिनोऽष्टौ सूरिन् यावत् निर्ग्रन्थाः साधवोऽनगारा इत्यादि सामान्यार्थाभिधायिन्याख्याऽऽसीत् नवमे च तत्पट्टे कौटिका इति विशेषार्थावबोधकं द्वितीयं नाम प्रादुर्भूतं ॥

श्रीआर्यमहागिरेस्तु शिष्यौ बहुल-वलिस्सहौ यमलभ्रातरौ, तस्य वलिस्सहस्र शिष्यः स्वातिः तत्त्वार्थादयो ग्रन्थास्तु तत्कृता एव संभाव्यन्ते ।

तच्छिष्यः श्यामाचार्यः प्रज्ञापनाकृत् श्रीवीरात् पट्सप्तत्यधिकशतत्रये ३७६ स्वर्गभाक् ॥ तच्छिष्यः सांढिल्यो जीतमर्यादाकृदिति नंदित्यविरावल्यामुक्तमस्ति । परं सा पट्टपरंपराऽन्येति बोध्यं ॥ ४ ॥

सिरिइंददिन्नस्रि दसमो १० इकारसो अ दिन्नगुरु ११ ।

बारसमो सीहगिरी १२, तेरसमो वयरसामिगुरु १३ ॥ ५ ॥

१०—तत्पट्टे श्रीइंद्रदिन्नस्रिः । ११—तत्पट्टे श्रीदिन्नस्रिः । १२—तत्पट्टे श्री-सिंहगिरिः । १३—तत्पट्टे श्रीवज्रस्वामी ।

व्याख्या—१०—सिरि इंदति, श्रीसुस्थित-सुप्रतिबद्धयोः पट्टे दशमः श्रीइंद्रदिन्नस्रिः । अत्रांतरे श्रीवीर० त्रिपंचाशदधिकचतुःशतवर्षातिक्रमे ४९३ गर्दभिष्ठोच्छेदी कालकस्रिः । श्रीवीरात् त्रिपञ्चाशदधिकचतुःशतवर्षातिक्रमे ४९३ भृगुकच्छे आर्यखपुटाऽऽचार्य इति पट्टावल्यां । प्रभावकचरित्रे तु चतुरशीत्यधिकचतुःशत ४८४ वर्षे आर्यखपुटाचार्यः । सप्तपष्ठ्यधिकचतुःशत-४६७वर्षे आर्यमंगुः । वृद्धवादी पादलिप्तश्च तथा सिद्धसेनदिवाकरो, येनोज्जयिन्यां महाकालप्रासाद-रुद्रलिङ्गस्फोटनं विधाय कल्याणमंदिरस्तवेन श्रीपार्श्वनाथविव प्रकटीकृतं, श्रीविक्रमादित्यश्च प्रति बोधितस्तद्वाज्यं तु श्रीवीर० सप्ततिवर्षशतचतुष्टये ४७० संनातं । तानि वर्षाणि चैवम्—

अं रयणि कालगओ, अरिहा तित्यंक्त्रो महावीरो ।

तं रयणि अवणिवई, अहिसित्तो पालओ राया ॥ १ ॥

सट्टी पालयरण्णो ६०, पणवण्णसयं तु होई नंदाणं १५५ ।

अट्टसयं मुरियाणं १०८, तीस चिअ पूसमित्तस ३० ॥ २ ॥

मलमित्त-माणमित्त, सट्टी ६० वरिसाणि चत्त नह्वाणे ४० ।

तह गह्मिछरज्जं, तेरस १३ वरिस सगसस चउ (वरिसा) ४ ॥ ३ ॥

११-इकारसोत्ति, श्रीइन्द्रदिनसूरिपट्टे एकादशः श्रीदिनसूरिः ।

१२-वारसमोत्ति, श्रीदिनसूरिपट्टे द्वादशः श्रीसिंहगिरिः ।

१३-तेरसमोत्ति, श्रीसिंहगिरिपट्टे त्रयोदशः श्रीवज्रस्वामी । यो वाल्यादपि जाति-

स्मृतिभाग् नभोगमनविद्यया संघरक्षाकृत्, दक्षिणस्यां बौद्धराज्ये जिनेन्द्रपूजानिमित्तं पुष्पाद्यानयनेन प्रवचनप्रभावनाकृत् देवाभिर्बुद्धितो दशपूर्वविदामपश्चिमो वज्रशाखोत्पत्तिमूलं । तथा स भगवान् षण्णवत्यधिकचतुःशत ४९६ वर्षाणि जातः सन् अष्टौ ८ वर्षाणि गृहे, चतुश्चत्वारिंशत् ४४ वर्षाणि व्रते, षट्त्रिंशत् ३६ वर्षाणि युगप्रधानपदे सर्वायुरष्टाशीति ८८ वर्षाणि परिपाल्य श्रीवीरात् चतुरशीत्यधिकपंचशत ९८४ वर्षान्ते स्वर्गभाक् । श्रीवज्रस्वामिनो दशपूर्व-चतुर्थसंहनन-संस्थानानां व्युच्छेदः ।

चतुष्कुलसमुत्पत्ति-पितामहमहं विभुं । दशपूर्वनिधिं वंदे, वज्रस्वामिमुनीश्वरं ॥ १ ॥

अत्र श्रीआर्यसुहृत्तिश्रीवज्रस्वामिनोरंतराले १ श्रीगुणसुंदरसूरिः, २ श्रीकालिकाचार्यः, ३ श्रीस्कंदिलाचार्यः, ४ श्रीरेवतीमित्रसूरिः, ५ श्रीधर्मसूरिः, ६ श्रीभद्रगुप्ताचार्यः, ७ श्रीगुप्ताचार्यश्चेति क्रमेण युगप्रधानसप्तकं बभूव । तत्र श्रीवीरात् त्रयस्त्रिंशदधिकपंचशत ९३३ वर्षे श्रीआर्यरक्षितसूरिणा श्रीभद्रगुप्ताचार्यो निर्यामितः स्वर्गभागिति पट्टावल्यां दृश्यते, परं दुष्पमासंघ-स्तवयंत्रकानुसारेण चतुश्चत्वारिंशदधिकपंचशत ९४४ वर्षातिक्रमे श्रीआर्यरक्षितसूरिणां दीक्षा विज्ञायते तथा चोक्तसंवत्सरे निर्यापणं न संभवतीत्येतद् बहुश्रुतगम्यं ।

तथाऽष्टचत्वारिंशदधिकपंचशतवर्षान्ते ९४८ त्रिराशिकजित् श्रीगुप्तसूरिः स्वर्गभाक् । तथा वीरात् सपादपंचशत ९२९ वर्षे श्रीशत्रुंजयोच्छेदः सप्तत्यधिकपंचशत ९७० वर्षे जाव-ड्युद्धार इति ॥ ९ ॥

सिरिवज्रसेणसूरी १४, चाउद्दसमो चंदसूरि पंचदसो १५ ।

सामंतमहसूरी, सोलसमो १६ रणवासरई ॥ ६ ॥

१४तत्पट्टे श्रीवज्रसेनः । १५तत्पट्टे श्रीचंद्रसूरिः । १६तत्पट्टे श्रीसामंतभद्रसूरिः(वनवासी)

व्याख्या—१४ सिरिवज्रजित्, श्रीवज्रस्वामिपट्टे चतुर्दशः श्रीवज्रसेनसूरिः । स च दुर्भिक्षे श्रीवज्रस्वामिवचसा सोपारके गत्वा जिनदत्तगृहे ईश्वरीनाम्न्या तद् भार्यया लक्षपाकभोज्ये विषनि-क्षेपविधानचित्तनश्रावणे सति प्रातः सुकाले भावीत्युक्त्या[क्त्वा], विषं निवार्य १ नागेंद्र, २ चंद्र, ३ निर्वृत्ति, ४ विद्याधराख्यान् चतुरः सकुटुंबानिम्यपुत्रान् प्रव्राजितवान् । तेभ्यश्च स्वस्वनामांक्षितानि चत्वारि कुलानि संजातानीति । स च श्रीवज्रसेनो नव ९ वर्षाणि गृहे,

षोडशाधिकशत ११६ व्रते, त्रीणि ३ वर्षाणि युगप्रधानपदे सर्वायुः साष्टाविंशतिशतं १२८ परि-
पाल्य श्रीवीरात् विंशत्यधिकपट्शत ६२० वर्षाति स्वर्गभाक् ॥

अत्र श्रीवज्रस्वामिश्रीवज्रसेनयोरंतरालकाले श्रीमदार्यरक्षितसूरिः श्रीदुर्बेलिकापुष्प-
(मित्र)श्रेति क्रमेण युगप्रधानद्वयं संजातं । तत्र श्रीमदार्यरक्षितसूरिः सप्तनवत्यधिक-
पंचशत ५९७ वर्षाति स्वर्गभागिति पट्टावल्यादौ दृश्यते, परमावश्यकवृत्त्यादौ श्रीमदार्यरक्षितसूरीणां
स्वर्गगमनानंतरं चतुरशीत्यधिकपंचशत ५८४ वर्षान्ते सप्तमनिह्वोत्पत्तिरुक्तास्ति । तर्नेतद्
बहुश्रुतगम्यमिति । नवाऽधिकपट्शत ६०९ वर्षान्ते दिगंबरोत्पत्तिः ।

१५—चंद्रसूरिति, श्रीवज्रसेनपट्टे पंचदशः श्रीचंद्रसूरिः तस्माच्चन्द्रगच्छ इति तृतीयं
नाम प्रादुर्भूतं । तस्माच्च क्रमेणाऽनेकगणहेतवोऽनेके सूरयो बभूवुःसः ।

१६—सामन्तभद्रति, श्रीचंद्रसूरिपट्टे षोडशः श्रीसामंतभद्रसूरिः । स च पूर्वगतश्रुतवि-
शारदो वैराग्यनिधिर्निर्मयतया देवकुलवनादिष्ववस्थानात् लोके वनवासीत्युक्तस्तस्माच्चतुर्थं नाम
वनवासीति प्रादुर्भूतं ॥ ६ ॥

सत्तरस बुद्धदेवो १७, सूरि पञ्जोअणो अढारसमो १८ ।

एगुणवीसइ इमो सूरि सिरिमाणदेवगुरू १९ ॥ ७ ॥

१७—तत्पट्टे श्रीबुद्धदेवसूरिः । १८—तत्पट्टे श्रीप्रद्योतनसूरिः । १९—तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः ।

व्याख्या—१७ सत्तरति, श्रीसामंतभद्रसूरिपट्टे सप्तदशः श्रीबुद्धदेवसूरिः । बुद्धो देव-
सूरिरिति ख्यातः । श्रीवीरात् पंचनवत्यधिक ५९९ (६९९) वर्षातिक्रमे कोरंटके नाहडमंत्रि-
निर्मापितप्रासादे प्रतिष्ठाकृतः ।

श्रीनज्जगसूरिणा च ६७० सप्तत्यधिकपट्शतवर्षे सत्यपुरे नाहडनिर्मितप्रासादे श्री-
महावीरः प्रतिष्ठितः ।

१८—सूरिपञ्जोअणत्ति, श्रीबुद्धदेवसूरिपट्टेऽष्टादशः श्रीप्रद्योतनसूरिः ।

१९—एगुणत्ति, श्रीप्रद्योतनसूरिपट्टे एकोनविंशतितमः श्रीमानदेवसूरिः । सूरिपदस्था-
पनाऽनसरे यत्कंधयोरुपरि सरस्वतीलक्ष्म्यौ साक्षाद् बीज्य चरित्रादस्य भ्रंशो भावीति विचारणया
विषण्णचित्तं गुरुं विज्ञाय येन मत्कुलमिक्षाः सर्वाश्च विरुदयस्त्यक्ताः । तत्तपसा नहुलपुरे १ पद्मा,
२ जया, ३ विजया, ४ अपरानिताऽभिधानाभिः देवीभिः पर्युपासमानं दृष्ट्वा कथं नारीभिः परि-
करितोऽयं सूरिरिति शंकापरायणः कश्चित् मुग्धस्तामिरेव शिक्षित इति ॥ ७ ॥

सिरिमाणतुंगसूरी २०, वीसइमो एगवीस सिरिवीरो २१ ।

बावीसो जयदेवो २२, देवाणंदो य तेवीसो २३ ॥ ८ ॥

२०—तत्पट्टे श्रीमानतुंगसूरिः । २१—तत्पट्टे श्रीवीरसूरिः । २२—तत्पट्टे श्रीजयदेव-
सूरिः । २३—तत्पट्टे श्रीदेवानंदसूरिः ।

व्याख्या—२० सिरिमाणतुंगति, श्रीमानदेवसूरिपट्टे विंशतितमः श्रीमानतुंगसूरिः ।
येन भक्तामरस्तवनं कृत्वा बाण—मयूरपंडितविद्याचमत्कृतोऽपि क्षितिपतिः प्रतिबोधितः । भयहर-
स्तवनकरणेन च नागराजो वशीकृतः । भक्तिभरेत्यादि स्तवनानि च कृतानि । श्रीप्रभावकचरित्रे
प्रथमं मानतुंगचरित्रमुक्तं, पश्चाच्च देवसूरिशिष्यश्रीप्रद्योतनसूरिशिष्यश्रीमानदेवसूरिप्रबंधा
उक्ताः, परं तत्र नाऽऽशंका यतस्तत्राऽन्येऽपि प्रबंधा व्यस्ततयोक्ता दृश्यन्ते ।

२१ एगवीसति, श्रीमानतुंगसूरिपट्टे एकविंशतितमः श्रीदेवानंदसूरिः । स च श्रीवीरात्
सप्ततिसप्तशत ७७० वर्षे, विक्रमतः त्रिशती ३०० वर्षे नागपुरे श्रीनमिप्रतिष्ठाकृत् । यदुक्तम्—

नागपुरे नमिभवन—प्रतिष्ठया महितपाणिसौभाग्यः ।

अभवद् वीराचार्य—स्त्रिभिः शतैः साधिकै राज्ञः ॥ १ ॥

२२ बावीसति, श्रीवीरसूरिपट्टे द्वाविंशतितमः श्रीजयदेवसूरिः ॥ ८ ॥

२३ देवाणंदोत्ति, श्रीजयदेवसूरिपट्टे त्रयोविंशतितमः श्रीदेवानंदसूरिः । अत्रांतरे
श्रीवीरात् पंचचत्वारिंशदधिकाष्टशत ८४९ वर्षातिक्रमे बल्लभीभङ्गः । द्वयशीत्यधिकाष्टशत ८८२
वर्षातिक्रमे चैत्यस्थितिः । षडशीत्यधिकाष्टशत ८८६ वर्षातिक्रमे ब्रह्मद्वीपिकाः ॥ ८ ॥

चउवीसो सिरिविक्रम २४, नरसिंहो पंचवीस २५ छव्वीसो ।

सूरिसमुद् २६ सत्ता—वीसो सिरिमाणदेवगुरु २७ ॥ ९ ॥

२४—तत्पट्टे श्रीविक्रमसूरिः । २५—तत्पट्टे श्रीनरसिंहसूरिः । २६—तत्पट्टे श्रीसमुद्-
सूरिः । २७ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः ।

व्याख्या—२४ चउवीसोत्ति,—श्रीदेवानंदसूरिपट्टे चतुर्विंशतितमः श्रीविक्रमसूरिः ।

२५ नरसिंहोत्ति, श्रीविक्रमसूरिपट्टे पंचविंशतितमः श्रीनरसिंहसूरिः । यतः—

नरसिंहसूरिरासीदतोऽखिलग्रंथपारगो येन ।

यक्षो नरसिंहपुरे, मांसरतिं त्याजितः स्वगिरा ॥ १ ॥

२६ छव्वीसोत्ति, श्रीनरसिंहसूरिपट्टे षड्विंशतितमः श्रीसमुद्सूरिः ।

लोमाणराजकुलजोऽपि समुद्रसूरि—गच्छं शशास किल यः प्रवणप्रमाणी ।
जित्वा तथा क्षपणकान् यशं वितेने, नागहृदे भुजगनाथनमस्य तीर्थे ॥ १ ॥

२७ सत्तावीसोत्ति, श्रीसमुद्रसूरिपट्टे सप्तविंशतितमः श्रीमानदेवसूरिः ।

विद्यासमुद्रहरिभद्रमुनीन्द्रमित्रं, सूरिर्वमूव पुनरेव हि मानदेवः ।

मांथात्प्रपातमपि योऽनघसूरिमंत्रं, लेभेऽविकामुखगिरा तपसोज्वयंते ॥ १ ॥

श्रीवीरात् वर्षसहस्रे १००० गते सत्यमित्रे पूर्वव्यवच्छेदः ।

अत्र च श्रीनागहस्ती १, रेवतीमित्र २, ब्रह्महृदीपो ३, नागार्जुनो ४, भूतदिनः ५, श्रीकालकसूरिश्रेति ६ पङ्क्त्युगप्रधाना यथाक्रमं ओवज्जसेनसत्यमित्रयोरंतरालकालवर्तिनो बोध्याः । एषु च युगप्रधानशक्राभिर्बंदितप्रथमानुयोगसूत्रणासूत्रधारकल्पश्रीकालकाचार्यैः श्रीवीरात् त्रिनवत्यधिकनवशत ९९३ वर्षातिक्रमे पंचमीतश्रुत्यर्था पर्युपणापर्वाऽऽनीतमिति । श्रीवीरात् पंचपंचाशदधिकसहस्र १०५५ वर्षे, वि० पंचशीत्यधिकपंचशतवर्षे ५८५ याकिनीसुनुः श्रीहरिमद्रसूरिः स्वर्गमाह । पंचदशाधिकैकादशशत १११५ वर्षे श्रीजिनभद्रगणिर्युगप्रधानः । अयं च जिनभद्रियप्रधानशतकादेर्हरिमद्रसूरिर्भिवृत्तिकरणाद्विज्ञ इति पट्टावल्यां, परं तस्य चतुरश्रशतवर्षायुष्कात्वेन श्रीहरिमद्रसूरिकालेऽपि संभवात्ताऽशंकावकाश इति ॥ ९ ॥

अष्टावीसो विबुहो २८, एगुणतीसे गुरु जयाणंदो २९ ।

तीसो रविप्पहो ३० इग-तीसो जसदेवसूरिवरो ३१ ॥ १० ॥

२८-तत्पट्टे श्रीविबुधप्रमसूरिः । २९-तत्पट्टे श्रीजयानंदसूरिः । ३०-तत्पट्टे श्रीरविप्रमसूरिः । ३१-तत्पट्टे श्रीयशोदेवसूरिः ।

व्याख्या—२८ अष्टावीसोत्ति, श्रीमानदेवसूरिपट्टेऽष्टाविंशतितमः श्रीविबुधप्रमसूरिः ।

२९ एगुणतीसोत्ति, श्रीविबुधप्रमसूरिपट्टे एकोनत्रिंशत्तमः श्रीजयानंदसूरिः ।

३० तीसो रविति, श्रीजयानंदसूरिपट्टे त्रिंशत्तमः श्रीरविप्रमसूरिः । स च श्रीवीरात् सप्तत्यधिकैकादशशत ११७० वर्षे, वि० सप्तशतवर्षे ७०० नङ्गुलपुरे श्रोनेमिनायमासादप्रतिष्ठा-
एत् । श्रीवी० नवत्यधिकैकादशशत ११९० वर्षे श्रीउमास्वातियुगप्रधानः ।

३१ इगतीसोत्ति, श्रीरविप्रमसूरिपट्टे एकत्रिंशत्तमः श्रीयशोदेवसूरिः । अत्र च श्रीवीरात् द्विसप्तत्यधिकैकादशशतवर्षे १२७२, वि० ह्युत्तराष्टशतवर्षे ८०२ अणहिल्लपुरपत्तनस्थापना वनराजेन कृता । श्रीवी० सप्तत्यधिकैकादशशतवर्षे १२७०, वि० अष्टशतवर्षे ८००

भाद्रशुक्लतृतीयायां वृषभदेवर्जन्म, येनामराजा प्रतिबोधितः । स च श्रीवी० पंचषष्ठ्यधिकत्रयोदश-
शतवर्षे १३६९, वि० पंचनवत्यधिकाष्टशतवर्षे ८९९ भाद्रशुक्लपष्ठ्यां स्वर्गभाक् ॥ १० ॥

वत्तीसो पञ्चुण्णो ३२, तेतीसो माणदेव जुगपवरो ३३ ।

चउतीस विमलचंदो ३४, पणतीसज्जोअणो सूरी ३५ ॥ ११ ॥

३२-तत्पट्टे श्रीप्रद्युम्नसूरिः । ३३-तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः । ३४-तत्पट्टे श्रीविमल-
चन्द्रसूरिः । ३५-तत्पट्टे श्रीउद्योतनसूरिः ।

व्याख्या—३२ वत्तीसोत्ति, श्रीयशोदेवसूरिपट्टे द्वात्रिंशत्तमः श्रीप्रद्युम्नसूरिः ।

३३ तेत्तीसोत्ति, श्रीप्रद्युम्नसूरिपट्टे त्रयस्त्रिंशत्तमः श्रीमानदेवसूरिः, उपधानवाच्यग्रंथविधाता ।

३४ चउतीसत्ति, श्रीमानदेवसूरिपट्टे चतुस्त्रिंशत्तमः श्रीविमलचन्द्रसूरिः ।

३५ पणतीसोत्ति, श्रीविमलचन्द्रसूरिपट्टे पंचत्रिंशत्तमः श्रीउद्योतनसूरिः । स चाऽर्जुनाचल-
यात्रार्थं पूर्वावनोतः समागतः । टेलिग्रामस्य सीम्नि पृथोर्वटस्य छायायामुपविष्टो निजपट्टोदय-
हेतुं भव्यमुहूर्तमवगम्य श्रीवीरात् चतुष्पष्ठ्यधिकचतुर्दशशतवर्षे १४६४ वि० चतुर्नवत्यधिक-
नवशतवर्षे ९९४ निजपट्टे श्रीसर्वदेवसूरिप्रभृतीनां सूरान् स्थापितवान् । केचित्तु सर्वदेवसूरि-
मेकमेवेति वदन्ति । वटस्याऽधः सूरिपदकरणात् वटगच्छ इति पंचमनाम लोकप्रसिद्धं । प्रधान-
शिष्यसंतत्या ज्ञानादिगुणैः प्रधानचरित्रैश्च बृहत्वाद्बृहद्गच्छ इत्यपि ॥ ११ ॥

सिरिसव्वदेवसूरी छत्तीसो ३६, देवसूरि सगतीसो ३७ ।

अडतीसइमो सूरि पुणोवि, सिरिसव्वदेवगुरु ३८ ॥ १२ ॥

३६-तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः । ३७-तत्पट्टे श्रीदेवसूरिः । ३८-तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः ।

व्याख्या—३६ सिरिसव्वत्ति, श्रीउद्योतनसूरिपट्टे षट्त्रिंशत्तमः श्रीसर्वदेवसूरिः ।
केचित् श्रीप्रद्युम्नसूरिमुपधानग्रंथप्रणेतृश्रीमानदेवसूरिं च पट्टधरतया न मन्यन्ते तदभिप्रायेण चतुस्त्रि-
शत्तम इति । स च गौतमवत् सुशिष्यलब्धिमान् । वि० दशाधिकदशशतवर्षे १०१० राम-
सैन्यपुरे श्रीचंद्रप्रभप्रतिष्ठाकृत् । चंद्रावत्यां निर्मापितोत्तुंगप्रासादं कुंकुणमंत्रिणं स्वगिरा प्रतिबोध्य
प्रात्राजयत् । यदुक्तं—

चस्त्रिशुद्धिं विधिवज्जिनागमा-द्विधाय भव्यानमितः प्रबोधयन् ।

चकार जैनेश्वरशासनोन्नतिं यः, शिष्यलब्ध्याभिनवो नु गौतमः ॥ १ ॥

नृपाद्दशग्रे शरदां सहस्रे १०१०, यो रामसैन्याहपुरे चकार ।

नाभेयचैत्येऽष्टमतीर्थराज-विष्वप्रतिष्ठां विधिवत् सदर्थ्यः ॥ २ ॥

चंद्रावतीभूषतिनेत्रकल्पं, श्रीकुंकुणं मंत्रिणमुच्चक्रदिं ।

निर्मापितोत्तुगविशालचेत्यं, योऽदीक्षयत् बुद्धगिरा प्रबोध्य ॥ ३ ॥

तथा वि० एकोनत्रिंशदधिकदशशत १०२९ वर्षे घनपालेन देवतीनाममाला कृता । वि०
पणवत्यधिकसहस्र १०९६ वर्षे श्रीउत्तराध्ययनटीकाकृत धिरापद्रगच्छोयवादिवेताल-
श्रीशांतिमूरिः स्वर्गभाक् ॥

३७ देवमूरिति, श्रीसर्वदेवमूरिपट्टे सप्तत्रिंशत्तमः श्रीदेवमूरिः । रूपश्रीरिति भूपदत्त-
विरुदधारी ॥

३८ अडतीसहसोत्ति, श्रीदेवमूरिपट्टेऽष्टत्रिंशत्तमः पुनः श्रीसर्वदेवमूरिः, यो यशोमद्र-
नेमिचंद्रादीनष्टौ मूरीन् कृतवान् ॥ छ ॥ १२ ॥

एगुणचालीसहसो, जसमहो नेमिचंद्रगुरुबंधू ३९ ।

चालीसो मुणिचंदो ४०, एगुआलीसो अजिअदेवो ४१ ॥ १३ ॥

३९-तत्पट्टे श्रीयशोमद्रमूरि-श्रीनेमिचंद्रमूरी । ४०-तत्पट्टे श्रीमुनिचंद्रमूरिः ।
४१-तत्पट्टे श्रीअजितदेवमूरिः ।

व्याख्या—३९ एगुणत्ति, श्रीसर्वदेवमूरिपट्टे एकोनचत्वारिंशत्तमौ श्रीयशोमद्र-नेमिचंद्रौ
द्वौ मूरी गुरुभ्रातरी । वि० पंचत्रिंशदधिकैकादशशत ११३५ वर्षे, केचित् एकोनचत्वारिंशदधि-
कैकादशशत ११३९ वर्षे नवांगवृत्तिकृतश्रीअभयदेवमूरिः स्वर्गभाक् । तथा कूर्चपुरगच्छोय-
चैत्ववासीनिनेश्वरमूरिशिष्यो भिनवल्लभश्चित्रकूटे पट्कल्याणकप्ररूपणया निजमतं प्ररूपितवान् ।

४० चालीसोत्ति, श्रीयशोमद्रमूरि-श्रीनेमिचंद्रमूरिपट्टे चत्वारिंशत्तमः श्रीमुनिचंद्रमूरिः ।
स भगवान् यावज्जीवमेकसौवीरपायी, प्रत्याख्यातसर्वविकृतिकः । श्रीहरिमद्रमूरिस्ताडनेकांतपता-
कायनेकग्रंथपञ्जिकोपदेशपदवृत्त्यादिविधानेन तार्किकशिरोमणितया ख्यातिभाक् । यदुक्तम्—

सौवीरपायोति तदेकवारि-पानाद्विधिज्ञो विरुदं बभार ।

जिनागमांनोनिषिधौतबुद्धिर्यः शुद्धचारित्रिषु लब्धरेसः ॥ १ ॥

संविज्ञमौलिर्विरुत्तीश्र सर्वा-स्तत्यान देहेऽप्यममः सदा यः ।

विद्वद्भिनेयाभिवृतः प्रमात्र-प्रमाणौघैः किल गौतमामः ॥ २ ॥

हरिभद्रमूरिरचिताः, श्रीमदनेककांतनयपताकायाः ।

ग्रंथनगा विबुधानामप्यधुना दुर्गमा येऽत्र ॥ ३ ॥

सत्पक्षिकादिपद्या—विरचना या भगवता कृता येन ।

मंदधियामपि सुगमास्ते सर्वे विश्वहितबुध्या ॥ ४ ॥

अष्टहयेश (११७८) मिताब्दे विक्रमकालाद्धिवं गतो भगवान् ।

श्रीमुनिचंद्रमुनीन्द्रो, ददातु भद्राणि संघाय ॥ ५ ॥

अनेन चानंदसूरिप्रभृतयोऽनेके निजबांधवाः प्रब्राज्य सूरिकृताः ।

अयं च श्रीमुनिचंद्रसूरिः श्रीनेमिचंद्रसूरिगुरुभ्रातृश्रीविनयचंद्रोपाध्यायस्य शिष्यः श्रीनेमि-
चंद्रसूरिभिरेव गणनायकतया स्थापितः । यदुक्तं—

गुरुबंधुविनयचंद्राध्यापकशिष्यं स नेमिचंद्रगुरुः । यं गणनाथमकार्षीत्, स जयति मुनिचंद्रसूरिरिति ॥ १ ॥

अत्र च एकोनषष्ठ्यधिकैकादशशत ११५५ वर्षे पौर्णिमीयकमतोत्पत्तिः, तत्प्रतिबोधाय
च मुनिचंद्रसूरिभिः पाक्षिकसप्ततिका कृतेति ।

तथा श्रीमुनिचंद्रसूरिशिष्याः श्रीअजितदेवसूरि—वादिश्रीदेवसूरिप्रभृतयः । तत्र वादिश्री-
देवसूरिभिः श्रीमदणहिल्लपुरपत्तने जयसिंहदेवराजस्याऽनेकविद्वज्जनकलितायां सभायां चतुरशीति-
वादलब्धजययशसं दिगंबरचक्रवर्तिनं वादलिप्सुं कुमुदचंद्राचार्यं वादे निर्जित्य श्रीपत्तने दिगंबर-
प्रवेशो निवारितोऽद्यापि प्रतीतः । तथा वि० चतुरधिकद्वादशशत १२०४ वर्षे फलवर्धिग्रामे चैत्य-
विबयोः प्रतिष्ठा कृता । तत्तीर्थं तु संप्रत्यपि प्रसिद्धं । तथा आरासणे च नेमिनाथप्रतिष्ठा कृता ।
चतुरशीतिसहस्र ८४००० प्रमाणः स्याद्वादरत्नाकरनामा प्रमाणग्रन्थः कृतः । येभ्यश्च यन्त्राम्नेव
ख्यातिमत् चतुर्विंशतिसूरिशिष्यां बभूव । एषां च वि० चतुस्त्रिंशदधिके एकादशशत ११३४ वर्षे
जन्म, द्विपंचाशदधिके ११५२ दीक्षा, चतुःसप्तत्यधिके ११७४ सूरिपदं, षड्विंशत्यधिकद्वादशशत
१२२६ वर्षे श्रावणवदिसप्तम्यां ७ गुरौ स्वर्गः ।

तत्समये श्रीदेवचंद्रसूरिशिष्यस्त्रिकोटिग्रन्थकर्ता कलिकालसर्वज्ञख्यातिमान् श्रीहेमचंद्रसूरिः,
तस्य वि० पंचचत्वारिंशदधिके एकादशशत ११४५ वर्षे कार्तिकशुदिपूर्णिमायां १५ जन्म,
पंचाशदधिके ११५० व्रतं, षट्षष्ठ्यधिके ११६६ सूरिपदं, एकोनत्रिंशदधिकद्वादशशत १२२९
वर्षे स्वर्गः ॥

४१ एगुआलीसोत्ति, श्रीमुनिचंद्रसूरिपट्टे एकचत्वारिंशत्तमः श्रीअजितदेवसूरिः । तत्समये
वि० चतुरधिकद्वादशशत १२०४ वर्षे खरतरोत्पत्तिः । तथा वि० त्रयोदशधिके द्वादशशत १२१३
वर्षे आंचलिकमतोत्पत्तिः । वि० षट्त्रिंशदधिके १२३६ वर्षे सार्धपौर्णिमीयकोत्पत्तिः । वि०

पंचाशदधिके १२५० आगमिकमतोत्पत्तिः । श्रीवीरात् द्विनवत्यधिकयोडशशत १६९२ वर्षे
याद्वोद्धारः ॥ छ ॥ १३ ॥

वायालु विजयसीहो ४२, तेआला हुंति एगगुरुमाया ।

सोमप्पह-मणिरयणा ४३, चउआलीसो अ जगचंदो ४४ ॥ १४ ॥

४२-तत्पट्टे श्रीविजयसिंहसूरिः । ४३-तत्पट्टे श्रीसोमप्रमसूरिः श्रीमणिरत्नसूरिश्च ।

४४-तत्पट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिः ।

व्याख्या—४२ वायालुत्ति, श्रीअजितदेवसूरिपट्टे द्विचत्वारिंशत्तमः श्रीविजयसिंहसूरिः,
विवेकमंजरीशुद्धिस्तु ।

यस्य प्रथमः शिष्यः, शतार्थितया विख्यातः । श्रीसोमप्रमसूरिः द्वितीयस्तु मणिरत्नसूरिः ॥ १ ॥

४३ तेआलुत्ति, श्रीविजयसिंहसूरिपट्टे त्रयश्चत्वारिंशत्तमौ श्रीसोमप्रमसूरि-श्रीमणि-
रत्नसूरी ॥

४४ चउआलीसोत्ति-श्रीसोमप्रम-श्रीमणिरत्नसूरिपट्टे चतुश्चत्वारिंशत्तमः श्रीजगच्चंद्रसूरिः ॥

यः क्रियाशिथिलमुनिसमुदायं ज्ञात्वा गुर्वाज्ञया वैराग्यरसैकसमुद्रं चैत्रगच्छीयश्रोदेवमद्रो-
पाध्यायं सहायमादाय क्रियायामौघ्यात् हीरलानगचंद्रसूरिरितिख्यातिभाक् बभूव । केचित्तु
आघाटपुरे द्वात्रिंशता दिगंवराचार्यैः सह विवादं कुर्वन् हीरकवदभेद्यो जात इति राज्ञा हीरला-
जगच्चंद्रसूरिरिति भणित इत्याहुः ॥ तथा यावज्जीवमाचाम्लतपोऽभिग्रहीतद्वादशवर्षैस्तपाविरुदमा-
प्तवान् ॥ ततः पठं नाम वि० पंचाशीत्यधिकद्वादशशत १२८५ वर्षे तपा इति प्रसिद्धं ॥

तथा च १ निर्ग्रंथ, २ कौटिक, ३ चन्द्र, ४ वनवासि, ५ वटगच्छेत्यपरनामकबृहद्-
गच्छ, ६ तपा-इति पण्णां नाम्नां प्रवृत्तिहेतव आचार्याः क्रमेण १ श्रीसुधर्मास्वामि, २ श्रीसु-
स्थित, ३ श्रीचंद्र, ४ श्रीसामंतमद्र, ५ श्रीसर्वदेव, ६ श्रीजगच्चंद्रनामानः पट्टसूरयः ॥छ॥ १४ ॥

देविंदो पणयालो ४५, छायालीसो अ घम्मघोसगुरु ४६ ।

सोमप्पह सगचत्तो ४७, अडचत्तो सोमतिलगगुरु ४८ ॥ १५ ॥

४५-तत्पट्टे श्रीदेवेन्द्रसूरिः । ४६-तत्पट्टे श्रीधर्मघोषसूरिः । ४७-तत्पट्टे श्रीसोमप्रम-
सूरिः । ४८-तत्पट्टे श्रीसोमतिलकसूरिः ।

व्याख्या—४५ देविंदोत्ति, श्रीजगच्चंद्रसूरिपट्टे पंचचत्वारिंशत्तमः श्रीदेवेन्द्रसूरिः ।
स च मालवके उज्जयिन्यां जिनमद्रनाम्नो महम्म्यस्य वीरधवलनाम्नस्तत्सुतस्य पाणिग्रहणनिमित्तं

महोत्सवे जायमाने वीरधवलकुमारं प्रतिबोध्य, वि० द्व्युत्तरत्रयोदशशतं १३०२ वर्षे प्रब्राजयत् ॥ तदनु तदब्रातरमपि प्रब्राज्य चिरकालं मालवके एव विहृतवान् । ततो गूर्जरधरित्र्यां श्रीदेवेन्द्र-सूरयः श्रीस्तंभतीर्थे समायाताः ॥

तत्र पूर्वे श्रीविजयचन्द्रसूरयः १-गीतार्थानां पृथक् पृथक् वस्त्रपुट्टलिकादानं, २-नित्य-विकृत्यनुज्ञा, ३-चीवरक्षालनानुज्ञा, ४-फलशाकग्रहणं, ५-साधु-साध्वीनां निर्विकृतिकप्रत्याख्याने निर्विकृतिकग्रहणं, ६-आर्थिकासमानीताऽश्नादिभोगानुज्ञा, ७-प्रत्यहं द्विविधप्रत्याख्यानं, ८-गृह-स्थावर्जननिमित्तं प्रतिक्रमणकरणानुज्ञा, ९-संविभागदिने तदगृहे गीतार्थेन गंतव्यं, १०-लेपसंनि-ध्यभावः, ११-तत्कालेनोष्णोदकग्रहणं इत्यादिना क्रियाशैथिल्यरुचीन् कतिचिन् मुनीन् स्वायत्ती-कृत्य सदोषत्वात् श्रीजगच्चंद्रसूरिभिः परित्यक्तायामपि विशालायां पौषधशालायां लोकाग्रहात् द्वादशवर्षाणि स्थितवन्तः । प्रब्रज्यादिककृत्यम् गुर्वाज्ञामंतरेणैव कृतवन्तश्च ।

श्रीविजयचंद्रसूरिव्यतिकरस्त्वेवं—

मंत्रिवस्तुपालगृहे विजयचंद्राख्यो लेख्यकर्मकृत् मंत्र्याऽऽसीत् । कचनाऽपराधे कारागारे प्रक्षिप्तः । श्रीदेवभद्रोपाध्यायैः प्रब्रज्याग्रहणप्रतिज्ञया विमोच्य प्रब्राजितः । स च सप्रज्ञो बहुश्रुतीभूतो मंत्रिवस्तुपालेन नाऽयं साभिमानी सूरिपदयोग्य इत्येवं वार्यमाणैरपि श्रीजगच्चंद्रसूरिभिः श्रीदेवभद्रोपाध्यायानुरोधात् श्रीदेवेन्द्रसूरीणां सहायो भविष्यतीति विचिंत्य च सूरीकृतः । बहुकालं च श्रीदेवेन्द्रसूरिषु विनयवानेवासीत् ।

मालवदेशात्समागतानां श्रीदेवेन्द्रसूरीणां तदा वंदनार्थमपि नाऽऽयातः गुरुभिर्ज्ञापितं कथ-मेकस्यां वसंतौ द्वादशवर्षाणि स्थितिमिति श्रुत्वा “निर्मम-निरहंकारा” इत्यादि प्रत्युत्तरं प्रेषितवान् ॥ संविज्ञास्तु न तं प्रत्याश्रिताः । श्रीदेवेन्द्रसूरयस्तु पूर्वमनेकसंविज्ञसाधुपरिकरिता “उपाश्रय” एव स्थितवन्तः ॥ लोकैश्च वृद्धशालायां स्थितत्वात् श्रीविजयचंद्रसमुदायस्य “वृद्धशा-लिक” इत्युक्तं । तद्वशात् श्रीदेवेन्द्रसूरिनिश्रितसमुदायस्य “लघुशालिक” इति ख्यातिः ।

स्तंभतीर्थे च चतुष्पथस्थितकुमारपालविहारे धर्मदेशनायामष्टादशशत १८०० मुखवस्त्रि-काभिर्मंत्रिवस्तुपालः चतुर्वेदादिनिर्णयदातृत्वेन स्वसमयपरसमयविदां श्रीदेवेन्द्रसूरीणां वन्दनकदा-नेन बहुमानं चकार । श्रीगुरवस्तु विजयचंद्रमुपेक्ष्य विहरमाणाः क्रमेण पाल्हणपुरे समायाताः । तत्र चानेकजनतान्विताः शीकरीयुक्तसुखासनगामिनश्चतुरशीतिरिम्या धर्मश्रोतारः । प्रल्हादनविहारे प्रत्यहं मूढकप्रमाणा अक्षताः, क्रयविक्रयादौ नियतांशग्रहणात् षोडशमणप्रमाणानि पूगीफलानि चायान्ति । प्रत्यहं पंचशतीवीशलप्रियाणां भोगः । एवं व्यतिकरे सति श्रीसंघेन विज्ञप्ता गुरवः यदत्र गणाधिपतिस्थापनेन पूर्यतामस्मन्मनोरथः । गुरुभिस्तु तथाविधमौचित्यं विचार्य प्रल्हादन-

विहारे वि० त्रयोविंशत्यधिके त्रयोदशशते १३२३ वर्षे, स्वचिचतुरधिके १३०४ श्रीविद्यानंद-
सूरिनाम्ना वीरघवलस्य सूरिपदानं । तदनुजस्य च भीमसिंहस्य धर्मकीर्तिनाम्नोपाध्यायपदमपि
तदानीमेव संभाव्यते । सूरिपदानावसरे सौवर्णकपिशीषके प्रल्हादनविहारे मंडपात् कुंकुमवृष्टिः ।
सर्वोऽपि जनो महाविसर्गं प्राप्तः, श्राद्धेश्च महानुत्सवश्चक्रे । तेश्च श्रीविद्यानंदसूरिभिर्विद्यानंदा-
मिधं व्याकरणं कृतं । यदुक्तम्—

विद्यानंदाभिधं येन, कृतं व्याकरणं नवम् ।

भाति सर्वोत्तमं स्वल्प-सूत्रं बह्वर्थसंग्रहं ॥ १ ॥

पश्चात् श्रीविद्यानंदसूरीन् धरित्र्यामाऽऽज्ञाप्य, पुनरपि श्रीगुरवो मालवके विहृतवंतः ।
तत्कृताश्च ग्रंथास्त्वेते—

१-आद्धिनिनकृत्यसूत्र-वृत्ती, २-नव्यकर्मग्रंथपंचकनूत्र-वृत्ती, २-सिद्धपंचाशिकासूत्र-
वृत्ती, १-धर्मरत्नवृत्तिः, २-(१) सुदर्शनचरित्रं, ३ त्रीणि भाष्यानि, “ सिरिउसहबद्धमाण ”
प्रभृतिस्तवादयश्च । केचित्तु भावकदिनकृत्यसूत्रमित्याहुः ॥ विक्रमात् सप्तविंशत्यधिकत्रयोदशशत-
१३२७ वर्षे मालवक एव देवेन्द्रसूरयः स्वर्गं जग्मुः ॥

दैवयोगात् विद्यापुरे श्रीविद्यानंदसूरयोऽपि त्रयोदशदिनांतरिताः स्वर्गमाजः । अतः पङ्क्ति-
मोक्षैः सगोत्रसुरिणा श्रीविद्यानंदसुरिवांशवानां श्रीधर्मकीर्त्युपाध्यायानां श्रीधर्मघोषसूरिरितिनान्मा
सूरिपदं दत्तं ॥

श्रीगुरुभ्यो विनयधंस्त्रसूरिपृथग्भवने कं गुरुं सेवेऽहमिति संशयानस्य सौवर्णिकसंग्रामपूर्वजनस्य
निशि ह्यप्ने देवतया श्रीदेवेन्द्रसूरीणामन्त्रयो भव्यो भविष्यतीति तमेव संवत्सेति ज्ञापितं ॥

श्रीगुरुणां स्वर्गगमनं श्रुत्वा संघापिपतिना भीमेन द्वादशवर्षाणि धान्यं त्यक्तं ॥ छ ॥

४६ छायालोसोत्ति, श्रीदेवेन्द्रसूरिपट्टे पट्टचत्वारिंशत्तमः श्रीधर्मघोषसूरिः । येन मंडपा-
चले सा० पृथ्वीधरः पंचमव्रते लक्षप्रमाणं परिग्रहं नियमयन् ज्ञानातिशयात्तदभंगमवगम्य प्रति-
पेधितः । स च मंडपाचलाधिपस्य सर्वलोकामिमत्तं प्राधान्यं प्राप्तः, ततो धनेन धनदोषमः जातः ।
पश्चात्तेन चतुरशीति(८४)जिनप्रासादाः सप्त च ज्ञानकोशाः कारिताः । श्रीशत्रुंजये च एक-
विंशतिघटीप्रमाणसुवर्णव्ययेन रम्यः श्रीऋषभदेवप्रासादः कारितः । केचिच्च तत्र पट्पंचाशत्सुवर्ण-
घटीव्ययेनेन्द्रमालायां (लां यो) परिहितवानिति वदन्ति ।

तथा धरित्र्यां केनचित्साधर्मिकेण ब्रह्मचारिवेषदानावसरे महर्षिकृत्वात् पृथ्वीधरस्यापि तद्वेषः
प्राभृतोरुतः, स च तमेव वेषमादाय ततःप्रभृति द्वात्रिंशद्वर्षयोऽपि ३२ ब्रह्मचार्यभूत् ॥

तस्य च पुत्र सा० झाङ्गणनाम्ना एक एवाऽऽसीत् । येन श्रीशत्रुञ्जयोच्चयंतगिर्योः शिखरे द्वादशयोजनप्रमाणः सुवर्णरूप्यमय एक एव ध्वजः समारोपितः । कर्पूरकृते राजासारंगदेवः करयोजनं कारितः ।

येन च मंडपाचले जीर्णटंकानां द्विसप्तत्या क्वचित् षट्त्रिंशता सहस्रेगुरूणां प्रवेशोत्सवश्चक्रे ।

देवपत्तने च शिष्याभ्यर्थनया मंत्रमयस्तुतिविधानतो येषां रत्नाकरस्तरंगै रत्नढौकनं चकार । तथा तत्रैव ये स्वध्यानप्रभावात्प्रत्यक्षीभूतनवीनोत्पन्नकर्पद्वयक्षेण वज्रस्वामिमहात्म्याच्छत्रुञ्जया-
त्रिंकाशितं जोर्णकपर्दिराजं मिथ्यात्वमुत्सर्प्यंतं प्रतिबोध्य श्रीजैनविंवाधिष्टायकं व्यधुरिति । एकदा काभिश्चिद् दुष्टस्त्रीभिः साधूनां विहारिता कर्मणोपेता वटका भूषीठे येस्याजिताः संतः प्रभाते पाषाणा अभवन् । तदनु चाभिमंत्र्याऽर्पितपट्टकासनास्ताः स्तंभिताः सत्यः रूपया मुक्ता इति । तथा विद्यापुरे पक्षांतरीयतथाविधस्त्रीभिर्गुरूणां व्याख्यानरसे मात्सर्यात् स्वरभंगाय कण्ठे केशगुच्छके कृते येर्विज्ञातस्वरूपास्ताः प्राग्वत् स्तंभिताः संत्योऽतःपरं भवद्गणे न वयमुपद्रोष्याम इति वाग्दानपुरःसरं संघाग्रहान्मुक्ता इति ।

उज्जयिन्यां च योगिभयात् साध्वस्थिते गुरव आगता योगिना साधवः प्रोक्ताः “अत्रागतैः स्थिरैः स्थेयं ? ” साधुभिरुक्तं “ स्थिताः स्मः किं करिष्यसि ? ” तेन साधूनां दन्ता दर्शिताः, साधुभिस्तु कफोणिर्दर्शिता । साधुभिर्गत्वा गुरूणां विज्ञप्तं । तेन शालायामुन्दरवृन्दं विकुर्वितं । साधवो भीता गुरुभिर्घटमुखं वस्त्रेणाऽऽच्छाद्य तथा जप्तं यथा राटिं कुर्वन् स योगी आगत्य पादयोर्लग्नः ॥

कचनपुरे निश्यभिर्मंत्रितद्वारदानं, एकदा अनभिर्मंत्रितद्वारदाने शाकिनीभिः पट्टिरूपाटिता स्तंभितास्ता वाग्दाने च मुक्ताः ।

यैरेकदा सर्पदंशे रात्रौ विषेणांतरांतरामूर्च्छामुपगतैरुपायविधुरं संधं प्रत्यूचे “ प्राचीनप्रतोल्यां कस्यचित्पुंसो मस्तके काष्ठभारिकामध्ये विषापहारिणी लता समेष्वति, सा च घृप्य दंशे देया ” इत्येवं प्रोक्ते संघेन च तथा विहिते तथा प्रगुणीभूय ततःप्रभृति यावज्जीवं षडपि विकृतयस्त्यक्ता, आहारस्तु तेषां सदा युगंधर्या एव ।

तत्कृता ग्रंथास्त्वेवं-संघाचारभाष्यवृत्तिः, सुअधम्मैतिस्तवः, कायस्थितिभवस्थितिस्तवौ, चतुर्विंशतिजिनस्तवाः स्रस्ताश्रमैत्यादिस्तोत्रं, देवैरेनिशं० इति श्लेषस्तोत्रं, यूयं यूवां त्वमिति श्लेषस्तुतयः, जय वृषभेत्यादिस्तुत्याद्याः ।

तत्र जय वृषभेत्यादिस्तुतिकरणव्यतिकरस्त्वेवं-एकेन मंत्रिणाऽष्टयमकं काव्यमुक्त्वा प्रोचे- ' इदृग्काव्यमधुना केनाऽपि कर्तुं न शक्यं । ' गुरुभिरूचे- नास्तिर्नास्ति । तेनोक्तं तं क्विं दर्शयत । तेरुक्तं ज्ञास्यते । ततो जय वृषभस्तुतयो अष्टयमका एकया निशा निष्पाद्य भित्तिलिखिता दर्शिताः । स च चमत्कृतः प्रतिबोधितश्च । ते च वि० सप्तपंचाशदधिकत्रयोदशशत १३९७ वर्षे दिवं गताः ।

४७ सोमप्यहन्ति, श्रीधर्मघोषसूरिपट्टे सप्तचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमप्रभसूरिः । 'नमिऊण भणइ ' एवमित्याचाराधनासूत्रकृतम् । तस्य च वि० दशाधिकत्रयोदशशत १३१० वर्षे जन्म, एकविंशत्यधिके १३२१ व्रतं, द्वात्रिंशदधिके १३३२ सूरिपदं, कण्ठगतैकादशांगसूत्रार्थो गुरुभिर्दीयमानायां मंत्रपुस्तिकायां यच्छ्रुतचारित्रं मंत्रपुस्तिकां वेत्युक्त्वा न मंत्रपुस्तिकां गृहीतवान् । अपरस्य योग्यस्याऽभावात् सा जलसात्कृता ।

येन श्रीसोमप्रभसूरिणा जलकुंकुणदेशेऽपकायविराधनाभयात् मरौ शुद्धजलदौलभ्यात् साधूनां विहारः प्रतिपिद्धः ॥

तथा भीमपत्न्यां कार्तिके द्वये प्रथम एव कार्तिके एकादशाऽन्यपक्षीयाऽऽचार्याऽविज्ञातं भाविनं भगं विज्ञाय चतुर्मासीं प्रतिक्रम्य विहृतवन्तः, पश्चात्तद्भंगोऽभवत् । ते चाऽऽचार्या अरुतगुरुवचना भंगमध्येऽपतन्निहि ।

तत्कृता ग्रंथास्तु-सविस्तरयतिगीतकल्पसूत्रं, यत्राखिलेत्यादिस्तुतयः, जिनेन येनेति-स्तुतयः, श्रीमद्धर्मैत्यादयश्च ॥

तच्छिष्याः-१ श्रीविमलप्रभसूरि २ श्रीपरमानंदसूरि ३ श्रीपद्मतिलकसूरि ४ श्रीसोमतिलकसूरय इति ।

यस्मिन् वर्षे श्रीधर्मघोषसूरयो दिवं गताः तस्मिन्नेव वर्षे १३९७ श्रीसोमप्रभसूरिभिः श्रीविमलप्रभसूरीणां पदं ददे । ते च स्तोके जीविता । ततः स्वायुर्ज्ञात्वा त्रिसप्तत्यधिकत्रयोदशशत १३७३ वर्षे श्रीपरमानंदसूरि-श्रीसोमतिलकसूरीणां सूरिपदं दत्त्वा, मासत्रयैण वि० त्रिसप्तत्यधिकत्रयोदशशत १३७३ वर्षे श्रीसोमप्रभसूरयो दिवं गताः । तदानीं च स्तंभतीर्थे तेषां माऽऽलिंगवसतिस्थत्वेन तत्रत्याः प्रत्यासन्ना लोका आकाशोद्योताद्यालोक्योत्कवंतो यदेतेषां गुरुणां स्वर्गाद्विमानमागादिति । अन्यत्र च कापि पुरे तद्दिने यात्रावतीर्णेदेवतयेत्युक्तं " यत्तपाचार्याः सौषर्मेन्द्रसामानिकत्वेन समुत्पन्ना " इति प्रवादोऽधुना मया मेरी देवमुखात् श्रुत इति ।

श्रीपरमानंदसूरिरपि वर्षचतुष्टयं जीवितः ॥ छ ॥

४८—अडचत्तोति, श्रीसोमप्रभसूरिपट्टेऽष्टचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमतिलकसूरिः । तस्य वि० पंचपंचाशदधिके त्रयोदशशत १३५५ वर्षे माघे जन्म, एकोनसप्तत्यधिके १३६९ दीक्षा, त्रिसप्तत्यधिके १३७३ सूरिपदं, चतुर्विंशत्यधिकचतुर्दशशते १४२४ वर्षे स्वर्गः, सर्वयुरेकोनसप्तति ६९ वर्षाणां ॥

तत्कृता ग्रंथाः—बृहन्नव्यक्षेत्रसमाससूत्रं, सत्तरिसयठाणं, यत्राखिल० जय वृषभ० सस्ताशर्म० प्रमुखस्तववृत्तयः श्रीतीर्थराजः० चतुर्थस्तुतिस्तद्वृत्तिः, शुभभावानव० श्रीमद्वीरं स्तुवे इत्यादि कमलबन्धस्तवः शिवशिरसि० श्रीनाभिसंभव० श्रीशैवैय० इत्यादीनि बहूनि स्तवनानि च ॥

श्रीसोमतिलकसूरिभिस्तु क्रमेण १ श्रीपद्मतिलकसूरि २ श्रीचंद्रशेखरसूरि ३ श्रीजयानन्दसूरि ४ श्री देवसुन्दरसूरीणां सूरिपदं दत्तं ॥

तेषु श्रीपद्मतिलकसूरयः श्रीसोमतिलकसूरिभ्यः पर्यायज्येष्ठा एकं वर्षं जीविताः, परं समित्यादिषु परमयतनापरायणाः ॥

श्रीचंद्रशेखरसूरेः वि० त्रिसप्तत्यधिके त्रयोदशशत १३७३ वर्षे जन्म, पंचाशीत्यधिके १३८५ व्रतं, त्रिनवत्यधिके १३९३ सूरिपदं, त्रयोविंशत्यधिकचतुर्दशशते १४२३ वर्षे स्वर्गः । तत्कृतानि—उपितभोजनकथा, यवराजपिकथा, श्रीमद्भक्तभनकहारबंधस्तवनानि । यदभिमंत्रितरजसाप्युपद्रवं कुर्वाणा गृहहरिकादुर्द्धरमृगराजश्च नेशुरिति ।

श्रीजयानंदसूरेः वि० अशीत्यधिके त्रयोदशशत १३८० वर्षे जन्म, द्विनवत्यधिके १३९२ आषाढशुक्लसप्तमी ७ शुके धरायां व्रतं, साजणाख्यो बृद्धभ्राता प्रब्रज्याऽऽदेशदानाऽनभिमुखो देवतया प्रतिबोधितो दीक्षादेशमनुमेने, विंशत्यधिके चतुर्दशशत १४२० वर्षे चै० शु० दशम्यां १० अणहिल्लपत्तने सूरिपदं, एकचत्वारिंशदधिके १४४१ स्वर्गः । तत्कृतग्रंथाः—श्रीस्थूलभद्रचरितं, देवाः प्रभोऽयं० प्रभृतिस्तवनानि ॥ १५ ॥

एगुणवण्णो सिरिदेव—सुंदरो ४९ सोमसुंदरो पण्णो ५० ।

मुनिंसुंदरेगवण्णो ५१, बावण्णो रयणसेहरओ ५२ ॥ १६ ॥

४९—तत्पट्टे श्रीदेवसुंदरसूरिः । ५०—तत्पट्टे श्रीसोमसुंदरसूरिः । ५१—तत्पट्टे श्रीमुनिंसुंदरसूरिः । ५२—तत्पट्टे श्रीरत्नशेखरसूरिः ।

व्याख्या—४९ एगुणवण्णोत्ति, श्रीसोमतिलकसूरिपट्टे एकोनपंचाशत्तमः श्रीदेवसुन्दरसूरिः । तस्य वि० षण्णवत्यधिके त्रयोदशशत १३९६ वर्षे जन्म, चतुर्वर्षाधिके चतुर्दशशत १४०४ वर्षे व्रतं

महेश्वरआमे, विंशत्यधिके १४२० अणहिल्लपत्तने सूरिपदं । यं पत्तने गुंगडीसरःकृतस्थितिः
प्रधानतरयोगिशतत्रयपरिवृत्तो मंत्रतंत्रादिसमृद्धिमंदिरं स्थावरजंगमविपापहारी जलानलव्यालहरिमय-
मेचा अतीतानागतादिवस्तुषेचा रानमंत्रिप्रमुखबहुजनबहुमानपूजितः उदयीपा योगी प्रजासमक्षं
स्तुतिं कुर्वाणः प्रकटितपरमभक्तिडंबरः साडंबरं बंदितवान् । तदनु च संघाधिपनरिआधैवदनकारणं
पृष्ठः स योगी उवाच—“ पद्माऽऽदंडपरिकरचिह्नैरुपलक्ष्ययुगोत्तमगुरवस्त्वया बंदनीया ” इति
दिव्यज्ञानशक्तिमतः कणयरीपाऽभिधानस्वगुरोर्वचसा बंदित ” इति ।

श्रीदेवसुन्दरसूरीणां च श्रीज्ञानसागरसूरयः, श्रीकुलमंडनसूरयः, श्रीगुणरत्नसूरयः, श्री-
सोमसुंदरसूरयः, श्रीसाधुरत्नसूरयश्चेति पंचशिष्यास्तत्र श्रीज्ञानसागरसूरीणां वि० पंचाधिके चतुर्दशशत
१४०९ वर्षे जन्म, समदशाधिके १४१७ दीक्षा, एकचत्वारिंशदधिके १४४१ सूरिपदं, पष्ठ्यधिके
१४६० स्वर्गः । स च चतुर्थः । तदुक्तं गुर्वावल्यां (खो० ३३८, ३३९)

खरतरपक्षमाहो, मंत्रिवरो गोवलः सकलरात्रिम् ।

अनग्नसिद्धौ भक्त्या—ऽगुरुर्भूरादिभोगकरः ॥ १ ॥

ईपत्रिग्रामाप्याऽपश्यत्स्वप्ने सुदिव्यरूपपरान् ।

तानिति वदतस्तुर्थे, कल्पे स्मः शक्यसमविभवाः ॥ २ ॥ युग्ममिति ॥

तत्त्वता ग्रंथाश्च—श्रीभावश्यकौपनिर्मुक्त्वाद्यनेकग्रंथावचूर्णयः, श्रीमुनिमुग्रतस्तव-
पनीपनयस्तण्डपार्थनाथस्तवादि च ॥

श्रीकुलमण्डनसूरीणां च वि० नवाधिके चतुर्दशशते १४०९ जन्म, समदशाधिके १४१७
व्रतं, द्विचत्वारिंशदधिके १४४२ सूरिपदं, पंचपंचाशदधिके १४६९ स्वर्गः ॥ सिद्धान्तालापकोद्धारः
विश्वश्रीधरेत्यादिआष्टादशारण्यकवंशस्तय—गरीमो० हारवंशस्तवादयश्च तत्त्वतग्रन्थाः ।

श्रीगुणरत्नसूरीणां चाप्ताधारणो नियमः । तदुक्तम् (यु० खो० ३८१)

नगदुत्तरो हि तेषां, नियमोऽवष्टंमरोपविकथानां ।

आप्तज्ञां मुनितरणां, वदति चरित्रादिर्नर्मल्यान् ॥ १ ॥ इति

तत्त्वताश्च ग्रंथाः—प्रियारत्नसमुच्चयः, पद्मदर्शनसमुच्चयबृहदगुत्यादयः ॥

श्रीसाधुरत्नसूरीणां रतिवैतिजीतकल्पवृत्तादिकेति ॥ ८ ॥

९० पञ्जोति, श्रीदेवसुंदरसूरिपदे पंचाशत्तमः श्रीसोमसुन्दरसूरिः ।

तस्य वि० त्रिंशदधिके चतुर्दशशते १४२० वर्षे मा० १० चतुर्दश्याम् शुके जन्म, मत्त-
त्रिंशदधिके १४३७ व्रतं, पञ्चाशदधिके १४६० वाषकवदं, मत्तत्रयामदधिके १४६७ सूरिपदं ॥

यमष्टादशशत १८०० साधुपरिकरितं सत्क्रियापरायणं महामहिमालयं गुरुं दृष्ट्वा रुष्टैर्द्रव्यलिङ्गिभिरेकः पञ्चशतद्रविणदानेन संशस्त्रः पुमांस्तद्वधायोदीरितः । स च दुर्धिया वसतौ प्रविष्टो यावदनुचितकरणाय यतते तावच्चन्द्रोद्योते जाते सति निद्रालुभिरपि श्रीगुरुमी रजोहरणेन प्रमृज्य पार्श्वं परावर्तितं, तद् दृष्ट्वाऽहो निद्रायामपि क्षुद्रप्राणिनृपापरमेनमपराध्य “ कस्यां गतौ मे गति ” रिति विचारणया परलोकभीतो गुरुपादयोर्निपत्य “ क्षमध्वं मेऽपराध ” मिति वचसा गुरुं प्रबोध्य निजव्यतिकरं कथितवान् । सोऽपि गुरुभिर्मधुरवाचा तथोदीरितो यथा प्रव्रजित इति वृद्धवचः ॥

तथा यस्य ज्ञानवैराग्यनिधेर्गुणगणप्रतीतिः परपक्षेऽपि प्रतीता । तदुक्तं गुरुगुणरत्नाकरे (सर्ग २, श्लोक ६२)—

आकर्ण्य यद्गुणगणं गृहिणः प्रहृष्टा, लेखेन दुष्कृतततीरतिदूरदेशात् ।

विज्ञप्त्वा केऽपि कृतिनः परपक्षभाजोऽप्याऽऽलोचनां जगृहुरास्यकजेन येषां ॥ १ ॥ इति

तत्कृतिश्च—योगशास्त्रोपदेशमालापडावश्यकनवतत्त्वादिवालावबोधभाष्यावचूर्णि—कल्याण-
कस्तोत्रादिनीति ।

तच्छिष्यास्तु—१ श्रीमुनिसुन्दरसूरिः, २ कृष्णसरस्वतीविरुद्धारक—श्रीजयसुन्दरसूरिः, ३ महाविद्याविडम्बनटिप्पनकारक—श्रीभुवनसुन्दरसूरिः, ४ कण्ठगतैकादशाङ्गीसूत्रधारकदीपावलिका-
कल्पादिकारक—श्रीजिनसुन्दरश्चेति चत्वारः । तैः परिकरितो राणपुरे श्रीधरणचतुर्मुखविहारे ऋषभाद्यनेकशतविंवप्रतिष्ठाकृत ॥ अनेकभव्यप्रतिबोधादिना प्रवचनमुद्गभाव्य वि० नवनवत्यधिक-
चतुर्दशशत १४९९ वर्षे स्वर्गभाक् ।

९१ मुनिसुन्दरेगवण्णोत्ति, श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टे एकपञ्चाशत्तमः श्रीमुनिसुन्दरसूरिः । येनानेकप्रासादपद्मचक्रषट्कारकक्रियागुप्तकाऽर्धभ्रमसर्वतोभद्रमुरजसिंहासनाऽशोकभेरीसमवसरणसरो-
वराऽष्टमहाप्रातिहार्यादिनव्यत्रिशतीवधतर्कप्रयोगाद्यनेकचित्राक्षरद्वयक्षरपञ्चवर्गपरिहाराद्यनेकस्तवमय-
“त्रिदशतरङ्गिणी” नामधेयाष्टोत्तरशतहस्तमितो लेखः श्रीगुरूणां प्रेषितः ॥ चातुर्वैद्यवैशारद्य-
निधिरुपदेशरत्नाकरप्रमुखग्रन्थकारकः ॥ स्तभंतीर्थे दफरखानेन “ वादिगोकुलसंड ” इति
भणितः, दक्षिणस्यां “ कालीसरस्वती ” ति प्राप्तविरुद्धः, अष्टवर्षगणनायकत्वानंतरं वर्षत्रिकं
“ युगप्रधानपदव्युदयी ” ति जनैरुक्तः, अष्टोत्तरशत १०८ वर्तुलिकानादौपलक्षकः, वाल्येऽपि
सहस्राभिधानधारकः, संतिक्रममिति समहिमस्तवनकरणेन योगिनीकृतमार्गुपद्रवनिवारकः, चतुर्विंश-
तिवार २४ विधिना सरिमंत्राराधकः ॥ तेष्वपि चतुर्दशवारं यदुपदेशतः स्वस्वदेशेषु चंपकराजदेपा-
धारादिराजभिरमारिः प्रवर्तिता । सीरोहीदिशि सहस्रमहाराजेनाऽप्यमारिप्रवर्तने कृते येन तिड्डुको-
पद्रवो निवारितः ।

श्रीमुनिसुन्दरसूरैर्वि० षट्त्रिंशदधिके चतुर्दशशत १४३६ वर्षे जन्म, त्रिचत्वारिंशदधिके १४४३ व्रतं, षट्षष्ठ्यधिके १४६६ वाचकपदं, अष्टसप्तत्यधिके १४७८ द्वात्रिंशत्सहस्र ३२००० टंकव्ययेन वृद्धनागरीयसं० देवराजेन सूरिपदं कारितं, श्रुतरपंचदशशत १५०३ वर्षे का० शु० प्रतिपत् १ दिने स्वर्गमाकू ॥

५२ वावण्णोत्ति, श्रीमुनिसुन्दरसूरिपट्टे द्विपंचाशत्तमः श्रीरत्नशेखरसूरिः । तस्य वि० सप्तपंचाशदधिके चतुर्दशशत १४९७ वर्षे क्वचिद्वा द्विपंचाशदधिके १४९२ जन्म, त्रिषष्ठ्यधिके १४६३ व्रतं, त्र्यग्रीयधिके १४८३ पण्डितपदं, त्रिनवत्यधिके १४९३ वाचकपदं, द्वायुत्तरे पंचदशशते १५०२ वर्षे सूरिपदं, सप्तदशाधिके १५१७ पोषवदिषष्ठोदिने ६ स्वर्गः । त्तम-
तोर्थे बांजीनाम्ना भट्टेन “ बालसरस्वती ” ति नाम दत्तं ॥

तत्कृता ग्रंथाः—१ आद्वप्रतिक्रमणवृत्ति, २ आद्वविधिसूत्रवृत्तिः, ३ आचारप्रदीपश्चेति ।
तदानीं च लुंकाव्याल्लेखकात् वि० अष्टाधिकपंचदशशत १५०८ वर्षे जिनप्रतिमोत्थानपरं
लुंकासत्तं प्रवृत्तं ॥ तन्मते वेपथरास्तु वि० त्रयस्त्रिंशदधिकपंचदशशत १५३३ वर्षे जाताः । तत्र
प्रथमो वेपथारी भाणाल्योऽभूदिति ॥ १६ ॥

तेवण्णो पुण लच्छी-साथर सरीसरो मुणेअव्वो ५३ ।

चउवण्णु सुमइ साह ५४, पणवण्णो हेमविमलगुरु ५५ ॥ १७ ॥

५३-तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः । ५४- तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः । ५५-तत्पट्टे
श्रीहेमविमलसूरिः ।

व्याख्या—५३ तेवण्णोत्ति, श्रीरत्नशेखरसूरिपट्टे त्रिपंचाशत्तमः श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः ।

तस्य वि० चतुष्पष्ठ्यधिके चतुर्दशशत १४६४ वर्षे भाद्र० वदि द्वितीयादिने जन्म,
सप्तत्यधिके १४७७ दीक्षा, पणवत्यधिके १४९६ पन्थासपदं, एकाधिके पंचदशशत १५०१
वर्षे वाचकपदं, अष्टाधिके १५०८ सूरिपदं, सप्तदशाधिके १५१७ गच्छनायकपदं ॥

५४ चउवण्णुत्ति, श्रीलक्ष्मीसागरसूरिपट्टे चतुष्पंचाशत्तमः श्रीसुमतिसाधुसूरिः ।

५५ पणवण्णोत्ति, श्रीसुमतिसाधुसूरिपट्टे पंचपंचाशत्तमः श्रीहेमविमलसूरिः ।

यः क्रियाशिथिलसाधुसमुदाये वर्तमानोऽपि साध्वाचाराननतिक्रान्तः । यतो ब्रह्मचर्येण
निष्परिग्रहतया च सर्वजनविख्यातो महायशस्वी संविज्ञसाधुसान्निव्यकारी । यदीक्षिता यन्निभि-
ताश्च बहवः साधवः क्रियापरायणा आसन् । तच्चिह्नं समुदायाजुरोधेन क्षमाश्रमणादिविहृतं
पक्वान्नादिकं नात्मना मुञ्चन् ।

ऋ० हाना-ऋ० श्रीपति-ऋ० गणपतिप्रमुखा लुक्कामतमपास्य श्रीहेमविमलसूरिपार्श्वे
प्रव्रज्य तन्निश्चया चारित्रभाजो बभूवांसः ।

सद्युम्नं कंचिद् व्रतिनं ज्ञात्वा गणान्निष्काशयामास ।

न च तेषां क्रियाशिथिलसाधुसमुदायावस्थाने चारित्रं न संभवतीति शङ्कनीयं, एवं सत्यपि
गणाधिपतेश्चारित्रसंभवात् ।

यदागमः—साले नामं एगे एरण्डपरिवारेत्ति ।

तदानीं वि० द्वापत्यधिकपंचदशशते १९६२ वर्षे “ संप्रति साधवो न दृग्पथमायाती—”
त्यादिप्ररूपणापरकटुकनाम्नो गृहस्थात् त्रिस्तुतिकमतवासितोत्कटुकनाम्ना मतोत्पत्तिः । तथा
वि० सप्तत्यधिकपंचदशशत १९७० वर्षे लुक्कामतान्निर्गत्य बीजाख्यवेपथ्वरेण “ बीजामती ”
नाम्ना मतं प्रवर्तितं ॥ तथा वि० द्विसप्तत्यधिकपंचदशशत १९७२ वर्षे नागपुरीयतपागणान्नि-
र्गत्य उपाध्यायपार्श्वचंद्रेण स्वनाम्ना मतं प्रादुष्टमिति ॥ १७ ॥

सुविहिअमुणिचूडामणि, कुमयतमोमहणमिहिरसममहिमो ।

आणंदविमलसूरी-सरो अ छावण्णट्टधरो ॥ १८ ॥

५६—तत्पट्टे श्रीआणंदविमलसूरिः ।

व्याख्या—५६ सुविहिअत्ति, श्रीहेमविमलसूरिपट्टे षट्पंचाशत्तमपट्टवरः सुविहित-
मुनिचूडामणि-कुमततमोमधनसूर्यसममहिमा श्रीआणंदविमलसूरिः ।

तस्य च वि० सप्तचत्वारिंशदधिके पंचदशशत १९४७ वर्षे इलादुर्गे जन्म, द्विपंचाशदधिके
१९९२ व्रतं, सप्तत्यधिके १९७० सूरिपदं ॥

तथा यो भगवान् क्रियाशिथिलबहुयतिजनपरिकरितोऽपि संदेगरंगभावितात्मा जिनप्रतिमा-
प्रतिषेध-साधुजनाभावप्रमुखोत्सूत्रप्ररूपणप्रबलजलप्लाव्यमानं जननिकरमवलोक्य करुणारसावल्लिप्त-
चेतो गुर्वाज्ञया कतिचित् संविग्नसाधुसहायो वि० द्व्यशीत्यधिकपंचदशशत १९८२ वर्षे शिथिला-
चारपरिहाररूपक्रियोद्धरणयानपात्रेण तमुद्धृतवान्, अनेकानि चेभ्यानामिम्यपुत्राणां च शतानि
कुटुंबघनादिमोहं संत्याज्य प्रव्राजितानि ॥

“ यो वादे जयी स नगरादौ स्थास्यति नाऽन्य ” इति सुराष्ट्राधिपतिनामांकितलेख-
मादाय सुराष्ट्रे साधुविहारनिमित्तं यदीयश्रावकः सुरत्राणदत्तपर्यस्तिकावाहनः प्रातसाहिप्रदत्त-
“ मलिकश्रीनगदत्त ” विरुदः सा० तूणसिंहाख्यः श्रीगुरूणां विशिष्टिं कृत्वा संप्रतिभूपतिरिव
पंन्यासजगर्षिप्रमुखसाधुविहारं कारितवान् ।

तथा जेसलमेर्वादिमरुभूमौ जलदौर्लभ्याद्द्रुक्करोऽयमिति धिया श्रीसोमप्रभसूरिभिर्यौ विहारः
प्रतिपिद्ध आसीत् सोऽपि व्यवहारः कुमतव्याप्तिमिया तत्रत्यजनानुकंपया च भूयो लाभहेतवे
पुनरप्यनुज्ञातः । तत्रापि प्रथमं लघुवया अपि शीलेन श्रीस्यूलभद्रकल्पो वैराग्यनिधिर्निःस्पृहा-
वधिर्यावज्जीवं जघन्यतोऽपि पष्ठतपोऽभिग्रही पारणकेऽप्याऽऽचाम्लादितपोविधायी महोपाध्यायश्री-
विद्यासागरगणिर्विहृतवान् । तेन च जेसलमेर्वादी खरतरान्, मेवातदेशे च वीजामतीप्रभृतीन्,
मौरव्यादौ (मौरव्यादौ) लुङ्गादीन् प्रतिबोध्य सम्यक्त्ववीजमुप्तं सदनैकधा वृद्धिमुपागतम-
द्याऽपि प्रतीतं ॥

तथा पार्श्वचन्द्रव्युदग्राहिते धीरमग्रामे पार्श्वचन्द्रमेव वादे निरुत्तरीकृत्य भूयान् जनो जैन-
धर्मं प्रापितः । एवं मालवकेऽप्युज्जयिनीप्रभृतिषु । किं बहुना ? संविग्नत्वादिगुणैर्यत्कीर्तिपताका
पुनरद्यापि सज्जनवचोवातेनेतस्तत् उद्धूयमाना प्रवचनप्रासादशिलेरे समुच्छसति ।

क्रियोद्धारकरणानन्तरं च श्रीआणंदविमलसूरयश्चतुर्दश १४ वर्षाणि जघन्यतोऽपि नियत-
तपोविशेषं विहाय पष्ठतपोऽभिग्रहिणः चतुर्थपञ्चाभ्यां विंशतिस्थानकरावनाद्यनेकविकृततपःकारिणश्च
बि० पणवत्यधिकपंचदशशत १५९६ वर्षे चैत्रसितसप्तम्यामाजन्मातिचारोद्यालोच्याऽनशनं विधाय
च नवभिरुपवासैरहम्मादावादनगरे स्वर्गं विभूषयामासुः ॥ १८ ॥

सिरिविजयदानसूरी, पट्टे सगवण्ण ५७ अ अडवण्णे ।

सिरिहीरविजयसूरी ५८, संपद् तवगणदिणिदसमा ॥ १९ ॥

५७-तत्पट्टे श्रीविजयदानसूरिः । ५८-तत्पट्टे श्रीहीरविजयसूरिः ।

व्याख्या—५७ सिरिविजयति, श्रीआनन्दविमलसूरिपट्टे सप्तपंचाशत्तमः श्रीविजय-
दानसूरिः । येन भगवता स्तंभतीर्थोऽहम्मादावा-पत्तन-महोशानक-गन्धारचंदिरादिषु महामहो-
त्सवपुरस्सरमनेकजिनविंशतानि प्रतिष्ठितानि ॥

यदुपदेशमवाप्य सूरत्राणमहिमूदमान्येन मंत्रिगलराजाऽपरनामकमलिकश्रीनगदलेनाऽश्रुत-
पूर्वा पाण्मासीं शत्रुंजयमुक्तिं कारयित्वा सर्वत्र कुंकुमपत्रिकाप्रेषणपुरस्सरसम्मीलिताऽनेकदेश-नगर-
ग्रामदिसंघसमेतेन श्रीशत्रुंजययात्रा, मुक्ताफलादिना श्रीशत्रुंजयवर्धपनं श्रीभरतचक्रिवचके ।

तथा यदुपदेशपरारण्यैर्गोघारीय सा० रामजी, अहम्मादावादसत्क सं० कूंअरजीप्रभृतिभिः
शत्रुंजये चतुर्मुखाऽष्टापदादिप्रासादा देवकुलिकाश्च कारिताः । उच्चयन्तगिरौ जीर्णप्रासादोद्धारश्च ॥

तया सूर्यस्येव यस्योदये तारका इवोत्कटवादिनोऽदृश्यतां प्रापुः ।

यो भगवान् सिद्धांतपारगामी अखण्डितप्रतापाज्ञोऽप्रमत्तया रूपश्रिया च श्रीगौतमप्रतिभो

गूर्जर-मालव-मरुस्थली-कुंकुणादिदेशेष्वप्रतिबद्धविहारी पट्टाऽष्टमादितपः कुर्वन्नपि यावज्जीवं धृता-
ऽतिरिक्तविकृतिपंचकपरिहारी मादृशमपि शिष्याणां श्रुतादिदाने वैश्रमणाऽनुकारी अनेकवारंकाङ्-
शांगपुस्तकशुद्धिकारी । किं बहुना ? तीर्थंकर इव हितोपदेशादिना परोपकारी सर्वजनप्रतीतः ॥

तस्य वि० त्रिपंचाशदधिके पंचदशशत १९९३ वर्षे जामलास्थाने जन्म, द्वापष्टयधिके
१९६२ दीक्षा, सप्ताशीत्यधिके १९८७ सूरिपदं, द्वाविंशत्यधिकपोडशशत १६२२ वर्षे वट-
पल्यामनशनादिना सम्यगाराधनपुरस्सरं स्वर्गः ॥

९८ अडवण्णेत्ति, श्रीविजयदानसूरिपट्टेऽष्टपञ्चाशत्तमाः श्रीहीरविजयसूरयः । किं
विशिष्टाः ? संप्रति तपागच्छे आदित्यसदृशास्तदुद्योतकत्वात् । तेषां विक्रमतः त्र्यशीत्य-
धिके पञ्चदशशतवर्षे १९८३ मार्गशीर्षशुक्लनवमीदिने प्रह्लादनपुरवास्तव्य उक्तेशज्ञातोय
सा० कुंराभार्यानाथीगृहे जन्म, पणवत्यधिके १९९६ कार्तिकवहुलद्वितीयायां २ पत्तन-
नगरे दीक्षा, सप्ताऽधिके पोडशशतवर्षे १६०७ नारदपुर्यां श्रीकृष्णभदेवप्रासादे पण्डितपदम् ।
अष्टाधिके १६०८ माघशुक्लपञ्चमीदिने नारदपुर्यां श्रीविरकाणकपार्श्वनाथसनाथे श्रीनेमिनाथ-
प्रासादे वाचकपदम् । दशाधिके १६१० सीरोहीनगरे सूरिपदम् ॥

तथा येषां सौभाग्यवैराग्यनिःस्पृहतादिगुणश्रेणेरकमपि गुणं वचोगोचरीकर्तुं वाचस्पति-
रप्यचतुरः । तथा स्तम्भतीर्थे येषु स्थितेषु तत्रत्य श्रद्धालुभिः टङ्कानामेका कोटिः प्रभावनादि-
भिर्व्ययीकृता । येषां चरणविन्यासे प्रतिपदं सुवर्णटङ्करूप्यनाणकमोचनं पुरतश्च मुक्ताफलादिभिः
स्वस्तिकरचनं प्रायस्तदुपरि च रौप्यकनाणकमोचनं चेत्यादि संप्रत्यपि प्रत्यक्षसिद्धम् ॥

यैश्च सीरोह्यां श्रीकुन्धुनाथविम्बानां प्रतिष्ठा कृता । तथा नारदपुर्यामनेकानि जिन-
विम्बानि प्रतिष्ठानि । तथा स्तम्भतीर्थाऽहम्मदावादपत्तननगरादौ अनेकटङ्कलक्षव्ययप्रकृष्टा-
भिरनेकाभिः प्रतिष्ठाभिः सहस्रशो विंवानि प्रतिष्ठितानि । येषां च विहारादौ युगप्रधान-
समानाऽतिशयाः प्रत्यक्षसिद्धा एव ॥

तथाऽहम्मदावादनगरे लुङ्कामताऽधिपतिः ऋषिमेघजीनामा स्वकीयमताऽऽधिपत्यं
“ दुर्गतिहेतु ” रिति मत्वा रज इव परित्यज्य पञ्चविंशतिमुनिभिः सह सकलराजाधिराजपाति-
साहि-श्रीअकब्बरराजाज्ञापूर्वकं तदीयाऽऽतोद्यवादानादिना महामहपुरस्सरं प्रव्रज्य यदीय पादाम्भोज-
सेवापरायणो जातः । एतादृशं च न कस्याऽप्याऽऽचार्यस्य श्रुतपूर्वम् ।

किञ्च । येषामशेषसंविग्नसूरिशेखराणामुपदेशात् सहस्रशो गजानां लक्षशो वाजिनानां
गूर्जर-मालव-विहार-अयोध्या-प्रयाग-फतेहपुर-दिल्ली-लाहुर-मुल्तान-क्याबिल-अजमेर-

वङ्गालाथमिधानानामनेकदेशसमुदायात्मकानां द्वादशसूवानां चाऽधीश्वरो महाराजाधिराजशिरः—
शेखरः पातिसाहिश्रीअकञ्चरनरपतिः स्वकीयाऽखिलदेशेषु पाण्मासिकाऽभारिप्रवर्तनं जीजयाऽ-
भिधानकरमोचनं च विधाय सकललोकेषु जाअत्प्रभावमवनं श्रीमज्जिनशासनं अनितवान् । तद्-
व्यतिकरो विस्तरतः श्रीहीरसौभाग्यकाव्यादिभ्योऽवसेयः । सम्यगतत्वेवम् ।

एकदा कदाचित् प्रधानपुरुषाणां मुखवार्त्तया श्रीमदगुरुणां निरुपमशमदमसंवेगवैराग्यादि-
गुणगणश्रवणतश्चमत्कृतचेतसा पातिसाहि—श्रीअकञ्चरेण त्वनामाङ्कितं फुरमानं प्रेष्याऽतिबहु-
मानपुरस्सरं गन्धारवंदिरात् दिङ्छीदेशे आगराख्यनगरासन्नश्रीफतेपुरनगरे दर्शनकृते समा-
कारिताः सन्तोऽनेकमव्यजनक्षेत्रेषु बोधिवीजं वपन्तः श्रीगुरुवः क्रमेण बिहारं कुर्वाणाः विक्रमत
एकोनचत्वारिंशदधिकषोडशशतवर्षे १६३९ ज्येष्ठबहुलत्रयोदशीदिने तत्र संप्राप्ताः । तदानीमेव
च तदीय प्रधानशिरोमणि—शेप(ख)श्रीअवलफजलाख्यद्वारा उपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिप्रभृत्यने-
कमुनिनिकरपरिकरिताः श्रीसाहिना समं मिलिताः । तदवसरे च श्रीमत्साहिना सादरं स्वागतादि
पृष्ट्वा स्वकीयास्थानमण्डपे समुपवेश्य च परमेश्वरस्वरूपं, धर्मस्वरूपं च कीदृशं कथं च परमेश्वरः
प्राप्यत इत्यादि धर्मगोचरो विचारः प्रपुमारमे । तदनु श्रीगुरुभिरमृतमधुरया गिराऽष्टादशदोष-
विधुरपरमेश्वरपञ्चमहाव्रतस्वरूपनिरूपणादिना तथा धर्मोपदेशो ददे यथा आगराद्रङ्गतोऽजमेरनगरं
यावदध्वनिं प्रतिक्रोशं कूपिकोपेतमनारान्विधाय स्वकीयाखेटकफलाकुशलताप्रकटनकृते प्रतिमनारं
शतशो हरिणविपाणारोपणविधानादिना प्रागृ हिंसादिकरणरतिरपि स भूपतिर्दयादानयतिसङ्गतिकर-
णादिप्रवणमतिः सज्जातः ।

ततोऽतीवसन्तुष्टमनसा श्रीसाहिना प्रोक्तम्—यत् पुत्रकलत्रधनस्वजनदेहादिषु निरीहेभ्यः
श्रीमदभ्यो हिरण्यादिदानं न युज्यते । अतो यस्मदीयमन्दिरे पुरातनं जैनसिद्धान्तादिपुस्तकं समस्ति,
तच्छात्वाऽस्माकमनुग्रहो विधेयः । पश्चात् पुनः पुनराग्रहावशात् तत्समादाय श्रीगुरुभिः आगराख्य-
नगरे चित्कोशतयाऽभोचि । तत्र साधिकप्रहरं यावद्धर्मगोष्ठीं विधाय श्रीमत्साहिना समनुज्ञाताः श्री-
गुरुवो महताऽम्बरेण उपाश्रये समान्गमुः । ततः सकलेऽपि लोके प्रवचनोन्नतिः स्फीतिमती सज्जाता ।

तस्मिन् वर्षे आगराख्यनगरे चतुर्मासककरणान्तरं सुरीपुरे श्रीनेमिजिनयात्राकृते समागतेः
श्रीगुरुभिः पुरातनयोः श्रीऋषभदेव—जैमिनायसम्बन्धिन्योर्महत्सवः प्रतिमयोस्तदानीमेव निर्मित-
श्रीनेमिजिनपादुकायाश्च प्रतिष्ठा कृता । तदनु आगराख्यनगरे सा० मानसिंह कल्याणमल्लकारित-
श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथादिविम्बानां प्रतिष्ठा शतशः सुवर्णटङ्कव्यादिना महामहेन निर्मिता ।
तत्तीर्थं च प्रथितप्रभावं सज्जातमस्ति ।

ततः श्रीगुरवः पुनरपि फतेपुरनगरे समागत्य श्रीसाहिना साकं मिलिताः । तदवसरे च प्रहरं यावद्धर्मप्रवृत्तिकरणानन्तरं श्रीसाहिरवदत् यत् श्रीमन्तो मया दर्शनोत्कण्ठितेन दूरदेशाद-
कारिताः । अस्मदीयं च न किमपि गृह्यते । तेनाऽस्मत्सकाशात् श्रीमदभिः सचित्तं याचनीयं येन वयं कृतार्थाभवामः । तत् सम्यग् विचार्य श्रीगुरुभिस्तदीयाऽखिलदेशेषु पर्युपणापर्वसत्काऽष्टाद्विका-
याममारिप्रवर्तनं वन्दिजनमोचनं चाऽयाचि, ततो निर्लोभताशान्तताद्यतिशयितिगुणगणातिचमत्कृत-
चेतसा श्रीसाहिना अस्मदीयान्यपि चत्वारि दिनानि समधिकानि भवन्त्विति कथयित्वा स्ववशीकृत-
देशेषु श्रावणवहुलदशमीतः प्रारभ्य भाद्रपदशुक्लपटीं यावदमारिप्रवर्तनाय द्वादशदिनामारिसत्कानि
काञ्चनरचनाञ्चितानि स्वनामाङ्कितानि षट् फुरमानानि त्वरितमेव श्रीगुरूणां समर्पितानि । तेषां
व्यक्तिः—प्रथमं गूर्जरदेशीयं, द्वितीयं मालवदेशसत्कं, तृतीयं अजमेरदेशीयं, चतुर्थं दिल्लीफतेपुरदेश-
सम्बन्धि, पञ्चमं लाहुरमुलतानमण्डलसत्कम्, श्रीगुरूणां पार्श्वे रक्षणाय षष्ठं देशपञ्चक-
सम्बन्धि साधारणं चेति । तेषां तु तत्तद्देशेषु प्रेषणेनाऽमारिपटहोद्घोषणवारिणा सिक्ता सतो
पुराऽज्ञायमाननामाऽपि कृपावल्ली सर्वत्राऽऽर्याऽनार्यकुलमण्डपेषु विस्तारवती बभूव ।

तथा वन्दिजनमोचनस्याऽप्यङ्गीकारपुरस्सरं श्रीगुरूणां पार्श्वदुत्थाय तद्देवाऽनेक-
गव्यूतमिते डावरनाम्नि महासरसि गत्वा साधुसमक्षं स्वहस्तेन नानाजार्तीयानां देशान्तरीयजन-
प्राभृतीकृतानां पक्षिणां मोचनं चक्रे । तथा प्रभाते कारागारस्थवहुजनानां वन्धनभञ्जनमप्यकारि ।
एवमनेकशः श्रीमत्साहेर्मिलनेन श्रीगुरूणां धरित्रीमरुमण्डलादिषु श्रीजिनप्रासादोपाश्रयाणामुप-
द्रवनिवारणायामेकफुरमानविधापनादिना प्रवचनप्रभावनादिप्रभावो यो लाभोऽभवत् स केन वर्ण-
यितुम् शक्यते ? ।

तदवसरे च संजातगुरुतरगुरुभक्तिरागेण मेडतीय सा० सदारंगेण मार्गणगणेश्यो
मूर्तिमदगजदानद्विपशदऽश्वदानलक्षप्रासादविधानादिना, दिल्लीदेशे श्राद्धानां प्रतिगृहं सेरद्वयप्रमाण-
खण्डलम्भनिकानिर्माणादिना च श्रीजिनशासनोन्नतिश्चक्रे । तथैका प्रतिष्ठा सा० धानसिंघ-
कारिता । अपरा च सा० दूजणमल्लकारिता श्रीफतेपुरनगरेऽनेकटङ्कलक्षव्ययादिना महामहोत्सवो-
पेता विहिता । किञ्च—

प्रथमचातुर्मासकमागराख्यद्रष्टे, द्वितीय फतेपुरे, तृतीयमभिरामावादे, चतुर्थ पुनरप्याग-
राख्ये चेति चतुर्मासीचतुष्टयं तत्र देशे कृत्वा गूर्जरदेशस्थश्रीविजयसेनप्रभृतिसंघस्याऽऽग्रह-
वशात् श्रीगुरुचरणा धरित्रीपवित्रीकरणप्रवणान्तःकरणाः श्रीशेषूजी—श्रीपादूजी—श्रीदानीआराऽ-
भिधपुत्रादिप्रवरपरिकराणां श्रीमत्साहिपुरन्दराणां पार्श्वे फुरमानादिकार्यकरणतत्परानुपाध्यायश्री-
शान्तिचंद्रगणिवरान् मुक्त्वा, मेडतादिमार्गे विहारं कुर्वाणा नागपुरे चतुर्मासीं विधाय क्रमेण

सीरोहीनगरे समागताः । तत्रापि नवीनचतुर्मुखप्रासादे श्रीआदिनाथादिविम्बानाम्, श्रीअजित-
जिनप्रासादे श्रीअजितजिनादिविम्बानां च क्रमेण प्रतिष्ठादयं विधाय अर्बुदाचले यात्रार्थं प्रस्थिताः,
तत्र विधिना यात्रां विधाय यावद्धरित्रीदिशि पादावधारणं विदधति तावत् महारायश्रीसुलतान-
जीकेन सीरोहीदेशे पुरा कराऽतिपीडितस्य लोकस्य अथ पीडां न विधास्यामि, मारिनिवारणं च
करिष्यामीत्यादिविज्ञप्तिं स्वप्रधानपुरुषमुखेन विधाय श्रीगुरुवः सीरोह्यां चतुर्मासीकरणायाऽत्याग्रहात्
समाकारिताः । पश्चात् तद्गजोपरोधेन, तद्देशीयलोकानुकम्पया च तत्र चतुर्मासौ विधाय क्रमेण
रोहस्रोतरमार्गे विहारं कुर्वन्तः श्रीपत्तननगरं पावितवन्तः । अथ पुरा श्रीसुरिराजैः श्रीसाहि-
हृदयाऽऽलवारोपिता कृपालतोपाध्यायश्रीशान्तिचंद्रगणिभिः स्वोपज्ञकृपारसकोशाख्यश्रावण-
जलेन सिक्का सती वृद्धिमती बभूव । तदभिज्ञानं च श्रीमत्साहिजन्मसम्बन्धी मासः, श्रीपद्मपणा-
पर्वसत्कानि द्वादशदिनानि, सर्वेऽपि रविवाराः, सर्वसंक्रान्तितिथयः, नवरोजसत्को मासः, सर्वे
ईदवासराः, सर्वे मिह्रवासराः, सोमोऽनकवासराश्चेति पाण्मासिकामारिसत्कफुरमानं, जीजी-
आमिधानकरमोचनसत्कानि फुरमानानि च श्रीमत्साहिपार्श्वीत् समानोय धरित्रीदेशे श्रीगुरुणां
प्रामृतीकृतानीति । एतच्च सर्वजनप्रतीतमेव । तत्र नवरोमादिवासराणां व्षक्तिस्तत्फुरमानतोऽव-
सेया । किञ्च, अस्मिन् दिल्लीदेशविहारे श्रीमद्गुरुणां श्रीमत्साहिप्रदत्तबहुमानतः निष्प्रतिमरू-
पादिगुणगणानां श्रवणबोधणतश्चानेकम्लेच्छादिनातीया अपि सद्यो मधमांसाशनजीवहिंसनादिरिति
परित्यज्य सद्धर्मकर्मासक्तमतयः, तथा केचन प्रयचनप्रत्यनोका अपि निर्भरभक्तिरतयः अन्यपक्षीया
अपि कक्षीकृतसद्भूतोद्भूतगुणततयश्चाऽऽसन् । इत्याद्यनेकेऽब्रदाताः पद्दर्शनप्रतीता एव ।

तथा श्रीपत्तननगरे चतुर्मासककरणादनु विक्रमतः पद्चत्वारिंशदधिकपोडशशत १६४६
वर्षे स्तम्भतीर्थे सा० तेजपालकारिता सहस्रशो रूप्यकव्ययादिनाऽतीवश्रेष्ठां प्रतिष्ठां विधाय श्री-
जिनशासनोन्नतिं तन्वाना श्रीसुरिराजो विजयन्ते ॥ १९ ॥

सिरिविजयसेनधरि-पुष्टुहेहि अणेगसाहुवगेहि ।

परिकलिआ पुहविबले, विहरन्ता दितु मे भई ॥ २० ॥

५९-तत्पट्टे श्रीविजयसेनधरिः ।

व्याख्या-सिरिति, ते च श्रीहीरविजयसूरयः संप्रति ५९ विजयसेनधरिप्रभृत्यनेकसाधुभिः
परिकलिताः पृथ्वीतले विहारं कुर्वाणा मे मम भद्रं प्रयच्छन्तु ॥ २० ॥

इति महोपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिविरचिता

श्रीतपागच्छपट्टावलीसूत्रवृत्तिः समाप्ता ॥ ८ ॥

तथा चेयं श्रीहीरविजयसूरीणां निर्देशात् उपाध्याय श्रीविमलहर्षगणि-उपाध्याय श्री

कल्याणविजयगणि—उपाध्याय श्रीसोमविजयगणि—पं० लब्धिसागरगणिप्रमुखगीतार्थैः संभूय
संवत् १६४८ वर्षे चैत्रबहुलषष्ठी शुक्ले अहम्मदावादनगरे श्रीमुनिसुंदरसूरिकृतगुर्वावली-
जीर्णपट्टावल्ली—दुष्पमासंघस्तोत्रयंत्राद्यनुसारेण संशोधिता ! तथापि यत्किंचित् शोधनार्हं भवति
तत्तन्मध्यस्थगीतार्थैः संशोध्यं ॥

किंचाऽस्याः पट्टावल्याः शोधनात्प्राग् बहव आदर्शाः संज्ञाताः सन्ति ते चास्योपरि संशोध्य
वाचनीया न त्वन्यथेति श्रीमत्परमगुरुणामनुशिष्टिरिति ॥

वाचकशिरोवतंसश्रीकल्याणविजयगणि
तत् शिष्य महोपाध्यायगणि
तत् शिष्य गणि ज्ञानविजयेन लिपीकृता ।
पट्टपरंपरणं वायगसिरिधम्मसायरगुरुहिं ।
परिसंखाया सिरिमंतसूरिणो दिन्तु सिद्धिसुहं ॥ २१ ॥

इयं गाथा शिष्यकृता । छः ॥ छः ॥

વિશેષનામોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

આ વિશેષનામોની અનુક્રમણિકાના ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે.
(૧) સૂરીશ્વરો, ગ્રંથકારો, શ્રાવકો, પદ્ધતરો અને રાજાઓ વિગેરેના
(૨) ગ્રંથો, સ્તુતિ તથા સ્તોત્રો વગેરેના અને (૩) નગરો, તીર્થ-
સ્થાનો, ગોત્રો તેમજ ગચ્છોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે.

૧. સૂરીશ્વરો, ગ્રંથકારો, શ્રાવકો, રાજાઓ, પદ્ધતરો વિગેરે વિગેરે

અ.

અકબર ૨૧૪, ૨૧૬, ૨૨૬, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૦
૨૩૧, ૨૩૨, ૨૩૪, ૨૩૫, ૨૩૬, ૨૩૭,
૨૪૨, ૨૪૩.

અભયપાળ ૧૩૬, ૧૪૦

અભિતદેવસૂરિ ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૨૫,
૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૬, ૧૫૦, ૧૫૧.

અભિતનાથ ૧૩૫, ૧૬૦, ૨૦૦, ૨૧૬, ૨૨૨.

અભિતા ૮૧.

અનંતહંસ ૨૦૧.

અપરાન્નિતા ૮૦, ૮૧, ૮૩.

અંબડ ૧૩૫, ૧૪૭.

અંબિકા (અંબાદેવી) ૮૩, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩,
૧૨૭, ૧૩૩, ૧૪૬.

અભુલકજલ ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૩૦, ૨૩૨, ૨૩૭, ૨૪૨.

અભયતિલક ૨૦૧.

અભયદેવસૂરિ ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩,
૧૨૪, ૧૪૩, ૧૪૪.

અભિનંદનસ્વામી ૧૬૩.

અમરનંદી ૨૦૧,

અમરવિજય ૨૩૮, ૨૩૯.

અમરસિંહ ૧૪૦.

અણોરાજ ૧૩૪.

અલાહિદીન ૧૭૮.

અવંતીસુક્રમાલ ૩૩, ૩૪, ૪૭.

અવ્યક્ત ૩૨, ૩૪.

અશ્વમિત્ર ૩૩, ૩૪.

આ.

આગમમંડન ૨૦૧.

આગમખાન ૨૩૫.

આડી ૭૩.

આનંદવિગ્નસૂરિ ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬,
૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૩,
૨૧૭, ૨૨૩, ૨૨૪.

આનંદસૂરિ ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૫.

આમરાજ ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩.

આર્યમહાગિરિ ૩૨, ૩૪, ૪૩, ૪૪, ૪૭, ૪૮.

આર્યમંથુ ૫૦, ૫૨, ૫૩, ૫૭.

આચાર્યશક્તિસૂરિ ૫૧, ૫૩, ૬૮, ૭૧, ૭૨, ૭૪,
૭૫, ૭૬, ૭૭.

આચાર્યસમિતસૂરિ ૬૩, ૬૪, ૬૦.

આચાર્યસુહરિતસૂરિ ૩૨, ૩૪, ૪૩, ૪૪, ૪૬, ૪૭,
૪૮, ૫૧, ૫૩.

આપાઠાચાર્ય ૩૨, ૩૪.

આસડકવિ ૧૫૧.

આહ્વાન રાજા ૧૨૮.

ઇ.

ઇન્દ્રિનસૂરિ ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩.

ઇન્દ્રનંદીસૂરિ ૨૦૧.

ઇન્દ્રલંકા ૨૦૧.

ઇશ્વર ૨૦૦.

ઇશ્વરી ૭૧, ૭૨, ૭૬.

ઉ.

ઉદ્યોતવિજય ૨૩૫.

ઉદ્યોતનસૂરિ ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮.

ઉદય ૧૨૭.

ઉદયકરણ ૨૨૭.

ઉદયચંદ્ર ૧૪૦.

ઉદયનમંત્રી ૧૩૦, ૧૩૪, ૧૩૭, ૧૪૬, ૧૪૭.

ઉદયનંદી ૧૬૩.

ઉદયપ્રભસૂરિ ૨૨૬.

ઉદયીપા ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૭.

ઉદાયન ૭૪.

ઉપનંદ ૨૮.

ઉમા ૪૯.

ઉમાસ્વાતી ૯૮, ૯૯.

ઉમાસ્વાતી વાયક ૩૩, ૩૫, ૪૮, ૪૯.

ઋ.

ઋષભદત્ત ૯, ૧૦, ૧૧.

ઋષભદાસ કવિ ૨૩૨, ૨૩૭.

ઋષભદેવ (આદિનાથ) ૭૮, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૧૧,
૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૪૬, ૧૫૫, ૧૬૦,
૧૬૬, ૧૮૩, ૧૮૬, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬,
૨૧૮, ૨૨૦, ૨૨૨.

ઋષિ ગણપતિ ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૨.

ઋષિ મેઘજી ૨૧૪, ૨૧૯, ૨૩૫.

ઋષિ શ્રીપતી ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૨.

ઋષિ હાના ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૨.

એ.

એરિસ્ટોટલ ૧૪૨.

ક.

ક્ષેમપ્રીતિ ૧૬૮.

કટુક (કડવો) ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૩.

કંટેશ્વરી ૧૩૬.

કણુચરીપા ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૭.

કનકવતી ૧૦.

કનકશ્રી ૧૦, ૧૯.

કપદી (યક્ષ) ૬૯, ૭૦, ૭૩, ૮૩, ૧૪૮, ૧૫૫,
૧૬૧, ૧૭૦.

કમરુખાન ૨૨૮.

કર્ણ ૨૨૬.

કર્ણસિંહ ૧૧૭.

કર્માશાહ ૨૪૧.

કરમાશાહ (શત્રુજયોદ્ધારક) ૨૧૧.

કલ્યાણવિજયગણિ ૨૩૬, ૨૪૦, ૨૪૧.

કલાખાન ૨૨૭.

કલાવતી ૧૧૭.

કાન્હડીઓ ૧૦૮.

કામદેવ ૧૧૧.

કામપતાકા ૧૯.

કાલકાચાર્ય ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૭૬, ૬૧, ૬૨.

કાલિદાસ ૧૪૦.

કાસમખાન ૨૩૫.

કુન્દણમંત્રી ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮.

ચાહિણી ૧૩૦.
ચારિત્રરત્નગણિ ૧૯૪.
ચારિત્રહંસ ૨૦૧.
ચારુકીર્તિ ૮૬.
ચિરંતનાચાર્ય ૧૨૫, ૧૯૪.

જ.

જ્ઞાનજી ૧૯૬.
જ્ઞાનવિજય ૨૪૦, ૨૪૧.
જ્ઞાનસાગરસૂરિ ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૮, ૧૮૯.
જગચ્યંદ્રજી ૨૩૫.
જગચ્યંદ્રસૂરિ ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૭,
૧૬૫, ૧૬૭, ૧૭૨.
જગમાલ ૨૨૬.
જગર્ષિ ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૧૧.
જગજગસૂરિ ૮૦, ૮૧.
જંબૂસ્વામી ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩,
૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩,
૩૧, ૭૭, ૧૭૭.
જમાલી ૩.
જયકલ્યાણ ૨૦૧.
જયતલ્લા ૧૬૬.
જયદેવસૂરિ ૮૫, ૮૬, ૮૯.
જયધવલ ૭૮.
જયરુચિ ૨૦૧.
જયશ્રી ૧૦, ૨૦.
જયસિંહદેવ ૧૭૪.
જયસિંહસૂરિ ૧૪૪.
જયસુંદરસૂરિ ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૯૩.
જયાદેવી ૮૦, ૮૧, ૮૩, ૮૪.
જયાનંદસૂરિ ૯૮, ૯૯.
જયાનંદસૂરિ (પદધર) ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦, ૧૮૯.
જહાંગીર ૨૪૪.
જહુજી ૨૦૨.
જનનમ ૭૦.

જવડશાહ ૫૧, ૫૩, ૬૯, ૭૦, ૭૩.
જિતવિજયજી ૨૩૬.
જિતશત્રુ ૧૮.
જિતારી ૯૪.
જિનકીર્તિ ૧૯૩.
જિનચંદ્રસૂરિ ૧૨૪, ૧૪૪.
જિનદત્ત ૭૧, ૭૨, ૭૯.
જિનદત્તસૂરિ (ખરતર) ૧૨૩, ૧૪૩, ૧૪૪.
જિનદાસ ૧૬.
જિનદાસ (ખીજો) ૧૮, ૧૯.
જિનદાસ (ત્રીજો) ૧૧૭.
જિનદેવ ૧૧૫
જિનદેવ (ખીજો) ૨૫૧
જિનદેવી ૧૨૬
જિનપ્રભસૂરિ (ખરતર) ૫૦, ૧૮૦, ૧૯૬.
જિનભદ્રગણિ ક્ષમાક્ષમાણ ૯૧, ૯૨, ૯૪, ૯૭, ૯૮
જિનભદ્ર ૧૫૩, ૧૫૭, ૧૬૫, ૧૬૮.
જિનભદ્રસૂરિ (ખરતર) ૧૮૮.
જિનમંડન ૧૯૩.
જિનમાણિક્ય ૨૦૧.
જિનવલ્લભસૂરિ ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૪૩,
૧૪૪.
જિનસિંહસૂરિ ૮૭.
જિનસુંદરસૂરિ ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૯૪.
જિનસોમસૂરિ ૨૦૧.
જિનહંસસૂરિ ૨૦૧.
જિનેશ્વરસૂરિ ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૨૧, ૧૨૩, ૧૪૪.
જીવંતસ્વામી ૪૪, ૪૭.
જીવરાજ સોની ૨૦૭.
જીવાજી ૧૯૭.
જૈત્રસિંહ ૧૫૨.
ઝ.
ઝાંઝણ ૧૫૫, ૧૬૧, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૮.

૨.
ટોડરમદ્દ ૨૨૮.
૬.
૯૬૨ ૭૪.
ત.
તડિત ૬૭.
તપન ૬૯.
તિખ્યુત ૩.
તીશમદ્દ ૨૮.
તણુસિંહ ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૧૧.
તેજપાળ ૨૧૭, ૨૨૨.
તોડા ધામી ૨૨૭.
તોડસીપુત્ર આચાર્ય ૬૮, ૭૪, ૭૫.
થ.
યાનસંધ ૨૧૬, ૨૨૧, ૨૨૮, ૨૩૦, ૨૩૧.
ઢ.
ઢંડી ૧૧૩.
ઢત્તરાગ ૫૫.
ઢદ્દરખાન ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૯૪.
ઢશાણુમદ્દ ૪૩.
ઢાક્ષિણ્યધ્રમ્મસુરિ ૧૦૫.
ઢાક્ષિણ્યચિદ્ધસુરિ ૧૦૫.
ઢાક્ષિણ્યાંકસુરિ ૧૦૫.
ઢાનીઆર ૨૧૬, ૨૨૧.
- ઢિત્તસુરિ ૫૭, ૫૧, ૫૨, ૫૩.
ઢીર્વમદ્દ ૨૮.
ફુજણુમદ્દ ૨૧૬, ૨૨૧.
ફુપ્પસદ્ધસુરિ (ફુપ્પમસુરિ) ૨, ૩.
ફુર્ણસિકા પુપ્પમિત્ર ૭૧, ૭૨, ૭૫, ૭૬, ૭૭.
ફુર્ણમરાજ ૧૨૩.
દેદ ૧૭૨, ૧૭૩.
દેવચંદ્ર ૧૪૦.
દેવચંદ્રસુરિ ૯૯.

દેવચંદ્રસુરિ (હેમચંદ્રાચાર્યના ગુરુ) ૧૧૮, ૧૨૦,
૧૩૦, ૧૩૧.
દેવજી ૨૨૭.
દેવડ રાગ ૨૪૧.
દેવદત્ત ૧૪, ૧૫.
દેવદિત્ત ૧૪, ૧૫.
દેવભોધિ ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૩૭, ૧૩૮.
દેવપાળ ૫૯.
દેવમદ્દસુરિ (આગમિક) ૧૪૬.
દેવમદ્દાચાર્ય ૧૨૪, ૧૪૩.
દેવમદ્દોપાધ્યાય (ચિત્રમચ્છ) ૧૫૦, ૧૫૨, ૧૫૩,
૧૫૮, ૧૬૫, ૧૬૭.
દેવભૂપણુ ૨૦૧.
દેવદિગ્ધિ ક્ષમાક્ષમણુ ૯૩.
દેવર્ષિ ૫૮.
દેવર્ષિ (ખીળ) ૧૦૮.
દેવરાજ ૧૮૩, ૧૮૭, ૧૯૪.
દેવશર્મા ૯૦.
દેવસુંદરસુરિ ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૪,
૧૮૫, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૮૯.
દેવસુરિ ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૧૭.
દેવાનંદસુરિ ૮૫, ૮૬, ૮૯, ૯૦.
દેવેન્દ્રસુરિ ૧૩૦, ૧૩૧.
દેવેન્દ્રસુરિ (તપમચ્છ) ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૭, ૧૫૮,
૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮,
૧૬૯, ૧૭૩.
દ્રોણુ ૧૪૪.
ધ.
ધન ૬૩.
ધનગિરિ ૬૩, ૬૪.
ધનદેવ ૮૬.
ધનદેવ (ખીળો) ૧૧૪.
ધનદેવી ૧૨૧.
ધનપાળ ૬૩.

ધનપાળ કવિ ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦,
૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬.

ધનવિજય ૨૩૬.

ધનશ્રી ૧૧૪.

ધનસાર ૮૧.

ધનેશ ૧૨૨.

ધનેશ્વર ૮૨.

ધમ્મિલ ૪.

ધર્મ (વાદી) ૧૧૨, ૧૧૫, ૧૧૬.

ધર્મધોષસૂરિ ૧૨૯, ૧૫૨, ૧૫૪, ૧૫૬, ૧૬૦, ૧૬૧,
૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૦, ૧૭૩,
૧૭૫, ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯.

ધર્મદાસ ગણિ ૫૭.

ધર્મરાજ ૧૦૧, ૧૦૨.

ધર્મસાગર હિપાધ્યાય ૨૦૩, ૨૧૮, ૨૨૩, ૨૨૫,
૨૪૦, ૨૪૧, ૨૪૪.

ધર્મસૂરિ ૫૧, ૫૩.

ધર્મહંસ ૨૦૧.

ધરણ્યશ્રેષ્ઠી ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૮૯, ૧૯૬.

ધવળ ૭૮.

ધારિણી ૯, ૧૦.

ધારિણી (ખીજી) ૮૨.

ધીરાજી ૨૦૭.

ન

નંદનભદ્ર ૨૮.

નંદરાજ ૨૯, ૩૫, ૩૬, ૩૮.

નવસૂરિ ૧૦૨, ૧૦૩.

નભઃસેના ૧૦, ૧૮.

નમિનાથ ૮૫, ૮૬, ૮૯.

નરવાહન ૫૨.

નરસિંહ ૧૮૯.

નરસિંહસૂરિ ૯૦, ૯૧, ૯૨.

નરસિંહસૂરિ (ખીજી) ૧૪૫.

નવધણ ૧૪૬.

નાગશર્મા ૨૧.

નાગશ્રી ૨૦, ૨૧.

નાગહસ્તિસૂરિ ૬૧, ૬૨, ૬૧, ૬૨.

નાગાનુન ૬૩.

નાગાનુન (વલ્લભીવાચનાવાળા) ૯૧, ૯૨, ૯૩.

નાગિણી દેવી ૧૧૬.

નાગેન્દ્ર ૬૨.

નાગેન્દ્ર ૭૧, ૭૨, ૭૯.

નાથી ૧૪૫.

નાથીયાધ (હીરવિજયસૂરિની માતા) ૨૧૪, ૨૧૮, ૨૨૪

નાહડ મંત્રી ૮૦, ૮૧, ૮૨.

નીળ ૧૯૪.

નૂપુરપંડિતા (દુર્ગિલા) ૧૪, ૧૫.

નેમિચંદ્રસૂરિ ૧૦૭, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦,
૧૨૧.

નેમિનાથ ૩૨, ૩૪, ૯૮, ૯૯, ૧૦૩, ૧૧૬, ૧૧૮,
૧૨૦, ૧૨૯, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૭૮, ૨૧૪,
૨૧૫, ૨૧૮, ૨૨૦.

પ

પ્રતાપ ૨૩૪.

પ્રતિમા ૬૧.

પ્રતિષ્ઠાકલ્યાણ ૨૦૧.

પ્રતિષ્ઠાસોમ ૧૯૩.

પ્રથમણી ૧૭૩, ૧૭૭.

પ્રચુન્નસૂરિ ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૬, ૧૦૭.

પ્રઘોતનસૂરિ ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૫, ૮૬.

પ્રભવસ્વામી ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૧, ૧૨, ૨૨, ૨૩,
૨૪, ૨૫, ૩૧.

પ્રભારાજ ૨૦૧.

પ્રભુ ૨૩.

પત્તા ૨૦૦.

પદ્મ ૧૧૫.

પદ્મચંદ્ર ૧૬૮.

પદ્મતિલકસૂરિ ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૭૯.

પદ્મપ્રભુ ૮૬.
 પદ્મશ્રી ૧૦, ૧૩.
 પદ્મસાગર ૨૩૬.
 પદ્મસુંદર ગણિ ૨૩૧.
 પદ્મસેના ૧૦, ૧૪.
 પદ્માવતી ૩૦, ૮૦, ૮૧, ૮૩, ૮૬, ૧૦૫, ૧૪૫,
 ૧૬૫.
 પદ્મવંત શ્રેષ્ઠી ૧૬૪.
 પરમહંસ ૬૫.
 પરમાનંદસુરિ ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૭૬,
 ૧૮૦.
 પાંડુભદ્ર ૨૮.
 પાંડુજી ૨૧૬, ૨૨૧.
 પાણિની ૧૪૦.
 પાદલિખતસુરિ ૫૦, ૫૨, ૫૩, ૬૧, ૬૨, ૬૩.
 પાર્વતી ૧૪૦, ૧૩૪.
 પાર્થ (યશ) ૩૦.
 પાર્થચંદ્ર ૧૬૬, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૬.
 પાર્થનાથ ૩૦, ૫૦, ૫૨, ૬૧, ૮૪, ૬૬, ૧૨૨,
 ૧૬૬, ૧૭૩, ૨૦૨, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૮,
 ૨૨૦, ૨૩૬.
 પામક ૫૧, ૫૨.
 પાદિયુગી ૧૩૦, ૧૩૧.
 પિંચાલાચાર્ય ૧૪૦.
 પિટસંન ૧૫૧.
 પીરોજઆન ૧૬૭.
 પુષ્પમિત્ર ૫૧, ૫૨.
 પૂર્વ ૧૦૮.
 પૂર્વચંદ્ર ૧૨૬.
 પૂર્વભદ્ર ૨૮.
 પૂર્વો ૬૦.
 રેણમંત્રી (પ્રાંતિક) ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૬૦, ૧૬૧,
 ૧૬૬, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૫, ૧૭૬,
 ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૮૧.

રૂઢિચુરણિત ૭૪, ૭૫, ૭૬.
 રુદ્ર ૬૧.
 રુદ્રાભાષ ૧૬૭.
 રૂઢી ૨૪૨.

બ

બ્રહ્મદ્રીપ ૬૧, ૬૨.
 બ્રહ્મશાંતિ ૮૩.
 બ્રહ્મા ૧૨૭, ૨૪૩.
 બક ૧૨.
 બરખ ૬૬.
 બપ્પભટ્ટસુરિ ૬૮, ૬૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩.
 બસમિત્ર ૫૧, ૫૨, ૫૪.
 બલિરસદ ૩૩, ૩૫, ૪૮.
 બલુકર ૫૫.
 બલુજ ૩૩, ૩૫, ૪૮.
 બાણ ૮૫, ૮૭, ૮૮, ૧૧૩, ૧૪૦.
 બાલચંદ્ર ૧૫૧.
 બાલચંદ્ર (દિગ્ગજસુરિ સિખા) ૧૩૬, ૧૪૦.
 બાહ્ય ૧૨૦, ૧૨૮, ૧૩૪, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.
 બાંખી ૧૮૩, ૧૮૭, ૧૬૬.
 બીજા (વેપારી) ૧૬૭, ૧૬૬. ૨૦૩.
 બીરબલ ૨૩૩.
 બુધિસામરસુરિ ૧૨૩.
 ગુરુપતિ ૧૩૮.

બ

બદી ૬૬.
 બદ્ધપતિ ૧૦૦.
 બદ્ધપ્રત્યાચાર્ય ૫૧, ૫૩, ૬૫, ૬૬, ૬૮, ૭૫.
 બદ્ધાકૃત્વામી ૫, ૬, ૭, ૮, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦,
 ૩૧, ૩૩, ૪૨, ૪૩, ૧૬૮.
 બદ્ધ ૪૭, ૪૮.
 બદ્ધિ ૪.
 બદ્ધિચંદ્રસુરિ ૧૨૬.

ભરતચક્રવર્તી ૨૧૩, ૨૧૭.

ભવાની દેવી ૧૧૩.

ભાણુ રાજ ૨૦૦, ૨૦૨.

ભાણો (વેપધારી) ૧૮૪, ૧૮૭, ૧૯૭.

ભાનુચંદ્ર ૨૩૬.

ભાનુમિત્ર ૫૧, ૫૨, ૫૪.

ભાવડ ૬૯.

ભાવલા ૬૯.

ભીમ ૧૧૪.

ભીમ રાજ ૧૧૫.

ભીમ શ્રેષ્ઠી ૧૭૪.

ભીમ સંઘપતિ ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૬, ૧૭૭, ૨૦૦

ભીમો કુડલીયો ૧૪૭, ૧૪૮.

ભીષ્મ પિતામહ ૧૭૭.

ભુવન ૫૫, ૫૬.

ભુવનવિવેક ૨૦૧.

ભુવનસુંદરસૂરિ ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૯૪.

ભૂતદત્તા ૩૫.

ભૂતદિન ૯૧, ૯૨.

ભૂતા ૩૫.

ભૂપણ ૨૪૩.

ભોજરાજ ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૨૩, ૧૩૨.

ભોજક (યક્ષ) ૧૮.

મ.

મંગળ ચોધરી ૨૨૮.

મંગળગણિ ૬૨.

મણિરતનસૂરિ (મુનિરતનસૂરિ) ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨.

મનક ૬, ૮, ૨૫, ૨૬ ૨૭.

મન્મથ ૧૪૦.

મયુર ૮૫, ૮૭, ૮૮.

મલયગિરિ ૫૦, ૧૩૦, ૧૩૧.

મલારીતિ ૮૬, ૮૭.

મહાદેવશ્રેષ્ઠી ૧૯૬, ૨૦૦.

મહાધવળ ૭૮.

મહીધર ૧૨૧.

મહીપાળ ૨૦૦.

મહીસમુદ્ર ૨૦૧.

મહેન્દ્ર ૫૬.

મહેન્દ્રસૂરિ ૧૦૯, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૫.

મહેન્દ્રસૂરિ (હિમચંદ્રાચાર્ય શિષ્ય) ૧૪૦.

મહેશ્વર ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૭.

માણિક્યવિજય ૧૨૮.

માણિભદ્ર ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦.

માણિક્ષદેવી ૨૦૬.

માનતુંગસૂરિ ૮૪, ૮૫, ૮૬.

માનદેવસૂરિ (પહેલા) ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭.

,, (બીજા) ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૮.

,, (ત્રીજા) ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭.

માનસિંહ ૨૧૫, ૨૨૦, ૨૨૬.

માનુકલ્યાણ ૨૨૬, ૨૨૮, ૨૩૦.

માત્સ્યદેવી ૧૮૯.

મુકુંદ ૫૭

મુંજરાજ ૧૧૨, ૧૧૩.

મુનિશીર્તિ ૨૦૧.

મુનિચંદ્રસૂરિ ૧૧૫, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૪૨, ૧૯૫.

મુનિસુંદરસૂરિ ૧૮૧, ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૬, ૨૦૦, ૨૪૦, ૨૪૧.

મુનિમુવતસ્વામી ૫૫, ૧૩૫.

મુરંડ ૬૨.

મુરદ ૨૩૫.

મૂળરાજ ૧૪૨.

મૂળા શેઠ ૨૪૨.

મેઘરથ ૧૬, ૧૭.

મેઘાણ ૨૦૬.

મેરુરાજ ૨૦૧.

૪

યક્ષા ૩૧, ૩૫, ૩૭.

યક્ષદત્તા ૩૫, ૩૭.

યશ ૧૧૬.

યશસ્વદ્ર ૧૪૦.

યશોદેવસૂરિ ૬૮, ૬૯.

યશોધન ૧૪૫.

યશોભદ્ર (સંભૂતિવિનય શિષ્ય) ૨૮.

યશોભદ્ર ૧૦૭, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૧.

યશોભદ્રસ્વામી ૫, ૬, ૮, ૨૭, ૨૮, ૩૧.

યશોમિત્ર ૬, ૧૦.

યશોવર્મા ૧૦૦.

યાકિની મહત્તરા ૬૪.

૨

રત્નપ્રભસૂરિ ૧૨૯.

રત્નપાલ ૨૨૫, ૨૨૬.

રત્નમંડન ૨૦૦.

રત્નશેખરસૂરિ ૧૮૧, ૧૮૩, ૧૮૭, ૧૯૬, ૧૯૮, ૧૯૯.

રંભા ૨૨૪.

રવિપ્રભસૂરિ ૬૮, ૬૯.

રાધવ ગાંધર્વ ૨૨૭.

રાજડ ૧૫૧.

રાજતિલક ૨૦૧.

રાજપ્રિયસૂરિ ૨૦૧.

રાજવિમળ ૨૨૫.

રાણી ૨૨૪.

રામચંદ્રસૂરિ ૧૪૦.

રામજી ૨૧૩, ૨૧૭.

રામજી (ખીખે) ૨૨૫, ૨૨૬.

રૂકિમણી ૬૬.

રૂપસોમા ૭૪, ૭૫.

રૂપજી ૧૬૭.

રેણુ ૩૫.

રેવતીમિત્રસૂરિ ૫૧, ૫૩.

રેવતીમિત્રસૂરિ (ખીખે) ૬૧, ૬૨.

૬

લક્ષ્મીધર ૮૬.

લક્ષ્મીપતિ ૧૨૩.

લક્ષ્મીવતી ૩૫.

લક્ષ્મીસાગરસૂરિ ૧૬૮, ૧૬૯, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૨.

લખમશી ૧૬૭.

લલિતસુદ્ર ૨૦૧.

લલિતસાગર ૨૪૦, ૨૪૧.

લલિતા ૨૧.

લલિતાંગ ૨૧, ૨૨.

લવજી ૧૬૭.

લાવણ્યસમય ૨૦૧.

લુંકાશાહ ૧૮૩, ૧૮૭, ૧૯૬, ૧૯૭, ૨૩૫.

૭

વજ્રસ્વામી ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૬૩, ૬૪, ૬૫,

૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨,

૭૫, ૭૬, ૧૫૫, ૧૬૧, ૧૭૦.

વજ્રસેન ૧૬૮.

વજ્રસેનસૂરિ ૬૭, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૬,

૬૧, ૬૨.

વનરાજ ૬૮, ૬૯.

વર્ધનકુંજર ૧૦૨.

વર્ધમાનગણિ ૧૪૦.

વર્ધમાનસ્વામી (મહાવીરસ્વામી) ૨, ૩, ૪, ૫, ૭,

૪૭, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૮૦, ૮૧, ૧૦૧,

૧૧૦, ૧૧૨, ૧૨૪, ૧૨૮, ૧૪૫, ૧૬૫,

૨૦૮.

વર્ધમાનસૂરિ ૧૨૩.

વરસચિ ૩૬, ૩૭, ૩૮.

વરસિંહ ૧૬૭.

વરાહગિરી ૭, ૮, ૨૮, ૨૯.

वस्त्र-पुष्पमित्र ७५.

वस्तुपाण १५२, १५३, १५८, १६५, १६७.

वस्तुपालित १०.

वस्तुभूति ४४.

वस्तुषेणु १०.

वाहीग १४३.

वाहीदेवसूरि ११६, ११८, १२०, १२५, १२६, १२७,
१२८, १२९, १४२.

वानर ऋषि २११.

वामदेव १३८.

वाह १४३.

विक्रमराज ५०, ५२, ५८, ५९, ६०, ६१, ६६,
१४०.

विक्रमसूरि ६०, ६१, ६२.

विजयचंद्र (तपा.) १५२, १५३, १५८, १५९,
१६०, १६५, १६७, १६८.

विजयचंद्र (अभ्युज्ज्वल) १४५.

विजयदानसूरि २०३, २१३, २१७, २१८, २२३,
२२४, २२५, २७८.

विजयध्वज ६१.

विजयवर्मा ५६.

विजयशेठ १७७.

विजयसिंहसूरि (तपागच्छ) १४९, १५०, १५१.

विजयसिंहसूरि (धिराप्रगच्छ) ११४, ११५.

विजयसेनसूरि २१६, २२१, २३३, २३५, २३६,
२४०, २४१, २४२, २४३, २४४.

विजयसेनसूरि (नागेंद्रगच्छ) १५१.

विजया शोहाणी १७७.

विजया (देवी) ८०, ८१, ८३, ८४, ८३.

विद्याधर ७१, ७२, ७६.

विद्यानंदसूरि १५४, १५९, १६०, १६८, १६९.

विद्यासागरगणि २०४, २०५, २१०.

विद्युन्माही १६, १७.

विंध्य १३.

विंध्य (राज) २३.

विंध्य मुनि ७५.

विनयचंद्रोपाध्याय ११८, १२०, १२१, १२४.

विनयधर २३.

विष्णुधर्मसूरि ६८, ६९.

विमलयंद्रसूरि १०३, १०४, १०५.

विमलयद्रसूरि १५६, १६३, १७९, १८०.

विमलश्री १७२, १७३.

विमलदर्प २१५, २१९, २३०, २४०, २४१.

विमला २२४.

विमलेश्वर १३१.

विशाणराज १६३.

विष्णु (सुरारि) १११, ११३, ११४, १२७.

वीपा पारेण २४२.

वीरगणि १२१.

वीरज १६७.

वीरदत्त ८४.

वीरनाग १२६.

वीरविजय ४०, १२०.

वीरसिंह ५३.

वीरसूरि ८५, ८६, ८९.

वीरशेठ १५४ १५९.

वृद्धदेवसूरि ८०, ८१, ८२.

वृद्धवाहीसूरि ५०, ५२, ५३, ५७, ५८, ५९, ६०.

वेणु ३५.

वैरोध्या(देवी) ६१.

२१

श्रमणदत्त १०.

श्रीधर १२३.

श्रीपति १२३.

श्रीपाल कवि १२८, १५१.

श्रीपाल (हीरविजयसूरिना अंधु) २२४.

श्रीपाण झाहारी २०२.

श्रीयक ३५, ३८, ३९.

श्रीराम. १७५.

श्रीवत्स १८३.

श्रेष्ठिक ६.

शङ्काल २६, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ४१.

शंकर (महादेव) ६१, ११०, १११, ११२, ११३,
११४, १३४, २३३, २४३.

शंकराचार्य १०२, १४२.

शतायुध ११.

शम्भुभवसूरि ५, ६, ८, २३, २४, २५, २६, २७,
३१.

श्यामाचार्य ३३, ३५, ४८, ५०.

शातवाहन ५५.

शांतियक्षोपाध्याय २१६, २२१, २२२, २३३, २३४,
२३५, २३६.

शान्तिनाथ ६, ८, २५, ४३.

शान्तिसूरि (वाहीवेताल) ८६, १०६, १०७, ११२,
११४, ११५, ११६, १२४, १२५, १२८.

शालिभद्र ४३.

शिवभूति ७७.

शीतायम्भान २२६.

शीलशुषुसूरि ६६.

शीलशुषुसूरि (आगमिक) १४६.

शीलांकाचार्य १२१.

शीहायम्भान २२७, २२८, २२९, २३०.

शुभतिलक २०१.

शुभरत्न १८३.

शुभरत्नसूरि २०१.

शैरम्भान २२५.

शेषु २१६, २२१.

शोभन (यक्ष) १५.

शोभन (मुनि) १०८, १०९, ११०, ११२.

स

रुद्रद्विषाचार्य (भायुरी वायनावाणा) ६३.

रुद्रद्विषाचार्य ५१, ५३, ५६.

स्थूलभद्र २८, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६,
३८, ४०, ४१, ४२, ४३, ४७, १७७,
२०४, २०५.

स्वाति ४६.

संगमसिंह ६२.

संज्ञाभसोनी १५४, १६०.

संधल २२४.

संधसाधु २०१.

संलग्न भन्ती १३३.

संलग्न १८६.

सत्यभित्र ६१, ६२.

सहारेण २१६, २२१.

संप्रति ३२, ३४, ४४, ४५, ४६, ४७, ६६,
१३५, २०४, २०५.

संभूतिविजय ५, ६, ८, २७, २८, ३१, ३३,
३६, ४२.

समरथ २२५.

समरराज १४६.

समरसिंह १६६.

समुद्रदत्त १०.

समुद्रप्रिय १०.

समुद्रधी ६, १०.

समुद्रसूरि ६०, ६१, ६२, ६३.

सर्वदेव १५१.

सर्वदेव १०८, १०९.

सर्वदेवसूरि (पहेला) ८२, १०४, १०५, १०६,
१०७, १०८, १५०.

सर्वदेवसूरि (बीज) १०६, १०७, ११७, ११८, १२१.

सर्वानुभूति (यक्ष) १०५, १०८,

सरस्वती ५३, ५४.

सहस्रभल १८३, १८६, १८५.

सहस्रभल ७८.

सागरदत्त १०.

सांख्य १५७, १६४.

સાંકિલ્ય ૩૩, ૩૫, ૫૦.

સાધુરત્નસૂરિ ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૮, ૨૦૩.

સામંતભદ્રસૂરિ ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૬, ૮૦, ૮૧, ૧૫૦.

સામંત મંત્રી ૬૯.

સામુચ્છેદિક ૩૩, ૩૪, ૪૮.

સારંગદેવ ૧૫૫, ૧૬૧, ૧૭૮.

સાલ્હ ૨૦૦.

સાલિંગ ૮૧.

સિદ્ધપાલ ૧૫૧.

સિદ્ધરાજ નયસિંહ ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૨, ૧૨૮,

૧૨૯, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૮,

૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૩.

સિદ્ધસારસ્વત કવિ ૧૧૫.

સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ ૫૦, ૫૨, ૫૩, ૫૭, ૫૮,

૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૮, ૧૪૩.

સિદ્ધસેનસૂરિ ૯૯, ૧૦૦.

સિદ્ધાન્તરુચિ ૨૦૧.

સિદ્ધાન્તવિવેક ૨૦૧.

સિદ્ધિચંદ્રજી ૨૩૫, ૨૩૬.

સીમંધરસ્વામી ૭૬, ૧૨૧, ૧૨૭, ૧૪૫.

સીંહગિરિ ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૬૩, ૬૪, ૬૮.

સુકર્મી ૭૩.

સુદર્શન શેઠ ૧૭૭.

સુધર્માસ્વામી ૨, ૩, ૪, ૭, ૯, ૧૧, ૨૨, ૩૧,

૩૩, ૩૫, ૪૯, ૭૮, ૧૨૧, ૧૫૦.

સુધાનંદસૂરિ ૨૦૧.

સુધાભૂષણ ૨૦૧.

સુનંદા ૬૩, ૬૪.

સુપ્રતિષ્ઠસૂરિ ૩૨, ૩૫, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૨.

સુખંધુ ૧૧૩.

સુમતિશ્રુત ૨૦૧.

સુમતિસાધુસૂરિ ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૧, ૨૦૨.

સુમતિસિંહ ૧૪૫.

સુમતિસુંદરસૂરિ ૨૦૧.

સુરજી ૨૨૪.

સુરપાળ ૬૫, ૬૬.

સુરસુંદરી ૫૩.

સુસ્થિતસૂરિ ૩૨, ૩૫, ૪૯, ૫૦, ૫૨, ૧૫૦.

સુસીમ ૧૨.

સેણા ૩૫.

સોમચારિત્રગણિ ૨૦૦, ૨૦૧.

સોમનય ૧૬૩.

સોમનયસૂરિ ૨૦૧.

સોમજી ૨૪૪.

સોઢ ૧૧૬.

સોઢલ ૧૧૩.

સોમતિલકસૂરિ ૧૫૨, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૩, ૧૬૪,

૧૭૯, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૭.

સોમદત્ત (પહેલો) ૧૯.

સોમદત્ત (બીજો) ૨૦.

સોમદેવ ૧૯૩, ૨૯૬, ૨૦૦, ૨૦૧.

સોમદેવ ૭૪, ૭૫.

સોમપ્રભસૂરિ (પહેલા) ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨.

સોમપ્રભસૂરિ (બીજા) ૧૫૨, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૩,

૧૬૪, ૧૭૯, ૧૮૦, ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૧૦.

સોમવિનયગણિ ૨૩૬, ૨૩૮, ૨૪૦, ૨૪૧.

સોમશ્રી ૧૯.

સોમસાગર ૨૨૭.

સોમસુંદરસૂરિ ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫,

૧૮૬, ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૩, ૧૯૪,

૨૦૦, ૨૨૪, ૨૨૬.

સોમિલ ૪.

સોલ્લક ૧૯.

સૌભાગ્યદેવી ૧૭૪.

હ.

હબીબુલ્લાહ ૨૩૫.

હર્ષદેવ ૮૬.

હર્ષ રાજા ૧૪૦.

હરિશ્ચરિત ૨૦૩.
હરિભદ્રસૂરિ ૫૦, ૮૬, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫,
૯૬, ૯૮, ૧૦૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯,
૧૨૨, ૧૨૫, ૧૮૯.
હરિપેણુ ૧૯૬.
હંસ ૯૫.
હંસધીર ૨૦૩.
હીરવિજયસૂરિ ૨૧૩, ૨૧૮, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪,
૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૧, ૨૩૨,

૨૩૪, ૨૩૫, ૨૩૭, ૨૩૮, ૨૩૯, ૨૪૦,
૨૪૧, ૨૪૨.

હ્રીદેવી ૧૦૫.
હેમચંદ્રાચાર્ય ૪૯, ૯૮, ૧૧૩, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૮,
૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪,
૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૫,
૧૪૮, ૨૩૪.
હેમચિત્રમસૂરિ ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૨, ૨૦૪, ૨૦૫,
૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮.
હેમાદિ ૧૭૫, ૧૭૬.

૨. ગ્રંથો, સ્તુતિઓ તથા સ્તોત્રો વિગેરે

અ.

અંગુલ સપ્તતિ ૧૨૫, ૧૯૫.
અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ ૧૯૫.
અધ્યાત્મદીપિકા ૧૪૪.
અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિશિકા ૧૪૧, ૧૪૨.
અનુયોગદ્વારસૂત્ર ૯૭.
અનુશાસનાક્રિયકુલક ૧૨૬.
અનેકાર્થકોશ ૧૪૧.
અનેકાંતજયપતાકા ૯૭, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૫.
અનેકાંતવાદપ્રવેશ ૯૭.
અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિશિકા ૧૪૧.
અર્હતસહસ્રનામસમુચ્ચય ૧૪૧.
અર્હતીતિ ૧૪૧, ૧૪૨.
અવસ્થાકુલક ૧૪૪.
અજક પ્રકરણો ૯૭.

આ.

આગમઅષ્ટોતરી ૧૨૨.
આગમિક વસ્તુવિચારસાર ૧૨૪.
આચારપ્રદીપ ૧૮૩, ૧૮૭, ૧૯૬.
આચારાંગ નિયુક્તિ ૩૧.
આત્મનિર્દાશત્રિશિકા ૧૩૬.

આત્મપ્રવાહ ૨૭.
આપ્તમીમાંસા ૮૦.
આરાધના કુલક ૧૨૨.
આરાધના પતાકા ૧૯૩.
આરાધનાસૂત્ર (પચ્છો) ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૭૯.
આવસ્થક નિયુક્તિ, વૃત્તિ ૭, ૮, ૩૧, ૭૧, ૭૨,
૯૭, ૧૮૨, ૧૮૪, ૧૮૮, ૧૯૭.
આવસ્થક પાક્ષિક સપ્તતિ ૧૨૫.
ઉ.

ઉત્સુતપટોદ્ધવદન કુલક ૧૪૪,
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, ટીકા, નિયુક્તિ ૩૧, ૫૦, ૧૦૬,
૧૦૭, ૧૧૬, ૧૨૮, ૧૮૮.
ઉદયસુદરી ૧૧૩.
ઉપદેશકુલક ૧૪૪.
ઉપદેશપંચાશિકા ૧૨૬.
ઉપદેશ પદ પ્રકરણ ને વૃત્તિ ૯૭, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૫.
ઉપદેશમાળા ૫૭, ૧૪૨, ૧૮૨, ૧૮૬, ૧૯૩.
ઉપદેશરતનાકર ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૯૫.
ઉપદેશામૃત કુલક (૧-૨) ૧૨૬.
ઉવસંગદરસ્તવ ૭, ૮, ૩૦.
ઉપિત ભોજન કથા ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦.
જીણાદિ સૂત્રવૃત્તિ ૧૪૧.

ઋ

ઋષભચરિત્ર ૧૧૩.
ઋષભપંચાશિકા ૧૧૨.
ઋષિભાષિત નિર્યુક્તિ ૩૧.

એ

એકાર્થકોશ ૧૪૧.

ઓ

ઓઘનિર્યુક્તિ ૩૧, ૧૮૮.

ક

કામાવલ્લીખીજ ૯૭.

ક્ષેત્રવિચાર ૫૦.

ક્ષેત્રસમાસ ૧૮૯.

કથાકોશ ૯૭.

કથામહોદધિ ૧૯૬.

કર્પૂરપ્રકર ૧૯૬.

કર્મગ્રંથ ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૭, ૧૮૯.

કર્મચંદ્ર ચોપાઇ ૨૩૯.

કર્મપ્રકૃતિ ૧૨૫.

કર્મપ્રવાહ ૨૭.

કર્મસ્તવ વૃત્તિ ૯૭.

કલ્પસૂત્ર ૩૧, ૧૬૮, ૨૩૬.

કલ્યાણુક સ્તોત્ર ૧૮૨, ૧૮૬, ૧૯૩.

કલ્યાણુમંદિર સ્તવ ૫૦, ૫૨, ૬૧.

કાદંબરી ૧૧૩.

કાલશતક ૧૨૬.

કાલસ્વરૂપદ્વાત્રિંશિકા ૧૪૪.

કાયસ્થિતિભવસ્થિતિ પ્રકરણ ૧૫૬, ૧૬૨, ૧૭૨.

કાવ્યપ્રકાશ ૧૯૩.

કાવ્યાનુશાસન ૧૧૩, ૧૪૧, ૧૪૨.

ક્રિયારત્નસમુચ્ચય ૧૮૨, ૧૮૪, ૧૮૯.

કુમતિમતકુદાલ ૨૦૩, ૨૨૩.

કુમારપાળચરિત ૧૪૨.

કુમારપાળ પ્રતિબોધ ૧૫૧.

કુવલયમાળા ૧૦૫, ૧૦૬.

કૃપારસકોશ ૨૧૬, ૨૨૨, ૨૩૪, ૨૩૯.

ગ

ગચ્છાચારપચન્નો ૨૨૧.

ગણધરસાર્ધશતક ૧૪૪.

ગણપાઠ ૧૪૨.

ગાથા કોષ ૧૨૫.

ગુર્વાવલી ૩૩, ૩૪, ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૮,
૧૯૫, ૨૪૦, ૨૪૧.

ગુરુગુણુરતનાકર ૧૮૨, ૧૮૫, ૨૦૦, ૨૦૧.

ગુરુપારતંત્રસ્તોત્ર ૧૪૪.

ગોમદ્દસાર. ૭૮.

ઘ

ઘનૌઘનવખંડપાર્શ્વનાથ ૧૮૨, ૧૮૪, ૧૮૮.

ચ

ચતુર્વિંશતિનિનસ્તુતિ ૧૦૩. ૧૧૨.

ચર્યરી પ્રકરણ ૧૪૪.

ચિંતામણિ ૨૨૫.

ચૂડામણિ વૃત્તિ ૧૪૧.

ચૈત્યવંદન કુલક ૧૪૪.

ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય ૧૧૬.

છ

છંદોતુશાસન ૧૧૩, ૧૪૨.

જ

જ્ઞાનપંચક વિવરણ ૯૭.

જ્ઞાનાદિત્ય પ્રકરણ ૯૭.

જગદ્ગુરુ કાવ્ય ૨૩૨, ૨૩૯.

જંબૂદ્વીપ પ્રગુપ્તિ વૃત્તિ ૯૭, ૨૩૯.

જંબૂદ્વીપ સંગ્રહણી ૯૭.

જંબૂદ્વીપ સમાસ ૫૦.

જયજંતુકાવ્ય ૧૧૧.

જયતિદ્વિચાણુ ૧૨૨.

જયવૃષભ ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૨, ૧૬૪, ૧૭૨.

જયાનંદ ચરિત્ર ૧૯૫.

જાતિવ્યાવૃત્તિ ૧૪૨.

જિતકલ્પસૂત્ર ૯૭.

नितभयीदा ३३, ३५, ५०.

नितस्तुति शतकं ८०.

नितस्तोत्र २०६५ १६५.

नितेन येन १५६, १६३, १७६.

नवविचारप्रकरण ११६.

नितरासभाणा २३६.

६

हाथ्यांगसूत्र ५०.

त

त्रिपष्टि शकाका पुरुष चरित्र १३६, १४१.

त्रैवेद्यगोष्ठी १६१, १६६.

तन्त्रय रतोत्र १४४.

तत्त्वार्थसूत्र ३३, ३५, ४८, ४९, ५०.

तिन्त्रयपद्धत ८४.

तिन्त्रकर्मन्त्री १११, ११२, ११३, ११५.

तिन्त्रातर्गिणी १८३, १८६, १८५.

६

द्विआश्रय भद्राकाव्य १४१, १४२.

द्विदश नितविचार २३६.

द्विदश वर्ग १२६.

द्विजवदन अपेक्षा ६७, १४१.

दृष्टान्तशुद्धि १२५.

दृष्टाकृभार ११३.

दृष्टवैकालिका ६, ८, २६, २७, ३१, ६७, १२३, १४४.

दृष्टाश्रुतसंक्षेप ३१.

दानप्रदीप १६४.

दीपादीकल्प १८४, १८६, १८४.

दुष्प्रभासधरतोत्र ३३, ३४, ५१, ५३, ६८, २४०,

२४१.

दृष्टिवाद ३०, ४२, ७४, ७८.

देवनिम्भय ११२.

देवा प्रभोदय १५७, १६४, १८१.

देवैर्नरदैर्नर प्रकरण १२५.

देवैर्दैरनिरा १५६, १६२, १७२.

देवैर्नरैर्नर १४१.

देवीनामभाणा १०६, १०७, ११२.

ध

ध्यानशतक ६१, ६२, ६७, ६८.

धर्मनिष्ठ ६७, १२५.

धर्मरत्न प्रकरण ६७, १५४, १६०, १६७.

धर्मशास्त्र ११६.

धर्मशिक्षा १२४.

धर्मोपदेशकुसुम (१-२) १२६.

धातुपाठ ने वृत्ति १४१.

धातुपारायण १४१.

धूर्तौप्यान ६७.

न

न्यायप्रवेश वृत्ति ६७.

न्यायविनिश्चय ६७.

न्यायसूत्र ६१.

न्यायावतार ६१, ६७.

नन्दिरथविरावली ३३, ३५.

नन्दिरसूत्र लघुवृत्ति ६७.

नवतत्त्व १५१, १८२, १८६, १८८, १८३.

निधकुडोप १४१.

निर्वाणकुसुमा ६३.

नेमनाथ नवरस क्षम १६३.

नैपथकाव्य १२५.

ध

प्रतापना (पञ्चमण्डा) सूत्र ३३, ३५, ४८, ५०,

१८८.

प्रतापना सूत्र प्रदेश व्याख्या ६७.

प्रसाध्यान पूर्व २७.

प्रसाध्यान विवरण १६३.

प्रतिक्रमण विधि १६४.

प्रतिक्रमण सामान्यारी १२४.

प्रतिष्ठाकल्प ६७.

प्रथम चिन्तामणि १२०.

પ્રબોધચંદ્રોદય વૃત્તિ ૧૯૬.

પ્રબોધોદય ગ્રંથ ૧૪૪.

પ્રભાવકચરિત્ર ૫૦, ૫૨, ૫૭, ૮૨, ૮૫, ૮૬, ૮૭.

પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકાર ૧૨૯.

પ્રમાણભીમાંસા ૧૪૧.

પ્રમેયસ્તકાશ ૧૨૫.

પ્રશ્નપ્રકાશ ૬૩.

પ્રશ્નોત્તરશતક ૧૨૪.

પ્રશ્નમરતિ પ્રકરણ ૫૦.

પ્રાભાતિક સ્તુતિ ૧૨૬.

પંચલિંગી ૯૭.

પંચવસ્તુ પ્રકરણ ૯૭.

પંચસ્થાનક ૯૭.

પંચસંગ્રહ ટીકા ૯૭.

પંચસૂત્ર પ્રકરણ ૯૭.

પંચાશક ૫૦.

પંચાશક પ્રકરણો ૯૭, ૧૨૨.

પદાવલી ૬૮, ૭૧, ૭૨, ૯૧, ૯૨, ૧૨૩, ૧૪૪.

પદસ્થાનવિધિ ૧૪૪.

પદ્યુપણુકલ્પ ૧, ૨.

પરિશિષ્ટ પર્વ ૧૪૧.

પાણ્ડિકસમતિકા ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૫, ૧૯૫.

પાંડવચરિત્ર ૧૪૨.

પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૧૪૪.

પિંડનિર્ચુક્તિ ૩૧, ૧૨૧, ૧૯૪.

પિંડવિશુદ્ધિ ૧૨૪.

પૂજાપ્રકરણ ૫૦.

પૌષધ વિધિ પ્રકરણ ૧૨૪.

ખ

ખલાખલસૂત્ર વૃત્તિ ૧૪૨.

ખાલભાષા વ્યાકરણ ૧૪૧.

બુદ્ધિસાગર વ્યાકરણ ૧૨૩.

બૃહત્તક્ષેત્રસમાસ ૯૭.

બૃહત્કલ્પસૂત્ર ૩૧.

બૃહન્નવ્ય ક્ષેત્રસમાસ ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦.

બૃહત્સંગ્રહણી ૯૭.

ભ

ભક્તામરસ્તોત્ર ૮૫, ૮૮.

ભગવતી (વિવાહપન્નત્તિ) ૫૦, ૨૦૦.

ભયહર (નમિગિણ) સ્તવ ૮૫, ૮૯.

ભવિસયસત્તકહા ૧૪૪.

ભાષ્ય ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૭, ૧૮૨, ૧૮૬.

મ

મંડળ વિચારકુલક ૧૨૬.

મહરહિયસ્તોત્ર ૧૪૪.

મહાનિશીથ ૬૮.

મહાવિદ્યાવિડંબન ૧૯૪.

મિત્રચતુષ્ક કથા ૧૯૫.

મુનિમુખતસ્તવ ૧૮૨, ૧૮૪, ૧૮૮.

મૃગાપુત્રની સનઝાય ૨૦૩.

મૃગાવતી ચરિત્ર ૨૩૯.

મોક્ષોપદેશ પંચાશિકા ૧૨૬.

ય

યત્રાખિલ ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૭૯.

યતિજિતકલ્પ ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૭૯, ૧૮૨, ૧૮૫, ૧૮૮.

યતિદિનકૃત્ય ૯૭.

યદંત્રી (સ્તુતિ) ૧૪૪.

યવરાત્રિર્પિ કથા ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦.

યુક્ત્યનુશાસન ૮૦.

યોગદષ્ટિસમુચ્ચય ૯૬, ૯૭.

યોગબિંદુ ૯૬, ૯૭.

યોગવિશિક્ષા ૯૬.

યોગશતક ૯૬.

યોગશાસ્ત્ર ૧૩૬, ૧૩૯, ૧૪૧, ૧૮૨, ૧૮૬, ૧૯૩.

૧૯૬, ૨૪૩.

ર

સ્તનત્રયકુલક ૧૨૬.

६

लघुशान्ति ८१, ८४.
ललितविस्तरा ६७, १२५.
लाभोदयदास २३६.
लिङ्गानुशासन १४१.
लोकेतरनिर्णय ६७.
लोकेभिन्दु ६७.

७

व्यवहारसूत्र ३१.
व्याकरणाद्वय ६७.
व्याख्यानहीपिका १६४.
वनस्पतिसप्ततिका १२५, १६५.
वस्तुपात्र रास २०२.
वासवदत्ता ११३.
विद्याराश्रितसंग्रह १८८.
विजयप्रशस्ति काव्य २३६, २४४.
विद्वान्द व्याकरणा १५४, १५६, १६५, १६६.
विनिधतीर्थद्वय ५०.
विवेकभञ्जरी १४६, १५० १५१.
विश्वश्रीधर १८२, १८५, १८८.
विंशतिविंशतिका ६७.
विशेषधनुवती ६७.
विशेषावश्यक भाष्य-टीका ६७, ६८.
वीतराग भद्रादेव स्तोत्र १३६, १४१.
वीरस्तव ६७, ११२.

८

आद्विनकृत्य १५४, १६०, १६७.
आद्व प्रतिकमलु वृत्ति १८३, १८७, १६६.
आद्वविधिसूत्र १८१, १८३, १६६.
आवकप्रगप्ति ५०.
श्रीतीर्थराग १५७, १६४.
श्रीनाभिसंभव १५७, १६४.
श्रीभद्रार्थ १५६, १६२, १७६.
श्रीभद्रवीर १५७, १६४.

श्रीशैवेय १५७, १६४.
सताथी १५१.
शान्तरसभावना १६५.
शान्तिनाथ रास २३६.
शास्त्रवार्तासमुच्चय ६७.
शिवशर्मस्वामी १६७.
शिवशिरसि १५७, १६४.
शुक्लशास्त्र १४४.
शुभभावानन्द १५७, १६४.
शृंगारशतक १२४.
शेष नामभाषा १४१.
श्रीकंदर छिपदेशक कल १२६.

९

पुद्गलसमुच्चय ६७, १८२, १८५, १८६.
पञ्चवस्तुकावावणोप १८२, १८६, १८७.
पट्टिशतक १६३.

१०

स्तंभभवदरुस्तोत्र १४४.
स्तंभनक दारणध स्तव १५७, १६४, १८०.
सूखलमयस्ति १५७, १६४, १८०.
स्नानात्म्या १४०.
स्नानादस्नानाकर ११८, १२०, १२६.
स्तोत्रार्थ १५६, १५७, १६२, १६४, १७२.
स्वध्याष्टकविवार १२४.
स्वधर्मस्तोत्र ८०.
संधपट्टक १२४.
संधायार भाष्य १५६, १६२, १७२.
सत्यप्रवाद २७.
सचरिययाधु (सप्ततितयतस्थानक) १५७, १६४, १८०.
सतिकर १८३, १८६, १६५.
सद्वेदोदावलि १४४.
स-भितर्क ६१, १२२, १६३.
सप्तसंधान भद्राकाव्य १४१.
संभोध प्रकरणा ६७.

સંબોધસમતિકા ૯૭.
સમ્યક્ત્વકૌમુદી ૧૯૪.
સમ્યક્ત્વોત્પાદકવૃત્તિ ૧૨૬.
સમક્રિતપચ્ચીસી ૯૭.
સમરાષ્ટ્રચક્રહા ૯૬, ૯૭.
સમવાયાંગ ૫૦.
સંવેગરંગશાલા ૧૨૪.
સરસ્વતીસ્તોત્ર ૧૦૩.
સંસક્ત નિર્ચુક્રિત ૩૧.
સંસારદાવા ૯૬.
સામાન્યગુણોપદેશકુલક ૧૨૬.
સાવયવિહિ (શ્રાવકવિધિ) ૧૧૨.
સિંદુરપ્રકર ૧૫૧.
સિદ્ધદંડિકા ૧૬૭.
સિદ્ધપંચાશિકા ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૭.
સિદ્ધહેમ ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૮૯.
સિદ્ધાન્તસ્તવ ૧૯૬.
સિદ્ધાન્તાલાપકોદ્ધાર ૧૮૨, ૧૮૫, ૧૮૮.
સિરિહિસહવધમાણુ ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૭.
સીમંધર સ્તુતિ ૧૯૫.
સુકૃતસાગર ૧૭૭.

સુદર્શનચરિત્ર ૧૫૪, ૧૬૦, ૧૬૭, ૧૬૮.
સુમતિ ચરિત્ર ૧૫૧.
સુમિત્રરાસ ૨૪૪.
સુયધમ્મસ્તવ ૧૫૬, ૧૬૨, ૧૭૨.
સૂક્તાવલી ૨૪૪.
સૂક્ષ્માર્થસાધર્શતક ૧૨૫.
સૂક્ષ્માર્થસિધ્ધાન્તવિચારસાર ૧૨૪.
સૂત્રકૃતાંગ. ૩૧, ૨૦૩.
સૂર્યપ્રગ્ભિ ૩૧.
સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ ૨૩૯.
સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય ૧૯૩.

હ

હિતોપદેશ કુલક ૧૨૬.
હીરવિનયસૂરિ કથાપ્રબંધ ૨૩૯.
હીરવિનયસૂરિ રાસ ૨૭૩, ૨૩૯.
હીરસૌભાગ્યકાવ્ય ૨૧૪, ૨૧૯, ૨૩૨, ૨૩૯.
હેમન્યાયાર્થ મંજૂષા ૧૪૨.
હેમવ્યાકરણ ૧૯૬.
હેમવાદાનુશાસન ૧૪૧.
હેમવિભ્રમ સૂત્ર ૧૪૧.

૩. નગરો, તીર્થસ્થાનો, ગોત્રો તથા ગચ્છો વિગેરે

અ

અકબરપુર ૨૪૪.
અગ્નિ વૈશ્યાયન ૩, ૪.
અંગદેશ ૧૩૨.
અચળપુર ૯૦.
અજમેર ૮૨, ૧૪૪, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૩૨.
અજયમેર ૨૧૦.
અણહીલપુરપાટણ ૯૩, ૯૮, ૯૯, ૧૦૯, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૨, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૩૬, ૧૩૮, ૧૪૫, ૧૪૮, ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૪,

૧૮૭, ૧૮૮, ૧૯૪, ૨૦૧, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૮, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૩૦, ૨૩૬, ૨૪૨, ૨૪૩.

અભિરામાખાદ ૨૧૬, ૨૨૧, ૨૩૦.
અમદાવાદ ૧૯૬, ૨૦૧, ૨૦૩, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૭, ૨૧૮, ૨૧૯, ૨૨૭, ૨૨૯, ૨૩૦, ૨૩૬, ૨૩૭, ૨૪૦, ૨૪૧, ૨૪૩.

અયોધ્યા ૧૧૨, ૨૧૪, ૨૧૯.
અર્જુદાયલ (આણુ) ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૭૫, ૧૭૮, ૨૧૬, ૨૨૨, ૨૨૮, ૨૪૦.

અવંતી (ઉત્તર) ૪૪, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૫૦, ૫૨,
૫૪, ૫૫, ૫૬, ૬૦, ૬૫, ૬૬, ૬૮,
૧૧૫, ૧૩૨, ૧૫૩, ૧૫૫, ૧૫૭, ૧૬૧,
૧૬૫, ૧૬૮, ૧૭૦, ૧૭૨, ૨૦૪, ૨૦૬,
૨૦૮.

આ

આમઝિક ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૪૪, ૧૪૬, ૨૦૩.
આઆ ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧,
૨૩૧, ૨૩૨, ૨૩૬.

આધાટપુર (આહાડ) ૧૫૦, ૧૫૨, ૧૬૩, ૧૬૭.

આયલિક ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૪૪, ૧૪૬.

આરાસણ ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૯, ૧૬૦, ૨૪૪.

બ

બડર ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૩, ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૪, ૨૦૫,
૨૦૬, ૨૦૭, ૨૧૦.

ઉ

ઉદયપુર ૧૫૨, ૧૬૦.

ઉભાકુ ૧૧૪.

ઉભાપુર ૨૦૦.

ઉના ૨૩૬, ૨૩૭.

એ

એલાપત્ત ૪૩.

ઓ

ઓંકારનમર ૬૨, ૧૭૫.

ક

કિતિપ્રતિષ્ઠિત ૧૬.

કીઆ ૨૦૮.

કુદ્દમત ૧૬૮, ૧૬૯, ૨૦૩, ૨૦૮.

કુદ્દમત ૧૬૮, ૧૬૯, ૨૦૩, ૨૦૮.

કનોગ ૬૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૭૪, ૧૭૫.

કપડવંજ ૧૨૨, ૨૧૦.

કર્ણાટક ૫૮, ૧૩૨.

કર્ણાવતી ૧૨૮, ૧૭૮.

કમ્પાણકટક ૧૩૪.

કલિંગ ૧૩૨.

કાકંદી ૪૯.

કાત્યાયન ૨૩.

કાંતિપુરી ૧૩૧.

કાંપિલ્યપુર ૬૯.

કાણલ (કયાખીલ) ૨૧૪, ૨૧૬.

કાની ૨૧૦, ૨૪૩.

કારમીર ૫૭, ૫૮, ૮૮, ૧૨૭, ૧૩૦, ૧૩૨.

કારપપ ૯.

કુણગેર ૨૨૬, ૨૨૭.

કુમારઆમ ૧૩૦.

કુચપુરગમ્મ ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૩.

કુમીપુર ૫૯.

કુખુલા ૯૦.

કોંકણ ૨૧૩, ૨૧૭.

કોટડા ૬૩.

કોટિક-કાકંદિક ૩૩, ૩૫, ૪૯, ૧૫૦.

કોટીનાર ૧૩૩.

કોરંટક (કોરંટા) ૮૦, ૮૧, ૮૨.

કોટલાક ૪.

કોસલા ૫૭, ૬૧.

કોમીયણ ૪૯.

કોચંબી ૪૪, ૫૮.

કોચિક ૫૩, ૭૨.

ખ

ખંખાત ૧૦૩, ૧૩૦, ૧૩૩, ૧૫૩ ૧૫૭, ૧૫૮,

૧૫૯, ૧૬૩, ૧૬૫, ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૭૩,

૧૮૩, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૯૪, ૧૯૬,

૨૦૦, ૨૦૭, ૨૧૦, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૭,

૨૧૮, ૨૨૨, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૯,

૨૩૬, ૨૩૯, ૨૪૨, ૨૪૩, ૨૪૪.

ખરતર ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૩, ૧૪૨, ૧૪૪, ૨૦૩,

૨૦૪, ૨૦૬, ૨૧૦.

ખરસી ૬૨.

ખોરસદ ૨૨૬, ૨૨૭.
ખૌદ ૧૨૭, ૨૪૩.

ભ

ભાટી (ભતિ) ૮૯.
ભાલેજ ૧૪૫.
ભારદ્વાજ ૭૨.
ભિક્ષ(ત્ર)માલ ૮૯.
ભીમપદ્મી (ભીલડી) ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૭૯.
ભૃગુકચ્છ (ભરુચ) ૫૦, ૫૨, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭,
૫૮, ૫૯, ૬૦, ૧૦૮, ૧૨૬, ૧૨૭,
૧૩૫, ૧૪૩, ૧૭૮.

ભેદસા ૬૭.
ભોટ (દેશ) ૯૫.

મ

મગધ પંટ.
મગરવાડા ૨૦૯.
મંડપાયલ (માંડવગઢ) ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૬૦, ૧૬૧,
૧૭૩, ૧૭૫, ૧૭૮, ૨૦૦, ૨૦૨.
મંડોવર ૨૧૦.
મથુરા ૫૭, ૬૨, ૭૬, ૯૩.
મદ્દાહત (મદુઆ) ૧૨૬.
મધુમતી (મહુવા) ૬૯, ૭૩, ૧૯૪.
મરુધર ૮૯, ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૭૯, ૨૦૦, ૨૦૪,
૨૦૫, ૨૧૦, ૨૧૩, ૨૧૭, ૨૪૧.
મહાકાળી ૩૩, ૩૪, ૪૮, ૫૦, ૫૨, ૧૧૦, ૧૧૧,
૧૧૨.
મહાપુર ૬૬.
મહારાષ્ટ્ર ૫૮.
મહીનદી ૨૨૯.
મહેસાણા ૨૧૦, ૨૧૩, ૨૧૭.
માઢર ૨૮.
માતર ૨૩૦.
માહેશ્વર ૬૭.

માળવા ૫૪, ૬૭, ૧૧૫, ૧૧૭, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૫૩,
૧૫૪, ૧૫૭, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮,
૧૭૩, ૨૦૦, ૨૦૪, ૨૦૬, ૨૦૮, ૨૧૦,
૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૧૯, ૨૨૧,
૨૩૨.

મીમાંસક ૧૨૭, ૨૪૩.
મુંડરથળ ૨૦૦.
મુલતાન ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૯, ૨૨૧, ૨૩૨.
મેડતા ૨૧૬, ૨૨૧.
મેદપાટ ૧૦૬, ૧૨૪, ૧૫૨, ૧૬૬, ૨૦૪, ૨૦૬,
૨૧૦, ૨૩૪.
મેરુપર્વત ૧૫૭, ૧૬૩.
મોઢેરા ૯૯, ૧૦૨, ૧૦૩.
મોરખી ૨૦૬.

૨

રથવીરપુર ૭૭.
રથાવર્ત તીર્થ ૬૭.
રાજગૃહી ૯, ૧૦, ૧૪, ૨૪.
રાજપુતાના ૧૮૮.
રાણુકપુર ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૮૯, ૧૯૬, ૨૪૨, ૨૪૪.
રાધનપુર ૨૧૦.
રામસૈન્યપુર ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮.
રૈવતાવતાર ૧૩૦.
રોહસરોતરા ૨૧૬, ૨૨૨.

લ

લાટ ૫૪, ૬૨, ૧૨૫.
લાટપદ્મી ૨૦૦.
લાલપુર ૨૦૭.
લાહોર ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૯, ૨૨૧, ૨૩૨, ૨૩૫,
૨૩૬, ૨૪૨.
લુન્કામત ૧૮૪, ૧૮૭, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૨,
૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૬, ૨૧૪, ૨૧૯.
લુધિયાણા ૨૪૨.

५

व्याघ्रापत्य ४६.

वक्षस २३.

वटवल्ली २०२.

वटाहर २२६.

वडगच्छ (वृहद्गच्छ) १०४, १०५, १५०.

वडनगर. १४३, १८७.

वडावल्ली २०८, २१३, २१८, २२३, २२५, २२७.

वत्स २३.

वनवासी गच्छ ७१, ७२, ७६, १५०.

वरकाष्ठा २४२.

वर्षाणीपुर ८६, ८७.

वात्स्य २३.

वाराणसी (काशी) ८६, २२५.

वाशिष्ठ ४३.

विद्यापुर (वीजपुर) १५४, १५५, १६०, १६१, १६६, १७३.

विमलगच्छ २०२, २०३.

वीरभगाम १६४, २०४, २०६.

वीसनगर २०३.

वैभारगिरि ६.

वैशेषिक १२७.

श

श्रीकांता १२२.

श्रीभालनगर १५१.

शक्रावतार ११२.

शक्तिस्तान ५५.

शकुनिकाविहार ४६.

शंभेश्वर २४४.

शत्रुंजय (विमलायण, सिद्धायण) ६१, ६३, ६६, ७३, १०३, १३२, १३६, १४६, १४७, १४८, १४९, १५४, १५५, १६०, १६१,

१७७, १७८, १८६, २००, २०६, २११, २१३, २१७, २३६, २४४.

शत्रुंजय महात्म्य ७३.

शाकंभरी १७५.

शालिग्राम १७.

शिवगंज ८१.

शीरोही १८३, १८६, १८५, १८७, २१०, २१४, २१६, २१८, २२१, २२२, २२५, २३६, २४२.

श्रीरीपुर २१५, २२०, २३२, २३६.

स

संकाश्य १०८.

सत्यपुर ८०, ८१, ११२, १२७.

सम्भेतशिखर १०५.

सरस्वती (नदी) ६२.

सह्यद्व ७६.

सांभ्य १२७.

सांगानगर २१०, २३०.

साद्वी २१०.

सार्धपुनर्भावा (गच्छ) ११६, १२०, १४४, १४५.

सिद्धपुर २०६.

सीधु नदी २३२.

सुरत १६१, २४१, २४३.

सुवर्णगिरि ८२.

सेटिका (सिद्धी नदी) १२२.

सेरीसा १३१.

सोद्यत्रा २३०.

सोपारक ७१, ७२, ७६, १८६.

सौराष्ट्र ५४, ६६, ७३, १४६, २०४, २०५, २११, २३२.

छ

छावतार ११७.

આ પુસ્તકના પદ્ધરોની નામાવલિ

૧ શ્રી સુધર્માસ્વામી (નિર્ગ્રંથ ગચ્છ)	૩૦ શ્રી રવિપ્રભસૂરિ
૨ „ જ'ખૂસ્વામી	૩૧ „ યશોદેવસૂરિ
૩ „ પ્રભવસ્વામી	૩૨ „ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ
૪ „ શશ્યંભવસૂરિ	૩૩ „ માનદેવસૂરિ (ત્રીજા)
૫ „ યશોભદ્રસૂરિ	૩૪ „ વિમળચંદ્રસૂરિ
૬ „ સંભૂતિવિજય અને ભદ્રબાહુસ્વામી	૩૫ „ ઉદ્યોતનસૂરિ
૭ „ સ્થૂલભદ્ર	૩૬ „ સર્વદેવસૂરિ (વડગચ્છ)
૮ „ આર્યમહાગિરિ અને	૩૭ „ દેવસૂરિ
આર્યચુહસ્તિસૂરિ	૩૮ „ સર્વદેવસૂરિ (ખીજા)
૯ „ સુસ્થિતસૂરિ અને	૩૯ „ યશોભદ્રસૂરિ અને નેમિચંદ્રસૂરિ
શ્રી સુપ્રતિખદ્રસૂરિ (કોટિક ગચ્છ)	૪૦ „ મુનિચંદ્રસૂરિ
૧૦ „ ઇંદ્રદિત્તસૂરિ	૪૧ „ અજિતદેવસૂરિ
૧૧ „ દિત્તસૂરિ	૪૨ „ વિજયસિંહસૂરિ
૧૨ „ સિંહગિરિસૂરિ	૪૩ „ સોમપ્રભસૂરિ અને મણિરત્નસૂરિ
૧૩ „ વજ્રસ્વામી	૪૪ „ જગન્નચંદ્રસૂરિ (તપાગચ્છ)
૧૪ „ વજ્રસેનસૂરિ	૪૫ „ દેવેન્દ્રસૂરિ
૧૫ „ ચંદ્રસૂરિ (ચંદ્રગચ્છ)	૪૬ „ ધર્મધોષસૂરિ
૧૬ „ સામન્તભદ્રસૂરિ (વનવાસી ગચ્છ)	૪૭ „ સોમપ્રભસૂરિ (ખીજા)
૧૭ „ વૃદ્ધદેવસૂરિ	૪૮ „ સોમતિલકસૂરિ
૧૮ „ પ્રદ્યોતનસૂરિ	૪૯ „ દેવસુન્દરસૂરિ
૧૯ „ માનદેવસૂરિ	૫૦ „ સોમસુન્દરસૂરિ
૨૦ „ માનવુંગસૂરિ	૫૧ „ મુનિસુન્દરસૂરિ
૨૧ „ વીરસૂરિ	૫૨ „ રત્નશેખરસૂરિ
૨૨ „ જયદેવસૂરિ	૫૩ „ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ
૨૩ „ દેવાનંદસૂરિ	૫૪ „ સુમતિસાધુસૂરિ
૨૪ „ વિક્રમસૂરિ	૫૫ „ હેમવિમળસૂરિ
૨૫ „ નરસિંહસૂરિ	૫૬ „ આનંદવિમળસૂરિ
૨૬ „ સમુદ્રસૂરિ	૫૭ „ વિજયદાનસૂરિ
૨૭ „ માનદેવસૂરિ (ખીજા)	૫૮ „ હીરવિજયસૂરિ
૨૮ „ વિષ્ણુપ્રભસૂરિ	૫૯ „ વિજયસેનસૂરિ
૨૯ „ જયાનંદસૂરિ	

